

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

İSTANBUL DARÜLFÜNUN
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
(1900–1923)

Mustafa SELÇUK
2502050041

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ARSLAN

İstanbul – 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

**İSTANBUL DARÜLFÜNUN
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
(1900–1923)**

Mustafa SELÇUK
2502050041

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ARSLAN

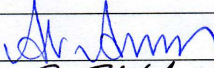
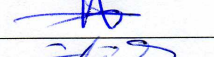
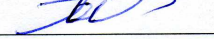
Bu Çalışma, İ.Ü. Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği'nce
T- 1671 proje numarası ile desteklenmiştir

İstanbul - 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TARİH ANABİLİM** Dalında 2502050041 numaralı **MUSTAFA SELÇUK'UN** hazırladığı "**İSTANBUL DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ (1900-1923)**" konulu ~~YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ~~ ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 12.03.2010 **CUMA** günü Saat:09.30.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. ALİ ARSLAN	Kabulü	
PROF. DR. CEZMİ ERASLAN	Kabulü	
PROF. DR. SÜLEYMAN BEYOĞLU	Kabulü	
DOÇ. DR. HALİL BAL	Kabulü	
YRD. DOÇ. DR. FATİH M. SANCAKTAR	Kabulü	

ÖZ

İSTANBUL DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ (1900–1923)

Mustafa SELÇUK

Türkiye’de ilk Darülfünun kurma teşebbüslerinden itibaren üniversitenin şubeleri arasında yer alan Edebiyat Fakültesi, 1900 yılında eğitim öğretime başlamış ve faaliyetlerini günümüze kadar devam ettirmiştir. II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemlerinde önemli değişimler geçirmiştir. Osmanlı devrinde ilmi ve idari özerkliğe kavuşan fakülte kurumsallaşmasını tamamlamış bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal etmiştir.

Atatürk’ün “Türk harsının mihrakı” olarak vasıflandırdığı ve ilmi sahadaki milli istiklali tamamlama misyonunu yüklediği Edebiyat Fakültesi’nin Türk kültür ve eğitim hayatına olan katkıları bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen sürede Edebiyat Fakültesinden mezun olan yaklaşık 357 öğrenci sosyal, siyasi ve ekonomik hayatta yerlerini alarak büyük başarılarla imza atmışlardır. Edebiyat Fakültesinin kuruluşundan itibaren 1923 yılına kadar geçirdiği aşamalar, akademik kadroları, ders programları, öğrencileri ve bilimsel faaliyetleri incelenmiştir.

Çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve fakültenin Darülfünun dönemine ait kendi kaynakları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Eğitim tarihi alanında yapılan araştırma eserler, hatıralar ve dönemin basını taranarak belgelerde yer almayan bazı boşluklar giderilmeye çalışılmıştır. İlk 23 yıllık döneme ait veriler ışığında Edebiyat Fakültesi’nin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

ISTANBUL UNIVERSITY (DARÜLFÜNUN) FACULTY OF LETTERS (1900-1923)

Mustafa SELÇUK

Faculty of Letters, which has taken its place among the faculties of university as from the first attempts of the founding of the Darülfünun (university), started its educational life in 1900 and has continued it until today. It has come through significant changes during 2nd Constitutionalism and National Struggle periods. The faculty, which had attained scientific and administrative autonomy during the Ottoman Era, devolved to the Republic of Turkey having completed its institutionalization.

Contribution of the Faculty of Letters to the Turkish cultural and education life, which Ataturk classified as the “centre of Turkish culture” and ascribed the mission of fulfilling independence in scientific field, constitutes the aim of this study. 357 students, who graduated from the faculty until the establishment of Republic of Turkey, succeeded great accomplishments in political and economic arenas.

Phases it has evolved, academic staffs, curricula, students and scientific activities of the faculty from its establishment until 1923 have been scrutinized. Prime Ministry Ottoman Archives and faculty’s own sources belonging to that period have been intensively used. Research works on the field of education history, memoirs and the media files of the period have also used to cover the gaps. We tried to define the place of the Faculty of Letters in the Turkish educational history in light of data belonging to the period.

ÖNSÖZ

Darülfünun hakkındaki mevcut çalışmalar daha çok genel tarihçe, yönetim ve 1933 üniversite reformu üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakülteler bazında akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Sevtap Kadioğlu'nun "*İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*" isimli çalışması belki de ilk ve tek örnektir. Ayrıca Darülfünun teşkilatı içerisinde yer almadan önce faaliyetlerini sürdürmüş olan *Mekteb-i Hukuk* ve *Mekteb-i Tıbbiye* gibi müstakil kurumlar hakkında da benzer çalışmalar bulunmaktadır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Edebiyat Fakültesi hakkında müstakil ve kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Cengiz Orhonlu'nun "*Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler*", Ali Arslan'ın "*Osmanlıdan Cumhuriyete Darülfünun Edebiyat Fakültesi*", *İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları* ve M. Ali Ayni'nin *Darülfünun Tarihi* isimli çalışmaları ve Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki "*Edebiyat Fakültesi*" maddesi fakülte tarihi üzerine yapılmış mevcut çalışmalardandır.

110 yıllık tarihi geçmişe ve zengin bir birikime sahip Edebiyat Fakültesi hakkında daha kapsamlı ve daha fazla sayıda çalışmalar yapılmalıdır. Açılışından itibaren Türkiye'nin en büyük fakültesi olma unvanını koruyan Edebiyat Fakültesinin kuruluşundan Cumhuriyetin ilanına kadar geçen çeyrek asırlık sürede geçirdiği aşamalar ve gelişimi incelenerek fakültenin Türk kültürüne katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Edebiyat Fakültesinin tüm eğitim öğretim faaliyetleri ortaya konmak sureti ile fakültenin ilk dönemi hakkında detaylı ve orijinal bilgiler verilerek eğitim tarihine mütevazı bir katkı sağlanmak istenmiştir.

Çalışmamızın zaman sınırları olan 1900–1923 yılları sosyolojik açıdan Türk toplumunun yaşadığı en zor günleri kapsamaktadır. O toplumun bir kurumu olan Edebiyat Fakültesi de bu durumdan fazlası ile etkilenmiştir. Eğitim öğretimin en büyük düşmanı olan savaşlar bu günlerde hiç eksik olmamıştır. Siyasi ve ekonomik yapının

etkisi ile dokuz gün gibi çok kısa bir sürede Maarif Nezareti yönetiminin en üst kademesinde yaşanan değişiklikler yükseköğretimi olumsuz etkilemiştir. Fakülte yöneticileri bile değişen mevzuat konusunda nasıl hareket etmeleri gerekeceğini kestirememişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı Darülfünun kanunu bir türlü çıkartılamadığı için fakülteler kararnamelerle yönetilmiştir. Dolayısıyla her değişiklik ve atama ile ilgili kararnamenin bulunması bazen güç olmuştur. Bu dönemi çalışmanın diğer bir zorluğu ise kaynakların tamamının Osmanlıca olması ve dağınık bir şekilde bulunmasıdır. İlgili arşivler tasnif edilmediği için çalışma yavaş ilerlemiştir.

Tezimizin giriş kısmında çalışmanın amacı ve yöntemi belirtildikten sonra, tezde kullanılan kaynakların tahlili yapılmış ve Darülfünun'un kuruluş devreleri hakkında kısa bilgi verilmiştir. Birinci Bölümde Sultan II. Abdülhamid döneminde kurumsallaşmasını tamamlayan Edebiyat şubesinin açılması, ders programı ve gelişimi anlatılmıştır. Burada eğitim hayatı ve mezunları detaylı bir şekilde işlenmiştir. İkinci Bölüm, II. Meşrutiyet'in ilanını ile başlamakta ve Birinci Dünya Savaşına kadar geçen dönemde fakültenin yapısı ele alınmıştır. Bu dönem iki devreye ayrılmış önce II. Meşrutiyet'in ilk yılları anlatılmış ardından Meclis-i Müderrîsin ve faaliyetleri işlenmiştir. 1912 yılından itibaren Darülfünun teşkilatında meydana gelen değişiklikler ayrı bir başlık altında incelenerek bu düzenlemelerin fakülteye yansması ele alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve onun ortaya çıkarttığı olağanüstü şartlar Üçüncü Bölümde anlatılmıştır. Bu bölümde Edebiyat Fakültesinde istihdam edilen yabancı öğretim üyelerinin bilimsel faaliyetleri ve en kapsamlı müfredat programı genişçe incelenmiştir. Bu bölümün sonunda fakülte yayınları ayrı bir başlık halinde anlatılmıştır. Dördüncü Bölümde ise fakültenin Birinci Dünya Savaşı günlerinden daha ağır şartların yaşandığı ve işgallerin gerçekleştiği bir ortamda yani Mütareke döneminde Edebiyat Fakültesinin faaliyetleri ele alınmıştır. Kızların fakülteye kabulleri, 22 Mart 1919 tarihli kadro tenkisi, Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinin fakülteye getirdiği yenilikler ve Milli Mücadele döneminin mezunları anlatılmıştır. Beşinci bölümde ise Edebiyat Fakültesinin Milli Mücadele'ye olan katkıları ele alınmıştır. Burada öğretim üyelerinin ve öğrencilerin faaliyetleri ayrı ayrı

incelenmiştir. Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin başlattığı Darülfünun Grevi olayı ve Atatürk'e verilen fahri müderrislik unvanı detaylı bir şekilde işlenmiştir. Sonuç kısmında ise fakültenin 23 yıllık tarihi ve faaliyetleri göz önünde bulundurularak Türk Kültür Hayatındaki yeri ve önemi belirtilmeye çalışılmıştır.

1998 yılından beri mensubu olmaktan gurur duyduğum Edebiyat Fakültesi hakkında bilimsel bir çalışmanın ortaya çıkması için elimden gelen emeği sarf ettim, aynı zamanda bu çalışmayı hazırlarken birçok kişi ve kurumun desteğini gördüm. Öncelikle tez süresince değerli tavsiyelerini ve yardımlarını gördüğüm değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Ali Arslan'a teşekkür ederim. Araştırmalarım esnasında benimle kıymetli fikirlerini paylaşan Prof. Dr. Cezmi Eraslan, Doç. Dr. Halil Bal, Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, Yrd. Doç. Dr. Fatih M. Sancaktar ve Doç. Dr. Mahmut Ak Beylere ve Doç. Dr. Arzu Terzi Hanımefendiye ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Şüphesiz onlardan çok şeyler öğrendim. Birlikte mesai yaptığımız araştırma görevlisi arkadaşlarıma Bülent Yıldırım ve Ramazan E. Güllü'nün şahsında ayrıca teşekkür ederim. Bölüm başkanımız Prof. Dr. Fahameddin Başar'a idari işlerde gösterdiği kolaylıklar ve yakın ilgisinden dolayı şükranlarımı sunarım. Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Korkut Tuna'ya fakülte arşivinden yararlanmam hususunda gerekli izni ve kolaylığı sağladığı için teşekkür ederim. Fakülte sekreterimiz Aliye Erol Hanımefendinin gösterdiği yakın ilgi ayrıca belirtilmelidir. Kendisine ve şahsında idari personele teşekkür ederim. Son olarak İ.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İ.Ü. Merkez ve Nadir Eserler Kütüphaneleri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı ve İSAM Kütüphanesi yetkililerine ve personeline yardımlarından dolayı ayrıca teşekkür ederim. Arşivde uzun süre birlikte çalıştığımız ve her görüştüğümüzde “şu eseri gördün mü/ şu kataloga baktın mı?” diye soran arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim.

İstanbul 2010, Mustafa SELÇUK

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xv
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1
A. YÖNTEM VE KAYNAKLAR	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı	1
3. Araştırmanın Kapsamı	2
4. Araştırmanın Yöntemi	3
5. Kaynak Tahlili	4
B. DARÜLFÜNUN'UN KURULUŞU	11
C. 1900 ÖNCESİ DÖNEMDE EDEBİYAT ŞUBESİ	14

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDULHAMİD DEVRİ EDEBİYAT ŞUBESİ

A. İSTANBUL'DA YENİDEN BİR DARÜLFÜNUN AÇMA FİKRİ	16
B. EDEBİYAT ŞUBESİNİN EĞİTİME BAŞLAMASI	22
1. Edebiyat Şubesinin Yönetimi	24
2. Edebiyat Şubesinin İlk Ders Programı ve Muallimleri	25
3. Eğitim Süresinin İki Yıla Düşürülmesi ve Yeni Ders Programı.....	27
C. ŞUBEYE ÖĞRENCİ KABULÜ VE ŞARTLARI	31
D. İLK MEZUNLAR VE İSTİHDAM ALANLARI	33

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'İN İLK YILLARINDA (1908 – 1914)

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

A. II. MEŞRUTİYET'İN BAŞLARINDA ULUM-I EDEBİYE ŞUBESİ	44
1. Ulum-ı Edebiye Şubesinin Yönetimi	47
2. İzmirli İsmail Hakkı Bey'in Müdürlük Dönemi	49
3. Ders Programı ve Akademik Kadro	52
4. Meşrutiyetin İlk Yıllarında Öğrencilerin Fakülteye Artan İlgisi	57
B. MECLİS-İ MUALLİMÎN/MÜDERRİSÎN	61
1. Meclis-i Muallimîn Toplantılarının Başlaması	61
2. Meclis Toplantıları Hakkında İlk Düzenleme	64

3. Talimatname Üzerine Edebiyat Şubesi Meclis-i Muallimîn'in İlk Toplantısı.....	66
4. Zamanla Artan Meclis-i Müderrisîn Görev ve Yetkileri	67
5. Meclis İsminin Kesinleşmesi	70
6. Mecliste Karar Alma Usulü.....	70
7. Meclis Zabıtlarının Kayda Geçirilmesi.....	73
8. Meclis-i Müderrisîn Reisleri	78
9. Meclisin Yükseköğretim Tarihindeki Yeri ve Önemi	81
C. ŞUBEDEN FAKÜLTEYE GEÇİŞ SÜRECİ	83
1. Edebiyat Fakültesine Giriş Şartları	85
2. Fakülteye Başvurmak İçin Gerekli Evraklar	88
3. Fakülteler Arası Nakiller	89
4. Eğitim Ücretleri	90
5. İmtihanlar	91
6. Mezuniyet ve Ruus İmtihanları	93
7. Fakültede Disiplinin Sağlanması	95
8. Yeni Müfredat Programı	97
9. M. Zarf Bey'in Tekrar Şube Müdürlüğüne Atanması	99
10. Öğretim Elemanı Kadrolarında Meydana Gelen Değişiklikler	100
11. Ziya Gökalp'ın Fakülte Kadrosuna Atanması	105
D. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNİN MEZUNLARI	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

A. YABANCI ÖĞRETİM ÜYELERİNİN İSTİHDAMI	112
1. Prof. Dr. Franz Schmidt'in Müşavir Olarak Atanması.....	112
2. Yeni Teşkilat: Müfredat'ta Köklü Değişiklikler ve Bölümlerin Açılması .	115
a. Alman Müderrislerin Darülfünun'da İstihdamları	120
b. Edebiyat Fakültesi Kadrosuna Atanan Yabancı Uzmanlar.....	125
c. Müderris Muavinleri	127
d. Kürsü Müderris Muavinlerinin Görev ve Yetkileri	133
3. Tüm Akademik Kadro ve Bölümlere Göre Ders Programı	135
a. Fakültenin Tüm Dersleri	136
b. Bölümlerin Haftalık Ders Programları	137
4. Sultanîlerde Staj	140
5. 1915- 1916 Eğitim Öğretim Yılı'nın Açılması	141
6. Alman Usulü'nün Tatbiki	143
B. FAKÜLTENİN EN KAPSAMLI MÜFREDAT PROGRAMI	145
1. Yeni Programın Hedefleri	152
2. Yeni Düzenlemeye Göre Günlük ve Yıllık Program	153
a. Günlük Ders Programı	153
b. Yıllık Akademik Takvim	154
3. Yeni Programın Uygulanması	154
4. Senelik Kadro Uygulaması	157
C. YABANCI MÜDERRİSLERİN BİLİMSEL FAALİYETLERİ	160
1. Dr. Obst'un İlmî Faaliyetleri	160
a. Coğrafya Darülmesai'si'nin Kuruluşu ve Çalışmaları	161

b. İlm-i Ahval-i İklim Dairesi İdareyi Merkeziyesi'nin Kuruluşu	167
2. Diğer Yabancı Müderrislerin Faaliyetleri ve Darülmesai	169
a. Ulum-ı Lisaniye Darülmesai	169
b. Ulum-ı Tarihiye Darülmesai	172
c. İhsaiyat Darülmesai	172
3. Almancanın Zorunlu Ders Olarak Teklif Edilmesi	174
4. Nobel Barış Ödülü Adayları	175
5. Fakülte İdaresinde Yeni Düzenleme [6 Kasım 1917]	176
6. Alman Müderrislere Yöneltilen Eleştiriler	178
D. BİLİMSEL YAYINLAR	194
1. Edebiyat Fakültesi Mecmuası	194
2. İctimaiyat Mecmuası	198
E. SAVAŞ YILLARINDA FAKÜLTE VE MEZUNLAR	201
1. Savaş Yıllarında Fakültenin Durumu	201
2. Kayıtlı Öğrencilerin Durumu	203
3. Savaş Dönemi Mezunları	206

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİNDE EDEBİYAT FAKÜLTESİ

A. YABANCI MÜDERRİSLERİN AYRILMASI VE BOŞTA KALAN KÜRSÜLERİN DÜZENLENMESİ	216
1. Yabancı Müderrislerin Türkiye'den Ayrılması	216

2. Darülmesailer ve Kürsülerde Yeni Düzenlemeye Gidilmesi	216
a. Darülmesailerin Birleştirilmesi	216
b. Darülmesailerden Gelen Kütüphanelerin Düzenlenmesi	217
c. Mektep ve Terbiye Müzesi	219
d. Kürsü ve Derslerin Düzenlenmesi	220
B. MECLİSİN FAKÜLTE YÖNETİMİNİ ÜSTLENMESİ	225
1. Fakülte Müdüriyetinin Boş Kalması	225
2. Meclis-i Müderrisîn Encümen-i Riyaseti	227
3. İmtihanlar ve Şahadetnameler Hakkında Talimatname	228
4. Talebe Rehberi	231
C. 22 MART 1919 VE SONRASINDA AKADEMİK KADROLARDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER	235
1. En Kapsamlı Kadro Tenkisi (22 Mart 1919)	235
2. 1919-1920 Eğitim Öğretim Yılı Ders Programı	237
3. Kadrosuz Kalan Öğretim Üyelerinin Geri Alınmasına Yönelik Çalışmalar	240
4. Akademik Programın Son Halini Alması	245
D. KIZ ÖĞRENCİLERİN FAKÜLTEYE KABUL EDİLMELERİ	250
E. YENİ NİZAMNAME VE MEDRESE DÖNEMİ	256
1. Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi	256
2. Müdüriyet-i Umumiye ve Fakülte Müdürlüğünün Kaldırılması	257

a. Darülfünun Müdüriyet-i Umumiliğinin Kaldırılması	257
b. Fakülte Müdürlüğünün Kaldırılması ve Katib-i Umumiliğinin Kurulması .	258
c. 11 Ekim 1919 Tarihine Kadar Görev Yapan Meclis Kâtipleri	259
3. Darülfünun Divanı	260
4. Meclis-i Müderrisîn ve Medrese Reisi	261
5. Yeni Nizamname Sonrası Seçilen Reisler	262
6. Divan ve Medrese Meclisinin Yetki Paylaşımı ve İşleyişi	264
7. Öğretim Üyeleri İle İlgili Yeni Şartlar	265
F. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ MEZUNLARI	267

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ

A. ÜLKENİN İŞGALİ KARŞISINDA EDEBİYAT FAKÜLTESİ	280
1. İtilaf Kuvvetleri ve İşgaller Karşısında Öğretim Üyelerinin Faaliyetleri ...	280
a. Darülfünun Muhtırası	281
b. İzmir'in İşgali'ne Öğretim Üyelerine Tepkisi	283
c. Saltanat Şurasına Katılan Öğretim Üyeleri	283
d. Öğretim Üyelerinin Tutuklanması	284
2. Darülfünun'un İşgali	285
B. İŞGALLER KARŞISINDA ÖĞRENCİLER	291
1. Öğrenci Örgütlenmesinin Tarihiçesi	291
2. İzmir'in İşgali Karşısında Öğrencilerin Tepkisi	293
3. İzmir Muhacirlerine Yardım Çalışmaları	302
4. Edebiyat Medresesi Talebe Derneği'nin Yayınladığı Beyanname	306

**C. HISSİYAT-I MİLLİYEYİ RENCİDE EDENLERE KARŞI EDEBİYAT
MEDRESESİ TALEBESİ 311**

1. Öğrencilerin İtham Ettiği Öğretim Üyeleri ve Eleştiriler 312
2. Derslerin Protesto Edilmesi ve Öğretim Üyeleri Hakkında Suçlamalar 314
3. Meclis- i Müderrisînin İlk Toplantısı ve Aldığı Kararlar 317
4. Protestoların Genişlemesi ve Darülfünun'un Tatil Edilmesi 318
5. Divan ile Meclis-i Müderrisîn Arasında Anlaşmazlık 319
6. Darülfünun'un Tekrar Açılmasının Kararlaştırılması 322
7. Olayların Kontrolden Çıkması ve Bazı Öğrencilerin Yaralanması 323
8. Azledilen Öğretim Üyelerinin Yerine Yenilerinin Tayin Edilmesi 328
9. Eğitimin Tekrar Başlaması 330

D. MİLLİ MÜCADELE VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYELERİ 331

1. Pierre Loti'ye Fahri Edebiyat Müderrisi Unvanının Verilmesi 331
2. TBMM'ne Teşekkür Teklifi 332
3. Mustafa Kemal Paşa'ya Fahri Müderrislik Unvanı'nın Verilmesi 333

SONUÇ 339

KAYNAKÇA 343

EKLER 373

ÖZ GEÇMİŞ 425

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo 1:	Edebiyat Şubesi Haftalık Ders Saatleri	26
Tablo 2:	İki Seneliğe Göre Düzenlenmiş Ders Programı	29
Tablo 3:	9 Mayıs 1903 Tarihinde “Ruus” Alan Öğrenciler	34
Tablo 4:	13 Ekim 1904 Tarihinde “Ruus” Alan Öğrenciler	35
Tablo 5:	28 Eylül 1905 tarihinde “Ruus” Alan Öğrenciler	38
Tablo 6:	1908- 1909 Eğitim Öğretim Yılı Ders Programı	53
Tablo 7:	1908 Yılında Atanan Muallimler	54
Tablo 8:	1908- 1909 Ders Yılı Kayıtlı Öğrenci Sayıları	58
Tablo 9:	Öğrenci Velilerinin Meslekleri	59
Tablo 10:	Meclis Zabıtlarının Yazıldığı Defterler	74
Tablo 11:	Edebiyat Fakültesi 1914 Senesi Devreyi Sâniye İmtihan Cetveli	91
Tablo 12:	Edebiyat Fakültesi Ders Programı	98
Tablo 13:	Alman Müderrislerden İlk Gelen Grup	125
Tablo 14:	Edebiyat Bölümü Haftalık Ders Programı	137
Tablo 15:	Felsefe Bölümü Haftalık Ders Programı	138
Tablo 16:	Tarih-Coğrafya Bölümü Haftalık Ders Programı	138
Tablo 17:	Darülmualimîn Öğrencilerine Yönelik Pedagojik Dersler	139
Tablo 18:	Kadro Dışı Kalan Öğretim Üyeleri	237
Tablo 19:	Edebiyat Bölümü Ders Programı	238
Tablo 20:	Felsefe Bölümü Ders Programı	239
Tablo 21:	Tarih Bölümü Ders Programı	239
Tablo 22:	Coğrafya Bölümü Ders Programı	240
Tablo 23:	Asgari Kadroya Göre Bölüm Dersleri	246
Tablo 24:	Mütareke Döneminde Akademik Kadro Sayıları	248
Tablo 25:	Edebiyat Fakültesinden Mezun İhtiyat Zabıtları	268
Tablo 26:	1919- 1923 Arası Mezunları	270

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi (Dergisi)
B	Receb
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C	Cemâziyelâhır
Ca	Cemâziyelevvel
Çev.	Çeviren
EŞMD	Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri
DF	Darülfünun
DFŞN	Darülfünun-1 Şahane Nizamnamesi
DFON	Darülfünun-1 Osmanî Nizamnamesi
DFEFM	Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası
DFŞİN	Darülfünun Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname
DH. EUM. MTK	Dâhiliye Emniyet-i Umumiye muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti
DH. EUM. SSM	Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Seyr-i Sefer Müdüriyeti
DH. EUM. THR	Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi
DH. İD	Dâhiliye Nezareti İdari Kısım Evrakı
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

İDFT	İstanbul Darülfünun Talimat
İÜ. EFA	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi
EF.	Edebiyat Fakültesi
h.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
HR. İM	Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR. SYS.	Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı
İ.DF. EF. MMZD	İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri
İ.DUİT.	Dosya Usulü İradeler
İ.MF.	İrade - Maarif
İ.HUS.	İrade – Hususi
İ.MMS.	Meclis-i Mahsus-u Vükelâ İradesi
İ.TAL.	İrade – Taltifat
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
L.	Şevval
m.	Madde
M.	Muharrem
MF. ALY	Maarif-i Umumiye Nezareti, Tedrisat-ı Âliye Dairesi
MF. MKB	Maarif-i Umumiye Nezareti, Meclis-i Kebir-i Maarif
MMZC	Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
MUN	Maarif-i Umumiye Nizamnamesi
MV	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
N.	Ramazan
nr.	Numara
r.	Rumî
R.	Rebûlâhır
Ra.	Rebûlevvel
S.	Safer

S.M.	Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye
Ş.	Şaban
s.	Sayfa
ŞD.	Şûra-yı Devlet
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TR	Talebe Rehberi
TV	Takvim-i Vekâyi
vb.	ve benzeri
Y.A.HUS.	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK. EŞA.	Yıldız Perakende Elçilik ve Şebenderlikler Tahrirâtı
Y. PRK. MF.	Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı
Z.	Zilhicce
Za.	Zilkade

GİRİŞ

A. YÖNTEM VE KAYNAKLAR

1. Araştırmanın Konusu

Edebiyat Fakültesi, 1900 yılında açılan ve 1933 yılına kadar faaliyet gösteren Darülfünun teşkilatı içerisinde değişik isimler altında yer almıştır. “*İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi (1900-1923)*” isimli çalışmada; Edebiyat Fakültesinin kuruluşundan Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede ortaya koyduğu bilimsel faaliyetler ve tarihçesi ele alınmıştır. Fakültenin Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerindeki yapısı ve geçirdiği aşamalar incelenmiştir. Cumhuriyet dönemine intikal eden yapı anlatılmıştır. Öğretim üyeleri, fakülte meclisi, öğrenciler ve eğitim öğretim faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Edebiyat Fakültesinin ilk dönemi hakkında böyle bir çalışma yapmaktaki amacımız; fakültenin Türk eğitim tarihindeki yerini ve önemini tespit etmektir. Edebiyat Fakültesi mensuplarının ortaya koyduğu bilimsel çalışmalar ve mezunların istihdamı ele alınmak sureti ile fakültenin Türk eğitim ve kültür hayatındaki yeri vurgulanmak istenmiştir. Edebiyat Fakültesi sosyal bilimler alanında birçok ilki gerçekleştirmiş bir fakültedir. Türkiye’de yükseköğretimin yerleşmesinde ve kökleşmesinde fakültenin katkısı büyüktür. Edebiyat Fakültesi uyguladığı program ve müfredatı ile modern bilimin öncüsü olmuştur.

Türk Kùltürünün yaşayabilmesi için öncelikle Türk Milletinin istiklalinin kazanılması gerekmektedir. Edebiyat Fakùltesi, Türk milletinin var olma kavgası verdiği bir dönemde sadece ilmi meseleler ile meşgul olmayıp ùlkenin kurtuluşu adına da üzerine düşen görevleri yerine getirmiştir. Fakùlte mensupları Türkiye Cumhuriyetinin inşasında ve genç nesillerin yetiştirilmesinde aktif rol oynamışlardır. Türk milletinin yaşadığı acı günleri ve bu günlerde toplumun önde gelen temsilcileri olan öğretim üyelerinin ve üniversite gençliğinin fikirlerini ve davranışlarını incelemek Türkiye'nin sosyal meseleleri üzerinde derin analizler yapma imkânı sunmaktadır.

Yakın dönemde yaşanan felaketler ve yangınlar neticesinde kùltür varlıklarımız yok olmaktadır. Bu yüzden bugün birçok kurumun arşivi bulunmamaktadır. Aynı şekilde Edebiyat Fakùltesinin de ilk yıllarına veriler oldukça sınırlıdır. Fakùltenin özellikle ilk yıllarını incelememizin bir sebebi de elde edilen verilerin kayıtlara geçmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

3. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmamızda Edebiyat Fakùltesinin kuruluşundan itibaren 1923 yılına gelinceye kadar yaklaşık çeyrek asırlık zaman diliminde ortaya koyduğu bilimsel faaliyetler incelenmiştir. Edebiyat Fakùltesinin eğitim öğretim faaliyetleri, öğretim üyeleri, yöneticileri, öğrencileri, mezunları, fakùltenin teşkilat yapısı, ilgili mevzuat, fakùlte meclisinin işleyişi anlatılmıştır. II. Abdùlhamid devri, II. Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yılları ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. Edebiyat Fakùltesi müstakil olarak incelenirken mümkün olduğu kadar tüm boyutları ile ele alınmaya çalışılmıştır. Fakùltenin mali durumu konumuz haricinde olmasına rağmen yeri geldikçe metin içersinde öğretim üyelerinin maaşlarına ve eğitim ücretlerine değinilmiştir. Aynı şekilde öğretim üyelerinin geçim sıkıntılarına da atıf yapılmıştır. Öğretim üyelerinin Darülfünun dışındaki ilmi, idari görevleri ve çalışmaları konumuz dışında kalmaktadır. Aynı şekilde Öğretim üyeleri Edebiyat Fakùltesi dışında diğer fakùlte ve yüksek okullarda da ders verdiği bilinmektedir. Ancak çalışmamızda sadece Edebiyat

Fakültesinin programı merkeze alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Öğretim üyelerinin basında yer alan yazı ve görüşleri hakkında; fakülte ile doğrudan ilgili olanlara atıf yapılmıştır. 1900 yılında başlatılan tarihçe ve teşkilat, 1923 yılında sonlandırılmıştır. Bir bakıma Osmanlı Darülfünununa ait Edebiyat Fakültesinin farklı yönlerini kapsayan bir portresi çıkartılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte üniversiteden/fakülteden beklentiler arttığı için bu kısım hakkında ayrı ve daha kapsamlı bir çalışma yapılması gerekmektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Tarih bilimin sağladığı imkânlar ölçüsünde ve sosyal bilimler alanında sık kullanılan usule göre önce birinci el arşiv kaynaklar tespit edilerek bunlar içersinde tezimiz için gerekli olanların günümüz harflerine aktarılması gerçekleştirilmiştir. Belgelerde yer almayan detaylar için dönemin basını taranmıştır. Yayımlanmış mevzuat gözden geçirildikten sonra eğitim tarihi üzerine hazırlanmış güncel kaynaklar okunarak konumuz ile ilgili veriler derlenmiş ve fişleri çıkartılmıştır. Malzemenin tespiti ve tasnifi yapıldıktan sonra eldeki veriler muhtemel başlıklar altına yerleştirilmiştir. İkinci aşamada bölümlerin yazımına geçilmiştir. Yazım işlemi devam ederken de tespit edilen bazı zayıf noktalar için Osmanlı Arşivinde tekrar gerekli ek araştırmalar yapılmıştır. Son olarak yazım işlemleri bittikten sonra ön kısım, ana metin, dipnotlar, kaynakça ve ekler yazım ve imla yönünden tekrar gözden geçirilmiştir. Konu incelenirken mümkün olduğu kadar çağdaş kaynaklarda var olan veriler yerine arşiv malzemesinin yoğun kullanımı tercih edilmiştir. Araştırmamızın konusu ve zamanı itibari ile kullanılan arşiv malzemesinin tamamı Osmanlıcadır. Çalışmamızın metni hazırlanırken mümkün olduğu kadar sade bir dil ve anlaşılır bir ifade kullanılmaya özen gösterilmiştir. Tırnak içi alıntılarda ise orijinal metne sadık kalınmış; ifade korunmuş, imlaya dikkat edilmiştir. Referans kaynaklarda eser adlarında yazarın tercih ettiği imla ve çeviriler aynen korunmuştur.

5. Kaynak Tahlili

Çalışmamızda yer alan veriler, genel itibari ile Maarif Nezareti evrakı, Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn Zabıtları, dönemin basınından ve fakültenin Darülfünun dönemine ait kendi evrakından elde edilmiştir. Konuyla ilgili birinci el kaynaklara imkânlar ölçüsünde ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın kapsadığı yıllarda Edebiyat Fakültesi idari olarak Darülfünun müdürlüğüne/umum müdürlüğe bağlı bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Darülfünunun, fakültelerin ve diğer yüksek okulların bağlı olduğu idare ise Maarif-i Umumiye Nezaretidir¹. Maarif Nazırı adına yükseköğretimi planlayan ve yöneten birim ise Tedrisât-ı Âliye dairesidir. 1922 yılına kadar Edebiyat Fakültesi'nin tüm yazışmaları bazen direk olarak bazen de Darülfünun umum müdürlüğü üzerinden Maarif Nezareti'ne iletilmiştir. Fakülte idaresi, meclis kararları dâhil bütün icraatlarından nezareti haberdar etmiş ve gerekli izni-onayı almıştır. Dolayısıyla Edebiyat Fakültesinin 1900-1922 arası faaliyetlerini en iyi ve güvenilir bir şekilde nezaret evrakından takip edilebilmekteyiz. Tedrisât-ı Âliye Müdüriyet-i Umumiyesinin kuruluşundan Saltanatın kaldırılışına kadar geçen sürede önemli miktarda bir evrak birikmiştir. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Maarif Nezareti tasnifinin (MF ALY) fonunda 174 dosya bulunmaktadır. Bu 174 dosya içerisinde 19.373 adet gömlek ve gömlekler içinde 55.889 adet vesika yer almaktadır. Her dosya ortalama yüz on gömlek içermektedir. İlk on dosya içerisinde yer alan evrak genel itibariyle 1900 öncesi döneme aittir. Bu dosyalar içerisinde bazı vesikalar Maarif Nezaretinin kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. Yine II. Meşrutiyet'in ilk yıllarına kadar olan zaman dilimi için de sınırlı sayıda evrak bulunmaktadır. Örneğin II. Abdülhamid dönemi için Edebiyat Fakültesini ilgilendiren dosya sayısı onu geçmemektedir. Bu durum tüm fakülteler için de geçerlidir. Biz çalışmamızda tespit edebildiğimiz tüm vesikaları kullanmaya çalıştık. İlk dosyalar birkaç yıllık dönemleri kapsarken daha sonraları her dosya ortalama bir aylık yazışmayı ihtiva etmektedir. Edebiyat Fakültesi ile ilgili yoğunluk Balkan Savaşlarından itibaren

---

¹ Teyfur Erdoğan, **Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilâtı (İdari Teşkilât Açısından)**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

başlamaktadır. Özellikle 1913 yılından itibaren öğrencilerin künye bilgilerine, öğrenci ve not listelerine, ders programlarına, mezuniyet işlemleri ve diplomalar, öğretim kadrosu, tayinler, ders içerikleri, sınav programları, sınıf mevcutları, kontenjanlar, kaynak okullar, ücretler, beslenme, konaklama, ulaşım, kütüphane hizmetleri, yasal düzenlemeler, diğer kurumlar ile yazışmalar, mükâfat ve cezalar, öğretim üyelerinin durumları, hocaların değişik konulardaki dilekçe ve raporları, yurtdışı için seçilen öğrenciler gibi daha birçok konuya Tedrisat-ı Âliye Dairesi evrakından ulaşabilmekteyiz. Bu anlamda yukarıda bahsettiğimiz başlıklar ile ilgili, fakültenin idari yazışmaları ve istekleri Maarif Nezaretine ulaşmaktadır. Maarif Nazırı ve Tedrisât-ı Âliye Genel Müdürünün birlikte imzaladıkları “kararnameler” ile fakülte hakkında gerekli kararlar alınmaktadır. Örneğin fakülte kadrosuna atanan tüm idari ve akademik personel yukarıda adı geçen ikili kararnameler ile yapılmıştır. Öğretim üyeleri de genel itibari ile şahsi dilekçelerini Maarif Nezaretine hitaben yazmışlardır. Biz çalışmamızda meclis kararları ile nezaret evrakını karşılaştırmalı olarak kullandık.

Maarif Nezaretinde merkez ve taşra teşkilatını idare eden Tedrisât-ı Âliye dairesi ile birlikte yirmiye yakın daire bulunmaktadır. Bunlar içinde özellikle İstatistik, Levazım, Sicil, Teftiş ve İstanbul Maarif şubeleri fakültenin faaliyetleri adına önemli veriler ihtiva ettiği vurgulanmalıdır. Yine bu birimler içersinde yer alan Meclis-i Kebir-i Maarif’in önemi belirtilmelidir². Çünkü adı geçen meclis nezaretin en önemli karar alma organlarından birisidir, mevzuatta tam karşılığı olmayan veya yöneticiler tarafından anlaşılmayan birçok mesele Meclis-i Kebir-i Maarif’te görüşülüp karara bağlanmıştır. Bir anlamda maarif politikalarının belirlendiği bir kurum olan meclis evrakından yeri geldikçe faydalanmaya çalıştık. Meclis-i Kebir-i Maarif’te 216 dosya bulunmaktadır. Edebiyat Fakültesi bünyesinde birçok ek yapıyı barındırdığı için meclisin gündemini fazlaca işgal etmiştir. Darülfünun ile ilgili talimatname, nizamname gibi kanun layihaları ve ders programları, ders kitapları hakkında düzenlemeler Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından yapılmaktadır. Örneğin Edebiyat Fakültesinin hazırladığı sınav talimatnameleri önce burada görüşülmüştür.

---

² Uğur Ünal, **Meclis-i Kebîr-i Maâf (1869-1922)**, Ankara 2008.

Maarif Nezareti'nin tüm evrakı dosya usulü tasnif edilmiştir. Yani sadece hicri yıl esasına göre zaman tasnifi yapılmıştır. Adı geçen fonların katalogları, konu ve indeksleri bulunmadığı için bu belgelerin taranması, gerekli olanların dijitallerinin elde edilmesi ve çevirilerinin yapılması planlanandan uzun sürmüştür. Çalışmamızın arşiv kısmı ancak üç yılda tamamlanabilmiştir. Aranılan konunun tarihini bilmek şartı ile bir belgeye ulaşmak için yüzlerce belgeyi taramak gerekmektedir.

II. Abdülhamid devri için Yıldız tasnifinden önemli miktarda yararlanılmıştır. Üst düzey kamu görevlerinde yer alan öğretim üyelerinin tayinlerinde ayrıca İrade-i Seniyye gerektiği için Dosya Usulü İrade (DUİT) katalogları baştan sona taranmıştır. Aynı şekilde Hususi, Taltifat, Meclis-i Mahsus ve Maarif iradeleri kullanılmıştır. Diğer fonlara ve nezaretlere ait belgeler dipnotlarda ve kaynakçada ayrıntılı bir şekilde gösterildiği için burada tekrar edilmemiştir. II. Abdülhamid döneminde çıkartılan Maarif Salnamelerinden de önemli ölçüde istifade edilmiştir.

Bugün Türkiye'nin en büyük ve en eski Edebiyat Fakültesi olma unvanını koruyan Edebiyat Fakültesinin Darülfünun dönemine ait önemli miktarda sayıya ulaşan kendi arşivi bulunmaktadır. Bu arşiv içerisinde daha çok öğrencileri ilgilendiren evraklar yer almaktadır. Öğrencilerin künyelerinin bulunduğu büyük boy olarak *Kayıt Defterleri*, *İmtihan Defterleri*, *Künye Defterleri* ve *Varidat Defterleri* yer almaktadır. Öğrencilerin şahsi dosyaları ayrı bir arşiv olarak yer almaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir husus da adı geçen arşivlerin tasnifi ve kataloglarının bulunmamasıdır. Aynı arşiv içerisinde 1900- 1933 yıllarına ait Darülfünun İlahiyat Fakültesi evrakının da karışık olarak yer aldığını belirtmek gerekmektedir. Çalışmamıza başladığımızda bir dönemi arşiv evrakının mahiyetini ve boyutlarını keşfetmekle geçirmek zorunda kaldık. Aynı şekilde fakülteye kayıt yaptırıp daha sonra çeşitli sebeplerle fakülteden ayrılan öğrenci kayıtlarının da aynı arşivde yer alması araştırmanın süresini uzatmıştır. Buradaki malzemeyi maalesef -bahsi geçen zorluklardan dolayı- önemi ölçüsünde kullanamadık. Talebe kayıt defterlerindeki veriler ile nezaret evrakını karşılaştırarak kullanmayı tercih ettik, "*Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri*" isimli kaynağa sıkça başvurduk. Bazı meşhur öğrencilerin dosyalarından hareket ile çalışmamızı zenginleştirmeyi hedefledik.

Defterlerdeki not listelerinden ve ders programlarından fakültenin müfredatı şekillenmiştir, bu veriler sonucunda diğer kaynakların da desteği ile daha detaylı bir fakülte programı ortaya çıkmıştır.

İ.Ü Edebiyat Fakültesi Sekreterliğinde muhafaza edilen diğer bir önemli kaynak ise çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz *Meclis-i Müderrisîn Zabıtları*'dır. Meclis kayıtları hakkında tezimizin ikinci bölümünde ayrı bir başlık altında geniş bilgi verildiği için burada sadece kaynak açısından değerlendirilecektir. Fakülte meclis tutanakları fakültenin her türlü eğitim öğretim faaliyetleri için vazgeçilmez değere sahip arşivlerdir. Biz çalışmamız için bu defterlerin tamamını gözden geçirdik ve ilgili yerlerin çevirisi gerçekleştirdik. Mecliste alınan kararların sonuçlarını maarif evrakından kontrol etme imkânımız oldu. Bu şekilde fakülte hakkında en güvenilir verileri elde etmek amaçlanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz nezaret arşivinde de bazı dönemler için boşluklar bulunmaktadır. Bu eksiklikler meclis kararları ile tamamlamaya çalışılmıştır. Adı geçen tüm arşiv malzemesinin büyük bir kısmı ilk kez kullanılmaktadır. Bu yönüyle çalışmamızın orijinal olduğu söylenebilir. Özellikle büyük boy deftere kayıt edilen ve üç yüz sayfaya yaklaşan ikinci defter kayıtları ilk kez kullanılmıştır. Türkiye'de yükseköğretimin yerleşmesi ve gelişmesi adına meclis kararlarının büyük önemi vardır. Fakülte öğretim üyeleri yükseköğretim alanında birçok ilki bu mecliste aldıkları kararlar sayesinde gerçekleştirmişlerdir. Darülfünun muhtariyet kanununun çıkması için konunun takipçisi olmuşlardır. II. Meşrutiyet'ten itibaren kesintisiz devam eden savaşların olumsuz şartlarına ve mali imkânsızlıklara rağmen fakülte eğitim ve öğretiminin devamlılığı meclisin aldığı kararlar ile mümkün olmuştur.

Çalışmamızın 1919-1923 dönemine ait kısımlarını anlatırken kullandığımız bir diğer kaynak ta yine önce Edebiyat Fakültesi tarafından iki dönem çıkartılan ve daha sonra Darülfünun'un tüm fakültelerine teşmil edilen Talebe Rehberleri'dir. Bu rehberlerde öğretim üyeleri, ders saatleri, müfredat, sınav bilgileri gibi önemli veriler yer almaktadır.

Fakültenin faaliyetlerini incelerken dönemin süreli yayınlarını da imkânlar ölçüsünde kullandık, özellikle II. Meşrutiyet'ten itibaren belli başlı gazeteleri taramayı

ihmal etmedik. Mütareke dönemi basınını yoğun bir şekilde kullandık. Bu tarihten önceki dönemler için de önemli olayları ve günleri basından derlediğimiz bilgi ve yorumlar ile destekledik.

II. Meşrutiyet'ten itibaren tekrar açılan Meclis-i Mebusan'da eğitim ile ilgili konular da gündeme gelmiştir. Bütçe görüşmelerinin yapıldığı günlerde daha fazla gündeme gelen Maarif Nezareti'nin yetki sahasındaki konular hakkında sorulan sorular ve Maarif Nazırlarının açıklamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu taramalar esnasında elde edilen veriler tezimizde kullanılmıştır. Darülfünun ve şubeler hakkında görüş bildiren, soru soran ve açıklama yapan milletvekillerin konuşmalarını Meclis-i Mebusan zabıtlarından takip etmeye çalıştık.

Arşiv malzemelerinden ve belge niteliğindeki yayınlanmış eserlerden sonra tezimiz için yardımcı olabilecek Eğitim Tarihi ve özellikle de Darülfünun üzerine kaleme alınmış eserleri dikkatlice inceledik ve yararlandık. Bu eserler içerisinde fakülteler bazında yazılmış bir iki istisna dışında müstakil kaynaklar bulunmamaktadır. M. Ali Ayni'nin seksen sayfalık *Darülfünun Tarihi*³ isimli eserinde mensup olduğu fakülte hakkında bol miktarda orijinal bilgiler vermiştir. Aynı şekilde Ali Arslan'ın kitap ve makaleleri Edebiyat Fakültesi açısından öncü çalışmalardır. *İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları*⁴, *Dârülfünun'dan Üniversite'ye*⁵ ve *Kısır Döngü/Türkiye'de Üniversite ve Siyaset*⁶ isimli eserlerde Edebiyat Fakültesi hakkında kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Mustafa Ergün'ün *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*⁷, Cemil Öztürk'ün *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*⁸ ve Yahya Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi*⁹ isimli çalışmalarından dönemin eğitim sistemini ve yapısını görmek açısından yararlandık.

---

³ M. Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, İstanbul 1927.

⁴ Ali İhsan Gencer- Ali Arslan, **İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul 2004.

⁵ Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversite'ye**, İstanbul 1995.

⁶ Ali Arslan, **Kısır Döngü/Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, İstanbul 2004.

⁷ Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara 1996.

⁸ Cemil Öztürk, **Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, Ankara 2005.

⁹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 1985.

Darülfünun Edebiyat Fakültesi mensupları içersinde anılarını yazarlar yok denecek kadar azdır. Bunun belki de çok az istisnasından birisi İsmail Hakkı Baltacıoğludur. Kendisinin hem öğretim üyesi olarak hem de yönetici olarak uzun yıllar boyunca Edebiyat Fakültesine çok hizmeti geçmiştir. Baltacıoğlu, üniversiteden ayrıldıktan sonra yine kendisinin çıkarttığı “*Yeni Adam*” dergisinde¹⁰ 1936 yılında yazmaya başladığı anılarını “Hayatım” başlığı altında 1941 yılına kadar sürdürmüştür. Baltacıoğlu, idareci olmasının avantajlarını da kullanarak birçok resmi belgeyi görmesi ve bu evrakın içeriğine vakıf olması ve özellikle de olayların bizzat şahidi bazen de öznesi konumunda bulunması, onun kaleminden çıkan metinleri daha da değerli kılmaktadır. “Hayatım” isimli tefrikalar, 1998 yılında kitap halinde yayınlanmıştır¹¹. Biz de çalışmamızda İ. Hakkı Baltacıoğlu’nun hatıralarına sıklıkla yer verdik. Bir dönem Felsefe Bölümünde öğrenci kaydı da bulunan ancak daha çok Darülfünun Emanetinde kâtiplik görevi ile meşgul olan Hukuk Fakültesi mezunu İ. Hakkı Sunata’nın hatıralarında Mütareke yılları ve özellikle de işgal günleri için önemli bilgiler bulunmaktadır¹². Felsefe Bölümü öğretim üyelerinden M. Emin Erişirgil, kendi hayatını anlatmamıştır, ancak Ziya Gökalp ve M. Akif’i anlattığı eserlerde¹³ sık sık kendi yaşamından ve üniversite ortamından bahsetmiş ve örneklerini bilim çevrelerinden vermiştir. Şüphesiz onun yazdığı eserlerden de yeri geldikçe faydalanılmıştır.

Bir kısım çalışmalarda ise Osman N. Ergin¹⁴, Faik R. Unat¹⁵, Nafi Atuf Kansu¹⁶ gibi yazarların eserlerinde geçen veriler aynen tekrarlanmıştır. Oysa bu eserler eğitim tarihi alanında yapılan ilk ve değerli çalışmalar olmasında rağmen bazı bilgilere ihtiyatlı yaklaşılması gerekmektedir. Çünkü arşiv vesikası ile desteklenmemiş ön kabuller ve

---

¹⁰ Yeni Adam dergisi üzerine akademik bir çalışma da yapılmıştır. Bu dergi hakkında daha geniş bilgi için bkz, Yasemin Türkan, **Türk Modernleşmesinde Yeni Adam Dergisi (1934- 1938)**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

¹¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, (Yay. Haz. Ali Y. Baltacıoğlu), İstanbul 1998.

¹² İsmail Hakkı Sunata, **İstanbul’da İşgal Yılları**, III. Baskı, İstanbul 2009.

¹³ M. Emin Erişirgil, **Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp**, II. Baskı, (Haz. A. Kazancıgil- C. Alpar), İstanbul 1984; M. Emin Erişirgil, **İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif**, (Haz. A. Kazancıgil- C. Alpar), Ankara 1986.

¹⁴ Osman Ergin, **İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi**, C.1-5, İstanbul 1977.

¹⁵ F. Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964.

¹⁶ Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul 1331.

yorumlar bizleri yanıltabilmektedir. Örneğin -yukarıda bahsettiğimiz eserlerden bağımsız olarak- hakkında en fazla bilimsel çalışma yapılan Ziya Gökalp'ın Darülfünundaki çalışmalarının ne zaman başladığı hakkında pek çok kaynakta farklı bilgiler verilmektedir¹⁷. Oysa en kesin ve doğru cevap Maarif Nezareti evrakında bulunmaktadır. Ziya Gökalp, Darülfünun İçtimaiyat müderrisliğine 3 Kanun-ı evvel 1329 [16 Aralık 1913] tarihinde tayin edilmiştir.

Son olarak tezimizin kapsadığı zaman aralığında kullanılan yazı dili tamamen eski Türkçe (Osmanlıca) olduğu için yazım imla konusunda bazı güçlükler çekilmiştir. Örneğin en bilinen bir “darülfünun” kelimesi farklı şekillerde yazılmıştır. Biz çalışmamızda alıntılar dışında günümüze en yakın ve en basit transkripsiyonu tercih ettik. Yine belgelerde geçen hicrî ve rumî tarihlerin miladi karşılıklarını köşeli parantez içersinde belirtilmiştir¹⁸. Metin içersinde özellikle atama tarihleri hem rumî hem de miladi olarak verilmek sureti ile belgenin orijinalliği yansıtılmak istenmiştir.

---

¹⁷ Ziya Gökalp'ın kronolojisini hazırlayan Hikmet Tanyu bu tarih karışıklığına işaret eder kendisi de 1914 tarihini verir. [Bkz, Hikmet Tanyu, **Ziya Gökalp'ın Kronolojisi**, Ankara 1981, s. 87-88] Enver Behnan Şapolyo üniversiteye 1915 yılında başladığını belirtmektedir. [Bkz, Enver Behnan Şapolyo, **Ziya Gökalp, İttihat Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, II. Baskı, İstanbul 1974, s. 150-155]; Hilmi Ziya Ülken 1915 tarihini vermektedir. [Bkz, H. Ziya Ülken, **Ziya Gökalp**, İstanbul 2007, Giriş kısmı, s. XV.]; Ziya Gökalp hakkında yapılan bir doktora tezinde 1913 yılı doğru olarak verilmiştir. [Bkz, Zeki Can, **Ziya Gökalp ve Batılılaşma**, Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1998, s. 69.]

¹⁸ Tarih çevirmelerinde Ahmed Muhtar Paşa'nın eseri kullanılmıştır. Bkz, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, **Takvîmü's- Sinîn**, (Haz. Y. Dağlı- H. Pehlivanlı), Ankara 1993.

B. DARÜLFÜNUN’UN KURULUŞU

Osmanlı Devletinde Avrupa tarzında bir üniversite kurma düşüncesi 19. yüzyılın ortalarında dillendirilmeye başlanmıştır. Askeri alanda başlayan reformlar zamanla eğitim kurumlarına da yansımıştır. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı eğitim sisteminde köklü değişiklikler gündeme alınmış ve Fransız modeli temel alınarak bütün kurumlar yeniden yapılandırılmıştır. Bu arada birçok yeni eğitim kurumu faaliyete geçmiştir. Yüksek öğretimdeki düzenlemeler ise medreselerden ayrı olarak ele alınmış ve bir “Darülfünun” kurmak için 20. yüzyılın başına kadar çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.

1845’te Osmanlı Devleti bünyesindeki eğitim işlerini düzenlemek üzere ulema, asker ve bürokrat üyelerden oluşan *Meclis-i Muvakkat* adında bir geniş katılımlı bir komisyon kurulmuştur¹⁹. Bu geçici meclis 13 Mart 1845 tarihinden itibaren haftada iki defa toplanmak üzere Bab-ı Ali’de kendilerine tahsis edilen bir odada çalışmalarına başlamıştır²⁰. Meclis-i Muvakkat’ın çalışmaları²¹ sonunda hazırlanan layihada ilk defa “Darülfünun” terimi telaffuz edilmiştir. Layihanın Meclis-i Vâlâ’da görüşülmesinden sonra kaleme alınan 19 Şubat 1846 tarihli mazbatada Darülfünun’un kuruluş gerekçesine yer verilmiştir. Buna göre Darülfünunun amacı devlet bürokrasisinde istihdam edilmek üzere “*malumatlı bendegân yetiştirmektir*”²².

1863 yılında halka açık konferansların başlaması ile Darülfünun fikri hayata geçmiştir. Bu Darülfünun ancak 1865 yılına kadar faaliyet göstermiş daha sonra kapanmak zorunda kalmıştır²³. 1869 yılında yayınlanan *Maarif-i Umumiye*

¹⁹ Kenan Akyüz, **Encümen-i Dâniş**, Ankara 1975, s. 40-41.

²⁰ Maarif Nezareti kurulmadan önce hazırlık aşamasındaki kurulan meclisler hakkında bkz, Ali Akyıldız, “Maârif-i Umûmiyye Nezâreti” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Bundan sonra **DİA** şeklinde kısaltılacaktır), C. 27, Ankara 2003, s. 273-274; Ali Arslan, **Darülfünun’dan Üniversite’ye**, İstanbul 1995, s. 23-24.

²¹ Ali Arslan “Türkiye’de Üniversite’nin Kuruluşu ve Yönetimdeki Değişiklikler (1869-1946)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, C.23-24, Ankara 1998, s. 409.

²² Mustafa Kaçar, “Cumhuriyet’in Devraldığı Yüksek Öğretim Mirası” **Bilim Sosyolojisi- Bilim Tarihi ve Yöntem, Sosyoloji Yılıhğı 16**, İstanbul 2007, s. 713-714.

²³ İlk Darülfünun’un kapanış nedeni Hoca Paşa yangını olduğu sanılmaktadır. Bkz, Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünun” **DİA**, C. 8, İstanbul 1993, s.521- 523.

*Nizamnamesi*²⁴, nde Darülfünun'a geniş yer ayrılmış ve 51 madde ile teşkilatı ve yapısı açıklanmıştır. Bu nizamname ile İstanbul'da Darülfünun-ı Osmanî adıyla bir üniversitenin açılması kararlaştırılmıştır. 20 Şubat 1870 tarihinde Sadrazam Ali Paşa'nın da hazır bulunduğu bir törenle açılan Darülfünun-ı Osmanî'ye 450 kadar öğrenci şube ayrımı olmaksızın kayıt edilmiştir²⁵. Üç sene açık kalan Darülfünun sebebi tam olarak bilinmeyen nedenlerle kapanmak zorunda kalmıştır. Üçüncü teşebbüs olarak Darülfünun-ı Sultanî ismiyle Mekteb-i Sultanî binası içinde 1874-1875 eğitime başlanmıştır. Burada kurulan Darülfünun içersinde Hukuk Mektebi, Turuk u Maabir Mektebi ve Edebiyat Mektebi yer almıştır²⁶. 1874-1881 yılları arasında faaliyet gösteren Darülfünun-ı Sultanî aşağıda sıraladığımız nedenler ile başarısızlığa uğramıştır. Son teşebbüs içersinde Edebiyat mektebi yer almasına rağmen bu şubenin mezun verdiği dair bir veri bulunamamıştır.

Darülfünun kurma fikrinin ortaya atılmasından 1900 yılına kadar geçen yarım asırlık sürede devlet yöneticilerinin tüm iyi niyetlerine rağmen yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır²⁷. 1863-1881 yılları arasında üç kez açılıp ancak kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kalan Darülfünun'un başarılı ve devamlı bir müessese olamamasının sebepleri bu dönem üzerine yapılan araştırmalarda genel olarak şu başlıklar altında toplanmıştır:

- Mali sıkıntılar ve maarife yeterli bütçe ayırlanamaması,
- Yetişmiş uzman öğretim ve yönetici kadroların bulunmaması,
- Ders kitapları başta olmak üzere ders araç ve gereçlerinin bulunmaması,
- İyi eğitim almış ve yeterli sayıda orta öğretim öğrencisini bulunmaması,

²⁴ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 79- 128. maddeleri Darülfünun ile ilgilidir. Bkz, **Düster**, I. Tertip, C. 2, s. 184-219.

²⁵ E. İhsanoğlu, **a.g.m.**, s. 523.

²⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş (II), Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultanî " **Bellekten**, C. LVII, Sayı: 218, Ankara 1993, s. 204-206.

²⁷ Tanzimat'tan itibaren II. Meşrutiyet'e kadar eğitim alanında yapılan reformlar ve genel bir değerlendirme için bkz, Selçuk Akşin Somel, **Modernization of Public Education in Otoman Empire: 1839- 1908, Islamization, Autocracy and Discipline**, Brill 2001; aynı eserin Türkçesi için bkz, Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, (Çev. O. Yener), İstanbul 2010.

- Modernleşmenin yöneticiler tarafından farklı algılanması ve uygulanması,
- Savaş şartları ve yangınlar,
- Bina, kütüphane, laboratuvar, malzeme ve personel eksikliği.

Burada belirtilen olumsuz şartların bir kısmı II. Abdülhamid devrinde de devam etmektedir. Ancak onun ortaöğretim sisteminde gerçekleştirdiği reformlar yükseköğretim için önemli bir adım olmuştur. Avrupai tarzda ve medreselerden farklı olarak bir yükseköğretim kurumu olarak Darülfünun'un dördüncü kez açılması II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. Edebiyat Fakültesi'nin ilk kuruluş dönemine geçmeden önce kuruluş denemeleri aşamasında Darülfünun programlarında fakültenin derslerine ne kadar yer verildiğini belirtmek konuya bütüncül bakmak açısından daha yararlı olacaktır.

C. 1900 ÖNCESİ DÖNEMDE EDEBİYAT ŞUBESİ

Darülfünun ilk kez açılması esnasında -inşaatı devam eden binasında bir kısım odaların derslane haline getirilmesiyle- verilen konferanslar arasında Tarih²⁸ ve Coğrafya²⁹ dersleri de bulunmaktaydı. Bu ilk teşebbüste üniversitenin bir mevzuatı ve programı olmadığı için fakülte bazında bir teşkilatlanmadan söz edilemez³⁰. Halka açık dersler gerekli altyapı ve bina sorunu çözülemediği için ancak iki yıl devam edebilmiştir.

İlk yapılan Darülfünun binasının Maliye Nezareti'ne devredilmesi üzerine Çemberlitaş'ta inşaatına başlanan ikinci bina 1869 yılında tamamlanmıştır. Aynı yıl içerisinde Osmanlı maarifi için Fransa eğitim sistemi model alınarak hazırlanan *Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi* yayınlanmıştır³¹. Bu nizamnamenin 51 maddesi Darülfünun ile ilgilidir. Nizamnameye göre Darülfünun-ı Osmanî; Hikmet ve Edebiyat, Hukuk, Ulum-ı Tabiiyye ve Riyaziye Şubelerinden oluşmaktaydı³². Hikmet ve Edebiyat ismini alan şubenin dersleri arasında Edebiyat, Tarih, Felsefe, Psikoloji, Mantık, Kelam, Ahlak, Arkeoloji ve Nümizmatik, Doğu ve Batı Dilleri yer almaktadır³³. Nizamnamede öngörülen bu program her üç şube için de uygulanamamış bunun yerine öğrencilerin hepsi ortak dersler alacak şekilde şube farkı olmaksızın Darülfünuna kaydedilmiştir³⁴. Bu ikinci teşebbüste de Darülfünun mezun veremeden yarıda kalmıştır. 1873'te Darülfünun'un kapatılmasına rağmen, Batı tarzında bir üniversite kurma teşebbüslerine devam edilmiştir. Üçüncü teşebbüs Galatasaray Sultanîsi binasında açılan Darülfünun-ı Sultanî'dir. 1874 yılında Maarif Nazırı Safvet Paşa tarafından Avrupa üniversiteleri model alınarak Mühendis Mektebi ile Hukuk Mektebi'nin içinde bulunduğu Darülfünun-ı Sultanî kurulmuştur. Daha sonra buraya bir Edebiyat Mektebi de ilâve

²⁸ İlk Tarih dersinin 17 Şubat 1863 tarihinde Divân-ı Muhasebat Reisi Ahmed Vefik Paşa vermiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş- İlk İki Teşebbüs", **Belleten**, C. LIV, Sayı:210, Ankara 1990, s.708.

²⁹ Mekteb-i Mülkiye muallimlerinden Mehmed Cevdet Efendi, Coğrafya dersini 13 Ekim 1863 tarihinden itibaren haftada bir defa olarak vermeye başlamıştır. Bkz, **aynı eser**, s.709.

³⁰ Cengiz Orhonlu, "Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler", **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul 1973, s. 57.

³¹ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (MUN) için bkz, **Düstur**, I. Tertip, C. 2, s. 184-219

³² MUN. m.80.

³³ MUN. m.82; Ali Arslan, "Osmanlı Dârülfünûnu", **Osmanlı**, C. 5, Ankara 1999, s. 298-299.

³⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş- İlk İki Teşebbüs", **Belleten**, C. LIV, Sayı: 210, Ankara 1990, s.725.

edilmiştir³⁵. Mektepte okutulacak dersler arasında Mantık, Felsefe, Roma, Yunan, Latin ve Arap Edebiyatları, Arkeoloji, Tarih-i Umumî gibi dersler yer almıştır³⁶. Diğer fakülteler kısmen mezun verseler de Edebiyat Fakültesinin mezun verdiği dair bir kayıt bulunamamıştır.

Teşebbüs aşamasındaki Darülfünun ders programlarında yer alan Doğu ve Batı Dillerine ait Edebiyat Tarihleri, Tarih-i Umumî, Coğrafya, Hikmet, Arkeoloji gibi ana derslerin II. Meşrutiyetten itibaren genişleyen fakültenin temel bölümlerini oluşturduğunu görmekteyiz. 1900 yılına kadar geçen sürede Edebiyat Fakültesi bilimsel ve akademik kriterler açısından varlık gösterememiş ve mezun veremediği için kuruluş safhasından öteye geçememiştir. Ve bu süre içerisinde gerçekleştirilen üç deneme de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

---

³⁵ Ali Arslan, “Osmanlıdan Cumhuriyete Darülfünun Edebiyat Fakültesi”, **Bilim Sosyolojisi, Sosyoloji Yılı** 16, İstanbul 2007, s. 746-796.

³⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş (II)- Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultanî", **Belleten**, C. LVII, Sayı: 218, Ankara 1993, s.225.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDULHAMİD DEVRİ EDEBİYAT ŞUBESİ

Girişde Osmanlı Devleti'nde bir Darülfünun kurma fikrinin ortaya çıkması ve bu fikrin fiiliyata geçmesi ile ilgili kuruluş denemelerine kısaca temas edilmiştir. Yine bu kısımda 1900 öncesi dönemde Darülfünun programlarında Edebiyat Şubesine-derslerine ne kadar yer verildiği vurgulanmıştır. 1900 tarihinden itibaren kapanmamak üzere tekrar açılan ve günümüze kadar eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden şubenin/fakültenin II. Abdülhamid dönemindeki durumu bu bölümün ana temasını oluşturmaktadır. Darülfünun'un sürekli olarak eğitime öğretime başlaması 1900 yılında gerçekleşmiş ancak yaygın kanaatin aksine Darülfünun'un dördüncü kez açılmasına yönelik çalışmalar, 1900 yılında değil, 1896 tarihinde başlamıştır. Bu yönde yapılan ilk girişimler ve yasal mevzuat belgeleriyle orataya konmuştur.

Kaynakların oldukça sınırlı olduğu bu dönemde İstanbul'da yeniden Darülfünun'un açılması için yapılan çalışmalar ortaya konduktan sonra Darülfünun için hazırlanan kanun metinleri de göz önünde bulundurularak Edebiyat Şubesinin yönetimi, teşkilatı, muallimleri, eğitim hayatı, giriş koşulları, ilk ders programı ve mezunlarının istihdam alanları ele alınmıştır. Türkiye'de Darülfünun kavramının yerleşmesi ve yaşaması adına kısa ancak verimli olan bu dönemde Edebiyat Şubesinin eğitim öğretim faaliyetleri incelenmiştir.

A. İSTANBUL'DA YENİDEN BİR DARÜLFÜNUN AÇMA FİKRİ

Osmanlı maarif sisteminin bütün katmanlarında etkisini şiddetli bir şekilde hissettiren imkânsızlıklara II. Abdülhamid döneminde bazı çözümler üretilmeye çalışılmıştır. 20. yüzyılın başında Darülfünun için gerekli olan ortaöğretim görmüş öğrenci sayısı bir hayli artmış, yine bu dönemde idadîler³⁷ ile birlikte sayıları artan diğer yüksek okullar da Darülfünun için müsait bir ortam hazırlamıştır³⁸. Ayrıca yeni ders kitaplarının çoğalması ve eğitim dilinde Türkçe'nin ağırlığının artması Darülfünun için olumlu gelişmelerdir.

Darülfünun-ı Sultanî'nin kapanmasının ardından, 1896 yılına kadar Darülfünun'un yeniden açılması konusunda her hangi bir resmi girişim olmamıştır³⁹. II. Abdülhamid döneminin sonlarına doğru Darülfünun'un yeniden açılması için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Özellikle devrin devlet adamlarından (Küçük) Said Paşa, Darülfünunu açma fikrini devamlı olarak savunmuş ve bu müessesenin açılması gerektiği konusunda padişaha farklı zamanlarda lâyhalar sunmuştur⁴⁰. Darülfünun'un tekrar açılma nedenleri arasında yükseköğretim için Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin başarısız olmaları yer almaktadır. Büyük masraflar yapılarak gönderilen öğrencilerin ülkeye geri döndüklerinde zararlı fikirlere sahip olmaları devlet adamlarını endişelendirmiştir. Bunun önüne geçmek isteyen yöneticiler çeşitli çareler aramaya başlamıştır. Öncelikle Avrupa'ya öğrenci gönderme konusunda bir takım düzenlemelerin yapılması gündeme gelmiştir. Maarif Nezareti, birçok masraflarla her sene Avrupa'ya gönderilen öğrencilerden beklenen verim alınmadığını ve yapılan fedakârlıkların

³⁷ Mehmet Ö. Alkan II. Abdülhamid devrini idadîler dönemi olarak vasıflandırır. Bkz, Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 12, 2008, s.14; II. Abdülhamid dönemi eğitim sistemi için ayrıca bkz. Benjamin C. Fortna, **İmperial Classroom, Islam, the State and Education in the Late Ottoman Empire**, Oxford Üniversty Pres, 2002. Bu eserin Türkçe baskısı için bkz, Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümayûn: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim**, (Çev. P. Sıral), İstanbul 2005.

³⁸ Dönemin Maarif Mektupçusu olan Sırrı Beyin de bu gerçeğe dikkat çeken yazısı için bkz: Örikağasızâde Hasan Sırrı, **Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi**, (Yay. A.Adem Yörük) İstanbul 2007, s. 107; ayrıca bu dönemde yeni açılan okullar için bkz. Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara 1991, s. 91-144.

³⁹ Emre Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. X, Sayı: 1, İstanbul 2008, s. 1.

⁴⁰ Said Paşa, **Hatırat**, C. 1, Dersaadet, 1328-1912, s. 156-158; Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C. 3-4, İstanbul 1977, s.1209-1214; Abdurrahman Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933)**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 61-64; H. Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul 1991, s. 141-142.

boşa gittiğini ifade etmiş, ayrıca Avrupa'ya giden öğrencilerin ahlaklarının bozulduğunu ve fesada uğradıkları belirtmiştir⁴¹. Maarif Nezareti'nin bu görüşüne Sadaret'in çözüm önerisi talebeleri Avrupa'ya göndermek yerine Avrupa'dan uzmanlar getirilmesi yönündedir⁴². “Avrupa'dan ashab-ı iktidar ve malumattan lüzumu kadar muallim celb edilerek” İstanbul'da tekrar bir Darülfünun açılması için 1896'dan itibaren hazırlıklar başlanmıştır⁴³.

Sadaret tarafından hazırlanan gerekçeli kararda Avrupa'ya öğrenci gönderilemesinden vazgeçilmesi ve İstanbul'da bir Darülfünun açılması teklif edilmiştir. Encümen-i Mahsus-ı Vükela'nın mazbatasında şu ifadelere yer verilmiştir⁴⁴:

“İkmali tahsil için Avrupa'ya izam edilmekte olan talebenin harekât ve muamelâtı vakıaları oraca bit-tabî tahtı tefahhus⁴⁵ ve nezarete tutulamamasından dolayı ekserinin efkâr ve ahlakına fesat tari olduğu, şu halde talebeyi mümaileyhin Avrupa'ya izamında aranılan fevaid ve muhasenat mübeddeli mazarrat olmakta bulunduğu sabit olmasına mebni ba'dezîn Avrupaya talebe izamından sarfî nazar mukaddema isabet-i efsayı sudur olan emr ü ferman-ı hümayun-ı cenabı şehinşahi hükmi münîfi vechile esbabı iktidar ve malumattan lüzumu kadar muallim celb edilerek buraca ikmalî tahsilleri esbabının istikmalî manen ve maddeten mucibi menfaat ve muhasenat olacağından ve şu maksadı temin husulü bir Darülfünun tesisine vabeste bulunduğundan ...”

⁴¹ Avrupa'ya eğitim için gönderilen talebelerin fikri ve ahlaki yönden bozuldukları ve beklenen faydanın gerçekleşmediği hakkında Maarif Nezaretinin 7 Ağustos 1311 [19 Ağustos 1895] tarihli yazısı için bkz, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** (Bundan sonra **BOA** şeklinde kısaltılacaktır.) **Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı** (Bundan sonra **Y.A. HUS.** şeklinde kısaltılacaktır.), Dosya numarası: 334, Gömlek numarası: 103, (1313 S 29), lef 2; Z. Salih Zengin, **II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi**, İstanbul 2009, s. 45-48.

⁴² Sadrazam Said Paşa'nın 8 Ağustos 1311 [20 Ağustos 1895] tarihli yazısı için bkz, **BOA, Y.A. HUS.** 334-103, (1313 S 29), lef 1.

⁴³ **BOA, İrade Maarif** (bundan sonra **İ.MF.** şeklinde kısaltılacaktır.), Dosya Numarası: 3, Gömlek Numarası: 1313 L 5, 24 Şevval 1313; Zeki Salih Zengin, **Medreseden Darülfünuna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi**, Adana 2009, s.39.

⁴⁴ Encümen-i Mahsus-ı Vükela Mazbatası için bkz, **BOA, Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı** (bundan sonra **Y.A. RES.** şeklinde kısaltılacaktır.) Dosya no: 78, Gömlek no: 81, 23 Şevval 1313.

⁴⁵ İnceden inceye araştırma anlamına gelen “tefahhus” kelimesi burada kontrol etme, gözetim altında bulundurma gibi anlamlarda kullanılmıştır.

23 Şevval 1313 [7 Nisan 1896] tarihi taşıyan mazbatanın iradesi ertesi gün çıkmıştır. II. Abdülhamid'in Dersaadet'te yeniden bir Darülfünun tesisi hakkında tespit edebildiğimiz ilk iradesi 8 Nisan 1896 tarihini taşımaktadır⁴⁶. Padişahın iradesi üzerine Maarif Nezareti bünyesinde Darülfünun için bir “komisyon-ı mahsus” kurulmuştur⁴⁷, komisyonun 3 aylık çalışmaları sonucunda Darülfünun teşkilatı, nizamname layihası ve ders cetvelleri hazırlanarak 21 Zilhicce 1313 [3 Haziran 1896] tarihinde Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'ne sunulmuştur⁴⁸. Komisyon üyesi olan Maarif Mektupçusu Sırrı Bey bu çalışmalardan bahsetmektedir. Maarif mazbatasını okunurken Sırrı Bey de Tanzimat Dairesinde nezaret adına hazır bulunmuştur. Kendisi hazırlık aşamalarını daha sonra hatıralarında biraz da hayretle karşılayarak şöyle anlatmaktadır⁴⁹:

“... Şimdi böyle müesse-i âliyye vücuda getirilmesi için emr-i âli sâdır olması nazarında ahvâl-i umumiyede bir takım fevkalâdelikler hazırlandığına delâlet ettiğinden vukuâtı daha ziyade dikkat ve ehemmiyetle takip etmeğe karar verdim. Nezaretçe ihzârâta evvel emirde Darülfünun'un teşkilatını ve ders programlarını düşünmekle başlandı ve bunun için muhtelif Avrupa memleketlerinden nizamname-i dahililer ile programların matbû nüshaları celb ile tercüme ettirilerek teşkil olunan komisyonda tetkik ve tertibe ibtidâr olundu. Nazır Paşa muharir-i âcizi bu komisyona da memur etmiş idi. İhzar olunan projeyi kendisine verdiğim zaman Avrupa'daki müessesât-ı mümâsiliye nazaran bizim Darülfünun programında nakıs bir şey olup olmadığını sordu bittabi derslerin birçoğu nakıs idi. ...”

Yapılan hazırlıklara bakıldığında önceki uygulamalardan daha ileri düzeyde Avrupa üniversiteleri örnek alındığı görülmektedir. Avrupa'da yaygın olan beş fakülteli sistem Darülfünun için uygulanmak istenmiş, bunun için daha önceden açılan ve yönetimleri ayrı

⁴⁶ BOA, İ.MF. 3-1313 L 5, (24 L 1313).

⁴⁷ Komisyon ve faaliyetleri için bkz, BOA, Y.A. RES. 81-60, 27 Rebiülevvel 1314, lef 5.

⁴⁸ Aynı vesika.

⁴⁹ Örikağasızağe Hasan Sırrı, Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi, s.105-106.

olan Hukuk ve Tıp Şubeleri de Darülfünun çatısı altında gösterilmiştir. Darülfünun'un kesintisiz yaşayabilmesi için kendine mahsus bir nizamname hazırlığının da olması önemli bir aşamadır⁵⁰.

Komisyunun yaptığı çalışmalar Darülfünun için hazırlıkların dört yıl önceden başladığını göstermektedir⁵¹. 1896 yılında çıkan iradede ve *Esbab-ı Mucibesi*'nde dile getirilen ve hedeflenen hususlar ile 1900 yılındaki çıkartılan irade⁵² ve yazışmalar birini destekler ve devamı mahiyetindedir. Bunu ispatlayan en önemli kanıt ise 13 Ağustos 1900 tarihinde neşredilen Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi⁵³ ile 1896 yılında yapılan hazırlıklar esnasında yer alan Darülfünun Nizamnamesi Layihası [DFNL] arasında benzerliklerin bulunmasıdır. Layiha metninde 42 madde bulunurken, yayınlanan nizamnamede bu maddeler 27'ye indirilmiştir. Bu benzerlikler Edebiyat Şubesi için de geçerlidir. Özellikle 1896 yılında yapılan çalışmalarda şube için teklif edilen süre ve ders programı 1900 yılındakinin aynısıdır.

Her iki metnin maddeleri karşılaştırıldığında görülecektir ki 1900 yılında kurulan Darülfünun aslında 1896 yılında açılması için girişimde bulunulmuş ancak açılmamıştır. Burada sebebini tam olarak bilemediğimiz nedenlerden dolayı 4 yıllık bir gecikme yaşanmıştır⁵⁴. Burada belirtilmesi gereken bir husus da şudur ki öğrenci kontenjanları Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesine göre 1896 tarihli taslak metinde daha fazla tutulmuştur. Tıp ve Hukuk Şubelerine seksener öğrenci; Edebiyatın da içinde yer aldığı diğer şubelere kırkar öğrenci alınması planlanmış, hatta bu rakamlar Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi mazbatasında Avrupa'ya kıyasla az bile bulunmuştur⁵⁵. II. Abdülhamid devrinde Avrupa'dan dönecek talebelere kabul imkânı sağlayacak şekilde kontenjanların artırılmasına yönelik teklifler bulunmaktadır⁵⁶. 1900 yılında yayınlanan Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi

---

⁵⁰ İlk kez Darülfünun için müstakil olarak hazırlanan ve 42 maddeden oluşan nizamname layihası için bkz, **BOA, Y.A. RES**, 81-60, (1314 Ra 27), lef 4.

⁵¹ **BOA, Y.A. RES**, 78-81, (1313 Ş 23).

⁵² **İ.DUİT (Mekatib Dosyası)**, nr. 58 (alıntı yapılan eser, Siler, **a.g.t.**, s. 341, Ek-3)

⁵³ **Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi** [bundan sonra **DFŞN** şeklinde kısaltılacaktır.] için bkz, **Düştur**, I. Tertip, C. 7, s. 659-664

⁵⁴ 1897 Nisan'ında başlayan Osmanlı- Yunan Harbi'nin de bu geçikmeye neden olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁵ **BOA, Y.A. RES**, 81-60, (1314 Ra 27).

⁵⁶ **BOA, Y.A. RES**, 119-96, (1320 Z 30).

Darülfünun için müstakil olarak hazırlanmış ilk nizamnamedir⁵⁷. Bu nizamname aynı zamanda 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin Darülfünun ile ilgili kısımlarını yürürlükten kaldırmıştır [DFŞN, m.26]. Nizamname kapsamlı olmayıp Darülfünun hakkında genel hükümler içermektedir. Nizamnamenin tamamı yirmi yedi maddeden oluşmaktadır. İlerleyen sayfalarda bu nizamnamenin Edebiyat Şubesini ilgilendiren hükümlerine işaret edilecektir.

Darülfünun Nizamname Layihasında 1900’de çıkan nizamnamede yer almayan bazı önemli maddeler bulunmaktadır. Öncelikle birinci maddede “*Darülfünun-ı Osmanî*” isminin kullanılması dikkat çekicidir. Bu isim asıl nizamnamede “*Darülfünun-ı Şahane*” olarak yer almıştır. İkinci maddede “*Darülfünun dersleri şifahen ve alenen Türkçe takrir olunacaktır*” ifadesi⁵⁸; bilim dilinin Türkçe olması açısından son derece önemlidir. Bu şart asıl nizamnamede korunamamıştır. Tıp ve Hukuk Şubeleri doğrudan teşkilat içerisinde gösterilmiştir. II. Meşrutiyet devrinde ihdas edilen Darülfünun Müdür-i Umumiliği kavramının layiha metninde yer alması dikkate değer bir ayrıntıdır. Layiha metninde Edebiyat Şubesinin eğitim süresi üç yıl; şubenin ismi ise daha önceki kuruluş aşamalarında olduğu gibi “Hikmet ve Edebiyat” olarak yer almıştır.

---

⁵⁷ BOA, İ. MF. 13- 1325 B-1, (1325 B 3).

⁵⁸ Bazı derslerin Fransızca olarak verilebileceği istisnası da eklenmiştir.

B. EDEBİYAT ŞUBESİNİN EĞİTİME BAŞLAMASI

1900 yılında Darülfünun'un açılması yönünde tekrar bir kısım teşebbüsler bulunmaktadır. Batı'daki üniversitelerin bir benzerinin İstanbul'da açılması teklifi, Berlin Sefiri tarafından yapılması dikkat çekidir. Sefaretin 19 Temmuz 1900 tarihli yazısında Alman Darülfünunlarını örnek göstererek Dersaadette de böyle bir Darülfünunun açılarak "Ahlak-ı hamidî ile muttasıf" ve devlete, millete faydalı talebelerin yetiştirilmesini tavsiye edilmektedir⁵⁹.

Maarif Nezareti ise 1900-1901 eğitim öğretim yılı açılmadan önce başladığı hazırlıklarını Ağustos ayında bitirmiş, yapılan çalışmalar neticesinde nizamnamesi, ders cetvelleri, heyet-i idaresi ve tedrisiyesi [idari ve akademik personeli] tespit edilen Darülfünun, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümünde açılması planlanmıştır⁶⁰. 12 Temmuz 1900 tarihinde iradesi çıkartılan Darülfünun, 1 Eylül 1900 tarihinde Cumartesi günü üst düzey devlet erkânının da katıldığı özel bir merasimle Mekteb-i Mülkiye binası içinde açılmıştır⁶¹. Yetkililerinin konuşmalarının⁶² ardından Manastırlı İsmail Hakkı, açılış için ilk olarak tefsir dersini vermiştir⁶³. Tören bittikten sonra normal ders programına geçilmiştir. Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi'nin ikinci maddesinde belirtildiği üzere Ulum-ı Âliye-i Diniye, Ulum-ı Tabiiye ve Riyaziye ve Edebiyat Şubeleri 1900-1901 yılı eğitimlerine başlamışlardır⁶⁴. 1901 yılına ait maarif

---

⁵⁹ Berlin Sefirinin, 6 Temmuz 1316 [19 Temmuz 1900] tarihli yazısının eklerinden; örnek olması açısından Almanya'daki yükseköğretim ile ilgili kanun metinlerini ve ders programlarını da gönderdiği anlaşılmaktadır. Bkz, **BOA, Yıldız Perakende Elçilik ve Şehbenderlikler Tahrirâtı** (bundan sonra **Y. PRK. EŞA.** şeklinde kısaltılacaktır.) Dosya numarası:35, Gömlek numarası: 114, (1318 Ra 29); Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)**, Ankara 1987, s. 141.

⁶⁰ **BOA, İrade Hususi** [bundan sonra **İ. HUS.** şeklinde kısaltılacaktır.] Dosya numarası: 83, Gömlek numarası: 1318 R-002, (1318 R 16).

⁶¹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara 1999, s.81-82; O. Ergin, **a.g.e.**,s. 1214-1215; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünun" **DİA**, C. 8, İstanbul 1993, s.521- 523.

⁶² Maarif Nazırı Zühtü Paşa törende uzun bir nutuk vermiştir. Osman Ergin, bu nutku pek "yavan" bulur, beğenmez, Maarif Nazırı'nın sözleri için bkz. O.Ergin, **a.g.e.**, s. 1216-1218.

⁶³ Örikağasızâde Hasan Sırrı, **a.g.e.**, s.105-106.

⁶⁴ **Salname-i Maarif, 1319 senesi**, (1901), s. 65-74.

salnamesinde “*Maarif Nezareti'nin Tarihçesi*” anlatıldığı kısımda Darülfünun hakkında şu ifadeler yer verilmiştir⁶⁵:

“Günden güne terakki ve takamül ederek bu günkü mertebe-i mükemmeliyete ittisal eylemiş olan vesait-i tahsiliyenin itmamı zımmında Merkez-i Hilafet-i Seniyye’de bir de Darülfünun küşâdına lüzum görülmesine mebni Darülfeyz-i mezkurun Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Riyaziye ve Edebiyat Şubeleri namıyla üç şube ve Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye dahi şubatından add olunmak üzere beş şube olarak küşâdına irade-i seniyye-i hazreti padişahi şeref müteallik buyrulmağla Mekteb-i Mülkiye-i Şahanenin sunuf-ı idadiyesi nehariyeye bit-tahvil Mercanda vaki ve muvakkatan maarife terk ve ihsan buyrulmuş olan daireye nakl edilip 1316 senesi Ağustos’un ondokuzuncu günü mekteb-i mezkur binası dahilinde Darülfünun’un resmi küşâdı bil-icra şubatı sülasi-i mezkurun derslerine mübaşeret edilmiş ve müdüriyeti dahi mekteb-i mezkur müdüriyetine ilaveten atufetlü Recai Efendi hazretlerine tevcih buyrulmuştur.”

Daha önceki deneme süreçlerinde Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesi yer almazken ilk kez yüksek din eğitimi medrese kontrolünden çıkartılarak tamamen Darülfünun teşkilatı içersinde yer almıştır⁶⁶. Osman Ergin, Darülfünun’un yeniden açılışının basında hak ettiği ölçüde yer almadığını belirtmiştir. Tercüman-ı Hakikat, Sabah gibi gazeteler açılış üzerine kısa haberler yapmakla yetinmiştir⁶⁷. İlerleyen günlerde eksikleri⁶⁸ tamamlanmaya çalışılan Darülfünun için özellikle öğretim kadrosu alanında gerekli tayinler yapılmıştır. Edebiyat Şubesi için yapılan tayinlere yeri geldiğinde işaret edilecektir.

⁶⁵ **Salname-i Maarif, 1319 senesi**, (1901), s. 13-15.

⁶⁶ F.Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964, s. 54; Zeki Salih Zengin, **Medreseden Darülfünuna Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi**, Adana 2009, s.37-40.

⁶⁷ O. Ergin, **a.g.e**, s. 1215-1216.

⁶⁸ Darülfünun masrafları için bütçeye ek ödenek konmuştur. Bkz, **BOA, Y.A. RES**, 109-45, (1318 B 7).

1. Edebiyat Şubesinin Yönetimi

Fakülte yönetimleri kuruluşundan itibaren üniversite yönetimine bağlı ve sorumlu bir birim olduğu için icraatlarında üst yönetimden bağımsız hareket etmemektedir. Dolayısıyla Edebiyat Fakültesi esas konumuz olsa da üniversite genelinde meydana gelen her türlü değişiklikler bütün fakülteler için bağlayıcılığı olduğundan yeri geldiğinde bu değişikliklere temas edilmiştir. II. Abdülhamid döneminde Darülfünun'a müdür olarak Recai Efendi atanmış⁶⁹, kendisi aynı zamanda Mekteb-i Mülkiyenin de müdürüdür. Recai Efendi, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar bu görevini sürdürmüştür⁷⁰. Darülfünun müdürüne yardımcı olmak üzere şubelere müdür muavini [müdür-i sani] atanmıştır. Ulum-ı Aliye-i Diniye ve Fünun Şubeleri müdür muavinliği için Ali Nazima Bey, Edebiyat Şubesine ise Mahmut Zarif Bey tayin edilmiştir⁷¹. Edebiyat Şubesi başka bir şube ile birleştirilmeyip müstakil idare edilmiştir. M. Zarif bu yıllarda ek görev olarak Maarif Nezareti'nde kâtiplik yapmıştır. Kendisi 1908 yılına kadar müdür-i sanilik vazifesini yürütmüştür. Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesine göre müdür muavininin görevleri şunlardır⁷²: muallimlerin ve memurların vazifelerini iyi bir şekilde, zamanında ve eksiksiz yapmalarını sağlamak, öğrencilerin derslere devamını temin etmek, Darülfünun içersinde talebenin hareketini kontrol etmektir⁷³ [DFŞN, m. 7].

Nizamnamede müdür muavininin “*şubenin her nev'i ahvalinden mesul*” olduğu vurgulanmaktadır. Nezaret ve müdüriyet ile fakülte arasındaki yazışmalar incelendiğinde eğitim öğretim hayatı boyunca müdür muavini aşağıda belirtilen işleri de yerine getirmiştir: Dönem sonlarında ders programlarında yapılacak değişikliklerin rapor

⁶⁹ BOA, İ. HUS. 123- 1322 N/096, (1322 N 25); **Salname-i Maarif, 1319 senesi**, (1901), s. 72.

⁷⁰ Hacı Ahmet Rasih Efendi'nin oğlu olup 1852'de İstanbul'da doğmuştur. 1895 yılından Abdurrahman Şeref Efendi'den sonra Mekteb-i Mülkiye'nin müdürlüğüne getirilmiştir. 1900 yılında ilave memuriyet olarak Darülfünun müdürlüğünü de üstlenmiştir. Bu görevleri 1908 yılına kadar sürdürmüş ve II. Meşrutiyet ile birlikte kendi isteği ile emekliliğe ayrılmıştır. Bkz, Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.1, Ankara 1954, s. 259.

⁷¹ BOA, İ.MF. 7- 1319 B/ 9 (1319 B 5).

⁷² Müdür-i sanilerin görevleri için bkz, **BOA, Maarif Nezareti Evrakı, Tedrisat-ı Âliye Dairesi** [bundan sonra **MF. ALY.** şeklinde kısaltılacaktır.] Dosya numarası: 15 Gömlek numarası: 62, (1326); **DFŞN**, m. 7.

⁷³ Ali Arslan, “Türkiye’de Üniversitenin Kuruluşu ve Yönetimindeki Değişiklikler (1869-1946)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, C.23-24, Ankara 1998, s. 412.

halinde nezarete sunulması, mezuniyet evraklarının hazırlanması ve mezun olacakların isimlerinin müdüriyet kanalıyla nezarete bildirilmesi, sınav takviminin düzenlenmesi, yoklama defterlerinin işlenmesi, sınavların kurallara uygun bir şekilde yapılması, disiplinsizlik yapan öğrencilerin cezalandırılması, dönem içersinde öğrencilerden ve muallimlerden gelen her türlü dilekçelere cevap verilmesi, disiplinin sağlanması, fakülteye öğrenci kayıt ve kabullerinin yapılması, muallimler için zaruri hallerde ve yaz aylarında gerekli izinlerinin nezaretten çıkartılması, hizmetli ve idari personelin işlerini düzenli yapılması, resmi mevzuatta fakültenin temsil edilmesi.

Edebiyat Şubesi müdür muavini Zarif Bey'in yukarıda bahsedilen işleri hakkında yerine getirmiş olması ki onun bu gayretleri Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşanın da dikkatini çekmiştir. Fakülte'deki görevine başlamasından bir yıl sonra verilen vazifeler karşısında gösterdiği başarı, ehliyet ve liyakatine binaen Meclis-i Kebir-i Maarif azalığına teklif edilmiştir. Sadaret tarafından da uygun görülen bu tayin için 18 Eylül 1901 tarihinde irade-i seniyye çıkmıştır⁷⁴. Böylelikle Zarif Bey müdür muaviniliği uhdesinde kalmak şartıyla kâtiplik vazifesinden ayrılarak Meclis-i Maarif toplantılarına katılmaya başlamıştır. 1905 yılında ise yine üçüncü rütbeden Nişan-ı Âliyi Osmanî ile ödüllendirilmiştir⁷⁵. Zarif Bey'in görev süresi II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etmiştir. Kendisi 1913 yılında tekrar fakülte müdürü olarak görevlendirilmiştir. Bu vazifeye de 1919 tarihine kadar devam etmiştir⁷⁶.

2. Edebiyat Şubesinin İlk Ders Programı ve Muallimleri

Edebiyat Şubesinin ilk ders programı nizamnamenin zeylinde [ekinde] yer aldığı şekliyle düzenlenmiş ve bu programda zaman zaman bazı düzeltmeler yapılmak suretiyle II. Meşrutiyet dönemine kadar uygulanmıştır. Müfredattaki dersleri okutacak

---

⁷⁴ Zarif Bey'in uhdesinde muavinlik vazifesi kalmak şartıyla ve 1540 kuruş maaşla Meclis-i Maarif azalığının onaylandığına dair çıkan irade için bkz. **BOA, İ.MF.** 7- 1319 B/ 9, (1319 B 5).

⁷⁵ **BOA, İrade Taltifat**, [bundan sonra **İ. TAL.** şeklinde kısaltılacaktır.] Dosya numarası: 383, Gömlek numarası: 1323 Za/ 36, (1323 Za 7).

⁷⁶ Çalışmamızın ikinci bölümünde M. Zarif Bey'in müdürlük dönemine işaret edilmiştir.

muallimler, Darülfünun açıldığı açıldığı tarihte atanmışlardır. Nizamnamede yer alan dersler ve haftalık saatleri tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Edebiyat Şubesi Haftalık Ders Saatleri

Ders	1.Sene	2. Sene	3. Sene
Hikmet-i Nazariye	2	2	2
Edebiyat-ı Osmaniye	1	1	1
Edebiyat-ı Arabiye ve Farişiye	2	2	2
Edebiyat-ı Fransaviye	2	2	2
Tarih-i Osmanî ve Tarih-i Düvel	2	2	2
İlm-i Asarı Atıka	0	1	1
Usul-ı Terbiye ve Tedris	0	0	1
Coğrafyayı Umumi ve Osmanî ve Umrani	2	2	2

Kaynak: **Y.A.RES**, 117-76, **DFŞN** Zeyli, **S.M.1317**, s.66, 74; **S.M. 1319**, s.67,74

İlk sene bu dersler için 6 muallim atanmış ve birinci senede bulunmayan iki ders için atamalar daha sonraya bırakılmıştır. Darülfünun muallimleri genelde medrese, Mekteb-i Sultanî ve Mektebi Mülkiye’nin hocaları arasından seçilmiştir. Bu uygulamanın Edebiyat Şubesi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Aslında II. Abdülhamid döneminde ne Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi’nde ne de yönetmeliklerde üniversite hocalarının nasıl seçileceğine ve atanacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Nizamname’de sadece “*Darülfünun muallimleri talim ve tedris edecekleri ulûm ve dîrûsda ihtisas-ı tam ile mütehassıs ve maruf ve sıfat-ı matlube ile müştehir ve mevsuf bulunmaları meşruttur.*” [DFŞN, m. 8] denilerek mullimlerin alanında uzman ve tanınmış olmaları istenmiştir. Atamalar tamamen Maarif Nezaretinin tasarrufunda ve padişahın iradesi-onayı ile gerçekleşmiştir⁷⁷.

Edebiyat Şubesinin ilk muallim kadrosu şu isimlerden oluşmaktadır⁷⁸: Emrullah Efendi⁷⁹ (Hikmet-i Nazariye), Mehmet Ata Bey (Osmanlı Edebiyatı), Abdurrahman

⁷⁷ Ali Arslan, "Osmanlı Darülfünunu", **Osmanlı**, C.V, Ankara 1999, s. 299-301.

⁷⁸ **Salname-i Maarif, 1319 Senesi**, s.74.

⁷⁹ **İkdam**, nr. 2217, 18 Ağustos 1316- 31 Ağustos 1900.

Süreyya Bey (Arap ve Fars Edebiyatları), Mösyö Perar (Fransız Edebiyatı), Abdurrahman Şeref Bey⁸⁰ (Osmanlı ve Devletler tarihi), Celal Bey (Coğrafya grubu). 1901-1902 eğitim yılı başlangıcından bir ay kadar sonra müfredatta yer alan İlm-i Asar-ı Atika dersi muallimliğine Mösyö Mortmann atanmıştır⁸¹. Bu dönemde Avrupa'dan müteahhas getirilmesi düşünülmüş ise de gerçekleştirilememiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Edebiyat Şubesinde sadece iki yabancı muallim istihdam edilmiş, onlar da İstanbul'da yaşayan ecnebler arasından seçilmiştir. Tarih-i Umumî çatısı altında okutulan Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi ve Devletler Tarihi dersleri için ikinci seneden itibaren yeni bir muallim olarak Efdalüddin Bey atanmıştır⁸². Böylelikle Osmanlı Tarihi ortak olmak üzere Tarih-i Düvel kısmını Efdalüddin Bey, İslam Tarihi kısmını ise Abdurrahman Şeref Bey tedaris etmiştir⁸³.

3. Eğitim Süresinin İki Yıla Düşürülmesi ve Yeni Ders Programı

Darülfünun açıldığı sene Edebiyat Şubesi eğitim süresi nizamnameye göre üç yıl olarak planlanmıştı, ancak ikinci öğretim yılının sonunda Maarif Nezareti'nin bu sürenin iki yıla indirilmesi ile ilgili bir takım girişimleri olmuştur⁸⁴. Şöyle ki: Eylül ayında 1902-1903 öğretim yılı için fakültenin üçüncü sınıfı açılması gerekirken bundan vazgeçilmiş ve eğitim süresinin iki yılda tamamlanması hususunda konu gerekli mercilere iletilmiştir. 18 Temmuz 1318 [31 Temmuz 1902] tarihini taşıyan ve Mabeyn-i Hümayun

---

⁸⁰ Abdurrahman Şeref Efendi hakkında şu eserlere bakılabilir: Mehmed Cemâleddin, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Âyîne-i Zurefâ)**, (Haz. M. Arslan), İstanbul 2003, s. 131-133; Mehmet Demiryürek, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi 1853-1925**, Ankara 2003; M. Efdalüddin Tekiner, "Abdurrahman Şeref Efendi (Biyografisi, Resmi ve Özel Hayatı)", (Haz. V. Günay), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIV, Sayı:1, Temmuz 2009, s. 253-278.

⁸¹ Alman konsolosluğunda görevli Mortmann 21 Teşrin-i sani 1317 [4 Aralık 1901]'de tayin edilmiştir. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23), lef 24.

⁸² 1905 tarihli bir belgede Efdalüddin Bey'den Tarih-i Osmanî muallimi diye bahsedilir. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 13-30, (1323 Za 28), lef 27; **MF. ALY.** 172-11, (1342 S 12), lef 27; **Salname-i Maarif, 1321 Senesi**, s.74.

⁸³ 1901 (H.1319) yılına ait Maarif Salnamesinde Abdurrahman Şeref Efendi Tarih-i İslam ve Osmanî muallimi olarak belirtilmiştir. Bkz. **Salname-i Maarif, 1319 Senesi**, s.74.

⁸⁴ Ali Arslan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Darülfünun Edebiyat Fakültesi", **-Bilim Sosyolojisi-, Sosyoloji Yılığ** 16, İstanbul 2007, s. 746-796.

Başkitabetine hitaben kaleme alınan ilk tezkerede⁸⁵ Avrupa üniversitelerinde mevcut Edebiyat Fakültelerinin eğitim süresinin de iki seneden ibaret olduğu vurgulanmış ve emsallerine kıyasla iki yıllık sürenin yeterli olacağı ileri sürülmüştür. Sadaret'e yazılan 24 Temmuz 1318 [6 Ağustos 1902] tarihli ikinci tezkerede⁸⁶ ise yine;

“dar-ı mezkûrun hın-ı tesisinde tahminen tayin kılınan üçer sene müddet-i tahsiliyenin Fünun Şubesine lüzumu olup Edebiyat Şubesince bu kadar müddete ihtiyaç olmadığı ve tedrisat-ı hazıranın iki sene zarfında ifası kabil olacağı (...)”

gibi gerekçeler ileri sürülerek iki yıl eğitim gören öğrencilere şahadetname verilmesi teklif edilmiştir. Bu arada nezaret bir de iki yılda okutulacak dersleri kapsayan bir müfredat programı hazırlamıştır⁸⁷. Bu programı ve “*üçüncü sınıfın küşadından sarfi nazarla bu sene ikinci sınıf derslerini ikmal etmiş olan (Edebiyat Şubesi) talebesine şahadetname itası*”nı uygun bulan Sadaret konuyu Padişah'a 12 Ağustos 1902 tarihinde arz etmiştir. 26 Ağustos 1902 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in de tasdik etmesi üzerine Edebiyat Şubesinde öğretim yılı iki yıla indirilmiş, üçüncü sınıf programı iptal edilmiş ve iki senenin sonunda başarılı olan öğrencilerin mezun olmalarına karar verilmiştir⁸⁸. Edebiyat Şubesinin ilk mezunlarını oluşturan bu öğrenciler hakkında bölümün sonunda detaylı bilgi verilmiştir.

Edebiyat Şubesinin yeniden düzenlenen ders programında bazı değişiklikler yapılmıştır⁸⁹. Öncelikle haftalık ders saatleri netleştirilmiştir. Daha önce Hikmet-i Nazariye olarak belirtilen Felsefe dersi bu kez Mantık ve Ahlak olarak programda yer

⁸⁵ **BOA. Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı** [bundan sonra **Y. PRK. MF.** şeklinde kısaltılacaktır.] Dosya numarası: 4 Gömlek numarası: 56, (25 R 1320).

⁸⁶ Maarif-i Umumiye Nazırı Celalettin Paşa'nın Sadarete gönderdiği 2 Cemaziyelevvel 1320/ 24 Temmuz 1318 [6 Ağustos 1902] tarihli tezkeresi; **BOA, İ. MF.** 8-1320 Ca/ 3, (1320 Ca 22), lef 2.

⁸⁷ Aslında Maarif Nezareti'nin burada hazırladığı ders programı yeni bir müfredat değildi. Tablo 1'de gösterdiğimiz programdaki 2.ve 3. sınıfların birleştirilerek eğitim süresinin iki yıla indirilmesinden ibarettir. Bkz, **Salname-i Maarif, 1321 senesi**, (1903), s. 67.

⁸⁸ Sadrazam Said Paşa'nın 8 Cemaziyelevvel 1320/30 Temmuz 1318 [12 Ağustos 1902] tarihli tezkeresi ve Padişahın 22 Cemaziyelevvel 1320/13 Ağustos 1318 [26 Ağustos 1902] **BOA, İ. MF.** 8-1320 Ca/ 3, (1320 Ca 22), lef 1, (Edebiyat Şubesi ilk mezunlarının diplomalari 1903 yılında verilmiştir.).

⁸⁹ **Salname-i Maarif, 1321 Senesi**, s. 67; **BOA, İ.MF.** 8/1320 Ca 3, lef 3.

almıştır⁹⁰. Coğrafya grubuna Etnografya dersi de eklenmiştir. Birinci ve ikinci sınıflarda (senelerde) derslerin haftalık ders saat dağılımı şu şekilde yapılmıştır. Mantık ve Ahlak ikişer saat, Osmanlı Edebiyatı birer saat, Arap ve Fars Edebiyatları ikişer saat, Osmanlı ve Devletler Tarihi ikişer saat, İlm-i Asar-ı Atika (Arkeoloji) birer saat, Coğrafya gurubu ve Etnografya ikişer saat Usul-i Terbiye ve Tedris dersi ise sadece ikinci sınıf için bir saattir. Böylece öğrenciler haftada birinci sınıfta 12 saat, ikinci sınıfta ise 13 saat olmak üzere toplam 25 saat derse girmeleri planlanmıştır. Eğitim öğretimin iki yıla indirilmesi sonucu haftalık ders saatlerinin dağılımı şu şekildedir⁹¹:

Tablo 2: İki Seneliğe Göre Düzenlenmiş Ders Programı

Ders	1.Sene	2. Sene
Mantık ve Ahlak	2	2
Edebiyat-ı Osmaniye	1	1
Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye	2	2
Edebiyat-ı Fransaviye	2	2
Tarih-i Osmanî ve Tarih-i Düvel	2	2
Coğrafyayı Umumi ve Osmanî ve Ümrani ve Etnografya	2	2
İlm-i Asar-ı Atıka	1	1
Usul-ı Terbiye ve Tedris	0	1
Toplam	12	13

Edebiyat Şubesi mezunları arasından Tedrisat-ı Tâliye mekteplerine muallim atamaları yapıldığından dolayı nizamnamede yer alan Usul-i Terbiye ve Tedris dersi büyük önem arz etmekteydi, öğrencilerin bu pedagojik formasyon dersini almaları düşünülmüştü, ancak bu derse hoca atanması ancak 8 Şubat 1318 [21 Şubat 1903]

⁹⁰ II. Abdülhamid döneminde ders programlarında ahlak ve din derslerinin artırılması sadece Darülfünun'a mahsus bir uygulama değil tüm okullarda benzer düzenlemeler yapılmıştır. Bu konuda dönemin ders programlarındaki değişiklikleri merkeze alan çalışmalar için bkz. Nuri Doğan, **Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)**, İstanbul 1994, s. 160-166; Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'da Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası- Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (Ed. Mehmet Ö. Alkan), İstanbul 2001, s. 386-394.

⁹¹ **BOA, MF. ALY.** 72-78, (1332).

tarihinde gerçekleşmiştir. Bu ders için de Mantık ve Ahlak muallimi Emrullah Efendi tayin edilmiştir⁹². Ayrıca Cevdet Paşa ile girdiği “belagat” tartışmaları ile tanınan Arap ve Fars Edebiyatı muallimi Abdurrahman Süreyya Bey, 1904 yılında vefat etmiş⁹³ yerine Abdulkadir Nuri Efendi atanmıştır⁹⁴.

1905 yılına gelindiğinde Edebiyat-ı Osmaniye muallimi Mehmed Ata Bey önce geçici görevle Halep’e atanmış, üç ay sonra ise Diyarbakır valiliğine atanınca yerine önce vekâleten sonra asaleten Meclis-i Maarif Başkâtibi Halil Edip Bey atanmıştır⁹⁵. II. Abdülhamid zamanında vefat ve bürokratik tayinler gibi zorunlu sebepler dışında fakülte kadrolarında çok fazla değişikliğe gidilmemiş ve mevcut yapı korunmaya çalışılmıştır. Boşalan kadrolara yeni tayinler yapılmıştır.

Darülfünun-ı Şahane döneminde Edebiyat Şubesinde dersler senelik olarak okutulmaktadır. 25 kişilik kontenjan olduğu için her sene için bir sınıf açılmıştır [DFŞN, m. 12]. Muallimler sınıf sisteminde haftalık ders saatlerini bir kere anlattıktan sonra diğer kurumlardaki derslerini vermeye gitmişlerdir. Ders ücretlerinin düşük olduğu bu yıllarda bürokratik görevleri az olan muallimlerin büyük bir kısmı en az iki-üç farklı kurumda ders vermektedirler. Muallimler iki sene süresince okuttukları derslerden öğrencilerine son sınıfta “şifahi” imtihan yapmışlardır. Sözlü sınav yanında öğrencilere “*bazı mesail-i ilmiye ve fenniyyeye dair bir şey*” hazırlatılmıştır [DFŞN, m. 21]. İmtihanlar esnasında ve ders döneminde yoklama gibi işlemlerde Darülfünun mubassırları muallimlere yardımcı olmuştur⁹⁶. II. Meşrutiyet’ten itibaren mubassırlık yavaş yavaş kaldırılarak onların yerine akademik kadroda yer alacak muallim muavinleri istihdam edilmiştir.

⁹² **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23).

⁹³ Kazım Yetiş, “Abdurrahman Süreyya Mirdûhizâde (1841-1904)”, **DİA**, C. 1, İstanbul 1988, s. 173-174.

⁹⁴ 10 Ağustos 1320 [23 Ağustos 1904] tarihinde Edebiyat-ı Farisiye muallimi olarak atanmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23), lef 2.

⁹⁵ Bu dönemde Edebiyat Şubesi müdavimleri arasında yer alan O.Nuri Ergin, Osmanlı Edebiyatı muallimi Ata Bey’e sorduğu bir soru üzerine yaşadığı dialoğu Maarif Tarihi isimli eserinde anlatır. Ata Bey’in kendisine kızmış olabileceğini düşünen Ergin, yılsonu sınavlarından endişe etmektedir. Ancak sınav tarihi gelmeden önce Ata Bey ayrıldığı için bu endişenin geçtiğini belirtmektedir. Bkz, O. Ergin, **a.g.e.**, C. 3-4, s. 1221-1222.

⁹⁶ 1318-1319 [1902-1903] eğitim öğretim yılında Edebiyat Şubesinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mubassırlarından Kamil Efendi (ikinci sene) ve Hasan Tahsin Efendi (birinci sene) mubassırlığında bulunmuşlardır. Bkz, **Salname-i Maarif, 1321 senesi**, s.73.

C. ŞUBEYE ÖĞRENCİ KABULÜ VE ŞARTLARI

Edebiyat Şubesine 18 yaşını doldurmuş, iyi ahlak sahibi ve cinayet gibi ağır suçlardan mahkûm olmamış ve bulaşıcı hastalık taşımayan lise ve dengi okul mezunu öğrenciler başvurma hakkına sahiptirler. Dönemin yüksek okulları arasında yer alan Tıp, Hukuk, Mülkiye mektepleri, Darülmualimîn, Mekteb-i Sultanîye, Ticaret, Darüşşafaka ve İstanbul ve vilayet merkezlerinde yer alan idadî mezunları sınavsız kabul edilmekteydiler. Ayrıca idadî seviyesinde bilgiye sahip olduğunu ispatlayan hususi tahsil görmüş kişiler de sınavla şubeye girmek hakkını elde edebilmekteydiler [DFŞN, m. 9 ve 10]. Yabancı öğrenciler⁹⁷ için ise Meclis-i Vükela kararı ve padişahın iradesi gerekmekteydi. İlk seneden itibaren nizamnamede belirtilen bu genel esaslar dairesinde şubeye öğrenci kayıt edilmiştir⁹⁸. Bu genel şartları taşıyan ve Edebiyat Şubesinde eğitim görmek isteyen bir öğrenci -bu arzusunu ifade eden- dilekçesi ile birlikte aşağıya çıkartılan belgeleri de temin ederek şube idaresine bizzat başvurması gerekmekteydi. Kayıt için gerekli belgeler şunlardır [DFŞN, m. 13] :

- Mezuniyet belgesi
- Aşı şahadetnamesi
- Kefaletname (iyi hal kâğıdı)
- İkamet belgesi
- Tercüme-i hal varakası
- Fakirlik belgesi (maddî durumu müsait olmayanlar için)

---

⁹⁷ Ahalisi müslüman olan Orta Asya ve Hindistan coğrafyasından Darülfünun'a girmek isteyen bazı öğrenciler bulunmaktadır. Bu talepler öğrencilerin memleketlerinde döndüğünde mekteplerde muallim olacakları düşünülerek genelde olumlu karşılanmış ve daha çok da Ulum-ı Aliye-i Diniye Şubesine yönlendirilmişlerdir. Bkz. **BOA, İ.MF.** 11- 1323 R 2, (1323 R 1); **Y.A. HUS.** 441-101, (1320 Za 10), Ayrıca II. Abdülhamid devrinde uygulanan İslamcı politikalar için bkz, Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamit ve İslam Birliği**, İstanbul 1992.

⁹⁸ Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi'nin *Şerait-i Dühul ve Kabul* bölümünde yer alan 9-20 arası maddeler ücretler ve öğrenci kabul şartlarını içermektedir.

Kayıt işlemleri genelde derslerin başlamasından bir ay önce başlar ve bu süre içerisinde tamamlanırdı, eğer 25 kişiden fazla başvuru olursa adaylar arasında tekrar bir sınav yapılması öngörülüyü. Öğrenci alımları ve kontenjanlar Maarif Nezareti tarafından her sene gazetelerde ilan edilmiştir. Abdülhamid döneminde Edebiyat Şubesinde Pazar günleri de ders yapılmamıştır. Cumartesi başlayan dersler hafta içi ilk dört gün devam etmiştir. Hafta tatili Cuma ve Pazar günleridir. Ayrıca Ramazan ayında, padişahın tahta çıkış ve doğum yıl dönümlerinde, dini bayramlarda Darülfünun'da dersler tatil edilmiştir. Yaz tatili ise imtihanlardan sonra bir aydır [DFŞN, m. 24].

D. İLK MEZUNLAR VE İSTİHDAM ALANLARI

Edebiyat Şubesi iki yıllık eğitim süresi sonunda öğrencilere sözlü olarak birinci ve ikinci sınıf derslerinden mezuniyet sınavı yapmaktaydı, bu sınavdan aliyyülâlâ, âlâ ve karîb-i âlâ derecelerinden birisini almak suretiyle başarılı olan öğrenciler mezun olmayı ve diploma almayı hak kazanmakta idiler. Edebiyat Şubesi için nizamnamede belirtilen 25 kişilik kontenjan sınırlaması bulunmaktadır [DFŞN, m. 12]. Ancak mezuniyet anlamında II. Meşrutiyet'e kadar hiçbir devrede bu sayıya ulaşamamıştır⁹⁹. En fazla mezun 1904-1905 eğitim yılı sonunda 21 kişi olarak gerçekleşmiştir. Muhtemelen her sene şubeye 25 kişiye kayıt edilmektedir¹⁰⁰, ancak devamsızlık, dersleri geçememe ve şubeler arası geçişlerden dolayı bütün öğrenciler mezun olamamaktadır. Bu tezimizi güçlendiren en önemli veriler ise fakülte arşivinde “*terkîn-i kayd*” [kayıtlı silinmiş] damgası vurulmuş birçok öğrenci dosyası bulunmasıdır. Bu bağlamda Edebiyat Şubesi Darülfünun-ı Şahane döneminde hiçbir devrede 25 kişi mezun vermemiştir¹⁰¹.

Şube mezunları genellikle öğretmen, memur, hizmetli gibi farklı kurumlarda devlet hizmetinde istihdam edilmişlerdir. Abdülhamid devrinde 1909 senesi dahil olmak üzere yedi dönem mezun veren şube, toplam 116 kişiye yükseköğrenim diploması vermiştir. Bu öğrenciler arasında daha sonraki yıllarda Türk kültür ve siyasi hayatına önemli hizmetlerde bulunmuş meşhur şahsiyetler de bulunmaktadır. Örneğin “80” mektep numarasıyla 1905-1906 (1321-1322) eğitim yılında *aliyyülâlâ* derecesiyle birinci bitiren Pütürgeli Osman Nuri Efendi, 5 ciltlik Türkiye Maarif Tarihi'nin yazarı meşhur belediyeçi ve eğitim tarihçisi Osman Nuri (Ergin)'dir¹⁰². Kırk altı yıllık memuriyet ha-

---

⁹⁹ M. Ali Ayni, kontenjan meselesine değinerek sayının az olması noktasında yönetimi eleştirir. Ancak burada problem yönetimde değil, öğrencidedir. Çünkü kayıtlı öğrenci sayısı ile mezun öğrenci sayısı birbirini tutmamaktadır. Ayni'nin “*Acaba talebenin miktarını yirmiye tahdit için ne düşünmüşlerdi?*” sözleriyle başlayan eleştirileri için (bu arada M. Ali Ayni, rakamı da yanlış hatırlamaktadır. Kontenjan 25 kişidir) bkz., M. Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, İstanbul 1927, s.32.

¹⁰⁰ Aslında kayıtlarda kontenjanların dolduğu mektep numaralarından anlaşılmaktadır. Örneğin ilk sene mezunları arasında yer alan Lütfi İhsan Efendi'nin okul numarası “25”tir. Bu sayı bize şubeye bu kadar öğrencinin kayıt olduğunu göstermektedir.

¹⁰¹ **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri.**

¹⁰² **BOA, MF ALY**, 17-34, (1327 S 23); **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri.**

yatı boyunca öğretmenlik, muharrirlik, kütüphanecilik ve matbaacılık alanlarında önemli hizmetler vermiş¹⁰³, sayısı yirmi beşi bulan eserleri ile de kültür dünyamıza önemli katkılarda bulunmuştur¹⁰⁴. Fakülte mensuplarının sadece hocaları değil öğrencileri de devrin önemli simaları arasında yer almıştır.

Edebiyat Şubesinin mezunları ve ulaşabildiğimiz ölçüde istihdam şu şekilde gerçekleşmiştir. İlk mezunlar 26 Nisan 1319 [9 Mayıs 1903] tarihinde diplomalarını almışlardır¹⁰⁵. 7 öğrenciye Edebiyat Şubesi diploması verilmiştir¹⁰⁶. Maarif Nezareti, Darülfünun müdürünün teklifi üzerine birinci Eyüp Sabri Efendiye altın, ikinci Abdullah Mahfuz Efendiye gümüş maarif madalyası verilmesini Yıldız'a arz etmiştir¹⁰⁷. Mezun olan öğrencilerin tamamı ilk fırsatta memuriyete atanmışlardır¹⁰⁸. Öğrencilerin atandıkları memuriyetleri ve kimlik bilgilerini ihtiva eden tablo aşağıya çıkartılmıştır¹⁰⁹.

Tablo 3: 9 Mayıs 1903 Tarihinde “Ruus” Alan Öğrenciler.

No:	Doğum t. ve yeri	Adı	Atandığı vazife
16	1298- Priştine	Eyüp Sabri Efendi	Üsküp Mekteb-i İdadisinde muallim
18	1293- Âsitane	Abdullah Mahfuz E.	Matbuat-ı Ecnebiye kalemi hülafasından
19	1298- Âsitane	Ahmed Nazmi E.	MUN mektubî kalemi hulefasından
22	1293- Âsitane	Osman Nuri Efendi	MUN mektubî kalemi hulefasından ve Üsküdar

¹⁰³ 1883-1961 yılları arasında yaşayan Malatya'nın Pütürge ilçesinde dünyaya gelen Osman Nuri Efendi hayatı boyunca aldığı idari ve ilmi görevler ve yazdığı eserler ile Türk kültür hayatına önemli hizmetler vermiş bir şahsiyettir. Biz de Maarif Tarihi isimli eserinden yeri geldikçe faydalandık. Osman Nuri Ergin hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz, Ahmed Güner Sayar, “Ergin, Osman Nuri (1883-1961)”, **DİA**, C. 11, İstanbul 1995, s. 297-298; Süheyl Ünver, “Osman Ergin, Çalışma Hayatı ve Eserleri”, **Belleten**, C. XXVI, Sayı: 101, Ankara 1961, s. 163-178; Ali Adem Yörük, “Osman Nuri Ergin: Tarihimizin Kırkanbar Müellifi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 12, 2008, s. 685-706.

¹⁰⁴ Kendisi devrin karakteristik özelliklerini yansıtan anekdotlarla zenginleştirdiği Türkiye Maarif Tarihi isimli eserinde Osmanlı Edebiyatı Tarihi muallimi Ata Bey ile arasında geçen *hoşnud* kelimesinin anlamı ile ilgili bir hatırayı anlatmaktadır. Bkz; Ergin, **a.g.e.**, C. 3-4, s. 1221-1222.

¹⁰⁵ Edebiyat Şubesi 1902'de iki yıla indirilmiş ve ikinci sınıfta olan öğrencilerin mezun edilmesi kabul edilmiştir. [Bkz. **BOA, İ.MF.** 8-1320 Ca/ 3, (1320 Ca 22), lef 1] Dolayısıyla bu öğrenciler 1902 senesinde mezun olmuştur. Ancak öğrenciler diplomalarını 1903 yılında diğer şubeler ile birlikte yapılan mezuniyet töreninde almışlardır.

¹⁰⁶ **BOA, MF. ALY.** 11-19 (1321 S 11); **Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı** [bundan sonra **Y.MTV.** şeklinde kısaltılacaktır.] Dosya numarası: 250 Gömlek numarası: 135, (1321 C 19), lef 2.

¹⁰⁷ **BOA, Y.MTV.** 250-135, (1321 C 19), lef 1.

¹⁰⁸ Sadece Ahmet Süreyya Efendi vefat ettiğinden ataması yapılmamıştır. **MF. ALY.** 13-49, (1324 M 17), lef 1.

¹⁰⁹ **BOA, MF. ALY.** 13-49, (1324 M 17) lef 1; **MF. ALY.** 11-19, (1321 S 11).

			rüştiyesinde muallim
12	1300- Âsitane	Ahmed Süreyya E.	Vefat etmiştir
25	1300- Âsitane	Lütfi İhsan Efendi	Hariciye Nezaretinde müstahdemdir.
20	1295- Âsitane	Mehmed Hakkı E.	Maliye Nezaretinde müstahdemdir.

Kosova Telgraf ve Posta Merkezi başkâtibi Cemil Efendinin oğlu şube birincisi Eyüp Sabri Efendi memleketi Üsküp İdadîsinde 700 kuruş maaşla göreve başlamıştır. Tatar Ağasızade Hacı Hafız Mustafa Efendinin oğlu Abdullah Mahfuz Efendi ise Matbuat-ı Ecnebiye kalemi kâtipliğine atanmıştır. Bahriye Nezareti eski müsteşarlarından Mustafa Nazmi Efendinin oğlu Ahmet Nazmi ve eski Mülkiye kaymakamlarından Malik Hayri Efendinin oğlu Osman Nuri Efendiler Maarif Nezareti Mektubî kaleminde istihdam edilmişlerdir. Osman Nuri Efendi aynı zamanda Üsküdar Rüştiyesinde muallimlik vazifesini de yürütmektedir. Beylerbeyi'nde ikamet eden Hacı Salih Efendinin oğlu Lütfi İhsan ve Kütahya eski mutasarrıfı Münip Paşa'nın oğlu M. Hakkı Efendiler ise sırasıyla Hariciye ve Maliye Nezaretlerinde görevlerine başlamışlardır. Şube mezunlarının sadece tâlî mektep [orta okul] muallimliklerine değil aynı zamanda bürokraside ihtiyaç olan bütün birimlere atandığı görülmektedir. Yüksek okul mezunu öğrenciler genel itibariyle kâtiplik vazifesine atanmışlardır. Aynı dönemde Darülfünun Riyaziye Şubesinde altı, Tabiiye Şubesinde ise 5 kişi mezun olmuştur. Onlar da Ziraat bankası, Duyun-ı Umumiye, Mekteb-i Sultanî, Mercan idadîsi gibi çeşitli kurumlara atanmışlardır¹¹⁰.

İkinci devre (1903-1904 eğitim yılı) mezunlarının sayısı iki kattan fazla artarak on beş kişiye ulaşmıştır. Bu öğrenciler 30 Eylül 1320 [13 Ekim 1904] tarihinde mezuniyet diplomalarını almışlardır. Öğrencilerin isimleri ve atandığı vazifeler tablo 4'de gösterilmiştir¹¹¹.

¹¹⁰ 1902-1903 (1319-1320) ders yılında Fen Şubesinde mezun olan 11 öğrencinin tayin yerleri için bkz: **BOA, MF. ALY.** 13-49 (1324 M 17) lef 1.

¹¹¹ **BOA, MF. ALY.** 13-49 (1324 M 17) lef 1; **MF. ALY.** 11-19, (1321 S 11).

Tablo 4: 13 Ekim 1904 tarihinde “Ruus” alan öğrenciler.

No:	Doğum t. ve yeri	Adı	Atandığı vazife
35	1299- Diyarbekir	Abdurrahman Fahri E.	Liman Dairesi ketebesinden ve Mercan İdadîsi ve Darüşşafaka’da muallim.
44	1295- İvradi	Emin Served E.	Hususi bir Mektep’te müessistir ve Sadaret Mektubî hulefasından.
41	1299- Sungurlu	Asım E.	Maliye Beytül İkmal Kalemî ketebesinden.
34	1296- Asitane	Mehmed E.	Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî ketebesinden.
37	1296- Asitane	Mehmed Fuad E.	Ceyb-i Hümayun Cenab-ı Mülükane kâtiplerinden.
36	1299- Amasya	Hüseyin Kazım E.	Maliye D.Umumiye Muhasebe Kalemî ketebesinden.
48	1297- Asitane	İsmail Hakkı E.	Rusumat Emaneti Muayeneyi kitap kalemî ketebesinden.
42	1296- Asitane	Mithat E.	Belirtilmemiştir.
38	1300- Asitane	Hüseyin Kemaleddin E.	Hazine-i Hassayı Şahane Kalemî Ketebesinden.
43	1298- Asitane	Mehmed Memduh	Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî ketebesinden.
21	1293- Yanya	Abdurrahman Zühdü E.	Yanya İdadîsinde muavin ve muallimdir.
24	1298- Kırkkiliseli	Remzi E.	Kırkkilise idadîlerinde muallimdir.
4	1296- Asitane	İsmail Bedri E.	Evkaf-ı Hümayun Nezareti Berât Kalemî ketebesinden
33	1294- Asitane	Ahmed Nazmi E.	Divan-ı Muhasebat Muhasebesi’nde evrak mukayyidi.
31	1296- Asitane	Ali Naim E.	Bursa İdadîsinde muallimdir.

Tabloda yer alan on beş kişiden on dördünün ataması yapılmış, sadece Tevfik Bey’in oğlu Mithat Efendinin tayini yapılmamıştır. Burada yer alan öğrencilerin aile bilgileri ve atandıkları kurum ve vazifeler hakkında daha detaylı bilgi vererek bu öğrencileri yakından tanıma fırsatını elde edebiliriz.

İkinci devre şube birincisi olan Abdurrahman Fahri Efendi, Giresun Rusumat müdürü Abdi Beyin oğludur ve çok çalışkan bir öğrenci olduğu için hem Liman dairesinde memur hem de Mercan İdadîsi ve Darüşşafaka’da derslere girmektedir. Şube ikincisi Trablusgarp Merkez Fileto kâtibî Şerif Beyin oğlu Emin Served Efendi ise özel bir okulda muallim ve aynı zamanda Sadaret Mektubî kalemînde memurluk vazifesini yürütmektedir. Sungurlu kazası meclis idare azasından Haznedarzade Hüseyin Beyin oğlu Asım Efendi Maliye Nezareti’ne memur olarak atanmıştır. Hayrettin Beyin¹¹² oğlu Mehmet Efendi Dahiliye Nezareti Mektubî kalemîne atanmıştır. Refet Beyin oğlu

¹¹² Hayrettin Bey, Adliye Nezaretinde havale kalemînde mümeyyizlik vazifesini ifa etmiştir.

Mehmet Fuat Efendi Ceyb-i Hümayun kâtipliğinde istihdam edilmiştir. Abdülhamid Beyin¹¹³ oğlu Hüseyin Kazım Efendi Duyun-ı Umumiye Muhasebe kalemi kâtipliğine, Abdullah Beyin oğlu İsmail Hakkı Efendi Rusumat dairesine atanmıştır. Binbaşı Said Beyin oğlu Hüseyin Kemaleddin Hazine-i Hassa-i Şahane kalemi memurluğuna, Saffettin Beyin¹¹⁴ oğlu Mehmet Memduh Efendi Dahiliye Nezareti Mektubi kalemine, Süleyman Beyin oğlu Abdurrahman Zühdü Efendi memleketi Yanya idadîsinde müdür muavini ve muallimlik vazifesine tayin olunmuştur. Fehmi Beyin¹¹⁵ oğlu Remzi Efendi de memleketi Kırkkilise İdadîsinde 620 kuruş maaşla muallimlik yapmaktadır. Cihangir camisi imamı Hafız İsmail Beyin oğlu İsmail Bedri Efendi Evkaf-ı Hümayun Nezareti Beraat kalemine tayin edilmiştir. Esnaftan Alaeddin Beyin oğlu Ahmet Nazmi Divan-ı Muhasebatta evrak kayıt birimine, devrenin son mezunu Azmi Beyin oğlu Ali Naim Efendi ise 500 kuruş maaşla Bursa İdadîsine atanmıştır. Tablodaki listeden de anlaşıldığı üzere Edebiyat Şubesinden mezun olan öğrenciler geniş bir alana yayılarak devletin birçok biriminde istihdam edilmişlerdir. Muallimlik başta olmak üzere kâtip, hulefa, mümeyyiz, mukayyid gibi vazifelere atanan öğrenciler ilerleyen yıllarda vazifelerinde gösterdikleri liyakate paralel daha üst görevlere getirilmişlerdir.

1904-1905 eğitim öğretim yılına ait üçüncü devre mezunları II. Abdülhamid devrinin en kalabalık mevcudunu oluşturmaktadır. Bu sene şubeden 15 Eylül 1321 [28 Eylül 1905] tarihinde 21 kişi mezun olmuştur. Naci, Salim, Saib ve Ahmet isimli dört öğrencinin tayinleri yapılmamış, diğer on dokuz öğrenci ise önceki dönemlerde olduğu gibi değişik vazifelere atanmışlardır. Bu dönem mezunlarına ait detaylı bilgiler ve atandıkları memuriyetler tablo 5'te gösterilmiştir¹¹⁶.

---

¹¹³ Abdülhamit Bey, Divan-ı Hümayun katiplerindedir.

¹¹⁴ Saffettin Bey, Meclis-i İdareyi Emval-i Eytam azasıdır.

¹¹⁵ Fehmi Bey, Kırkkilisede Şeriye mahkemesi baş katibidir.

¹¹⁶ **BOA, MF. ALY.** 13-49 (1324 M 17) lef 1; **MF. ALY.** 11-19, (1321 S 11).

Tablo 5: 28 Eylül 1905 tarihinde “Ruus” Alan Öğrenciler.

No:	Doğum t. ve yeri	Adı	Atandığı vazife
76	1300- Adana	Zeynelabidin ¹¹⁷	Maarif Nezareti Mektubî Kalemî hülefasından ve Yedikule rüştiyesinde muallimdir.
77	1294- Tiflis	Yusuf	Eğri Kapı Rüştiyesinde Farisi muallimdir.
75	1300- Siroz	Naci	Atanmamıştır.
69	1298- Asitane	Celal	Memurîn ve Mülkiye Komisyonu ketebesindedir.
63	1299- Akhisarlı	Salim	Atanmamıştır.
72	1300- Karahisarlı	Fakir	Karahisar-ı Sahip İdadisinde muallimdir.
59	1300- Rodos	Saib ¹¹⁸	Atanmamıştır.
67	1300- Asitane	Kemal ¹¹⁹	Fatih Rüştiyesinde muallimdir.
56	1298- Mekke	Ali Murtaza	Nafia Nezareti ketebesindedir.
70	1299- Asitane	Kadri	Memurîn ve Mülkiye Komisyonu Kalemî hülefasındandır.
50	1296- Lefkoşeli	Hafız Ata	Adliye Nezareti icra kalemî hülefasındandır.
74	1296- San'alı	İbrahim ¹²⁰	Atanmamıştır.
73	1300- Asitane	İsmet	Meclis-i Maarif Kalemînde müstahdemdir.
53	1298- Divriği	Tahir	Mardin İdadisi muallimliğine tayin olunmuştur.
57	1302- Asitane	Hikmet	Maliye Nezaretinde müstahdemdir.
64	1296- Sivas	Ali	Ağtos (Sivas) Nahiyesi müdüriyetinde müstahdemdir.
29	1300- Asitane	Muhlis	Maliye Nezareti Beytül-İkmal Kalemî hülefasındandır.
62	1296- Asitane	Cihad	Mekteb-i Sultanîde muallimdir.
45	1297- Hamidiye ¹²¹	Ahmet	Atanmamıştır.
26	1295- Amasya	Nedim	Mercan Mekteb-i İdadisine müdâvim, Darül-edeb Türkçe ve Arapça muallimdir.
65	1300- Asitane	Hilmi	Mekâtib-i İbtidaiye müfettişlerinden ve Darüşşafaka Tarih muallimdir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere bazı öğrencilerin mektep numaralarından sınıfta kaldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu öğrenciler daha sonraki devrelerde mezun oldukları görülmektedir. Örneğin “26” numaralı Nedim Efendi -doğum tarihi bakımından da diğer öğrencilerin çoğundan yaşlıdır- ikinci devrede mezun olması gerekirken bir sene gecikmeyle bu dönemde mezun olabilmıştır. Zeynelabidin, Saib,

¹¹⁷ Aynı zamanda Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'ye devam etmektedir.

¹¹⁸ Aynı zamanda Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'ye devam etmektedir.

¹¹⁹ Aynı zamanda Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'ye devam etmektedir.

¹²⁰ Aynı zamanda Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'ye devam etmektedir.

¹²¹ O dönemde Kastamonu'nun kazalarındandır.

Kemal ve İbrahim Efendi gibi bazı öğrenciler ise Edebiyat Şubesinden mezun olduktan sonra Mekteb-i Hukuk-ı Şahaneye devam ettikleri görülmektedir¹²². Daha önce ifade ettiğimiz gibi Darülfünun şubeleri arasında geçiş bir dilekçe ile mümkün olabilmekteydi. Talebeye ait evraklar içersinde mezun olanlardan daha fazla sayıda “nakil”, “tasdikname” ve “kayd-ı terkîn” gibi mühürlü dosyalar mevcuttur. Tasdikname alanlar isterlerse ve kabul edildikleri takdirde Darülfünun diğer şubelerine ve yüksek okullara devam etme haklarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Üçüncü devre mezunları içersinde dikkati çeken en önemli hususlardan biri ise şudur: İstanbul doğumlu öğrencilerin ağırlığının azalmasıdır. Git gide artık Osmanlı coğrafyasının her tarafından öğrenciler şubeye kabul edildikleri görülmektedir. Vilayetlerde Darülfünun açıldığını duyulması ve mezun olan öğrencilerin bir kısmının taşrada görevlendirilmesi bu etkileşimi artırmaktadır. Gün geçtikte Edebiyat Şubesinde memleket açısından çeşitlilik artmaktadır. Üçüncü devrede 6 öğrenci ile İstanbul, en fazla sayıyı oluşturmakla birlikte artık Adana, Tiflis, Siroz, Akhisar, (Afyon) Karahisar, Rodos, Mekke, Lefkoşa, San’a, Divriği, Sivas, Kastamonu, Amasya gibi merkezlerde doğmuş öğrencilerin şubeye girdiklerini görmekteyiz. Gazetelerde çıkan haberlere dayanılarak bazı kaynaklarda Edebiyat Şubesine gayri Müslim öğrenci alındığı belirtilse de bunlar içersinde¹²³ II. Meşrutiyet’e kadar mezun olmayı başaranlar çıkmamıştır. Bu dönem mezunların sayısı fazla olduğu için sadece öğretmenlik vazifesine tayin edilenler hakkında detaylı bilgi vermekle yetinilmiş, diğer atamalar ve ek memuriyetler hakkında ise tabloda gerekli veriler yer almaktadır.

Muallimlerin atamaları şu şekilde gerçekleşmiştir: Mersin Tahrirat müdürü Kani Bey’in oğlu Zeynelabidin, Yedikule Rüştüyesine; Karahisar-ı Sâhip (Afyon Karahisar) Eytam müdürü Bahaddin Bey’in oğlu Fakir Efendi, ise 412 kuruş maaşla memleketi Karahisar İdadîsine atanmıştır. Meclis-i Kebir-i Maarif azası Osman Hayri Bey’in oğlu Kemal Efendi, hem hukuk tahsilini devam ettirmekte hem de Fatih Rüştüyesi’nde

¹²² Hukuk Mektebi’nin tarihsel gelişimi için bkz. Ali Adem Yörük, **Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

¹²³ A.Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünûn (1863-1933)**, s. 83-84; C.Orhonlu, “Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler”, s. 59.

muallimlik vazifesine devam etmektedir. Mehmet Salim Bey'in oğlu Tahir Efendi, 480 kuruş maaşla Mardin İdadisine tayin edilmiştir. Kırkkilise Askeri Hastanesinde tabib-i evvel kaymakam Rıza Bey'in oğlu Cihat Efendi, Mekteb-i Sultanî'de muallimlik yapmaktadır. Sîreddin Bey'in oğlu Nedim Efendi, Mercan İdadisi'nde Türkçe ve Arapça muallimi, Mabeyn-i Hümayun kapıcılarından bir zatın oğlu olan Hilmi Efendi ise Mekâtib-i İbtidâiye müfettişliğine ve Darüşşafaka Tarih muallimliğine atanmıştır. Ek görevleri olanlar ile birlikte sekiz öğrenci doğrudan öğretmenliğe atanmış, bir öğrenci ise yine eğitim işlerinin planlanmasında en etkili kurum olan Meclis-i Kebir-i Maarifte kâtiplik vazifesinde görevlendirilmiştir. Diğer öğrencilerin ise değişik kurumlara tayinleri yapılmıştır. Naci, Salim, Saib, Ahmet isimli dört öğrencinin tayinleri bu tarihlerde henüz gerçekleşmemiştir.

İlk üç devre mezun sayısı 43'e yükselmiş, II. Abdülhamid dönemi sonuna kadar dört eğitim-öğretim yılı sonunda 73 mezun daha verilmiştir. Edebiyat Şubesinden; toplamda 116 kişi Darülfünun-ı Şahane Edebiyat Şubesi diplomasını almayı hak kazanmıştır. 1906, 1907, 1908 ve 1909 yıllarında sırasıyla 18, 19, 20 ve 16 kişi mezun olmuştur. *Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri*'ne kayıt edilen mezunların isimleri, mektep numaraları, doğum tarihleri ve memleketleri de bu deftere işlenmiştir¹²⁴. Mezunların yarıya yakını -53 kişi- İstanbul doğumlu, dört kişi ise İzmirli, diğerleri ise Osmanlı coğrafyasının değişik merkezlerinden gelmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir husus da; İstanbul dışından olanların bir kısmı doğum yerleri farklı da olsa babalarının memuriyeti gereği İstanbul'da ikamet etmektedirler, bir kısmı ise yüksel tahsil için İstanbul'a gelip, devletin sağladığı imkânlar ile yatılı olarak eğitimlerini sürdürmektedirler. 1905-1906 eğitim-öğretim yılında mezun olan Eyüp Sabri Efendinin memleketi Kafkasya'dır, misafir öğrenci olarak padişah iradesi ve Meclis-i Vükela izni ile tahsilini tamamlamıştır. Edebiyat öğretmeni olan ve Edebiyata dair yazıları ile tanınan Kırkkiliseli Süleyman Şevket Efendi, 1907-1908 eğitim öğretim yılında 18. sıradan karib-i âlâ derecesi ile mezun olmuştur¹²⁵.

¹²⁴ İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri.

¹²⁵ C.Orhanlı, a.g.m., s. 60.

Darülfünun-ı Şahane döneminde Edebiyat Şubesi mezunlarının Mekteb-i Sultanî, Ticaret ve Darümaullimîn gibi yüksek okullar başta olmak üzere İstanbul ve taşra idadîlerinde muallim olarak istihdam edilmeleri gerektiği zaten nizamnamede belirtilmişti [DFŞN, m. 23]. Maarif Nezareti bünyesinde yer alan okullarda boş kadro buldukça mezunların atamaları yapılmıştır. Bu arada mezunlarının sadece okullarda değil devletin diğer değişik birimlerinde de görevlendirildikleri görülmektedir. Taşra'dan gelen öğrencilerin kendi memleketlerine muallim olarak atanmaları bölgelerinin gelişmesi adına önemli bir adımdır. Yirminci yüzyılın başından itibaren Darülfünun'un düzenli olarak mezun vermeye başlaması ile Osmanlı bürokrasisinde artık üniversite diplomalı memurlar istihdam edilmiştir. Edebiyat Şubesi mezunları genel itibari ile Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Felsefe ve Türkçe muallimliklerine atanmıştır. Maarif Nezareti'nin taşra ve merkez teşkilatında da önemli miktarda mezun istihdam edilmiştir.

Darülfünun-ı Şahane döneminde Edebiyat Şubesinde verilen eğitim ve öğretimin seviyesi ve şubenin bilimsel durumu hakkında şu değerlendirmeler yapılabilir. 20. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan eserlerde genel itibari ile bu dönem oldukça ağır bir şekilde eleştirilmiş ve hiçbir kıymetinin olmadığı ifade edilmiştir. Eleştiriler; sınıfların maarif müfettişleri tarafından kontrol edilmesi, ders programlarının azlığı ve kontenjanlar üzerine yoğunlaşmıştır¹²⁶. Öncelikle şu belirtilmelidir ki Edebiyat Şubesi Darülfünun-ı Şahane dönemini kapsayan yıllar içinde hiçbir dönem 25 kişiyi mezun edememiştir. Dolayısıyla devletin sınırlaması yanında öğrencilerin yetersizliği de söz konusudur. Diğer yandan 1900-1908 arası dönemde ders veren öğretim üyelerinin tamamı alanında uzman ve meşhur kişilerdir. Emrullah Efendi, Abdurrahman Şeref

---

¹²⁶ Eleştirilerin kaynağı aslında yine Edebiyat Şubesi mensubu kişilerden kaynaklanmaktadır. O. Nuri Ergin, gençlerin Darülfünun'a yönelmelerini bir memuriyet kapmak ve askerlikten kurtulmak için bir kaçış çaresi olarak değerlendirmektedir. [Bkz, O. Ergin, a.g.e., C. 4-5, s.1221-1222]; M.Ali Ayni, "Abdülhamid'in müderrislerin ağızlarını kilitlemiş olduğundan Darülfünun'un isminden başka bir şeyi olmadığını söyleyebiliriz" demek suretiyle bu kurumu oldukça hafife almıştır. [M. Ali Ayni, a.g.e, s. 33]; Burada dile getirilen eleştiriler daha sonraki araştırmacılar tarafından aynen tekrarlanmıştır. II. Abdülhamid dönemi eğitim tarihi alanında yapılan araştırmalar üzerine bir değerlendirme için bkz, Mustafa Gündüz, "II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, sayı: 12, 2008, s. 243-286.

Efendi, Celal Bey, M. Ata Bey ve Efdalüddin Bey gibi öğretim üyeleri aynı zamanda üst düzey bürokratik görevlerde bulunmuş ve sahalarında otorite sahibi bilim adamlarıdır. Aynı öğretim üyelerinin büyük bir kısmının II. Meşrutiyet döneminde de ders vermeye devam ediyor olması vurgulanmamıştır.

Bilimsel kriterlerden yoksun ve dönemin kaynaklarına bakılmadan yapılan bu eleştiriler bir yana; Edebiyat Şubesi, 1903-1909 döneminde tarihinde ilk kez yedi dönem kesintisiz mezun vererek kurumsal devamlılığını sağlama yolunda önemli adımlar atmıştır. Daha önceki Darülfünun girişimlerinde Edebiyat Şubesi hiçbir öğrenciye diploma verememiştir. Bu yıllarda verilen mezunların sayısı 116 kişiye ulaştığı ve bu öğrencilerin birçoğunun bir devlet hizmetine alındığı yukarıdaki satırlarda ifade edilmişti. Muallim olarak tayin edilen Darülfünun mezunları vazife yaptıkları okullarda şube için yeni öğrenciler yetiştirmiştir. Memleketlerine dönen öğrenciler aynı şekilde Darülfünun'un tanıtımını yapmıştır. Darülfünun Edebiyat Şubesinin bu dönemdeki en önemli kazanımı hiç şüphesiz kapanmadan ayakta kalmış olmasıdır. Edebiyat Şubesinin de tâbi olduğu -Darülfünun'a mahsus- bir nizanme bu dönemde uygulamaya konularak şubelerin ilmi ve idari teşkilatı bir düzen içerisine sokulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'İN İLK YILLARINDA (1908 – 1914)

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Bu bölümde İkinci Meşrutiyet yıllarında Edebiyat Fakültesi'nde meydana gelen gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınacaktır. II. Abdülhamid dönemine nazaran daha fazla belge ve bilgiye sahip olduğumuz bu yıllar içinde fakültenin geçirdiği aşamalar bütün yönleri ile anlatılmaya çalışılacaktır. Altı yıllık süreyi kapsayan bu bölümde Fakültenin günden güne gelişen müfredatı, akademik kadrosu, idari yapısı, öğrencileri ve bilimsel yayınları ele alınarak Birinci Dünya Savaşı'nın başına kadar gelinen nokta ele alınacaktır. Meşrutiyet'in tekrar ilanından sonra yaşanan "hürriyet" sarhoşluğu geçtikten sonra ancak kendine gelebilen öğrencilerin fakülteye olan ilgileri artmışken Balkan Savaşları başlamıştır. Edebiyat Şubesi, savaşın tüm yıkıcılığına ve getirdiği imkânsızlıklarına rağmen ayakta kalmayı ve gelişme içersinde olmayı başarmıştır. Bölümün sonunda Emrullah Efendi'nin başlattığı ve ondan sonra da devam eden düzenlemelerin yansıması ve fakülte mezunları detaylı şekilde ele alınmıştır.

A. II. MEŞRUTİYET'İN BAŞLARINDA ULUM-I EDEBİYE ŞUBESİ

II. Meşrutiyetin ilanından itibaren Edebiyat Şubesi yönetim ve işleyiş açısından yaklaşık üç dört senelik bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra fakültenin idari yapısı hemen değişmemiş, Maarif Nezareti, Darülfünun yönetimi ekseninde yaşanan gelişmeler doğrultusunda zamanla şekillenmiştir. Öncelikle burada Darülfünun ile ilgili kimi eserlerde tekrarlanan bazı yorum ve bilgilerin tam olarak gerçeği yansıtmadığı ifade edilmelidir.

Bahsi geçen kaynaklarda geçiş dönemi dikkate alınmadan Darülfünun sisteminin hemen değiştirildiği ve Zeynep Hanım Konağı'na taşınmasından sonra da müstakil bir müdür tarafından idare edildiği vurgulanmaktadır¹²⁷. Oysa nezaret ile Darülfünun arasındaki yazışmalarda geçen ifadeler bu görüşü doğrulamamaktadır. Özellikle Mekteb-i Mülkiye ile Darülfünun'un ortak idaresi 1911 yılının sonlarında kadar devam etmiştir. Ağustos 1324 r. (1908) tarihinde kendi isteği ile emekli olan Recayi Bey'den sonra atanan iki müdür hem Darülfünun müdürü hem de Mekteb-i Mülkiye müdürü olarak görev yapmıştır. Edebiyat Şubesinde Coğrafya derslerini de yürüten Mehmet Cemal Bey 23 Mayıs 1325 [5 Haziran 1909] tarihine kadar müdürlük vazifesinde kalmıştır¹²⁸. Ondan sonra Rakım Efendi bu görevi üstlenmiştir¹²⁹. Adı geçen müdürler yazışmalarda

¹²⁷ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) hatıralarında; Darülfünunun 1909 yılında Zeynep Hanım Konağına taşınması ile Mekteb-i Mülkiye'den tamamen ayrıldığı ve müstakil müdür tarafından yönetildiği fikrini ileri sürmüştür. [Bkz. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, İstanbul 1998, s. 225]; Osman N. Ergin de aynı ifadeleri kullanır. [Bkz. Osman N. Ergin, **a.g.e.**, s. 1224]; F.Reşit Unat, Nafi Atuf gibi yazarlar tarafından kaleme alınan temel kaynakları kullanan daha sonraki araştırmacılar da benzer ifadeleri kullanmışlardır. Darülfünun'un Zeynep Hanım Konağına taşınmasının asıl sebebi İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte artan öğrenci kontenjanlarıdır. Çünkü 1908-1909 eğitim yılında bir önceki dönemin üç-dört kat daha fazla sayıda öğrenci kabul edilmiştir.

¹²⁸ Darülfünun Coğrafya müderrisliği (1900) ve Meclis-i Maarif azalığına (1904) getirilen Mehmet Celal Bey (1863-1926) 1908 yılında Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun müdürlüğüne tayin olmuştur. Bir yıl kadar bu görevi sürdüren Mehmet Celal Bey daha sonra Erzurum valiliğine atanmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 18-42, (1327 L 29); Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.1, Ankara 1954, s.260-261.

¹²⁹ Meclis-i Maarif azası Rakım Bey'in 16 Cemâziyelevvel 1327 [5 Haziran 1909] tarihli tayin iradesi için bkz, **BOA, İ.MF.** 15, 1327 Ca-5, (1327 Ca 16), Rakım Efendi'nin Darülfünun ve Mekteb-i Mülkiye müdürlüklerini birlikte yürüttüğüne dair 12 Kanun-ı Sani 1325 [25 Ocak 1910] tarihli bir belge için bkz, **BOA, MF. ALY.** 19-83 lef 3; Ali Çankaya, **a.g.e.**, C.1. s. 262-263.

kullandıkları kâğıtlarda ve imzalarında Darülfünun ve Mekteb-i Mülkiye müdüriyeti/müdürü antedini kullanmışlardır¹³⁰. Aynı şekilde Mahmut Zarif Bey'in Edebiyat Şubesinden ayrılarak Maarif Nezareti Sicil-i Ahval Şubesi Müdüriyetine¹³¹ geçmesinden sonra 20 Ağustos 1324 [2 Eylül 1908] tarihinde Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri müdür-i saniliğine atanan Hayret Efendi de eski usuldeki gibi "müdür-i sâni" unvanıyla vazifeye başlamıştır¹³². Aynı şekilde Hayret Efendi'den sonra atanan İzmirli İsmail Hakkı Bey de bu dönemin belgelerinde müdür-i sani olarak geçmektedir¹³³. Bu unvanlarla yapılan tayinler ve bu dönemdeki uygulamalar, hazırlanan kadro cetvelleri bize Darülfün-ı Şahane Nizamnamesinin hala yürürlükte olduğunu göstermektedir¹³⁴.

Darülhayr'ın ilgasından¹³⁵ sonra boşalan Zeynep Hanım Konağı, 1909 yılında Darülfünun'a tahsis edilmiştir. Bu tarihte Darülfünun sadece bina yönünden Mekteb-i Mülkiye'den ayrılmıştır. Yönetimin ayrılması ise daha sonra gerçekleşmiştir. Öncelikle bir Darülfünun Müdür-i Umumiliği makamı kurulmuş ve bu görev Maarif Nezareti Müsteşarlığı tarafından yürütülmüştür. Müsteşarlığına ilave memuriyet olarak yapılan atama sonucunda Darülfünun yönetimi Mekteb-i Mülkiyeden tamamen ayrılmıştır. Bu

---

¹³⁰ Bkz, **BOA, MF. ALY.** 18-42, (1327 L 29) ve **MF. ALY.** 19-83, (1328 M 13), lef 3; Rakım Efendiden sonra atanan Mehmet Hikmet Bey'in sadece Mekteb-i Mülkiye müdürü olarak imzaladığı bir belge için bkz, **BOA, MF. ALY.** 21-21, (1329 Ra 11) lef 2; ayrıca bu dönemde Mekteb-i Mülkiye'nin Darülfünun'un bir şubesi (Ulum-ı Siyasiye) haline getirildiğine dair ifadeler için bkz, Mustafa Ergün, **İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara 1996, s. 261-262 ve 284-285.

¹³¹ Mahmut Zarif Bey 1900-1908 yılları arasında Edebiyat Şubesi müdür-i saniliği görevinde bulunmuştur. 20 Ağustos 1324 [2 Eylül 1908] tarihinde itibaren bu görevden ayrılarak Sicil-i Ahval Müdüriyetine tayin olmuştur. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 23-10, (1329 Z 6) ve **MF. ALY.** 23-82, (1330 M 24), lef 2.

¹³² **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23) lef 2; 16 Mart 1909 tarihli kadro cetvelinde Hayret Efendi'nin tayin tarihi, 20 Ağustos 1324 [2 Eylül 1908] ve maaşı 2500 kuruş olarak belirtilmiştir. Hayret Efendi bu görevi 9 Haziran 1325 [22 Haziran 1909] tarihine kadar sürdürmüştür.

¹³³ Darülfünun Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri müdür-i sanisi İzmirli İsmail Hakkı Bey'in; Edebiyat Şubesinde boş bulunan İlm-i Hikmet dersi kadrosu için aday gösterildiğine dair için bkz, **BOA, MF. ALY.** 19-83, (1328 M 13), lef 1 ve 2.

¹³⁴ Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesinin II. Meşrutiye döneminde de geçerli olduğuna dair uygulamaları için bkz, Zeki Salih Zengin, **Medreseden Darülfünuna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi**, Adana 2009, s.50-51.

¹³⁵ 21 Ağustos 1909 tarihli Darülhayr'ın ilga kanunu için bkz, **BOA, MV.** 129-47, (1327 C 16); **Düster**, II. Tertip, C.1, Dersaadet 1329, s. 648-649.

ayrım 13 Mart 1912 tarihinde gerçekleşmiştir¹³⁶. Müstakil olarak atanan ilk Müdür-i Umumi, müsteşar Said Bey'dir. Said Beyden sonra Süleyman Paşazade Sami Bey, Darülfünun Müdür-i Umumiliği görevini üstlenmiştir¹³⁷. Sami Bey, bu dönemde müsteşar değil, sadece müdür-i umumidir. Kendisinden sonra gelen Salih Zeki Bey bir süre hem müsteşarlık hem de müdür-i umumilik yapmıştır¹³⁸. Daha sonra kendisinden müsteşarlık görevi alınarak tekrar aynı göreve müdür-i umumi olarak ataması yapılmıştır¹³⁹. Salih Zeki Bey görevine 1919 yılına kadar devam etmiştir.

Yine bu düzenlemelerden sonra nezaret tarafından fakültelere müdürler atanmıştır. Yükseköğretime dair eserlerde genel olarak bu dönem bahsedilmez doğrudan Emrullah Efendi'nin çalışmalarına geçilir. En sık kullanılan M. Ali Ayni'nin "*Darülfünun Tarihi*" isimli eserinde de aynı yöntem uygulanmış üç dört yıl süren geçiş dönemi bir paragrafta özetlenerek 1912 gerçekleştirilen düzenlemelere geçilmiştir¹⁴⁰.

1908'den itibaren ilk terk edilen "Darülfünun-ı Şahane" ismidir. Şahane kelimesi II. Abdülhamid'i hatırlattığı için Darülfünun-ı Osmanî ismi daha çok kullanılmıştır. Daha sonraki tarihlerde ise sadece Darülfünun veya İstanbul/ Dersaadet Darülfünunu gibi isimler tercih edilmiştir. II. Meşrutiyet devrinde yapılan ikinci önemli değişiklik ise eğitim öğretim süresinin tekrar üç yıla çıkartılmasıdır. 1909-1910 ders yılına ait bir istatistik cetvelinde süre üç yıl olarak gösterilmektedir¹⁴¹.

---

¹³⁶ Müdür-i Umumi ve müsteşar olarak atanan ilk müdür Said Bey'dir, tayini hakkında 29 Şubat 1327 [13 Mart 1912] tarihli irade için bkz. **BOA, İ.MF.** 19- 1330 Ra/6, (1330 Ra 239).

¹³⁷ Müdür-i Umumi olarak atanan Sami Bey'in tayini için çıkartılan 7 Şevval 1330 [19 Eylül 1912] tarihli irade için bkz. . **BOA, İ.MF.** 20- 1330 L/9, (1330 L 7).

¹³⁸ Müsteşar Salih Zeki Bey'in ataması için çıkartılan 16 Kanun-ı evvel 1329 [29 Aralık 1913] tarihli İrade-i Seniye için bkz, **BOA, İ.MF.** 22- 1332 M/1, (1332 M 29).

¹³⁹ Müsteşarlıktan ayrılan müdür-i umumilik vazifesine Salih Zeki'nin ikinci kez ataması yapılır, Salih Zeki Beyden boşalan Maarif Nezareti Müsteşarlığına da Malatya eski mutasarrıfı Abdullah Bey atanmıştır. Detaylı bilgi ve irade-i seniye için bkz. **BOA, İ.MF.**1332 R/2, (1332 R 17).

¹⁴⁰ M. Ali Ayni, **a.g.e.**, s.34-35.

¹⁴¹ Edebiyat Şubesinde sürenin ne zaman üç yıla çıkartıldığına dair bir karar metni taradığımız dosyalarda ve ilgili mevzuatta tespit edilememiştir. Eğitim tarihine dair eserlerde de bu konuda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Faik Reşit Unat'ın "Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış" isimli eserinde verdiği bilgiler bize bu konuda bir fikir vermektedir. Unat'ın, **Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi**'nin Hicri 1326 (1908) tarihli baskısında Edebiyat Şubesinin eğitim süresinin iki yıl olarak yazıldığını belirtmesi; iki yıllık eğitim uygulamasının Meşrutiyet'in ilanına kadar devam ettiği yorumunu güçlendirmektedir. Meşrutiyetten itibaren belgelerde süre üç yıl olarak geçmektedir. Büyük olasılıkla 1908-1909 ders yılı içerisinde bu süre tekrar üç yıla çıkartılmıştır. F.Reşit Unat, **Türkiye Eğitim**

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte oluşan aşırı hürriyetçi yapı okullara da yansımıştır. Yüksekokullardaki kontenjan sınırlamasının kaldırılması bu okullara rağbetin artmasında sebep olmuştur. Yoğun başvurular sonunda artan öğrenci sayıları¹⁴² beraberinde disiplinsizliği ve asayiş problemlerini doğurmuştur. Artan öğrenci sayıları karşısında Darülfünun dershaneleri de yetersiz kalmış bu konuda bir takım girişimler yapılmış ve Meclis-i Vükela'dan gerekli tahsisat çıkartılmıştır¹⁴³. Okulların bu durumu yetkilileri bazı önlemler almaya itmiştir. İlerleyen sayfalarda değineceğimiz Emrullah Efendi'nin çalışmalarının sebeplerinden birisi disiplin meselesidir. Bunun için 1912 yılında *Darülfünun ve Şuabatının İntizamına Dair* isimli bir nizamname hazırlanıp yayınlamıştır¹⁴⁴. Önceki yönetimde eğitim hakkından mahrum bırakıldıkları şikâyetiyle okullara başvuran gençler özellikle Hukuk Fakültesini tercih etmişlerdir. Hukuk öğrenci sayıları 300-400'lerden üç binlere kadar çıkmıştır¹⁴⁵. Aynı şekilde Edebiyat Şubesinin kontenjan sayısı yirmilerden üç yüzlere kadar çıkmıştır. Tüm şubelerde on kattan fazla artışlar yaşanmıştır.

1. Ulum-ı Edebiye Şubesinin Yönetimi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Edebiyat Şubesinin yönetiminde değişikliğe gidilmiştir. Sekiz yıldır şubenin müdür muavinliği (müdür-i sani) görevini yürüten Mahmut Zarif Bey¹⁴⁶, 20 Ağustos 1324 [2 Eylül 1908] tarihinde bu görevden alınarak

---

Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara 1964, s. 54; Sürenin üç olarak gösterildiği istatistik cetveli için bkz. **BOA, MF. ALY.** 19-91, (1328 M 27).

¹⁴² Karşılaştırma yapmak için 1912-1913 eğitim öğretim yılında tüm şubelerin öğrenci sayılarına bkz, Ali Arslan, "Osmanlı Dârülfünûnu", **Osmanlı**, C. 5, Ankara 1999, s. 301-302.

¹⁴³ "Darülfünun Dershaneleri", **Tanin**, nr. 750, 19 Eylül 1326 [2 Ekim 1910]. Darülfünun için yeni bir bina inşası bile gündeme gelmiş ancak bu teşebbüs gerçekleşmemiş sadece Darülfünun Konferans salonu inşa edilebilmiştir. Bkz, "Maarif Nazırı ile Mülakat" **Tanin**, nr. 989, 21 Mayıs 1327 [3 Haziran 1911].

¹⁴⁴ Nizamname için bkz, **Düstur**, II. Tertip, C. 4, s. 460- 463.

¹⁴⁵ 1911 yılında Hukuk Şubesinde toplam kayıtlı öğrenci sayısı 3074'e çıkmış ve bu sene 247 kişi mezun olmuştur, Bkz. **BOA, MF. ALY.** 87-46, (1334 Ra 2), lef 29.

¹⁴⁶ Mahmut Zarif Bey, Maarif Nezareti bünyesinde çeşitli görevlerde bulunmuştur: Ulum-ı Edebiye Şubesi müdür-i sanilik görevi ile birlikte Mektubî Kalemî kâtipliğinde bulunmuş, 1901 yılından itibaren kâtiplik görevinden alınarak Meclis-i Maarife üye olarak atanmıştır. 1908'den sonra ise yine nezaret bünyesinde Sicil-i Ahval müdüriyetine atanmış, 10 Haziran 1329 [23 Haziran 1913] tarihinden itibaren ise tekrar

yerine Hayret Efendi getirilmiştir¹⁴⁷. Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesi, II. Abdülhamid döneminde Fünun (Ulum-ı Tabiiye ve Ulum-ı Riyaziye) Şubesiyle birlikte yönetilirken II. Meşrutiyet'ten itibaren yönetimi Edebiyat Şubesiyle birleştirilerek idareleri Hayret Efendiye verilmiştir. Ulum-ı Tabiiye ve Ulum-ı Riyaziye Şubeleri iki ayrı diploma vermektedir ve müdür-i sanisi Boyacıyan Efendidir¹⁴⁸, bu dönemde adı geçen dört şube “*Darülfünun Şuebat-ı Erbaası*” şeklinde bahsedilmektedir. Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Edebiye Şubelerinin ortak yönetimi 1915 yılına kadar devam etmiştir. İki şubenin yazışmaları, öğrencilerin evraklarının hazırlanması, giriş ve mezuniyet işlemleri gibi idari işlerde yardımcı olmak üzere Sermed ve Salih Beyler kâtip olarak atanmıştır¹⁴⁹. Yine eski dönemin uygulaması olan mubassırlık görevi de devam etmektedir. Darülfünun'un dört şubesinde ders gözetmenliği ve sınavlarda yardımcı olmak üzere 7 adet mubassır bulunmaktadır¹⁵⁰. Mubassırlık görevi; 1911-1912 yıllarından itibaren nezaret tarafından gönderilen kadro cetvellerinde yer almadığı görülmektedir. Bu tarihlerden itibaren mubassırların yerine akademik kadroda yer alacak “muallim muavinleri” atanmaya başlanmıştır. Muavinler, zaman içerisinde öğretim üyesi ünvanına sahip olmuşlardır. Hayret Efendi'nin görev süresi kısa sürmüş döneminde yeni atanan muallimler ve yeni ders programı dışında fazla bir değişiklik yaşanmamıştır.

Edebiyat Fakültesi müdüriyetine getirilmiştir. Bkz. **BOA, İ.MF.** 7- 1319 B 9, (1319 B 5); **MF. ALY.** 172-11, (1342 S 12).

¹⁴⁷ **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23).

¹⁴⁸ Boyacıyan Efendi, 2500 kuruş maaşla 20 Ağustos 1324 [2 Eylül 1908] tarihinde bu göreve atanmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23), lef 2.

¹⁴⁹ Sermed Bey, 9 Ağustos 1324 [22 Ağustos 1908] tarihinde atanmış, maaşı 700 kuruştur; Salih Bey ise 1 Eylül 1324 [14 Eylül 1908] tarihinde atanmış, maaşı 400 kuruştur. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23), lef 2.

¹⁵⁰ Mubassırların tamamı II. Abdülhamid zamanında atanmış ve maaşları 300 ve 500 kuruş arasında değişmektedir, isimleri şu şekildedir: Kamil, Nevzat, Mahmut, Hüseyin, Mehmet Ali, Ali ve Rıza Efendiler, ayrıntılı bilgi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23), lef 2.

2. İzmirli İsmail Hakkı Bey'in Müdürlük Dönemi

Tutucu fikirlere sahip olduğu ve meşrutiyet karşı olduğu iddiaları¹⁵¹ ile eleştirilen Hayret Efendi, Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra görevinden alınmıştır¹⁵². Onun yerine 9 Haziran 1325 [22 Haziran 1909] tarihinde İzmirli İsmail Hakkı Bey¹⁵³, Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Edebiye Şubelerinin ortak müdür-i sanisi olarak atanmıştır¹⁵⁴. Dört yıl bu görevde kalan İsmail Hakkı Bey'in zamanında Ulum-ı Edebiye Şubesinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Darülfünun Müdür-i Umumiliği kuruluncaya kadar şube işleri için İsmail Hakkı Bey nezaretle direk muhatap olarak, yazışmaları doğrudan yapmıştır. İsmail Hakkı Bey, 1910 yılından itibaren yazışmalarında “müdür” unvanını kullanmıştır. Onun döneminde Edebiyat Şubesine bağlı olarak II. Abdülhamid devrinden beri açılması planlanan¹⁵⁵ “Elsine” kısmı nihayet 1910 yılında açılmıştır¹⁵⁶. Bu bölümde Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça ve Arapça dilleri öğretilmeye başlanmıştır¹⁵⁷. Haftada altışar saat olarak oluşturulan ders programında¹⁵⁸ Fransızca

---

¹⁵¹ H. Ziya Uşaklıgil, anılarında Hayret Efendi'den “*öteden beri gençliğin, memlekette her neviden yenileşme tecellilerinin aleyhinde bayrak kaldıran*” Darülfünun müdürü Hoca Hayret şeklinde bahsetmektedir. Her halde Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Edebiye Şubeleri müdürlüğünü kast etmiştir. Çünkü 1909 yılında Darülfünun müdürlüğü makamında Mehmet Celal Bey bulunmaktadır. Bkz, H. Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, (Yay. Haz. N.Ö. Akın), İstanbul 2008, s. 892; Hayret Efendi'nin kendisini müdür olarak takdim etmesi ve Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun müdürü Celal Bey'in buna itirazı hakkında gazetede haberler çıkmıştır. Bu yazıların birinde Hayret Efendi'nin Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubelerinin müdür-i sanisi olduğu M. Celal Bey tarafından vurgulanmıştır. Bkz, **Tanin**, nr. 220, 27 Şubat 1324 [12 Mart 1909], s. 3.

¹⁵² Hayret Efendi'nin görevde kaldığı süre 10 aydır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 19-83, (1328 M 13), lef 2.

¹⁵³ İzmirli İsmail Hakkı üzerine yapılmış bir çalışma için bkz, Bayram Ali Çetinkaya, **İzmirli İsmail Hakkı: Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul 2000, s. 49- 94.

¹⁵⁴ Daha önce de belirtildiği gibi Darülfünun müdürlüğünden nezarete yazılan evraklarda İsmail Hakkı Beyden Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Edebiye Şubeleri müdür-i sanisi olarak bahsedilmiştir. Ancak ilerleyen tarihlerde bu ifadeden vazgeçilerek müdür ünvanı kullanılmaya başlanmıştır. **BOA, MF. ALY.** 19-83, (1328 M 13), lef 2.

¹⁵⁵ Darülfünun-ı Şahane'de açılması düşünülen Elsine Şubesinin birinci ve ikinci sınıf ders programları için bkz, **BOA, MF. ALY.** 11-114, (1322 C 20).

¹⁵⁶ **Sabah**, nr. 7336, 10 Şubat 1325 [23 Şubat 1910]; 1910- 1911 Eğitim Öğretim yılı için hazırlanan ders programı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 20- 85 (1328 N 13).

¹⁵⁷ Bazı kaynaklarda gazete haberlerinden yola çıkılarak İtalyancanın da programda yer aldığı belirtilmiş ancak bu dönem belgelerinde İtalyancaya rastlanmamıştır. Bkz, M. Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara 1996, s.262; A. Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933)**, s.125.

basit ve ileri olmak üzere iki seviyede anlatılması planlanmış, Arapça dersi ise konuşma ve lisana mahsus olmak üzere programda yer almıştır¹⁵⁹. Elsine kısmında üç adet mubassır ve her lisan için bir muallim görevlendirilmiştir.

Müdür İsmail Hakkı Bey döneminde Elsine Şubesinden ayrı olarak Fransızcanın Darülfünun dışındaki öğrencilere de kapsamlı bir şekilde öğretildiği kurslar düzenlenmiştir. “*Fransızca Gece Dersleri*” olarak adlandırılan bu kurslar 1909-1910 eğitim öğretim yılında önce Şehzadebaşında Saadet Hanı’nda açılmış daha sonra Nuruosmaniye’deki Darümaullimîn binasına taşınmıştır. Fransız kültürünün ve Fransızcanın oldukça revaçta olduğu bir dönem olan II. Meşrutiyet’te bu dili öğrenmek isteyen sadece yükseköğretim öğrencileri değildi. Kamuda çalışan devlet memurları ve özel sektör çalışanları da Fransızca’yı öğrenmek istemişlerdir. Dönemin Maarif Nazırı Babanzade İsmail Hakkı Beyin girişimleri ile bu kurslar 1911 Nisan’ından itibaren Darülfünun içersinde faaliyete geçmiştir¹⁶⁰. “*Gece Dersleri Cemiyeti İstanbul Komitesi*” tarafından düzenlenen kurslara ilgi oldukça fazla olmuştur. Örneğin 1911-1912 eğitim öğretim yılında 1800 kişi kayıt olmuştur, üç farklı seviye ve haftada üç gün olarak akşam saat beşten yediye kadar devam eden Fransızca gece derslerini üç Fransız muallim yürütmüştür¹⁶¹. 19 Nisan 1911 tarihinde Darülfünundaki kursun açılış törenine Fransız elcisi Bompar ve Maarif Nazırı başta olmak üzere ileri gelen devlet erkânı katılmıştır¹⁶². Edebiyat Şubesi müdürü İsmail Hakkı Bey de törende hazır bulunmuştur. Resmi açılış günü tüm davetlilerin huzurunda kursa kayıtlı öğrencilerden bir tanesi Fransızca olarak bir konuşma yapmıştır. Öğrenci nutkunda Fransızcanın öneminden bahsetmiş ve bu kursu düzenleyen yetkililere teşekkür etmiştir. Öğrencinin

---

¹⁵⁸ Ders saatleri için bkz, **BOA, Maarif Nezareti (MF.) Meclis-i Kebir-i Maarif** (Bundan sonra **MKB.** şeklinde kısaltılacaktır.) Dosya numarası: 194 Gömlek Numarası: 60, (1328 L 4); **BOA, MF. MKB.** 194-158, (1328 L 20).

¹⁵⁹ Darülfünun Komisyonu tarafından hazırlanan mazbatada Fransızca için “mübtedilere” ve “müntehilere” mahsus olmak üzere haftada altı saat, Arapça dersi için ise altı saat kitabete (yazı) ve altı saat lisana (dil bilgisi) mahsus olmak üzere on iki saat programda yer alması istenmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 20- 94, (1328 L 10).

¹⁶⁰ Fransızca gece dersleri programı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 53-89, (1332 M 19), lef 1.

¹⁶¹ Gece derslerini veren muallimlerden birisi olan Mösyö Perar zaten Edebiyat Şubesinde Fransızca derslerine girmekteydi, diğer muallimlerin isimleri şu şekildedir: Mösyö Lamir ve Mösyö Kalov; bkz, **BOA, MF. ALY.** 53-89, (1332 M 19), lef 1.

¹⁶² A.Siler, **a.g.t.**, s. 126.

konuşmasından sonra kürsüye Maarif Nazırı gelerek dil öğrenmenin öneminden bahsetmiş ve Fransız elçisine Fransızca olarak teşekkür etmiştir. Fransız elçisi de konuşmasında dil kursunun iki ülke arasındaki samimiyeti ve ilişkileri artırdığından bahsetmiştir¹⁶³. Daha sonraki günlerde gece derslerinin başarılı bir şekilde devam etmesi hususunda imkân sağlayan ve gerekli kolaylıkları gösteren Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Edebiye Şubeleri müdürü İzmirli İsmail Hakkı Bey'e Fransız Devleti tarafından Maarif Nişanı verilmiş ve kendisi ödüllendirilmiştir¹⁶⁴.

Komite adına gece derslerini veren muallimlerden Mösyö Kalov, 23 Ağustos 1329 [5 Eylül 1913] tarihinde Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Edebiye Şubeleri müdüriyetine derslerin daha düzenli yapılması bazı istekleri içeren bir rapor sunmuştur. Fransız hocaların sınav heyeti ve temsilci istekleri derslere resmi bir hüviyet kazandırma ihtimali yüzünden geri çevrilmiş sadece dershanelerin temizliği ve yoklama işiyle meşgul olacak bir hademenin istihdamı ile yetinilmiştir. Fransızca gece derslerinin amacı komitenin raporunda şu şekilde anlatılmıştır¹⁶⁵:

“Siyasi ve dini ve makâsıdı saireden külliyyen âri olmak şartıyla ve Türk ve Fransız milleti muazzaması arasında samimi ve daimi bir rabıtayı muavenet tesisi ve temini ile bir aile efradı meyanında carî olan muamele misüllü fakir ve ağniye mütasaviyen ikmâl-ı tahsil ve adât-ı millîye ve nizâmât-ı maliyeye tevfiikan imar-ı hayata hazırlık göstermekten ibarettir”

Gece dersleri her türlü siyasi ve dini ideolojiden uzak olmak şartıyla Türk ve Fransız kültürleri arasında etkileşimin artması ve Fransızcanın daha iyi öğretilmesi için kursların düzenlendiği belirtilmiştir. Türk kültür hayatında Fransızcanın hâkim olmasında bu lisanın öğretilmesi adına yapılan faaliyetlerinde de etkisi büyük olduğu şüphesizdir. Fransızca Edebiyat Fakültesi programında yabancı dil olarak hep yer

¹⁶³ Açılış merasimi hakkında daha fazla bilgi için bkz, **Sabah**, nr. 7751, 7 Nisan 1327 [20 Nisan 1911].

¹⁶⁴ 23 Ağustos 1328 [2 Eylül 1912] tarihli irade için bkz. **BOA, İ.TAL.** 479- 1330 N 18, (1330 N 23); **MF. ALY.** 31-27, (1330 L 29).

¹⁶⁵ Gece Dersleri Cemiyeti İstanbul Komitesinin raporu için bkz, **BOA, MF. ALY.** 53-89, (1332 M 19), lef 3.

almıştır, hatta 1919'dan itibaren yeni imtihan talimatnamesi gereği mezuniyet imtihanlarında baraj sorusu olarak yer almıştır.

İzmirli İsmail Hakkı Bey aynı zamanda Darülfünun şubelerine, idadî mezunu olmayan talebelerin hazırlanması için ve “mahreç” “ihzari” isimlerle açılan, daha sonra süresi iki yıla çıkartılan “İhtiyat” sınıflarının da müdürlüğünü yapmıştır¹⁶⁶. Bu hazırlık sınıfları da Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Ulum-ı Edebiye Şubelerine bağlı olarak açılmıştır¹⁶⁷. İhtiyat Şubesi iki yıl sonra Darülfünuna talebe kayıt ve kabullerinde yapılan iyileştirmeler neticesinde kapatılmıştır¹⁶⁸. İsmail Hakkı Bey'in devrinde gerçekleşen en önemli olaylardan birisi de Edebiyat Şubesi Meclis-i Muallimîn toplantılarının başlaması ve bu toplantılarda görüşülen konuların kayda geçirilmeye başlanmasıdır.

3. Ders Programı ve Akademik Kadro

Darülfünun-ı Şahane döneminde zaruri tayinler dışında pek değişmeyen öğretim kadrosu Meşrutiyet'in ilanından sonra büyük oranda değişmiş ve kadrolar zaman içerisinde zenginleştirilmiştir. Bu dönemde Darülfünun şubeleri yoğun bir öğrenci başvurusu karşısında kalmış, artan talebe ve sınıf sayısını karşılamak üzere yeni muallimler kadroya dahil edilmiştir. İlk olarak 1908-1909 Eğitim öğretim yılında yapılan atamalarla 12 farklı muallim Edebiyat Şubesi kadrosuna alınmıştır. Böylece yeni muallimler sayesinde ders programı genişletilmiş, müfredata yeni dersler eklenmiştir. 1909 yılında iki, 1910 yılında ise 6 kişi daha atanmıştır.

---

¹⁶⁶ İhtiyat Şubesi-sınıfları yedi senelik idadilerin 6. senesine muadil [denk] ders programını uygulamıştır. Dersler Ulum-ı Diniye ve Edebiye hocaları tarafından verilmiştir. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 30-88, (1330 N 25), lef 1-2; “Darülfünun İhtiyat Sınıfı”, **Tanin**, nr. 1118, 30 Eylül 1327 [13 Ekim 1911]; İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara 1999, s.95.

¹⁶⁷ Nezaret İhtiyat Şubesi mezunlarının Hukuk Şubesine kabullerini istemesine rağmen Hukuk Şubesi bu öğrencilerin kabul edilmemesi gerektiğini bildirmiştir, 23 Ağustos 1328 [5 Eylül 1912] tarihli tezkere için bkz. **BOA, MF. ALY.** 30-88, (1330 N 25), lef 2.

¹⁶⁸ Bu şubenin kapatılması yönünde daha erken tarihte Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri Meclis-i Müderrisini bir görüş bildirmiştir. Bkz. Gencer-Arslan, **a.g.e.**, s.64. (28 Mayıs 1328 [10 Haziran 1912] tarihli içtima)

Kadrosunu günden güne genişleten Edebiyat Şubesi; kendisine ait kütüphanesi, mezunları ve yayınları ile Türk kültür hayatına önemli hizmetler etmeye aday bir eğitim kurumu olarak bilimsel faaliyetlerini artırmaya başlamıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra şekillenen ders programı ve haftalık ders saatleri tablo 6'de gösterilmiştir¹⁶⁹.

Tablo 6: 1908-1909 Eğitim Öğretim Yılı Ders Programı

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Edebiyat-ı Fransaviye (*)	2	2	2
Edebiyat-ı Arabiye (*)	2	2	2
Edebiyat-ı Farisiye	2	2	2
Edebiyat-ı Türkiye	2	2	2
Tarih-i Umumî	2	2	2
Coğrafya	2	2	2
Tarih-i Osmanî ve Düvel	0	2	2
İlm-i Hikmet ve Usul-i Tedris	2	2	2
İlm-i Asar-ı Atika		2	2
İlm-i El sine		2	2
Tarih-i Edebiyat			2

Üç sınıftan oluşan ders programı Edebiyat, Tarih, Coğrafya ve Felsefe gibi temel disiplinlere ait ana derslerin haftada ortalama ikişer saatten oluşan program şeklinde okutulduğu anlaşılmaktadır. Edebiyat dersleri Kavaid-i Nazım ve Şiir, Edebiyat-ı Osmanî gibi alt dallara ayrıldığı görülmektedir. Edebiyat-ı Türkiye ve Tarih-i Edebiyat da farklı muallimler tarafından öğretilmektedir. 1908 yılında ataması yapılan yeni muallimlerin listesi aşağıya çıkartılmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁹ BOA, MF. ALY. 13-49 (1324 M 17) lef 1; MF. ALY. 11-19, (1321 S 11).

* Edebiyat-ı Farisiye ve Arabiye derslerinden birisi seçmelidir.

¹⁷⁰ BOA, MF. ALY. 17-34, (1327 S 23).

Tablo 7: 1908 Yılında Atanan Muallimler

Maaş¹⁷¹	Ders	Muallim	Tayin Tarihi
1200	Edebiyat-ı Arabiye	Ali Fehmi	25 Kasım 1908
600	Edebiyat-ı Türkiye	Halit Ziya	25 Ocak 1909
600	Tarih-i Edebiyat	Halit Ziya	16 Kasım 1908
600	Edebiyat-ı Türkiye	Rıza Tevfik	20 Aralık 1908
600	Edebiyat-ı Osmanî	Mehmet Akif	24 Kasım 1908
600	Coğrafya	Remzi	11 Şubat 1909
1800	Tarih-i Umumi	Ahmet Mithat	9 Ocak 1909
600	Edebiyat-ı Farişiye	Veled Çelebi	19 Kasım 1908
600	Edebiyat-ı Farişiye	Reşid	24 Ocak 1909
600	Edebiyat-ı Arabiye	Zehâvizade Cemil	26 Kasım 1908
600	İlm-i El sine	Necip Asım	19 Kasım 1908
600	Tarih-i Osmanî ve Düvel	Ali Kemal	20 Ocak 1909
1800	Edebiyat-ı Fransaviye	Mösyö Perar	14 Kasım 1908

Edebiyat Şubesi ilk açıldığı zaman kadroda yer alan eski hocalardan Mortmann, Efdalüddin, Abdurrahman Şeref ve Emrullah Beyler görevlerine devam etmektedirler. Coğrafya muallimi Celal Bey, 1908- 1909 eğitim yılının sonunda Erzurum valiliğine tayin edildiği için şube kadrosundan ayrılmak zorunda kalmıştır¹⁷².

Tabloda görüldüğü üzere henüz öğretim elemanı seçmeye-yetiştirmeye yönelik mevzuat oluşmadığı için dönemin meşhur şair, yazar¹⁷³ ve devler adamlarına muallimlik vazifesi verilmeye devam edildiği görülmektedir¹⁷⁴. Daha sonraki yıllarda İstanbul'daki

¹⁷¹ Maaşlar kuruş olarak değerlendirilmektedir.

¹⁷² Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.1, Ankara 1954, s.261.

¹⁷³ Tanin gazetesi Edebiyat Şubesine atanan muallimleri sütunlarına taşımış ve dönemin meşhur edebiyatçılarından atanmasından duyduğu sevinci dile getirmiştir: “*bu haber bize bundan sonra Darülfünunda hakiki Edebiyat dersi okutulacağı ümitlerini hâsıl etti ...*” diye devam eden yazı için bkz, **Tanin**, nr.103, 30 Teşrin-i evvel 1324 [12 Kasım 1908].

¹⁷⁴ 1912 yılında dahi bu uygulamanın devam ettiği muallimliğin meslekten sayılmadığına dair bir eleştiri için bkz. **İktiham**, nr. 123, 27 Haziran 1912, s. 1; Bu usul tamamen terk edilmeyip fakülte kendi kadrosunu yetiştirinceye kadar devam etmiştir.

başarılı Sultanî muallimleri ve Avrupa’da eğitim görmüş öğrenciler tercih edilmiştir. Maarif Nezareti ve Meclis-i Mualliminin tarafından daha sonraki yıllarda öğretim üyesi seçimine ve yetiştirilmesine yönelik bazı girişim ve düzenlemeler yapılmıştır.

1909 yılında Bağdatlı Fehmi Bey Edebiyat-ı Arabiye dersine ve Galatasaray muallimlerinden Ziya Bey ise Edebiyat-ı Farisiye muallimliğine atanmışlardır¹⁷⁵. 1910 yılında ise Tedrisat-ı Âliye birinci şube kâtiplerinden Şevket Bey Edebiyat-ı Arabiye, Vefa Sultanîsi muallimlerinden Mesut Bey Edebiyat-ı Farisiye, Duyun-ı Umumiye Tercüme kalemi müdürü Hüseyin Daniş Bey ise yine Edebiyat-ı Farisiye dersi muallimliklerine atanmışlardır¹⁷⁶.

Elsine Şubesinin açılması ile lisan dersleri için gerekli olan muallimlerin de ataması yapılmıştır. Önce Fransızca için Reji idaresi evrak müdürü Selahaddin Orhan Bey; Almanca için yüzbaşılıktan emekli İbrahim Cemil Bey, Rusya için ise Ahmed Ağayef¹⁷⁷ Beylerin tayinleri yapılmıştır¹⁷⁸.

İşlerinin yoğunluğu dolayısıyla derslerini yürütemeyeceğini bildiren III. sene Edebiyat-ı Osmanî muallimi Rıza Tefvîk Bey’in yerine şube muallimlerinin önerisi ile 11 Kanun-ı sani 1325 [24 Ocak 1910] tarihinde Şair Tefvîk Fikret Bey adı geçen muallimliğe atanmıştır¹⁷⁹. Tarih-i Umumî derslerini o günlerde hazırlamakta olduğu “mufassal” tarihinin konularına göre anlatan ve öğretim üyeleri ile birlikte olduğu zamanlarda hazırladığı eseri üzerine fikir alışverişinde bulunan Ahmet Mithat Efendi¹⁸⁰, Berlin Üniversitesinin yüzüncü kuruluş yıldönümü dolayısıyla Alman üniversitesinin

---

¹⁷⁵ Fehmi Bey 17 Teşrin-i evvel 1325 [30 Ekim 1909] ve Ziya Bey 29 Teşrin-i evvel 1325 [11 Kasım 1909] tarihlerinde atanmışlardır. Bkz, **BOA. MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12) lef 27.

¹⁷⁶ Şevket ve Mesut Beyler aynı gün -2 Teşrin-i evvel 1325 [15 Ekim 1909]- H. Daniş ise bir gün sonra -3 Teşrin-i evvel 1325 [16 Ekim 1909]- Selahattin Bey ise 21 Teşrin-i evvel 1325 [3 Kasım 1909]’da atanmıştır. Bkz, **Aynı vesika**, lef 27.

¹⁷⁷ 1909’da İstanbul’a gelen Ahmet Ağayef, önce Maarif Nezaretine müfettiş olarak atanmıştır. Bu arada Osmanlı teb’asına geçmek isteyen A. Ağayef’in başvurusu kabul edilmiştir. 1910’dan itibaren üst düzey görevlere getirilen A. Ağayef fakülte de önemli görevler ifa etmiştir. Hakkında detaylı bilgi için bkz, Ufuk Özcan, **Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği: Yüzyılın Dönümünde Batıcı Bir Aydın**, İstanbul 2002, s. 82-94.

¹⁷⁸ **BOA. MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12) lef 27.

¹⁷⁹ 4 Kanun-ı sani 1325 [17 Ocak 1910] tarihli Darülfünun müdürünün teklif yazısı için bkz, **BOA. MF. ALY.** 19-86, (1328 M 18); **İkdam**, nr.5521, 18 Kanun- sani 1325 [31 Ocak 1910], s. 4.

¹⁸⁰ H. Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, (Yay. Haz. N.Ö. Akın), İstanbul 2008, s. 893.

davetlisi olarak 10 Ekim 1910 tarihinde Berlin'e gitmiş ve burada Darülfünun'u temsil etmiştir¹⁸¹. 1911-1912 (1327-1328) Eğitim öğretim yılında ikinci sınıflara Coğrafyanın yanında İktisat dersi de eklenmiştir. Yine Fenn-i Terbiye ve Hikmet-i Bedâyi dersleri ikinci sene programına dahil edilmiştir.

İkinci sınıf Hikmet-i Bedâyi muallimi Hamdullah Suphi Bey, öğrencilerine daha faydalı olmak için şimdiye kadar kitaplardan öğrendiği ve anlattığı dersin konuları arasında yer alan resim, heykel gibi güzel sanatlara ait eserleri yerinde görmek için ve araştırma yapmak üzere Atina, Floransa, Roma, Paris, Berlin, Londra gibi şehirlerdeki müzeleri ziyaret etmek istediğini nezarete yazdığı 28 Haziran 1327 [11 Temmuz 1911] tarihli dilekçe¹⁸² ile bildirmiştir. Hamdullah Suphi Bey'e istediği iki aylık izin verilmiş ayrıca 2409.20 frank tutarındaki tur ücreti de onaylanmıştır¹⁸³.

Dersler haftalık olarak müfredatta yer almakta ve bir dersin ücreti aylık 300 kuruş olarak ödenmektedir. Muallimler genel itibariyle en az iki-üç kurumda ders vermektedirler. Arap, Fars Edebiyatları, Felsefe, Tarih gibi bazı dersler Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesi ile müşterek yapılmaktadır. Bundan dolayı belgelerdeki bazı veriler tekrarları içermektedir. Dolayısıyla ders programlarındaki bilgiler yanıltıcı olabilmektedir. Biz çalışmamızda Darülfünun evrakı ile Maarif Nezareti evrakını karşılaştırmalı olarak kullanmayı ve bazı bilgilere ihtiyatla yaklaşmayı tercih ettik. Meşrutiyetin ilk yıllarına ait Edebiyat Şubesinin kayıtları maalesef bulunmamaktadır. Bunun sebebi şu olabilir: 1911 yılı içerisinde Darülfünunda bir yangın çıktığı anlaşılmaktadır¹⁸⁴. Muhtemelen bu yangında bazı evraklar kurtarılamamıştır. Yangın

---

¹⁸¹ Darülfünun'u temsil etmesi için gönderilen Ahmet Mithat Efendiye 100 Osmanlı lirası harcırah [yolluk] verilmiştir, ayrıntılı bilgi için bkz. **BOA, İ.MF.** 15- 1328 R/2, (1328 R 3).

¹⁸² Hamdullah Suphi Beyin dilekçesi için bkz. **BOA, MF. ALY.** 21-78, (1329 N 6), lef 3.

¹⁸³ İki ay sürecek Avrupa başkentlerinin ziyaretini kapsayan tur programı ve nezaretin verdiği 17 Ağustos 1327 [30 Ağustos 1911] tarihli izin için bkz. **BOA, MF. ALY.** 21-78, (1329 N 6), lef 1-2 ve 5.

¹⁸⁴ “*Harik esnasında Darülfünunda harap olan mahaller*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere yangın Darülfünun'a epey bir zarar vermiştir. O sene kış erken geldiği için Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri müdürü İsmail Hakkı Bey tamir için gerekli parayı emaneten kullanmış ve daha sonra Maarif Nezareti işçilik ve tamir masrafının tutarı olan 7.198 kuruşun ödeme iznini vermiştir. 31 Kanun-ı evvel 1327 [13 Ocak 1912] tarihli Tedrisat-ı Âliye tezkiresi için Bkz, **BOA, MF. ALY.** 23-79, (1330 M 23) lef 2; Yangının 1911'in yaz aylarında çıktığı anlaşılmaktadır. Yangın sonrasında İsmail Hakkı Bey tarafından bir rapor hazırlanarak 27 Temmuz 1911 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif'e sunulmuştur. Adı geçen

esnasında ve sonrasında evrakların tekrar düzenlenmesi hususunda üstün gayretleri ve yangından sonraki mesaisi için Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri kâtibi Sermed Bey'e 20 Ağustos 1327 [2 Eylül 1911] tarihinde takdirname verilmiştir¹⁸⁵. Sermed Bey'in takdirname almasına sebep olan çalışmalardan bir tanesi de tüm öğrenciler tespit ederek onları kayıt altına almasıdır. Öncelikle öğrenciler için yeni künye defterleri hazırlanmıştır. Bu defterlerin en erken tarihli olanı 1911-1913 yıllarını kapsamaktadır. Bu deftere kayıt olunan öğrencilere "1" den başlanarak "74"e kadar yeni numaralar verilmiş, daha önceki tarihlerde kayıt olmuş bazı öğrencilerin atık [eski] numaraları da belirtilmiştir¹⁸⁶. Şubelerde öğrencilerin giriş kayıtları, ödedikleri ücretler ve imtihanlara ait bilgilerin yer aldığı defterler tutulmuştur. Bugün bu defterlerden oluşan zengin bir malzeme İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivinde yer almaktadır.

4. Meşrutiyetin İlk Yıllarında Öğrencilerin Fakülteye Artan İlgisi

Meşrutiyetin ilanından sonra bütün yüksek okullar ve Darülfünun öğrenci akınına uğramıştır. Normal kayıtlı öğrencinin en az 5 katı öğrenci Darülfünun Şubelerine kayıt olmak için başvurmuştur. Edebiyat Şubesinde; Şahane döneminde ortalama yirmi öğrenci mezun olmayı başarırken 1908-1909 eğitim öğretim yılında sami'ın [dinleyici] ve Darülmaullimîn öğrencileri ile birlikte 12 kattan fazla artarak toplam 245 öğrenci şubeye kayıt yaptırmıştır. Asli öğrencilerin sayısı 201 kişi olmasına rağmen üçüncü yılsonunda [1910-1911 ders yılında] ancak bu öğrencilerden 69 kişi mezun olmayı başarabilmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan hürriyet havası ile okullara koşan öğrenciler aynı disiplin ve özveriye eğitim sürecinde

---

raporda idare memuru Şevki Bey başta olmak üzere bazı memurlara ikramiye verilmesi teklif edilmiştir. Meclis-i Kebir-i Maarif'in kararı için bkz, **BOA, MF. MKB.** 201- 158, (1329 Ş 14).

¹⁸⁵ Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri müdürü İsmail Hakkı Bey'in personelini ödüllendirmek için nezarete yazdığı teklif yazısı ve bu yazının cevabı için Bkz, **BOA, MF. ALY.** 21-79, (1329 N 8).

¹⁸⁶ 1913-1914 yıllarında ve daha sonra mezun olan öğrencileri kapsamaktadır. Şube girişleri 1911 yılına kadar olanlar bulunmaktadır. Bkz. **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

gösterememişlerdir¹⁸⁷. Kayıt olanların yaklaşık üçte biri ancak mezun olabilmıştır. Diğerlerinin çoğu devamsızlıktan kalmış, bir kısmı da imtihanları geçememiştir. Bazı öğrenciler de eğitim ücretlerini ödemekte güçlük çekmişlerdir. Meşrutiyetin ilk yılında yaşanan yoğunluğu görmek için Edebiyat Şubesinde üç sınıfa ait verileri tablo şeklinde göstermek yararlı olacaktır.

Tablo 8: 1908-1909 Ders Yılı Kayıtlı Öğrenci Sayıları

	Asli	Darümuallimîn	Sami'in	Toplam
I. Sene	150	51	44	245
II. Sene	15	11	0	26
III. Sene	17	0	0	17
Toplam	182	62	44	288

Kaynak: MF. ALY. 17-34.

Tabloda görüldüğü üzere Darülfünun-ı Şahane döneminde 25 kişi olan kontenjan sınırlaması artırılarak şubenin birinci sınıfına 150 kişi asli öğrenci olarak kayıt olmuştur, 44 öğrenci de giriş şartlarını taşımadığı için dinleyici olarak kabul edilmiştir. Yine Darümuallimîn öğrencilerinden 51 kişi Edebiyat Şubesinde ders görmeye başlamışlardır. İkinci ve üçüncü sınıflar öğrencileri eski usule göre alındığı için aradaki büyük fark göze çarpmaktadır. Aynı yıldaki ikinci ve üçüncü sınıfların toplam asli öğrenci sayısı sadece 32 kişidir. Yeni dönemdeki birinci sınıflar yaklaşık beş kat daha fazladır. Ertesi yıl da (1909-1910 ders yılı) en az 140 kişinin birinci sınıfa kayıt olduğunu anlaşılmaktadır. Çünkü bu eğitim yılının başında şubenin toplam öğrenci sayısı 305'tir¹⁸⁸. 1326-1327 (1910-1911) ders yılında; birinci sınıfta 52, ikinci sınıfta 90 ve üçüncü sınıfta 59 (asli) öğrenci kayıtlıdır. Toplamda ise 201 öğrenci

¹⁸⁷ II. Meşrutiyet döneminde siyasi faaliyetlerin hız kazandığı bilinmektedir. Öğrencilerinde bu olayların içersinde yer alması sonucu artan devamsızlık ve disiplinsizliklerin bir kısmının affedilmesine yönelik Meclis-i Maarif-i Kebir'de bazı kararların alındığı görülmektedir. Bkz, **BOA, MF. MKB.** 199- 92, (1329 R 10).

¹⁸⁸ Bkz. **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23) lef 2.

bulunmaktadır¹⁸⁹. Önceki yıldan itibaren yaklaşık yüz öğrenci şubeden ayrılmıştır. Bu tarihten itibaren sayılar düşmeye başlamış ve yoğun ilgi giderek azalmıştır. Başvuru sürecinde ve eğitim döneminde öğrenci sayılarının azalmasında en önemli sebep, hiç şüphesiz Balkan Savaşlarının etkisidir. Öğrencilerin büyük bir kısmı vatan hizmeti için silâh altına alınmıştır. Meşrutiyet devrinin diğer bir özelliği de bu dönemde; sayıları az da olsa gayri Müslim öğrencilerin Edebiyat Şubesine kabul edildikleri görülmektedir¹⁹⁰. Maarif Nezaretine sunulmak üzere 1325-1326 (1909-1910) Eğitim öğretim yılı için hazırlanan istatistik raporunda şube öğrencilerin ve velilerinin sosyal ve ekonomik yapılarına dair önemli bilgiler bulunmaktadır¹⁹¹. Bu raporda Edebiyat Şubesinin eğitim süresi: üç yıl; kuruluşu: 1316 r. (1900); statüsü: âli mektep; toplam öğrenci sayısı: 305 olarak yer almıştır. Diğer veriler tablo haline getirilerek aşağıya çıkartılmıştır.

Tablo 9: Öğrenci Velilerinin Meslekleri

Meslek grubu	Adet
Ulema	56
Zabit ve memur	72
Doktor	7
Mühendis	13
Vükela	7
Muallim	38
Tüccar	23
Sanatkâr	37
Ziraat ile meşgul olanlar	47
Diğer	5
Toplam	305

¹⁸⁹ Karşılaştırma yapmak için 1910-1911 Eğitim öğretim yılında Ulum-ı Şeriye Şubesinde kayıtlı öğrenci sayıları ise şu şekildedir: I.Sınıf: 94, II. Sınıf: 70, III. Sınıf: 32, IV. Sınıf: 16 kişidir. Bu sene 15 kişi mezun olmuştur. Bkz. **BOA, MF. ALY**, 87-46, (1334 Ra 2), lef 5.

¹⁹⁰ Sayıları beş olarak belirtilen bu öğrenciler içerisinde mezun olmayı başaran kimse çıkmamıştır. Bu öğrenciler, muhtemelen kayıtlarını sildirmişlerdir. Bkz. **BOA, MF. ALY**. 17-34, (1327 S 23) lef 2.

¹⁹¹ **BOA, MF. ALY**. 17-34, (1327 S 23), lef 2.

Kaynak: BOA, MF. ALY. 17-34

Tabloda görüldüğü gibi öğrencilerin ailelerinden ulema, muallim ve memur kesimi yoğunluktadır. Yine ziraat ile uğraşanlar da önemli bir rakam tutmaktadır. Zaten 305 öğrencinin 116 tanesi köylüdür¹⁹². Sayının fazla olması sadece şehirli öğrencilerin üniversite okumak istemediklerini, köylerden de önemli bir talebin olduğu göstermektedir. Şehirli öğrenci sayısı ise 189 kişidir¹⁹³. Öğrencilerin yaş ortalaması da yüksektir. Sadece 26 öğrenci 16-20 yaş arasındadır, geri kalan 279 öğrenci ise yirmi yaş ve üstü grubuna dahildir. Bu sayı bize şunu göstermektedir; Edebiyat Şubesine yeni lise mezunlarından çok, daha önce mezun olmuş veya ara vermiş kişiler, devlet memurları ve orta öğretimde görevli olan öğretmenlerin şubeye başvurduklarını göstermektedir.

---

¹⁹² BOA, MF. ALY. 17-34, (1327 S 23).

¹⁹³ Bkz, Aynı vesika.

B. MECLİS-İ MUALLİMİN/MÜDERRİSİN

Geçiş döneminde başlayan uygulamalardan birisi de fakülte öğretim üyelerinin katılımı ile gerçekleşen Meclis-i Muallimin/Müderrisîn toplantılarıdır. Meclisin görev ve sorumluluklarını incelediğimizde fakültenin en önemli akademik organının Meclis-i Muallimîn/ Müderrisîn olduğu görülecektir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi krizler yaşadığı bir dönemde tüm imkânsızlıklara rağmen fakültenin kesintiye uğramadan eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürebilmesinde hiç şüphesiz fakülte meclisinin rolü büyüktür. Buna verilebilecek en güzel örnek; fakülte mecmuasının maddi imkânsızlıklar yüzünden çıkartılamadığı günlerde, fakülte hocaları mecliste kendi aralarında para toplama kararı almalarıdır¹⁹⁴. Hocaların bu fedakârlığı nezaret tarafından “*takdire şayan*” bir davranış olarak karşılanmıştır¹⁹⁵. Çalışmamızın bu kısmında meclisin ayrıntılı olarak incelenmesi ve öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır.

1. Meclis-i Muallimîn Toplantılarının Başlaması

Öğretim üyesi yetiştirme sisteminin bulunmadığı dönemlerde fakülte kadrosunda devrin tanınmış simalarına yer verildiğini daha önce belirtmiştik. Bu, bir anlamda olumlu çözüm gibi görünse de bürokraside üst düzey görevlerde bulunan meşhur muallimlerin aşırı yoğunlukları fakültedeki derslerini aksatmasına neden olmuştur. Edebiyat Fakültesinin 23 yıllık tarihi boyunca daima devamsızlık meselesi ve derslere vekâlet konusu birinci gündem olmuş ve bir türlü çözülememiştir. Fakültenin en önemli faaliyetlerinden birisi olan muallim seçimi-alımı meselesine II. Abdülhamid döneminde Maarif Nezareti tarafından direk tayin yolu ile çözüm getirilmiştir. Bu merkezi atama, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra değiştirilmiş ve Meclis-i Kebir-i Maarif¹⁹⁶ tarafından muallim seçme yetkisi (aday belirleme) Meclis-i Muallimîn'e verilmiştir. Meclis-i

¹⁹⁴ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 55, 10 Kanun-ı sani 1338-1922.

¹⁹⁵ BOA, MF. ALY. 169-13, (1340 Za 11), lef 3.

¹⁹⁶ Meclis-i Kebir-i Maarif hakkında daha geniş bilgi için bkz, Uğur Ünal, **Meclis-i Kebir-i Maârif 1869-1922**, Ankara 2008.

Muallimînin, muallim seçimi konusunda ilk toplantısını* 13 Ocak 1910 tarihinde Galatasaray Sultanîsi müdürü Tefvik Fikret¹⁹⁷'in üçüncü sene Edebiyat-ı Osmaniye muallimliğine seçilmesi için yapmıştır¹⁹⁸.

Edebiyat-ı Osmaniye muallimi olarak kadroda Dr. Rıza Tefvik bulunmaktadır, ancak 1908-1909 eğitim öğretim yılı başlamasına rağmen üç aydır derslerine girmemiştir. R.Tefvik Bey işlerinin yoğunluğu sebep göstererek bu dersi devam ettiremeyeceğini müdüriyete bildirmiştir. Dersin önemine binaen “*vekâletle yürütülmesinin münasip olmadığı*” belirten Meclis-i Muallimîn, Darülfünun Müdüriyetinin teklif ve havalesi ile muallim adaylarının tespiti için 31 Kanun-ı evvel 1325 [13 Ocak 1910] tarihinde toplanarak konuyu gündemine almıştır¹⁹⁹. Meclis üyeleri yaptıkları gizli oylama sonucunda üç aday belirlemiştirlerdir. 15 kişinin katıldığı toplantıda; Ahmet Hikmet Bey'e 10, Tefvik Fikret Bey'e 7 ve Veled Çelebi Efendiye 5 oy çıkmıştır. Sonuçlar müdüriyet kanalı ile 4 Kanun-ı sani 1325 [17 Ocak 1910] tarihinde nezarete iletilmiştir. Maarif Nezareti de ikinci sırada bulunan Tefvik Fikret'i tercih ederek, atamasını 11 Kanun-ı sani 1325 [24 Ocak 1910] tarihinde gerçekleştirmiştir²⁰⁰.

Aynı tarihlerde meclisin müdahil olduğu diğer bir aday belirleme ve muallim seçim süreci şu şekilde gerçekleşmiştir: Emrullah Efendi vermekte olduğu Edebiyat Şubesi birinci ve ikinci sene İlm-i Hikmet dersini meşguliyetinin fazla olmasından dolayı yürütemeyeceğini bildirmiştir²⁰¹. Bunun üzerine aday seçimi yapılması için

---

* Maarif Nezareti evrakı içersinde tespit edebildiğimiz kadarı ile

¹⁹⁷ Tefvik Fikret'in kısa bir “Tercüme-i Hâli” için bkz, Rıza Tefvik Bölükbaşı, **Tefvik Fikret**, (Haz. A. Uçman), İstanbul 2005, s. 5-28.

¹⁹⁸ Bu ders aylık 600 kuruş maaşla ve haftada iki saat olarak programda yer almaktadır.

¹⁹⁹ 31 Kanun-ı sani 1325 [13 Şubat 1910] tarihli Meclis-i Muallimîn toplantısı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 19-86, (1328 M 18), lef 2.

²⁰⁰ Darülfünun müdüriyeti, oylama sonucunu içeren Meclis-i Muallimîn mazbatasını bir üst yazı ile 4 Kanun-ı sani 1325 [17 Ocak 1910] tarihinde nezarete göndermiştir. Aynı vesika üzerinde Maarif Nazırı tarafından T.Fikret Bey'in tercih ve tayin edildiğine dair 11 Kanun-ı sani 1325 [24 Ocak 1910] tarihli not için bkz, **BOA, MF. ALY.** 19-86, (1328 M 18), lef 1.

²⁰¹ Bilindiği üzere Emrullah Efendi bu tarihlerde Maarif Nazırı olarak görev yapmaktadır. Görevde kaldığı süre için bkz. Mahmud Cevad (İbnü'ş Şeyh Nafi), **Maârif-i Umûmiyye Nezâreti: Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı -XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi-**, (Haz. T. Kayaoğlu), Ankara 2001, s. 462.

muallimler 10 Kanun-ı sani 1325 [23 Ocak 1910] tarihinde toplantıya davet edilmiştir²⁰². 19 üyenin katıldığı mecliste yapılan müzakereler neticesinde oylamaya geçilmiştir. Gizli oylama sonucunda; 19 oydan bir tanesi Ahmet Hikmet Bey'e çıkmış, üyelere Necib Asım Bey çekimser kalarak oyunu geri çekmiştir. Kalan 17 oyun tamamı Ulum-ı Âliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri müdür-i sanisi İzmirli İsmail Hakkı Bey'e verilmiştir. Oylama sonuçlarını içeren Meclis-i Muallimîn mazbatası Darülfünun Müdüriyetinin üst yazısı ile iki gün sonra nezarete bildirilmiştir²⁰³.

Burada verdiğimiz iki örnekten de anlaşıldığı üzere Meclis-i Muallimîn 1911 de hazırlandığı anlaşıl原因 (meclisin görevlerini tespit eden) talimatnameden önce de faaliyette bulunmuştur. Ancak bu dönemin zabıtları deftere kayıt edilmemiş sadece mazbata halinde Maarif Nezareti'ne bildirilmekle yetinilmiştir. Edebiyat Şubesinde Meclis-i Muallimîn toplantıları II. Meşrutiyet döneminde yeni ders yılından itibaren başladığı anlaşılmaktadır²⁰⁴. Edebiyat Şubesi kadrosuna dâhil olacak adaylar; yapılan bu toplantılarla belirlenmiş ve oylama sonuçları Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Nezaret de gönderilen adaylardan birisini tercih ederek atama işlemini gerçekleştirmiştir. Böylelikle nezaret fakültede bulunan öğretim üyelerinin eğilimleri doğrultusunda karar alarak yetki paylaşımı yapmıştır.

---

²⁰² Muallim seçimi için konunun meclise havale edildiği mazbatada belirtilmektedir. Toplantıda sadece oylama yapılmadığı, aynı zamanda konunun müzakere de edildiği yine bu vesikadan anlaşılmaktadır. 10 Kanun-ı sani 1325 [23 Ocak 1910] tarihli Edebiyat Şubesi Meclis-i Muallimîn toplantısı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 19-88, (1328 M 13), lef 1.

²⁰³ Darülfünun müdüriyeti, İsmail Hakkı Bey'in en çok oy aldığı mazbatayı bir üst yazı ile 12 Kanun-ı sani 1325 [25 Ocak 1910] tarihinde nezarete bildirmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 19-88, (1328 M 13), lef 3.

²⁰⁴ Nitekim Tıp Fakültesi öğretim üyelerinin de Meclis-i Muallimîn toplantılarına II. Meşrutiyet'ten itibaren başladıkları anlaşılmaktadır. *Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi Cemiyet-i Muallimîn Mukarrerât ve Zabıt Defteri* ismiyle kayda geçirilen toplantı tutanakları İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim dalı kitaplığında 459 numarada yer almaktadır. Bu defter 1908-1914 tarihleri arasında kapsamaktadır.

2. Meclis Toplantıları Hakkında İlk Düzenleme

Osmanlı maarif sisteminde önce uygulama sonra mevzuat geleneği burada geçerli olduğu görülmektedir. Meclis-i Muallimîn toplantılarının; Edebiyat Şubesi ile birlikte diğer şubelerde de faaliyette olduğunu anlaşılmaktadır²⁰⁵.

Maarif Nezareti 1911-1912 ders yılı başında fakülte meclislerinin görev ve yetkilerini düzenleyen bir talimatname hazırlayarak Darülfünun şubelerine göndermiştir. “*Darülfünûn Şubelerinde Mecâlis-i Muallimîn’in Vezâifini Mübeyyin Talimat*” ismini taşıyan bu tüzük, Edebiyat²⁰⁶ ve Ulum-ı Âliye-i Diniye²⁰⁷ Şubelerine ait zabıt defterlerinin ilk sayfalarına kayıt edilmiştir. Her iki şubenin zabıt defterleri bu talimatname ile başlamaktadır. Yeni düzenleme ile meclisin görev alanı sadece muallim seçmekle sınırlı tutulmamış fakültenin tüm akademik faaliyetlerinde görüş bildirmesi ve nezaret onayı şartıyla karar almada yetkili kılınmıştır. Diğer bir önemli husus bu meclis kayıtlarının düzenli olarak tutulmasının sağlanmasıdır. Darülfünunun bütün şubelerinde geçerli olmak üzere Meclisin görev ve yetkilerini ihtiva eden bu talimatname aynen şu şekildedir²⁰⁸:

Dârülfünun Şubelerinde Mecâlis-i Muallimîn’in Vezâifini Mübeyyin Talimat:

“**I. Madde:** Darülfünûn'un her şubesinde o şubenin muallimlerinden mürekkebi bir Meclis-i Muallimîn teşekkül eder. Şube muallimleri içlerinden birini rey-i hafî ve ekseriyetle bir sene müddetle reis ve birini dahi yine aynı şerâitle kâtib intihâb ederler. Reis ve Kâtibin memuriyetleri Maarif Nezâretî'nin tasdîkine iktirân ettirilir. Reis veya

²⁰⁵ Bu dönemde Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesi de Meclis-i Muallimîn toplantıları yapmıştır. Örneğin Rahmi Efendiden boşalan Usul-ı Fıkıh muallimliği için yapılan 24 Kanun-ı evvel 1325 [6 Ocak 1910] tarihli toplantı tutanakları için bkz. BOA, MF. ALY. 19-66, (1327 Z 29), lef 2.

²⁰⁶ **İstanbul Darülfünun Edebiyat Şubesi Meclis-i Muallimîn Mukarrerat Defteri.** [Bundan sonra İDF. EF. MMZD-I şeklinde kısaltılacaktır]; Ali İhsan Gencer- Ali Arslan, **İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul 2004, 113-150.

²⁰⁷ Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesinin meclis zabıtları da aslında Edebiyat Şubesine ait ilk zabıt defterinin arka tarafına kayıt edilmiştir. Bkz, Ali Arslan, “Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisi'nin Kurulması ve İlk Meclis Zabıtları (1911-1912)” **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 5, Sayı: 13, İstanbul 2007, s.21-28.

²⁰⁸ A. İ. Gencer-A. Arslan, **a.g.e.**, s. 54.

Kâtib me'zûnen bir mahalle azîmet eylediği veyahut ta'ziretin bir ictimâ'da bulunamadığı takdirde muallimînin en kıdemlisi riyâsete ve genci de kitâbete vekâlet eder.

II. Madde: Her şubede Mecâlis-i Muallimîn'in ayda bir kere ictima' etmeleri muktezidir. Ancak lüzum görüldüğü takdirde reisin daveti üzerine sûret-i fevkalâdede dahi ictima' eyler. Mecâlis-i Muallimîn azânın nıfsından bir ziyâdesi hazır olmadıkça ittihâz-ı mukarrerât edemez. Müdürler hey'et-i ta'lîmiyeye dahil olmasalar bile bu meclisin azâsındandırlar.

III. Madde: Ders programlarının ıslâh ve tadîline veyahut yeniden bir ders ihdâsına lüzûm görüldüğü takdirde keyfiyeti bâ-mazbata Maarif Nezareti'ne beyân eylemek, lede'l-icâb bir muallimin muvakkaten tadrîsden men'i veya bir sınıfta kezalik muvakkaten tadrîsâtın tatîli lüzum gelir ise bu bâbda karâr i'tâ ile keyfiyeti esbâb-ı mucibesiyile beraber derhal Maarif Nezareti'ne bildirmek, münhal olacak bir muallimlik için iki namzed intihâb ve nezarete inhâ etmek ve muallim tayin oluncaya kadar tedrisâtın te'hirden vikâyesi için münhal muallimliğe bir vekil tayîn, imtihân-ı umûmilerde heyet-i mümeyyizeyi tayin etmek, bütçede her sene muhassas olan mebâliğe göre kütüphane ve laboratuvarlar ve sâ'ir için mübâya'a olunacak küttâb ve alâtn ve edevât-ı fenniye ve sâ'ir levâzım-ı tedrisiyenin defterini tertîb etmek, muallimîn ile talebe arasında sırf tedrisâta müte'allik tahaddüs edecek ihtilâfâtı hall ve fasl etmek, şehâdetname i'tâ edilecek talebenin esâmisini mübeyyin cedvelleri tasdik eylemek, talebeden birinin mektebde bekâsı caiz olamayacak derecede büyük bir kabahatı görülür ise muvakkaten veya katiyyen terkîn-i kaydına karar vermek ve ıstılâhât-ı ilmiye ve fenniyenin ıslâh ve tevhîdine i'tinâ ve Maarif Nezareti'nden tevdi' olunacak evrak üzerine beyân-ı mütala'a eylemek. (Mühür: Maarif-i Umumîye Nezareti)"

Meclisin işleyişini düzenleyen hususlar maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

- Her şubenin muallimlerinin katılması gereken Meclis-i Muallimîn öncelikle meclisin işleyişi ve yönetimi için reis seçimi gerçekleştirir. Meclis reisi gizli oy ve çoğunluk usulü ile bir yıllığına seçilir. Aynı şartlarda meclis kâtibi seçilir.
- Reis ve kâtibin bulunmadığı toplantılarda en yaşlı üye reise; en genç üye ise kâtibe vekâlet eder.

- Ayda bir kez toplanması zaruri olan meclis, reisin daveti üzerine olağanüstü de toplanabilir.
- Meclis karar alabilmesi için üyelerin yarısından bir fazlası hazır bulunması gerekmektedir.

Talimatnamenin üçüncü maddesi meclisin görev ve yetkilerine ayrılmıştır:

- Meclis ders programlarında, ders isimlerinde ve sürelerinde değişiklik yapabilir, ancak bunu “*esbab-ı mucibesi*” ile nezarete bildirmek zorundadır.
- Bir öğretim üyesinin dersten azli veya tedrisatın geçici olarak iptaline karar vermek, yine durumu nezarete bildirmek zorundadır.
- Yeni muallim alımı konusunda iki aday tespit edip bunları nezarete bildirmek.
- Yeni muallim göreve başlayıncaya kadar veya mazeret durumlarında vekil atamak.
- Sınavlar için komisyonlar tespit etmek.
- Disiplin cezalarının kararlaştırılması ve uygulanması.
- Öğrenci ile öğretim üyesi arasındaki eğitim ile ilgili ihtilafları halletmek
- Bütçenin elverdiği ölçüde gerekli ders aletlerinin sipariş edilmesi
- Kütüphane için kitap satın alınması
- İdarenin düzenlediği defter ve cetvelleri onaylamak

3. Talimatname üzerine Edebiyat Şubesi Meclis-i Muallimîn’in İlk Toplantısı

Maarif Nezareti’nin Meclis-i Muallimîn görevleri hakkındaki talimatname üzerine, Edebiyat Şubesi muallimleri, 8 Kanun-ı evvel 1327 [21 Aralık 1911] tarihinde ilk toplantıyı gerçekleştirmişlerdir²⁰⁹. Bu toplantıda ilk olarak fakülte reis ve kâtibinin seçilmesi hakkındaki birinci madde görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Yapılan gizli oylamada Tarih-i Asr-ı Hazır Muallimi Abdurrahman Şeref Beyefendi reisliğe; Hikmet-i Bedâyi Muallimi Hamdullah

²⁰⁹ İDF. EF. MMZD-I, 8 Kanun-ı evvel 1327.

Suphi Bey de kâtipliğe seçilmişlerdir. Bu toplantıya katılan öğretim üyeleri şunlardır: Abdurrahman Şeref Bey, Mehmet Akif Bey, Ahmet Hikmet Bey, Mustafa Asım Bey, Hakkı Bey, Ahmet Naim Bey ve Hamdullah Suphi Bey'lerdi. Şevket Bey adına Ahmet Naim Bey ve Ahmet Midhat Efendi adına da Hakkı Bey vekâleten oy kullanmışlardır. Toplantıda alınan kararların şube müdüriyeti tarafından Maarif Nezareti'ne bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesi de Edebiyat Şubesinden üç gün sonra toplanarak kendi reis ve kâtiplerini seçmişlerdir²¹⁰.

4. Zamanla Artan Meclis-i Müderrisîn Görev ve Yetkileri

Meclisin görev ve yetkilerinin temel esasları yukarıda bahsettiğimiz talimatnamede belirtilmiştir. Ancak zaman içerisinde meclisin yetkileri ve sorumluluk alanları genişlemiştir. Reis seçimi ve karar alma usulleri genelde aynı kalsa da gündemler çeşitlenmiş; zamanla ve gelişen olaylar karşısında meclisin sorumluluğu giderek artmıştır.

Meclisin görevleri arasında öncelikle Maarif Nezaretinden gelen her türlü talep, emir ve görevlendirme yazıları yer almaktadır. Yine Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından fakülteye havale edilen tüm yazışmalara Meclis-i Muallimîn görüş bildirmek ve cevap vermek durumundadır. Zaten meclisin gündemini en çok nezaretten ve müdüriyet-i umumiyeden gelen evraklar meşgul etmiştir.

Meclisin varlık ve kuruluş gayesi olan diğer bir önemli vazifesi de fakültenin müfredatına yönelik yaptığı düzenlemelerdir. Her yeni ders yılı için bir takım değişiklikler yapılmıştır. Yaz döneminde başlayan müfredat görüşmeleri, dönem başlarında ve özellikle de Eylül, Ekim aylarında yoğunlaşmıştır. Fakülte kadrosunda yer alan öğretim üyelerinin istihdamı da meclise yoğun bir şekilde mesai yaptırmıştır. Yeni eğitim öğretim yılı başlamadan önce ders programının hazırlanması, sınav takviminin ve

---

²¹⁰ A. Arslan, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisi'nin Kurulması ve İlk Meclis Zabıtları (1911-1912)", s. 22-23.

fakültenin açılış-kapanış tarihlerinin tespit edilmesi gibi konular meclisin yetkisi dâhilindedir.

Sene içersinde müfredatta yapılacak her türlü değişiklik, ders saatlerinin düzenlenmesi, ders içerikleri, öğrencilere ders notlarının forma halinde verilmesi, öğretim üyesi bulunmayan dersleri vekil hoca atanması, yeni öğretim üyelerinin istihdamı gibi fakültenin akademik hayatını etkileyen konularda ilk karar verici konumunda meclis yer almaktadır. Ancak hemen şu husus bilinmelidir ki; ilk meclislerin kurulmasına dair talimatta da belirtildiği gibi meclis aldığı kararların tamamını nezaretin onayına-bilgisine sunmak zorundadır. Dolayısıyla meclis aldığı kararlarda bağımsız değildir, ancak fakültenin görüşü tüm kararlara yansıtılmaktadır. Aynı şekilde meclis, nezareten gelen her talebi de hemen kabul etmemektedir. Örneğin tüm öğretim üyelerinin bir eser hazırlaması ve öğrencilere ders notlarının forma halinde verilmesi hususu nezaretin üzerinde ısrarla durduğu bir konudur. Meclis bunun herkese mecbur tutulmasını kabul etmemiş ve isteğe bağlı olması yönünde karar almıştır²¹¹. Meclis kararları fakülte müdüriyeti ve müdüriyet-i umumiye kanalı ile nezarete bildirilirken bazen müdür-i umumi de karar üzerinde farklı yorumlar getirmiştir.

Meclisin görevleri arasında meclis reisinin ve kâtibinin seçimi de yer almaktadır. Reis ve kâtipler birer yıl süre ile ve Kanun-ı sani içersinde seçilmektedirler. Yine fakültenin Meclis-i Kebir-i Maarif'te ve 1919 sonrası Darülfünun Divanı'nda temsil edilebilmesi için ikişer üye seçimleri de meclis tarafından yapılmaktadır. 1919 Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinde meclis kâtipliğine yer verilmemiş ve bu işin medrese kâtib-i umumisi tarafından yapılması kararlaştırılmıştır²¹².

Meclis-i Müderrisîn, yükseköğretim işlerinin yürütülmesi için kurulan komisyonlara üye atamasını gerçekleştirmektedir. Örneğin Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin seçimi, bakolorya, duhuliye ve mezuniyet imtihanları, ortaöğretim

---

²¹¹ Maarif Nezareti'nin 5 Kanun-ı evvel 1329 [18 Aralık 1913] tarihli tezkeresinde belirtilen "ders formalarının neşri" hakkındaki emrin herkese mecbur tutulması yönündeki kararın geri alınması konusunda Meclis-i Müderrisîn reisi Ahmed Ağayef Bey'in nezaret nezdinde girişimde bulunması kararı alınmıştır. Bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 4, 15 Kanun-ı evvel 1329.

²¹² İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 26, 25 Teşrin-i sani 1335-1919.

öğretmenlerinin yeterlilik sınavları gibi komisyonlara ilgili branşlarda üye seçimi yapmıştır.

Nobel barış ödülü, fahri müderrislik unvanı gibi konularda fakülte adına görüş ve öneri sunmuştur. Yıldönümü, özel günler ve vefat gibi durumlarda fakülte adına tebrik ve taziye telgrafları çekilmektedir. Yurt dışında gerçekleştirilen uluslar arası kongre ve toplantılara katılacak adayların tespit ve gönderilmesi de meclisin görevleri arasında yer almıştır.

Meclisin görev ve yetkilerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- Ders programının hazırlanması,
- Akademik takvimin hazırlanması,
- Nezaretin ve müdüriyet-i umumiyenin havale ettiği yazışmalar,
- Öğretim üyelerine yönelik işlemler,
- Öğrencilere yönelik işlemler,
- Yurt dışı görevlendirmeler,
- Yurt için görevlendirmeler,
- Yükseköğretimin planlanması için kurulan komisyonlara üye tayini,
- Meclis reisi ve kâtibinin seçimi [1911-1919],
- Medrese reisi ve Katib-i umumi seçimi [1919'dan sonra],
- Darülfünun Divanı'na üye seçimi [1919'dan sonra],
- Yurtdışına gönderilecek öğrencilerin tespiti,
- Meclis-i Kebir-i Maarife üye seçimi²¹³.

---

²¹³ Meclis-i Kebir-i Maarif geniş katılımlı ilk içtimasını 15 Mart 1328 [28 Mart 1912] tarihinde gerçekleştirmiştir. Bu meclise, Edebiyat Şubesi Meclis-i Muallimîni adına Efdalüddin Bey katılmıştır. [Bkz, **BOA, MF. MKB.** 205-138, (1330 R 9)]; Seçilen üyeler zaman zaman adı geçen meclise devam etmedikleri şikâyet konusu olmuştur. Bkz, **BOA, MF. MKB.** 205-156, (1330 C 20); **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 2, 6 Teşrin-i evvel 1329.

5. Meclis İsminin Kesinleşmesi

Meclis ilk zamanlarda Meclis-i Muallimîn, Heyet-i Muallimîn, Encümen-i Muallimîn gibi isimlerle anılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Heyet-i Müderrisîn, Meclis-i Müderrisîn ve Fakülte Meclisi gibi isimler kullanılmaya başlanmıştır. İlk yıllarda Meclis-i Muallimîn ismi sık kullanılırken daha sonraki yıllarda ise Meclis-i Müderrisîn ismi ağırlık kazanmıştır. 30 Kanun-ı sani 1332 [12 Şubat 1917] tarihli toplantıda Abdülcabbar Hayri Efendi bu isim karışıklığının önlenmesi ve bir isimde karar kılınmasına dair verdiği tahrir üzerine konu mecliste müzakere edilmiş ve meclisin resmi isminin “*Meclis-i Müderrisîn*” olması kararlaştırılmıştır²¹⁴. Meclis kayıtlarının tutulduğu deftere de Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri denilmiştir.

6. Mecliste Karar Alma Usulü

Meclisin talimatnameye göre normal şartlarda ayda bir kere toplanması belirtilmişse de çoğu kez ihtiyaç dolayısıyla her hafta toplanmış, bazen de haftada üç kez toplanmıştır²¹⁵. Alınan bütün kararlar oylama usulü ile alınmıştır. Oylama işlemi açıktan değil, gizli olarak gerçekleştirilmiştir. Toplantı yapılabilmesi için fakültedeki hocaların üçte biri hazır olması gerekmektedir. Karar alınabilmesi için toplantıya katılan üyelerinin yarısından bir fazla sayıya ulaşılması gerekmektedir. Karar alınacak konu eğer üyelere birisi hakkında ise kendisi oylamaya ve müzakerelere katılmayarak dışarı çıkartılmıştır. Yine bir öğretim üyesi bir konu hakkında önceden tahrir vermiş ve o konu gündeme geldiğinde mecliste hazır bulunmuyorsa genelde o gündem bir sonraki celseye ertelenmiştir²¹⁶.

---

²¹⁴ 12 Şubat 1917 tarihli toplantıda “muallim” yerine “müdris” kelimesinin kullanılması da kabul edilmiştir. Dolayısıyla meclisin adı da “meclis-i müdrisîn” olmuştur. Bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 4, 30 Kanun-ı sani 1332.

²¹⁵ Meclis-i Müdrisîn, “yeni teşkilatın” görüşüldüğü 1331 r. yılının Haziran ayında yedi kez toplanmıştır. (6-8-14-16-18-23-27 Haziran 1331.)

²¹⁶ Örneğin 24 Temmuz 1919 tarihli toplantıda fakülte müdürü tarafından “Tabii Coğrafya” dersine öğretim üyesi belirlenmesi hususu gündeme getirildiğinde Faik Sabri Bey’in mecliste bulunmadığı için adı geçen gündem “tehir” edilmiştir. Bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 20, 24 Temmuz 1335-1919.

Meclisin gündemine gelen konu önce enine boyuna müzakere edilmektedir. Konuyu gündeme getiren muhataplar mecliste bulunuyorlarsa gerekli savunma ve itirazları dile getirmişlerdir. Müzakereler yeterli bulunduktan sonra oylama kısmına geçilmektedir. Bazı konularda karar alınmayıp sadece üyeler bilgilendirilmişlerdir. Fakülte ile ilişkili kurumlar kendi gündemleri hakkında açıklama yapmak üzere meclise geldikleri görülmektedir. Bunun en sık örneği Darümuallimîn yetkilileri kendi öğrencileri hakkında alınacak kararların takipçisi olmuş ve meclis toplantılarına katılmışlardır²¹⁷. Genel olarak alınan kararlarda ret ve çekimser kalan üyelerin isimleri belirtilmiş veya çekimser kalan öğretim üyesi bu durumun kayıtlara geçmesini talep etmiştir²¹⁸.

Fakültede bölümlerin açılmasından sonra müfredata yönelik konular önce zümrelerde tetkik edilmesi usulü benimsenmiştir. Daha sonra zümrelerin kararları tekrar meclis gündemine alınmış ve burada nihai karar verilmiştir²¹⁹. Birçok mevzuda komisyon, encümen gibi alt kurullar oluşturulmuş ve bu kurulların hazırladıkları ön raporlar mecliste okunarak karar alınmıştır. Adı geçen alt kurullara atanan üyeler de uzmanlık alanlarına göre ve seçimle yapılmıştır. Meclisi ilgilendirmeyen konular gündeme geldiğinde; meclis kendisini muhatap kabul etmeyerek ilgili yere havale etmiştir.

Komisyon raporları ve ıslahat konuları genelde bir celsede bitirilememiş ve uzun süren tartışmalar ve celselerden sonra karara varılabilmektedir. Talimatname gibi kapsamlı

---

²¹⁷ Darümuallimîn müdürü Servet Bey, Darülfünun'da derslerini takip eden Âli kısım talebelerinin problemlerini aktarmak ve "beyan-ı mütalaa"da bulunmak için meclis toplantılarına katılmıştır. 31 Ekim 1918 tarihli celsede vakit darlığından dolayı konuşma fırsatı bulamayan Servet Bey bir sonraki 6 Kasım 1918 tarihli celsede de hazır bulunmuştur. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 3, 31 Teşrin-i evvel 1334 ve **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 4, 6 Teşrin-i sani 1334-1918

²¹⁸ Örneğin müderris Ahmet Naim Bey, Rıza Tevfik'in meclisteki bir konuşmasında "Darülfünun hiçbir dini mezhep ile münasebeti yoktur" mealindeki sözüne itiraz ederek söz sahibinden açıklama istemiş ve bu itirazının da kayıtlara geçmesini talep etmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 20, 24 Temmuz 1335-1919.

²¹⁹ Fakültenin en kapsamlı programı hazırlanırken 1917 yılının ilk altı ayında zümrelerin hazırladığı ön raporlar görüşülmüştür. Örneğin Felsefe zümresinin hazırladığı rapor 12 Mart 1917 tarihli celsede ayrıntılı olarak görüşülmüş ve bazı kararlar alınmıştır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 8, 12 Mart 1333.

çalışmalar genelde madde madde görüşülerek sonuca ulaşılmıştır. Bazen mecliste çoğunluk kalmadığı ve vaktin geç olduğu durumlarda toplantıya son verilmiştir²²⁰.

Muavinler meclise katılmalarına rağmen oy kullanma hakları bulunmamaktadır²²¹. Ancak bir dönem geçici olarak muavinlere de oy kullanma hakkı tanınmıştır. Reis seçimlerinde gerekli çoğunluk sağlanıncaya kadar oylama işlemi tekrarlanmıştır. Örneğin 1921 yılı meclis reisliği için yapılan seçimler için üç kez toplanılmış ve 25 defa seçim tekrarlanmıştır²²². Oylamada bulunmayan üyeler için ilk zamanlarda yazılı vekâlet usulü (bir kişi sadece bir üyeye vekâlet edebilir) getirilmiş²²³ ancak 12 Şubat 1329 [25 Şubat 1913] tarihinden itibaren “*rey’in başkasına ihalesi*” kaldırılmış ve sadece mecliste hazır bulunanlar oy kullanmışlardır²²⁴. Yine 2 Mart 1330 [15 Mart 1914] tarihinden itibaren seçimlerde “*ekseriyeti mutlaka*” yani oyçokluğu usulü benimsenmiştir²²⁵.

Meclisi uğraştıran bazı teferruat gündemler için konu hiç meclise gelmeden çözümlenmesi adına bir “*divan-ı riyaset*” kurulması teklif edildiyse de bu proje hayata geçirilememiştir²²⁶. Bazı toplantılara Maarif Nazırı ve Darülfünun Müdür-i Umumisi de katılmıştır²²⁷. Fakülte müdürü öğretim kadrosunda yer almamasına rağmen meclisin üyesidir ve oy verme hakkına sahiptir. Zaten birçok konuda fakülte müdürü gerekli açıklamaları yapmaktadır. Bazı toplantılarda önce müzakere yapılmış sonra ara verilerek oylamaya geçilmiştir. 22 Ocak 1917 tarihinden itibaren toplantıya katılanların ismi

---

²²⁰ 19 Şubat 1917 tarihli toplantıda akşam saatlerine doğru meclisten ayrılanlardan dolayı “ekseriyet” kalmadığı için gündemler bir sonraki haftaya ertelenmiş ve celseye son verilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 5, 6 Şubat 1332; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 3, 31 Teşrin-i evvel 1334.

²²¹ 28 Aralık 1913 tarihli toplantıda muavinler hakkında şöyle bir karar alınmıştır: “muavinler meclise iştirak edecekler yalnız rey vermeyeceklerdir”. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 4, 15 Kanun-ı evvel 1329.

²²² Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 40-41-42, 30 Teşrin-i sani 1336, 7 ve 9 Kanun-ı evvel 1336.

²²³ **İDF. EF. MMZD-I**, 8 Kanun-ı evvel 1327.

²²⁴ Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 7, 12 Şubat 1329.

²²⁵ Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 8, 2 Mart 1330.

²²⁶ Divan-ı Riyaset Encümeni kurulması teklifini veren Ağaoglu Ahmet Bey daha sonra bu teklifinden vazgeçtiğini bildirmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.9, 19 Mart 1333.

²²⁷ Maarif Nazırı A. Şükrü Bey, 1917-1918 eğitim öğretim yılının başında yeni mufassal programın uygulanması hakkında öğretim üyeleri ile görüşmek üzere Edebiyat Fakültesi Meclisi'nin 9 Ekim 1917 tarihli toplantısına katılmıştır. Meclis riyasetini de üstlenmiştir. Kendisine Darülfünun Umum Müdürü Salih Zeki Bey de eşlik etmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 2, 9 Teşrin-i evvel 1333.

“huzzar” başlığı altında kayıt edilmiştir²²⁸. 1919 yılından itibaren ise katılmayanların isimleri ve mazeretleri de tutanaklara geçirildiği görülmektedir.

7. Meclis Zabıtlarının Kayda Geçirilmesi

Meclis zabıtlarının kayda geçirilmesi ile bizzat meclis kâtibi sorumludur. Meclis kâtibi “*bu kayıtların tam ve muntazaman olmasına nezaret edecektir*” denilerek bu işle görevlendirilmiştir²²⁹. Yazım işlemlerinde kendisine muallim muavinleri yardımcı olması kararlaştırılmıştır. Zaten kâtipler de genel itibarıyla muavinler arasından seçilmektedir; örneğin Ahmet Emin ve İbrahim Necmi Beyler aynı zamanda muavin olarak vazife yapmaktadırlar. Toplantı esnasında müzakereler ve alınan kararlar müsveddelere yazılmaktadır. Bir sonraki toplantıya kadar temize çekilip mukarrerat defterine kayıt edilmeden önce tutanaklar toplantıda okunarak kabul ve tasdik edilmektedir. Herhangi bir itiraz veya yanlışlık olursa gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra son haliyle deftere kayıt edilmiştir. İlk zamanlarda meclis kayıtları üzerinde bütün üyelerin imzaları bulunmaktadır. Birinci defterin tamamı bu şekildedir. Sonraki yıllarda bu usulden vazgeçilerek sadece meclis reisi ve kâtibinin imzası yeterli görülmüştür. Daha sonraki yıllarda ise sadece kâtibin imzası bulunmaktadır. Bazı toplantı kayıtları kâtibin rahatsız olması veya mecliste bulunamamasından dolayı bir sonraki toplantıya yetiştirilememiştir²³⁰. Alınan tüm kararlar fakülte müdüriyeti vasıtasıyla Maarif Nezareti’ne bildirilmiştir.

Zabıt kayıtlarında ilk zamanlarda gelen evrakın tüm detayları ve bir sureti kayıt edilirken daha sonraki yıllarda örneğin sadece “*Maarif Nezaretinin tezkiresi üzerine*” kaydı düşülüp müzakere ve alınan kararlara yer verilmiştir. Alınan kararlar genelde

---

²²⁸ 9 Kanun-ı sani 1332 [22 Ocak 1917] tarihli celse 1916-1917 ders yılının ilk toplantısıdır. Adı geçen celsede muavinler ve fakülte müdürü ile birlikte hazır bulunan kırk kişinin ismi belirtilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 1, 9 Kanun-ı sani 1332.

²²⁹ Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.4, 15 Kanun-ı evvel 1329.

²³⁰ Zabıtların bir sonraki toplantıya yetiştirmemesi birçok kez tekrarlanmıştır. Ancak Mütareke döneminin ağır şartlarında ilk kez “*ruzmanenin kesretine ve ehemmiyetine binaen*” 13. ve 14. celse zabıtları mecliste okunmadan reis ve kâtip tarafından imzalanmasına izin verilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 15, 17 Şubat 1335-1919.

maddeler halinde sıralanırken müzakereler ise çoğu zaman özetlenerek verilmiş, gündemler üzerine görüş belirten üyelerin sözleri bazen kişinin ağzından aynen kayda geçirilirken bazen de konuşmalar üçüncü şahıs ağzından verilmiştir. Yine çok tartışmalı geçen müzakerelerin tüm ayrıntıları verilmeyerek “*bu babta bir hayli münakaşât cereyanından sonra ârâya müraacat edilerek*” denilmek suretiyle oylamaya geçilmiştir²³¹.

1911 senesinde faaliyete geçen Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisînin Darülfünun dönemine ait kayıtlarından -22 yıllık sürede- dört adet defter tutulmuştur. Bu defterlerin kapsadığı tarihler ve toplantı sayıları aşağıya çıkartılmıştır.

Tablo 10: Meclis Zabıtlarının Yazıldığı Defterler

Defterler	Kapsadığı Tarihler	İçtima Sayısı	Dili (Türkçe)
I. Defter	8 K.evvel 1327- 9 Eylül 1328	13	Arap harfli
II. Defter	9 Eylül 1329- 19 Şubat 1340	136	Arap harfli
III. Defter	24 Mart 1924- 25 Şubat 1929	51	Arap harfli
IV. Defter	29 Haziran 1929- 13 Nisan 1933	41	Latin harfli

Bu defterlerden birincisi A.İhsan Gencer ve Ali Arslan tarafından 2004 yılında yayınlanmıştır. Birinci defter 1911-1912 ders yılına ait 13 toplantıyı kapsamaktadır. Son yedi toplantı Maarif Nezareti'nin 10 Nisan 1328 [23 Nisan 1912] tarihli emri üzerine Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesi ile müşterek yapılmıştır²³².

1912-1913 ders yılına ait hiçbir toplantı tutanağı bulunmamaktadır. Birinci defterde son toplantı tarihi 9 Eylül 1328 [22 Eylül 1912]'dir²³³. İkinci defter ise 9 Eylül 1329 [23 Eylül 1913] tarihli toplantı ile başlamaktadır²³⁴. Aradaki bir yıl kayıtları hakkında herhangi bir açıklama da bulunmamaktadır. Oysaki bu dönemde bazı tarihlerde

²³¹ Öğretim üyelerinin kitap neşretmesi meselesi her gündeme geldiğinde uzun uzun tartışıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu tartışmaların detayları verilmemektedir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.2, 16 Kanun-ı sani 1332.

²³² A. İ. Gencer-A. Arslan, **a.g.e.**, s. 61-102.

²³³ **Aynı eser**, s. 101-102.

²³⁴ Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.1, 9 Eylül 1329.

meclis toplantı yapmaya devam etmiştir. Örneğin 1912-1913 eğitim öğretim yılının başında gerçekleşen bir toplantıda Maarif Nezareti'nin onayladığı son müfredat programı gereği Asr-ı Hazır Tarihi dersi Ulum-ı Şeriye Şubesinden kaldırılmıştır. Bu dersin muallimi olan Abdurrahman Şeref Efendinin Ulum-ı Şeriye Şubesinde dersi kalmadığı için Ulum-ı Şeriye Şubesi Meclis-i Muallimîn reisliğinden çekilmiş yerine Manastırlı İsmail Hakkı Bey seçilmiştir²³⁵. Bu dönemde tespit edebildiğimiz diğer toplantıların tarihleri ve içeriği şu şekildedir: Ulum-ı Şeriye Şubesi ile birlikte yapılan 14 Temmuz 1329 [27 Temmuz 1913] tarihli toplantıda her iki şubenin açılış ve imtihan tarihleri tespit edilmiştir²³⁶. 24 Şubat 1329 [9 Mart 1914] tarihinde Ulum-ı Şeriye ve Edebiye Şubeleri ders programı üzerine tekrar ortak bir toplantı yapmışlardır²³⁷. Bu toplantının mazbatasını 27 Şubat 1329 [12 Mart 1914] tarihinde Ulum-ı Şeriye ve Edebiye Şubeleri müdürü İsmail Hakkı Bey tarafından nezarete iletilmiştir²³⁸.

1912-1913 ders yılı, Balkan Savaşlarının yaşandığı döneme denk gelmiştir. Savaşın bütün şiddeti ile hissedildiği²³⁹ 1912 Kasım ayından itibaren bütün yüksek okullar ve Darülfünun şubeleri tatil edilmiş²⁴⁰ ve öğrencilerin birçoğu da silâh altına alınmıştır. Balkan Savaşlarından dolayı şubelerde eğitim öğretim kesintiye uğramış, cepheden gelen yaralıların tedavisi için²⁴¹ Darülfünun binası Hilal-i Ahmer tarafından

---

²³⁵ Ulum-ı Şeriye ve Edebiye Şubelerinin birlikte toplandıkları bu toplantının günü belirtilmemiş ancak Maarif Nezareti'nin meclis kararlarını onayladığı tarih 29 Eylül 1328 [12 Ekim 1912] dikkate alınırsa bu toplantının Eylül ayı içersine yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **BOA, MF. ALY.** 32-23, (1330 Za 2) lef 1 ve 2.

²³⁶ 14 Temmuz 1329 [27 Temmuz 1913] tarihli toplantı tutanakları üç gün sonra Darülfünun Müdür-i Umumisi Sami Bey'in imzasını taşıyan üst yazı ile 17 Temmuz 1329 [30 Temmuz 1913] tarihinde nezarete bildirilmiştir. Meclis mazbatasını için bkz, **BOA, MF. ALY.** 48-22, (1331 Za 10), lef 38.

²³⁷ Meclis-i Muallimîn 18 Şubat 1328 [3 Mart 1913] tarihli Maarif Nezaretinden gelen tezkereyi görüşmek üzere toplanmıştır, mecliste alınan kararlar için bkz, **BOA, MF. ALY.** 37-101, (1331 R 1), lef 4.

²³⁸ **BOA, MF. ALY.** 37-101, (1331 R 1), lef 7.

²³⁹ Balkan Savaşları sırasında başkent İstanbul'da yaşananlar ve alınan önlemler için bkz, Mustafa Selçuk, "Marmara Havzası'nda Yaşayan Gayri Müslim Halkın Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusuna Yaptığı Yardımlar", **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2008, Sayı: 13, İstanbul 2008, s. 96-97; Wilhelm Feldman, **İstanbul'da Savaş Günleri**, İstanbul 2004, s. 63.

²⁴⁰ Maarif Nezareti yüksek okulların ve Darülfünun'un tatil edildiğini bir ilan ile duyurmuştur: "*Darülfünun, Mekteb-i Mülkiye, Eczacı, Dişçi Mektepleri talebelerinin büyük bir kısmı gönüllü olarak askeri hizmete girmek arzusunda olduklarından bu mektepler bugünden itibaren tatil olunmuştur.*", Bkz, **Sabah**, 24 Kasım 1912; (M.Ergün, **a.g.e.**, s. 266'dan naklen alınmıştır.)

²⁴¹ Savaş yıllarında öğretim üyeleri de üzerine düşen sosyal sorumluluğu yerine getirmiştir. Çok düşük miktarda maaş almalarına rağmen "harp ianesi" isimli yardım kampanyasına katkıda bulunmuşlardır.

hastane olarak işgal edilmiştir²⁴². Maarif Nezareti müsteşarının Dâhiliye Nezaretine verdiği bilgi notunda 16 Aralık 1912 tarihinde halen Darülfünun'un kapalı olduğunu ve açılacağı zamanın basın yolu ile ilan edileceği belirtilmiştir²⁴³. Yukarıda 14 Temmuz 1329 [27 Temmuz 1913] tarihinde meclisin bir toplantı yaptığını belirtmiştik, bu toplantıda “*ahval-i harpten*” dolayı kesintiye uğrayan derslerin telafisi için Edebiyat Şubesinde 2 Mart 1329 [15 Mart 1913] tarihinde eğitime tekrar başlanması, derslere Eylül'e kadar devam edilmesi ve Teşrin-i evvel ayı içerisinde imtihanların tamamlanması kararlaştırılmıştır²⁴⁴. Savaş sebebi ile kesintiye uğrayan eğitim öğretim yaz aylarında tatil yapılmayarak telafi edilmiştir²⁴⁵. Ancak Darülfünun kapalı iken Meclis-i Muallimîn her ay toplanmamış olabilir. Çünkü bu ders yılı içerisinde nezarete gönderilen mazbatalarda eksilme söz konusudur. 1912-1913 ders yılının tutanakları deftere geçirilememiştir. Bu dönemin kayıtlarının eksik olduğu birinci defterin sayfa ve toplantı sayısından da anlaşılmaktadır. Birinci defterin 9 Eylül 1328 [22 Eylül 1912] tarihli son toplantısı müsvedde halindedir ve bu defter ebatça diğerlerine göre daha küçüktür²⁴⁶.

Meclis-i Müderrisîn zabıtlarının tutulduğu en kapsamlı defter ikinci olanıdır. 1913-1924 yılları arasında toplam 136 toplantı tarihinin bulunduğu bu defterde 131 toplantının kaydı bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan olumsuzluklar fakülte eğitim hayatını da etkilemiştir. 1914-1915 ve 1915-1916 ders yıllarına ait zabıtlarda eksiklikler mevcuttur. 1916-1917 ders yılı zabıtlarının bulunduğu sayfanın başına eklenen “*ihtar*”da bu hususa bir açıklama getirilmiş ve adı geçen eğitim yılının

---

Ulum-ı Şeriye Şubesi ile birlikte Edebiyat Şubesi öğretim üyeleri aralarında topladıkları 1653 kuruş 4 para tutarındaki yardımı hazineye teslim etmişlerdir. 25 Mart 1913 tarihli yardım listesi ve makbuz için bkz **BOA, MF. ALY.** 35-99, (1331 S 29).

²⁴² Darülfünun binasının hastane olarak kullanımı hakkında bkz, **BOA, MF. ALY.** 48-122, (1331 Za 17), lef 1; **MF. ALY.** 52-62, (1332 M 7).

²⁴³ Aynı belgeden İstanbul Sultanisi'nin de kapalı olduğunu öğrenmekteyiz. Bu bilgi Dahiliye Nezaretine telefonla bildirilmiştir. Bkz, **BOA, Dâhiliye Nezareti İdari Kısım Evrakı** (Bundan sonra **DH. İD.** şeklinde kısaltılacaktır.), Dosya numarası: 26/2 Gömlek numarası: 16, (1331 M 9).

²⁴⁴ Meclis-i Muallimîn mazbatası için bkz, **BOA, MF. ALY.** 48-22, (1331 Za 10), lef 38.

²⁴⁵ Darülfünun binası bütünüyle tahliye olmadığı için Ulum-ı Şeriye ve Edebiye Şubeleri eğitim öğretime Süleymaniye'de önce 'Bodrumi'nin daha sonra da Münif Paşa'nın konağında devam etmek zorunda kalmıştır. Bkz. M.A.Ayni, **a.g.e.**, s. 35, 1 numaralı dipnot; M. Ergün, **a.g.e.**, s. 268.

²⁴⁶ **IDF. EF. MMZD-I**, 9 Eylül 1328.

başına kadar geçen iki yıllık sürede zabıtlar zamanında deftere kayıt edilemediği ve bazı müsveddelerin kayıp olduğu belirtilmiştir²⁴⁷. Bu ihtardan hareketle ve defteri incelediğimizde toplantı kayıtlarında bazı eksikliklerin olduğu görülmektedir. Örneğin, 18 Nisan 1331 [28 Nisan 1915], 2 Mayıs 1331 [15 Mayıs 1915], 16 Mayıs 1331 [29 Mayıs 1915], 6 Haziran 1331 [19 Haziran 1915], 8 Haziran 1331 [21 Haziran 1915] tarihli toplantı zabıtları bulunmamaktadır. Yine 17 Teşrin-i sani 1331 [30 Kasım 1915], 16 Kanun-ı sani 1331 [29 Aralık 1915], 31 Kanun-ı sani 1331 [13 Şubat 1916], 6 Şubat 1331 [19 Şubat 1916], 21 Şubat 1331 [5 Mart 1916] tarihli toplantı tutanakları birlikte ve özet olarak verilmiştir. 21 Şubat 1331 [5 Mart 1916] ile 9 Kanun-ı sani 1332 [22 Ocak 1917] tarihleri arasındaki 9 aylık zabıtlar bulunmamaktadır.

9 Kanun-ı sani 1332 tarihinden itibaren daha düzenli ve kesintisiz devam eden ikinci defterin kayıtları fakülte tarihinin en önemli aşamalarına ışık tutacak niteliktedir. Defterde bulunan zabıtlar; Birinci Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarını kapsamaktadır. Biz de çalışmamızda meclis kararlarından yeri geldikçe Maarif Nezareti evrakı ile karşılaştırmak suretiyle yararlandık.

Üçüncü defter ise Cumhuriyet döneminin ilk yıllarını içermektedir. Toplantı kayıtları 24 Mart 1924 tarihi ile başlamakta ve 25 Şubat 1929 tarihinde son bulmaktadır. Beş yıllık sürede 51 toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu defter Cumhuriyet'in ilk yıllarında Edebiyat Fakültesi ve Maarif Vekâleti arasında artan işbirliği ve ilişki açısından son derece önemli verileri içermektedir.

Dördüncü defter ise Latin harflerle ve daktilo ile yazılmıştır. 29 Haziran 1929 tarihli toplantı ile başlayan defter 13 Nisan 1933 tarihli son toplantı ile bitmektedir. Bu dört yıllık dönemde de 41 görüşme yapılmıştır. 16 Ekim 1930 tarihinde iki görüşme yapılmış olup ikincisi İlahiyat Fakültesi ile müşterek yapılmıştır. Dördüncü deftere sayfa numaraları verilmiş ve toplam 100 sayfadan ibarettir. Defter Latin harflerle yazılmış ve bu alfabeyle yeni geçildiği için çok fazla imla ve yazım hataları bulunmaktadır. Defterin

---

²⁴⁷ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 1, 9 Kanun-ı sani 1332.

kapağına sonradan şu ibare yazılmıştır: “*Mülga Darülfünun 1933 Yılına Kadar Fakülte Meclis Zabıtları*”²⁴⁸.

8. Meclis-i Müderrisîn Reisleri

II. Meşrutiyet’in başlarından itibaren ilk meclis toplantılarında reis olarak Emrullah Efendinin ismine rastlanmaktadır²⁴⁹. Ancak ne kadar süre bu görevi sürdürdüğü bilinmemektedir. Bu dönemin kayıtları oldukça sınırlıdır. Maarif Nezareti evrakında bu konu ile ilgili az sayıda belge bulunmaktadır. Ancak nezarete gönderilen mazbatada yer alan imzalar ve belgelerin içeriği bize toplantıların II. Meşrutiyet’ten itibaren başladığını ve bazı kararların alındığını göstermektedir. 1911-1912 Eğitim öğretim yılının başında Meclis-i Muallimîn hakkındaki talimatnamenin yürürlüğe girmesi ile toplantıların şekli ve usulü ile ilgili bir düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. Bu talimatnamenin ilk maddesinde reisin bir yıl süre ile ve öğretim üyelerinin gizli oylarıyla seçileceği kuralı ifade edilmiştir. Seçilen adaylar Maarif Nezaretinin tasdikinden sonra görevlerine başlamışlardır. Reislerin görev süreleri ve seçilme usulleri Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinde de aynı şekilde yer almıştır. Sadece önceden bir aday seçilirken 1919’da itibaren iki aday belirlenip genellikle ilk sıradaki tercih edilmiştir. Yine bu nizamname gereği reislerin görev tanımları ve yetkileri farklılaşmıştır²⁵⁰.

Edebiyat Şubesi, 21 Aralık 1911 tarihli ilk toplantısında Abdurrahman Şeref Efendiyi Meclis-i Muallimîn reisliğine seçmiştir. Kendisi aynı zamanda Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesinin meclis reisliğine de seçilmiştir. Abdurrahman Şeref Efendi²⁵¹ her ne

²⁴⁸ Üçüncü ve dördüncü defterler İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sekreterliğinde muhafaza edilmektedir. İlk iki defterde olduğu gibi üçüncüde de sayfa numarası bulunmamaktadır. Dördüncü defterde ise sayfa numaraları yer almaktadır.

²⁴⁹ BOA, MF. ALY. 19-66, (1327 Z 29).

²⁵⁰ Fakülte reislerin Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesindeki görev ve yetkileri için nizamnamenin 29-43. maddelerine bkz, **Düstur**, II. Tertip, C. 11, s. 401-409; Ayrıca bu değişiklikler dördüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı için burada kısaca değinilmiştir.

²⁵¹ Abdurrahman Şeref Efendi’nin devlet kademelerinde yaptığı görevleri anlatan özgün bir çalışma için bkz, Mehmet Demiryürek, **Devlet Adamı ve Tarihçi Abdurrahman Şeref Efendi (1853- 1925)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1999.

kadar bürokratik görevleri gereği toplantıların çoğuna katılamasa da 1912 ve 1913 yıllarında da Meclis-i Muallimîn reisliğine seçilmiştir. Onun döneminde yapılan 13 toplantının kayıtları bulunmaktadır. Bu toplantıların bir kısmı Ulum-ı Âliye-i Diniye Şubesi ile birlikte yapılmış ve Maarif Nezaretinin isteği doğrultusunda müfredat programları hazırlanmıştır. 1912-1913 ders yılına ait toplantılara ait kayıtları deftere yazılmamıştır.

Edebiyat Şubesinin 21 Teşrin-i sani 1329 [4 Aralık 1913] tarihli Meclis-i Muallimîn toplantısında Abdurrahman Şeref Efendi'den sonra meclis reisliğine sekiz oy ile Ağaoğlu Ahmed seçilmiştir²⁵². Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri 1915 ders yılı için tercihlerini Ağaoğlu Ahmed Bey'den yana kullanarak onu tekrar meclis reisliğine seçmişlerdir. Maarif Nezareti de 14 Kanun-ı sani 1330 [23 Ocak 1915] tarihinde memuriyetini onaylamıştır²⁵³. 1914 ve 1915 yıllarına ait kayıtlar da düzensiz ve eksiktir. Bu dönemde meclis gündemini daha çok ders notlarının basılması, Darülfünun ıslahatı, İstilahât-ı İlmiye Encümeni'nin çalışmaları²⁵⁴ ve Avrupa'dan muallim getirilmesi mevzuları işgal etmiştir²⁵⁵.

27 Ocak 1916 tarihine görev süresi dolan Ağaoğlu Ahmed Bey'in yerine Felsefe-i İslamiye ve Tarih-i Felsefe müderrisi M. Ali Ayni Meclis-i Müderris'in reisi

²⁵² BOA, MF. ALY. 53-76, (1332 M 18).

²⁵³ BOA, MF. ALY. 75-59, (1333 Ra 11).

²⁵⁴ Maarif Nezareti'nin atadığı üyelerden oluşan İstilahât İlmiye Encümeni, çalışmalarına 1913 yılında başlamıştır. Bu encümenin kuruluş amacı; (b)ilim dilinin sadeleştirilmesi, Batı kaynaklı terimlere Türkçe karşılıklar bulmak şeklinde özetlenebilir. Özellikle Felsefe, Dil- Edebiyat, Sanat, fen ve teknik bilimlerin terimlerine karşılık bulmak ve tanımlar yapmak üzere kurulmuş bir encümandır. Çalışmalarını Darülfünun'a bağlı olarak yapmıştır. Zaten encümenin reisi de Darülfünun Müdür-i Umumisi Salih Zeki Beydir. Encümen, çalışmalarını Darülfünun Kütüphanesinde kendilerine ayrılan odada yapmıştır. Encümen üyeleri arasında Darülfünun muallimleri çoğunluktadır. Bu üyeler içinde Edebiyat Fakültesinden Ağaoğlu Ahmet, Ziya Gökalp, Halid Ziya, M. Ali Ayni, Köprülüzade Fuat, Ahmet Naim, Rıza Tevfik gibi isimler yer almaktadır. 1917 yılında talimatnamesi de yayınlanan İstilahât İlmiye Encümeninin, yaptığı çalışmalar nezaret tarafından basılmıştır. Encümenin çalışmaları Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile durma noktasına gelmiştir. Nitekim istilah çalışmaları ile ilgili gündemler 1915 ortalarından itibaren kesilmiştir. İstilahât İlmiye Encümeni'nin çalışmaları hakkında şu eserlere bakılabilir: Abdullah Uçman, "İstilahât-ı İlmiye Encümeni", **Tarih ve Toplum**, C. 40, Sayı: 239, Kasım 2003, s. 10-18; İsmail Kara, **Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi**, II. Baskı, İstanbul 2005, s. 40-65; bu eserde Ahmet Naim Bey'in Felsefe terimleri üzerine yaptığı çalışmalar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. (s. 66-136).

²⁵⁵ M. Ali Ayni, **a.g.e.**, s. 49

seçilmiştir²⁵⁶. Bu dönemde meclis kâtipliğine istatistik muallimi Ahmed Emin Bey seçilmiştir. Onun döneminin kayıtları da oldukça sınırlıdır, bir iki sayfada bir yıllık müzakereler özetlenerek verilmiş ve kayıtların zayi olduğuna dair “ihtar” düşülmüştür. M. Aynî'nin reisliği zamanında yeni teşkilat, Avrupalı müderrislerin kürsüleri ve Darülfünun kanunu hakkında görüşmeler yapılmıştır. M. Aynî Maarif Nezaretinden izinli olarak Avrupa'ya gittiği için yerine Ağustos'tan itibaren Ağaoğlu Ahmed vekâlet etmiştir²⁵⁷. 1917 ve 1918 eğitim öğretim yılları için iki kez üst üste Garp Tarihi müderrisi Halid Ziya Bey Meclis-i Müderrisîn reisliğine seçilmiştir²⁵⁸. Onun döneminde meclis kâtipliği görevini ise Şerh-i Mütûn müderris muavini İbrahim Necmi yerine getirmiştir. Halid Ziya ilk seçildiği günlerde reislik görevini üstlenmek konusunda tereddüt geçirmiş ve bir hafta düşünme süresi istemiştir. Daha sonra öğretim üyelerine teşekkür ederek görevine başlamıştır²⁵⁹. Halid Ziya'nın döneminde Edebiyat Fakültesi en tafsilatlı müfredat programını hazırlamış ve uygulama aşamasına geçmiştir. Aynı zamanda bu yıllar fakültenin en az öğrenciye sahip olduğu yıllardır. Halid Ziya 1918 yılı içersinde Avrupa'ya gittiği için onun yerine 22 Nisan 1918 tarihinden itibaren Ali Ekrem Bey vekâlet etmiştir²⁶⁰.

1919 yılı için Nazariyat-ı Edebiye müderrisi Ali Ekrem Bey seçilmiş²⁶¹ ancak üç ay bile geçmeden 22 Mart 1919 tarihli kararname²⁶² ile kadro dışı bırakıldığı için yerine Rıza Tevfik Bey seçilmiştir²⁶³. Rıza Tevfik Bey'in reislik günleri Mütareke dönemine denk gelmiş ve son Meclis-i Müderrisîn reisi olarak görev yapmıştır. 11 Ekim 1919 tarihinde yürürlüğe giren Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinin hükümlerine göre fakülte müdürlüğü makamı kaldırılarak medrese riyaseti kurulmuş ve reislerin aynı

²⁵⁶ BOA, MF. ALY. 88-41, (1334 Ra 25); Mehmed Ali Aynî, **Hatıralar**, (Haz. İ. Dervişoğlu), İstanbul 2009, s.114.

²⁵⁷ BOA, MF. ALY. 95-81, (1334 Za 14).

²⁵⁸ Halid Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**, (Haz. N. Özmel Akın), İstanbul 2003, s. 725.

²⁵⁹ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.2, 16 Kanun-ı sani 1332; Halid Ziya Uşaklıgil, **a.g.e.**, s. 725.

²⁶⁰ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.9, 22 Nisan 1334-1918.

²⁶¹ Ali Ekrem 6 Ocak 1919 tarihli içtimada reis seçilmiş, yine aynı oturumda müderris muavinlerinden İbrahim Necmi Bey kâtip olarak seçilmiştir. Bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N.10, 10 Kanun-ı sani 1335-1919.

²⁶² BOA, MF. ALY. 131-33, (1337 C 20).

²⁶³ 30 Mart 1919 tarihli içtimada riyasete Dr. Rıza Tevfik, kitabete ise muallim M. İzzet Bey seçilmiştir. Bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N.16, 30 Mart 1335-1919.

zamanda meclise de başkanlık etmesi esası kabul edilmiştir. Meclisin iki aday belirlemesi kuralı da yine aynı nizamname ile başlamıştır. Meclis-i Müderrisînin belirlediği iki aday hakkında Darülfünun Divanının tavsiyesi de dikkate alınarak Maarif Nezareti tarafından görevlendirilmesi esası kabul edilmiştir. Yeni nizamname şartlarına göre seçilen ve nezaret tarafından onaylanan ilk Medrese ve Meclis-i Müderrisîn reisi Mahmud Cevad Bey'dir²⁶⁴.

Meclis-i Muallimîn hakkındaki talimatnamenin yayınlanmasından itibaren öğretim üyeleri tarafından her yıl Kanun-ı sani ayında gerçekleşen oylama sonucu seçilen meclis reislerinin görev süreleri ve seçimleri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Reislerin görev başında iken devam eden eğitim öğretim faaliyetleri ve yeni gelişmeler kendi içersinde tasnif edilerek tezimizin birinci hariç diğer bölümleri içersinde ayrıntılı olarak anlatıldığı için burada tekrar edilmemiştir. Aynı şekilde 1919 Nizamnamesinden sonra seçilen reisler dördüncü bölümde anlatılması daha uygun görülmüştür.

9. Meclisin Yükseköğretim Tarihindeki Yeri ve Önemi

Burada kısaca da olsa Meclis-i Müderrisînin önemine değinmek gerekmektedir. Şöyle ki Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesinden sonra 1919 yılına kadar teşkilat ve idareye yönelik Darülfünun hakkında kapsamlı bir nizamname çıkartılamamıştır. Emrullah Efendi'nin çalışmaları İnzibat Nizamnamesi ile sınırlı kalmıştır. II. Meşrutiyet'ten Mütareke'ye Darülfünun ve Fakülteler 1913 talimatnamesi ve kararnameler ile yönetilmiştir. Bahsi geçen süreç Osmanlı Devleti'nin dağıldığı yıllardır, bu yıllardaki siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisi fazlası ile eğitim kurumlarında da hissedilmiştir. Hiç bitmeyen savaşlar nedeni ile fakültenin eğitim öğretimi durma noktasına gelmiş ancak öğretim üyelerinin en zor şartlarda bile görevlerinin başında olmaları ve meclis toplantılarının devam etmesi bu günlerin etkisini bir miktar

---

²⁶⁴ Mahmud Cevad'ın teşekkür konuşması için bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 27, 23 Kanun-ı evvel 1335-1919. Darülfünun-ı Osmani Nizamnamesinin uygulanaşı ve fakülte idaresindeki değişiklikler dördüncü bölümde ayrı bir başlık altında ayrıntılı anlatılmıştır.

azaltmıştır. Siyasi otoritenin zayıfladığı bir noktada ve eğitim alanındaki problemlerin hem artarak hem de çeşitlenerek devam ettiği bir süreçte Meclis-i Müderrisîn aldığı kritik kararlar ile sürece katkı sağlamıştır. Maarif Nezareti bu zor dönemde yetki paylaşımı yaparak yükünü hafifletmiştir. Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri sadece kendi fakültelerini düşünmemişler muhtariyet kanunu tartışılırken konuya hep Darülfünun meselesi açısından yaklaşmışlardır. Adı geçen kanun hazırlık komisyonlarında Ziya Gökalp, İsmail Hakkı, Faik Sabri, Mehmet Fuad gibi öğretim üyeleri yer alarak nizamnamenin şekillenmesinde aktif rol oynamışlardır. Darülfünun'un muhtariyetini kazanmasında Edebiyat Fakültesi Meclisinin rolü büyüktür. Darülfünun mensupları yükseköğretimin her alanında fakülte meclisleri sayesinde siyasi otoritenin etkisinde değil kollektif akıldan doğan bilimsel düşüncenin ışığında karar alabilme yetkisine sahip olmuşlardır. Fakülte mensupları mecliste aldıkları kararlarda sınırsız ve sorumsuz değillerdir ancak günümüz üniversitelerinden daha özerk bir yapıda oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Meclisin önemini ortaya koyan diğer bir nokta ise şudur; yukarıdaki satırlarda temas edilen savaş yıllarında ve mevzuat eksikliğinin olduğu devrede fakültenin ihtiyacı olan öğretim üyeleri de meclisin tercihleri ile aşılmaya çalışılmıştır. Meclis-i Müderrisîn'in en önemli fonksiyonu; işgal yıllarında bile fakülte faaliyetlerini sürdürmesini sağlaması ve ülkenin kurtarılması için durması gereken noktada olmasıdır. Türk milletinin istiklali için yapılması gerekenleri ve fikirlerini cesurca dünyaya ilan etmesidir. Mütareke günlerinde nezaretin fakülteye müdür atayamadığı ve Darülfünun binasının işgal edildiği bir ortamda fakülte eğitim öğretime ara vermemiştir. Bu, meclisin üstün gayretleri ile gerçekleşmiştir.

C. ŞUBEDEN FAKÜLTEYE GEÇİŞ SÜRECİ

Önceki kısımda Meclis-i Muallimînlerin tüm şubelerde açılmasını öngören 1911 tarihli bir talimatnameden bahsetmiştik. 1912 yılı ise Darülfünun ve şubeleri için mevzuat açısından verimli bir zaman dilimi olmuştur²⁶⁵. 1912 yılının ilk yedi ayında Emrullah Efendi, ikinci kez Maarif Nezareti makamında bulunmaktaydı²⁶⁶. Onun zamanında Avrupa'daki eğitim modelleri örnek alınarak Maarif Nezareti ve Darülfünun hakkından önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Siyasi hayattaki istikrarsızlıklara rağmen yükseköğrenim sisteminin temeli oluşturacak düzenlemelere gidilmiştir. Önce *Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı Hakkında(ki) Nizamname* yenilenmiştir²⁶⁷. Yine Darülfünun ve şubelerinin tüm işlemlerini nezaret adına yürüten Tedrisat-ı Âliye Dairesi tekrar yapılandırılmıştır²⁶⁸. Aynı zamanda Darülfünun-ı Osmanî Müdür-i Umumiliği kurulmuştur²⁶⁹. Emrullah Efendi'nin üzerinde yoğunlaştığı ve en çok savunduğu düzenleme *Darülfünun Sureti Teşkiline ve İdaresine* müteallik nizamnamedir. II. Abdülhamid zamanında hazırlanan Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesinin birçok maddesi yürürlükten kaldırılmış ve artık bu nizamname ihtiyaçlara cevap verememekteydi. Emrullah Efendi Darülfünun yönetimi ve teşkilatı hakkında yeni bir yönetim yapısı oluşturmak için gerekli tüm hazırlıkları yapmış ve nizamname layihasını²⁷⁰ gerekli mercilere göndermişti²⁷¹. Aynı zamanda bu düzenlemenin niçin

²⁶⁵ M. Ergün, *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, s. 264.

²⁶⁶ İlk kez 1910 yılının başında Maarif Nazırı olan Emrullah Efendinin ikinci nezaret dönemi ise 01.01.1912-21.07.1912 tarihleri arasında 6 ay 21 gün sürmüştür. Bkz, Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 462.

²⁶⁷ 25 maddelik bu nizamname için bkz. *Düstur*, II. Tertip, C. 4, s.167-173.

²⁶⁸ “*Mekatib-i Âliye umuru muamelatının*” yürütülmesi için Maarif Nezareti bünyesinde bir Tedrisat-ı Âliye Dairesinin kurulduğuna dair tamimname 9 Temmuz 1327 [22 Temmuz 1911] tarihinde tüm yüksek okul ve Darülfünun Şubelerine gönderilmiştir. Bkz, *BOA, MF. ALY.* 22- 85, (1329 Ş 16).

²⁶⁹ “Bu kere müceddeden teşkil buyrulan” Darülfünun-ı Osmanî Müdür-i Umumiliği için yeni bir kalem heyeti istihdam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz, , *BOA, MF. ALY.* 33-65, (1330)

²⁷⁰ Darülfünun'un Teşkilat-ı Esasiesine ve İdaresine Müteallik Nizamname Layihası için bkz, *Sabah*, 8 Mart 1328 [21 Mart 1912].

²⁷¹ Emrullah Efendinin hazırladığı “*Darülfünun'un Sureti Teşkil ve İdaresine Dair Kaleme Alınan Nizamname Layihası*”nın Maarif Nezareti, Sadaret, Şura-yı Devlet, Meclis-ı Mahsus Tanzimat Dairesi ve Darülfünun gibi kurumlar arasındaki bürokratik yolculuğu için bkz, Murat Candemir, “*Maarif Nazırı Emrullah Efendi Döneminde Hazırlanan Darülfünun Yönetimi İle İlgili Bir Nizâmname Layihası (1912)*”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 44, İstanbul 2008, s. 143-168.

yapılması gerektiğine dair “*esbab-ı mucibe*”sini kamuoyu ile paylaşmıştır²⁷². Ancak Emrullah Efendinin tüm çabalarına rağmen bu nizamname yasalaşmamış ve layiha halinde kalmıştır. Darülfünun idaresi ve teşkilatı hakkında ilgili yasa ancak 1919 tarihinde çıkartılabilmıştır²⁷³.

Emrullah Efendinin bu düzenlemelerin paralelinde diğer bir çalışması ise Darülfünunda disiplini sağlamaya yönelik 18 maddelik *Darülfünun ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname*’sidir²⁷⁴. II. Meşrutiyet’in serbest ortamından yararlanıp Darülfünuna hücum eden öğrencilerin dersleri takip etmek yerine siyasi parti ve olaylarla içli dışlı olmaları²⁷⁵ yetkilileri böyle bir nizamname hazırlamaya sevk etmiştir. 21 Nisan 1912 tarihli düzenleme ile üniversitenin disiplini bozan öğrencilerin kontrol altına alınmak istenmiştir. Bu nizamname de öğrencileri süresiz okuldan uzaklaştırma gibi ağır cezalar yer almaktadır.

Yine Emrullah Efendi zamanında hazırlandığı anlaşılan ancak 15 Mayıs 1329 [28 Mayıs 1913] tarihinde yürürlüğe giren *İstanbul Darülfünunu Talimat*’ı²⁷⁶ üniversite ve fakültelerin işleyişine dair önemli düzenlemeler getirmiştir²⁷⁷.

²⁷² 1 Mart 1328 [14 Mart 1912] tarihli esbab-ı mucibe için bkz; M. Candemir, **a.g.m.**, s. 163.

²⁷³ Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi adıyla çıkan kanunun maddeleri için bkz, **Düster**, II. Tertip, C. 11, s. 401-409.

²⁷⁴ “*Darülfünun ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname*”si için bkz. **Düster**, II. Tertip, C. 4, s. 460-463. Nizamnamenin esbab-ı mucibesi için ayrıca bkz. **Tanin**, nr.1262, 23 Şubat 1327 [7 Mart 1912].

²⁷⁵ İkinci Meşrutiyet dönemi öğrenci olayları hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Aktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, İstanbul 1990, s.63-147; Öğrenci Cemiyetlerinin faaliyetlerinin basına yansımaları üzerine bir çalışma için bkz, Kenan Olgun, “*İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında bir Eğitim kurumu olarak darülfünun (1908-1912)*”, İ.Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 1, Sayı: 2, İstanbul 2002, s. 194-201.

²⁷⁶ Maarif-i Umumiye Nezareti, **İstanbul Darülfünunu Talimat**, İstanbul 1329.

²⁷⁷ Kitapçık halinde yayınlanan bu talimatın sonunda “Darülfünun ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname” yer almaktadır. Kitapçığın kapağında rumi 1329 tarihinin bulunması ve inzibat nizamnamesinin sonunda yer alması bu talimat hakkında yanlış ve eksik yorum yapılmasına sebep olmuştur. Bazı yazarlar (M.Ali Ayni, **a.g.e.**, s.35; O.Ergin, **a.g.e.**, s.1012) bu talimat’tan Emrullah Efendinin hazırladığı “nizamname” diye bahsederler, oysaki yukarıda işaret ettiğimiz gibi Emrullah Efendi döneminde sadece *İnzibat Nizamnamesi* yayınlanmış Darülfünun idaresine yönelik nizamname ise layiha olarak kalmıştır. 65 maddelik *İstanbul Darülfünun Talimat*’ı üzerinde Emrullah Efendi’nin tasarrufu olduğu muhakkak ise de talimatın yürürlüğe giriş tarihi daha sonra yani 15 Mayıs 1329 [28 Mayıs 1913]’dür. Muhtemelen Darülfünun için çok önemli olan idareye yönelik nizamname çıkartılmayınca Emrullah Efendi’den sonra gelen nezaret yetkilileri bürokratik prosedürlerle uğraşmak yerine layiha maddeleri üzerinde değişiklik yaparak ve talimat sevisine çekerek nezaret içinde meseleye çözüm bulmuşlardır. *İstanbul Darülfünun Talimat*’ın 15 Mayıs 1329 [28 Mayıs 1913] tarihinde yürürlüğe

Çalışmamızın bu bölümünde Darülfünun için hazırlanan İnzibat Nizamnamesi ve talimatname çerçevesinde fakültenin akademik hayatında meydana gelen değişiklikler ele alınacaktır. Yeni belirlenen kurallar doğrultusunda Edebiyat Fakültesinde eğitim ve öğretim hayatının nasıl şekillendiğini ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu anlamda yeni oluşturulan ders programı, yeni alınan muallimler, fakültenin giriş şartları, başvuru evrakları, sınav ve puanlama sistemi, fakülteler arası geçiş, eğitim ücretleri, sömestr sistemi, ders ve imtihan takımları, mezuniyet şartları ve disipline dair konular başlıklar halinde incelenecektir.

1. Edebiyat Fakültesine Giriş Şartları

Fakülteye kabul edilecek öğrenciler içerisinde sadece asli öğrenciler ile ilgili kayıt ve kabul şartları belirtilecek, dinleyici (sami'in) olarak katılanlar hakkında detaylı bilgi verilmeyecektir.

Fakülteye girmek isteyen öğrenciler öncelikle 16 yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir²⁷⁸ (İDFT, m.4). Yaş şartı ile birlikte kimlerin başvurabileceği talimatnamenin üçüncü maddesinde açıklanmıştır:

- Mülâzemet rüsusuna sahip olanlar,
- Darülfünun şubelerinden ve diğer yüksek okul mezunlarından olup askerlik hizmetini yapanlar imtihansız olarak kabul edileceklerdir.

Mülâzemet rüusu yapılıncaya kadar²⁷⁹;

---

girdiğine dair belgeler için bkz, **BOA, MF. ALY.** 20-32A, (1328 Ca 19); **BOA, MF. ALY.** 64-58, (1332 B 16).

²⁷⁸ Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesinde (DFŞN, m.9) Şubelere giriş sınırı 18 yaşını doldurmuş olmak iken İstanbul Darülfünun Talimat'ında (İDFT, m.4) bu sınır 16'ya çekilmiştir. Karşılaştırma için bkz. DFŞN: **Düştur**, I. Tertip, C. 7, s. 659-664; İDFT: Maarif-i Umumiye Nezareti, **İstanbul Darülfünunu Talimat**, İstanbul 1329.

²⁷⁹ Mülâzemet Rüusu Nizamnamesi (MRN) 13 Mayıs 1329 / 21 Safer 1332 tarihinde yayınlanmıştır. Ve 1330 r. (1914) yılından itibaren uygulanmıştır. (Bkz. **BOA, MF. ALY.** 55-103, 1332 S 21); Nizamname hükümlerine göre Meclis-i Müderrisîn tarafından seçilen sınav komisyonları tarafından hazırlanan sorularla imtihan yapılmaktadır. Yılda iki kez yapılması istenen sınavlar; İstanbul için Darülfünunda yapılması, taşrada ise yine bu komisyonun gönderdiği sorular ile vilayet maarif müdürlerinin başkanlığında oluşturulan heyetlerce (MRN, m.2-4) yapılması ve değerlendirme için tekrar Darülfünuna

- Sultanî ve yedi senelik idadîler ve bunlara denk askeri okullar mezunları,
- Galatasaray Sultanîsinin sadece Fünûn Şubesi mezunları (yedi senelik idadîye denk sayılmaktadırlar)
- Yedi senelik idadî okul seviyesinde oldukları hükümetçe onaylı ve Duhûliye imtihanını kazanmak şartıyla özel okul ve yabancı okul mezunları,

Duhûliye (giriş) sınavı şu derslerden oluşmaktaydı:

- Tarih,
- Coğrafya,
- Ulum-ı Tabiiye,

---

gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Edebiyat Fakültesi bu imtihanlara ait bir örnek olması için Sarbon Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden Bakalorya imtihanlarında sorulan soruların bir benzerini talep etmiştir.[Bkz, **İDF. MMZD-II**, ZN:3, 8 K.Evvel 1329], Fransa'da uygulanan sistemin aynen tatbikinin mümkün olmayacağı anlaşılınca bize özgü bir sınav sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. [Bkz, **İDF. MMZD-II**, ZN: 5, 22 K.Evvel 1329], 1330 senesi Bakalorya imtihanlarının sorularını hazırlayacak komisyon mecliste belirlenmiştir. İlk defa olarak oluşturulan komisyonda şu isimler yer almıştır [Bkz, **İDF. MMZD-II**, ZN: 9, 19 Mart 1330]:

Türkçe ve Edebiyat için: Ferit Bey, Hamdullah Suphi Bey, Mehmet Fuat Bey,

Tarih için: Yusuf Akçura Bey, Efdaluddin Bey, Ahmed Ağayef,

Coğrafya için: Faik Sabri Bey, Mahmud Zarif Bey, Yusuf Akçura Bey

Fransızca için: Nazım Bey, Enikyan Efendi, Selahaddin Orhan Bey

İngilizce için: Barsamyan Efendi, Hüseyin Daniş

Almanca için: İbrahim Cemil Bey,

Ulum-ı Tabiiye için: Fünun Şubesine müracaat edilecektir.

Mülâzemet Rûusu (Bakalorya) imtihanları ilk başta yüksekokul ve lise mezunu dışında kalanlar için uygulanmış ancak daha sonraları bu sınavın kapsamı genişletilerek Darülfünuna girmek için tek şart haline gelmiştir (MRN, m.7). Yani tüm adaylar üniversiteye girmek için bu sınavı geçmek zorunda kalmışlardır. Üç çeşit Mülâzemet Rûusu imtihanı yapılmaktadır; Edebiyat Fakültesine girmek için "*Edebiyat Mülâzemet Rûusu*"na sahip olmak gerekmektedir. (MRN, m.6-8)

Birinci Dünya Savaşının getirdiği olumsuzluklar neticesinde Bakalorya imtihanlarında bazı değişiklikler yapılmıştır. 2 Mayıs 1332 [15 Mayıs 1916] tarihinde çıkartılan ek nizamname ile iki sene müddetle sultanî mezunları sınavsız Darülfünuna kabul edilmeleri kararlaştırılmıştır. Daha sonraki tarihlerde üç kez daha bu hafifleştirme süreleri uzatılmıştır. Sırasıyla kanun metinleri için bkz, Mülâzemet Rûusu Nizamnamesi (MRN): **BOA, İ.DUİT.** 60-1, (19 C 1331); **MF. ALY.** 55-103, (1332 S 21); Mülâzemet Rûusu İmtihanlarına Mütedair 19 C 1331 Tarihli Nizamnameye Müzeyyel Mevadd-ı Nizamiye: **BOA, İ.DUİT.** 18-73, (1334 C 2); **Düstur**, II. Tertip, C.8, s.897, diğer ek nizamnameler için ayrıca bkz: **Düstur**, II. Tertip, C.10, s. 588 ve **BOA, İ.DUİT.** 18-71, (21 S 1338); **Düstur**, II. Tertip, C.11, 446; A.Siler, **a.g.t.**, s. 97-98.

- Edebiyat-ı Türkiye*,
- Arabî veya Farisî lisanlarından biri,
- Fransızca veya diğ er bir yabancı dil,

Giriş imtihanlarının zamanı her sene ders yılı sonunda ilan edilir (İDFT, m.5). Ve imtihana zamanında girmeyenler o sene bir daha sınava alınmazlar (İDFT, m.6). Giriş sınavları 15 gün devam eder ve sınavlar genelde yazılı şeklindedir, bazı derslerden sözlü de yapılabilir (İDFT, m.7). Başarılı olmak için tüm dersleri geçmek gerekmektedir (İDFT, m.9). Giriş imtihanları, Meclis-i Muallimînce her ders için seçilen “mümeyyiz”lerin oluşturduğu sınav komisyonu tarafından yapılmaktadır. Komisyon üyeler, kendi dersleri için soru hazırlamak ve sınavların kurallara uygun bir şekilde yapılmasına nezaret etmekle görevlendirilmişlerdir. Örneğın talimatın yürürlüğe girdikten sonraki ilk ders yılında (1913-1914) giriş imtihanlarını yapacak komisyon üyeleri, 9 Eylül 1329 [22 Eylül 1913] tarihli meclis toplantısında belirlenmiştir. Üyeler şu isimlerden oluşmuştur²⁸⁰:

Tarih:	Ahmet Ağayef Bey,
Coğrafya:	Efdalüddin Bey,
Edebiyat-ı Türkiye:	M. Akif Bey
Arapça / Farsça:	Bağdatlı Fehmi Bey,
Fransızca:	Enikyan Efendi,
İngilizce:	Dikran Barsamyan Efendi,
Rusça:	Ahmet Ağayef Bey,
Almanca:	İbrahim Cemil Bey

---

* Gayr-i Müslim vatandaşlar beş seneye kadar yalnız muallimlerin takrirlerini anlayacak derecede Türkçe bilmeleri yeterli görülecektir.

²⁸⁰ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.1, 9 Eylül 1329.

2. Fakülteye Başvurmak İçin Gerekli Evraklar

Mülâzemet rüsu imtihan sonucu olmayan adaylar Duhûliye sınavına girmek için başvuru zamanında ve 25 gün içersinde Edebiyat Fakültesi müdüriyetine aşağıdaki belgeler ile birlikte başvurmak zorundadır. Kayıt esnasında başvuru evrakını doldurup imzalamak suretiyle bu form ile birlikte evraklarını idareye teslim etmesi gerekmektedir.

- Nüfus tezkeresi
- 2 adet resim
- Mektep şahadetnamesi
- Aşı şahadetnamesi
- İkametgâh ilm-i haberi

Adaylar fakülteye kabul edilmek için devlet memuru olmadığına dair de bir belge ibraz etmek zorundadır²⁸¹ (İDFT, m.10). Sınavı kazanarak fakülteye girmeye hak kazanan öğrencinin bir dosyası oluşturulup kendisine ücret karşılığında bir “*hüviyet varakası*” verilmiştir (İDFT, m. 10-11).

Dinleyici olarak kabul edilecek talebelerin miktarı dershanelerin kapasitesine göre belirlenir, kendilerinden tüm ücretler tahsil edilir ve aynı zamanda dinleyici öğrenciler asli öğrencilerin sahip oldukları haklardan hiçbirine sahip olamazlar (İDFT,

---

²⁸¹ Memur öğrencilere Meşrutiyet’in ilk yıllarında müsaade edilmekteydi [bkz. **BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemî** (bundan sonra **DH. EUM. THR.** şeklinde kısaltılacaktır.) Dosya numarası: 33, Gömlek numarası: 65, (1328 Ca 9); **DH. EUM. THR.** 64-21, (1329 Ca 2)]; ancak sayı artıkça devlet dairelerinde işler aksamaya başlaması üzerine bu öğrencilere amirleri tarafından hoşgörü ile bakılmadı. Kurumlar Darülfünunun memurları öğrenci olarak kabul etmesine karşı çıktılar. [bkz. **BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası** -bundan sonra **DH. EUM. VRK.** şeklinde kısaltılacaktır.- Dosya numarası: 23, Gömlek numarası: 113/A, (1329 Ca 01)] 1911 yılından itibaren Mevcut öğrencilerin eğitimlerini tamamlamaya kadar özellikle imtihan zamanlarında öğleye kadar izin verilmesi yoluna gidildi. Bu talimat ile de memur öğrencilerin Darülfünuna girişleri engellenmiş oldu. Detaylı bilgi için bkz. A.Siler,**a.g.t.**,s. 99-101; Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, s. 264.

m.13-14). İkamet adresleri deęişen²⁸² tüm öğrenciler idareye bilgi vermek zorundadır (İDFT, m.15).

3. Fakülteler Arası Nakiller

Edebiyat Fakültesine kayıt olan öğrenci ile mezun olanlar arasında büyük farklar olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu durumun sebepleri içerisinde devamsızlık yanında fakülteler arası geçişi kolay olması da yer almakta idi. Fakülteler arası “*nakl-i kaydın*” şartları talimatnamenin 26-32. maddelerinde açıklanmıştır. Buna göre öncelikle Edebiyat Fakültesi ile aynı anda başka bir fakülteye devam etmek mümkün değildir. Ancak giriş şartları eşit olan diğer fakülteye “*esbab-ı mucibe*”sini belirten bir dilekçe ile bir defaya mahsus geçiş hakkı tanınmıştır. Bu geçişler İstanbul için ders yılı başlarında taşrada ise hukuk ve tıp fakültelerinden Edebiyata geçiş ise ders yılının her devresinde mümkündür²⁸³ (İDFT, m.26).

Edebiyat Fakültesinden başka bir fakülteye geçenler hangi sınıfta olurlarsa olsunlar gittikleri şubede birinci sınıftan başlarlar aynı şekilde Edebiyat için gelenler de birinci sınıftan başlamak zorundadırlar (İDFT, m.27).

Nakil yapmak isteyen öğrenciye eski fakültesindeki eğitim durumunu gösteren ücretsiz bir tasdikname verilir. Fakülteler arası geçiş yapmak isteyen öğrencilerin geçmişe yönelik idareye borçları bulunmaması gerekmektedir (İDFT, m.28). Ortaöğretim mezunu olmak şartı ile Avrupa’daki resmi üniversitelerinin Edebiyat Fakültelerinden fakülteye geçiş hakkı bulunmaktadır (İDFT, m.30).

---

²⁸² Gerekli belgeler ile ilgili ve sonradan meydana gelecek değişiklikler hususunda gazetelere de ilan verilmiştir. Bkz. **Sabah**, nr.7804, 30 Mart 1327 [12 Nisan 1911], s. 4.

²⁸³ Taşradan başkente tayinlerden dolayı “*nakl-i hane*” yani adres değişikliği olacağı için bu durumda olan öğrencilere kolaylık sağlanmıştır.

4. Eğitim Ücretleri

Dinleyiciler dahil tüm öğrenciler eğitim için belirlenmiş ücretleri ödemek zorundadır, ancak fakir öğrenciler buldukları mahallerin yetkili makamlarından fakirlik belgesi getirmesi şartı ile bu ücreti ödemekten muaf olacağı ve fakir öğrencilerden diploma ve tasdikname ücreti alınmaması kararlaştırılmıştır²⁸⁴ (İDFT, m.19).

Bir yıllık ders ücretleri Eylül, Kanun-ı evvel, Mart, Haziran aylarında olmak üzere dört taksitte ve üçer ay ara ile tahsil edilir, ilk sene duhûliye ücretini ödeyen birinci sınıf talebesi Eylül taksisinden muaf tutulur (İDFT, m.20). Taksitler; iki taksit ödeme aralığında verilebilir ancak Haziran taksitinin süresi derslerin sona ereceği tarihe kadardır. Taksitini ödemeyen öğrenci imtihanlara alınmaz ve o sene kaydı dondurulur. Gelecek seneden itibaren ücretlerini ödemediği takdirde haklarını geri alır (İDFT, m.21).

Muhasebeye ödenen taksitlerin makbuz numara ve tarihleri “hüviyet varakası”na idare tarafından işlenecektir. Çünkü bu makbuz numaraları imtihan zamanında ibraz edilmek zorundadır (İDFT, m.22). İki sene üst üste ücretlerini ödemeyen talebe imtihanlara da giremediği için “kayd-ı terkîn²⁸⁵” olur. Bir sene ara ile ancak kaydı yenilenebilir. Bu durum da bir kereye mahsustur (İDFT, m.23). Taksitlerin ödenmesi aynı zamanda kayıt yenileme anlamı taşıdığı için fakir öğrenciler de üç ayda bir kayıt yenileme işlemlerini yapmak zorundadır (İDFT, m.24).

Ders ve evrak ücretleri 24. maddede açıklanmıştır:

- Duhûliye (giriş) Harcı: Yarım lira
- Tecdât-i Kayıt Harcı (kayıt yenileme): Çeyrek lira
- Şahadetname (diploma) Harcı: İki lira
- Tasdikname Harcı: Yarım lira

²⁸⁴ Fakir öğrenciler ile ilgili düzenleme 17 Mart 1910 tarihinde yapılmıştır. “Mekatib-i Âliye talebesinden fakr-u zarureti Meclis-i İdare ve Maarif memurlarınca musaddak olanlar”ın eğitim ücretlerinden muaf tutulmasına dair düzenleme için bkz, **Düstur**, II. Tertip, C. 2, s. 149.

²⁸⁵ Kayd-ı terkîn: Kaydın silinmesi.

- İmtihan Harcı: Yarım lira

Devletin gelirleri arasında yer alan eğitim ücretlerinin düzenli bir şekilde tahsil edilmesi ve kayıt yenileme ücretini ödemeyenlerin “tecdit-i kayıt”larının yapılmaması Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından özellikle vurgulanmıştır²⁸⁶.

5. İmtihanlar

Bir ders yılı kış ve yaz dönemi olmak üzere iki sömestre ayrılmıştır. Kış şuhur-ı dersiyesi (sömestri) Eylül ayı başında başlayıp Kanun-ı sani başına kadar devam eder, yaz şuhur-ı dersiyesi (sömestri) ise Şubat- Haziran ayları arasını kapsamaktadır. Öğrenciler için yaz tatili Temmuz-Ağustos aylarıdır. İmtihanlar üç devreye ayrılmıştır. Birincisi yaz sömestri sonunda yani Haziran ayında ikincisi ders yılı başında yani Eylülde üçüncüsü de kış sömestri sonunda yani Kanun-ı sani ayındadır. Dolayısıyla imtihanlar Eylül-Kanun-ı sani ve Haziran aylarında yapılmaktadır (İDFT, m. 33-34).

İmtihan günlerinin ve derslerin dağılımını görmek için, fakültenin 1914 yılına ait ikinci devre (Devreyi sâniye: Eylül) imtihan cetvelini örnek olarak verebiliriz; imtihanlar zevali saat birde başlaması kararlaştırılmıştır. Fakülte müdüriyeti tarafından onaylanıp imtihanlardan bir gün önce ilan edilen ve nezarete gönderilen program şu şekildedir:

Tablo 11: Edebiyat Fakültesi 1914 Senesi Devre-i Sâniye İmtihan Cetveli

1.sene	2. sene	3.sene	Gün	Tarih
Felsefe	Tarih-i Umumi	Tarih-i Edebiyat-ı Arabî	Çarşamba	10 Eylül 1330
-	-	Elsine	Cumartesi	13 Eylül 1330
Tarih-i Umumi	Tarih-i Edebiyat-ı Arabî	-	Pazartesi	15 Eylül 1330
?	-	Tarih-i Asr-ı Hazır	Perşembe	18 Eylül 1330

²⁸⁶ Ücretleri ödemeyen öğrenciler hakkında nasıl muamele yapılacağı Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri müdüriyeti tarafından sorulan soruya cevap olarak; Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından Edebiyat Şubesi ile birlikte diğer tüm şube ve yüksek okul müdürlüklerine bir uyarı yazısı gönderilmiştir. Bkz, **BOA, MF, MKB.** 200-118, (1329 C 12).

Elsine	Felsefe	-	Cumartesi	20 Eylül 1330
-	Elsine	-	Pazartesi	22 Eylül 1330
Coğrafya	Coğrafya	-	Çarşamba	24 Eylül 1330
-	Edebiyat-1 Türkiye	Coğrafya Ve Etnografya	Perşembe	25 Eylül 1330
Edebiyat-1 Türkiye	-	-	Cumartesi	27 Eylül 1330
-	Fenni Terbiye	Tarih-i Osmanî	Pazartesi	29 Eylül 1330
Fenni Terbiye	-	-	Salı	30 Eylül 1330
-	Mehasin	-	Perşembe	2 T.Evvel 1330
Edebiyat-1 Arabî	İlmi İçtimai	-	Pazartesi	6 T.Evvel 1330
-	-	Felsefe	Salı	7 T.Evvel 1330
Mehasin	Edebiyat-1 Arabî	-	Çarşamba	8 T.Evvel 1330
-	-	Edebiyat-1 Türkiye	Perşembe	9 T.Evvel 1330
Edebiyat-1 Farisi	Edebiyat-1 Farisi	-	Cumartesi	11 T.Evvel 1330
-	-	Edebiyat-1 Arabî Ve Farisi	Pazartesi	13 T.Evvel 1330
-	Tarih-i Edebiyat-1 Türkiye	-	Salı	14 T.Evvel 1330
İktisat	-	Tarih-i Edebiyat-1 Türkiye,	Çarşamba	15 T.Evvel 1330
-	Tarih-i Osmanî	-	Pazartesi	22 T.Evvel 1330
Tarih-i Osmanî	İktisat	İlm-i İçtimai	Cumartesi	25 T.Evvel 1330

Kaynak: MF. ALY. 69-52, Lef 1.

Edebiyat Fakültesinde eğitim öğretim süresi üç yıl, 6 sömestr halinde yapılmaktadır. Her öğrencinin bir dersten üç sınav hakkı vardır. Üç defada başarılı olmayan öğrencinin kaydı silinmektedir (İDFT, m.39). Öğrenci imtihana girmek için teorik derslerin üçte birine devam etmek zorundadır. Bu süre aşıldığı takdirde imtihana kabul edilmemektedir. Öğrenciler devam hususunda hem idare hem de dersin muallimi tarafından kontrol edilmiştir. Fakülte müdüriyeti tarafından öğrencilerin derslere devamını takip etmek için sene başlarında öğrencilere bir evrak verilir, öğrenci bu evraki her derste muallime imzalatmak ve sınav zamanı ibraz etmek zorundadır (İDFT, m.40). Öğrenci fakülte idaresine imzalattığı devam tasdiknamesi ile birlikte dersin müderrisine hitaben yazılmış bir dilekçeyi müderrise teslim eder. Sınav sonucunun ve müderrisin imzası bulunan bu evrak idareye teslim edilmesi gerekmektedir (İDFT, m.42).

İmtihanlarda öğrenciye beş soru sorulur ve sorulardan alınan puanların ortalaması başarı notu olarak yazılır. İmtihanlara girmek için öğrencinin borcu olmaması ve imtihan harcının ödenmesi gerekmektedir. İmtihan harcını ödeyip de sınava girmeyen öğrenci birinci hakkını kullanmış sayılır. Ancak sağlık raporu ve cenaze gibi meşru mazereti olan öğrenciler daha sonra sınava kabul edilirler (İDFT, m. 44-45). Edebiyat

Fakültesinde dersler imtihan takımlarına ayrılmış aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır (İDFT, m.49).

- Edebiyat-ı Türkiye, Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye, Mehasin
- Edebiyat-ı Arabiye, Edebiyat-ı Farisiye
- Elsineyi Ecnebiye, Tarih-i Edebiyat-ı Garbiye
- Felsefe ve Tarih-i Felsefe, Terbiye
- Tarih-i Siyasi, Tarih-i Umumî, Tarih-i Osmanî
- Coğrafya
- İktisat ve İlm-i İçtima

İmtihanlar takım müderrislerinin huzurunda gerçekleştirilir, müderrislerden birisinin mazereti bulunursa yerine vekil tayin edebilir (İDFT, m.50-51). İmtihan sonuçları 10 puan üzerinden değerlendirilir. Dersten geçmek için en az 5 puan almak gerekmektedir²⁸⁷. Notlarda yarımı geçen kesirler bütüne tamamlanır, yarımı geçemeyenle ise dikkate alınmaz. Ders ve sınıf geçme, diploma dereceleri aşağıdaki şekildedir (İDFT, m. 53-54-56):

9-10:	Aliyyülâlâ
8:	Âlâ
7:	Karîb-i âlâ
5-6 :	Vasat

6. Mezuniyet ve Ruus İmtihanları

Edebiyat Fakültesinde tüm ders takımlarının imtihanlarını geçen ve ortalama beş ve üzerinde puan alan öğrenci üçüncü sene sonunda son sınıf derslerinde de başarılı olduğu takdirde icazetname (diploma) almaya hak kazanır. Edebiyat Şubesinde doktora

²⁸⁷ Dört buçuk ve aşağısı puanlar zayıf nottur ve değerlendirmeye katılmamaktadır.

diplomasının ilk hali olan ruus diplomasını almak için aşağıdaki derslerden de imtihan vermek gerekmektedir:

- Edebiyat-ı Türkiye, Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye
- Felsefe ve Tarih-i Felsefe,
- Tarih-i Umumî ve Osmanî

Ruus imtihanları herkese açık bir şekilde yapılmaktadır. Öğrenciler bir de yazılı tez savunmasına tabi tutulmaları kararlaştırılmıştır. Bu derslerden başarılı olmak için en az üç puan almak zorunluluğu bulunmaktadır (İDFT, m.57-58).

Avrupa'daki Edebiyat Fakültelerinden mezun olan öğrencilerin de fark derslerini ve ruus imtihanını vererek bu diplomaya sahip olma hakları bulunmaktadır (İDFT, m.63). Bu talimatnamenin yürürlüğe girmesinden sonra uzun süre devam eden savaşlardan dolayı fakülte normal talebeyi zor bulduğu için doktora programlarına başvuru sayısı çok sınırlı kalmıştır. Zaten daha sonraki yıllarda bu konuda yeni düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Darülfünun öğrencilerinin azımsanmayacak bir kısmı şubelerden mezun olduktan sonra eğitimlerini geliştirmek için Avrupa üniversitelerine gittiği bilinmektedir. II. Meşrutiyetten itibaren Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi daha planlı ve kapsamlı şekilde gerçekleşmiştir. Darülfünundan öğrencilere verilen diplomalar Türkçe olarak hazırlanmaktadır. Bu durum Avrupa'ya giden öğrenciler için sıkıntı oluşturmaktadır. Öğrencilerin şikâyetini dikkate alan Fünun Şubesi müdüriyeti konunun Meclis-i Kebir-i Maarif'te görüşülmesini sağlamıştır. Fünun Şubesinin tezkiresini gündeme alan Meclis-i Kebir-i Maarif üyeleri Ulum-ı Âliye-i Diniye dışındaki tüm şubelerin diplomalarının hem Türkçe hem de Fransızca olarak hazırlanması yönünde karar almıştır²⁸⁸.

---

²⁸⁸ Meclis-i Kebir-i Maarif'in 27 Teşrin-i sani 1326 [10 Aralık 1910] tarihli toplantısı için bkz, **BOA, MF. MKB.** 196-79, (1328 Z 16).

7. Fakültede Disiplinin Sağlanması

Emrullah Efendi zamanında Darülfünun ve fakülteleri ilgilendiren diğer bir önemli çalışma ise yukarıdaki satırlarda bahsettiğimiz *Darülfünun ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname*'dir. 21 Nisan 1912'de yayınlanan nizamnamenin uygulanması için Edebiyat Fakültesinde bir inzibat meclisi ve inzibat memurları görevlendirilmiştir. Memurlar Maarif Nezareti tarafından atanırken²⁸⁹, inzibat meclisinin üyeleri müderris ve muallimler arasından Meclis-i Müderrisîn tarafından seçilmiştir. Ceza verme hususunda inzibat meclislerinin hazırladıkları raporlar doğrultusunda fakülte müdürü ve reisi ile Meclis-i Müderrisin yetkilendirilmiştir (DFŞİN, m. 1 ve 6).

Genel olarak Meclis-i Müderrisînin vereceği cezalar nizamnamenin 4. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır:

- Tekdir,
- En fazla bir yılı geçmemek üzere kayıt yenileme ve imtihanlardan men etme,
- En fazla bir yılı geçmemek üzere geçici olarak fakülteden ihraç,
- İki fazla iki seneyi geçmemek üzere Darülfünundan ihraç,
- Darülfünundan daimi olarak ihraç,
- En fazla iki seneliğine bir şube veya fakültenin bir veya bir kaç dersinden yapılacak imtihanlara kabul edilmeme,
- İki seneyi geçmemek üzere resmi ve özel bütün fakülte ve yüksek okullara devamdan men cezası.
- Haklarında ihraç kararı verilen öğrenciler hiçbir fakülte ve yüksek okula ve aynı zamanda imtihanlara kabul edilmezler (DFŞİN, m.5).

---

²⁸⁹ Örneğin 1921 yılında inzibat memurluğu için yine Edebiyat Fakültesi mezunları arasında yer alan Hasan Âli (Yücel) Efendi, 4 Ekim 1921 tarihinde 700 kuruş maaşla bu memuriyete atanmıştır. Atama kararname için bkz, **BOA, MF. ALY.** 161-81, (1340 S 7) lef 7.

Öğrencilere verilecek cezaların tamamı fakülte müdüriyeti tarafından Müdür-i umumîliğe bildirmek zorunluluğu vardır. Öğrencilerin disiplin ihlali yaptığı davranışlar ve ceza almasını gerektiren durumlar şunlardır²⁹⁰ (DFŞİN, m.7-9-10-11-13):

- a) Kendisine ait hüviyet varakasını başkasına kullandırmak,
- b) Kayıt ve kayıt yenileme işlemlerinin başkasına yaptırmak,
- c) İki fakülteye birden kayıt yaptırmak,
- d) Başarısız olduğu imtihan devresinde tekrar imtihana girmek,
- e) İkamet konusunda yanlış veya eksik bilgi vermek,
- f) Fakültenin “nizam ve şerefine” muhalif hal ve harekette bulunmak,
- g) Fakülte içersinde cinayet ve yaralama olaylarına karışmak,
- h) Reis veya müdürden izinsiz fakülte binası dahilinde ilan yapıştırmak, mevcut bulunan resmi ilanları kaldırmak, yırtmak vb. zararları vermek,
- i) Bina duvarlarına yazı yazmak, resim çizmek ve demirbaş eşyaya zarar vermek,
- j) Fakülte içersinde kulüp kurmak, miting ve gösteri yapmak ve konferans vermek yasaktır; bu kuralları ihlal etmek
- k) İmtihanlara hile karıştırmak ve kopya çekmek, başkasına kopya vermek,

Cezayı gerektiren durumlarda meclis kararını verinceye kadar öğrencinin fakülteye devam etmesi müdür veya reis tarafından yasaklanabilir (DFŞİN, m.8). Fakülte idaresi bina içersinde disiplini sağlamak için gerekli miktarda inzibat memuru istihdam edebilir ve bu memurlar tek tip üniforma giymeleri ve kolluk takmalar kararlaştırılmıştır (DFŞİN, m.17). Fakülte dışında öğrencilerin karıştığı adli olaylar; mahkemelerin sorumluk alanına girmektedir. Öğrencilerin sebep olduğu olaylardan dolayı fakülte içersinde disiplin bozulduğu takdirde Meclis-i Muallimîn kararı ve nezaret onayı ile bir ders veya sınıf geçici olarak tatil edilebilir(DFŞİN, m.18). Nitekim 1922 ilkbahar yaz aylarında Edebiyat Fakültesinde bu

---

²⁹⁰ Bu maddelerin yorumu için bkz, Ali Arslan, “Osmanlıdan Cumhuriyete Darülfünun Edebiyat Fakültesi”, **Bilim Sosyolojisi, Bilim Tarihi ve Yöntem** -Sosyoloji Yıllığı 16-, İstanbul 2007, s. 757-758.

durum yaşanmıştır. Öğrenciler bazı hocaların derslerine protesto edip katılmayarak önce Edebiyat Fakültesinde daha sonra bütün fakültelerde derslerin ara verilmesine sebep olmuşlardır. Bu konu Mütareke döneminde ayrı bir başlık halinde anlatılmıştır²⁹¹.

8. Yeni Müfredat Programı

İkinci Meşrutiyet'ten itibaren artırılan kadrolar ile fakültenin müfredatı günden güne zenginleşmiştir. 1913 İstanbul Darülfünun Talimat'ının ikinci maddesinde fakültenin ders programı şu şekilde yer almıştır:

- Edebiyat-ı Türkiye
- Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye
- Edebiyat-ı Arabiye
- Edebiyat-ı Farisiye
- Felsefe ve Tarih-i Felsefe²⁹²
- Tarih-i Umumî
- Tarih-i Osmanî
- Coğrafya
- İktisat ve İlm-i İçtima
- Elsine: (Fransızca- Rusça- Almanca- İngilizce)

Bu program talimatın hazırlandığı zamanda nezaretin 10 Nisan 1328 [23 Nisan 1912] tarihli emri ile müşterek toplanan Edebiyat ve Ulum-ı Şeriye Şubeleri Meclis-i Muallimîni tarafından hazırlanan son ıslahat programına az farkla benzemektedir. Edebiyat ve Ulum-ı Şeriye Şubeleri Meclis-i Muallimîni 1912-1913 ders yılı boyunca yaptığı toplantılarda kabul ettiği iki rapor nezaret tarafından bütçeye uymadığı için ve

---

²⁹¹ Darülfünun Grevi adıyla bilinen öğrenci olaylarına beşinci bölümde “Hissiyat-ı Milliyeyi Rencide Edenlere Karşı Edebiyat Medresesi Talebesi” başlığı altında yer verilmiştir.

²⁹²Ulum-ı Şeriye Şubesi ile müşterektir

yabancı dil derslerinin (İngilizce ve Almanca) kaldırılmaması gerektiği noktasından ret edilmişti²⁹³, üçüncü raporda nezaretin isteği hususlar ile fakülte mensuplarının istekleri dengelenmeye çalışılmıştır²⁹⁴. İngilizce ve Almanca tekrar programa eklenmiştir. Ders saatlerinin ve sayısının ısrarla artırılmasını talep eden öğretim üyeleri gerekirse bütçe fazlası dersleri fahri olarak vermeyi teklif etmişlerdir.²⁹⁵ Nezaretin onayı ile son şeklini alan program şu şekildedir:

Tablo 12: Edebiyat Fakültesi Ders Programı

Ders İsmi	1	2	3	Toplam
Edebiyat-ı Türkiye	2	2	2	6
Felsefe	3	3	3	9
Tarih-i Felsefe	-	-	2	2
Terbiye	-	2	-	2
İktisat	1	1	1	3
Mehasin	-	2	-	2
Tarih-i Umumî	4	2	2	8
Tarih-i Osmanî	2	1	1	4
Coğrafya	1	1	1	3
Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye	-	-	2	2
Edebiyat-ı Arabiye (birisi mecbur)	4	4	4	12
Edebiyat-ı Farişiye (birisi mecbur)	3	3	3	9
Fransızca (birisi mecbur)	3	3	3	9
İngilizce (birisi mecbur)	2	2	2	6
Almanca (birisi mecbur)	2	2	2	6
Rusça (birisi mecbur)	2	2	2	6
Toplam Ders Saati	29	30	30	79

²⁹³ Hüseyin Daniş, Mehmet Akif, Ahmet Naim, Ahmed Midhat, Efdalüddin, Ahmed Hikmet, Hamdullah Suphi Beylerden oluşan komisyonun ilk raporu 28 Mayıs 1328 [10 Haziran 1912] tarihinde kabul edilmiştir. İslahat mazbatası için bkz, **İDF. EF. MMZD-I**, İkinci İçtima, 28 Mayıs 1328; 19 Ağustos 1328 tarihindeki toplantıda kabul edilen mazbatayı ise Ahmet Naim, Abdullatif, Mustafa Asım ve Efdalüddin Beylerden oluşan komisyon hazırlamıştır. İkinci rapor için bkz, **İDF. EF. MMZD-I**, Altıncı İçtima, 19 Ağustos 1328; A. İ. Gencer- A. Arslan, **a.g.e.**, s. 53-102.

²⁹⁴ Edebiyat ve Ulum-ı Şeriye Şubeleri müdürü İsmail Hakkı Bey tarafından hazırlanan program 19 Ağustos 1328 [1 Eylül 1912] tarihli toplantıda aynen kabul edilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-I**, Altıncı İçtima, 19 Ağustos 1328.

²⁹⁵ 18 Ağustos 1912 tarihli toplantıda 23 öğretim üyesi fahri olarak ders vermek için imza atmışlardır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-I**, Beşinci İçtima, 5 Ağustos 1328.

9. M. Zarif Bey'in Tekrar Şube Müdürlüğüne Atanması

Darülfünun-ı Şahane döneminde sekiz yıl Edebiyat Şubesi yönetiminde bulunan Mahmut Zarif Bey, İzmirli İsmail Hakkı'dan sonra 23 Haziran 1913 tarihinde tekrar Edebiyat Şubesi müdürlüğe atanmıştır²⁹⁶. Emekli olduğu Ekim 1918 tarihine kadar da bu görevi üstlenmiştir. Kendisinin müdürlük dönemi Balkan ve Birinci Dünya savaşı yıllarına denk gelmiştir. Fakültenin gelişiminde büyük rolü olan M. Zarif Bey'in sadece idareci olduğu ve öğretim üyesi olmadığı da ifade edilmelidir. Halef ve selefleri muallimler arasında yer alırken kendisi ilginç bir şekilde sadece müdürlük vazifesini yerine getirmiştir. 28 Mayıs 1913 tarihinden itibaren yürürlüğe giren *İstanbul Darülfünun Talimat*'ının özellikle öğrencilere yönelik getirdiği yeni hükümler²⁹⁷ şube müdürünün yükünü artırmıştır. Şuhur-ı dersiye sistemi, mezuniyet sınavları, devamsızlık gibi konularda bütün işlemlerin takibi ve gerekli hususların nezarete bildirilmesi fakülte idaresi tarafından yapılmıştır.

Onun döneminde fakülte tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinin girişimleri ve Maarif Nezaretinin direktifleri neticesinde 1915-1916 eğitim öğretim yılından itibaren fakülte teşkilatında önemli değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle II. Meşrutiyetle ile yönetimleri birleştirilen Ulum-ı Şeriye, İhtiyat ve El sine Şubeleri kapatılarak yeni bir birim olarak Lisan Fakültesi açılmış ve yönetimi de M. Zarif Bey'e verilmiştir²⁹⁸. Aynı şekilde Edebiyat Fakültesinde kürsü sistemi, bölümlerin faaliyete geçmesi, yarıyıl uygulaması ve yeni ders ve kürsülerin açılması bu dönemde gerçekleşmiştir²⁹⁹. Avrupa'dan getirilen yabancı öğretim üyeleri ve onların yanında istihdam edilen müderris muavinleri ve yeni açılan darülmeseilerin idari işlemleri fakülte müdürlüğü tarafından yerine getirilmiştir. Fakültenin tüm akademik ve idari personelinin özlük işlemleri müdüriyetçe yürütülmüştür. Artan yoğunluk karşısında 6

²⁹⁶ BOA. MF. ALY. 172-11, (1341 S 12).

²⁹⁷ Talimatnamenin Kayıt-Kabul, Eğitim Ücretleri, Nakiller, Eğitim-Öğretim ve Sınavlar ile ilgili maddeleri için bkz, Maarif-i Umumiye Nezareti, *İstanbul Darülfünunu Talimat (İDFT)*, İstanbul 1329.

²⁹⁸ M. Zarif Bey'e El sine Şubesi (Fakültesi) müdürlüğü vazifesini de yürüttüğü için ve kıdemine binaen maaşına 1 Teşrin-i sani 1332 [14 Kasım 1916] tarihinden itibaren 500 kuruş zam yapılmıştır. Bkz, BOA, MF. ALY. 99-26, (1335 M 17).

²⁹⁹ BOA. MF. ALY. 80-95, (1333 Ş 9).

Kasım 1917 tarihli yeni bir düzenleme hayata geçirilmiştir³⁰⁰. 1919 Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesine kadar fakülte müdürleri ile meclis reisleri birlikte çalışmışlar Meclis-i Müderrisîn ve reisler daha çok akademik konularla ilgilenmiş; fakülte müdürleri ise tamamen idari işlemler ve eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesi ile ilgili düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir. Maarif Nezareti ve Darülfünun Umum müdürlüğü tüm yazışmalarını fakülte müdürlüğü ile yapmıştır. Fakülte müdürü de fakültenin kendi iç organizasyonu ve bağlı bulunduğu birimlerle irtibatı ve iletişimi sağlamıştır. Fakülte müdürünün emrinde yeterli miktarda kâtip, inzibat memuru, kütüb-ü hafız, müstahdem ve kapıcı gibi personel bulunmuştur. Bu dönemde müdür yardımcılığı ve sekreterlik makamları bulunmamaktadır. M. Zarif Beyin müdürlük vazifesinde bulunduğu sürenin çoğu Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmiştir. Yukarıdaki satırlarda kısaca temas ettiğimiz değişiklikler üçüncü bölümde ayrı başlıklar altında ayrıntıları ile anlatılmıştır.

M. Zarif Bey, en son 3 Ekim 1918 tarihli meclis toplantısında yer almıştır. Bundan sonraki toplantılarda da ismi geçmemektedir. Zaten 31 Ekim 1918 tarihli toplantıda kendisinden “sabık” müdür olarak bahsedilmiş ve yaptığı hizmetlerden dolayı kendisine teşekkür edilmesi kabul edilmiştir³⁰¹. M. Zarif Beyden sonra muallim M. İzzet Bey müdür olarak tayin edilmiştir.

10. Öğretim Elemanı Kadrolarında Meydana Gelen Değişiklikler

1913-1914 ders yılı başında nezaret tarafından fakülteye yeni bir kadro cetveli gönderilmiştir³⁰². Bu dönemde yapılan değişikliklerle fakültenin esas kadrosunu oluşturacak ve birinci önceliği öğretim üyeliği olan kişiler istihdam edilmiştir. Aynı zamanda bu dönemde meclisin teklifi ile tayin edilen muallimlerin tamamına yakını Darülfünun devrinde fakülte ve üniversite bünyesinde idari görevlerde bulunmuşlardır.

³⁰⁰ BOA, MF. ALY. 110-49, (1336 M 21).

³⁰¹ 3 ve 31 Ekim 1918 tarihli meclis toplantıları için bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N.1, 3 Teşrin-i evvel 1334; İDF. EF. MMZD-II, Z.N.3, 31 Teşrin-i evvel 1334.

³⁰² BOA, MF. ALY. 172-11, (1341 S 12).

Aşağıda aktaracağımız isimler fakültenin gelişmesinde önemli rolleri olan şahıslardır. Bu hocaların diğer bir ortak özelliği ise her birisi kendi alanlarında dünya çapında bilimsel çalışmalar imza atmış bilim adamları olmalarıdır. Fakülte kadrosuna yeni atanan bu insanlar eserleri, icraatları ve yetiştirdikleri öğrenciler ile Türk kültür hayatına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu öğretim üyelerini tayin sırasına göre sıralamak mümkündür:

İlk olarak; Coğrafya derslerin vermekte olan Vefa İdadîsi müdürü Saffet Bey Avrupa'ya gittiği için bu görevden istifa etmiş yerine vekâleten Faik Sabri Bey atanmıştır³⁰³. F.Sabri, 1912 yılında Paris Darülfünun'u Edebiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Eğitimini tamamlayıp İstanbul'a döndükten sonra ilk olarak İstanbul Sultanîsinde Coğrafya muallimi olarak göreve başlamıştır. İyi derecede Fransızca ve İngilizce bilen F.Sabri Bey³⁰⁴, Fakülte ve Coğrafya bölümü için ileriki yıllarda önemli hizmetler yapmıştır. Edebiyat Fakültesi kadrosuna atanması konusunda Maarif Nezareti'nin tavsiyesi vardır. Şöyle ki Saffet Bey'den boşalan kadro için Meclis-i Müderrisînin iki aday belirlemesi gerekmektedir. Bu seçimin yapılmasını isteyen nezaret, fakülteye yazdığı tezkerede Faik Sabri hakkında “*müfettişlerin takdiratı vardır*” notunu da ekleyerek kendisinin dikkate alınmasını rica etmiştir. Meclisin yaptığı seçimde Darüşşafaka muallimlerinden Saim Bey ile Faik Sabri Beyin isimleri nezaret gönderilmiştir. Maarif Nezareti de Avrupa'da “*ikmal-i tahsil*” yapmış ve müfettişlerin beğendiği Faik Beyin “müderris muavini” unvanı ile Coğrafya dersini vermek üzere 19 Eylül 1329 [2 Ekim 1913] tarihinde atama kararnameini imzalamıştır³⁰⁵.

Hem fakülte reisliği hem de Darülfünun eminliği vazifelerinde bulunmuş diğer bir isim ise İsmail Hakkı (Baltacıoğlu)'dır, İsmail Hakkı Bey, anılarında kendisinin

---

³⁰³ Faik Sabri Beyin 10 Mart 1329 [23 Mart 1913] tarihinde yapılan vekâlet ataması için bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 27.

³⁰⁴ 1 Şubat 1298 [13 Şubat 1883] İstanbul'da dünyaya gelen Faik Sabri Bey, 10 Eylül 1328 [23 Eylül 1912]'de öğretmenlik mesleğine başlamıştır. “18. Asır Osmanlı Coğrafyası, İktisadi ve Tabii Coğrafya, Mekteplerde Coğrafya Tedrisatı” gibi birçok eseri kaleme alan Faik Sabri Bey Coğrafya alanında önemli çalışmalar yapmış ve fakültede Coğrafya ve Etnografya derslerini vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 47.

³⁰⁵ Maarif Nazırı ve Tedrisat-ı Âliye müdürünün imzalarını taşıyan atama kararnamesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 47-86, (1331 Za 4); ayrıca Faik Sabri Bey'in mecliste aday olarak belirlendiği toplantı için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.1, 9 Eylül 1329.

Darülfünun'a atanmasında Hamdullah Suphi'nin rolü olduğunu belirtmiştir³⁰⁶. “*Fenn-i Terbiye*” müderrisi olarak 3 Kanun-ı evvel 1329 [16 Aralık 1913] tarihinde kadroya atanmıştır. Pedagoji üzerine³⁰⁷ yazdığı eserleri ile eğitime yön veren Baltacıoğlu³⁰⁸ aynı zamanda Maarif Nezareti bünyesinde önemli görevler ifa etmiştir³⁰⁹.

İsmail Hakkı Bey'in kendisi ile birlikte atandığını bahsettiği diğer bir isim ise Köprülüzade Mehmet Fuad'dır. İstanbul Sultanîsi Edebiyat muallimi Fuad Bey, 4 K.evvel 1329 [17 Aralık 1913] tarihinde Sultanîdeki dersi de üzerinde kalmak şartı ile Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye muallimliğine atanmıştır. Fuad Bey Cumhuriyet dönemindeki 6 aylık Maarif Vekâleti Müsteşarlığı vazifesi dışında fakülteden hiç ayrılmamış ve uzun dönem fakülte riyaseti görevini sürdürmüştür. Meclis toplantılarında her fırsatta fikir beyan etmiş ve komisyonların birçoğunda yer almıştır. Fakültenin en esaslı dersleri arasında yer alan lisan-edebiyat meseleleri üzerine önemli açılımlar getirmiştir³¹⁰. Fakülte mecmuasında da birçok makalesi yayınlanmıştır.

Bu arada Avrupa'dan dönerek edebiyat dünyasında tanınmaya başlayan Yahya Kemal³¹¹ de nezarete muallim muavini adayı olarak teklif edilmiştir. Y. Kemal Bey'in Sarbonne Darülfünun'undan aldığı mezuniyet diplomasını Nezarete sunması

---

³⁰⁶ Hamdullah Suphi Bey'in kendisine yaptığı teklifi şöyle anlatır: “Bir gün Darülmualiminde oturuyordum. Benim gibi bu kurumda muallim olan Hamdullah Suphi Bey yanıma geldi ve şu sözleri söyledi: İsmail Hakkı Bey, ben Darülfünunda hem Mehasin hem de Fenn-i Terbiye dersi veriyorum. Benim kanaatimce siz Fenn-i Terbiye dersini benden çok iyi verebilirsiniz. Size sormaya karar verdim; eğer siz bu işi kabul edecek olursanız Maarif Nazırı'na gidip ne amaçla istifa ettiğimi söyleyerek, yerime sizi atamasını rica edip istifanamemi vereceğim. (...) H.Suphi Bey'e olumlu cevap verdim. Kısa bir süre sonra Maarif Nazırından aldığım bir mektupta, Darülfünun Fenn-i Terbiye müderrisliğine atandığımı bildiriliyordu.” Bkz, Baltacıoğlu, **Hayatım**, s. 220; **BOA, MF. ALY.** 172-12, (1341 S 12), lef 32.

³⁰⁷ Filiz M. Giorgetti, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: Bir Ömür Pedagoji”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, sayı: 12, 2008, s. 713-726.

³⁰⁸ Oya Dağlar, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Türk Milli Eğitimine Katkıları”, **Bilgi ve Bellek [Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi]**, Sayı: 1, Yıl: 1, Yaz 2004, İstanbul 2004, s. 119-132.

³⁰⁹ Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s.200.

³¹⁰ Abdülkerim Asılsoy, “Bir Siyasî Portre Denemesi: Fuat Köprülü””, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, sayı: 1, 2004, s. 423-437.

³¹¹ Yahya Kemal hakkında şu eserlere bakılabilir: Beşir Ayvazoğlu, **Yahya Kemal “Eve Dönen Adam” Ansiklopedik Biyografisi**, İstanbul 2008; Nihad Sami Banarlı, **Yahya Kemal'in Hatıraları**, II. Baskı 1997; Âlim Kahraman, **Yahya Kemal Beyatlı**, İstanbul 2008.

istenmiştir³¹². Y.Kemal üzerine yapılan çalışmalarda 14 Teşrin-i evvel 1331 [27 Ekim 1915] tarihinde Garp Edebiyatı Tarihi müderrisliğine tayin edildiği yazılmaktadır³¹³.

Emrullah Efendi'nin rahatsızlıklarının artması üzerine Felsefe dersi³¹⁴ müderrisliğine Trabzon valiliğinden azledilmiş M. Ali Ayni Bey atanmıştır³¹⁵. Edebiyat Fakültesi için değerli hizmetleri olan Ayni³¹⁶, aynı zamanda “*Darülfünun Tarihi*” (İstanbul, 1927) isimli eserin de sahibidir. M. Ali Ayni³¹⁷, bu kitap ile ilk kez Darülfünun ve Edebiyat Fakültesi tarihçesi hakkında -özet şeklinde olsa da- derli toplu birinci ağızdan bilgiler sunmuştur. Ayni, 16 Kanun-ı sani 1331- 16 Kanun-ı sani 1332 [29 Ocak 1916- 29 Ocak 1917] tarihleri arasından Meclis-i Müderrisîn reisliği vazifesini de yapmıştır³¹⁸.

1913 ders yılı başında nezaret tarafından fakülte için yeni bir kadro cetveli gönderildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda isimlerini verdiğimiz yeni tayinlerden de görüldüğü gibi fakülte kadrosunda önemli değişikliklere gidilmiştir. 1908 yılından beri fakülte kadrosunda bulunan M. Akif Bey “*yeni kadro mucibince*” atandığı Edebiyat-ı Türkiye muallimliği vazifesini devam ettiremeyeceğini bildirerek istifa etmiştir³¹⁹.

³¹² BOA, MF. ALY. 50-29, (1331 Z 8).

³¹³ Âlim Kahraman, a.g.e., s.129.

³¹⁴ Darülfünunda verilen felsefe dersleri ve öğretim üyeleri hakkında genel bilgi için bkz, Rahmi Karakuş, **Felsefe Tasavvurumuz**, İstanbul 2003, s. 19-63.

³¹⁵ M. Ali Ayni'nin atama kararnamesi 5 Şubat 1329 [18 Şubat 1914] tarihinde çıkmıştır. Bkz. BOA, MF. ALY. 57-64, (1332 R 2); M. Ali Ayni, kendi hatıralarında Darülfünun'da ders verme teklifinin Maarif Nazırı Şükrü Bey'den geldiğini ve Emrullah Efendi'nin de kendisinin Felsefe derslerini üstlenmesini istediğini bildirmektedir. Bkz, Mehmed Ali Aynî, **Hatıralar**, s. 113-114.

³¹⁶ M. Ali Ayni'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Ali Kemalî Aksüt, **Profesör Mehmet Ali Aynî- Hayatı ve Eserleri**, İstanbul 1944.

³¹⁷ M. Ali Ayni'nin farklı yönleri için hakkında hazırlanan şu tezlere bakılabilir. Harun Özkan, **Mehmet Ali Ayni Hayatı- Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri**, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995; H. Zahit Karaçam, **Mehmet Ali Ayni'nin Eğitim Felsefesi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1998.

³¹⁸ Muallimlik yanında ticaret ile de meşgul olan M. Ali Ayni Bey, nezaretten izin alarak Almanya'ya gitmiştir. 19 Ağustos 1332 [1 Eylül 1916] tarihinden itibaren meclis riyaseti görevinin vekâletle icra edilmesi kararlaştırılmıştır. MF. ALY. 95-81, (1334 Za 14).

³¹⁹ M. Akif Bey; istifa dilekçesinde “*meşguliyeyi hazırası vazifeyi tedrisiyenin ifasına mani bulunduğu cihetle bundan böyle gelemeyeceğini*” bildirmiştir. Bkz. BOA, MF. ALY. 54-79, (1332 S 2); M. Emin Erişirgil; M. Akif'in yakın arkadaşı Ferit (Kam) Bey'in o dönemde kadro harici bırakılmak suretiyle, Ona karşı yapılan haksızlığa tahammül edememesinden dolayı istifa ettiğini söylemektedir. Bkz, M. Emin Erişirgil, **İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif**, (Haz. A.Kazancıgil- C.Alpar), Ankara 1986, s. 173.

Yusuf Akçura³²⁰, 30 Teşrin-i sani 1329 [12 Kasım 1913] tarihinde son sınıflara haftada iki saat olmak üzere aylık 600 kuruş maaşla Tarih-i Asr-ı Hazır dersi muallimliğine atanmıştır³²¹. Yusuf Akçura'nın 1917 yılı içerisinde nezaret tarafından kadro dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır³²². Ulum-ı Şeriye Şubesinde 1900'den itibaren Tarih ve Tarih-i Din-i İslam derslerini veren Mahmut Esad Efendi, Edebiyat Fakültesinde 6 Mart 1329 [19 Mart 1913] tarihinde Tarih-i Eryan ve 1 Kanun-ı evvel 1329 [14 Aralık 1913] tarihinde Tarih-i İslam derslerine tayin edilmiştir. Bu iki ders üçüncü sınıflara haftada birer saat olmak üzere programa eklenmiştir. Dersler Ulum-ı Şeriye Şubesi ile müşterek yapılmıştır³²³. Yine bu dönemde Avrupa'da eğitimlerini tamamlayan Ali Muzaffer 2 Mart 1329 [15 Mart 1913] ve Nimet Beyler 2 Kanun-ı evvel 1329 [15 Aralık 1913] tarihinde muallim muavinliği görevlerine atanmışlardır³²⁴.

1914-1915 Eğitim öğretim yılı içerisinde fakülte kadrosuna üç önemli isim daha dahil edilmiştir. Ders yılı başında, “Mebde-i İlm-i El sine ve El sine-i Turaniye” muallimliğine 13 Teşrin-i evvel 1330 tarihinde miralaylıktan emekli Necib Asım Bey tayin edilmiştir. Bu ders programda ikinci sınıflara haftada bir saat; üçüncü sınıflara ise haftada iki saat olarak yer almıştır³²⁵. 1915-1916 eğitim öğretim yılında yapılan düzenlemelerde dersin ismi “Türk Lisanı Tarihi”ne çevrilmiştir³²⁶.

Türkçe ve Edebiyat-ı Türkiye dersleri için Cezayir Bahr-i Sefid valisi Ali Ekrem Bey tayin edilmiştir. Bu dersler haftada ikişer saat olmak üzere birinci sınıflar için

---

³²⁰ Yusuf Akçura hakkında geniş bilgi için bkz, François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)**, (Çev. Alev Er), IV. Baskı, İstanbul 2005; Filiz Deniz, **Yusuf Akçura, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri**, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996; Fatih M. Sancaktar, “Yusuf Akçura ve Din”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XX1, Sayı: 61, Ankara Mart 2005, s. 387-398.

³²¹ **BOA, MF. ALY.** 84-51, (h. 1333); **MF. ALY.** 172- 11, (1341 S 12) lef 32.

³²² **BOA, MF. ALY.** 107-48, (1335 Za 12), lef 2.

³²³ Mahmut Esad Efendi bu dersler için aylık üçer yüz kuruş almıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12).

³²⁴ Ali Muzaffer ve Nimet Beylerden alınan tercüme-i hal varakaları için bkz, **BOA, MF. ALY.** 64-36, (1332 B 14); **MF. ALY.** 172- 11, (1341 S 12) lef 47.

³²⁵ **BOA, MF. ALY.** 172- 11, (1341 S 12).

³²⁶ **BOA, MF. ALY.** 84-51, (h. 1333)

açılmıştır³²⁷. Haftada tüm sınıflara ikişer saat olan Tarih-i İslam muallimliğine 23 Mart 1330 [5 Nisan 1914] tarihinde ikinci bir öğretim üyesi olarak Halim Sabit Efendi atanmıştır. H. Sabit, aynı zamanda muallim muavini kadrosuna atandığı için kendisine toplam 1000 kuruş maaş tahsis edilmiştir³²⁸. Fakülte kadrosunda 1913 ve 1914 yıllarında yapılan tayinler ve yeni eklenen dersler; 1915-1916 eğitim öğretim yılında baştan sona tekrar düzenlenmiştir. Bu dönemde İlahiyat Fakültesinin kapatılması, yabancı müderrislerin gelmesi gibi sebepler ile yeniden bir ders programı hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemelere çalışmamızın üçüncü bölümünde işaret edilmiştir.

11. Ziya Gökalp'ın Fakülte Kadrosuna Atanması

Birinci Dünya Savaşı öncesinde öğretim üyeleri açısından zenginleştirilen Edebiyat Fakültesinin kadrosuna güçlü bir ismin daha atandığını görülmektedir. Ziya Gökalp'ın tayininde bizzat Maarif Nazırı A. Şükrü Bey'in etkili olduğu anlaşılmaktadır³²⁹. Ziya Gökalp'a Darülfünun'da muallimlik teklif edildiğinde ilk başta bunu kabul etmemiş ancak Talat Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri tarafından ikna edilmiştir³³⁰. M. Emin Erişirgil'in anlattıklarına göre Z. Gökalp, Maarif Nazırının makam odasına giderek üniversite ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır³³¹:

Üniversite'de benim dersimden faydalanılamaz, çünkü iyi hoca değilim. Fakat mademki “ihvan-ı cemiyet” de siz de benim hoca olmamı istiyorsunuz, benim tek yapabileceğim iş, orada bir muhit hazırlamaktır. Bizde ilmin ne olduğunu bilen azdır. Medreseden yetişenlere göre ilim fıkıh ve kelam gibi dine

³²⁷ Türkçe için 23 Mart 1330 [5 Nisan 1914] ve Edebiyat-ı Türkiye için 13 Teşrin-i evvel 1330 [26 Ekim 1914] tarihinde atama yapılmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 172- 11, (1341 S 12).

³²⁸ **BOA, MF. ALY.** 172- 11, (1341 S 12).

³²⁹ 1913 yılının başlarında ittihatçıların Z. Gökalp'e Maarif Nazırlığı teklif ettiğine ve Gökalp'ın de bunu kabul etmediğine dair bir bilgi için bkz, Hikmet Tanyu, **Ziya Gökalp'ın Kronolojisi**, Ankara 1981, s. 82.

³³⁰ Emre Dölen, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. X, Sayı: 1, İstanbul 2008, s. 16-17; E. Behnan Şapolyo, **Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, II. Baskı, İstanbul 1974, s. 153.

³³¹ M. Emin Erişirgil, **Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp**, s. 101-102.

ve şeriata ait bilgilerdir. Avrupa’da okumuşlara göre Batı bilim adamlarının yazdıklarını bilmedir. Biri İslam bilim adamlarının düşündüklerini, ikincileri Avrupalı bilim adamlarının keşfettiklerini ganimet eşyası gibi alıp paylaşmayı ilim sayıyorlar. Hâlbuki hakiki ilim adamı ruhunda ilimlerin metotlarını canlı olarak yaşatan ve araştırmalarını buna göre yapana denir. Böyle ilim adamlarımız olursa memlekette ilim hayatı doğmuş olur. İşte ben böyle bir muhit yaratmaya çalışacağım; ama sanmayınız ki üniversite profesörlerinin hepsi böyle olacak, bir kısmı maaş almak için, bir kısmı üniversite profesörlüğü ünvanını taşımak için ders okutacaklar. Zararı yok iki üç hocada bu kabiliyet gelişse yeter. Bu türlü hocalar rağbet göreceği için diğerleri itabardan düşecekler elverir ki hükümet üniversite işlerine karışmamayı prensip olarak kabul etsin.

Ziya Gökalp, 16 Aralık 1913 tarihinden itibaren Edebiyat Fakültesinde “İlm-i İçtima” derslerini vermeye başlamıştır³³². Emrullah Efendi’nin Darülfünunda yapmak istedikleri konusunda yardımcı olmuştur. Gökalp, Türkiye’de Sosyoloji³³³ bilimin gelişmesi için önemli çalışmalar yapmıştır³³⁴. Bu alanda üniversitede verdiği dersleri “İlm-i İçtima”, “İlm-i İçtima-ı Siyasi” ve “İlm-i İçtima-ı Dini” isimleri ile taşbaskı olarak yayınlanmıştır³³⁵. Darülfünunda isteği muhiti oluşturmak için fakülte kadrosuna genç bilim adamlarının alınmasını sağlamıştır. Onların yetişmesi için çaba sarf etmiştir. Necmeddin Sadık³³⁶, Ahmed Emin³³⁷ (Yalman), Mehmet Emin (Erişirgil) Beyler onun

---

³³² Belgelerde Diyarbakırlı Ziya diye geçen Gökalp’ın İlm- i İçtimaiye dersini ikinci ve üçüncü sınıflara haftada birer saat okuttuğu görülmektedir, 600 kuruş maaşla 3 Kanun-ı evvel 1329 [16 Aralık 1913] tarihinde tayin edilmiştir. Kadro cetveli için bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-111,(1341 S 12), lef 32.

³³³ Türkiye’de ve dünyada Sosyoloji öğretimi ve araştırmaları hakkında bkz, H. Ziya Ülken, **Dünyada ve Türkiye’de Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları**, İstanbul 2008; **75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji**, (Haz. İsmail Coşkun), İstanbul 1991.

³³⁴ Ziya Gökalp hakkında özgün bir çalışma için bkz, H. Ziya Ülken, **Ziya Gökalp**, İstanbul 2007.

³³⁵ E. Behnan Şapolyo, **a.g.e.**, s. 154-155.

³³⁶ O günlerde Telifât ve Tercüme Dairesi başkâtibi olan Necmeddin Sadık 2500 kuruş maaşla İçtimaiyat müderris muavinliğine tayin edilmiştir. 17 Ekim 1916 tarihli kararnamesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 97-69, (1334 Z 21).

³³⁷ 1911 yılında Maarif Nezareti hesabına Amerika’ya eğitim için gönderilen beş öğrenciden birisi olan Ahmed Emin, Columbia Darülfünunda Siyasal Bilgiler Fakültesinde Sosyoloji eğitimi almıştır. Yine aynı bölümde doktorasını tamamlayan A. Emin 1914’te İstanbul’a dönmüştür. Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı günlerde Maarif Nezaretine başvuran A. Emin’in kendisine Darülfünun’da muallim muavini olarak tayin edildiğini bildirilmiştir. Önce Tarih-i Felsefe muavinliğine atanan A. Emin, uzmanlık alanı Felsefe değil Sosyoloji olduğunu belirterek bu duruma itiraz etmiştir. Daha sonra kendisi Ziya Gökalp’ın

yanında çalışmışlardır³³⁸. Z.Gökalp o yıllarda yayın hayatına başlayan İctimaiyat³³⁹ ve Milli Tettebbular Mecmualarının³⁴⁰ yayınlanmasında önemli katkıları olmuştur.

Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki Cemiyetinde Merkez-i Umumi üyesi olmasının da verdiği güçle Darülfünun konusundaki düşünceleri eğitim çevrelerinde etkili olmuştur. Özellikle 1916-1919 tarihleri arasında gündemden düşmeyen muhtariyet tartışmalarında aktif rol oynamıştır. Savaş yıllarında kaleme aldığı bir şiirde Darülfünun-hükümet ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini dile getirmiştir³⁴¹:

Bir müderris, ya ilmiyle taayyün
Eylemiştir, sizden tayin istemez.
Yahut etmemişken taayyun,
Ederseniz tayin, kalır bir çömez!

Üniversite emirlerle düzelmez
Onu yapar ancak serbest bir ilim,
Bir mesleğe haricinden fer gelmez,
Bırakınız ilmi yapsın muallim.

---

muavinliğine ve aynı zamanda Mekteb-i Mülkiye’de İstatistik dersi muallim muavinliğine tayin olmuştur. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 69-75, (1332 Za 7), lef 1; **MF. ALY.** 78-37, (1333 Ca 30); **BOA, MF. ALY.** 86-36, (1334 S 8); Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I.**, II. Baskı, İstanbul 1997. s. 247-249; Mehmet Yalvaç, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982)”, **Kubbealtı Akademisi Mecmuası**, Sayı: 1, İstanbul, Ocak 1985, s. 60; A. Emin hakkında daha geniş bilgi için bkz, Ergün Yıldırım, **Batılılaşma Sürecinde Bir Şahsiyet: Ahmet Emin Yalman (Hayatı, İlişkileri, Fikirleri)**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

³³⁸ H.Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, VIII. Baskı, İstanbul 2005, s. 313; Rıza Filizok, **Ziya Gökalp**, Ankara 2005, s. 26-28.

³³⁹ **BOA, MF. ALY.** 102- 98, (1335 Ca 5), lef 85 ve 86.

³⁴⁰ Ziya Gökalp’ın Milli Tettebbular Mecmuası üzerindeki çalışmaları için bkz, Selim Aslantaş, **II. Meşrutiyet Dönemi Türkçü Tarih Anlayışının Bir Sözcüsü Olarak Millî Tettebbûlar Mecmuâsı**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 34-58. Mecmuâ’nın katib-i umumisi Köprülüzade Fuat Bey’dir, aynı zamanda bu mecmuada bir çok makalesi çıkmıştır. 1915 yılı içerisinde sadece beş sayı olarak yayınlanabilen derginin indeksi için bkz, Aykut Kazancıgil- Ayhan Vergili, “Milli Tettebbular Mecmuası (1331-1915): Bir Devlet Mecmuası”, **Müteferrika [Kitabiyat Dergisi]**, Sayı: 27, Yıl: Yaz-2005/1, İstanbul 2005, s. 137-156.

³⁴¹ M. Emin Erişirgil, **a.g.e.**, s. 102-103.

D. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNİN MEZUNLARI

1908 yılına kadar altı eğitim öğretim yılı sonunda 100 öğrenci mezun eden Edebiyat Şubesi, 1909 yılından Birinci Dünya Savaşının başladığı yıla kadar beş yıl içerisinde 186 kişi daha mezun etmiştir. Böylelikle 1914 yılına kadar toplam mezun sayısı 286'ya yükselmiştir. 1909-1913 arası mezun olan öğrencilerin yıllara göre dağılımı şu şekildedir.

- 1909: 16
- 1910: 20
- 1911: 59
- 1912: 59
- 1913: 32

Meşrutiyet dönemi kayıt olan öğrenciler ise 1911 yılından itibaren mezun olmaya başlamışlardır. İlk iki sene sayıları 59 kişi ile sınırlı kalmıştır. İlerleyen yıllarda bu sayı Balkan Savaşları'nın da etkisi ile daha da düşmüştür³⁴². Mezun olamayan diğer öğrencilerin kayıtları silinmiş ve şube ile ilişkileri kesilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde mezun öğrenciler arasında memleketlere göre İstanbul doğumlu olanlar -beş yıl içerisinde- 90 kişi ile çoğunlukta olsalar da yelpaze genişlemiştir. Örneğin Kafkasya, Dağıstan, Kahire, Halep, Kırım, Tırnova, Yanya, Serfice gibi şehirlerden gelen öğrenciler Edebiyat Şubesinden mezun olmayı başarmışlardır. Anadolu ve Rumeli şehirlerinden de katılım oldukça fazladır. Edebiyat Şubesi, ülkenin tüm bölgelerinden öğrenci kabul etmiş ve onların üniversite eğitimi almalarına imkân sağlamıştır.

---

³⁴² 1910-1911 Eğitim yılı başlarında İstanbul'da baş gösteren kolera salgınının öğrencileri de etkilediği anlaşılmaktadır. Darülfünun'da eğitimin aksamaması için Maarif Nezareti bir takım önlemler almıştır. Ancak devamsızlık yüzünden kaydı silinen öğrencilerin sayısı önemli bir miktara ulaşmasında kolera gibi hastalıkların etkisi olduğu da şüphesizdir. Alınan önlemler için bkz, "Darülfünun'da Tedabir-i Sıhhiye" **Tanin**, nr. 786, 27 Teşrin-i evvel 1326 [9 Kasım 1910]

1910 mezunları arasında yer alan ve dönem birincisi olarak mezun olan 2 numaralı Nimetullah Efendi³⁴³, tahsilini ilerletmek için Avrupa'ya gönderilmiştir³⁴⁴. Avrupa dönüşünde Edebiyat Şubesinde muallim muavini olarak istihdam edilen Halil Nimetullah Bey daha sonraki yıllarda fakültede muallimlik ve müderrislik vazifelerinde bulunmuştur. Felsefe Bölümünde mantık derslerini vermiştir.

Yine 1910 yılı mezunları arasında yer alan 16 numaralı Çankırlı Hafız Ahmet Talat Efendi, daha sonraki yıllarda edebi yazıları ve şiirleri ile meşhur olmuştur. Meşhur Tarihçi İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) 1912 yılında 1041 mektep numarası ile şubeden 13. sırada mezun olmuştur³⁴⁵.

---

³⁴³ Halil Nimetullah Efendi'nin memleketi Atina, doğum tarihi 1295 r. (1881) olarak geçmekte ayrıca Hukuk Mektebinden de mezun olduğu ve Süleymaniye dersiamlarından Ali Efendiden icazet aldığı ve Fransızca'yı konuşabildiği ve Arap Edebiyatına vakıf olduğu yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 47.

³⁴⁴ **BOA, MF. MKB.** 194-138, (1328 L 16).

³⁴⁵ **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA EDEBİYAT FAKÜLTESİ

1913 talimatında ilk kez kullanılan fakülte tabiri bundan sonraki yazışmalarda ve cetvellerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında Darülfünun teşkilatından önemli değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle Abdülhamid zamanından beri Darülfünun'un bir şubesi olan Ulum-ı Şeriye kısmı kapatılmış³⁴⁶, Darülfünunda ders gören Ulum-ı Şeriye öğrencilerinin tamamı Islah-ı Medârisîn Nizamnamesi³⁴⁷ hükümlerine göre yeni açılan Darü'l Hilafeti'l Aliye medreselerinin Âli

---

³⁴⁶ Bu dönemde İlahiyat Şubesinin tam olarak ne zaman kapandığına dair bir bilgiyi Tedrisat-ı Âliye Dairesinin Darülfünuna gönderdiği kadro cetvellerinden tespit edebiliriz. 14 Ekim 1915 tarihinden itibaren geçerli olacak yeni teşkilat gereği İlahiyat Fakültesinin kadrosu gösterilmemiş ve şöyle bir açıklama düşünülmüştür. “Darülfünun Hukuk, Fünun, Edebiyat ve Lisan Şubelerinin bu kere tanzim olunan kadroları 1 Teşrin-i evvel 1331 [14 Ekim 1915]’den muteber olmak üzere leffen taraf-ı valalarına tisyar kılındı. Bunların tedkikinden anlaşılacağı veçhile Darü'l-Hilafeti'l Âliye medresesinin küşâdı hasebiyle vücuduna lüzüm kalmayan İlahiyat Şubesi lağv edildiğinden mezkur şube müdavimlerinin Darülhilafe Medresesine devamları muktezi bulunmuş ve keyfiyet Meşihat’ül Aliyeye arz edilmiştir.” Bu açıklamadan İlahiyat Şubesinin 1915-1916 eğitim yılı başında yani en geç 14 Ekim 1915 tarihinden önce kapatıldığı anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. **BOA, MF. ALY.** 83-68, (1333 Z 5); ayrıca şubenin 1915 tarihinde kapandığına dair (talebe künye defterlerinden tespit edilen) bir bilgi için bkz, Zeki S. Zengin, **Medreseden Darülfünuna Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi**, Adana 2009, s.77; 1924-1925 yılına ait Talebe Rehberinde İlahiyat Fakültesinin tanıtıldığı bölümde “İlahiyat Fakültesinin Tarihçesi” başlıklı yazıda “1331-1915 senesinde medreselerin yeni bir şekle ifrağı ve birçok dersler ilave edilince hasıl olan istiğnâya binaen Darülfünun Ulum-ı Diniye Şubesi ilga ve talebesi bilahere Sahn namı alan Darülhilafe Medresesi’nin kısmı Âliyesine devredilmiştir” denilerek şubenin 1915 yılında kapatıldığı vurgulanmıştır. Bkz, **T.C. İstanbul Darülfünun Talebe Rehberi**, 1340-1341, Yeni Matbaa, İstanbul 1340, s. 104.

³⁴⁷ **Düstur**, II. Tertip, C.6, s.1325-1330; Zeki S. Zengin, **a.g.e.**, s.77-78.

kısmına nakil edilmiştir³⁴⁸. Bu uygulama 1924 senesine kadar devam etmiştir. Darülfünun teşkilatı ile ilgili 1919 yılına kadar yeni bir düzenleme yapılmadığı için gözden kaçan diğer bir husus ise yine Edebiyat Fakültesi yönetiminde bir Lisan Fakültesinin açılmasıdır. 1910 yılında açılan Elsin Şubesi³⁴⁹ 1915-1916 ders yılı itibari ile fakülteye dönüştürülmüş ve ders programındaki yabancı dil ve öğretim üyesi sayısı artırılmıştır. Örneğin Çince, İtalyanca, Urduca, Rumca, Ermenice, Eski Yunanca ve Latince gibi yeni lisanlar eklenmiştir³⁵⁰. Devam zorunluluğu olmayan ve üç seviyede dil eğitimi verilen fakültenin kadrosunu yine Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri oluşturmaktaydı. Bu fakülte ilk açıldığı dönemde öğretim süresi beş yıl olarak düşünülmüştür. Ancak mütareke şartlarının getirdiği sıkıntılar ve kadro dışı bırakılan öğretim üyeleri yüzünden Lisan Fakültesi daha mezun vermeden 1919 yılında kapatılmak zorunda kalmıştır. Bu fakültenin kapsamı küçültülerek onun yerine Lisan Mektebi kurulmuş, yüksek okul seviyesindeki kurumun ömrü de uzun sürmemiştir. Daha dar kapsamlı bir programın uygulaması Edebiyat Fakültesine devredilmiştir.

Savaş yıllarında öğrencisiz kalan fakültelere öğrenci ihtiyacını karşılamak için Bakalorya imtihanlarının şartlarında hafifletmeye gidilmiştir örneğin 1916 yılından geçerli olmak üzere iki yıl süreyle sultanî mezunlarının sınavsız kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. 1914-1915 ders yılında kız öğrencilere yükseköğretim imkanı sağlayan İnas Darülfünunu açılmıştır. Burada açılan üç fakülleden birisi de Edebiyat Şubesidir.

1915-1916 ders yılı başında Edebiyat, Hukuk ve Fen Fakültelerinin teşkilatında önemli bir değişikliğe gidilerek kürsü sistemi getirilmiştir. Yeni teşkilata göre tatbikat ve müzakere usulü benimsenmiştir. Edebiyat Fakültesi ilk kez bünyesinde üç bölüme yer vermiştir. Edebiyat, Felsefe, Tarih ve Coğrafya Şubelerinden oluşan fakülte programı

³⁴⁸ Darülhilafe Medreseleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Hamit Er, **Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülhilafe Medreseleri**, İstanbul 2003, s. 21-113.

³⁴⁹ **BOA, MF. ALY.** 20- 85 (1328 N 13).

³⁵⁰ Nitekim Meclis-i Mebusan'da "Darülfünun'da Almanca'dan başka yabancı dil okutulmuyor, Arabî Farişî lisanlarına önem verilmiyor" eleştirilerine 10 Şubat 1916 tarihli bütçe görüşmelerinin yapıldığı toplantıda Maarif Nazırı A. Şükrü Bey cevap vermiştir: Darülfünunda Arabî ve Farişî dersleri yanında Urduca, Hintçe hatta Çincenin bile okutulduğunu belirtmiştir. Bkz, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi** (Bundan sonra **MMZC** şeklinde kısaltılacaktır.), Devre: 3, İçtima Senesi: 2, C. 1, 28 Kanun-ı sani 1331, Ankara 1991, s. 540.

ders ve öğretim üyesi bakımından zenginleştirilmiş ve toplam 31 farklı kürsü oluşturulmuştur. Yeni ihdas edilecek kürsüler için Avrupa'dan öğretim üyesi getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönemde sayıları artırılan müderris muavinlerinin vazifeleri de bir talimatname ile belirlenmiştir. 9 Kanun-ı sani 1332 [22 Ocak 1917] tarihli tezkere ile fakülte meclislerinin yetkilerini artıran yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu anlamda yaklaşık dört aylık süre zarfından 17 kez toplanan Edebiyat Fakültesi Meclisi, Darülfünun tarihi boyunca 16 zümrelilik en kapsamlı eğitim ve öğretim programını oluşturmuştur. Alman müderrislerin de katkısı ile 1933 öncesi tarihinin en kapsamlı müfredat programına kavuşan ve nezaretçe onaylanan bu program ne yazık ki ancak bir, iki yıl kadar uygulanabilmiş Mondros Mütarekesi'nden sonra da terk edilmek zorunda kalınmıştır. Mali imkânsızlıklar dolayısıyla da bir daha ne Osmanlı ne de Cumhuriyet'in ilk yıllarında böyle bir müfredat hazırlanamamıştır.

Bu bölümde yukarıda özetlediğimiz konulardan fakülte ile doğrudan ilgili olanlarını detaylı bir şekilde başlıklar halinde anlatmaya çalışacağız. Bu anlamda Savaş yıllarında fakültede önemli sayıya ulaşan yabancı öğretim üyelerinin istihdamı genişçe ele alınacaktır.

A. YABANCI ÖĞRETİM ÜYELERİNİN İSTİHDAMI

1. Prof. Dr. Franz Schmidt'in Müşavir Olarak Atanması

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı süresince müttefiki bulunduğu Almanya ile sadece siyasi, ekonomik ve askeri alanda değil; eğitim alanında da büyük çaplı işbirliği yapmıştır³⁵¹. 1869 tarihli Maarif Umumiye Nizamnamesi'nden bu yana ilk kez Fransız eğitim sistemi yanında Alman eğitim modeli uygulanmak istenmiş, kısmen de başarılı olunmuştur. Birinci Dünya Savaşı başlarında gelen Alman askeri personelinden

³⁵¹ Savaş öncesi ve savaş döneminde Türk-Alman ilişkilerini çeşitli yönleri ile inceleyen şu eserlere bakılabilir: Hayati Aktaş, **Türk-Alman Askeri İlişkileri (1913-1918)**, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1994; Rıfat Önsoy, **Türk Alman İktisadi Münasebetleri**, İstanbul 1998; İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, V. Baskı, İstanbul 2003; Ulrich Trumpener, **Germany and Ottoman Empire (1914-1918)**, Princeton 1968.

sonra eğitim alanında uzman kişiler davet edilerek Maarif Nezareti bünyesinde istihdam edilmiştir. Türk eğitim sisteminde Alman eğitim modelinin hayata geçirilmesinde en önemli rolü Almanya'nın Mekâtib-i Ecnebiye müdürü Prof. Dr. Franz Schmidt üstlenmiştir. Kendisi 1 Mart 1915 tarihinde üç yıl süre ve yıllık iki bin lira maaşla Maarif Nezareti müşavirliğine atanmıştır³⁵². Prof. Dr. Franz Schmidt'in Osmanlı Devleti hizmetinde çalışabilmesi için irade-i seniyye çıkartılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden Enver Paşa ve Dr. Nazım Bey de bu projeyi desteklemiştir³⁵³. Prof. Dr. Franz Schmidt'in asıl görevi Türk Eğitim sisteminde yerleşmiş olan Fransız eğitim modeli yerine Alman eğitim sistemini yerleştirmektir³⁵⁴. Kurduğu ekibi ile birlikte Türk eğitim sisteminin bütün kademeleri üzerinde düzenlemeler yaparak etkili olmaya çalışmıştır³⁵⁵. Prof. Dr. Franz Schmidt'in çalışmalarını rahat bir şekilde yürütebilmesi için Maarif Nezareti binasındaki Marmara Denzine bakan odalardan birisi tahsis edilmiş ve oda alman ofis ve kırtasiye malzemeleri ile donatılmıştır. F. Schmidt'in sekreterliğini üstlenmek üzere iyi derecede almanca bilen ve aynı zamanda Edebiyat Fakültesinde müderris muavini olan Ali Haydar Bey atanmıştır. Onun Almanya'ya gitmesi üzerine yerine yine müderris muavini olan Ahmer Emin Bey atanmıştır. Schmidt, hatıralarında sekreterlerinden övgü ile bahsetmektedir³⁵⁶.

Alman kültürünün Türkiye'de etkin olması adına müşavir Schmidt'in hedefleri arasında Darülfünun önemli bir yer tutmaktadır. Maarif Nezareti müşaviri ilk olarak

---

³⁵² Prof. Dr. Franz Schmidt'in kontratı 17 Şubat 1330 tarihinden 17 Şubat 1333 tarihine kadar geçerlidir. Yılda iki ay izin hakkı bulunmaktadır. İstanbul'a ilk geliş ve dönüş masrafi için kendisine ikişer bin frank yolluk verilmesi kararlaştırılmıştır. Yine Dr. Schmidt'in nezaret için görevli olarak Türkiye'de yapacağı seyahatlerde yolluk verilmesi kontratta yer almıştır. Mösyö Prof. Dr. Franz Schmidt ile Maarif Nezareti arasında imzalanan mukavelename şartları ve müşavirliğine tayini hakkında çıkartılan irade-i seniyye için bkz, **BOA, İ.MMS.** 1333 R-18, (1333 R 12).

³⁵³ Kemal Turan, **Türk- Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, İstanbul 2000, s. 79-81.

³⁵⁴ Prof. Dr. Franz Schmidt anılarında "*benim görevim, Türk eğitiminde Alman eğitim sistemini gerçekleştirmektir*" demek sureti ile bu misyonunu açıkça ifade etmiştir. Bkz, Kemal Turan, "Bir Alman Eğitimciye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu", **İstanbul Araştırmaları**, Sayı: 4, Yıl: Kış-1998, İstanbul 1998, s. 203.

³⁵⁵ Emre Dölen, "I. Dünya Savaşı Sırasında Darülfünunda Görevlendirilen Alman Öğretim Elemanları" **Eczacılık Tarihi Araştırmaları**, (Ed. Afife Mat), İstanbul 2003, s. 231.

³⁵⁶ Kemal Turan, "Bir Alman Eğitimciye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu", s. 204-205.

üniversite üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Savaş yıllarında Türkiye’de bir Alman üniversitesi³⁵⁷ kurma düşüncesinin mevcut şartlar içerisinde mümkün olmadığını hisseden Alman yetkililer, bunun yerine Darülfünun’unda Alman usulünün yerleşmesini hedeflemişlerdir. Darülfünun’un modern bir üniversite olması için bir takım faaliyette bulunmuşlardır. Biz burada Prof. Dr. Franz Schmidt’in görev süresi boyunca ilk ve ortaokullar için yaptığı düzenlemeleri bir kenara bırakarak Darülfünunda (özellikle de Edebiyat Fakültesinde) görevlendirilmek üzere Almanya’dan seçtiği öğretim üyeleri üzerinde durmak istiyoruz.

Edebiyat Fakültesinde yabancı öğretim üyesi istihdamı Abdülhamid zamanında Fransızca muallimi Perar ve İlm-i Asar-ı Atika muallimi Mortmann ile sınırlı kalmıştı. II. Meşrutiyet’ten itibaren de Fransızca, Almanca, İngilizce gibi diller için İstanbul’da yaşayan Gayri Müslim vatandaşlardan faydalanılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği yıllarda ise sadece yabancı dil eğitimi konusunda değil, özellikle de Türkiye’de uzmanı bulunmayan ve henüz gelişmemiş bilim dallarında yurt dışından uzman getirilmesi Maarif Nezareti yetkilileri tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda Maarif Nazırı Şükrü Bey ve ekibi fiiliyata geçecek projelere imza atmıştır. Maarif yetkilileri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri savaş koşullarında Almanya ile girdiğimiz ortaklığı avantaja çevirmek ve Türk toplumunu modernleştirmek için eğitim alanında önemli adımlar atmışlardır. Alman eğitim usulünün daha hızlı ve etkin bir şekilde uygulamak için Prof. Dr. Franz Schmidt müşavirlik seviyesinde üst bir göreve atanmıştır.

Bu arada Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri yurt dışından getirilecek uzmanların sadece Almanya’dan değil Avrupa’nın diğer üniversitelerinden ve Amerika

---

³⁵⁷ Dr. Franz Schmidt, üniversite için Alman eğitim modeline göre hazırlanan eğitim reformundan bahsetmektedir: Maarif Nazırının emriyle başlayan çalışmalar; 1916 Haziran ayı sonunda profesörlerin yardımı ile tamamlanmıştır. [Bkz, Kemal Turan, “Bir Alman Eğitimiye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt’in Eğitim Reformu Raporu”, s. 226-227]; Emre Dölen, bir çalışmada kaynak belirtmeden bu nizamname taslağının içeriğine kısmen yer vermiştir. Reform planı 13 bölüm ve 88 maddeden oluşmaktadır. Tamamen alman üniversite modeline göre hazırlanmıştır. [Bkz, Emre Dölen, “İstanbul Darülfünunda ve Üniversite’sinde Yabancı Öğretim Elemanları”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi**, (Ed. N. K. Aras- E. Dölen- O. Bahadır), Ankara 2007, s. 101-102].

üniversitelerindeki uzman kişilerin getirilmesi yönünde görüş bildirmiştir³⁵⁸. Ancak bu talep savaş koşullarında dikkate alınmamış bir Macar uzman dışında tüm öğretim üyeleri Almanya kökenli olmuştur.

Maarif Nezareti müşaviri olarak göreve başlayan Prof. Dr. Franz Schmidt Alman hocaların seçimi ve istihdamı konusunda çok hevesli ve hızlı hareket etmiştir³⁵⁹. Daha görevine başlamadan önce Türkçe öğrenmeye başlamıştır³⁶⁰. Tayini yapıldıktan sonra da hemen Almanya'ya dönerek oradaki çalışmalarına başlamıştır. Yabancı öğretim üyelerinin sadece Fen, Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinde istihdam edilmesi planlanmış, Tıp fakültesi hariç tutulmuştur, Lisan Fakültesi de Edebiyat ile birlikte değerlendirilmiştir.

2. Yeni Teşkilat: Müfredat'ta Köklü Değişiklikler ve Bölümlerin Açılması

Prof. Dr. Franz Schmidt Almanya'da yaptığı çalışmalar ile ilgili ön raporunu hazırladığı esnada Maarif Nezareti de Edebiyat, Hukuk ve Fen Fakültelerinde uygulanması düşünülen yeni teşkilatın alt yapısının oluşturulması ve aynı zamanda detayların belirlenmesi adına konunun fakülte meclislerinde müzakere edilmesini istemiştir.

Maarif Nezareti'nin 9 Haziran 1331 [22 Haziran 1915] tarihli 13 maddelik düzenlemesi Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından fakülte meclislerine havale edilmiştir. 11 Haziran 1331 [24 Haziran 1915] tarihli müdüriyet tezkeresi Edebiyat Fakültesi meclisinde 14-16-18-23-27 Haziran 1331 tarihli toplantılarında gündeme

³⁵⁸ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 12,16 Kanun-ı sani 1331; Baltacıoğlu, a.g.e., s. 227-228.

³⁵⁹ Prof. Dr. Franz Schmidt'in görev süresi boyunca Türkiye'de yaptığı çalışmalar konusunda; yine Prof. Dr. Franz Schmidt'in almanca kaleme aldığı hatıralar ve raporlardan faydalanılarak hazırlanan bir eser için bkz, Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhunu", 1908-1918 Dönemi Türk- Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul 2003, s.110-140.

³⁶⁰ Dr. Franz Schmidt, anılarında atama ile ilgili resmi işlemlerin üç hafta sürdüğünü belirtmiş ve "*bu arada araştırmalarımın lisanın önemini bildiğim için, Türkçe öğrenmeye başladım*" demek suretiyle hiç vakit kaybetmeden çalışmalarına başladığını ifade etmiştir. Bkz, Kemal Turan, "Bir Alman Eğitimciye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu", **İstanbul Araştırmaları**, Sayı: 4, Yıl: Kış-1998, İstanbul 1998, s. 202.

alınmıştır, alınan kararların 15 gün içerisinde nezarete bildirilmesi nezaretçe beklendiği için Edebiyat Fakültesi iki hafta içerisinde 5 kez toplantı yapmıştır.

Edebiyat Fakültesi meclisinin görüşmelerde aldığı kararlara geçmeden önce 13 maddelik “*Teşkilat-ı Cedide*”ye ait maddeleri incelemekte yarar vardır³⁶¹:

- Edebiyat Fakültesi üç şubeye ayrılmıştır.
- Edebiyat Fakültesindeki kürsülerin bir kısmına müderris bulunamaz ise o derse ait tedrisat müderrisin zuhuruna taallük olunabilecektir.
- Gönderilen pusulalarda derslerin sınıflara dağılımı veya haftalık ders saatleri veya kürsüler için işaret edilmiş adetler kesin olmayıp Meclis-i Müderrisince düzenlenebilir. Yeni düzenlemelerin “*esbab-ı mucibe*”si (gerekçesi) belirtilecektir.
- Kürsü usulü ihdas olunmuştur.
- Kürsülerin maaşları 2500–3000 kuruş olacaktır.
- Derslerin müzakere ve tatbikatı usulü kabul olunmuştur.
- Her fakültede gerektiği kadar müderris muavini bulunacak ve bunların maaşları 1500–2500 kuruş olacaktır.
- Müderrisler ve muavinleri hariçteki memuriyetlerinden çekileceklerdir, bunu kabul edenlerin maaşları ona göre tayin edilecektir.
- Her müderris okutacağı derse dair bir eser telif edecektir, bu eserler nezaretçe meccanen bastırılacaktır.
- Müderris muavinleri meslekleri dâhilinde eser telif etmedikçe müderrisliğe geçemezler.
- Her üç fakülte için Almanya’dan müderris getirileceğinden bunların hangi dersler için celbi [getirilmesi] münasip olacağı tayin olacaktır.

---

³⁶¹ Teşkilat-ı Cedide’nin ilk maddesi Hukuk Fakültesi ile doğrudan ilgilidir: “Hukuk Fakültesi üç sınıf müşterek ve 4.sınıf biri adlî, diğeri idari, siyasi, mali olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. İkinci şubenin bir kısım dersleri müşterek diğerleri ihtisasa mütealliktir.” Diğer tüm maddeleri için bkz, **BOA, MF. ALY.** 80- 95, (1333 § 9).

- Müderris intihabında Mekteb-i Mülkiye ve Maliye mekteplerinde elyevm [bugün] muallimlik eden zevat dahi nazarı dikkate alınacaktır.

Daha önce 1912 yılında hazırlanan programda³⁶² teklif edilen ancak bütçede karşılığı olmadığı için gerçekleştirilemeyen bölüm uygulaması; yeni teşkilat ile ilk kez 1915-1916 eğitim öğretim yılında uygulamaya konmuştur, böylece Edebiyat Fakültesinde Felsefe, Edebiyat ve Tarih-Coğrafya olmak üzere üç farklı bölüm müfredatı hazırlanmıştır³⁶³. Fakültenin son sınıfındaki mevcut öğrenciler adı geçen bölümlerden 1916 yılında mezun olmuşlardır.

Fakültenin bölüm diploması verecek şekilde programını genişletmesi ve zenginleştirilmesi modern anlamda fakülte'nin ortaya çıkmasında önemli bir kilometre taşıdır. Düzenlemenin ikinci maddesinde Edebiyat Fakültesinin üç şubeye (bölüme) ayrıldığı belirtilmektedir. Diğer önemli bir yapılandırma ise bölümlerin içersinde kürsü diye tabir edilen anabilim dallarına ait ders gruplarının oluşturulmasıdır. Derslerin müzakere ve tatbikat (uygulama) usulü ile yapılması istenmiş, fakülte kadrosuna belirtilen ihtiyaç kadar müderris muavini alınacağı belirtilmiştir. Müderrisler okutacakları derslere dair bir eser kaleme alması ve bu eserin nezaret tarafından ücretsiz bastırılması kararlaştırılmıştır. Müderris muavinleri alanları ile ilgili bir eser kaleme almadan müderrisliğe yükseltilmeyecekleri vurgulanmıştır. Bu maddenin yıllardan beri eksikliği giderilemeyen öğretim üyesi ihtiyacını karşılamaya yönelik önemli bir yaptırım olduğu görülmektedir. Yine öğretim üyelerinin fakülte dışındaki işlerinden ayrılmaları istenmiş bu karara uyanların maaşlarında iyileştirme yapılacağı belirtilmiştir. Edebiyat Fakültesi Meclisi yeni teşkilat için 15 gün içersinde beş kez toplanarak derslerin sınıflara taksimi ve haftada kaç saat olacaklarını tespit etmişlerdir, aynı görüşmelerde bölüm müfredatları ve kürsü sistemi oluşturulmuştur. Meclis-i Müderrisîn kayıtlarında savaş dönemindeki olağanüstü şartlar sebebiyle -yaşanan kayıplar neticesinde- bu

³⁶² Edebiyat Şubesinde Edebiyat, Felsefe, Tarih ve Coğrafya ve Lisan kısımlarından oluşan ıslahat mazbatası için bkz, **İDF. EF. MMZD-I**, İkinci İçtima, 28 Mayıs 1328.

³⁶³ Maarif Nazırı, son yapılan düzenleme ile Edebiyat Fakültesinin üç şubeye (bölüme) ayrıldığını ve bu Şubelerin Edebiyat, Tarih ve Coğrafya, Felsefe olduğunu ifade etmiştir. Bkz, **MMZC**, Devre: 3, İçtima Senesi: 2, C. 1, 28 Kanun-ı sani 1331, s. 544-545.

görüşmelerin detayları elimizde bulunmamaktadır. Edebiyat Fakültesi Meclisinin yeni teşkilat hakkındaki görüş ve önerilerini incelemek için eldeki mevcut tutanakların tamamını aynen aktarmayı faydalı gördük; 14-27 Haziran 1331 tarihleri arasında yapılan görüşmelerin tutanakları ve bu toplantılara katılan hocaların isimleri şu şekildedir:

• *14 Haziran 1331 [27.06. 1915], Pazar*

- a) Muhtelif derslerin haftada kaç saat tedris edilmesinin lazım geleceği?
- b) Hangi dersler için Avrupa'dan mütehasşıs celbi icab edeceği tezkir edilerek lazım gelen dersler için Almanya'dan mütehasşıs muallim celbi ittifak-ı ârâ ile karargir olmuştur.

• *16 Haziran 1331 [29.06. 1915], Salı*

- a) Muhtelif kürsülere namzetler iraesî,
- b) Almanya'dan ve Avrupa'nın sair mahallerinden celb edilecek mütehasşıs muallimlerin müddet-i muayyen zarfında Türkçe öğrenmelerinin ve o zamana kadar verecekleri dersleri yazıp muavinleri vasıtasıyla takrîr etmeleriyle şart ittihazı,
- c) Darülfünuna verilecek istikamet in heyet-i muallimîn tarafından tayini,

• *18 Haziran 1331 [01.07. 1915], Perşembe*

- a) Şark ve mağrip lisanlarının tahsili için bir Lisan Mektebi tesisi,
- b) Derslerin şube ve kürsülere sureti taksimi,
- c) Nezaret-i celilenin Darülfünun teşkilatına ait tezkiresindeki mevad hakkında müzakerat cereyan eylemiştir.

• *23 Haziran 1331 [06.07. 1915], Salı; 27 Haziran 1331 [10.07.1915], Cumartesi*

Derslerin şubelere taksimi ve haftada kaç saat tedris lazım geleceği hakkında müzakerat cereyan eylemiştir. Bu toplantılara şu isimler katılmıştır: M. Ali Aynî (Meclis-i Müderrisîn reisi), Ağaoğlu Ahmet, Halid Ziya, Ali Ekrem, Necib Asım, Şevket, Nimet, Halim Sabit, Ferid, Fehmi, Cemil, Faik Sabri, A. Muzaffer, Yusuf Akçura, Efdalüddin,

Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Fuad, İsmail Hakkı, Mahmud Esad, Barsamyan, Abdulkadir Nuri, M. Zarif (fakülte müdürü).

Darülfünun teşkilatı ismini alan ana gündem maddesi ve nezaretin gönderdiği tezkere üzerine yapılan görüşmelerde gelecek yabancı hocaların “*müddet-i muayyen zarfında*” Türkçe öğrenmelerinin şart koşulması onlardan beklenen istifadenin artırılmasına yönelik bir teklif olarak görülmektedir. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) hatıralarında yeni teşkilattan bahsetmektedir. Baltacıoğlu kendisin tedris etmekte olduğu Fenn-i Terbiye dersini Amerika’dan gelecek ünlü pedagog John Dewey’e devretmeye hazır olduğunu bildirmektedir³⁶⁴.

18 Haziran 1331 [1 Temmuz 1915] tarihli toplantıda teklif edilen “Şark ve Mağrip lisanlarının tahsili için bir Lisan Mektebi tesisi” maddesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde bir Lisan-Elsine Şubesi (Fakültesi) açılması şeklinde gerçekleşmiştir³⁶⁵.

Yeni teşkilat ile ders ücretlerine de düzenleme getirilmiştir. Eskiden bir ders saatinin karşılığı 300 kuruş iken yeni teşkilat gereğince kürsülerin maaşları aylık 2500-3000 kuruş olarak tespit edilmiştir. Muavinlerin maaşları da 1500-2500 kuruş olarak belirlenmiştir.

16 Haziran 1331 [29 Haziran 1915] Salı günü toplantıda dile getirilen “*Darülfünun’a verilecek istikametın heyet-i muallimîn tarafından tayini*” meselesi fakülte meclisinin nezaret karşısındaki konumu açısından önemli bir noktadır. Yani üniversite ve fakülte bünyesinde yapılacak her türlü düzenleme ve değişikliklerde

---

³⁶⁴ Baltacıoğlu Maarif Nezareti’nin tezkiresinin tarihini 14 Haziran 1331 olarak hatırlamaktadır. (Doğrusu 11 Haziran 1331 olmalıdır). Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 225-227.

³⁶⁵ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi arşivinde araştırmalarım devam ederken tasnif edilmemiş defterler arasında “**Lisan Fakültesi Kayıt Defteri 1331-1332**” isimli defteri ilk gördüğümde şaşırılmış ve heyecanlanmışım. Darülfünunda yeni bir fakülte mi açılmıştı? Çünkü yayınlanmış eserlerde Darülfünun İlahiyat Şubesi (1915) kapatıldıktan sonra fakülte sayısının dörde indiği vurgulanmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi eğitim süresi beş yıl olan Lisan Fakültesi, 1919 yılında mezun veremeden kapanmış ve Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinde (1919) de yer almamıştır. Bu fakültenin varlığını ancak Maarif Nezareti Tedirsat-ı Âliye Dairesi yazışmalarından tespit etmek mümkündür. *Lisan Fakültesi Kayıt Defteri (1331-1332)* isimli defterde 1331-1332, 1332-1333, 1333-1334 ders yıllarına ait bütün öğrencilerin künyeleri yer almaktadır. Künye bilgilerinde öğrenci isimleri, babasının ismi, kayıt tarihleri ve numaraları, doğum tarihleri, devam ettikleri dil zümresi, ikamet bilgileri bulunmaktadır. Bu defter İ.Ü. Edebiyat Fakültesi arşivindedir.

öğretim üyelerinin görüşü ağırlık kazanması gerektiği, üstten gelen emr-i vaki uygulamalara gidilmemesi istenmiştir.

Derslerin şube (bölüm) ve kürsülere taksimi, haftalık ders saatlerinin belirlenmesi, yeni kürsü ve müderrislerin tespiti gibi konularda meclisin hazırladığı rapor zabıt defterinde yer almamaktadır. Bu rapor dikkate alınarak nezaret tarafından son şekli verilen ve 14 Ekim 1915 tarihinden itibaren geçerli olan kadro cetvelinden fakültenin yeni müfredat programını tespit edebilmekteyiz. Yeni programda yabancı öğretim üyelerinin vereceği dersler de belirtilmiştir. Onun için bu yeni programı vermeden önce yabancı hocaların istihdamını anlatmak gerekmektedir.

Nezaretin gönderdiği belgede yer alan “her fakülte için Almanya’dan müderris getirileceğinden bunların hangi ders için celbi münasip olacağı” maddesi (12.) mecliste uzunca tartışılmıştır. Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri aslında sadece Almanya’dan değil Avrupa’nın diğer şehirlerinden ve Amerika’dan da uzman getirilmesi taraftarıydı ancak savaşın devam ettiği günlerde bu pek mümkün olmamıştır. Sadece farklı olarak Macaristan’dan bir öğretim üyesi gelmiştir.

a. Alman Müderrislerin Darülfünun’da İstihdamları

Yabancı öğretim üyelerinin seçimi ve istihdamı konusunda gerekli prosedür ve işlemler Prof. Dr. Franz Schmidt tarafından yürütülmüştür. Müşavir göreve geldikten sonra bu konudaki çalışmalarına hızlı bir şekilde başlamıştır. Darülfünun’da görev alacak öğretim üyelerini seçmek ve onları Türkiye’de çalışma yapmaları konusunda ikna etmek üzere Maarif Nezareti tarafından Almanya’ya gönderilmiştir. Prof. Dr. Franz Schmidt, Alman öğretim üyeleri ile Berlin’de irtibata geçmiş ve onların Türk Darülfünunda çalışabilmeleri için yetkililer ile görüşmeler yaparak gerekli alt yapıyı hazırlamıştır. Schmidt Berlin’de bulunduğu zaman içersinde Almanya’nın çeşitli üniversite ve yüksek okullarında görevli birçok öğretim üyesi ile ön görüşmeler yapmış, bunlardan 14 tanesi ile sözleşme imzalayarak Türkiye’de çalışmalarını kabul ettirmiştir.

Prof. Dr. Franz Schmidt 16 Ağustos 1915 tarihli bir raporu (mektubu) ile temasa geçtiği ve sözleşme şartlarını kabul ettirdiği öğretim üyeleri ve onların istekleri hakkında Maarif Nezareti'ne bilgi vermiştir³⁶⁶. İstanbul'a gönderilen bu mektuptan öğrendiğimiz bilgiler doğrultusunda görüşülen 14 kişiden beş tanesi Edebiyat Fakültesinde göreve başlayacaklardır. Raporunu gönderildiği tarihten hemen sonra (bir iki hafta içerisinde) bir öğretim üyesinin daha sözleşmeyi kabul ettiği anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Franz Schmidt raporunda öncelikle Almanya'da savaş tüm şiddeti ile devam ettiği için karşılaştığı sorunları dile getirmiştir; Alman bilim adamlarının cephede nasıl eriyip gittiklerini şu sözleri ile açıklamaktadır:

“Hali hazırda Almanya harp ile meşgul olduğundan Profesörlerin intihabı hususunda bazı müşkülata tesadüf olunmuştur. Zira birçok genç Alman âlimleri harp meydanlarında bulunmaktadır. Bir takımları dahi yaralanmış veyahut telef olmuştur”

Tüm bu zorluklara rağmen Alman Hükümeti'nin yetkilileri ve Prusya Maarif Nezareti tarafından gösterilen kolaylık sayesinde 14 kişi ile görüşme yapılmıştır. Müşavir Schmidt İstanbul'dan getirdiği mukavele şartlarının tamamına yakını Alman müderrislere kabul ettirmeyi başarmıştır, ancak bazı hocaların ekstra istekleri olmuştur. Örneğin Liverpool Üniversitesinden Prof. Dr. Lehmann-Haupt görüşülen öğretim üyeleri arasında en ihtiyarı (44 yaşında) olduğu için maaşının iki yüz lira daha fazla olmasını talep etmiştir. Akvam-ı Kadime, Yunan ve Roma Tarihleri müderrisliğine tayin olunan Lehmann – Haupt'un bu isteği kısmen karşılanmış ve maaşı 100 lira daha artırılarak 1100 Osmanlı lirası ile en yüksek maaş ona verilmiştir.

Coğrafya müderrisliği için düşünülen Dr. Obst ise her ders yılı içerisinde iki ay süreyle araştırma gezileri yapmayı ve bunlar için gerekli tahsisatı talep etmiştir. Gerçekten de Dr. Obst gelen öğretim üyeleri içerisinde en verimli çalışmayı yapan kişidir. Öğretim üyelerinden bir kısmı da muavin (asistan) talebinde bulunmuşlardır.

---

³⁶⁶ BOA, MF. ALY. 84-46, (1333)

Sözleşmelerin ders yılı başına yetiştirilmesi için İstanbul'dan özel bir memur vasıtası ile üç gün içerisinde Berlin Sefaretine ulaştırılması istenmektedir. Tarafların imzaladığı metinler neticesinde Alman hocalar kendi hükümetlerinden gerekli izinleri almaları düşünülmüştür. Maarif Nezareti adına işlemleri bizzat müşavir yürütmektedir. Alman hocalar Türkiye'de buldukları süre içerisinde kendi resmi makamları tarafından izinli sayılmışlardır³⁶⁷. Bütün işlemler Berlin Sefareti vasıtası ile gerçekleştirilmiştir.

Beş yıl boyunca Darülfünunda istihdam edilmeleri düşünülen yabancı öğretim üyeleri hangi şartlar altında çalışacaklardı? Bu sorunun cevabı Maarif Nezareti tarafından hazırlanan ve Prof. Dr. Franz Schmidt'in görüştüğü öğretim üyelerine imzalatıldığı mukavele suretinde bulunmaktadır. 14 maddeden oluşan mukavelenin bir örneği aynen aktarılmıştır³⁶⁸.

Mukavele Sureti: Hükümet-i Osmaniye namına hareket eden Maarif Nazırı Şükrü Beyefendi hazretleriyle (---) arasında ber-veçhi atı mukavele akd edilmiştir.

1. Madde: (---) 1/14 Teşrin-i evveliyesi seneyi haliye tarihinden itibaren İstanbul Darülfünunu (---) muallimliğini deruhte ile Devlet-i Osmaniye'nin saadet ve selameti uğrunda çalışmağı ve memuriyetine müteallik kaffeyi vezaifi irfan ve vicdanına tevfikana ifa etmeyi taahhüt eder.

2. Madde: Ders ve müzakere ve tatbikat olarak kendisine haftada (---) saatten fazla vazife kendisine tahmil edilmeyecektir.

3. Madde: (---) müddeti mukavelenin ikinci senesi ibtidasından itibaren ders ve müzakere ve tatbikatı Türkçe icra etmeyi taahhüt eder. Müddeti mukavelenin birinci senesi başlıca tettebbu ve lisan tahsiline hasır edilecektir. Mamafih

---

³⁶⁷ Alman öğretim üyelerinin Türkiye'ye gönderilmesi konusunda Alman eğitim bakanlığı çekimser kalırken dış işleri daha hevesli görülmektedir. Bu anlamda alman yetkililer öğretim üyelerinin Türkiye'de görev almasına resmi misyon yüklemekten kaçınmışlar ancak onların gitmeleri için de her türlü kolaylığı göstermişlerdir. Alman yetkililerinin düşüncelerini daha ayrıntılı öğrenmek için bkz, M. Gencer, **a.g.e.**, s. 128.

³⁶⁸ 26 Ağustos 1331 [8 Eylül 1915] tarihli mukavele sureti için bkz, **BOA, İMMS.** 198- 1333 Za/17, (1333 Za 4), lef 2.

müşarünileyh birinci sene zarfında (---) Almancaya vakıf bir muavin muavenetiyle ders vermeye ve müzakerelerde bulunmağa gayret edecektir.

4. Madde: (---) Haziran nihayetinden Eylül nihayetine kadar devam eden eyyam-ı tatiliye istediği gibi geçirmeye mezundur. Bundan maada Hristiyan yortuları münasebetiyle seneyi dersiyе zarfında dahi 6 gün mezun olacaktır. Hafta tatili cuma günüdür.

5. Madde: Esnayı hizmette fes giymek mecburidir

6. Madde: (---) Lirayı Osmanî maaş ita olunur. İşbu maaş mümaileyhin İstanbul'a muvasalatı tarihinden itibaren şehri taksitlerle her ay nihayetinde tediye olunur

7. Madde: Azimet ve avdetinde (---) lirayı Osmanî harc-ı rah ita olunur.

8. Madde: İş bu mukavelename ahkamı beş sene mer'idir. Eğer Hükümet-i Osmaniye esbabı siyasiye veya saireden naşi mukavelenameyi daha evvel fesh etmek mecburiyetinde kalırsa (---) avdet harcırahından maada altı aylık maaşına muadil tazminat ita edecektir.

9. Madde: (---) ilk üç sene zarfında yalnız esbabı mücbireyi sihhiyeden naşi terki vazife ettiği takdirde (---) avdet harcırahı i'ta olunur.

10. Madde: (---) Hükümet-i Osmaniye'de hukuk-ı tekaüdiye talebine hakkı yoktur.

11. Madde: Tatbikat (---) için icap eden odalar, vesaiti tedrisiye ve bunların mesarifi daimesi Darülfünun idaresince ihzar ve temin olunur.

12. Madde: (---) her sene cem'an bir ay imtidat eden seyahatı (---) istikşafiyeye edebilir. Seneyi dersiyeye zarfında mümkün mertebe kısa-cem'an (---) imtidat eden seyahat icra edilecektir. Hükümet-i Osmaniye lazım gelen mebalığı ita edecek ve sayahatı istikşafiyenin netayicini neşr edecektir.

13. Madde: (---) müddet-i mukavele esnasında gazeteler, risaleler, ve kitaplar vasıtasıyla Türkiye ahvaline dair neşretmek istediği yazıları evvela Maarif-i Umumiyye Nezareti'nin nazarı tasvibine arz edecektir.

14. Madde: Müddet-i mukavelenamenin hitamında her iki tarafça takkarrur ettirilecek ahkamı cedideye tevfi ken iş bu mukavelename teccid olunabilir.

Sözleşmede çalışma koşulları, tatil günleri, ücretler, sözleşme başlangıcı, sözleşme hangi şartlarda iptal edilebilir, haftada kaç saat ders anlatılacağı, derslerin ikinci yıldan itibaren Türkçe anlatılması gibi maddeler yer almaktadır.

Beş yıl geçerli olması düşünülen sözleşme şartlarında yabancı öğretim üyelerinden beklenen performansın ipuçlarını tespit edilebilir. Üçüncü maddede geçen “derslerin ikinci yıldan itibaren Türkçe anlatılması” önemli bir maddedir. İlk sene Türkçe öğrenimine ayrılmıştır. Mortmann ve Unger İstanbul’da yaşadığı için zaten Türkçe biliyorlardı; Giese ve Bergstrasser ise uzmanlık alanları gereği Türkçeyi az çok bilmekte idiler ancak diğer Alman öğretim üyeleri için aynı ifadeyi kullanmak güçtür. Onlar Türkçe öğrenme konusunda pek başarılı olamamışlardır. Daha çok muavinleri vasıtası ile ders vermişlerdir. Yabancı öğretim üyelerine mesai esnasında fes giyme zorunluluğu getirilmiştir. Hafta tatili Cuma günleridir, yaz tatili ise Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarıdır, Alman hocalar yaz tatilinde genelde memleketlerine gitmeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca Hıristiyanların kutsal günleri için yıl içinde 6 gün daha izin kullanmaları kabul edilmiştir. Öğretim üyelerinin Türkiye’den emekli olma hakları bulunmamaktadır, bu maddenin de etkisi ile maaşlar çok yüksek tutulmuştur. Öğretim üyelerine yıllık 750-1100 Osmanlı lirası maaş verilmesi öngörülmüştür. Maaşlar aylık olarak her ayın sonunda ödenmesi kabul edilmiştir. İstanbul’a ilk gelişlerinde ve dönüşlerinde yolluk olarak bekâr olanlara 60 lira evli olanlara ise 100 lira “harc-ı râh” ödenmiştir. Aylık 9000 kuruşa denk gelen Mortmann’ın maaşı o dönemde en yüksek maaş alan bir Türk müderrisin maaşının üç katından fazla idi³⁶⁹.

Alman hocalar tatbikat dersleri için ders araç ve gereçleri talep etmişler ve Darülfünunda göreve başladıktan sonra kitap, dergi, harita gibi istedikleri nezarete iletmişlerdir. Yine tatbikat dersleri için darülmesaiyer kurulması kararlaştırılmıştır. Bu darülmesaiyerin bir kısmı Zeynep Hanım Konağında açılmış, bir kısmı ise oda bulunmadığından dolayı da Darülfünun çevresinde Şehzadebaşı, Divanyolu gibi yakın yerlerde kiralanarak konaklarda açılmıştır³⁷⁰.

³⁶⁹ Yabancı müderrislere ve Türk müderrislere ödenen maaşlar ve karşılaştırma yapmak için bkz, **BOA, MF. ALY.** 111-5, (1336 S 17); **MF. ALY.** 84-54, (1333).

³⁷⁰ M. Ali Ayni, **a.g.e.**, s.52.

b. Edebiyat Fakültesi Kadrosuna Atanan Yabancı Uzmanlar

Prof. Dr. Franz Schmidt'in Berlin'de yaptığı çalışmalar sonucunda 1915-1916 eğitim yılı başında üç fakülte için 15 kişi ile sözleşme imzalanmıştır. Bunların iradeleri iki grupta çıkmıştır. İlk grup 11 kişidir ve 13 Eylül 1915 tarihinde Osmanlı Devleti hizmetine kabulleri onaylanmıştır. İkinci grupta ise dört kişi yer almaktadır ve bunların iradeleri 11 Ekim 1915 tarihlidir. Devlet hizmetine girmeleri kabul edilen bu iki gruptaki öğretim üyelerinin sözleşmeleri 14 Ekim 1915 tarihinde başlatılmıştır. İlk gruptan 6 öğretim üyesi Edebiyat Fakültesinde istihdam edilmiştir. Maarif Nezaretin istihdam teklifleri önce Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Meclis-i Mahsus'ta görüşülüp kabul edildikten sonra Padişah iradesinin alınması suretiyle atamalar gerçekleştirilmiştir. İlk 11 kişi içersinden Edebiyat fakültesine atananların isimleri, verecekleri dersler ve maaşları tablo 13'de gösterilmiştir³⁷¹.

Tablo 13: Alman Müderrislerden İlk Gelen Grup

Öğretim Üyesi	Geldiği Kurum ve Unvanı	Ders	Maaş
G. Ancshütz	Hamburg, Privat Dotsent	Fenn-i Terbiye ve İlm-i Ruh-ı Tecrubî	750- 100
Lehmann-Haupt	Liverpool, Prof. Ekstra Ordinaryüs	Akvam-ı Kadime, Yunan ve Roma Tarihleri	1100- 100
Erich Obst	Marburg, Privat Dotsent	Coğrafya	750- 100
F. Giese	Berlin, Elsine-i Şarkiye Mektebi	Ural- Altay Lisanları	1000- 100
G. Bergstrasser	Leipzig, Privat Dotsent	Mukayeseli Elsine-i Samiye	750- 60
Gunther Jacoby	Greifswald, Privat Dotsent	Felsefe	750- 60

³⁷¹ Maarif Nazırı A. Şükrü Bey, Almanya'dan celb edilecek müderrisler için hazırladığı listeyi 26 Ağustos 1331 [8 Eylül 1915] tarihinde Sadarete göndermiştir, bu liste 30 Ağustos 1331[12 Eylül 1915]'de Meclis-i Mahsus'ta kabul edilmiş ve aynı gün iradesi alınmıştır. Bkz. **BOA, İ.MMS.** 198- 1333 Za/17, (1333 Za 4).

İkinci gruptaki öğretim üyelerinden ikisi Hukuk ve diğer ikisi de Fen Fakültesine gelmiştir³⁷². Prof. Dr. Franz Schmidt Türkiye'ye döndükten sonra da yeni atamalar gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda İstanbul'da bulunmuş veya bulunmakta olan kişilerden de yararlanılmıştır, yeni tayinler 1916 yılına kadar devam etmiştir. Daha önce de fakülte kadrosunda yer alan Almanya'nın eski İstanbul başkonsolosu Prof. Dr. J.H. Mortmann "Usûl-i Tarih ve Tatbikatı" dersi müderrisliğine 30 Ekim 1915 tarihinde tayin edilmiştir³⁷³.

12 Kanun-ı evvel 1332 [25 Aralık 1916] tarihinde Coğrafya müderrisi Dr. Obst Bey'e yardımcı olmak üzere Erlangen Darülfünunu profesörlerinden Würschmidt Tetkikat-ı İklimiye İdaresi Coğrafya müderris muavinliğinde istihdam edilmek üzere "hizmet-i devlet-i aliyeye" kabul edilmiştir³⁷⁴. Prof. Dr. Würschmidt aynı zamanda Tetkikat-ı İklimiye İdaresi müdür muavinliği vazifesini de üstlenmiştir.

14 Mart 1911 tarihinde Asar-ı Babiliye ve Asuriye ve Asar-ı Kadime-i Şarkiye Muhafızlığı ile bu şubelerle ilgili katalogların tanzimi için Almanya'dan getirilip Müze-i Hümayûn'da istihdam³⁷⁵ edilen Ekhart Unger; bu görevine ek olarak 5 Kanun-ı sani 1331 [18 Ocak 1916] tarihinde Edebiyat Fakültesi "Ulum-ı Muavene-i Tarihiye ve Asar-ı Atika ve Meskukat" kürsü muallimliğine aylık 2500 kuruş maaşla tayin edilmiştir³⁷⁶. Mösyö Unger öğrencilerini müzeye götürerek derslerini uygulamalı yapmıştır³⁷⁷.

Almanca muallimliği için 2000 kuruş maaşla Almanya devleti vatandaşı olan Martin Neftel'in ataması 28 Kanun-ı sani 1331 [10 Şubat 1916] tarihinde

---

³⁷² Dr. Fritz Arndt ve Dr. Boris Zarnick Fen Fakültesi için; Dr. Anton Fleck ve Dr. Friedrich Hoffman ise Hukuk Fakültesi için gelmişlerdir. Bu öğretim üyelerinin atandıkları dersler ve maaşları için 11 Ekim 1915 tarihli iradeye bkz, **BOA, İ.MMS.** 1333 Z/1, (1333 Z 2).

³⁷³ **BOA, İ.MMS.** 198- 1333 Z/06, (1333 Z 21).

³⁷⁴ **BOA, MV.** 246-44, (1335 S 29).

³⁷⁵ Ekhart Unger'in sözleşmesi 1 Mart 1327 (14 Mart 1911) tarihinden itibaren başlamış ve aylık 3000 kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Müze-i Hümayûn muhafızlığında istihdamı hakkında imzalanan mukavele ve iradesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 56-13, (1332 S 26) Lef 1, mukavele metinleri lef 2 ve 5'tedir.

³⁷⁶ 29 Teşrin-i evvel 1331[11 Kasım 1915]'de tayini kararlaştırılan Ekhart Unger'in iradesi 5 Kanun-ı sani 1331[18 Ocak 1916]'de alınmıştır. Bkz, **BOA, İ.MMS.** 199- 1334 M/1, (1334 M 10); Müze-i Hümayun, Maarif Nezaretinin yönetiminde olduğu için önce nezaret içinde tayin yapılmış daha sonra iradesi çıkartılmıştır. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 84-73, (1334 R 1).

³⁷⁷ **BOA MF. ALY.** 86-28, (1334 S 7).

gerçekleştirilmiştir³⁷⁸. Martin Neftel, Elşine Şubesinde istihdam edilmiştir. Yine Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümü ders programında yer alan “Alman Lisanı ve Edebiyatı” müderrisliğine -ilk atananlardan yaklaşık bir yıl sonra- 6 Teşrin-i evvel 1332 [19 Ekim 1916] tarihinde Greifswald Darülfünunu mukarrirlerinden Dr. Werner Richter yıllık 750 lira maaşla atanmıştır.³⁷⁹

Almanya dışından sadece bir öğretim üyesi istihdam edilmiştir. “Etnografya ve Macarca” müderrisliğine Macaristan hükümeti vatandaşı Prof. Dr. Julius von Mezsaros 10 Ağustos 1332 [23 Ağustos 1916] tarihinde atanmıştır³⁸⁰.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir tanesi hariç tamamı Alman kökenli 11 öğretim üyesi Edebiyat Fakültesinde istihdam edilmişlerdir. Bu öğretim üyelerinin tamamı Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra sözleşmeleri fes edilip ülkelerine gönderilmiştir. Bu öğretim üyelerinden başka yine ağırlıklı olarak yabancı dil alanlarında Osmanlı vatandaşı gayri Müslimler görevlendirilmiştir. Örneğin İngilizce için Barsamyan, Fransızca için Enikyan ve Mesrupyan, Sami dilleri için Avram Galanti gibi öğretim elemanları fakülte kadrosunda ders vermişlerdir.

Sözleşmeleri karşılıklı olarak imzalanan ve iradeleri çıkartılan öğretim üyelerinden Almanya’da bulunanlar yavaş yavaş İstanbul’a ulaşmaya başlamışlardır. Alman hocaların daha önce buldukları kurumdaki unvanlarına bakılmaksızın hepsine müderris unvanı verilmiştir.

c. Müderris Muavinleri

Yabancı öğretim üyelerinin derslerinde yardımcı olmak ve tercüme ile meşgul olmak üzere lisan bilen uygun müderris muavinleri atamaları yapılmıştır. Bu atamalarda

---

³⁷⁸ “Darülfünun Almanca muallimliğine tayin kılınmış olan Almanya Devlet-i fehimesi teb’asından Möşyö Martin Neftel’in mezkûr muallimlikte istihdamı” için gerekli müsaadenin alınması hakkında Meclis-i Mahsus mazbatası için bkz, **BOA, İ.MMS.** 199- 1334 R/1, (1334 R 6); **MF. ALY.** 88-47, (1334 Ra 27), lef 3.

³⁷⁹ **BOA, İ.DUİT.** 55-99, (21 Z 1334); **MV.** 245-60, (21 Z 1334).

³⁸⁰ **BOA, İ.DUİT.** 55-95, (24 L 1334); **MF. ALY.** 109-77, (1336 M 5), lef 130.

Avrupa’da eğitim almış özellikle Almanca bilen sultanî muallimleri tercih edilmiştir³⁸¹. Yeni atanan müderris muavinlerinin maaşları, isimleri ve atandıkları dersler şunlardır³⁸²:

2000- Ruhیات ve Ahlak	Nimetullah
2000- İçtimaiyat	Ahmet Emin
2500- İçtimaiyat	Necmetin Sadık
2000- Fenn-i Terbiye ve Tecrübî Ruhیات	Cevdet
2000- Fenn-i Terbiye ve İlm-i Ruh	Ali Haydar
2000- El sine-i Samiyenin Mukayeseli Sarfı	Avram Galanti
2500- Beşeri Coğrafya	Würschmidt
2000- Akvam-ı Kadime-i Şarkiye Tarihi ve Yunan ve Roma Tarihleri	M. Ali Rıfat
2000- Usul-i Tarih ve Tarih Tatbikatı	Kazım Şinasi
2000- Mabadü’t-tabia Mantık ve Ruhیات	Yakup Habib
2000- Bediyyat	Tayin edilmemiş ³⁸³
2000- İlm-i Asar-ı Atika	Rıfki ³⁸⁴
2500- Nazariyat-ı Edebiye	İbrahim Necmi ³⁸⁵
2500- Ural Altay Lisanları	Ahmet Cevat
2000- Kurun-ı Vusta ve Cedide Tarihi	Yusuf Behçet
2500- Tarih-i Felsefe	M. Emin
2000- Coğrafya	Emin Paşa
2000- Coğrafya Mukarriri	Ali Macit

³⁸¹ Avrupa eğitim görmüş öğrencilerden muavin olarak yararlanılması konusunda 1913 yılında bir düzenleme yapılmıştı. Darülfünun’un muallim muavini ihtiyacını karşılamak için 23 Ekim 1913 tarihinde çıkartılan bir maddelik kanun metni için bkz, **Düstur**, II. Tertip, C. V, s. 836.

³⁸² Muavinlere ait kadrolar küçük farklarla şu belgelerde yer almıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16); **MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 14.

³⁸³ Yakup Habib tarafından idare edilir.

³⁸⁴ Rıfki Bey derslerine devam etmediği için görevden alınarak yerine Trabzon Sultanîsi Tarih- Coğrafya muallimi Abdülvahap Bey, Ağustos 1332 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere tayin edilmiştir. Atama kararname için bkz, **BOA, MF. ALY.** 96-129, (1334 Z 3), lef 11.

³⁸⁵ Diğer bir belgede Ural- Altay Lisanlarının Mukayeseli Sarfı dersinin muavini olarak gösterilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 14.

Usul-i Tarih ve Tarih Tatbikatı dersini üstlenen müderris Mortmann'ın muavinliğine Kadıköy Numune Mektebi müdürü Kazım Şinasi Bey atanmıştır³⁸⁶. Kazım Şinasi daha sonraki yıllarda Tarih-i Osmanî dersini vermiştir. Bu ders için öğrencilerine daha faydalı olmak adına Bab-ı Âli Hazine-i Evrak ve Divan-ı Hümayûn kayıtları üzerinde araştırma yapmak için Sadarettin izin istemiştir³⁸⁷. K. Şinasi aynı zamanda Edebiyat Fakültesi Mecmuasının kâtiplik vazifesini de yürütmüştür.

Elsine-i Samiye Mukayeseli Sarfı müderrisi Gotthelf Bergstrasser'in muavinliğine Türkçe, Arapça, İngilizce, İbranice, Almanca Rumca, İtalyanca, İspanyolca ve Farsça (orta seviye) gibi birçok yabancı dili iyi derece bilen Avram Galanti atanmıştır³⁸⁸. Avram Galanti Alman müderrisler gittikten sonra Elsine-i Samiye dersini kendisi vermeye devam etmiştir.

Bediyyat³⁸⁹ müderrisi Günther Jacoby'nin muavinliğine 31 Kanun-ı evvel 1331 [13 Ocak 1916] tarihinde Üsküdar Dağhamamı Musevi Mektebi müdürü Yakup Habib Efendi atanmıştır³⁹⁰. Habib Efendi Türkçenin yanında İbranice, Almanca, Fransızca ve İspanyolca lisanlarını da iyi derece bilmektedir³⁹¹.

³⁸⁶ 8 Ağustos 1307 [20 Ağustos 1891] Konya doğumlu olan Kazım Şinasi, lise eğitimini de Paris'te yapmıştır. Sarbone Darülfünunu Edebiyat Fakültesi mezunudur. 8 Nisan 1329 [21 Nisan 1913] tarihinde memuriyete başlamıştır. İyi derecede Fransızca ve İngilizce bilmektedir, Rumca'yı ise konuşma seviyesinde bilmektedir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 47; **MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3; ayrıca 24 Teşrin-i sani 1331 [7 Aralık 1915] tarihinde adı geçen muavinliğe tayin edilen Kazım Şinasi'nin atama kararname için bkz, **MF. ALY.** 85-102, (1334 M 29).

³⁸⁷ Tarih-i Osmanî mukarriri Kazım Şinasi, anlatacağı derste daha verimli olmak için arşiv malzemelerine müracaat etmesi gerektiğini 31 Kanun-ı evvel 1333 [31 Aralık 1917] tarihli dilekçesinde belirtmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 112-11,(1336 Ra 20).

³⁸⁸ 1290 r. Bodrum doğumludur. Üniversite mezunu olmayıp hususi tahsil görmüştür, 8 Nisan 1329 [21 Nisan 1913] tarihinde memuriyete başlayan A. Galanti, 1933 üniversite reformuna kadar fakülte kadrosunda görev almıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 47; **MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3.

³⁸⁹ Bediyyat dersinin yerine "Metafizik, Mantık ve Usuliyat" dersleri konmuştur.

³⁹⁰ Habib Efendi 2000 kuruş maaşla 31 Kanun-ı evvel 1331 [13 Ocak 1916] tarihinde 530 numaralı kararname ile atanmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 87-89, (1334 Ra 9).

³⁹¹ 1302 r. İstanbul doğumlu olan Y. Habib Efendi, Alliance İsrailiyat Mektebi ve Musevi öğretmen okulundan mezun olmuştur, memuriyete 20 Nisan 1332 [3 Mayıs 1916] tarihinde başlamıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 47; **MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3.

Nazariyat-ı Edebiye dersi muavinliğine Mekteb-i Hukuk mezunu İbrahim Necmi Bey atanmıştır. İbrahim Bey bir dönem Meclis kâtipliği vazifesini de yürütmüştür³⁹². İzinli olarak Avrupa’da bulunan H. Ziya Bey’in yerine³⁹³ 8 Kanun-ı evvel 1331 [21 Aralık 1915] tarihinde Garp Tarihi Edebiyatı müderris vekili olarak Cenab Şehabettin atanmıştır³⁹⁴. Kendisi daha sonra Lisan Şubesi Fransızca muallimliğine nakledilmiştir³⁹⁵. 1919’da Lisan Mektebinin kaldırılmasından sonra tekrar fakülte kadrosuna “müderris” olarak geçmiş ve buradaki görevini 1922 yılına kadar sürdürmüştür.

Türk müderrislerden Ziya Gökalp’ın muavinliğine atanan diğer bir isim ise Ahmet Emin’dir. A. Emin, Beyoğlu Alman Mektebinden mezun olduktan sonra üniversite eğitimini Columbia Darülfünununda tamamlamıştır. İçtimaiyat dersi muavinliğine atanan A. Emin, Gökalp’ın yanında sosyoloji alanında çalışmalar yapmıştır³⁹⁶. Mütareke döneminde fakülte kadrosundan çıkartılmıştır. Akvam-ı Kadime-i Şarkiye Tarihi ve Yunan ve Roma Tarihleri müderrisi Lehmann-Haupt’ın muavinliğine M. Ali Rıfat Bey atanmıştır. Rıfat Bey’in iyi derece almanca bildiğini takdir eden Lehmann-Haupt, kendisinin “tarihe vukufu” var ise de vereceği dersi konusunda henüz yeterli bilgiye sahip olmadığı ancak çalıştığı takdir de gerekli ihtisasa sahip olacağını belirtmiştir³⁹⁷.

Alman Dili ve Edebiyatı müderrisi Werner Richter’in yanına muavin olarak Fazıl Berki Bey atanmıştır. Fazıl Bey ve Dr. Richter çalışmalarını devam ettirmesi ve Almanya’dan sipariş ettikleri kitapları yerleştirmek için Darülfünun binasında oda

³⁹² 1303 r. Selanik doğumlu olan İ. Necmi, Hukuk mektebinden 26 Ağustos 1325 [8 Eylül 1909] tarihinde *aliyyülâlâ* derecede mezun olmuştur. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 47; **MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3.

³⁹³ **BOA, MF. ALY.** 88-144, (1334 R 19), lef 4.

³⁹⁴ **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12).

³⁹⁵ **BOA, MF. ALY.** 88-107, (1334 R 11), lef 3.

³⁹⁶ Cumhuriyet devrinin meşhur gazetecileri arasında yer alacak olan A. Emin (Yalman), Mayıs 1304-1888 Selanik doğumludur. İyi derecede İngilizce, Almanca ve Fransızca bilmektedir. 8 Mayıs 1324 [21 Mayıs 1908] tarihinde devlet memuriyetine başlamıştır. M. Ali Ayni’nin fakülte reisliği zamanında (16 Kanun-ı sani 1331 ve 16 Kanun-ı sani 1332) o da meclis kâtipliği olarak seçilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. (Belirtilmemiş), 16 Kanun-ı sani 1331; Ayrıca müderris muavini olarak kadroya atanması ile ilgili olarak bkz, **BOA, MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 47; **MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3.

³⁹⁷ Lehmann-Haupt’ın asistanı hakkında görüşlerini içeren tavriri, 1 Şubat 1331 [14 Şubat 1916] tarihinde müdüriyet tarafından Maarif Nezaretine bir üst yazı ile sunulmuştur. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 88-99, (1334 R 9); **MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3.

kalmadığı için kendilerine Mercan Sultanîsinden dört oda tahsis edilmiştir³⁹⁸. Alman müderrisler memleketlerine döndükleri tarihte kürsüsü kaldırıldığı için kendisine ihtiyaç kalmadığı bildirilerek görevine son verilmiştir³⁹⁹.

Müze-i Hümayun uzmanlarından aynı zamanda fakültede Asar-ı Atika ve Meskûkât müderrisi olan Ekhard Unger'in yanına muavin olarak önce Refik Bey atanmış, Refik Bey'in derslerini aksatması ve rahatsızlıklarından dolayı görevden alınarak yerine Trabzon Sultanîsi Tarih-Coğrafya muallimi Abdülvahap Bey atanmıştır⁴⁰⁰. Dr. Unger, muavini ile birlikte öğrencileri müzeye götürerek tatbikat dersleri yapmıştır.

Fenn-i Terbiye ve Tarih-i Terbiye, İlm-i Ruh-u'l Etfal ve İlm-i Ruh-ı Tecrübî gibi derslerin müderrisi olan Ancshütz'e muavin olarak Ali Haydar Bey tayin edilmiştir. Dr. Ancshütz, muavini Haydar Bey'in İlm-i Terbiyedeki başarısına dikkat çekerken İlm-i Ruh-ı Tecrübî dersi için fizyoloji bilgisinin gerekli olduğunu belirterek ikinci bir muavin talebinde bulunmuş ancak bu isteği karşılanmamıştır⁴⁰¹. Mükemmel derecede Almanca bilen A. Haydar Bey, 7 Nisan 1918 tarihinde Almanya'da yükseköğretim gören talebeleri teftiş edecek heyete 5500 kuruş maaşla reis olarak atanmıştır⁴⁰². Almanya'daki görevi sona erdikten sonra Türkiye'ye gelmiş ve Felsefe Bölümündeki muallim kadrosuna tayin edilmiştir⁴⁰³.

En çalışkan öğretim üyesi olan Coğrafya müderrisi Dr. Obst Bey derslerini, darülmesai ve ilmi seyahatlerini kalabalık bir ekip ile gerçekleştirmiştir. Faik Sabri Bey

---

³⁹⁸ BOA, MF. ALY. 115-4, (1336 B 18), lef 3.

³⁹⁹ 27 Kasım 1918 tarihli meclis toplantısında alınan bu karar için bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 6, 27 Kanun-ı sani 1334.

⁴⁰⁰ Abdülvahap Bey 31 Ağustos 1332 [13 Eylül 1916] tarihinde atanmıştır. Refik Beyin durumu, görevden alınması ve yerine Abdülvahap Bey'in ataması ile ilgili bkz, BOA, MF. ALY. 96-129, (1334 Z 3), lef 10 ve 11.

⁴⁰¹ BOA, MF. ALY. 88-100, (1334 R 9), lef 1.

⁴⁰² Heyet-i Teftişîye Riyasetine atandığına dair Maarif Nezaretinin yazısı için bkz, BOA, MF. ALY. 115-8/A, (1336 C 25); Haydar Bey'in fakülte meclisine yaptığı veda konuşması için bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 9, 22 Nisan 1334-1918.

⁴⁰³ Haydar Bey'in vazifeyi asliyesi olan muallimlik kadrosuna tekrar atandığını bildiren 5 Ekim 1919 tarihli Maarif Nezareti tezkeresi üzerine fakülte meclisi 7 Ekim 1919 tarihli toplantısında şu kararı almıştır. "Haydar Bey'in Darülfünun ile alakasını kat' etmemiş olmasına binaen tedrisatına ibtidar eylemesi kabul olundu ve tedris eyleyeceği mevâddın da Felsefe müderrisleriyle bil-ittifak kararlaştırılması münasip görüldü" Bkz. İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 23, 7 Teşrin-i evvel 1335.

de kendisine yardımcı olmuştur. F.Sabri Bey'in Alıncayı İngilizce ve Fransızcaya nazaran daha az bildiği için Obst Bey'e dil konusunda tercümanlık yapmak üzere Davut paşa Sultanîsinden Emin Paşa muavin olarak atanmıřtır⁴⁰⁴. Yine Coğrafya Darülmesaiine bağlı olarak faaliyet gösteren *Tetkikat-ı İklimiye İdareyi Merkeziyesi* müdür muavinliği vazifesine Almanya'dan bir yardımcı personel olarak Mösyö Würschmidt atanmıştır. Almanca bilen eleman az olduğu için adı geçen merkezin yazışmalarını yürütmek ve kütüphane memurluğu hizmetini yapmak üzere aranan özelliklere sahip birini bulmak için gazetelere ilan verilmiş, başvuranlar arasında Alıncası daha iyi olan Berlin Sefaret-i Seniyyesi eski imamı Yahya Hilmi Efendi tercih edilmiřtir⁴⁰⁵. Coğrafya'nın tatbikat derslerine 2 şubat 1331 [15 şubat 1915] tarihinden itibaren bařlayan⁴⁰⁶ Dr. Obst ve ekibi, ilk Coğrafya keşif gezisini de Zincirlikuyu- şişli arasında gerçekteşirmiştir.

Alman müderrisler muavinleri ile birlikte genelde darülmesaiilerde vakit geçirmişlerdir. İlk sene üç sınıfin talebelerini bir dershanede toplayıp alıanca verdikleri derslerini muavinlerine tercüme ettirmişlerdir. Savaşın şiddetinin artığı yıllarda öğrenci sayıları gittikçe azalırken sadece Darümuallimînden gelen öğrenciler ile ders yapılmıştır. Muavinler genelde bütün derslere müderrisleri ile birlikte katılmışlardır.

M.Ali Ayni Bey hatıralarında Dr. Jacoby'nin ders notlarını muavini Y.Habib'e Türkçeye tercüme ettirip sonra Latin harfler ile tekrar yazılmış metni kendisi sınıfta okumaya çalıştığından müstehzi bir şekilde bahseder⁴⁰⁷.

Türk müderrislerin kürsü muavinleri ise genelde ders vermeye yetkili ve mecliste oy kullanabilen mukarrir unvana sahip öğretim elemanlardır. İkinci Meşrutiyet'ten itibaren istihdam edilmeye başlayan Nimetullah, A.Macit, A. Muzaffer, M. Emin, Necmettin Sadık, Behçet gibi müderris muavinleri ilerleyen yıllarda hepsinin unvanları

---

⁴⁰⁴ Emin Paşa muavinlik görevine önce vekâleten atanmıştır, 3 Ağustos 1332 [15 Ağustos 1916] tarihinde ise 2000 kuruş maaşla asaleten atanması yapılmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 94-136, (1334 L 16); **MF. ALY.** 134-126 (1337 ř 16), lef 3.

⁴⁰⁵ Y. Hilmi Bey, 800 kuruş maaşla kütüphane memuru olarak istihdam edilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 89-16, (1334 R 28).

⁴⁰⁶ Her hafta Salı günleri öğleden sonra iki buçukta başlaması planlanan geziler için bkz, **BOA, MF. ALY.** 90-8, (1334 Ca 16).

⁴⁰⁷ Ayni, **a.g.e.**, s.51.

zamanla muallim ve müderris seviyesine çıkmıştır. Her bir öğretim üyesi kendi bölümünde bir dersin/kürsünün sahibi olmuşlardır. Fakülteye idari anlamda da büyük hizmetleri dokunan bu genç öğretim elemanları Edebiyat Fakültesinin gelişmesinde - ilerlemesinde çok büyük katkıları olmuştur.

d. Kürsü Müderris Muavinlerinin Görev ve Yetkileri

1913 yılından itibaren atanmaya başlanan müderris muavinlerinin sayıları zamanla artmıştır. Muavinlerin fakülte içerisindeki görev ve yetkilerinin tespit edilmesi adına Darülfünun Müdür-i Umumiliği bir çalışma yaparak konuyu nezarete bildirmiştir, Meclis-i Kebir-i Maarif'te görüşülen taslak metin⁴⁰⁸ 21 Kanun-ı sani 1329 [3 Şubat 1914] tarihinde kabul edilerek “*Darülfünun Kürsü Müderrisleri Muavinlerinin Vezâifine Dair Talimatname*” ismiyle yürürlüğe girmiştir. Yedi maddelik talimatnamede muavinlerin görevleri şu şekilde açıklanabilir⁴⁰⁹.

1. Her müderris muavini o dersin müderrisi ile birlikte derste ve imtihan esnasında imtihanlarda hazır bulunmağa mecburdur.
2. Muavinler, müderrislerin işledikleri konuları ders saatleri dışında idarece tayin olunacak zaman diliminde öğrenciye tekrar izah edecekleri pratiğe yönelik (amelî) derslerde ve laboratuvarlarda göstereceklerdir. Bu faaliyetler müderrislerin ders anlatma usulüne ve programına uygun olmalıdır.
3. Muavinler, öğrencilerin ders dışındaki mesailerini düzenlemekle mükelleftirler. Müderrisleri ile birlikte seçtikleri belirli bir konuyu öğrencilerle idarenin belirlediği ders dışı vakitlerde müzakere usulü ile işleyeceklerdir.

---

⁴⁰⁸ Taslak halindeki metin, 9 Kanun-ı sani 1329 [22 Ocak 1914] tarihini taşımaktadır. **BOA, MF. MKB.** 209-4, (1332 Ra 5).

⁴⁰⁹ *Darülfünun Kürsü Müderrisleri Muavinlerinin Vezâifine Dair Talimatname* ve ekleri için bkz, **BOA, MF. ALY.** 63-62, (1332 B 1).

4. Muavinler, müderrisler tarafından gerekli görüldüğü takdirde, daha detaylı anlatılması gereken bazı konuları önceden müderrisle belirleyerek konferans yoluyla öğrenciye aktarmaya mecburdurlar.
5. Muavinler, müderrislerinin onayı ile bir dersin bazı konularını sene başında tespit ve ilan etmek şartı ile dersleri kendi başlarına anlatabilirler.
6. Muavinler, Meclis-i Müderrisîn reisinin daveti üzerine meclisi muallimine reye iştirak etmemek şartıyla fikir beyan etmek üzere hazır bulunabilirler. (ilerleyen tarihlerde ders verme yetkisi olan muavinlere geçici kaydıyla oy hakkı tanınmıştır)
7. Muavinler, kendi müderrislerinin bulunmadıkları zamanlarda yerine bir vekil tayin edilinceye kadar meclisin onayı ile dersleri takip ve takrire mecburdur.

Müderris muavinlerinin öğretim üyesi kademesinin ilk basamağını teşkil etmesinden dolayı bu talimatname onların iyi bir şekilde akademik olarak yetişmeleri hususunda önemli kararları içermektedir. Özellikle birinci maddede açıklanan muavinlerin müderrislerle birlikte derslere girme şartı; muavinlerin kısa zamanda anlatılacak konulara aşinalık kazandırması açısından önemlidir. Nitekim muavinlerin müderrislerle birlikte ders girmeleri idare tarafından da teşvik edilmiştir. Alman hocalarla birlikte artan muavin sayısı da dikkate alınarak 1915-1916 ders yılının ilk döneminde yoklama usulü ile bu sistem sıkı bir şekilde takip edilmiştir⁴¹⁰. Örneğin dört aylık dönem boyunca 29 saat dersi bulunan Ruhîyat ve Ahlak müderrisi A. Naim Bey, muavini Nimet Bey ile birlikte 11 saat derse girmiş, Nimet Bey yalnız başına olarak ise 18 saat derse girmiştir. Naim Bey, muavini ile birlikte girdiği derslerin 10 saatini kendisi anlatmıştır. İctimaiyat müderrisi Ziya Gökalp ise 35 saatlik ders programına muavini A. Emin Bey ile birlikte 26 saat girmiş, muavin yalnız olarak 9 saat girmiştir. Alman müderrislerden Ancshutz 41 saatlik Fenn-i Terbiye grubu dersine muavini Haydar Bey ile birlikte 24 saat girmiştir. Haydar Bey, kendisi yalnız olarak 17 saat ders vermiştir.

---

⁴¹⁰ 1331-1332 [1915-1916] ders yılının ilk dönemi için yapılan yoklama çizelgesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 88-97, (1334 R 9).

Usul-ı Tarih ve Tarih Tatbikatı müderrisi Mortmann muavini Kazım Şinasi ile birlikte 13 saat derse girmiştir. El-sine-i Samiye Mukayeseli Sarfı müderrisi Bergstrasser muavini Avram Galanti ile birlikte 14 saat ders yapmıştır. Burada dikkati çeken bir husus, sadece Alman hocaların muavinleri değil Türk müderrislerin muavinleri de derslere birlikte girmişlerdir.

Diğer yandan muavinlerin kendi yetkileri dahilinde ders saatleri dışında müderrisleri ile birlikte belirledikleri bazı konuları konferans ve serbest çalışma tarzından anlatmaları ve öğrenci ile birlikte vakit geçirmeleri hem öğrencinin hem de muavinin daha iyi yetişmesine imkan sağlamaktadır. Darülfünun eğitim kadrosunun ilk merhalesini oluşturan muavinlerin muallim ve müderris olabilmeleri için bu talimatnamede belirtilen hususlara uymaları gerekmektedir.

3. Tüm Akademik Kadro ve Bölümlere Göre Ders Programı

Yeni teşkilat gereğince ataması yapılan yabancı hocalar ve onların muavinleri ile fakülte kadrosu biraz daha netleşmiştir. 1915-1916 Eğitim yılının başında Tedrisat-ı Âliye Dairesi tarafından son şekli verilen fakülte programında üç bölüm (Edebiyat, Felsefe, Tarih ve Coğrafya) ve 31 kürsüye yer verilmiştir. Bölümlere ait ders programlarının da gönderildiği kadro cetvelinde akademik kadrolar yeni atanan Türk müderrisler ile takviye edilmiştir. Ahmet Naim, Yahya Kemal, Şemseddin, Vahid, Zühdü ve Ali Reşat gibi öğretim üyeleri ilk kez Edebiyat Fakültesi kadrosuna tayin edilmişlerdir. Bu öğretim üyelerinin atandığı dersler şunlardır⁴¹¹: Ruhیات ve Ahlak [A. Naim], Tarih-i Medeniyet [Y. Kemal], Türk Tarihi ve Türk Tarih-i Medeniyeti [Şemseddin], Sanayi-i Nefise Tarihi [Vahid], Kurun-ı Vusta ve Kurun-ı Cedide Tarihi [A. Reşat], İhsaiyat [Zühdü].

Ayrıca çoğu ilk kez atanan 10 adet müderris muavini kadroları ihdas edilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Almancaya vakıf kişilerden seçilen müderris muavinlerinin ataması yıl boyunca devam etmiştir. Nezaret tarafından fakülteye gönderilen kadro

---

⁴¹¹ BOA, MF. ALY. 84-54 (1333 h.); MF. ALY. 172-11, (1341 S 12).

çetvelinde ders isimleri, hocaların isimleri, alacakları maaş ve haftalık ders saatleri yer almıştır.

a. Fakültenin Tüm Dersleri

Müfredat (Maaş, Ders ismi, Öğretim Üyesi)

2500: Nazariyat-ı Edebiye	Ali Ekrem
2500: Asar-ı Edebiye Tetkikatı	Ferit
2500: Türk Tarih-i Edebiyatı	Köprülüzade Fuad
4000: Ruhیات ve Ahlak	Babanzade Naim
6412,50: Mabadü't-tabia ve Mantık	Jacoby
3000: İçtimarıyyat	Ziya Gökalp
3000: Tarih-i Eryan	Mahmut Esad
2500: Tarihi Dini İslam	Halim Sabit
4000: Felsefeyi İslamiye ve Tarihi Felsefe	M. Ali Ayni
6412,50: Fenn-i Terbiye ve Tarihi Terbiye, İlm-i Ruhü'l Etfal ve İlm-i Ruhü Tecrübî	Ancshütz
3000: Fenni Terbiye ve Usulü Terbiye ve Tatbikatı	İ. Hakkı
8550: Ural- Altay Lisanlarının Mukayeseli Sarfı	Giese
2500: Türk Lisan-ı Tarihi	Necip Asım
6412,50: Eline-i Samiyenin Mukayeseli Sarfı	Bergstrasser
2500: Arap Tarihi Edebiyatı	Bağdatlı Fehmi
2500: İran Tarihi Edebiyatı	Hüseyin Daniş
2500: Garp Tarihi Edebiyatı	H. Ziya Uşaklıgil
2500: Bediyyat	Jacoby
2500: İslam ve Türk S.N. Tarihi	Hamdullah Suphi
9405: Akvam-ı Kadime-i Şarkiye Tarihi ve Yunan ve Roma Tarihleri	Lehmann-Haupt
2500: Tarih-i Medeniyet	Yahya Kemal
3000: Tarih-i İslam ve Tarihi Medeniyeti İslam	Ağaoğlu Ahmet

2500: Tarih-i Osmanî (Tanzimat’a kadar)	Arif ⁴¹²
3000: (Tanzimat’tan sonra) ve Asr-ı Hazır Tarihi	Efdalüddin ⁴¹³
2500: Türk Tarihi ve Türk Tarih-i Medeniyeti	Şemseddin
3000: Kurun-ı Vusta ve Kurun-ı Cedide Tarihi	A. Reşat
2500: Sanayi-i Nefise Tarihi	Vahid
4285: Usul-ı Tarih ve Tarih Tatbikatı	Mordmann
2500: İhsaiyat	Zühdü
2500: Coğrafya-ı Tabii ve İslam ve Türk Coğrafyası	F. Sabri
6412,50: Coğrafya-ı Beşeri ve Osmanlı Coğrafyası ve Coğrafya Usul-ı Tatbikatı	Obst
6412,50: Ulum-ı Muavene-i Tarihiye (Asar-ı Atika ve Meskûkât)	Ekhart Unger

b. Bölümlerin Haftalık Ders Programları

Yukarıda maaşlarını ders isimlerini ve öğretim üyelerini verdiğimiz yeni müfredat programının Edebiyat, Felsefe ve Tarih-Coğrafya bölümlerine göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir. Haftalık kaç saat okutulacağı ve bölümler arası ortak dersler açıklama kısmında belirtilmiştir⁴¹⁴.

Tablo 14: Edebiyat Bölümü Haftalık Ders Programı

Ders adı	1	2	3	Açıklama
Nazariyat-ı Edebiye	2	2	2	
Asar-ı Edebiye Tetkikatı	2	2	2	
Türk Tarih-i Edebiyatı	0	2	2	
Ural Altay Lisanları Mukayeseli Sarfı	2	2	0	
Türk Lisanı Tarihi	2	2	0	
Elsine-i Samiye’nin Mukayeseli Sarfı	2	2	0	
Arap Tarih-i Edebiyatı	0	1	2	

⁴¹² Efdalüddin Bey istifa ettiği için *Tanzimat’a Kadar Osmanlı Tarihi* dersi ilk başta boş kalmış, daha sonra Arif Bey bu kadroya atanmıştır. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3.

⁴¹³ Efdalüddin Bey istifa ettikten sonra bu dersi muavin Kazım Şinasi üstlenmiştir. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 134-126 (1337 Ş 16), lef 3.

⁴¹⁴ **BOA, MF. ALY.** 84- 54, (1333)

İran Tarih-i Edebiyatı	0	1	2	
İslam ve Türk Sanayi-i Nefisesi Tarihi	0	0	2	
Garp Tarih-i Edebiyatı	0	2	2	
Sanayi-I Nefise Tarihi	2	2	0	
Bediiyat	3	0	0	
Toplam:	13	16	16	
Arapça ve Edebiyat-ı Arabî'ye	4	4	3	Lisan Fak. ile müşterek
Farsça ve Edebiyat-ı Farisi'ye	4	4	3	Lisan Fak. ile müşterek
Genel Toplam:	21	24	22	

Tablo 15: Felsefe Bölümü Haftalık Ders Programı

Ders adı	1	2	3	Açıklama
Nazariyat-ı Edebiye	2	2	2	Edebiyat böl. ile müşterek
Asar-ı Edebiye Tetkikatı	2	2	2	Edebiyat böl. ile müşterek
Türk Tarih-i Edebiyatı	0	2	2	Edebiyat böl. ile müşterek
Ruhiyat	2	2	0	
Ahlak	0	0	1	
Mabad-üt-tabia, Mantık ve Usuliyat	0	2	2	
İçtimaiyat	2	2	2	
Bediiyat	3	0	0	Edebiyat böl. ile müşterek
Tarih-i Edyan	2	0	0	
Felâsefe-i İslamiye ve tarihi felsefe	0	1	4	
Sanayi-I Nefise Tarihi	2	2	0	Üç bölüm müşterek
İslam ve Türk Sanayi-i nefise tarihi	0	0	2	Üç bölüm müşterek
Toplam:	15	17	17	

Tablo 16: Tarih-Coğrafya Bölümü Haftalık Ders Programı

Ders adı	1	2	3	Açıklama
Akvam-ı Kadime-i Şarkiye Tarihi ve Yunan ve Roma Tarihleri	4	0	0	
Tarih-i İslam	0	2	2	
İslam Tarih-i Medeniyeti	0	1	1	
Türk Tarihi	2	2	0	
Osmanlı Tarihi (Tanzimat'a kadar)	0	3	0	
Türk Tarih-i Medeniyeti	2	0	0	
Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Tarihi ve Asr-ı Hazır Tarihi	0	0	3	
Kurun-ı Vusta ve Kurun-ı Cedide Tarihi	0	4	1	
Sanayi-i Nefise Tarihi	2	2	0	Üç bölüm müşterek
İslam ve Türk Sanayi-i Nefise Tarihi	0	0	2	Üç bölüm müşterek
Ulum-ı Muavene-i Tarihiye	0	0	3	

(Asar-ı Atika ve Meskukat)			
Usul-ı Tarih ve Tarih Tatbikatı	0	1	2
Tabii Coğrafya	2	0	0
İslam ve Türk Coğrafyası	0	1	1
Beşeri Coğrafya	2	0	0
Osmanlı Coğrafyası	0	2	0
Coğrafya ve Usul-ı Tatbikatı	2	2	0
İhsâyyat	1	1	0
Toplam:	17	21	18

Edebiyat Fakültesine kayıtlı bütün öğrenciler bir Avrupa lisansı öğrenmeleri zorunludur, her kürsü derslerinin sınıflara göre haftada kaç saat tatbikat dersi yapılacağı fakülte meclisi tarafından tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Kadro cetvelinde Edebiyat Fakültesinde ders gören Darülmualimîn'in Âli kısım öğrencilerine yeni programın nasıl uygulanacağı belirtilmiştir. Buna göre; Edebiyat bölümünü tercih eden Darümuallimîn öğrencileri Arapça ve Arap Edebiyatı, Farsça ve Fars Edebiyatı derslerine devama mecburi değildir. Tarih-Coğrafya bölümünde ise Tarih-i Medeniyet ve Sanayi-i Nefise Tarihi ve Ulum-ı Muavene-i Tarihiye ve İhsaiyyat derslerine mecburi değildir. Yine Darümuallimîn öğrencileri üç şubeden hangisini tercih ederse etsin almak zorunda olduğu pedagojik dersler vardır bunlar aşağıya çıkartılmıştır⁴¹⁵. Bu dersler tüm şubeler için aynı zamanda ortak verilmektedir.

Tablo 17: Darümuallimîn Öğrencilerine Yönelik Pedagojik Dersler

Dersler	I.	II.	III.
İlm-i Terbiye	3	2	2
Tarih-i Terbiye	0	0	2
İlm-i Ruh-ı Etfal	2	0	0
İlm-i Ruh-ı Tecrübî	0	2	2
Usul-ı Tedrisiye ve Tatbikatı	2	2	2
Toplam	9	6	6

⁴¹⁵ BOA, MF. ALY. 84- 54, (1333), lef 7.

Psikoloji, Çocuk gelişimi ve Pedagojik formasyona yönelik derslerin yer aldığı program, Darümuallimîn öğrencileri için son derece yararlı bir uygulamadır. Çünkü bu öğrencilerin büyük bir kısmı ortaöğretim okullarına muallim olarak atanmaktadırlar. Edebiyat Fakültesinin asli öğrencileri bu dersleri almak zorunda değildir, ancak seçmeli olarak bu derslere devam eden öğrencilere özel tasdikname verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yeni kadro gereği ve bazı derslerin Alman hocalara devredildiğinden dolayı Türk hocaların bir kısmı fakülte kadrosunda ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu anlamda Yusuf Akçura, Ahmet Ağayef, Orhan Selahaddin, Enikyan ve Nazım Beylerin görevlerine son verilmiştir⁴¹⁶.

4. Sultanîlerde Staj

Darümuallimîn-i Âliye öğrencileri derslerini Fen ve Edebiyat Fakültelerinde görmektedirler. Öğretmen adayı olan bu öğrencilerin iyi yetişmesi için günün şartlarına göre oldukça ileri düzeyde planlanan ders programları yanında adı geçen öğrenciler ile birlikte fakültenin kendi öğrencilerine sultanîlerde öğretmenlik stajı yaptırılmıştır. Usul-ı Tedris ve Tatbikatı dersinini alan öğrenciler belirli bir program dâhilinde dersin müderrisi tarafından Darülfünuna yakın yerlerde bulunan İstanbul, Mercan, Vefa, Gelenbevi Sultanîlerine götürülmüştür. Öğretmenlik stajları haftada bir olmak üzere (Pazar günleri) saat bir ile iki arasında yapılması planlanmıştır⁴¹⁷. 1915-1916 ders yılında uygulanan bu yönteme, müderris İsmail Hakkı Bey tarafından 1916-1917 ders yılında da devam edilmek istenmiştir. Sultanîlerde yapılacak stajlar için okul müdürlerinin haberdar edilmesi Maarif Nezaretinden talep edilmiştir. 18 Aralık 1916 tarihinde Tedrisât-ı Âliye dairesi ilgili müdürlüklere tatbikat derslerinin yapılacağına dair bilgi vermiştir⁴¹⁸.

⁴¹⁶ BOA, MF. ALY. 96-103, (1334 Za 29); Bkz. MF. ALY. 107-48, (1335 Za 12), lef 2.

⁴¹⁷ BOA, MF. ALY. 100- 69, (1335 S 24), lef 1.

⁴¹⁸ Darülfünun umum müdürü Salih Zeki tarafından 29 Teşrin-i sani 1332 [12 Aralık 1916] tarihli yazıda dört sultanî mektebine bilgi verilmesi ve gerekli iznin alınması talep edilmiştir. Maarif Nezareti, bu isteği 5 Kanun-ı evvel 1332 [18 Aralık 1916] tarihinde gerekli makamlara iletmiştir. Bkz, BOA, MF. ALY. 100-69, (1335 S 24), lef 2.

Darülfünun öğrencileri nöbetleşe olarak her hafta bir sultanîde toplu olarak staj dersine gönderilmiştir. Her gruptan bir kişiye sınıfta müderris ve sultanî mualliminin huzurunda önceden hazırladıkları bir konuyu anlatması istenmiştir. Staj gurubu ders sonunda fakülteye geri döndüklerinde lisede anlatılan dersin müzakeresi ve tenkidi yapılmıştır⁴¹⁹. Öğrencilerin fakültede gördükleri dersleri ortaöğretim sınıflarında uygulamalı olarak anlatması ve derslere girmesi çok önemli bir uygulamadır. Günümüz formasyon programlarında uygulanan bu sistemin yüz yıl önce başlatılması Osmanlı eğitim sistemi adına büyük kazanımdır. Eğitim ve terbiye konularında başarılı uygulamaları olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun öğrencilerine lise stajı yaptırması öğretmen adayları için kayda değer bir girişimdir. Burada fakültenin kendi mezunlarının büyük bir kısmı da eğitim hizmetlerinde istihdam edildiği vurgulanmalıdır. Yani staj uygulaması sadece öğretmen okulu öğrencilerine yönelik bir uygulama değildir.

5. 1915- 1916 Eğitim Öğretim Yılı'nın Başlaması

1915-1916 ders yılı yeni program ve yeni öğretim üyelerinin de katılımı ile ve birçok eksikliğin olduğu bir ortamda açılmıştır. Öncelikle Alman müderrislerin sözleşmeleri 14 Ekim 1915 tarihinde başlamasına rağmen onların İstanbul'a ulaşmaları zaman almıştır. Prof. Dr. Lehmann – Haupt, Dr. Erich Obst, Dr. F. Giese, Prof. Dr. G. Bergstrasser gibi isimler Avrupa'da devam eden savaşın da etkisi ile Teşrin-i sani'nin ilk haftasına girilmesine rağmen henüz İstanbul'a gelmedikleri anlaşılmaktadır. Fakülte müdürü Mahmut Zarif Bey bu öğretim üyelerine ait derslerin boş geçtiğini 7 Teşrin-i sani 1331 [20 Kasım 1915] tarihli yazısı ile nezarete bildirmiştir. Prof. Dr. G. Ancshütz ve Prof. Dr. Gunther Jacoby ise diğerlerinden daha önce İstanbul'a ulaşmıştır. Yabancı hocaların Almanya'da iken kendi aralarında irtibat bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Edebiyat Fakültesi eğitim öğretimine Teşrin-i evvel'in ilk haftası gelmesine rağmen henüz başlayamamıştır. Çünkü Çanakkale Savaşlarının devam ettiği günlerde⁴²⁰

---

⁴¹⁹ Aynı vesika.

⁴²⁰ Çanakkale Savaşlarının devam ettiği günlerde İstanbul'da yaşananlar ve alınan önlemler için bkz.

Darülfünun binası Balkan Savaşlarında olduğu gibi hastane olarak kullanılmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından işgal edilen binanın özellikle Edebiyat Fakültesinin bulunduğu kısımlarda hasarlar meydana gelmiştir. Kırılan camların onarılması⁴²¹ ve duvarların boyanması gibi tadilat işlerinin henüz tamamlanmadığı için açılış biraz gecikmiştir⁴²². Öğrenciler fakülte kapalı iken ve askerde buldukları süre içerisinde alınan “*tecdit-i kayıt*” ücretine itiraz etmişlerdir⁴²³. Bu konuda Meclis-i Kebir-i Maarif, öğrenciler lehinde karar alarak; bu ücretin Darülfünun kapalı iken alınamayacağına hükmetmiştir⁴²⁴.

Zeynep Hanım Konağında bulunan 100 oda, Alman hocaların en az iki oda istemelerinden dolayı Fen, Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri için ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Dershane açığını kapatmak için öncelikle kızlar için açılan İnas Darülfünun’u Cağaloğlunda müstakil bir binaya taşınmıştır⁴²⁵. Aynı şekilde daha önce bahsettiğimiz üzere Alman hocalar tarafında kurulması düşünülen darülmesaiyer için Beyazıt-Şehzadebaşı-Çemberlitaş civarlarındaki mahallerden binalar kiralanmıştır. Halid Ziya ve muavin A. Emin Beyler de Avrupa’da buldukları için henüz derslerine başlamamışlardır.⁴²⁶

Alman hocalar İstanbul’a geldikten sonra kendilerine fakültedeki ders programları nezaret tarafından ulaştırılmıştır. Türkçe bilmeyen ve muavinleri henüz atanmayan müderrisler birinci dönemin sonuna kadar pek derslere girmemişlerdir.

Mustafa Selçuk, “Çanakkale Savaşları Sırasında Osmanlı Hükümetini ve Padişahı İstanbul’dan Taşıma Planları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Mart 2008, C.XXIV, Sayı: 70, Ankara 2009, s. 195–212.

⁴²¹ Darülfünun dershanelerinin koridorlarında kırılan kırk kadar camın tamir edilmesi için Darülfünun Müdür-i Umumisi Salih Zeki Bey, konuyu 21 Eylül 1331 [4 Ekim 1915] tarihinde bir tezkere ile Maarif Nezareti’ne bildirmiştir. Camların tadilat bedelinin üç bin kuruş tuttuğu belirtilmiştir. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 83-32, (1333 Za 26).

⁴²² **BOA, MF. ALY.** 83-68, (1333 Z 5).

⁴²³ Örneğin Edebiyat Şubesi son sınıf öğrencisi Halil Hamid Efendi askerlik hizmetini yerine getirdiği süre boyunca “*tecdit-i kayıt*” ücretinden muaf olmak ve imtihanlarına giremediği Edebiyat-ı Türkiye dersinin imtihanlarına kabul edilmek istediğine dair bir dilekçe sunmuştur. Bkz. **BOA, MF. MKB.** 211- 115, (1334 M 23); **MF. ALY.** 83-82, (1333 Z 9), lef 2.

⁴²⁴ Meclis-i Kebir-i Maarif’in 19 Eylül 1331 [2 Ekim 1915] tarihli ve 98 nolu kararı için bkz. **BOA, MF. ALY.** 83-82, (1333 Z 9), lef 1.

⁴²⁵ **BOA, MF. ALY.** 161-89/A, (1340 S 5), lef 6.

⁴²⁶ **BOA, MF. ALY.** 88-144, (1334 R 19), lef 4.

Muavini olanlar ise derslerini tercüme ettirerek vermeye başlamışlardır. Genel itibariyle bütün öğretim üyelerinin tam anlamıyla derse başlamaları birinci dönemin sonunu bulmuştur. Nezaret yetkililerinin ve fakülte yönetiminin sözleşmeye rağmen yabancı müderrislerin bir an önce derslere girmesini isteği anlaşılmaktadır.

6. Alman Usulü'nün Tatbiki

1915 tarihli yeni teşkilat ile fakülte üç bölüme ayrılmış ve kürsü usulü ihdas edilerek yeni dersler ve öğretim üyeleri müfredata eklenmişti. Alman müderrislerin getirilme sebepleri arasında yer alan Darülfünun'da Alman usulünün yerleştirilmesi hedefi ve tatbiki Edebiyat Fakültesi'nde kendisini daha çok hissettirmiştir. Çünkü 11 kişi ile en fazla sayıda Alman öğretim üyesi Edebiyat Fakültesi'ne gelmiştir. Maarif Nezareti yeni eğitim öğretim yılının başlatılması ve alınacak tedbirler konusunda bazı hatırlatmaları içeren yazısında Alman usulü hakkındaki düşüncesini de net bir şekilde ifade etmiştir⁴²⁷:

“Tedrisatta müsemmer ve vifnak olduğu anlaşılan Alman usulünün ihtiyarı zaruri olup Almanyalı müderrislerin okutacakları derslerde takip edecekleri tabii olan bu usulü diğer müderrislerin de tatbik ve takip etmeleri elzem(dir).”

Nezaret, eğitim ve öğretimde faydalı olduğu anlaşılan Alman usulünün sadece Alman müderrisler tarafından değil Türk müderrisler tarafından da tatbik ve takip edilmesinin zorunlu olduğunu bildirmektedir. Dönemin şartları da göz önünde bulundurularak Alman usulü Darülfünun teşkilatına ne gibi yenilikler ve farklılıklar getirmiştir sorusu akla gelebilir. Alman müderrislerin faaliyetlerinden ve Meclis-i Müderrisîndeki konuşmalarından, mütalaalarından anlaşıldığı kadar darülmesailerde yapılacak tatbikat ve birebir derslerin çokça vurgulandığı görülmektedir. Alman müderrisler daha Türkiye'ye gelmeden önce darülmesai ve ders araçlarının temini

⁴²⁷ BOA, MF. ALY. 83-68, (1333 Z 5)

konusundaki ilgili maddeleri sözleşmelere koydurmuşlardı⁴²⁸. Maarif Nezareti savaş zamanında bütün imkânsızlıklara rağmen müderrislerin taleplerini karşılamaya çalışmıştır. Bu anlamda birçok darülmesai açılmış ve özellikle Almanya'dan ders araç gereçleri sipariş edilmiştir. Ancak sadece darülmesai ve araç gereçle bu modelin uygulanması mümkün değildi. 1915 düzenlemesinde birçok yeni kürsü ihdas edilse de yeterli olmamıştır. Alman usulünün tam anlamıyla uygulanması için daha kapsamlı bir müfredat programına ihtiyaç duyulmuştur; Maarif Nezareti Alman müderrislerin İstanbul'a gelmesinden yaklaşık bir yıl sonra⁴²⁹ fakülte müfredatı ile ilgili yeni önerileri içeren bir tezkireyi Meclis-i Müderrisîn'e göndermiştir. Nezaretin, mecliste görüşülüp karara bağlanmasını istediği tezkirede Alman usulünün uygulanmasına imkân sağlayacak yeni düzenlemeler yer almıştır⁴³⁰. Alman eğitim sisteminin umdeleri, fakültenin 1917-1918 eğitim öğretim yılında faaliyete geçen müfredat programında yer almıştır. Bu program, kapsamı ve öneminden dolayı ayrı bir başlık altında incelenmesi gerekmektedir.

---

⁴²⁸ Sözleşme metni için bkz, **BOA, İ.MMS.** 198- 1333 Za/17, (1333 Za 4), lef 2.

⁴²⁹ Bu geçen bir yıllık süre zarfında Alman müderrislerin fakülteadaki performansları ve istekleri de nezaret tarafından dikkate alınarak mevcut eksikliklerin giderilmesi için yeniden bir yapılanmaya gidilmesi ihtiyacı doğmuştur.

⁴³⁰ **BOA, MF. ALY.** 102-98, (1335 Ca 5), lef 64-65.

B. FAKÜLTENİN EN KAPSAMLI MÜFREDAT PROGRAMI

Yukarıda bahsettiğimiz 1915 tarihli yeni teşkilat programında “*dersler müzakere ve tatbikat usulü*” ile yapılacağı bildirilmiş aynı zamanda kürsü sistemi getirilmişti, ancak bu sistemin uygulanacağı fakülte programı henüz tam anlamı ile gelişmemişti. İşte nezaret bu eksiklikleri de göz önüne alarak Alman usulünün tüm boyutları ile uygulanacağı bir kapsamlı müfredat programının hazırlanmasını istemiştir. Bu programın esaslarının neler olması gerektiğine dair 8 maddelik bir yazıyı Darülfünun Müdüriyet-i Umumisi’ne göndermiştir⁴³¹.

Programın temelini her şubede (bölümde) okutulacak derslerin senelere veya nisf seneye (sömestr) ayrılması, umuma açık ve konferans derslerin tespit edilmesi, yeni kürsülerin ihdası veya mevcutların kaldırılması, her sene okutulacak konuların basılı olarak öğrenciye verilmesi, yeni bir mesai cetvelinin (akademik takvimin) yapılması gibi maddeler oluşturmaktaydı. Ayrıca fakültede ders gören Darülmualimîn öğrencilerinin üç yıl içerisinde sultanî muallimliklerine hazırlanması için yeterli bilgilerle donatılması önemle belirtilmiştir. Sömestr uygulaması ile birlikte programa kış döneminin sonunda kısa bir tatil eklenmiştir. Bu esaslar doğrultusunda hazırlanacak müfredatın tüm fakültelerce sene sonunda yani Temmuz ayına kadar müdüriyet-i umumide toplanarak bir Darülfünun programı (kılavuzu) yayınlanması düşünülmüştür.

Meclis-i Müderrisînin yetkilerini genişleten 21 Kanun-ı evvel 1332 [3 Ocak 1917] tarihli bu tezkire, ilk kez 9 Kanun-ı sani 1332 [22 Ocak 1917] tarihinde gündeme alınmıştır⁴³². Bu tarihten itibaren Edebiyat Fakültesi Meclisi dört ay içerisinde toplam 14 seri toplantı gerçekleştirmiştir.

Kanun-ı sani (1332) içerisinde (9-16-23-30 tarihlerinde) dört kez, Şubat 1332’de (6-13 tarihlerinde) iki kez, Mart 1333’de (5-12-19-26 tarihlerinde) dört kez ve Nisan 1333’de (2-10-14-16 tarihlerinde) dört kez olmak üzere 14 defa toplantı yapılmıştır. Madde madde görüşülen tezkerenin birinci, ikinci ve üçüncü maddelerinde istenen

⁴³¹ Bu evrak 21 Kanun-ı evvel 1332 [3 Ocak 1917] tarihinde fakültelere ulaştırılmak üzere müdüriyet-i umumiye’ye gönderilmiştir. Bkz, **Aynı vesika**.

⁴³² **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.1, 9 Kanun-ı sani 1332.

müfredatın hazırlanması için bu dört ay zarfından Edebiyat, Felsefe ve Tarih-Coğrafya Şubelerinde en kıdemli öğretim üyesinin başkanlığında zümreler gerçekleştirilmiştir. Bu zümrelerde oluşturulan encümenlerin (komisyonların) hazırladığı raporlar mecliste tekrar görüşülmüştür. Önce Coğrafya encümeninin hazırladığı rapor görüşülmüş sonra sırasıyla Felsefe, Tarih, Edebiyat ve Lisan encümenlerinin hazırladığı müfredat programları görüşülerek son şekli verilmiştir. Zümrelerin hazırladığı raporlar 5 Mart 1333-1917 tarihinden itibaren gündeme alınmıştır⁴³³.

Nezarete sunulacak mazbatanın son hali üzerinde 30 Nisan, 14 Mayıs ve 9 Temmuz 1333 tarihlerinde de müzakereye devam edilmiştir. Gerekli son düzeltmeler yapıldıktan sonra “*esbab-ı mucibesi*” de yazılarak 8 Ağustos 1333-1917 tarihinde fakülte müdürü Mahmut Zarif Bey’in imzasını taşıyan bir nüshası nezarete müdüriyet-i umumiye vasıtasıyla takdim edilmiştir⁴³⁴.

Üç bölümden oluşan müfredat programının detayları şu şekildedir⁴³⁵: Birinci bölüm *esbab-ı mucibe*’ye yani gerekçeye ayrılmıştır. İkinci bölümde Darülmualimîn öğrencilerine uygulanacak programın ayrıntıları bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise esas müfredat programı olan “*teşkilat-ı esasi*” bulunmaktadır.

Esbab-ı mucibe kısmında yeni müfredatın hazırlanmasında hedeflenen amaçlar anlatılmıştır. Fakültede okutulacak derslerin (ulum ve fünün’un) bölümler içersine zümre diye tabir edilen bugünkü anlamda anabilim ve bilim dallarına ayrılması gerçekleştirilmiştir. Sömestr usulü kabul edilerek fakülte eğitimi, 6 mısf seneden (yarıyıl) oluşan üç yıllık bir eğitim süresini kapsamayı düşünölmüştür. Bu programla öğrencinin sabahları üç dört saat derse girmesi öğleden sonra da umumi dersler, konferanslar ve darülmesailerdeki tatbikat derslerini takip etmesi planlanmıştır. Böylelikle öğrenci dersin hocası ve muavini ile daha fazla vakit geçirecek ve sabah gördüğü bilgilerin pekişmesi için tatbikatını yapacaktır. Eski sistemde birçok ders müşterek bulunmakta ve öğrencinin dikkati azalmaktadır. Yeni müfredatın ile fakülteden mezun olacak

⁴³³ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.7, 5 Mart 1333.

⁴³⁴ BOA, MF. ALY. 106-35, (1335 L 19).

⁴³⁵ Programın gerekçesi ve Darülmualimîn talebesi hakkında alınan kararlar ve detayları için bkz, BOA, MF. ALY. 106-35, (1335 L 19); İDF. EF. MMZD-II, Z.N.17, 9 Temmuz 1333.

öğrencilerin kendi sahalarında yeterli bilgiye sahip olmaları hedeflenmiştir. Programın gerekçesi şöyle devam etmektedir:

“Darülfünunun vazife-i esasiyesi tahsil-i tâlide iktiza eden malumat-ı umumiye-yi istihzar eylemiş bulunan talebeyi marifeten bir saha-yı ihtisasa ihzar ve onları muayyen bir şahika-i irfana isal eylemektir. Ulûm ve fûnûnda terakki edildikçe ihtisasa dairesi daralmak icap eylediği gibi hakiki irfan ve malumat sade tadrisle değil, müderris ve muallimin de rehberliğine istinad eden mesai-i zatiye ve münferide de elde edilebileceğinden, Darülfünun tedrisatında bu iki gayenin temini ciheti ahz-ı amâl addedilen lazimedendir⁴³⁶”

Alman eğitim sisteminin temelini oluşturan darülmesai ve tatbikat dersleri bütün kürsüler için uygulanması ve öğrencilerin müderris ve muavinlerin gözetiminde yetişmesi istenmiştir. Bu programla getirilen diğer bir uygulama ise dört sömestrlük (iki ders yılı) bir zaman içerisinde Darülfünun mezunları içerisinde istekli olan öğrencilerin doktora eğitimine tabi tutulmasıdır. Böylelikle fakülte iki çeşit diploma vermeyi amaçlamıştır. Fakülte, ilk olarak 6 sömestr devresini tamamlayıp mezuniyet imtihanlarını başarıyla geçen öğrenciye lisans (mezuniyet veya icazet) diploması; ikinci olarak da lisans eğitimin bir derece daha üst seviyesi olan doktora (danışmendlik veya ruus) diploması vermeyi hedeflemiştir. Doktora eğitimi zümre şartı olmaksızın bir müderrisin gözetimi altında yapılacaktır. Bu dönemde 1913 İstanbul Darülfünun Talimat’ında yer alan tez hazırlama konusu gündeme gelmemiştir.

Bir öğrenci lisans diploması alabilmesi için önce girdiği şubeden (bölümden) bir zümre seçmesi ve zümrenin yardımcı derslerinin tüm imtihanlarını başarı ile vermesi gerekmektedir.

---

⁴³⁶ Esbab-ı mucibenin anlatıldığı birinci bölüm için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.17, 9 Temmuz 1333.

Edebiyat Fakültesi bünyesinde yer alan Lisan Şubesi/ Fakültesi de bir şube olarak bu yeni müfredat içerisinde yer almıştır⁴³⁷. Dört şube içerisinde ilk kez 16 mezuniyet zümresi oluşturulmuştur. İhtisaslaşmayı en üst seviyede amaçlayan bu program ile Edebiyat Fakültesi daha önce belirttiğimiz gibi Darülfünun tarihi boyunca en kapsamlı müfredatına ulaşmıştır.

Bölgümlere göre 16 zümre (anabilim-bilim dalları) şu şekilde dağıtılmıştır⁴³⁸:

Edebiyat Bölümü;

- a) Edebiyat
- b) Türk Lisaniyatı
- c) Elbine-i Samiye Lisaniyatı
- d) Yunan-ı Kadim ve Latin Lisaniyat ve Edebiyatları

Felsefe Bölümü;

- a) İçtimaiyat
- b) Terbiye
- c) Felsefe

Tarih ve Coğrafya Bölümü;

---

⁴³⁷ Burada vurgulanması gereken bir husus da Lisan-Elbine Şubesinin durumudur. Elbine Şubesi 1915 tarihli düzenlemede yeni bir fakülte olarak Edebiyat Fakültesinin yönetiminde gösterilmişken buradaki kapsamlı müfredatta tekrar bir bölüm olarak yer almıştır. Ancak bu bölümden kimse mezun olmamıştır. Elbine Şubesi bir bölümden ziyade fakültenin (hatta Darülfünunun) tüm şubelerine hizmet eden bir yabancı dil öğretim merkezi gibi faaliyet göstermiştir. Beş yıl süreli ve devam şartı olmayan Lisan Fakültesinin mezun veremeden kapandığını belirtmiştik. Aslında nezaretin tam olarak neyi planladığını Edebiyat Fakültesi yetkililerinin de anlayamadıkları görülmektedir. Bu bağlamda en az dört beş kez mevcut durumun ve kadroların uygulanması için nezarettten nasıl hareket edilmesi gerektiği sorulmuştur. Aynı durum Edebiyat Şubesi zümre toplantılarında da yaşanmıştır. Meclis en sonunda lisan muallimlerinin Edebiyat zümre toplantılarına katılmalarına gerek olmadığına karar vermiştir. Lisan Şubesi de aynı şekilde Edebiyat Fakültesi adına Avrupa ve doğu dillerinin öğretilmesi için önemli bir bilim dalı olmuştur. Bu yeni teşkilatta yer almasının bir nedeni de düzenlemelerin Edebiyat Fakültesi ve onun içerisinde Edebiyat bölümü öğretim üyeleri tarafından yapılmasıdır.

⁴³⁸ Teşkilat-ı esasi kısmının başında anlatılan bölümler için bkz, **BOA, MF. ALY.** 106-35, (1335 L 19); **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.17, 9 Temmuz 1333.

- a) Tarih-i Kadim
- b) Avrupa Tarihi
- c) Milli Tarih
- d) Coğrafya

Lisan Bölümü;

- a) Arabî
- b) Farsî
- c) Fransızca
- d) Almanca
- e) İngilizce

Programın gerekçesinde “*Tedrisatın icazet zümrelerine tefriki, teşkilat-ı hazıranın en mühim esasıdır*” denilerek fakültede verilecek eğitim liseden farklı olarak ihtisaslaşmaya yönelik olması gerektiği belirtilmiştir. Darülfünundan mezun olacak bir öğrencinin “*her şeyi bilmesi değil bir şeyi mükemmel bilmesi*” amaçlanmıştır⁴³⁹.

Fakültenin tüm asli öğrencileri Avrupa dillerinden birisini (Fransızca, Almanca, İngilizce) öğrenmek zorundadır. Edebiyat zümresini seçen öğrencilerin Arapça ve Farsçayı da bilmeleri gerekmektedir. Sömestr sonlarında öğrencinin bilgisini ölçmek için hafif bir “muayene” sınavı yapılması düşünülmüş ancak asıl mezuniyet sınavları 6. sömestrin sonunda yapılacaktır. Sömestr sistemi ile öğrenci hangi zamanda veya devrede fakülteye girerse girsin 6 devreyi (yarıyı) tamamladıktan sonra mezun olabilecektir. Aynı şekilde müderris ve muallimler de anlatacakları derslerin bölümlerini bu sisteme göre düzenleyeceklerdir.

Esbab-ı mucibe'de yeni açılan kürsülerden neler beklendiği de uzun uzun anlatılmıştır. Yeni ders programında yer alan en önemli düzenlemelerden birisi umuma açık derslerdir. Bu derslere ve ayrıca konferansları tüm zümre ve doktora öğrencileri dahil dinleyici sıfatı ile iştirak edebilmeleri planlanmıştır. Diğer bir dikkate değer

---

⁴³⁹ Aynı vesika, (1333 Tarihli Edebiyat Fakültesi Teşkilat-ı Esasîyesi), Birinci Bölüm.

yapılanma ise hemen hemen tüm zümre dersleri yanında “*dürûs-ı muavene*” denilen yardımcı derslerin bulunmasıdır. Bunlar umuma açık derslerden farklı olarak sömestr sonunda imtihan verilmesi gereken yardımcı derslerdir, bunlara girmek mecburidir. Hepsi programda detaylı belirtilmiştir. Diğer fakülte ğrencilerinin de yararlanabileceği umuma açık dersler řunlardır⁴⁴⁰:

- 1- Türk Tarih Edebiyatı
- 2- Arap Tarih Edebiyatı
- 3- El-sine-i Samiye Tarihi
- 4- Usul-i Tedris Konferansları
- 5- İlm-i Terbiye Konferansları
- 6- Umumi İçtimaiyat
- 7- Asr-ı Hazır Tarih Felsefesi
- 8- Kurun-ı evvel Tarih Felsefesi
- 9- Kurun-ı vusta Tarih Felsefesi
- 10- Coğrafya-i Osmanî
- 11- İslam ve Türk Coğrafyası
- 12- Coğrafya-i Siyasi ve İktisadi
- 13- Akvam-ı Kadime-i şarkiye Yunan ve Roma Tarihi
- 14- Usul-i Tarih
- 15- Asr-ı Hazır Tarihi
- 16- Tarih-i Medeniyet
- 17- Kurun-ı Vusta Tarihi
- 18- Kurun-ı Cedide Tarihi
- 19- Tarih-i İslam ve Medeniyet-i İslamiye Tarihi
- 20- Türk Tarihi
- 21- Tanzimat’a Kadar Osmanlı Tarihi

---

⁴⁴⁰ Umuma açık dersler, mukarrerat kısmı 17. maddede sıralanmıştır. Bkz, **Aynı vesika, (1333 Tarihli Edebiyat Fakültesi Teşkilat-ı Esasîyesi).**

22- Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Tarihi

Lisan Şubesinde yer alan derslerden başka bir de “*dürûs-ı müstakile*” denilen Macarca, Rumca, Rusça, Yunanca ve Urdu dilleri bulunmaktadır. Aynı şekilde diğer lisanları az bilen veya hiç bilmeyenlerin eksiklerini tamamlamak için bir “sınıf-ı ihzariye” açılması düşünülmüş ancak bu hazırlık sınıfı mali sebeplerden dolayı açılmamıştır.

Darülfünun Edebiyat Fakültesinde eğitimlerine devam eden Darümuallimin-i Âli sınıf öğrencilerinin üç sene içerisinde iyi bir sultanî muallimi olabilmeleri için hangi zümrelere devam etmeleri gerektiği ve alacakları yardımcı dersleri ihtiva eden açıklamalar ikinci bölümde yer almıştır. Müfredatta hangi zümreleri seçeceği tespit edilen Darümuallimîn öğrencilerine, Edebiyat Fakültesi mezuniyet diploması ile 10 farklı branşta öğretmen olma imkânı sağlanmıştır. Atanacakları branşlar ve seçmeleri gereken zümreler şu şekildedir⁴⁴¹:

Branş	Zümre - Dersler
Edebiyat ⁴⁴²	: Edebiyat ve Türk Lisanı Tarihi dersinin Osmanlı Lisanı Tarihi kısmına
İlm-i Terbiye	: Terbiye Zümresine
Felsefe	: Felsefe ve İçtimaiyat'ın Umumi İçtimaiyat kısmına
Tarih	: Milli Tarih zümresine ve Akvam-ı Kadime-i Şarkıyye, Yunan ve Roma Tarihi, Kurun-ı Vusta ve Kurun-ı Cedide, Asr-ı Hazır Tarih derslerine
Coğrafya	: Coğrafya Zümresine
Arabî	: Arabî Zümresine ve Arap Tarih ve Edebiyatı dersine
Farisi	: Farisi Zümresine ve İran Tarih ve Edebiyatı dersine
Fransızca	: Fransızca Zümresine ve Fransız Tarih ve Edebiyatı dersine
Almanca	: Almanca Zümresine ve Alman Tarih ve Edebiyatı dersine

⁴⁴¹ Bkz, Aynı vesika, (1333 Tarihli Edebiyat Fakültesi Teşkilat-ı Esasîyesi).

⁴⁴² Türkçe öğretmenliği Edebiyat ile birlikte gösterilmiştir.

İngilizce : İngilizce Zümresine ve İngiliz Tarih ve Edebiyatı dersine

1. Yeni Programın Hedefleri

Yeni programın 1333-1334 (1917-1918) ders yılı başından itibaren uygulanması planlanmıştır. Bu tarih itibariyle fakültede eğitimlerini henüz tamamlamamış olan eski öğrencilerin kendilerine uygun yarıyıldan başlayarak kalan sürelerini tamamlamak şartıyla aynı haklara sahip olmaları kararlaştırılmıştır. Bu program ile fakülte eğitim öğretim sisteminde yapılan değişiklikler ve hedeflenen amaçları şöyle özetleyebiliriz.

- Fakülte eğitimi lisans ve doktora olmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- Müderrisler derslerinin konularını yıllık olarak anlatabileceği gibi devrelere de ayırabilirler.
- Sömestr (yarıyıl) sistemi kabul edilmiş ve kış dönemi sonunda kısa bir tatil, yaz dönemi sonunda ise uzun bir tatil yapılacaktır.
- Lisans eğitimi üç yıl, altı sömestr, doktora eğitimi ise iki yıl; dört sömestrden ibarettir.
- Fakülteye sadece sultanî ve dengi okul mezunları kabul edilir.
- Öğrenciler yeni oluşturulan 16 zümreden birisini seçmek zorundadır. Zümreler içinde asli ve yardımcı dersler bulunmaktadır.
- Fakültenin asli öğrencileri bir Avrupa lisanını bilmek zorundadır, edebiyat zümresini seçen öğrenciler Arapça ve Farsçayı da seçmek zorundadır.
- Macarca, Rumca, Rusça, Yunanca ve Urdu dilleri müstakil olarak gösterilmektedir.
- Herkese açık 22 adet ders bulunmaktadır. Bu dersleri içerisinde bazıları konferans şeklinde verilir.
- Zümrelere devam eden öğrenciler sömestr sonunda hafif bir sınava tabi tutulurlar, yardımcı derslerden de imtihan vermek zorunludur.
- Doktora devresinde zümre şartı yoktur, bir müderrisin gözetiminde eğitim yapılır.

Dört şube ve 16 zümreden meydana gelen “teşkilat- esasi” içerisinde zümre derslerinin ismi, bu dersi verecek öğretim üyesinin ismi, haftada kaç saat ve hangi gün olduğu, yardımcı dersleri, hangi dershanede yapılacağı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Darülmualimîn talebesinin alması zorunlu olduğu ve umuma açık dersler de vurgulanmıştır.

2. Yeni Düzenlemeye Göre Günlük ve Yıllık Program

a. Günlük Ders Programı

Yeni programın 1917-1918 ders yılına yetiştirilmesi ve eksiklerinin tamamlanması için bölüm temsilcileri ile Darülmualimîn ve Alman müderrislerin temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştur⁴⁴³. Bu komisyonun hazırladığı günlük program ve ders saatlerini içeren takvim (*evkat-ı mesai cedveli*) meclis kâtibi İbrahim Necmi Bey tarafından 9 Temmuz 1333-1917 tarihli toplantıda meclisin onayına sunulmuştur⁴⁴⁴. Meclisin kabul ettiği programa göre; altmışar dakikalık dersler sabah saat dokuzda başlayıp beşer dakika ara ile 12.10’a kadar devam eder, öğleden sonra ise ikide başlayan dersler dördü beş geçe son bulur. Bir ders 60 dakika ve teneffüsler 5 dakikadır. Öğle arası 1 saat 50 dakikadır. Sabahtan üç ders öğleden sonra da iki ders yapılması planlanmış, toplamda ise günlük beş derslik bir program hazırlanmıştır. Öğleden sonraları darülmesai çalışmaları, umum dersler ve konferanslar içindir. Hüseyin Daniş ve Vahit Beyler devlet dairelerinde yönetici olarak çalıştıkları için öğrenciler ile anlaşarak derslerine daha erken başlamaları kararlaştırılmıştır⁴⁴⁵.

---

⁴⁴³ Yeni programın eksikliklerini tamamlamak üzere oluşturulan komisyona seçilen öğretim üyeleri şunlardır: Edebiyat Encümeni için Köprülüzade Fuad, Lisan Encümeni için Cenab Şehabeddin, Coğrafya Encümeni için Faik Sabri, Tarih Encümeni Ali Muzaffer, Darülmualimîn talebesi için İsmail Hakkı, Alman müderrisler adına Jacoby katılmıştır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.16, 14 Mayıs 1333.

⁴⁴⁴ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.17, 9 Temmuz 1333.

⁴⁴⁵ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.17, 9 Temmuz 1333.

b. Yıllık Akademik Takvim

Bu program ile birlikte sömestr, yaz tatili ve sınav zamanlarında düzenlemeye gidilerek yeni akademik takvim hazırlanmıştır. Takvim şu şekilde düzenlenmiştir⁴⁴⁶.

Kış yarıyılı	: 1 Teşrin-i evvel – 30 Kanun-ı sani
Sömestr tatili	: 1-15 Şubat
Yaz yarıyılı	: 16 Şubat – 15 Haziran
Yaz sınavları	: 15 Haziran- 15 Temmuz
Yaz tatili	: 15 Temmuz- 30 Eylül

Bu takvime göre kış sömestri (I. yarıyıl) Teşrin-i evvel (Ekim) başından Kanun-ı sani (Ocak) sonuna kadar devam etmesi, ara tatilin ise 1-15 Şubat tarihlerinde yapılması, yaz sömestrinin (II. yarıyıl) ise 16 Şubat- 15 Haziran tarihleri arasında, yaz imtihanlarının 15 Haziran- 15 Temmuz tarihlerinde, yaz tatilinin ise 15 Temmuz'dan Teşrin-i evvel başına kadar devam etmesi kararlaştırılmıştır. Bu takvim genel hatları ile uzun süre kullanılmıştır. Günümüzde de üniversiteler buradaki takvime benzer zaman diliminde eğitimlerine başlamaktadırlar.

3. Yeni Programın Uygulanması

Hazırlık safhası dört ay süren yeni müfredat programı 8 Ağustos 1333-1917 tarihinde fakülte müdüriyeti tarafından incelenmek ve onayı alınmak üzere nezarete gönderilmiştir. 1917-1918 eğitim yılına yetiştirilmesi düşünülen program hakkındaki Maarif Nezaretinin düşüncelerini Edebiyat Fakültesi Reisi Halid Ziya Bey ile Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey arasında geçen görüşmeden öğrenmekteyiz. Nazır Bey ile görüşen fakülte reisi Halid Ziya Bey, nezaretin program hakkındaki beklentilerini ve uygulama aşamasında alınması gereken tedbirleri meclisin 4 Teşrin-i evvel 1333-1917

⁴⁴⁶ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.5, 20 Kanun-ı evvel 1333.

tarihli görüşmesinde öğretim üyelerine aktarmıştır. Aslında nezaretin talep ettiği hususlar kısmen programın gerekçesinde yer almıştı ancak uygulamada sorun yaşanmaması için yeni düzenlemelere gidilmesi istenmiştir. Nezaretin program hakkındaki görüşleri şu şekilde özetlenebilir; Öncelikle bütün müderrisler her sömestride anlatacakları konuları dönem başlamadan önce düzenleyip meclise sunmaları gerekmektedir. Eğitim ve öğretimin planlı yapılması açısından önemli bir düzenlemedir. Yine “*esbab-ı mucibe*”de “hafif bir muayene imtihanı” olarak geçen sömestir sonu sınavların mutlaka yapılması ve sınav sonucunda “*ibka*” veya “*terfi*” sisteminin getirilmesi istenmiştir, yani bir üst sömestire geçmek için mutlaka bu sınavlardan geçer bir derece almak gerekmektedir. Öğrencilerin tüm derslere (teori dersi, tatbikat dersi, konferans dersi, yardımcı dersler vb.) ait devam edip etmediklerine dair tutulması gereken yoklama listelerinin sıkı bir şekilde takip edilmesi ve bunun kontrolünün yapılması istenmiştir. Nezaretin istediği hususlar içinde en dikkate değer talebi ise fakülte tedrisatında tüm kontrol ve yetkinin meclise ait olması gerektiğidir. 4 Teşrin-i evvel tarihli aynı toplantıda umuma açık derslerin şartları ne olması gerektiği de gündeme gelmiştir. Görüşmeler sonunda bu umuma açık derslerde hiçbir şartın olmaması ve herkesin kabul edilmesi karar altına alınmıştır.

Meclis reisine söylediği hususlar ile yetinmeyen Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey yeni eğitim öğretim yılının başında, yukarıdaki görüşmeden kısa bir süre sonra Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn’in 9 Teşrin-i evvel 1333-1917 tarihli toplantısına bizzat katılarak yeni program hakkındaki düşüncelerini bütün öğretim elamanlarının olduğu bir ortamda dile getirmiştir. Meclis-i Müderrisîn nazır beyin riyasetinde açılmıştır. Böyle bir uygulama yani nazırın fakülte meclisine katılması ilk kez gerçekleşen bir durumdur. Şükrü Bey ciddiyetle takip ettiği yeni program hakkındaki endişelerini Edebiyat Fakültesi mensupları ile paylaşmıştır. Aynı toplantıda Darülfünun Müdür-i Umumisi Salih Zeki Bey de hazır bulunmuştur.

Maarif Nazırı A. Şükrü Bey’in yeni program hakkındaki görüşleri şu şekildedir. Öncelikle çok yoğun olan müfredatta her bir dersin kaç sömestir de okutulması gerektiğinin tespit edilmesi; Şükrü Bey, tüm derslerin altı sömestir boyunca okutulmasına

gerek olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine yapılan görüşmeler sonucunda derslerin kaçır sömestr olacağı tespit edilmiştir. Yardımcı derslerden hangilerinin seçilmesi veya zorunlu tutulması gerektiği hususu da görüşülmüştür; yardımcı derslerin öğrencinin kabiliyetine göre ve öğrenci tarafından seçilmesi kararlaştırılmış ayrıca öğrenci istediği yardımcı dersi programın müsaadesine göre üç yıl içerisinde herhangi bir sömestrde tamamlayabilmesi dile getirilmiştir. Nazır Bey'in her fırsatta dile getirdiği diğer bir husus ise öğrencilerin mutlaka bir Avrupa lisanını iyi bir şekilde öğrenmeleridir. Bunun için gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Lisan derslerini tüm şube öğrencilerinin takip edebileceği şekilde planlanması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda son gündem konusu olarak umuma açık derslerde imtihan yapılmaması ve konferans şeklinde olması kararlaştırılmıştır.

Yeni program 1917-1918 eğitim öğretim yılında eksikleri olmakla birlikte yürürlüğe girmiştir. Bu sene yeni fakülteye kabul edilen öğrenciler buldukları şubedeki zümrelerden birisini tercih ederek diğer ilgili dersleri de takip etmişlerdir. Programın uygulanması esnasında karşılaşılan problemler ile ilgili bazı meseleler, 1917-1918 ders yılına ait meclis görüşmelerinde zaman zaman gündeme gelmiştir. Bu konuda meclis tam yetkili olduğu için çözüm adına gerekli kararları almıştır.

16 zümreden meydana gelen yeni müfredat programı fakültenin eğitim ve öğretiminde birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Antropoloji, Fizyoloji, Pedagoji, Etnografya gibi bazı bilimler Türkiye'de ilk kez yüksek öğretim seviyesinde müfredatta yer alması ve planlanması önemli bir süreçtir. Sosyal bilimler alanında yeni bilim dallarının oluşmasına zemin hazırlayan bu program Türkiye'ye yeni bilim dallarının girmesine imkân sağlamıştır.

Yetkililerin büyük emek harcayarak hazırladığı yeni program maalesef Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti ve Almanya Devleti adına beklenmedik bir şekilde sonlanması ve imzalanan Mondros Mütarekesi gereği Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan Alman müderrisler ve daha sonra çeşitli sebeplerle çıkartılan kadro tensikatları yüzünden en fazla üç sömestr uygulanabilmiştir. 1919 yılı ikinci döneminden itibaren

tamamen uygulamadan kaldırılmıştır. Bu süreçte birçok kürsü kaldırılmıştır. Bu kısım ile ilgili detaylı bilgi Mütareke dönemini incelediğimiz dördüncü bölümde anlatılmıştır.

Bu programın tam anlamıyla uygulanamadan kaldırılması aynı zamanda Darülfünunda kurulmak istenen Alman usulü sisteminin de yerleştirilemediği anlamına gelmektedir. Alman müderrisler mütarekeden hemen sonra hızlı bir şekilde ülkeye terk etmişlerdir. Onların verdiği derslerin çoğu kaldırılmış ve kurdukları darülmesaiyer kapatılmıştır. Zaten Edebiyat Fakültesi ve mensuplarını savaş döneminden daha ağır şartların hâkim olduğu günler beklemektedir.

4. Senelik Kadro Uygulaması

Yabancı müderrislerin faaliyetlerine geçmeden önce bu kısım ile ilgili olarak yıllık kadro uygulamasından kısaca bahsetmek gerekmektedir. Şöyle ki; Maarif Nezareti orta öğretimde uygulamakta olduğu yıllık kadro sistemini Darülfünuna da yerleştirmek istemiştir. Bu kadro sistemine göre her ders yılı başında fakültelere öğretim üyelerinin kadroların liste halinde gönderilerek tüm kadrolar yeniden değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Yani bir kere atanan öğretim üyesi devamlı kadroya sahip olmak yerine her sene nezaretin “takdiri” ile tekrar listede yer bulması gerekmektedir. Dr. Nazım Bey’in Maarif Nazırlığının son günlerinde alınan ve 1 Teşrin-i evvel 1334 [1 Ekim 1918] tarihinden itibaren uygulanması istenen karar gereğince Arif Bey ve Kazım Şinasi Beyler kadro harici bırakılırken meclisin görüşü alınmadan Dr. Rıza Tefvik ve Ahmet Refik Beyler de fakülte kadrosuna dahil edilmişlerdir⁴⁴⁷.

A. Şükrü Bey zamanında yerleştirilmeye çalışılan ve Meclis-i Müderris’inin seçimi/teklifi ile kadroya dâhil olan öğretim üyelerinin istihdamı konusunda yıllık kadro uygulamasına geçilmek istenmesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerini rahatsız etmiştir. 3 Ekim 1918 tarihli meclis görüşmelerinde yapılan uygulamanın yanlış olduğu

---

⁴⁴⁷ BOA, MF. ALY. 165-15, (1340 Ca 11).

vurgulanmıştır. Tarih-i Felsefe muallimi M. Emin Bey, nezaretin uygulamak isteği sistemi kabul etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir⁴⁴⁸:

“Darülfünun’a mekatib-i taliyede zararları görülmüş olan senelik kadro usulünün idhali ve intihab edilen muallimler arasında memurinden zevat bulunması ve üç seneden beri takarrür eden teamüle ve erkan-ı nezaret-i tarafeynden mükerreren vaki olan beyanata nazaran Darülfünun’a muhtariyet verilmek istenildiği bir zamanda muhtariyetin en bariz şekli olan azil ve nasbların rey’e müracaat edilmeksizin icrası her vechile gayr-i kabil-i tecviz olduğu”

M. Emin Bey’in görüşünü Köprülüzade Fuad, Şemseddin ve Ziya Gökalp Beyler de desteklemiştir. Özellikle Darülfünun kanununun hazırlandığı bir dönemde ve meclisin hukuku hakkında nezaret yetkililerinin defalarca beyanatta bulunduğu bir ortamda Meclis-i Müderrisînin görüşü alınmadan tayin ve azil işlemlerinin yapılması Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim bu görüşmeler yapıldıktan sonra ismi geçen öğretim üyeleri ile ilgili bir takım kararlar alınmıştır. Öncelikle bu tayinlere itiraz edilmesi ve A. Refik ve R. Tevfik Beylerin ise aday olarak teklif edilmesi kararlaştırılmış, K. Şinasi ve Arif Beyler için tekrar kadroya alınmaları hususunda oylama yapılmış ve bu öğretim üyelerinin eski görevlerine iade edilmesi istenmiştir⁴⁴⁹. Bu düzenlemenin geçerli olduğu tarihten yaklaşık 12 gün sonra nezaret makamında yaşanan değişiklikten dolayı senelik kadro sistemi pek uygulanamamıştır. Ancak Arif Beyin tekrar kadroya dönmediği de anlaşılmaktadır.

Dr. Rıza Tevfik, M. Ali Ayni Bey’in yerine Tarih-i Felsefe ve Felesefe-i İslamiye müderrisliğine tayin edilmiş⁴⁵⁰ ve 1922 yılına kadar Edebiyat Fakültesi kadrosunda bulunmuştur. 1922 yaz döneminde öğrenci olaylarından dolayı istifa ederek fakülteden ayrılmak zorunda kalmıştır. Mütarekeden sonra Maarif Nazırlığı ve Meclis-i Müderrîn reisliği görevlerinde bulunmuştur. Rıza Tevfik Bey, Felsefe ve Mabadü’t-

⁴⁴⁸ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.1, 3 Teşrin-i evvel 1334-1918.

⁴⁴⁹ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.1, 3 Teşrin-i evvel 1334-1918.

⁴⁵⁰ BOA, MF. ALY. 165-15, (1340 Ca 11).

tabia derslerinde anlattığı bahisler öğrenciler için Darülfünun matbaasında taş baskı olarak basılmıştır. “Mabadü’t-tabiiyat Derslerine Aid Vesaik”, “İki Önemli Felsefî Vesika”, “Metafizik Dersleri: Ontoloji Bahisleri”, “Estetik” ve “Bergson Hakkında” isimleri altında formalar halinde çıkmıştır. Adı geçen çalışmalar “*Darülfünun Felsefe Ders Notları*” adı altında günümüz harflerine çevrilerek 2009 yılında yayımlanmıştır⁴⁵¹.

Ahmet Refik Bey de “Osmanlı Tarihi⁴⁵²” dersini Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerinde okutmuştur. Muallim olarak kadroya giren A. Refik Bey daha sonra müderris olmuş ve kendi sahasında birçok çalışma yaparak adından sıkça söz ettirmiştir. Yazdığı eserler ile “tarihi sevdiren adam” ünvanını elde etmiştir⁴⁵³.

---

⁴⁵¹ Rıza Tevfik, **Dârülfünun Felsefe Ders Notları**, (Sad. ve Yay. Haz. A. Utku- E. Erbay), Konya 2009.

⁴⁵² Ahmet Refik, Arif Beyin yerine 2500 kuruş maaşla tayin edilmiştir. **BOA, MF. ALY.** 165-15, (1340 Ca 11).

⁴⁵³ A. Refik ve eserleri üzerine yapılmış bir yüksek lisans çalışması için bkz, Emine Üstün, **Ahmet Refik Altınay’ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Eğitimindeki Yeri**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2004, s. 3-69.

C. YABANCI MÜDERRİSLERİN BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Savaş yıllarına damgasını vuran, fakülteye canlılık getiren ve aynı zamanda yeni açılan kürsülerin sahibi olan yabancı müderrislerin Türkiye’de kaldıkları sürede fakültedeki ilmi faaliyetlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tespit yapıldıktan sonra ancak onların fakülteye katkıları olup olmadığı sağlıklı bir şekilde anlaşılabilir. Biz çalışmamızda önce onların ilmi faaliyetlerinden, daha sonra dönemin yetkilileri onlar hakkında neler düşündüğünden bahsedeceğiz daha sonra da dönemin şartları içinde yabancı öğretim üyelerinin Edebiyat Fakültesine olan katkıları değerlendirilecektir.

1. Dr. Obst’un İلمي Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı zamanında Coğrafya zümresi Tarih zümresi ile birlikte değerlendirilmiştir. Coğrafya için İkinci Meşrutiyetten sonra tayin edilen muavinlerden Ali Macit Bey mukarrir ve Faik Sabri Bey de müderris unvanı ile ders vermeye başlamışlardır. Dr. Obst Bey gelmeden önce sadece Osmanlı Coğrafyası ve Umumi Coğrafya dersleri okutulurken Obst’un istihdamı ile ders çeşitliliği artmış ve yeni teşkilat programı ile Umumî Coğrafya (Tabii, Beşeri, İktisadi, Siyasi kısımları dahil), Mevzii Coğrafya, Osmanlı Coğrafyası, İslam ve Türk Coğrafyası, Coğrafya Tatbikatı gibi bir çok yeni ders eklenmiştir. Dr. Obst Türkiye’de bulunduğu yaklaşık üç yıllık süre içerisinde nerdeyse diğer Alman müderrislerin tamamından daha fazla çalışmıştır. M. Ali Ayni de Dr. Obst’un faaliyetlerinden övgü ile söz etmiştir⁴⁵⁴. Özellikle Coğrafya Darülmesai ve Tetkikât-ı İklimiye Dairesi İdareyi Merkeziyesi gibi kurumlar ve buralarda görevlendirdiği yardımcılarını ile Osmanlı coğrafyası ve iklim yapısı ile ilgili önemli saha araştırmaları ve tatbikat dersleri gerçekleştirmiştir.

---

⁴⁵⁴ M. Ali Ayni, a.g.e., s. 51.

a. Coğrafya Darülmesai'nin Kuruluşu ve Çalışmaları

Dr. Obst Türkiye'ye gelmeden önce müşavir Schmidt'den Osmanlı Coğrafyası üzerinde yapacağı araştırmalar için gerekli imkânlarının sunulmasını talep etmiştir. Bütün müderrislerin sözleşmesinde yer alan darülmesai kurulması ve muavin istihdamı meselesini en iyi şekilde Dr. Obst değerlendirmiştir. İstanbul'a gelerek Beyoğlu'nda Babekyan apartmanı 10 numaraya yerleşen müderris Obst, nezaret tarafından kendisine ders programı gönderildiğinde henüz darülmesaisinin açılmadığını ve yardımcısının atanmadığı için derslerine başlayamayacağını cevabi bir mektupla Edebiyat Fakültesi müdürlüğüne bildirmiştir⁴⁵⁵. Dr. Obst Bey 195-1916 eğitim yılının ikinci dönem başına kadar Türkçe öğrenmekle ve darülmesaisinin planları ile uğraşmıştır. Zeynep Hanım Konağı'nda yer bulunmadığı için Coğrafya Darülmesai Şehzadebaşında 99 numaralı Hurşit Paşa Konağı kiralanmıştır⁴⁵⁶. Coğrafya Darülmesaisinde üç yıl içersinde zengin bir kütüphane oluşturan müderris Obst bu konuda gerekli eğitim ve öğretim malzemelerinin temini konusunda Maarif Nezaretini bıktırarak kadar çok dilekçe yazmıştır. Darülmesai ve tatbikat derslerine geçmeden önce Obst'un ekibinde yer alan Türk ve Alman personelden bahsetmek gerekmektedir. Dr. Obst, Ali Macit ve Faik Sabri Beylerden başka kalabalık bir görevli kadrosu ile çalışmıştır. Öncelikle Obst Bey'e tercümanlık yapmak üzere Davutpaşa Sultanîsi Coğrafya muallimi Emin Paşa önce vekâleten sonra asaleten muavin olarak atanmıştır⁴⁵⁷. Emin Paşa, Obst Bey'in muavini olarak onunla birçok seyahate katılmıştır. 1916 yaz aylarında "kulunç-ı kilevi" denilen böbrek rahatsızlığından dolayı Avrupa'da tedavi olmak için üç hafta izin almıştır⁴⁵⁸.

---

⁴⁵⁵ Nezaretin Türkçe olarak gönderdiği ders programının içeriğine Alman Büyükelçiliği birinci tercümanının yardımı ile vakıf olan Obst Bey, "muhterem efendim" diye başlayan cevabi mektubunu 26 Ekim 1915 tarihinde yazmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 86-99, (1334 S 21).

⁴⁵⁶ Hurşit Paşa Konağı'nın kirası ve diğer masrafları için ödenen ücretler adına bkz, **BOA, MF. ALY.** 144-40, (1338 Ca 17); **MF. ALY.** 88-100, (1334 R 9), lef 3.

⁴⁵⁷ 2500 kuruşa çıkartılan maaşı ile Emin Paşa Coğrafya muavinliğine 532 numaralı kararname ile 2 Kanun-ı evvel 1331 [15 Aralık 1915] tarihinde vekâleten atanmıştır. (**BOA, MF. ALY.** 87-101, 1334 Ra 13); Asaleti ise 3 Ağustos 1332 tarihinde onaylanmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 94-136, (1334 L 16).

⁴⁵⁸ Nezaret tarafından 25 Ağustos 1332 [7 Eylül 1916] tarihinden itibaren üç hafta izinli sayılan muavin Emin Paşa tedavisi için Almanya'daki bir kaplıcaya gitmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 95-102, (1334 Za 7); **MF. ALY.** 95-111, (1334 Za 8).

Almanya'dan getirtilen harita, kitap, dergi ve ders aletlerinin korunması ve Coğrafya Darülmesai'sinin yazışmalarını yürütmek üzere Almanca bilen bir kütüphane memuru alımı⁴⁵⁹ için gazetelere ilan verilmiş; başvuran adaylar içersinde en iyi Almanca bilen adayın Berlin Sefareti eski imamı Yahya Hilmi Efendi olduğu anlaşılınca onun tayin edilmesi için nezarete ismi gönderilmiştir. Dr. Obst'un teklifini değerlendiren Maarif Nezareti Y. Hilmi Efendiyi 800 kuruş maaşla kütüphane memuru olarak istihdam etmiştir⁴⁶⁰.

Coğrafya müderrisi Faik Sabri, Dr. Obst'ı örnek alarak Avrupa eğitimlerini tamamlayan Coğrafya alanında tez yapan Türk öğrencilerin çalışmalarından bir suretinin darülmesai kütüphanesine gönderilmesini nezaretten talep etmiştir. Maarif Nezareti bu isteğe adı geçen tezlerin öğrencilere ait şahsi dosyalarda bulunması gerektiği için verilemeyeceğini ancak darülmesaiden gönderilecek bir kâtibin bu tezlerden birer nüsha “*istinsah*” edebileceğini bildirmiştir⁴⁶¹.

İleriki yıllarda Coğrafya Bölümünde müderrislik payesine kadar yükselecek olan Edebiyat Fakültesi 1331 (1915) senesi mezunlarından Hamit Sadi Efendi, Coğrafya Darülmesai'sinde müstahzırlık vazifesine atanmıştır⁴⁶². Burada çok çalışarak hocalarının takdirini kazanan ve Almancasını ilerleten Sadi Efendi, ilerleyen zaman içersinde müstahzırlıktan sonra sırasıyla mukarrirlik, muavinlik, muallimlik ve müderrislik görevlerine yükseltilecektir.

---

⁴⁵⁹ Dr. Obst Bey bu konudaki talebi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 88-100, (1334 R 9), lef 3.

⁴⁶⁰ 20 Şubat 1331 [4 Mart 1916] tarihinde atama teklifi yapılan Yahya Hilmi Efendi 25 Şubat 1331[9 Mart 1916]'de kararnamesi imzalanmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 89-16, (1334 R 28); **MF. ALY.** 89-36, (1334 Ca 4).

⁴⁶¹ Maarif Nezareti'nin 19 Teşrin-i evvel 1331 [1 Ocak 1916] tarihli cevabı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 98-27, (1335 M 5), lef 1 ve 2; (İstinsah: Çoğaltma).

⁴⁶² Sadi Efendi darülmesaide müstahzır olmak için 15 Mart 1332 [28 Mart 1916] tarihinde nezarete başvurmuştur. [Bkz, **BOA, MF. ALY.** 90-41, (1334 Ca 24)]; adı geçen göreve 12 Haziran 1332 [25 Haziran 1916]'de iki aylık bir süre için atanmıştır. [Bkz, **MF. ALY.** 109-77, 1336 M 5) lef 93.]; Hamit Sadi, kabiliyetini ispat ederek Dr. Obst'un beğenisini kazanır, Alman müderris onun sürekli olarak istihdamı için nezarete başvurmuştur. Sadi Bey'in göreve devam etmesi ile ilgili kararname 1 Kanun-ı sani 1332 [14 Ocak 1917] tarihinde çıkmıştır. [Bkz, **MF. ALY.** 102-98, (1335 Ca 5), lef 81.]

Sadi Efendi, Osmanlı mekteplerinde kullanılmak üzere Coğrafya Darülmesaii tarafından hazırlanan haritaların Berlin’de basım işlemleri yapılacak olan şirket ile pazarlık yapmak üzere Almanya’ya gönderilmiştir⁴⁶³.

Coğrafya Darülmesaiinde yoğun bir şekilde çalışmalarını devam ettiren Dr. Obst bir yandan da darülmesaiye ait kütüphane için Almanya’dan coğrafyaya ait süreli yayınların tam koleksiyonlarını, yeni çıkan eserleri ve haritaları nezarete sipariş ettirmiştir. Osmanlı maliyesinin en zor günlerini yaşadığı bu dönemde öğretim üyelerinin istediği ders araçları her türlü zorluğa rağmen getirilmeye çalışılmıştır. Dr. Obst Bey’in gayretleri neticesinde ve üç yılın sonunda Coğrafya darülmesaiinde hatırı sayılır bir kütüphane meydana gelmiştir. Diğer öğretim üyeleri de fırsat buldukça kitap listeleri hazırlayarak bunların Avrupa’dan temin edilmesini istemişlerdir. Dr. Obst iklim çalışmaları için Almanya’dan Türkiye az bulunan barometre, barograf, termograf, hiyograf ve otograf gibi bazı aletler getirmiştir⁴⁶⁴.

Dr. Obst’un diğer bir önemli faaliyeti ise yine darülmesai kütüphanesine konmak ve tatbikat derslerinde öğrencilere göstermek üzere çeşitli nezaretlerin elinde bulunan haritaların birer nüshasının derlenmesidir. Örneğin Harbiye Nezaretinden topografik haritalar, Posta Telgraf ve Telefon Nezaretinden “Memalik-i Osmaniye’nin” telgraf haritaları⁴⁶⁵, Dahiliye Nezaretinin vilayet haritaları⁴⁶⁶ gibi önemli serilerin derlenmesi için Maarif Nezaretine başvuran Obst’a nezaret yetkilileri yardımcı olmuşlardır. Tüm kurumlarla yazışarak ellerinde bulunan haritaların örneklerinden göndermelerini talep etmiştir. Bu anlamda Maarif Nezareti’nin isteğine olumlu cevap veren Harbiye Nezareti çeşitli ölçeklerde Rumeli, Batı Anadolu, Doğu Anadolu, Kıbrıs, Suriye- Filistin, Irak ve çevresi, Mısır, İç Anadolu, Marmara Yarımadası gibi yerlerin haritalarından değişik

---

⁴⁶³ **BOA, MF. ALY.** 105-66, (1335 Ş 22). Daha sonra 1918 yaz tatilinde bu haritaların basım işlerini kontrol etmek üzere müderris Faik Sabri Bey Almanya’ya gönderilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 116-59, (1336 Ş 18). F.Sabri Bey’e yurt dışına çıkarken gerekli vesikaların verilmesi hususundaki yazışmalar için bkz, **BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Seyr-i Sefer Müdüriyeti** (Bundan sonra **DH. EUM. SSM.** şeklinde kısaltılacaktır.) Dosya numarası: 59 Gömlek numarası:37, (1336 N 1).

⁴⁶⁴ **BOA, MF. ALY.** 138-27, (1337 Z 6), lef 1.

⁴⁶⁵ **BOA, MF. ALY.** 101-62, (1335 Ra 26), lef 6.

⁴⁶⁶ Aynı vesika, lef 8 ve lef 9.

sayıda nüshalarını Coğrafya Darülmesai kütüphanesine göndermiştir⁴⁶⁷. Diğer nezaretler de aynı şekilde ellerinde bulunan nüshalardan birer örnek göndermiştir. Darülfünunun orta öğretime yol göstermesi adına önemli bir girişim de yukarıda bahsettiğimiz ortaokullar için Coğrafya haritalarının hazırlanması ve bunların Almanya’da bastırılması işini de Coğrafya Darülmesai üstlenmiştir.

Bu arada darülmesai kurulan ve muavini atanan Dr. Obst, Coğrafya derslerine ait tatbikat yapmak üzere 26 Şubat 1331 [10 Mart 1916] tarihinden itibaren her hafta Salı günleri öğleden sonra saat iki buçukta arazi gezilerine başlayacağını bildirmiştir⁴⁶⁸. Tarih- Coğrafya Bölümü öğrencilerinden oluşan grup ile birlikte ilk saha gezilerini Şişli ile Zincirlikuyu arasına gerçekleştirmiştir. Bu geziye Faik Sabri de katılmıştır. Darümuallimîn öğrencisinden başka devam edeni bulunmayan Coğrafya zümresinin tatbikat dersleri sınırlı sayıda bir öğrenci grubu ile devam edilmiştir. Dr. Obst’un Meclis-i Müderrisîndeki bir konuşmasından kendi dersine devam eden yedi öğrencisi olduğunu öğrenmekteyiz⁴⁶⁹. Diğer öğrenciler cephelerde olduğu için sadece yatılı olan Darümuallimîn öğrencileri bu ilmi gezilerden faydalanmışlardır. Dr. Obst Bey ayda dört kez yapmayı planladığı İstanbul içini kapsayan seyahatleri için aylık sekiz liranın peşinen kendisine verilmesini teklif etmiştir⁴⁷⁰. Ancak ekonomik olarak zor günler geçiren Osmanlı maliyesi ve maarif bütçesi bu kadarlık küçük meblağları bile ödememekte zorlanmıştır. Nezaret yetkilileri İstanbul Sultanîsinde yatılı olarak kalan Darümuallimîn öğrencilerinin gezi esnasındaki öğlen ve bazen akşam yemekleri için onların yanına yumurta, sığır vb yiyeceklerin verilerek onların yemek masraflarını en aza indirmeyi planlamıştır. Yine gezi esnasında köprü, tramvay gibi ücretlerin de okulun müteferrik bütçesinden ödenmesini kararlaştırılmıştır. Maarif Nezareti Darümuallimîn, Edebiyat Fakültesi ve Müdüriyet-i Umumiye, İstanbul Sultanîsi gibi ilgili kurumları bu konuda bilgilendirmiştir. Ancak yapılan ilk iki gezinin masrafı olan 285,30 kuruşun

⁴⁶⁷ Harbiye Nezareti, 2 Kanun-ı sani 1332 [15 Ocak 1017] tarihli cevabi yazısında 109 adet haritanın postaya verildiğini bildirmiştir. **BOA, MF. ALY.** 101-62, (1335 Ra 26), lef 1 ve lef 2.

⁴⁶⁸ Dört saat sürecek olan tatbikat gezileri ikinci dönemden itibaren başlamıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 90-8, (1334 Ca 16).

⁴⁶⁹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.5, 20 Kanun-ı evvel 1333.

⁴⁷⁰ “Seyahat-i Fenniye” olarak isimlendirilen geziler bkz, **BOA, MF. ALY.** 90-90, (1334 C 4), lef 1.

fakülte muhasebesine aktarılması kabul edilmiştir. Dr. Obst, İstanbul içindeki öğrencileri ile birlikte başladığı ilmi gezilerini Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesini kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu geziler yaz tatiline denk getirilerek daha uzak bölgelere gidilmesi planlanmıştır. Her gezi grubuna birkaç öğrenci de dahil edilmiştir.

Dr. Obst, ilk uzun gezisine 1917 yılı Eylül ve Ekim aylarında gerçekleştirmiştir. Gezinin güzergahını ve gerekli masrafları içeren raporunu 14 Nisan 1333-1917 tarihinde nezarete sunmuştur⁴⁷¹. 1916 yazında memleketine gitmeyerek fakülte'deki çalışmalarını sürdürdüğünü belirten Dr. Obst, bu sene Temmuz- Ağustos aylarında memleketine gitmek ve Almanya'daki akademik çevreler ile irtibata geçmek ve biraz da dinlenmek istediğini bildirmiş Türkiye'ye dönüşünden sonra hemen arazi çalışmalarına başlamayı planlamıştır. İki ay sürecek bu geziye bir muavin, iki öğrenci ve bir hademe ile çıkmak isteyen Dr. Obst bey 375 lira ödenek istemiştir. Devrin ulaşım imkânları ile güzergâhının 653 saatlik bir mesafeye sahip olduğunu belirten nezaret, gezi için toplam 365 lira 68 kuruş ödenek ayırmıştır⁴⁷².

Gezi grubunun takip edeceği yol ve uğrayacağı yerler aşağıya çıkartılmıştır: İstanbul- Bursa- Bilecik- Eskişehir- Kütahya- Simav- Uşak- Afyon Kara hisar- Burdur- Isparta- Konya- Tuz Gölü- Kayseri- Tuz Gölü- Ankara- Sinop- İnebolu- Kastamonu- Bolu- Eskişehir- Kandıra- İzmit- İstanbul. Dr. Obst, bu seyahat sonunda Anadolu'nun Kuzey Batı kısımları, Marmara, İç Anadolu ve Karadeniz sahilleri hakkında ayrıntılı bir izlenim elde etmeyi planlamıştır⁴⁷³. İklim çalışmaları adına gittiği bazı yerlerde rasat merkezleri de kurmuştur.

1918 yazında yapmayı planladıkları arazi gezileri için Dr. Obst ve F. Sabri Bey iki gruba ayrılmıştır. Dr. Obst ve iki öğrenciden⁴⁷⁴ oluşan birinci grup Edirne Vilayetine

⁴⁷¹ Dr. Obst imzalı ve 14 Nisan 1333-1917 tarihli ayrıntılı gezi raporu için bkz, **BOA, MF. ALY.** 108-111, (1335 Z 12), lef 1.

⁴⁷² 29 Nisan 1333-1917 tarihinde onaylanan 365 lira 68 kuruşluk ödenek için bkz, **aynı vesika**, lef 4.

⁴⁷³ Marmara, İç Anadolu ve Karadeniz sahillerini kapsayan iki aylık gezi güzergâhı için bkz, **aynı vesika**, lef 1.

⁴⁷⁴ Burada bahsi geçen iki öğrenci Ahmet Hamdi ve Ali Ekber Efendilerdir; ikinci sınıf öğrencilerinden 102 numaralı Ahmet Hamdi Efendi, hatıralarında hocası Dr. Obst birlikte gerçekleştirdikleri Trakya gezisinden bahsetmektedir. [Bkz, **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi – Gazi Bana Çok Kızmış ...**, C. 1, (Y. Haz. M. Koraltürk), İstanbul 2007, s. 86; **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-

(Cenubi Trakya); Faik Sabri Bey de bir öğrencisi ile Bursa, Gemlik, Yalova havalisinde araştırma yapmayı planlamışlardır⁴⁷⁵. Meclis-i Müderrisîn bu gezileri teşvik etmekle birlikte mali özerkliği sağlayan Darülfünun kanunu henüz çıkmadığı için meselenin mali yönünü nezarete havale etmiştir.

Bu bölgede de rasathane merkezleri kuran Dr. Obst Bey Kırkkilise'ye (Kırklareli'ne) geldiğinde ağır bir şekilde dizanteri hastalığına yakalanmış döndüğünde Alman Hastanesinde tedavi altına alınmıştır. Dr. Obst Bey daha iyi tedavi olmak ve hastanenin verdiği rapor doğrultusunda “nekahet” dönemini Almanya' da geçirmek için 1919 yılının ilk iki ayını memleketinde geçirmek izin istemiştir⁴⁷⁶. Nezaret kendisine tedavi ve araştırma masraflarına karşılık olmak üzere 206 lira ödenek ayırmış ve Almanya'ya gidiş iznini vermiştir⁴⁷⁷.

Dr. Obst Trakya bölgesine yaptığı gezide ormanların, bozkırların, dağların, çiftliklerin, Ergene Havzasının, Kırklareli'ndeki bazı yerleşim yerlerinin (Yenice köyü, Üsküp köyü, Şeytan deresi, Dereköy) fotoğraflarını çekmiştir⁴⁷⁸. Bu resimleri Beyoğlu'ndaki Caddeyi Kebirde (İstiklal Caddesinde) bulunan Karakaş ticarethanesinde (stüdyosunda) bastırarak resimlerin birer nüshasını nezarete vermiştir. Resimlerin bastırılması için gerekli ücreti de (4080 kuruş) nezaretten tahsil etmeyi ihmal etmemiştir⁴⁷⁹.

8/5 (16).] Diğer öğrenci ise Darümuallimîn kontenjanından gelmiş ve kayıt numarası 28'dir. [Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**]

⁴⁷⁵ Trakya bölgesi giden Dr. Obst ve Bursa, Gemlik, Yalova havalisine giden F. Sabri Beyin izleyeceği yolu gösteren kroki için bkz, **BOA, MF. ALY.** 115-116, (1336 B 27), lef 2 ve 3; lef 1'de yer alan kroki Ek- 22 gösterilmiştir.

⁴⁷⁶ Dr. Obst'un 12 Ağustos 1334-1918 tarihli dilekçesi ve Alman Hastanesinin verdiği rapor için bkz, **BOA, MF. ALY.** 121-31, (1336 Z 23), lef 1-2-3.

⁴⁷⁷ Nezaret, Obst'un izin talebini 26 Ağustos 1334-1918 tarihinde onaylamıştır. Bkz, **aynı vesika**, lef 5.

⁴⁷⁸ Toplam 25 adet olan Trakya resimleri listesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 115-117, (1336 B 28), lef 1.

⁴⁷⁹ Dr. Obst resimlerin ücretini gösteren faturayı 8 Mayıs 1334-1918 tarihinde nezarete iletmıştır, nezaret 4080 kuruşluk ücretin ödeme erminini 10 Haziran 1334-1918 tarihinde vermiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 117-29, (1336 N 7), lef 1-5.

b. İlm-i Ahval-i İklim Dairesi İdareyi Merkeziyesi'nin Kuruluşu

Osmanlı Coğrafyasına ait iklim yapısının araştırılması ve meteorolojiye ait hava tahmin raporlarının hazırlanması için Coğrafya Darülmehallesi'ne bağlı olarak “İlm-i Ahvali İklim Dairesi İdareyi Merkeziyesi” adında bir merkez kurulması kararlaştırılmıştır. Müdürlük vazifesini Dr. Obst'un üstlendiği merkezin müdür muavinliğine daha önce bahsettiğimiz Almanya'dan getirilen Mösyö Würschmidt atanmıştır⁴⁸⁰. Merkezin muhasebe işleri ile ilgilenmek üzere Hukuk Fakültesi'nden yabancı dil muallimi Mehmet İzzet Bey görevlendirilmiştir⁴⁸¹. “İlm-i Ahvali İklimiye” ismiyle Coğrafya zümresinde bir ders açmayı planlayan Dr. Obst'a fakülleden bazı hocalar itiraz etmiştir; Edebiyat fakültesinin “harsî” bir fakülte olduğu ileri süren Hamdullah Suphi ve Halim Sabit gibi öğretim üyeleri kültürle doğrudan bağlantılı olamayan Coğrafya derslerinin bu kadar genişlemesine karşı çıkmışlardır⁴⁸². Ancak diğer öğretim üyeleri mevcut öğrencilerin isteklerini dikkate alarak bu dersin açılmasına olumlu bakmışlardır. Böylece “Tetkikat-ı İklimiye” dersi, yardımcı ve seçmeli dersler grubundan olmak üzere ve bir sonraki sömestrde açılmak şartı ile programa dahil edilmiş ve öğretim üyeliğine de “muallim” unvanı ile Dr. Würschmidt aday olarak nezarete sunulmuştur⁴⁸³. Maarif Nezareti Dr. Würschmidt'in İlm-i Ahval-i İklim muallimliğine Mart ayında atanacağını bildirmiştir⁴⁸⁴.

Dr. Obst'un gezilerinde uğradığı bölgelerde rasat merkezleri de kurduğunu belirtmiştik, bu rasat merkezleri Osmanlı topraklarındaki hava olaylarını takip etmek için açılmıştır. Rasat merkezleri Tetkikat-ı İklimiye Encümenine bağlı olarak faaliyet göstermişlerdir. Tetkikat-ı İklimiye Encümeni daha önce tesis edilen “Tetkikat-ı

---

⁴⁸⁰ Dr. Obst'un merkezin kurulmasına dair 19 Mart 1332 [1 Nisan 1916] tarihli raporunu kabul eden Maarif Nezareti, 3 Nisan 1332 [15 Nisan 1916] tarihinde gerekli kararnameyi çıkartmıştır. Aylık 25 lira maaşla müdürlük vazifesine Dr. Obst ve 20 lira maaşla müdür muavinliği görevine Mösyö Würschmidt atanmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 91-1, (1334 C 12),

⁴⁸¹ **BOA, MF. ALY.** 104-49, (1335 B 2).

⁴⁸² H.Suphi ve H. Sabit Beylerin mütalaaları için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.5, 20 Kanun-ı evvel 1333.

⁴⁸³ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.5, 20 Kanun-ı evvel 1333.

⁴⁸⁴ Atama işlemleri bir yıl gibi bir süre geciken Dr. Würschmidt hakkında bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 8, 28 Şubat 1334-1918.

İklimiye İdareyi Merkeziyesi”nin encümen haline dönmüş şeklidir, bu encümenin üye sayısı ve yetkisi artırılarak ülke çapında faaliyet göstermesi hedeflenmiştir. Maarif Nazırı A. Şükrü Bey Meclis-i Mebusan’da bütçeye konulmasını istediği tahsisatın gerekçesini açıklarken bu encümenin yapacağı faaliyetleri de anlatmıştır⁴⁸⁵:

“Memleketimizin tetkik olunmamış bir kısmı da ahval-i coğrafiye ve iklimiyesidir. Ahval-i havaiye nerelerde, hangi mahallerde ne suretle tebeddülata dıçar olur, ne kadar yağmur yağar, hangi rüzgârlar ne kadar müddetle eser, rutubet muhtelif iklimlerde ne kadardır? Bunlar malum olmadığı için ahval-i ziraiye ve iklimiyeye ait usul-i ziraiyemize ve ahval-i coğrafyamıza dair olan malumatı ecebilerin ekseriya noksan olarak vaki tetkikat neticesinde yazdıkları kitaplardan istihraç ediyoruz. Buna çare olmak üzere bir Tedkikat-ı İklimiye Encümeni yaptık. Onun için heyet-i celilenizden tahsisat istiyorum.”

Bu encümenin müdürlük vazifesini Dr. Obst Bey üstlenmiştir⁴⁸⁶. Onun Almanya’ya dönüşünden sonra Tetkikat-ı İklimiye Encümeni önce Rasathane-i Amire’ye bağlanmış⁴⁸⁷ kısa bir süre sonra da tamamen kaldırılmıştır⁴⁸⁸.

Son olarak Dr. Obst ve Faik Sabri Beyler müstakil bir Coğrafya Mecmuası çıkarmayı düşündükleri anlaşılmaktadır. Coğrafya müderrislerinin verdikleri takrir; meclisin 28 Şubat 1918 tarihli oturumunda müzakere edilmiştir. Böyle bir derginin faydalı olacağı belirtilmiş, ancak kâğıt yokluğundan dolayı İçtimaiyat Mecmuasının bile çıkartılamadığı belirtilerek şimdilik kaydı ile bu teşebbüsün ertelenmesine karar verilmiştir⁴⁸⁹. Daha sonraki yıllarda da ekonomik nedenlerle böyle bir dergi çıkartılamamıştır.

⁴⁸⁵ **MMZC**, Devre: 3, İçtima Senesi: 3, C. 3, 5 Mart 1333, s. 70-80.

⁴⁸⁶ Tetkikat-ı İklimiye Encümenin kuruluşunu onaylayan 9 Mayıs 1333-1917 tarihli nezaret kararnameşi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 105-94, (1335 N 4), lef 1.

⁴⁸⁷ Tetkikat-ı İklimiye Encümenin umûr ve hususatının Rasathaneyi Amireye ilhak ve ilave olunması hakkındaki 18 Şubat 1335-1919 tarihli Maarif Nezareti kararnameşi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 129-9, (1337 Ca 21).

⁴⁸⁸ 1919 yaz aylarında artık adı geçen kurumdan “mülga” diye bahsedilmektedir. 30 Ağustos 1919 tarihli bir belge için bkz, **BOA, MF. ALY.** 138-27, (1337 Z 6).

⁴⁸⁹ **IDF. EF. MMZD-II**, Z.N.8, 28 Şubat 1334-1918.

2. Diğer Yabancı Müderrislerin Faaliyetleri ve Darülmesaiiler

Dr. Obst dışındaki diğer yabancı müderrisler de her birisi kendi ihtisas sahasında, binası ve bütün teçhizat masrafları Maarif Nezareti tarafından karşılanan, içinde bir dershane, muavin odası, kütüphane, laboratuvar ve çalışma odaları bulunan birer darülmesai kurmuşlardır⁴⁹⁰. Darülfünun Müdür-i Umumisi Salih Zeki Bey'in ifadesiyle⁴⁹¹ “küçük birer mektep” halini alan bu darülmesaiilere öğrencilerin devam etmesi zorunlu kılınmıştır. 1915-1916 ders yılının başında Alman hocaların darülmesaiilerde kuracakları kütüphaneler için Berlin'deki Türk-Alman Derneği otuz bin mark yardımda bulunmuştur⁴⁹². Alman hocalar vakitlerini daha çok her ihtiyaçları karşılanan rahat çalışma odalarında geçirmişlerdir. Derslerini de bu mekânlarda yapmayı tercih etmişler, öğrenci olmadığı dönemlerde daha çok kendi ilmi çalışmaları ile meşgul olmuşlardır. İlk yılda genel olarak muavinlerine ders anlattırılmışlardır. E. Unger ve Mortmann öğrencileri müzeye götürerek derslerini orada yapmışlardır. Alman hocalar genelde bir, iki ve üçüncü sınıfların ortak derslerini birlikte vermişlerdir. Ulum-ı Muavene-i Tarihiye müderrisi Unger daha sonraki günlerde asli talebesi olmadığı için muavini Refik Bey ile birlikte ders kitabı yazmak ve darülmesai planları ile meşgul olmak için nezaretten izin istemiştir. Yazacağı eserin bir nüshasının nezarete vermek şartı ile kendisine gerekli izin verilmiştir⁴⁹³.

a. Ulum-ı Lisaniye Darülmesaiisi

Maarif Nezareti artan masraflar karşısında üç Alman müderris için Divanyolu'nda bir konak kiralamış ve burada her bir müderrisin kendi darülmesaiisini kurmasını istemiştir. Saffet Paşa Konağı, Mortmann (Usul-ı Tarih ve Tatbikatı), Giese

⁴⁹⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Darülfünun'da Araştırma Geleneğinin Oluşması”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tezleri (1920-1946)**, (Haz.Oktay Aslanapa), İstanbul 2004. s.17.

⁴⁹¹ **BOA, MF. ALY.** 86-100, (1334 S 21).

⁴⁹² Maarif Nezareti tarafından Türk ve Alman milletleri arasındaki bağları kuvvetlendiren bu derneğin yardımları için teşekkür edilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 86-38, (1334 S 8), lef 1 ve 2; Dernek hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz, M.Gencer, **a,g,e**, s. 223-257.

⁴⁹³ **BOA, MF. ALY.** 88-69, (1334 Ra 30); **MF. ALY.** 88-71, (1334 R 1).

(Ural Altay Lisanları) ve Eckhard Unger (Ulum-ı Muavene-i Tarihiye) için üç yıllığına kiralanmış ve iki hizmetli ve bir kâtip istihdam edilmiştir. Ayrıca Mayıs 1916 tarihinden itibaren darülmehalinin müteferrik masrafları için aylık 300 kuruş tahsisat ayrılmıştır. Konağın kapısına “*Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Darülmehali*” yazan bir levha asılmıştır⁴⁹⁴. Elsin-i Samiye Mukayeseli Sarfî müderrisi Bergstrasser da bu darülmehaide derslerini anlatmıştır. Her müderris en az iki odadan oluşan çalışma alanlarında kendi dersine izafeten darülmehai ismini kullanmıştır. Örneğin konağın birinci katında yer alan iki oda Mortmann’ın Usul-ı Tarih Darülmehaisine tahsis edilmiştir. Odalardan birisi çalışma odası diğeri kütüphane olarak kullanılmıştır.

Mortmann, 30 Ağustos 1332 [12 Eylül 1916] tarihinde yazdığı bir raporunda darülmehalinin ihtiyaçları ve kütüphane hakkındaki düşüncelerini ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır⁴⁹⁵; Konağın tefrişatı ile ilgili olarak savaş zamanında katlanarak artan fiyatlar yüzünden ve öğrenci azlığından dolayı şimdilik sadece en lüzumlu olan eşyalar sipariş edilmiştir. Ancak Mortmann, eşya fiyatlarının normale dönmesi halinde tekrar almaktan vazgeçtiği eşyaların alınmasını isteme hakkını saklı tutmaktadır. Mortmann Eylül ayında yazdığı raporunda yaklaşan kış mevsimi için de gerekli soba, odun ve kömürün şimdiden fiyatlar artmadan satın alınmasını istemiştir. Ayrıca kargir olan konağın yangına karşı korunması ve kütüphanenin yanmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını talep etmiştir.

Müderris Mortmann’ın kütüphanesine almayı düşündüğü kitaplar hakkındaki düşünceleri ve oluşturmak isteği kütüphane çok önemlidir. Doğudan ve batıdan en nadide eserlerin koleksiyonlarını barındıracak kütüphanede derlenmesi planlanan kitaplar şu şekilde gruplandırılabilir.

- Doğu dillerinde yazılmış Osmanlı, Arap ve Genel Edebiyat tarihleri,
- İslam Milletleri Tarihleri ve özellikle de Osmanlı Tarihine dair Avrupa’da yayınlanmış eserler,

⁴⁹⁴ BOA, MF. ALY. 109-77, (1336 M 5), lef 76.

⁴⁹⁵ Aynı vesika, lef 112-113-114.

- Tarih-i Umumi, Usul-ı Tarih, Kitabete dair eserler, ayrıca yazmalar, şark katalogları, Takvim-i Vekayi, İlm-i Meskukat, Coğrafya Tarihi, İslam Sanatları Tarihi, İslam dinine ait eserler ve mecmualar,
- Osmanlı ve İslam Tarihi üzerine Fransızca, Almanca ve İngilizce olarak yazılmış eserler,

Yabancı dilde yazılan eserlerden -özellikle Almanca- öğrenci tarafından anlaşılması zor olanların tercümelerinin temin edilmesi düşünülmüştür⁴⁹⁶. Kitapların siparişinde ve getirilmesinde savaş zamanında posta yollarının kapalı olması dolayısıyla bazı problemler yaşanmıştır. İran ve Mısırdan gelen postalarda gecikmeler yaşanmıştır. Düşman devletlere ait ülkelerden zaten bir şey satın almak mümkün değildir, tüm diplomatik ve ticari ilişkiler durdurulmuş vaziyettedir. İstanbul sahaflarından bazı Türkçe ve yabancı kitapları temin etmek mümkün olmuştur. Başta Tarih-i Osmanî Encümeninin olmak üzere diğer kurumların çıkarttığı yayınlardan birer nüsha darülmesai kütüphanesine konmuştur. İstanbul'dan elde edilen elyazması nadir eserlerin korunması için dolaplar temin edilmiştir. Birçok zengin eseri içeren kütüphanede yapılacak tatbikat dersleri ile öğrencilerin yabancı dil bilgisinin artırılması da hedeflenmiştir. Mortmann istediği kitapların alınması için aylık yüz lira tahsisatın yeterli olacağını vurgulamıştır. Aynı şekilde Avrupa'da ve İstanbul'daki sahaflardan ikinci el kitaplar da daha uygun fiyatta satın almayı planlamıştır. Savaş sonuna kadar darülmesai kütüphanelerinde azımsanmayacak sayıda nadir eser birikmiştir. Maarif Nezareti Mortmann'ın tavsiye ve isteklerinin dikkate alınacağını ve kitap listesinin nezarete ulaştırılmasını istemiştir⁴⁹⁷.

---

⁴⁹⁶ Örneğin Homeros tarihinin Darülfünun Edebiyat Şubesi eski muallimlerinden M. Ata Bey tarafından Fransızcadan tercüme edilmiş nüshası tercih edilmiştir. Bkz, **aynı vesika**, lef 113.

⁴⁹⁷ **Aynı vesika**, lef 116.

b. Ulum-ı Tarihiye Darülmesai

Şehzadebaşında Coğrafya Darülmesai'nden sonra bir de Fevziye Mahallesinde yer alan Dersaadet Ceza Mahkemesi reisi İbrahim Ağa'nın konağında Ulum-ı Tarihiye darülmesai açılmıştır; Avrupa Tarihi ve Milli Tarih zümrelerine ait derslerin anlatıldığı darülmesai binası aylık 22 lira ücretle kiralanmıştır. Terkos suyu ve havagazi şebekesinin kurulması ev sahibine ait olmak üzere ilk yıl peşin üç yıllığına kiralanmıştır⁴⁹⁸. Bütün müderrisler darülmesai kurmak için nezaretle yazışırken Metafizik, Mantık ve Usuliyat müderrisi Jacoby kendisine tahsis edilmiş iki odanın çalışmaları için yeterli olduğunu ve -şimdilik- tüm arkadaşlarının henüz odaları bulunmadığından dolayı darülmesai kurmayı düşünmediğini bildirmiştir⁴⁹⁹.

Alman müderrisler meclis toplantıları dışında genelde darülmesaiilerdeki odalarında çalışmışlardır. Kendilerine kâtip, kütüphane memuru ve hizmetli personel tahsis edildiği için çalışmalarını rahat ortamda sürdürmüşlerdir. Kış aylarında her gün sabah sekizden akşam dokuza kadar aralıksız olarak sobaları yaktıran Alman müderrislerden Darülfünun Müdür-i Umumisi Salih Zeki Bey şikâyetçi olmuştur. Sobaların sürekli yanık halde bulunması hem yakacak tüketimini artırmakta hem de kütüphanelerdeki kıymetli eserler için yangın tehlikesi oluşturmaktadır. Maarif Nezareti israfın önlenmesini ve Alman müderrislerin uyarılmasını tavsiye etmiştir⁵⁰⁰.

c. İhsaiyat Darülmesai

İçtimaiyat Darülmesaiinden ayrı olarak Direklerarasında kiralık bir binanın içinde İhsaiyat Darülmesaii faaliyet göstermiştir. İstatistik muallimi Ahmed Emin Bey'in kontrolünde olan bu darülmesai için zengin bir kütüphane oluşturulması için

⁴⁹⁸ Maarif Nezareti 7 Mayıs 1332 [20 Mayıs 1916] tarihinde konağın kiralanmasına onay vermiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 109-77, (1336 M 5), lef 73.

⁴⁹⁹ **BOA, MF. ALY.** 86-84, (1334 S 19).

⁵⁰⁰ Odun kömür fiyatlarının hızla arttığı bir zamanda zor şartlarda tedarik edilen bu yakacak malzemelerinin kullanımında tasarruf yapılması önemle belirtilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 114-8, (1336 Ca 28), lef 1 ve 2.

çalışmalar yapılmıştır. Öncelikle işe kamu kurumlarının yayınlarını derlemekle başlanmıştır. İhsaiyat Darülmesai nezaletlerin elinde bulunan istatistikleri elde etmek için Maarif Nezareti'nden yardım istemiştir. Bu konuda nezaretin ilgili merciler nezdinde teşebbüste bulunmasını talep etmiştir. Darülfünun Umum müdürlüğünün 24 Teşrin-i evvel 1332 [6 Kasım 1916] tarihli yazısında şöyle denmiştir⁵⁰¹:

“Muhtelif devair-i devlet tarafından şimdiye kadar neşr edilmiş istatistikler ve bunlara ait cetvel, sual varakası vesair vesait-i ihsâiyeden bir numunelerinin İhsâiyat Darülmesaiine gönderilmesi ve bundan sonra vuku bulacak neşriyatında irsaline devam edilmesi esbabının istikmali lüzumu Edebiyat Fakültesi müdüriyetinden bâ-tezkere ifade kılınmış”

İhsaiyat Darülmesaiinin bu talebine ilgili nezaretler olumlu cevap vermiştir. Bu anlamda Nafia Nezareti 33 adet kanun ve nizamname metni göndermiş⁵⁰², Ticaret ve Ziraat Nezareti ise 9 adet istatistik mecmuasından ve ziraat ile ilgili bir adet kartografi usulü ile imal edilmiş levhadan göndermiştir⁵⁰³. Dâhiliye Nezareti de 1915 yılına ait çeşitli istatistik cetvellerini⁵⁰⁴ ve ayrıca “taksimât-ı mülkiyeyi gösteren vilayet-i Osmanî haritalarını”⁵⁰⁵ göndermiştir. Nezaretlerin gönderdiği İstatistik cetvelleri ve süreli yayınlar haricinde Ahmed Emin'in Amerika'da eğitimini sürdürürken kazandığı çevrenin yardımları ile başta Amerika olmak üzere Almanya ve diğer Avrupa kentlerinden çok sayıda kitap sipariş etmiş ve bunların kütüphane demirbaşına girmesini sağlamıştır. Savaş yıllarında postadan koliler halinde kitapların gelmesi Türkiye'de yaşayan Amerikalıları kızdırmıştır. Ahmed Emin “*benim kitaplarım getirildiği ay Amerikalılar için çöp bile gelmedi*” diyerek onların rahatsızlıklarını ifade etmiştir⁵⁰⁶.

⁵⁰¹ BOA, MF. ALY. 99-95, (1335 S 6), lef 1.

⁵⁰² Aynı vesika, lef 3.

⁵⁰³ Aynı vesika, lef 4.

⁵⁰⁴ Aynı vesika, lef 5.

⁵⁰⁵ BOA, MF. ALY. 101- 74, (1335 Ra 30), lef 8.

⁵⁰⁶ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I, II*. Baskı, İstanbul 1997. s. 365.

3. Almancanın Zorunlu Ders Olarak Teklif Edilmesi

Yukarıdaki satırlarda anlattığımız kapsamlı müfredat hazırlanırken Alman müderrislerden ilginç bir teklif gelmiştir. Lisan zümresinin raporunun görüşmeleri yapılırken Alman Edebiyatı müderrisi Richter fakülte programında Almancanın zorunlu ders olarak kabul edilmesini istemiştir. Gerekçesini de şu şekilde açıklamıştır; Almancanın Türkiye’de hak ettiği ölçüde ilgi görmediği aslında ilim sahasında Almancaya şiddetle ihtiyaç olduğunu ve kendilerinin (Alman müderrislerin) Darülfünunda göreve başlamaları ile Almanca kitapların bilimsel çalışmalarda daha çok kullanılacağı için Darülfünunda belirli bir süre zarfında Almancanın herkese mecburi tutulmasını teklif etmiştir. Bu teklifi biraz daha ileri götüren Metafizik, Mantık ve Usuliyat müderrisi Jacoby düşman devletlere ait lisanların (İngilizce ve Fransızcanın) yerine Almancanın teşvik edilmesini ve “*müttefik*” devletler ile “*muharip*” devletler arasında bir pozitif ayırım yapılmasını ileri sürmüştür. Almancaya çok ihtiyaç duyulduğunu belirterek müderris Richter’e destek çıkmıştır. Alman müderrislerinin bu ilginç tekliflerine Ağaoğlu Ahmed, Cenab Şehabeddin, Ali Muzaffer ve Köprülüzade Fuad Beylerden oluşan bir grup Türk müderris cevap vermiştir. Türk müderrisler, Alman mesai arkadaşlarına; ilmî meseleler ile siyasi meselelerin karıştırılmaması gerektiğini, Almancaya olan ilginin artmasının tabii olduğunu ancak akademik anlamda İngilizce ve Fransızcanın da Almancadan ayrılamayacağını ve en az onun kadar önemli olduğunu belirterek ilmî konularda siyasi dostluk ve düşmanlıkların söz konusu olmayacağını vurgulamışlardır. Türk müderrislerin ileri sürdüğü ve daha önce de uygulanan batı dillerinden (Almanca, İngilizce ve Fransızcadan) birisinin öğrenci tarafında mecburi olarak seçilmesi fikri, 14 Nisan 1333-1917 tarihli toplantıda bütün öğretim üyelerinin görüşüne sunulmuş ve mecliste yapılan oylamada bu üç batı lisanından birisinin tercihen zorunlu olması kabul edilmiştir⁵⁰⁷.

⁵⁰⁷ Müderris Halid Ziya’nın riyasetinde toplanan meclise fakülte müdürü ile birlikte 29 öğretim üyesi ve 11 müderris muavini katılmıştır. Lisan encümeninin raporu ve Türk- Alman müderrislerin konuşmaları için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 13, 14 Nisan 1333.

4. Nobel Barış Ödülü Adayları

Alman öğretim üyelerinin Almancayı zorunlu ders teklifleri yanında Meclis-i Müderrisînde etkin olduklarını gösteren diğer bir olay ise Nobel Barış Ödülü için kendi adaylarını kabul ettirmeleridir. O yıllarda yapılan seçimlerde Darülfünun Hukuk ve Edebiyat Fakültelerinden görüş alındığı anlaşılmaktadır. 1916 yılı Nobel adayı için 16 Kanun-ı sani 1332 [27 Ocak 1917] tarihli meclis toplantısında Tarih ve Felsefe bölümü öğretim üyeleri kullandıkları oylar ile Alman imparatoru II. Wilhelm'i aday göstermişlerdir⁵⁰⁸. Türk öğretim üyelerinin de bu kararı desteklediği görülmektedir⁵⁰⁹. Bu kararın alınmasında savaş yıllarında Almanya ile olan yakın ilişkilerin etkisi olduğu vurgulanmalıdır⁵¹⁰.

1917 yılı için yapılan oylamada daha ilginç bir sonuç çıkmıştır. Meclisin 3 Kanun-ı sani 1334 [3 Ocak 1918] tarihli toplantısında gündeme gelen bu konu hakkında Dr. Jacoby yine Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm veya Mareşal Hindenburg'un aday gösterilmesini teklif etmiştir⁵¹¹. Ancak Türk müderrislerden Ahmet Ağayef, Nobel ödülü için Rus lideri Vilademir İlyiç Lenin'in teklif edilmesini ileri sürmüştür. A. Ağayef'e göre Lenin, Rus ihtilali ile sadece Avrupa için değil, dünya barışına katkıda bulunmuştur. Bu iddia müderrislerden Hamdullah Suphi Bey tarafından da desteklenmiştir. Ahmet Naim ve Abdülvehhap Beyler ise bu görüşe karşı çıkmışlardır. Özellikle A. Naim Bey Avrupa'da barış imzalanıncaya kadar bu ödülün kimseye verilmemesi taraftarı olduğunu belirtmiştir. Yapılan görüşmeler ve oylama sonucunda

⁵⁰⁸ Mabadü't-tabia ve Mantık ve Usuliyat müderrisi Jacoby'nin teklifi ile ve bu konuda görüş bildirme yetkisi olan Tarih ve Felsefe Şubelerinden hazır bulunan 12 öğretim üyesinden altısının oyu ile Alman İmparatoru haşmetlü II. Wilhelm, Nobel barış ödülüne Edebiyat Fakültesinin adayı olarak seçilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.2, 16 Kanun-ı sani 1332.

⁵⁰⁹ Özellikle Ahmet Ağayef bu fikri destekleyenler arasında yer almaktadır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.2, 16 Kanun-ı sani 1332.

⁵¹⁰ Alman İmparatoru II. Wilhelm Türk-Alman yakınlaşmasını zirve noktaya çıkartarak tahta kaldığı süre içersinde üç kez İstanbul'u ziyaret etmiştir. İmparatorun son ziyareti de 1917 yılında gerçekleşmiştir. II. Wilhelm'in son ziyareti hakkında geniş bilgi için bkz, Fatmagül Demirel, **Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler ve Son Ziyafetler**, İstanbul 2007, s. 127-139.

⁵¹¹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 6, 3 Kanun-ı sani 1334.

Edebiyat Fakültesinin adayı Lenin olmasına karar verilmiştir⁵¹². Edebiyat Fakültesinin kabul ettiği aday Hariciye Nezareti tarafından uygun bulunmamış ve tekrar gözden geçirilmesi için fakülteye iade edilmiştir. Hariciye Nezaretinin bu konu ile ilgili yazısı 28 Şubat 1918 tarihli Meclis-i Müderrisîn toplantısında görüşülmüştür⁵¹³. Lenin’i aday gösterme fikrinin mimarı olan öğretim üyeleri eski kararda ısrarlı olmayı tekif ettilerse de bazı öğretim üyelerinin itirazı ve oylama tarihinin geçmesi dolayısıyla herhangi bir işlem yapılmamıştır⁵¹⁴.

5. Fakülte İdaresinde Yeni Düzenleme [6 Kasım 1917]

Edebiyat Fakültesi müdüriyeti genişleyen akademik ve idari kadro ve yeni açılan darülmesailerde istihdam edilen kütüphane memuru, müstahzır, hizmetli ve kâtip gibi personelin yetki ve sorumluklarını belirten bir düzenlemeye gitmek zorunda kalmıştır. Akademik kadronun ve diğer birimlerin idare ile ve aynı zamanda müdür-i umumilik ve nezaret arasındaki ilişkileri düzenleyen bu iç talimatnamede fakülte müdürlüğünün idari anlamdaki rolü belirginleşmiştir. 6 Teşrin-i evvel 1333 [6 Kasım 1917] tarihinde nezarete bildirilen kararlar şu şekildedir⁵¹⁵:

1. Edebiyat Fakültesinin idari kadrosu bir müdürün yönetimi altında; bir müdür yardımcısı⁵¹⁶ ve ihtiyaç kadar kâtip ve inzibat memurundan oluşmaktadır.

⁵¹² İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 6, 3 Kanun-ı sani 1334.

⁵¹³ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 8, 28 Şubat 1334.

⁵¹⁴ Lenin’in aday gösterilmesi Moskova’da da yankı bulmuştur. Mustafa Suphi tarafından kaleme alınan 16 Mayıs 1918 tarihli yazıda (Yeni Dünya gazetesi) bu konuya değinilmiştir. “İstanbul Darülfünunu ve Yoldaş Lenin” başlıklı yazıda Alman Öğretim üyelerinin teklifleri garip karşılanırken Lenin’in alkışlarla aday gösterildiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda bu teklifin bir talebe tarafından yapıldığı vurgulanmıştır. Bu yazıda yanlış bilgi ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Öncelikle meclis toplantılarına öğrenciler alınmamaktadır. İkincisi Lenin için yapılan oylama alkışlarla değil tüm oylamalarda olduğu gibi gizli olarak yapılmıştır. Lenin Türk müderrisler tarafından aday gösterilmiştir. Mustafa Suphi’nin yazısı için bkz, Mete Tuncay- Haldun Özen, “1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun”, **Yapıt**, sayı: 7, Ekim- Kasım 1984, s. 11-15.

⁵¹⁵ **BOA, MF. ALY.** 110-49, (1336 M 21); bu iç talimatın personel atamalarına dair olan bazı maddelerinde Maarif Nezaretinin de onayı alması gerekmektedir.

⁵¹⁶ Uygulamada müdür yardımcısı bulunmamaktadır.

2. Fakülte müdürünün birinci derecede sorumlu olduğu makam Darülfünun müdür-i umumiliğidir.
3. Fakülte müdürü, fakültede ve fakülteye bağlı darülmesailerdeki idari işlemlerin birinci sorumlusudur, aynı zamanda akademik kadro ile fakülte ve müdüriyet-i umumiye arasındaki yazışmaların aracısıdır.
4. Bir müderrise bağlı olan muallimler ile bütün mukarrir, mukarrir namzetleri ve muavinler; ilmi yönden müderrise ve fakültenin kendilerine yüklediği idari görevlerde fakülte müdüriyetine karşı sorumludurlar.
5. Darülmesailere alınacak yeni personel (katip, memurîn, müstahzır vb.) fakülte müdürünün teklifi ve müdür-i umuminin onayı tayin olunurlar.
6. Darülmesailerde bulunan her türlü ders araç ve gereçlerinin korunmasından sorumlu müstahzırların teftişinden fakültede bulunacak olan sermüstahzıra aittir.
7. Akademik kadronun (Meclis-i Müderrisînin) görüşü alınarak her sene fakülte bütçesinin belirlenmesinden müdür sorumludur.
8. Fakültenin müteferrik harcamaları müdürün teklifi ve müdüriyet-i umuminin onayı ile yapılabilir.

Edebiyat Fakültesinin tüm idari, akademik ve hizmetli kadrosu savaş yıllarında Alman müderrislerin de etkisi ile en üst seviyeye ulaşmıştır. Öğretim elemanlarının ve idari personelin koordine edilmesi, aynı zamanda birimleri arası ve üst yönetimler ile ilişkiler açısından önemli bir düzenlemedir. Meclis-i Müderrisîn yanında fakülte idaresi de kendini konumlandırmıştır. Fakültede disiplinin sağlanması, derslerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve yeni müfredat programının uygulanması için böyle bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Ancak fakülte içinde bütçeyi ilgilendiren tüm atama ve azillerde idare bağımsız değildir, tüm atama ve işlemlerde nezaretin onayı alınması gerekmektedir.

6. Alman Müderrislere Yöneltilen Eleştiriler

Alman müderrislerin Türkiye'deki faaliyetleri hakkında daha sonraki yıllarda kaleme alınan eserlerde birbirine benzer ifadeleri içeren eleştiriler yöneltilmiştir. Eleştirileri yapanların başında M. Ali Ayni, Halid Ziya (Uşaklıgil) ve İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) gelmektedir⁵¹⁷. Her üç öğretim üyesi de Birinci Dünya Savaşı yıllarında Alman müderrisler ile birlikte Edebiyat Fakültesi kadrosunda yer almışlar ve onları yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Diğer yandan bu öğretim üyeleri aynı zamanda Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn reisliğinde bulunmuş kişilerdir. Dolayısıyla onların eleştirileri dikkate değer bulunarak daha sonraki araştırmacılar tarafından da aynen aktarılmıştır⁵¹⁸. Alman müderrislere yöneltilen eleştiriler; dönemin şartları göz önünde bulundurularak ve onların Türkiye'de faaliyetleri doğrultusunda bu bölümün sonunda değerlendirilmiştir.

Yabancı müderrislerin göreve başladığı günlerde meclis riyasetine seçilen Tarih-i Felsefe müderrisi M. Ali Ayni, Alman müderrislerin yaptığı bazı hizmetleri kabul etse de onlar hakkında şu ifadeleri kullanmıştır⁵¹⁹:

“Macarlı Profesör Mezsaros'tan başka yeni gelen Alman profesörlerin hiçbiri bir kelime Türkçe bilmiyorlardı. Derslerini Almanca takrir etseler karşılarında anlayacak hiçbir şakirt yoktu. Binaenaleyh bazıları Almanca ve bazıları Fransızca bilen muavinler tayin olunmuştu. Fakat bu muavinlerin bazıları müderrislerin verecekleri derslerin tamamen yabancıları idiler. Garaibten olarak Alman profesörleri iki sene içersinde Türkçeyi öğrenip Türkçe ders vermeyi taahhüt etmişlerdi. Fakat ondan daha garibi mesela Jacoby'nin Almanca yazdığı dersinin muavini Habib Efendi'ye tercüme ettirdikten sonra Türkçeyi Latin harufu ile

⁵¹⁷ Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, (Çev. A. Kazancıgil- S. Bozkurt), İstanbul 2000, s.65.

⁵¹⁸ O. Ergin, **a.g.e.**, s. 1226-1232; Emre Dölen, “İstanbul Darülfünunda ve Üniversite'sinde Yabancı Öğretim Elemanları”, **Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi**, (Ed. N. K. Aras- E. Dölen- O. Bahadır), Ankara 2007, s. 93-96; H. Ziya Ülken, Jacoby'nin Türkiye'de Felsefe alanında hiçbir etkisi olmadığını belirtmiştir. Bkz, H. Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, VIII. Baskı, İstanbul 2005, s. 464.

⁵¹⁹ Ayni, **a.g.e.**, 51.

yazdırıp bunu biraz meşk ve idman ettikten sonra talebeye fonograf gibi Türkçe takrir etmek istemesidir. Gülünç olan bu hal çok sürmedi. Zira mütarekenin akdi bu profesörleri İstanbul’u terke mecbur etmişti. ”

M. Ali Ayni’den sonra Kasım 1916- Kasım 1918 tarihleri arasında iki dönem Meclis-i Müderrisîn riyasetinde bulunan Garp Tarih-i Edebiyatı müderrisi Halid Ziya *Saray ve Ötesi* isimli eserinde Alman müderrislerin ruh hallerini yansıtan önemli tasvirlerle yer vermiştir⁵²⁰:

“Memleketin birçok idarelerinde Alman unsuruna geniş yerler tahsis olunduğu gibi Darülfünun’da da başka türlü yapılmamıştı. Her biri birkaç müderrisinin maaşları yekûnu kadar tahsisat ile celp edilen bu efendilerin yalnız yüzlerini görmekle Darülfünun bir irfan çağlayanı halini alacak olsaydı Maarif Nezareti’nin bu fedakârane semahatine [cömertliğine] bir mana verilebilirdi. Her şeyden evvel düşünmeliydi ki talebe yoktu, mevcut olanlardan bir Alman müderrisine nihayet iki genç isabet eder miydi? Bunun hesabını ne Maarif Nezareti yaptı, ne bizler düşündük. Elbette Alman müderrisler yapmış olacaklardır ama onların ses çıkardıklarını işitemedik. Sesleri çıkardı: Yalnız metâlip için... Konakta birer mesai odası istediler, verildi; bunlar tamir ve telvin olundu [boyandı]. Eşya istediler, alındı, kitap dolaplarıyla, meşin koltuklarıyla, yazı masalarıyla, perdeleriyle, birer mükemmel odaları oldu. Türk müderrisler konağın şurasında burasında, kitabet odasında yahut daima misafirperver olan müdürün [M. Zarif Beyin] yanında ders saatlerine intizar ederek sığınmakta iken bu yabancı müderrisler her türlü istirahat esbabıyla mücehhez mesai odalarında uzun saatler geçirirlerdi. Nasıl geçirirlerdi? Eğer talebe olsaydı onlarla meşgul oluyorlar denebilirdi? Lisanlarını bilmedikleri bu gençlere nasıl hitap edeceklerdi? Talebe ile hoca arasında nasıl amelî, mantikî ve hususıyla bir zaman israfına imkân bırakmayan bir münâkale [bilgi aktarma] vasitasını aramadılar ki bunun çaresi bulunmuş olsun. Zaten aransaydı da bu çare bulunabilir miydi? Bunu bilmiyorum. (...) Alman müderrisler, başka yapılacak

---

⁵²⁰ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, (Haz. N. Özmel Akın), İstanbul 2003, s. 723-727.

bir işleri olmadığından meclis müzakerelerinde daima kemal-i sadakatle hazır bulunurlardı. Riyaset mevkiinin sağ tarafında bir yarım halka teşkil ederler ve susarlardı. Dinlerlerdi elbette, eğer aralarında söylenenleri merak edenler bulunursa bunlar ya yakınlarda lisan bilen bir Türk refikin lutfuna, yahut reisın tercümanlığına müracaat ederler ve eğer söz söylemeye lüzum görürlerse gene reis vasıtasıyla mütalaalarını tafsil ederlerdi. Bu da epeyce bir zaman sürdü “Eğer bu zevatın derslerini de böyle tercüme oluğundan geçirerek katre katre akıtmaları icap ederse ne kadar zaman israf edilecek” diye düşünmekten hâlî değildim. Bunu elbette bütün meclisin Türk azası benimle beraber düşünürlerdi. Düşünmeyen Maarif Nezareti idi. (...) Bir gün müderrislerden biri Alman müderrislerini müşkül bir vaziyete sokacak bir mesele çıkardı. Bu zevatın derslerini nasıl bir esas ve usul dairesinde vermek tasavvurlarını lütfederek söylemelerini istedi. Bu talep hususıyla Türkiyat müderrisine hitap ediliyor gibiydi. Türkiyat müderrisi bir Alman idi... Türk müderrisininin galiba Almanları sıkıştırmak için icat ettiği bu meseleye meclis de muvafakat gösterince Alman müderrislerinde bir isyan hareketi belirdi. Türkiyat müderrisi, istiklaliyet-i tedrisiye [öğretim özgürlüğü] esasına muhalif olan bu talebe muvafakat edemeyeceğine dair söz söyledi ve bu mukabele kabule şayan addedilmeyince hışım ile ayağa kalkarak meclisten dışarıya çıktı ve onu takip ederek bütün diğer Alman müderrisler de meclisi terk ettiler. Meclis bu harekete karşı ses çıkarmayarak, yalnız pek manidar bir gülümseme ile iktifa etti.”

Meclis-i Müderrisîn reisliği ve Darülfünun eminliği görevlerinde bulunan Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu, yabancı müderrislerin sadece Almanya’dan getirilmesine karşı çıkmıştır. O da diğer öğretim üyeleri gibi Alman müderrislerin Darülfünun’a bir katkısı olmadığı görüşündedir. Mecliste fakültenin ihtiyacına göre müderrislerin farklı ülkelerden getirilmesini savunduğu ancak bu isteklerinin nezaret tarafından dikkate alınmadığı belirten Baltacıoğlu sözlerine şöyle devam etmiştir⁵²¹:

⁵²¹ Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 227-228; İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun yönelttiği eleştiriler M. Ali Ayni’ninkilerle büyük benzerlik göstermektedir, karşılaştırma için bkz, Ayni, **a.g.e.**, 51.

“Maarif Nezareti Meclis-i Müderrisînin bu haklı isteğini hiç dikkate almadı ve Macar etnografya uzmanı Mezsaros Bey dışında, bütün müderrisleri Almanya’dan getirdi. Bu müderrisler Edebiyat Fakültesi için on, Fen Fakültesi için altı, Hukuk Fakültesi için dört kişi idi. Bu garip girişimin garip neticeleri şunlar oldu: Alman müderrislerin çoğu tek kelime Türkçe bilmiyorlar, öğrenci de tek kelime Almanca bilmiyordu. Derslerini Almanca yazıp konuya yabancı olan muavinlerine – o zaman bunlar birer çevirmenden başka bir şey değildi-veriyorlar, onlar da Türkçeye çevirdikten sonra papağan gibi okuyorlardı. Alman müderrisler Darülfünunda çalıştıkları iki yıl [doğrusu üç yıl] içinde tek kelime Türkçe öğrenmediler. Fazla olarak kendi aralarında birleşip Profesör Lehmann Haupt’u lider seçtiler ve Meclis-i Müderrisîn toplantılarında Türk meslektaşlarına her vesileyle engelleme yapmaya başladılar. Bu çalışmaların birinde Köprülüzade Fuat’ın Alman Profesörleri liderine verdiği ezici ve susturucu cevapları hatırlarım. Bir kere de merhum Cenap Şehabettin kendi kişiliğine yöneltmek istenen sinsî hareketi ortaya çıkarıp, girişimcisini pek fena bir duruma düşürmekte hiç güçlük çekmemişti. Bu olaylar size o zaman ki Türk ve Alman müderris karışımındaki unsurların birbirini nasıl itip kaktığını göstermek için yeterlidir. Dahası var: bütün bu iki yıl [doğrusu üç yıl] içinde Alman müderrislerin önemli bir kısmı ‘Almanya’dan sipariş edilen kitaplar gelmedi, ders aletleri gelmedi!’ diye ders vermekten çekindiler. Bütün Alman müderrisleri maroken koltuk, maun yazıhane, etajer, klasör, lüks hokka takımı, saydam cetvel istiyorlardı. Hele bazıları kâtiplerini, odacılarını bile kendileri seçiyorlardı!”

İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun burada dile getirdiği hususlar M. Ali Aynî’nin söyledikleriyle aynı doğrultudadır. Baltacıoğlu, *Maarifte Bir Siyaset* isimli diğer bir eserinde Alman müderrisler ve Darülfünunda yapılmak istenen ıslahat hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Alman müderrislerin ayrılmasından hemen sonraki bir tarihte - 1919’da- yayınlanan bu eserde yabancı müderrisler hakkındaki düşüncelerinin olumsuz olduğu görülmektedir. Edebiyat Fakültesi meclisinde alınan ıslahat kararlarının nezaret

tarafından farklı şekilde yönlendirildiği söyleyen Baltacıoğlu sözlerine şöyle devam etmiştir⁵²²:

“[Türk] müderrislerin teşebbüsü hükümetin siyasetine dolaysıyla hizmet etti; yeni kürsüler için celb edilmek istenilen ecnebi müderrisleri hep Almanya’ya sipariş edildi. Bu suretle Türk ve Alman siyasetine hizmet edilmek istenildi. Hükümet Alman müderrislerini celb etmekle beraber yerli müderrislerin maaşlarına da zam yaptı. Bunları bu suretle Darülfünuna mal etmek istedi. Gelen müderrisler ihmal edilemeyecek bir yekûn tutuyordu. Esasen bir milletten olan bu zatlar bir rey ile intihap edilmiş kimselerdi. Türkiye’de bir Türk Darülfünununda, bir Türk heyet-i tedrisiyesine karşı vaziyetlerini takdir ediyorlar, idari, fikri bütün mesailde müttehiden hareket etmeyi biliyorlardı. Bu suretle Darülfünun içinde yeni ve ecnebi bir kuvvet teşekkül etti. Bu kuvvet vazifesini münhasıran Alman kalmak, Alman görünmek ve Almanca çalışmak noktasında hülasa etti. O suretle ve o derecedeki ilmi münakaşalarda bile aralarında şayan-ı dikkat denilebilecek, bir fikir ve meslek ihtilafı görülmedi! Almanlar Darülfünun ıslahatına Türkler tarafından hiç beklenilmeyen bir tarzda, teferruat ve zevahirle başladılar. Hasta Darülfünunun tedavisi, şıfası için imal-i zihne bile lüzum görmeden ona asri - daha doğrusu Almanya Darülfünunlarına göre- bir tuvalet vermek istediler. Belki de az zamanda çok iş görmek zaafına uğradılar. (...) Türk müderrislerin, Alman arkadaşlarından bekledikleri teşkilatçılık, ıslahatçılık, ümidi boşa çıktı.”

Baltacıoğlu, yabancı müderrisler hakkındaki düşüncelerini veciz bir şekilde üç cümle ile özetlemiştir: “*Alman kalmak, Alman görünmek ve Almanca çalışmak.*”

İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun ve diğer müderrislerin ileri sürdükleri eleştiriler genel anlamda aynı noktalara işaret etmektedir. Öncelikle Alman müderrislerin dil problemi ısrarlı bir şekilde vurgulanmıştır. Alman müderrislerin sözleşmelerinde yer alan iki yıl içersinde Türkçe öğrenme şartı gerçekçi bulunmamıştır. “*Hiç biri, Türkçe bilmiyorlardı, buldukları süre içersinde bir kelime bile öğrenmediler*” gibi ifadelerle anlatılan bu problem gerçeği yansıtmamaktadır. Özellikle eski görevleri gereği zaten

⁵²² İsmayıl Hakkı, **Maarifte Bir Siyaset**, İstanbul 1335- 1919, s. 69 -73.

İstanbul'da bulunan Mortmann⁵²³ (eski Almanya İstanbul başkonsolosu) ve Unger'in (1911 yılından beri Müze-i Hümayun uzmanı⁵²⁴) Türkçe bilmemeleri düşünülemez. Aynı şekilde Dr. Obst Türkçe öğrenmek için gayret ettiğini mektubunda bildirmiştir⁵²⁵. Dr. Obst'un aylar süren arazi seyahatlerini dil bilmeden yapması mümkün değildir. İkinci eleştiri olarak yine dil probleminden dolayı derslerin muavin yardımı ile ve Almanca olarak anlatılmasıdır. Zaten sözleşme gereği ilk yıl (1915-1916 ders yılı) ders anlatma zorunluluğu olmayan müderrislerden, muavini atananlar derslerine bu şekilde başlamışlardır⁵²⁶. Müdüriyetinin tuttuğu yoklama cetvellerinden anlaşıldığı üzere ilerleyen günlerde muavinler de kendi başlarına ders vermeye başlamışlardır⁵²⁷.

Alman müderrislere tanınan imkânlar ve Türk müderrislere oranla üç kat fazla ödenen maaşlar Türk müderrisleri olumsuz etkilemiştir. Türk müderrisler en fazla 3000-4000 kuruş civarında alırken Alman müderrislere 9400 kuruşa kadar ödeme yapılmıştır⁵²⁸. Maarif Nezareti Alman müderrislerin tüm isteklerini savaş şartlarına rağmen yerine getirmeye çalışmıştır⁵²⁹. Aynı şekilde özellikle Darülfünun binası dışında açılan darülmesai odalarında merkezi kontrolden uzak ve emirleri altındaki memurlarla her istediğini yaptıran Alman müderrisler kendi ülkelerinde bile bulamayacakları rahat bir çalışma ortamı oluşturmuşlardır. Darülmesai'deki çalışma odaları hiçbir masraftan kaçınılmayarak dönemin en lüks ofis malzemeleri ile donatılmıştır. Müderrisler derslerini genelde darülmesaiilerinde yapmışlardır. Araç gereç talepleri hiç bitmemiştir.

---

⁵²³ Mortmann daha önce de Edebiyat Şubesi öğretim üyesi kadrosunda yer almaktadır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 17-34, (1327 S 23).

⁵²⁴ **BOA, MF. ALY.** 56-13, (1332 S 26), lef 1, mukavele metinleri lef 2 ve 5'tedir.

⁵²⁵ **BOA, MF. ALY.** 86-99, (1334 S 21).

⁵²⁶ Almanca kaynakları kullanan bir araştırmacı onların ilk yıl derslere girdiğini belirtmektedir: "Gerçi sözleşmenin son hali derslerin ve etütlerin ikinci yıldan itibaren Türkçe verilmesini öngörüyordu, fakat profesörler daha ilk yılda derslere ve etütlere girmeye gayret edeceklerdi." Bkz, M. Gencer, **a.g.e.**, s. 129.

⁵²⁷ **BOA, MF. ALY.** 88-97, (1334 R 9).

⁵²⁸ Akvam-ı Kadime-i Şarkiye Tarihi müderrisi Lehmann Haupt 9.404 kuruş ile en yüksek maaşı alırken aynı dönemde Ziya Gökalp 3000 kuruş A.Naim ise 4000 kuruş maaş almıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 111-5, (1336 S 17); **MF. ALY.** 84-54, (1333).

⁵²⁹ Alman müderrisler Almanya'dan sipariş ettikleri malzemelerden komisyon aldıkları anlaşılmaktadır. Örneğin İlm-i Ruh-i Terbiye müderrisi Ancshutz, 28 Ekim 1918 tarihli dilekçesinde Almanya'ya gitmeği düşündüğünü ve orada yapacağı işleri-planlarını anlattıktan sonra "birçok müessesat ve fabrika tarafından vaat edilmiş pek mühim miktara balığ olan hediyeleri toplayıp celp etmek" istediğinden bahsetmektedir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 122- 48, (1337 M 8), lef 1.

Ancak Avrupa'dan ve Orta doğu ÷lkelerinden sipariş ettikleri kıymetli eserler onlar ayrıldıktan sonra yine Darülfünun kütüphanesine kalmıřtır⁵³⁰.

Alman müderrisler için alınan kırtasiye ve ofis malzemeleri eleştiri konusu olsa da Darülfünunda başarının sağlanması ve kaliteli öğrencinin yetişmesi için muallimlerin iktidarı kadar onların faydalanacakları alet ve levazımın dahi mükemmel bir halde olması gerekmektedir. “*Bunlar olmadıkça layıkıyla talebe yetiştirmek imkânı yoktur*” diyen Maarif Nazırı A. şükrü Bey eğitim öğretim için “*levazım-ı tedrisiyenin*” önemine dikkat çekmiřtir⁵³¹.

Fakültede bütün öğretim üyelerinin üçte biri sayısına ulaşan Alman müderrisler en fazla Edebiyat Fakültesinde istihdam olduğu için önemli bir grup oluşturmuşlardır. Meclis toplantılarında isteklerini elde etmede zorlanmamışlardır. Daha önce Türkiye’de bulunan müderrislerin Türk adetlerini bilmesi ve tecrübelerini yeni gelenlerle paylaşması ve biraz da azınlık psikolojisi ile Alman müderrisler her konuda birlikte hareket etmişlerdir, bu durum Türk müderrisleri rahatsız etmiştir.

Dil problemi ile doğrudan etkili olan üçüncü bir eleştiri ise Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin “*bir kelime bile Almanca bilmediklerinin*” iddia edilmesidir. Bu tanımlamalar da tam olarak gerçeği ifade etmemektedir. Öncelikle Darülfünuna Sultanî ve dengi okul mezunu öğrenciler alınmaktadır. Adı geçen liselerde Fransızcanın ağırlığı olsa da Almanca diğer diller (İngilizce, Arapça ve Farsça) gibi seçmeli olarak öğretilmektedir. Ayrıca fakülte programlarında II. Meşrutiyetten itibaren Almanca dersi her zaman yer almıştır. Almanya ile girilen çok boyutlu işbirliği ve II. Meşrutiyetin getirdiği kültür ve edebi ortamında lise mezunu olup da üniversite eğitimi alan öğrencilerin bir kelime Almanca bilmediğini ifade etmek doğru bir iddia değildir. Almanya’da eğitimlerini tamamlayanlar, öğrencilerin mezuniyet imtihanlarında dil baraj

---

⁵³⁰ Coğrafya Darülmesai’sine ait kütüphanedeki eşyaların Darülfünun binasına nasıl taşındığı ve Coğrafya müderrisi Faik Sabri Bey’in gelen kitapları kütüphaneye yerleştirmesini dönemin fakülte müdürü M. Emin Erişirgil anlatmaktadır: “Faik Sabri, yalnız gündüz değil gece de fakültede kalır, hamalların sırtında perişan bir surette nakl edilen Coğrafya Darülmesai’sinin eşyalarını kendi eliyle yerleştirirdi. Öyle zamanlar oldu ki Coğrafya müderrisi iki üç gece evine gitmedi, bir seyyar karyola üzerinde gece yattı. Kitapları ve aletleri tanzim etti.” Bkz. M. Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında” **Milli Mecmua**, sayı: 552, nr. 34, 1 Nisan 1341-1921.

⁵³¹ **MMZC**, Devre: 3, İçtima Senesi: 1, C. 2, 1 Temmuz 1330, s. 239.

sorusuna verdikleri cevaplar, hazırladıkları ödevler, darülmesai kütüphanelerinde yer alan Almanca eserler ve öncelikle Darülfünun öğrencileri için çıkartılan fakülte dergilerinde yer alan Almanca yazılar ve ders notları dikkate alındığında Almancanın fakülte müfredatında yer aldığını ve öğrenciler tarafından da tercih edildiğini söyleyebiliriz. Örneğin Halid Ziya Alman Edebiyatı müderrisi Richter Bey'e öğrenci azlığından dolayı kendisinin diğer yüksek okul öğrencilerine, müderrislere ve lise hocalarına yönelik Alman edebiyatı konusunda Almanca konferanslar vermesini teklif etmiştir⁵³². Bu teklif nezaret ve Richter Bey tarafından da kabul edilmesi sonucu uygulamaya konmuştur. Savaş yıllarında sadece Darülfünuna Alman müderris gelmemiş liselerde de önemli sayıda Alman muallim istihdam edilmiştir⁵³³. Bunların yetiştirdiği öğrencilerin hiç Almanca öğrenmemesi düşünülemez. Örneğin 1915-1916 ders yılı El sine Şubesinde sadece Almancanın birinci devresine kayıt olanların sayısı 91 kişidir, ikinci devreye ise 6 kişi başvurmuştur⁵³⁴.

Alman müderrislerin yapmak istedikleri ve nezaretin onlara yüklediği misyonun yani Alman usulünün tam anlamı ile Darülfünunda gerçekleşmemesinin en önemli sebebi yukarıda eleştirilerini aktardığımız meclis reislerinin de belirttiği gibi asıl problem savaş ortamının imkânsızlıkları ve yine savaşın sebep olduğu öğrenci kıtlığıdır. Diğer tüm fakültelerde olduğu gibi Edebiyat Fakültesinde de öğrencilerin nerdeyse tamamı cepheye koşmuştur. Yeni müfredatta yer alan birçok kürsü ve zümre dersleri öğrencisizlikten dolayı açılmamıştır⁵³⁵. Zaten bu sebeplerden dolayı da erkek öğrencilerin az bulunduğu bir zamanda kızlar için özel üniversite bile açılmış, daha çok azınlık ve gayri Müslimlerin tercih ettiği Lisan Fakültesi faaliyete geçmiştir.

---

⁵³² Meclis-i Müderrisîn reisi H. Ziya Bey'in haftada bir iki defa olmak üzere teklif ettiği almanca konferanslar için Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.6, 13 Şubat 1332.

⁵³³ **BOA, İ.MMS**, 199- 1334 Ca 1, (1334 Ca 1). Liselerde istihdam edilen bazı alman muallimlerin hatıraları yayınlanmıştır. Bkz, Kemal Turan, "Osmanlı Maarifinde Birkaç Yıl: Dört Alman Hoca'nın Hatıraları", **İstanbul Araştırmaları**, Sayı: 7, Yıl: Güz-1998, İstanbul 1998, s. 171-196.

⁵³⁴ Aynı dönemde Fransızcanın birinci devresine 43; ikinci devresine 18 ve üçüncü devresine 9 öğrenci kayıt olmuştur. İngilizcede kayıtlar şu şekildedir: birinci devre: 6; ikinci devre: 3; üçüncü devre: 4. Rusça, Farsça, Arapça, Yunanca ve Urduca dillerine kayıt olanlar için bkz, **BOA, MF. ALY**. 88-107, (1334 Ra 11).

⁵³⁵ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.6, 13 Şubat 1332; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.9, 19 Mart 1333.

Alman müderrislerin bu kadar eleştirilmesinin bir diğer sebebi ise; 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden beri örnek alınan Fransız eğitim sistemine karşılık, savaş yıllarında keskin bir şekilde Alman usulünün yerleştirilmek istenmesidir⁵³⁶. Alman usulü tatbik edilirken Türk hocalarının görüşlerinin çok da dikkate alınmadan üstten bastırılması, Alman sistemine karşı uygulandığı dönemde sessiz daha sonra ise o dönemi eleştirmek suretiyle bir tepki oluşmuştur. Salih Zeki Bey, Alman usulünün ve darülmesai sisteminin Türk yükseköğretim yapısına uygun olmadığını Darülfünun müdür-i umumisi sıfatıyla dile getirmiştir. Müdür-i umumi Salih Zeki, Fen Fakültesi derslerinden örnek vererek Alman müderrislerin yapmak istediklerini şu şekilde belirtmiştir⁵³⁷:

“Hemen her bir fen [bilim dalı] için ayrıca bir enstitü ve daha açıkçası laboratuvar ve dersane ve muallim muavini ve odalarıyla beraber bir küçük mektep tesis edilmiş ve şakirdânın mutlaka bu enstitülerden birine devamı meşrut [zorunlu] ve buna taallümü olan diğer derslere devamı ise kendi ihtiyarına mevduu bulunmuştur. Mesela bir efendi İlm-i arz, Jeoloji enstitülerine üç dört sene devamla mükellef olup bu müddet hitamında doktora imtihanını vererek diploma ahzına kesbi liyakat edebilir. İşte muallim efendiler Alman usulü namı tahtında burada tesis eylemek istedikleri usul-ı tedris bundan ibarettir. Bu usulün mütehasısını yetiştirmek için muhasenatını inkâr etmek bedahete karşı söz söylemek olur, fakat bizim Darülfünun teşkilat-ı hazırası bu usulün tamamen tatbikine müsait değildir. Çünkü Darümuallimînden gelen bir efendi akşama kadar birkaç ders görmeye mecbur olduğundan bu efendiyi sadece akşama kadar bir enstitüde meşgul etmek mümkün olamaz bizim en evvel ve taşra ve hatta makarr-ı hilafet-i seniyye olan İstanbul şehri için muallime ihtiyacımız derkar [açık] olup mütehasısları ileride bu muallimlerden yetiştirmek zaruri gibidir.

---

⁵³⁶ “Türkiye’de liselerde görevli bulunan Alman öğretmenlerden Otto Lotthammer’in geriye dönük bir değerlendirmesinde Türkiye’deki Alman kültür çalışmasının başarısızlığa uğramasını iki nedene bağlamıştır; birisi köklü Fransız sistemi diğeri de savaştaki yenilgidir”, değerlendirmenin devamı için bkz, M. Gencer, **a.g.e.**, s.138. Otto Lotthammer ile birlikte yine savaş döneminde İstanbul ve İzmir’deki okullarda görevli üç alman hocanın [Hans Gabel: İstanbul Sultanîsi; Leonhard Hettich: Heybeliada Deniz Lisesi; Wanda von Wenck: İzmir Hilal Sultanîsi] Türkiye’deki hatıraları için bkz, Kemal Turan, “Osmanlı Maarifinde Birkaç Yıl: Dört Alman Hoca’nın Hatıraları”, s. 171-196.

⁵³⁷ **BOA, MF. ALY.** 86-100, (1334 S 21).

(...) Hülasa Darülfünun için takip edilecek usul-ı tedrisin böyle enstitü usulü olması matlup ve mültezim ise [Dr. Penck'in] teşkilat-ı tedrisiyesini ona göre ta'dil eylemek ve şayet politeknik tarzında olarak evvelce tebliğ buyrulan usule devam edilecekse muallim efendilere o suretle tebliği keyfiyet eylemek icap eder.”

Salih Zeki'ye göre taşrada ve İstanbul'da acil olarak öğretmene ihtiyaç vardır, oysa Alman usulü uzmanlaşmayı hatta doktora eğitimini vermeyi hedeflemektedir⁵³⁸. Bu durumda Darülfünuna eğitimlerini tamamlamak için gelen Darülmualimîn öğrencileri sabahtan akşama kadar bir müderrisinin yanında ihtisas yapmaktadır. Savaş yıllarında sadece öğretmen okulunda yatılı kalan öğrenciler Darülfünuna devam edebildikleri için onların da orta öğretimde branş öğretmeni olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla okutacakları branşları en iyi şekilde öğrenmeleri gerekmektedir, Bunun için de sadece zümre derslerini değil seçtikleri bölümlerin tüm derslerini görmeleri gerekmektedir⁵³⁹. Aslında fakültenin diğer asli talebeleri de daha çok öğretmen ve memur olarak atanmaktadırlar. Onlar için de aynı durum söz konusudur. Salih Zeki başka bir yazısında; lise mezunu bir gencin istediği şubeyi ilmiyeye ait enstitüye birkaç sene devam ederek o bilim dalında uzmanlaşmasını olumlu bulsa da “*Alman usulü denilen bu usulün ihtiyacı hazıramıza uygun düşüp düşmediğinin bilinmediğini*” belirtmektedir⁵⁴⁰.

Mütareke döneminde fakülte müdürlüğüne atanan ve Edebiyat Fakültesinin gelişmesinde önemli hizmetleri olan Tarih-i Felsefe muallimi M. Emin [Erişirgil] de Alman müderrislerden gerektiği gibi istifade edilemediğini belirtmiş bunun sebebini de öğrenci azlığına ve Darülfünun müdür-i umumisi Salih Zeki'nin Darülfünun ile pek ilgilenmemesine bağlamıştır⁵⁴¹:

---

⁵³⁸ Yeni müfredat programının başında ve “esbab-ı mucibesinde” fakültenin iki çeşit (lisans ve doktora) diploma vereceği belirtilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 106-35, (1335 L 19); **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.17, 9 Temmuz 1333.

⁵³⁹ Öğretmen yetiştirme ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz, Cemil Öztürk, **Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, II. Baskı, İstanbul 2005.

⁵⁴⁰ Darülfünun müdürü Salih Zeki'nin nezarete gönderdiği 14 Haziran 1332 [27 Haziran 1916] tarihli yazısı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 109-77, (1336 M 5), lef 151.

⁵⁴¹ Bkz. M. Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi” **Milli Mecmua**, sayı: 495, nr. 31, 15 Şubat 1341-1921.

“Alman müderrislerin tedrisatından Edebiyat Fakültenin fiilen istifade ettiği iddia edilemez. O vakit mevcut olan mahdut talebe üzerinde bile bu müderrisler büyük bir iz bırakmamışlardır. Yalnız Almanya’dan gelen muallimler Darülfünun tedrisatının nasıl olması lazım geleceğini telkin ettiler. Malumu âlilerinizdir ki Alman müderrislerden evvel hatta onlar zamanında fakülte müderrislerinin mühim bir kısmı herhangi bir dersi baştan başlar kabil olduğu kadar bitirmeye çalışırdı. Tedrisatın hedefi talebeyi ilmi usule istinâs [alıştırma] ettirmek değil, muin-i malumatı vermek add olunur idi. Mesela Felsefe tarihinde “Fouillee*”nin kitabı baştan aşağı tedris edilirdi. Yalnız bir kısım muallimler vardı ki onlar böyle baştan aşağı bir ilmi tedris etmeye kalkmıyorlar, talebeye bilhassa âli usul telkine uğraşıyorlardı. Fakülte tedrisinde bu iki usul, bu iki telakki yek diğerleriyle çarpıştığı bir zamanda Alman müderrisleri hakiki Darülfünun tedrisatını isteyenlere zahîr [yardımcı] oldular. Edebiyat Fakültesi itibariyle ecnebi müderrislerinden edilen müspet istifade bence bundan ibarettir. Daha fazlası mümkün değildi. Eğer o zaman Darülfünun’un başında ecnebi müderrislerinden azami istifade etmeyi düşünen bir müdür-i umumi olsaydı, fakültenin içinde müderrisleri faaliyete teşvik eyleyecek talebe kitlesi bulunsaydı azîm masraflarla getirilen bu mütehassıslardan çok istifade edilebilirdi. Yazık ki böyle olmadı. Salih Zeki Bey merhum müdür-i umumi sıfatıyla Darülfünun işleriyle çok az meşgul oldu, Harb-i Umumî Darülfünun’u çorak bir hale getirdi, onun için birçok masraflara, Alman mütehassısların vücuduna rağmen Edebiyat Fakültesi o sırada muntazam işleyen bir müessese halinde gözüküyordu.”

Maarif Nezareti de ısrarla müderrislerin derste anlatacakları konuları ders yılı başında öğrenciye bildirilmesini ve ders notlarının kitap halinde bastırılmasını her fırsatta dile getirmiştir. Fakültede derslerin nasıl işlendiğine dair önemli ipuçları veren M. Emin Bey, Alman müderrislerin konuların bölümlere ayrılarak anlatılmasında ve sömestr sisteminin uygulanmasında Türk müderrislere örnek ve yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Ancak yapılan onca masrafa rağmen Alman müderrislerden gerektiği gibi istifade edilmediğini belirtmiştir. M. Emin’e göre bunun sebebini Alman

---

* Alfred Fouillee, Fransız filozof, Ayrıntılı bilgi için bkz, H. Z. Ülken, **a.g.e.**, s. 151-170.

müdürrisleri teşvik edecek öğrencinin bulunmamasına ve o zamanki Darülfünun Müdür-i Umumisi Salih Zeki Bey'in pasif davranmasına bağlamıştır. Yukarı da belirttiğimiz gibi aslında Salih Zeki, Alman usulüne karşıdır, ancak Alman müdürrisleri istihdamı projesi nezaret tarafından bizzat takip edildiği için fazla sesini çıkarmamıştır.

Alman müdürrislerin ve onların uygulamak istedikleri Alman usulünün en büyük destekçisi olan Maarif Nazırı A. Şükrü Bey ve Tedrisat-ı Âliye Dairesi; yabancı müdürrislerin Türkiye'de buldukları süre içerisinde savaş zamanında her türlü imkânsızlığa rağmen onların tüm ihtiyaçlarını ve isteklerini yerine getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Eğitimde Alman usulü projesi sadece Darülfünun ile sınırlı değildir. Sultanîler için Alman muallimler getirilmiş, bu anlamda Türk eğitim sisteminde Alman eğitim sisteminin yaygınlaşmasında en büyük rolü nezaret müşaviri Prof. Dr. Franz Schmidt üstlenmiştir⁵⁴².

Prof. Dr. Franz Schmidt, Darülfünunda bir Alman ekolünün kurulmasında ve uygulanan projelerde Maarif Nazırı A. Şükrü Bey'in yardımlarını onun istifasından sonra kaleme aldığı bir yazısında dile getirmiştir⁵⁴³. Prof. Dr. Franz Schmidt'in Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde kendisinin Darülfünun için seçtiği Alman müdürrislerin isteklerinin A. Şükrü Bey tarafından nasıl karşılandığını takdirle anlatmaktadır. Alman müdürrislerin isteği malzemeler önemli bir yekûn tuttuğu için Meclis-i Mebusan bile bütçeyi yakından ilgilendiren bu konularda A. Şükrü Bey'i desteklememiştir. Dr. Schmidt'in ifadesiyle⁵⁴⁴:

“Bunlara rağmen Şükrü Beyefendi, Darülfünun'u asr-ı hazırım icâbâtına göre bir müessesesi-î ilmiye, bir mahal-i tettebbu' haline ifrağ etmek hususundaki mesaisinden inhiraf etmedi. Bu maksadına vusul için ne gayretini diriğ eyledi, ne de parayı. Hali hazırda Darülfünun'un şekli cedidi o derece müterakkidir ki akd-i sulhu müteakip oraya girecek birçok talebeye lazım gelen terbiye-î ilmiyeyi vereceğinden emin olabiliriz.”

⁵⁴² BOA, İ.MMS. 1333 R/18, (1333 R 12); H. Widmann, a.g.e., s. 61-64.

⁵⁴³ Doktor Schmidt, “Şükrü Beyefendi”, **Tedrisat Mecmuası**, Yıl: 9, Sayı: 43, 1334-1918, s. 3-5.

⁵⁴⁴ Aynı makale, s. 4.

Mütareke beklentisi o günlerde yabancı uzmanlarda bile yer edinmiş ancak tarihi olaylar, onların düşündüğü gibi gerçekleşmemiş ve ilerleyen günlerde Türk milleti için savaştan daha ağır şartlara zemin hazırlayan gelişmeler yaşanmıştır. Savaştan sonra daha rahat bir ortamın olacağı beklentisi dönemin yöneticilerinde baskın bir duygudur. Ancak tüm iyi niyet ve gayretlere rağmen -bir anlamda- Alman müderrislere yapılan teşvikler, isteklerinin karşılanması ve onlardan alınması düşünülen verim gerçekleşmemiştir. Ancak onların satın aldıkları demirbaş malzeme Darülfünun'a miras kalmıştır. Tabii ki Mütareke'nin zor şartlarında muhafaza edilenleri kadarıyla. Almanların uyguladıkları metot/ usul ise Türk eğitim sisteminin en önemli kazancı olmuştur.

Çalışmamızda eleştiriler başlığı altında şimdiye kadar, Alman müderrislerin performansı noktasında daha çok Türk müderris ve idarecilerin düşüncelerini aktardık. Burada Türkiye'de Alman eğitim reformunun mimarlarından olan ve projenin Almanya tarafını bizzat yöneten nezaret müşaviri Prof. Dr. Franz Schmidt'in düşüncelerini aktarmak gerekmektedir⁵⁴⁵. Savaşın doğurduğu olumsuzlukları vurgulayan Dr. F. Schmidt, her şeye rağmen öğretim üyelerinin "başarılı oldukları" görüşündedir⁵⁴⁶:

"Eğer İstanbul Üniversitesindeki Alman öğretim üyelerinin üç yıllık çalışmalarının neticesi sorulacak olursa, bu sonuç ne kurum açısından önemli ne de profesörler için memnuniyet vericiydi. Araştırmacılardan hiçbir zaman mucize beklenmemeli. Savaş şartları üniversitenin tenhalaşmasına yol açtı. Pek çok profesör, aylarca ders verecek öğrenci bulamaz oldu. Enstitü faaliyetleri, her türlü harici güçlüklerle karşı karşıya idi. İlmi çalışmalar, kitaplar, araştırma araçlarının kıtlığı ve seyahat imkânlarının yokluğundan hemen hemen yapılamıyor veya çok azı sağlanabiliyordu. Üniversite reform çalışmaları adeta durmuştu. Neticede, aslında yeterli olmayan gıda maddelerinin gittikçe daha da azalması, bedensel takati azaltıyordu. İşte bütün bu olumsuz şartlar, başarının değerlendirilmesinde hesaba katılmıyordu. Buna rağmen, gene de başarıya

---

⁵⁴⁵ Prof. Dr. Franz Schmidt'in Alman müderrisler ile ilgili görevi; sadece onların istihdamı ile sınırlı değildir. Görev süreleri boyunca Türk ve Alman müderrislerin istek ve şikâyetlerine muhatap olmuştur. Dr. F. Schmidt, üniversitedeki öğretim üyeleri ile birlikte üniversite reform taslağı hazırlamıştır.

⁵⁴⁶ Prof. Dr. Franz Schmidt'in görüşleri için bkz, K. Turan, "Bir Alman Eğitimciye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu", s. 228.

ulaşılışsa, bunda ekseri profesörlerin lisan bilgileri ve güven duygularının artması ile ülkenin kültürel şartlarının etkisi olmuştur. Özellikle öğrenciler, asistanlar ve Türk öğretim üyeleri ile olan ilişkilerde ortaya çıkan ufak tefek tatsız olaylar, tarafıma rapor edilmişse de, gene de başarı sağlanmıştır. Genellikle, İtilâf Devletlerinin İstanbul'a girişine kadar, haklarında yalnızca methedici sözler söyleyen profesörlere, eğitim ve öğretim araştırma faaliyetlerinde, mümkün mertebe başarılı olmuşlardır. Her şeyden önce, Almanların kendi kültürel misyonları ile ciddiye alınmaları ve onların Türkiye'ye olabileceği kadarıyla yardımcı olmaya çalışmaları da bir başarıydı.”

Alman müderrislerin üniversiteki faaliyetleri hakkında Prof. Dr. Franz Schmidt, savaş şartlarının istenen verime engel olduğu ancak yine de öğretim üyelerinin üstün gayretleri ile belirli oranda başarılı olunduğu görüşünü dile getirmektedir. “*Pek çok müderris, aylarca ders verecek öğrenci bulamaz oldu*” sözleriyle Darülfünunda yaşanan asıl problemi vurgulamıştır. Türk müderrislerden üç kat daha fazla maaş alan öğretim üyelerinin gıda malzemesi sıkıntısı yaşadığını söylemesi de ilginçtir. Maarif Nezareti tarafından, Alman öğretim üyelerinin iâşe, kırtasiye ve araştırma faaliyetlerine yönelik (seyahat, ders malzemeleri gibi) ihtiyaçları her türlü imkânsızlığa rağmen karşılanmaya çalışılmıştır. Nezaretin yardımları hakkında çalışmamızın ilgili kısımlarında örnekler verilmişti. Burada enfilasyon sebebiyle paranın değerinin azalması karşısında hocaların maaşlarına yapılmak istenen zamdan kısaca bahsetmek gerekir.

Savaşın son yılında İstanbul'da hayat şartları da gittikçe ağırlaşmaya başlamıştır. Maarif Nezareti iyice artan fiyatlar ve başkentte gittikçe artan iâşe sıkıntısı ve kıtlık tehlikesi üzerine sözleşmelerini iptal edip ülkelerine dönmek isteyen Alman müderrisler için hükümetten % 25 zam talebinde bulunmuştur. Maarif Nezareti, Alman müderrislerin Darülfünundaki faaliyetlerinden daha yeni yeni meyveler alınmaya başladığını ve onların ayrılması halinde yapılan masrafların boşa gideceği düşüncesine sahiptir. Darümuallimîn talebesi için Alman müderrislerin yaptığı tatbikat derslerinin

çok önemli olduğunu belirten nezaret aynı zamanda müderrislerin Türkiye’den bu şekilde ayrılması memleketlerinde iyi karşılanmayacağını vurgulamaktadır⁵⁴⁷:

“Bilhassa derslerini Darülfünunda görmekte olan Darümuallimîn-i Âliye talebesinin tetkikat-ı ilmiye usullerine amelî bir tarzda kesb-i ehliyet etmesi, âtî için pek kıymetli netice vereceğinden, levazım-ı ilmiyesi henüz itmam olunmağa başlanmış olan ecnebi muallimlerin tam mesailerinden istifade edilmeye başlanacağı sırada me’yusen avdetlerine müsaade bulunulması şimdiki kadar vaki olan masarif boşa gitmesi mucip olacağı gibi kendi memleketleri efkarında da nahoş bir tesir husule getirebilecektir”.

Maarif Nezareti’nin % 25 zam talebine karşılık 1335 (1919) Darülfünun bütçesi tahsisatı için gerekli miktar konulmuş ancak Mütareke nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalan müderrisler bu zamdan faydalanamamışlardır⁵⁴⁸. Alman müderrislerden memnun görünen nezaret, onları memleketlerine göndermemek için o dönemde en zor olan maaş zammı teklifini bile yapmıştır. Maarif Nezareti’nin düşüncesine ve planlarına göre Alman müderrislerin üç yıldaki çalışmalarından yeni sonuç alınmaya başlandığını ve onların istedikleri ders araçlarının da ancak tamamlanabildiği anlaşılmaktadır. Maarif Nazırı A. Şükrü Bey’in bizzat Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn toplantısına katılarak Alman usulünün tatbiki hakkında yeni program vesilesi ile görüşlerini açıklaması⁵⁴⁹ bu projeye verdiği önemi göstermektedir.

Bu kısma kadar önce Alman müderrislerin faaliyetleri hakkında bilgi vermeye çalıştık, daha sonra onlara karşı yöneltilen eleştirileri ve en sonunda da onları Türkiye’ye getiren yetkililerinin görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Alman müderrislerinin faaliyetlerinden ortaya çıkan sonuç şudur ki Alman müderrisler fakülte yöneticilerinin iddia ettiği gibi üç yıl içerisinde hiç bir şey yapmadan gitmemişlerdir. Eleştirdikleri noktalarda gerçeklik payı olsa da Alman müderrisler en zor zamanda ve en kısıtlı

⁵⁴⁷ BOA, MF. ALY. 122- 82, (1337 R 13), lef 1-2.

⁵⁴⁸ Aynı vesika, lef 3.

⁵⁴⁹ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.2, 9 Teşrin-i evvel 1333.

imkânların olduğu bir ortamda Türkiye'ye gelmişlerdir. Yirminci yüzyılın başında, II. Meşrutiyet'in kültür ortamında başkent İstanbul'da ve Çincenin, Ermenicenin, Rusçanın, İtalyancanın, Urdu dilinin öğretildiği bir Darülfünun'da Almanca adına bir yabancı dil problemi olduğunu söylemek objektif bir yaklaşım değildir⁵⁵⁰. Asıl problem ve en önemli sıkıntı Darülfünunda yeterli sayıda öğrencinin bulunmamasıdır. Alman müderrisler planlanan süreden daha erken ülkeden ayrılmışlardır. Yabancı müderrislerin Darülfünun'a bıraktıkları en önemli kazanım/miras öncelikle tatbikat usulünün yerleşmesi, sömestr sistemi, doktora eğitimi programı, yeni şubelerin (bölümlerin) ve bilim dallarının (kursülerin) açılması, ders araç ve gereçleri ve sayıları binlerle ifade edilen nadir eserlerdir. Alman müderrislerin katkıları ile hazırlanan 16 farklı zümreyi içeren müfredat programı; Türkiye'de yükseköğretim tarihi açısından 1950'lere kadar Edebiyat Fakültesi'nin en kapsamlı müfredat programıdır. Bu program sayesinde birçok yeni bilim dalı ilk kez üniversite seviyesinde öğretilmeye başlanmıştır⁵⁵¹.

Alman müderrisler nezaret tarafından Darülfünun dışında da değişik görevlere bilirkişi sıfatıyla gönderilmişlerdir⁵⁵². Ayrıca Alman müderrislerin yaptıkları tatbikat dersleri öğretmen adayı olan Darülmualimîn öğrencisi için faydası azımsanamaz seviyededir. Son olarak Maarif Nezareti Darülfünundaki öğrenci sıkıntısını da dikkate alarak II. Meşrutiyetten itibaren sık sık gündeme gelen öğretim üyelerinin eser neşretmesi konusunu biraz daha realize ederek öğretim üyelerinin hem Darülfünun için hem de ilk ve orta mektepler için ders kitabı hazırlamalarını istemiştir. Bu konuda Maarif Nazırının Meclis-i Mebusan'da verdiği rakamlara göre neşredilmiş ve neşredilmek üzere olan ders kitaplarının toplam sayısı otuza ulaşmıştır⁵⁵³.

---

⁵⁵⁰ Almanca bilen lise öğretmenlerinin yabancı müderrislerin yanına muavin olarak atandığını belirtmiştik; bu da göstermektedir ki Maarif Nezareti kadrolarında almanca bilen personel bulunmaktadır. Onların yetiştirdiği öğrenciler de Darülfünuna girmektedirler.

⁵⁵¹ Müfredat programının tüm detayları ve orijinali için Bkz, **BOA, MF. ALY.** 106-35, (1335 L 19); **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.17, 9 Temmuz 1333.

⁵⁵² Hariciye Nezaretinin teklifi ile El-sine-i Samiye müderrisi Bergstrasser Suriye'ye gönderilecek "heyet-i fenniye" refakat etmesi kararlaştırılmıştır. Kendisine gerekli izni Meclis-i Müderrisîn reisi vermiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.8, 28 Şubat 1334-1918.

⁵⁵³ Bu rakamın içinde Türk müderrislerin de dâhil olduğu dikkate alınmalıdır. Bkz, **MMZC**, Devre: 3, İçtima Senesi: 3, C. 3, 5 Mart 1333-1917, s. 76-78.

D. BİLİMSEL YAYINLAR

1. Edebiyat Fakültesi Mecmuası

Maarif Nezareti, II. Meşrutiyetten itibaren ısrarlı bir şekilde ders notlarının neşredilmesi ve hocaların telif eser yazması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Formalar halinde yayınlanan ders notları öğrenciler için faydalı olmuştur. Alman müderrislerin de katılımı ile bilimsel faaliyetlerin hız kazandığı Darülfünunda sadece öğrenciye yönelik değil akademik konulara ilgi duyan herkesin istifadesine sunulacak bir dergi çıkartılması düşünülmüştür⁵⁵⁴. Bu anlamda 1915 yılının başlarında Darülfünun Mecmuası adıyla bir derginin çıkartılması için gerekli çalışmalar başlamıştır. Dergi için önce Fen ve Edebiyat Fakültelerinin daha sonra da Hukuk Fakültesinin Meclis-i Müderrisînleri taslak çalışmalar yapmışlardır. Darülfünun umum müdürü Salih Zeki Bey'in başkanlığında Meclis reislerinin katılımı ile toplanan mecmua komisyonu 12 maddelik bir talimatname hazırlamıştır⁵⁵⁵. Talimatnamenin onaylanması için Maarif Nezaretine gönderilen taslak metin üzerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Nezaret, “mecmua kâtipleri için öngörülen 1000 kuruşluk tahsisata ve mecmuanın tüm masrafları nezaret tarafından karşılanır” maddesine itiraz etmiştir⁵⁵⁶. Son değişiklikler ile Darülfünun Mecmuasının fakülteler adına ayrı ayrı risaleler halinde 1332- 1916 Mart ayından itibaren iki ayda bir yayınlanması kabul edilmiştir. Böylelikle Edebiyat, Hukuk, Tıp ve Fen Fakülteleri (Tabiiyat ve Riyaziyat şeklinde iki nüsha) mecmualarından/risalelerinden oluşan beş farklı derginin yayınlanmasına karar

---

⁵⁵⁴ Maarif Nazırı A. Şükrü Bey, Meclis-i Mebusan'da eğitim ile ilgili bakanlığın faaliyetlerini anlatırken Darülfünun mecmualarının çıkış amaçlarını açıklamıştır. Nazır Bey'in 5 Mart 1917 tarihli konuşması şu şekildedir: “*Memlekette bir hayat-ı ilmiye hazırlamak için Darülfünun mecmualarını 1332 [1916] senesinden itibaren neşre başladık. Bu mecmualarda her nev'i mebâhis-i ilmiye mevzubahis olacak, Darülfünundan çıkanlar veyahut tahsili bu derece-i tekmüle gelmiş olanlar bu mecmualarla tevsi-i malumat edebilirler. Memlekette bir hayat-ı ilmiye uyanabilir. İşte bu nokta-i nazardan Darülfünun mecmualarını neşrettik.*” Bkz, **MMZC**, Devre: 3, İçtima Senesi: 3, C. 3, 5 Mart 1333-1917, s. 76-80.

⁵⁵⁵ *Darülfünun Mecmuası Talimatnamesi* için bkz, **BOA, MF. ALY.** 38-76, (1331 R 22).

⁵⁵⁶ Maarif Nezareti taslak talimatnamenin ilk yedi maddesini aynen kabul etmiş kalan maddeler üzerinde bazı tasarruflarda bulunmuştur. Nezaretin düzeltilmesini istediği hususlar için bkz, **BOA, MF. ALY.** 88-158, (1334 R 21), lef 2.

verilmiştir. Her derginin bir “tahrir heyeti” ve kâtibinin tespit edilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁵⁷.

Darülfünun Mecmuası Talimatnamesinin 5. maddesi gereğince Edebiyat Fakültesinin çıkartacağı risalenin tahrir heyeti 21 Şubat 1331 [5 Mart 1916] tarihli meclis toplantısında belirlenmiştir. Buna göre Meclis-i Müderrisîn Reisi ve Tarih-i Felsefe müderrisi M. Ali Ayni, İçtimaiyat müderrisi Ziya Gökalp, Akvam-ı Kadime-i Şarkiye müderrisi Lehmann- Haupt ve Ural- Altay Lisanlarının Mukayeseli Sarfî müderrisi Giese Beyler yayına hazırlık heyetine, Usul-ı Tarih ve Tatbikatı dersinin müderris muavini Kazım Şinasi Bey ise katipliğe seçilmiştir⁵⁵⁸.

Edebiyat Fakültesi Mecmuasının ilk sayısı Mart ayının onuncu günü neşredilmesi planlanmış ve bu konuda Maarif Nezareti, Matbaa-ı Amire’yi gerekli tedbirleri alması için uyarmıştır⁵⁵⁹. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra Edebiyat Fakültesi Mecmuasının ilk sayısı 1916 Martında yayınlanmıştır⁵⁶⁰. Bu sayının ilk makalesi M. Ali Ayni’nin “*Osmanlı Darülfünunu*” isimli makalesidir. Ayni bu çalışmasının büyük bir kısmını 1927 yılında yayınlanan Darülfünun Tarihi eserinde de kullanmıştır. İkinci yazı Cenab Şehabeddin tarafından kaleme alınmış ve ismi “*Mesai-i Lisaniye*”dir. Üçüncüsü inceleme yine bir Edebiyat müderrisi olan Ali Ekrem Bey’e aittir: “*Lisan-ı Nazım’da Eşkâl-i Efkâr*”, “*Ahamenidler Tarihine Dair Tetkikat*” isimli dördüncü makale Almancadan tercüme edilmiştir. “*Lisan ve Yazı*” üzerine G. Bergtsrasser’in bir incelemesi bulunmaktadır. Bu sayının son iki makalesi Edebiyatçılar tarafından kaleme alınmıştır. Necib Asım, “*Mısırdaki Yazılan Türkmence Kitap*” ve Halid Ziya ise “*Goethe’ye Dair*” isimli çalışmalarını yayınlamışlardır. Derginin tercüme kısmında Ahmet Naim Bey, Paul Janet’in “*Felsefe Bir İlim midir?*” makalesini

⁵⁵⁷ BOA, MF. ALY. 38-76, (1331 R 22), lef 1 ve 2.

⁵⁵⁸ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. Belirtilmemiş, 21 Şubat 1331; BOA, MF. ALY. 89- 47, (1334 Ca 7); M. Ali Ayni, a.g.e., s. 56.

⁵⁵⁹ BOA, MF. ALY. 95-10, (1334 L 19).

⁵⁶⁰ Edebiyat Fakültesi Mecmuası’nın bazı sayıları Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığında SA-9 numarada kutular içinde yer almaktadır. Ancak yarısından fazlası adı geçen kütüphanede bulunmamaktadır. Mecmuanın tüm sayıları üzerine yapılmış bir tahlili bibliyografya için bkz, Fahamettin Başar, “Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası’ndaki Makaleler ve Yazarları”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 38, İstanbul 2003, s.187.

çevirmiştir. Derginin sonunda yer alan Kitabiyat tahlilleri kısmında daha çok felsefeye dair beş eserin tahlili yapılmıştır⁵⁶¹.

Edebiyat Fakültesi Mecmuasında fakülte bünyesinde bölümlere ait bilimsel çalışmalar yer almıştır⁵⁶². İctimaiyat çalışmalarının Felsefe Bölümünden ayrı bir başlık altında genişçe yer alması da dikkat çekicidir. Zaten İctimaiyat kürsüsü mensupları kısa bir süre sonra kendi dergilerini çıkartmaya başlayacaklardır. Fakülte öğretim üyeleri kendi uzmanlık alanlarında makaleler yazmışlardır. Alman müderrisler de muavinlerine tercüme ettirdikleri çalışmalarını yayınlamışlardır⁵⁶³. Alman öğretim üyelerinin makaleleri dışında derginin tüm sayıları dikkate alındığında tercüme yazıların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Özellikle de Avrupa filozofların eserleri hakkında önemli miktarda çeviri ve tanıtım yazıları yayınlanmıştır.

Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nın ilk sayıları 5 kuruştan satışa sunulduğu anlaşılmaktadır. Dergi, sadece üniversite camiasına değil aynı zamanda dışarıya da hitap etmektedir. 6. sayının arka kapağında yer alan nottan da anlaşıldığı üzere dergiyi temin etmek isteyen okuyucuların satış ve abonelik ile ilgili hususlar için Maarif Nezareti Levazım Müdüriyeti'ne müracaat etmeleri istenmiştir⁵⁶⁴. Aynı zamanda derginin yurt dışında da ilgi gördüğü ve takip edildiği söylenebilir; derginin Avrupa'ya gönderilmesi için gerekli ücret miktarı Mart 1922 sayısında yer almıştır. Buna göre "memalik-i ecnebiye" için yıllık abone ücreti 20 Fransız frangı olarak tespit edilmiştir⁵⁶⁵.

Masrafı Maarif Nezaretince karşılanan Edebiyat Fakültesi Mecmuası 1332-1916 senesinde 6 sayı olarak çıkmıştır. 1333-1917 senesinde ise ancak bir sayı daha

---

⁵⁶¹ **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 1, Sene: 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332, s. 1-115.

⁵⁶² Mecmuanın kapağında Felsefe, İctimaiyat, Tarih, Coğrafya ve Edebiyat konularının yer aldığı belirtilmiştir.

⁵⁶³ Bu konuda Alman müderrislerin yazdığı makalelerin Türkçeye aktarılması hususunda muavinlerin görevlendirilmesi Maarif Nezareti tarafından talep edilmiştir. Nezaretin 2 Nisan 1332 [15 Nisan 1916] tarihli yazısı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 95-10, (1334 L 19).

⁵⁶⁴ **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 6, Sene: 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, s. 624-625.

⁵⁶⁵ **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 1, Sene: 2, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul 1338.

çıkabilmiştir. Mecmua, mürekkep ve kâğıt yokluğundan dolayı yayınına 1922 yılına kadar ara vermek zorunda kalmıştır⁵⁶⁶. 1918 yılından Coğrafya müderrisleri Dr. Obst ve Faik Sabri Beylerin bir Coğrafya Mecmuası çıkartma istekleri benzer sıkıntılardan dolayı hayata geçirilememiştir⁵⁶⁷. 1920 yılında öğrenciler fakülte mecmuasının tekrar çıkartılmasını talep etmişlerse de bütçenin elverişsiz olmasından dolayı dergi çıkartılamamıştır⁵⁶⁸. 1922 yılına gelindiğinde Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri, derginin “*gerek hariçteki efkâr-ı umumiye karşı ve gerekse talebenin fikr-i inkişâfatı*” dikkate alınarak tekrar yayınlanması konusunda girişimde bulunmuşlardır⁵⁶⁹. Fakülte hocaları nezarete yük olmadan kendi maaşlarından bir miktar vererek bu derginin eskisi gibi iki ayda bir tekrar çıkartılmasını kararlaştırmışlardır⁵⁷⁰. Maarif Nezareti tarafından mecmuanın yayınlanması ve hocaların özverili davranışı “*şayan-ı takdir bir teşebbüs*” olduğu belirtilmiştir⁵⁷¹ ve Maarif Nezareti de basılan dergiden belli sayıda nüshayı alarak bakanlığın ilgili birimlerine ve okullara dağıtmayı taahhüt etmiştir⁵⁷². Böylelikle Edebiyat Fakültesi Mecmuası 1922 Mart ayından itibaren tekrar iki ayda bir çıkmaya başlamıştır⁵⁷³. 1933 yılına kadar yayın hayatına devam eden mecmua toplam sekiz seride 49 sayıya ulaşmıştır. Bu sayılar içerisinde 244 makale ve tanıtım yazısı çıkmıştır. Son sayı Ocak 1933’de yayınlanmıştır. Dergide genel itibarla fakülte mensuplarının

⁵⁶⁶ Mecmua kâtibi Kazım Şinasi Bey, 19 Şubat 1917 tarihli meclis toplantısında beşinci sayının müsveddelerinin mürekkep yokluğundan dolayı matbaada beklediğini belirtmiştir. (Beşinci sayının kapağında Teşrin-i sani (1332) yazmasına ve dört ay geçmesine rağmen dergi çıkartılamamıştır.) Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 5, 6 Şubat 1332.

⁵⁶⁷ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 8, 28 Şubat 1334-1918.

⁵⁶⁸ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 28, 28 Kanun-ı sani 1336-1920.

⁵⁶⁹ Fakülte reisi 10 Ocak 1922 tarihli toplantıda, “*müderris ve muallim efendilerin taahhüt ettikleri bir miktar para mecmuanın tekrar neşredileceğini ve nezarete de bilgi verildiğini*” açıklamıştır. **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 55, 10 Kanun-ı sani 1338-1922.

⁵⁷⁰ Edebiyat Fakültesi mensuplarının bu talebi 5 Mart 1922 tarihinde Darülfünun Emaneti tarafından nezarete bildirilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 169-13, (1340 Za 11), lef 4.

⁵⁷¹ **BOA, MF. ALY.** 169-13, (1340 Za 11), lef 3.

⁵⁷² **BOA, MF. ALY.** 169-13, (1340 Za 11), lef 12.

⁵⁷³ Meclis-i Müderrisîn reisi, mecmuanın tekrar yayınlanması kararından önce kısa bir açıklama yapmıştır: “*Eyvelce neşr edilmiş olan Edebiyat Fakültesi Mecmuası’nın müşkilat-ı maliye dolayısıyla bir müddet neşr edilemediği şimdi ise müderris ve muallim beyefendiler taahhüt ettikleri bir miktar para ile tekrar neşrinin kabil olacağı ve nezarete de malumat verildiği ve tasvib-i cevabın vürûd ettiğini ifade etmişler.*” Bu konuşma üzerine meclisçe mecmuanın tekrar neşrine karar verilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.(Belirtilmemiş), 10 Kanun-ı sani 1338-1922.

yazıları yer alırken zaman zaman dışardan da yazı kabul edilmiştir⁵⁷⁴. Edebiyat Fakültesi Mecmuası, öğretim üyelerini yeni araştırmalara ve okumalara sevk ederken öğrencilerin de derslerine yardımcı olmuş ve akademik dünyayı tanımalarına vesile olmuştur. Aynı şekilde müderris olma yolunda ilerleyen muavin ve muallimler bu dergide yazdıkları makale ve çeviriler ile kendilerini ilmi yönden ispatlamışlardır. Dergide az sayıda da olsa öğrencilerin de çalışmalarına yer verilmiştir⁵⁷⁵.

2. İctimaiyat Mecmuası

Edebiyat Fakültesi Mecmuası yayınlanmaya başladıktan yaklaşık bir yıl sonra İctimaiyat Darülmesaii öğretim üyeleri de bir İctimaiyat Mecmuası çıkarmayı planlamışlardır. Mecmuanın neşredilmesi için Maarif Nezaretine yazılan 11 Ocak 1917 tarihli izin dilekçesinde İctimaiyat müderrisi Ziya Gökalp dergiyi niçin çıkarmak istediklerini anlatmıştır⁵⁷⁶: Aylık olarak yayınlanması düşünülen mecmuanın okur kitlesi akademik camia dışında bütün muallimler, yüksek ve ortaokul talebeleri olacaktır. Darülfünun mecmualarından biraz daha küçük boyda olması istenen dergi, beş formadan ibaret olacak ve her ay biner nüsha basılacaktır. Mecmua nazari ve amali olmak üzere iki kısımdan meydana gelecek özellikle ameli kısımda milli içtimaiyat genişçe ele alınacaktır. Her sayının sonunda Şakta ve Garp'ta çıkan eserlerin tanıtımı ve tenkidi yapılacaktır.

Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey, Ziya Gökalp'ın dilekçesi üzerine “*şayan-ı takdir ve teşekkür bir teşebbüstür*” notunu düşerek tahrir heyetinin hemen işe başlaması,

---

⁵⁷⁴ Edebiyat Fakültesi Mecmuası hakkında yapılan çalışmalar için bkz, Fahamettin Başar, “Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası’ndaki Makaleler ve Yazarları”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 38, İstanbul 2003, s. 183-234; Nurettin Albayrak, “Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası”, **DİA**, C. 8, İstanbul 2003, s. 525-526; A. Kazancıgil- A. Vergili, “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933)”, **Kutadgubilig**, Sayı: 6, Ekim 2004, s. 239-283; Son verdiğimiz kaynakta derginin sayı ve yıllara göre, yayın sırasına göre içindekiler dizini ve makale-yazı başlıkları dizini detaylı olarak verilmiştir.

⁵⁷⁵ F. Başar, **a.g.m.**, s. 184-186.

⁵⁷⁶ İctimaiyat müderrisi Ziya imzası ile gönderilen 29 Kanun-ı evvel 1332 [11 Ocak 1917] tarihli yazıda Z. Gökalp mecmuanın öneminden ve amacından bahsetmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 102- 98, (1335 Ca 5), lef 85 ve 86.

Darülfünun ve Matbaa-i Âmire'ye gerekli emirlerin yazılmasını istemiş⁵⁷⁷ ve mecmuanın nezaret hesabına bastırılmasını kabul etmiştir⁵⁷⁸. İçtimaiyat Mecmuasının tahrir heyetinde İçtimaiyat müderrisi Z. Gökâlöp, Müderris muavini Necmeddin Sadık, Türk Tarih-i Edebiyatı müderrisi Köprölüzade Fuad, Etnografya müderrisi Mezsaros, İhsaiyat müderrisi Ahmet Emin, Hukuk Fakültesi İktisad-ı İçtimai müderrislerinden F. Hoffmann ve Usul-ı Tarih müderris muavini Kazım Şinasi Beyler yer almıştır⁵⁷⁹. Necmeddin Sadık dergi müdürü olarak görev almıştır.

Türkiye'de Sosyoloji disiplini alanında ilk bilimsel yayın olma özelliğini taşıyan İçtimaiyat Mecmuası, mütevazı bir çalışma olarak yayın hayatına başlamıştır. Ziya Gökâlöp ilk sayıda kaleme aldığı "mukaddime" yazısında derginin çıkış amaçları ve yayın politikasını daha ayrıntılı olarak ifade etmiştir⁵⁸⁰:

"Derginin intişarından maksat; ilmi ve yüksek tetkiklere mütebahhirane tettebüllara ma'kes olmak değıldir. İçtimaiyat Mecmuası daha mütevazı olacak ve ilm-i içtimaiyatı memleketin münevver sınıfı, âli ve tâli mektepler talebesi ve bilumum muallimleri arasında neşretmek ve milletin düşünmek, okumak, öğrenmek isteyen bütün bu münevver kısmını asıl içtimaiyat ile ülfet ettirerek gazeteci ve roman içtimaiyatından kurtarmak gibi belki daha mütevazı fakat her halde daha müsmir bir gaye takip edecektir. Bunun için de makaleler mevzuu ve üslubu itibariyle gayet basit olacak ve mecmuanın bütün sayıları daha ziyade tedrisî ve usûlî bir silsile takip edecektir. Mecmua ancak takip edeceği meslek ve nazariyata muvafık yazıları neşredek ve nazari, ameli olmak üzere iki kısmı muhtevi olacaktır. Nazari kısımda içtimaiyatın en doğru ve en salim nazariyatı, usul meselesi ve dini ahlaki bedi'i iktisadi içtimaiyat meseleleri ve ameli kısımda içtimaiyat nazariyatının memleketimize tatbikinden çıkan neticeler yani milli içtimaiyat meseleleri mevzu-i bahis olacaktır. Bundan maada kitabiyat kısmında

---

⁵⁷⁷ Aynı vesika, lef 86.

⁵⁷⁸ Aynı vesika, lef 90 ve 91.

⁵⁷⁹ BOA, MF. ALY. 102- 98, (1335 Ca 5), lef 85.

⁵⁸⁰ İlk sayının mukaddime yazısı için bkz, İçtimaiyat Mecmuası, Sene: 1, Sayı:1, Nisan 1333, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333.

da Şark ve Garp içtimaiyyûnunun ve neşrolunacak sair içtimaiyat kitaplarının tenkildi tetkikatı bulunacaktır.”

Eğitim ve metot yönü ağırlıklı olacak derginin Türkiye’de yeni kurumsallaşmaya başlayan içtimaiyat çalışmalarının değerlendirilmesi adına önemli bir girişimdir. Dergide Milli içtimaiyatın incelenmesi öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Kitabiyat kısmında İçtimaiyat alanında çıkacak yeni çalışmaların tanıtımlarının ve tenkitlerinin yer alması benimsenmiştir. Mecmua’nın ilk sayısı 1917 Nisan ayında yayınlanmıştır. Her sayıda Durkheim’den çeviriler yer almıştır. Bunda Z. Gökalp’ın Durkheim’in metodunu benimsemesi etkili olduğu düşünülebilir. Bu tercümelelerin birçoğunu Necmeddin Sadık yapmıştır. E. Durkheim’in çevirileri ve M. Zekeriya dışında tüm çalışmalar Z. Gökalp, N. Sadık, A. Emin, Halim Sabit ve Mehmet Emin’e aittir. Her sayıda ortalama 4 -5 makale yayınlanmıştır⁵⁸¹.

Nisan 1917 tarihinden itibaren çıkmaya başlayan dergi ancak 6 sayı yayınlanabilmiştir⁵⁸². Kâğıt yetersizliği ve tahsisatsızlık yüzünden fakülte mecmuası gibi içtimaiyat mecmuası da yayını durdurmak zorunda kalmıştır⁵⁸³. Fakültede 1942 yılına kadar sosyoloji alanında yeni bir dergi çıkartılamamıştır. Bunda İçtimaiyat kürsüsüne ait öğretim üyelerin birer birer fakülteden -çeşitli nedenlerle- ayrılması etkili olmuştur⁵⁸⁴.

---

⁵⁸¹ İçtimaiyat Mecmuası hakkında kısa bir değerlendirme için bkz, Tülay Kaya, “İçtimaiyat’tan Sosyoloji’ye: İÜEF Sosyoloji Bölümü’nün Tarihine ve Sosyoloji Dergisine Dair” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 11, 2008, 714-717.

⁵⁸² İçtimaiyat Mecmuası’nın tüm sayıları tek bir kitap içinde İ.Ü. Edebiyat Fakültesi tarafından 1997 yılında yeni harflerle yayınlamıştır. Bkz, **İçtimaiyat Mecmuası [Sayı 1-6: 1917]**, (Yay. Haz. Mehmet Kanar), İstanbul 1997; İçtimaiyat Mecmuası da tıpkı fakülte mecmuasında olduğu gibi Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığından tüm sayıları bulunmamaktadır. İlk iki sayı eksik geri kalan dört sayı ise SC7 numaralı kutunun içersinde bulunmaktadır.

⁵⁸³ Dergi müdürü Necmeddin Sadık Bey, meclisin 28 Şubat 1918 tarihli toplantısında bu duruma işaret ederek mecmuanın “tatil-i neşriyata mecbur” kaldığını ifade etmiştir. Bkz. **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.8, 28 Şubat 1334-1918

⁵⁸⁴ Ziya Gökalp, 1919’da önce tutuklanmış daha sonra kadro dışı kalmış, A. Emin [Yalman] 1919’da kadrodan çıkartılmıştır. Necmeddin Sadık [Sadak], 1927’de meclise girerek Darülfünundan ayrılmıştır, zaten uzun zamandır aktif olarak gazetecilik yapmaktadır. Kürsünün son ferdi M. İzzet Bey ise 1928’lerde rahatsızlanarak derslerine devam edememiş ve 1930 yılında vefat etmiştir. Üniversite reformuna kadar Sosyoloji dersleri Felsefe müderrislerince idare edilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz, T. Kaya, **a.g.m.**, s. 714-720.

E. SAVAŞ YILLARINDA FAKÜLTE VE MEZUNLAR

1. Savaş Yıllarında Fakültenin Durumu

Edebiyat Fakültesi Darülfünun'un diğer fakülteleri gibi savaş yıllarında büyük zorluklar çekmiştir. Savaş alanı genişledikçe ve süresi uzadıkça mali sıkıntılar artmıştır. Memurların maaşları aylarca ödenememiştir. Özellikle 200 kuruş civarında çok düşük ücretle çalışan müstahdemlerin durumu içler acısıdır. Şehirde baş gösteren “ğılayı isâr” (kıtlık) sebebiyle ve aynı zamanda cepheden gelen yaralı askerleri evlerinde misafir eden müstahdemler; maaşlarının ödenmemesi yüzünden zor günler yaşamışlardır. Darülfünun müdürü Salih Zeki Bey, nezaretten “pek ziyade zaruret çekmekte ve şayanı merhamet bir hali perişaniyeye duçar olan” bu insanların zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere birikmiş maaşlarından iki aylığının ödenmesini talep etmiştir. Maarif Nezareti konuyu ancak Maliye Nezaretine iletmekle yetinmiş ve bu konuda bir şey yapılamamıştır⁵⁸⁵. Fakültenin idari işlerini yürüten bazı memur da askerlik görevi için ordu emrine alınmıştır⁵⁸⁶.

Savaşın ilk yıllarında Darülfünun binası daha önce Balkan Savaşlarında olduğu gibi hastane olarak kullanılmıştır. Bu süre zarfında Zeynep Hanım Konağının pencerelerinden kırk tanesi kırılmıştır. Meydana gelen zararların Harbiye Nezareti'nden tahsil etmek isteyen Darülfünun yönetimi gerekli girişimleri yapmıştır. Yaralıların tedavisi için kullanılan bina kapalı kaldığı dönemde Edebiyat Fakültesinde eğitime ara verilmiştir. Binanın tadilatı yetişmemesinden dolayı 1915-1916 eğitim öğretim yılında derslere Ekim ayının sonlarında ancak başlanmıştır⁵⁸⁷.

1914 ve 1915 yıllarına ait Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn toplantılarının zabıtları kaybolmuş ve kayda geçirilememiştir. Bu yıllara ait bazı toplantıların özetleri verilmiş, bazıları ise hiç yoktur. Örneğin 21 Şubat 1331 [5 Mart 1916] ile 9 Kanun-ı

⁵⁸⁵ BOA, MF. ALY. 81-14, (1333 Ş 14); ayrıca Birinci Dünya Savaşı dönemi İstanbul'da halkın yaşadığı geçim sıkıntısı için bkz, Abdullah Saydam, “Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul Halkının Geçim Sıkıntısı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 19, İstanbul 1998, s. 65-77.

⁵⁸⁶ BOA, MF. ALY. 80-47, (1333 B 22).

⁵⁸⁷ BOA, MF. ALY. 83-32, (1333 Za 26); MF. ALY. 83-68, (1333 Z 5).

sani 1332 [22 Ocak 1917] tarihleri arasındaki on aylık dönemin kayıtları bulunmamaktadır⁵⁸⁸.

Ekonomik sıkıntılar yayın faaliyetlerini de kesintiye uğratmıştır; mürekkep yokluğundan dolayı⁵⁸⁹ fakülte mecmuası ve kâğıt yetersizliğinden dolayı⁵⁹⁰ İctimaiyat mecmuası bir süre basılamamıştır. Aynı şekilde Matbaa-ı Amire'de basılan ders formalarında gecikmeler yaşanmıştır⁵⁹¹. Öğretim üyelerinin en temel ihtiyaçları olan kahve ve su ücretleri bile idare tarafından karşılanamamış ve hocaların maaşlarından otuzar kuruş kesinti yapılmıştır⁵⁹². Soğuk kış günlerinde öğretim üyelerine ve fakülte personeline odun kömür yardımı yapılmış, darülemesailerin ısıtılmasında tasarruf yapılması tavsiye edilmiştir⁵⁹³. Avrupa'dan ve diğer ülkelerden sipariş edilen ders araç ve gereçlerinde gecikmeler yaşanmıştır. Öğretim üyelerinin birçoğu askerlik problemi yaşamış ve cepheye çağırılmıştır. Birçok öğretim üyesi çeşitli mazeretlerle durumu tecil ettirmiştir⁵⁹⁴. Darülfünun için yeni yapılması planlanan ve arazisi dahi satın alınan bina savaş boyunca bir türlü yapılamamış⁵⁹⁵ Mütareke döneminde ise adı geçen arsa satılmak zorunda kalmıştır⁵⁹⁶. Aynı şekilde Emrullah Efendi zamanından beri gündemde olan Darülfünun kanunu savaş yıllarında Darülfünun'a özerklik verilecek şekilde tasarlanmış, tartışılmış ve öğretim üyelerinin görüşü alınmış ancak bir türlü meclisten

⁵⁸⁸ 1332-1333 (1916-1917) ders yılı zabıtlarının bulunduğu sayfanın başına eklenen "*ih̄tar*"da bu kayıtlara dair bir açıklama getirilmiş; iki yıllık sürede zabıtlar zamanında deftere kayıt edilemediği ve bazı müsveddelerin kayıp olduğu belirtilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.1, 9 Kanun-ı sani 1332; Meclis kayıtları hakkında ikinci bölümde bilgi verilmiştir.

⁵⁸⁹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.5, 6 Şubat 1332.

⁵⁹⁰ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.8, 28 Şubat 1334-1918.

⁵⁹¹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.9, 22 Nisan 1334-1918.

⁵⁹² **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.2, 16 Kanun-ı sani 1332.

⁵⁹³ **BOA, MF. ALY.** 114-18, (1336 Ca 28).

⁵⁹⁴ Örneğin Coğrafya müderrisi Faik Sabri Bey, Temmuz 1330-1914 celp döneminde Üsküdar Ahz-ı Asker Şubesi sağlık kurulundan rapor olarak askerliğini tecil ettirmiştir. F. Sabri'nin 30 Temmuz 1330 [12 Ağustos 1914] tarihli raporuna ve diğer öğretim üyelerinin askerlik durumları için bkz, **BOA, MF. ALY.** 79-40, (1333 C 20), lef 3.

⁵⁹⁵ Darülfünun binası ilgili krokiler ve planlar meclis toplantılarında gündeme gelmiş ve öğretim üyelerinden bina hakkında istedikleri özellikleri ayrıca yazılı olarak nezarete bildirmeleri kararlaştırılmıştır. İlgili toplantılar için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.2, 16 Kanun-ı sani 1332; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.5, 6 Şubat 1332; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.6, 13 Şubat 1332; İ. Hakkı Baltacıoğlu, adı geçen arazinin Laleli sınırları içerisinde kalan Koska civarındaki binaların yangında sonra kamulaştırıldığından bahsetmektedir. Bkz, İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 209.

⁵⁹⁶ **BOA, MV.** 220-115, (1339 M 14); A. Siler, **a.g.t.**, s. 154; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sapanca Gölü çevresinde bir Darülfünun Kolonisi yapmak fikri hakkında bkz, İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 209.

geçerek kanunlaşamamıştır⁵⁹⁷. Bu düzenleme 11 Ekim 1919 tarihinde Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi adıyla yürürlüğe girmiştir⁵⁹⁸.

2. Kayıtlı Öğrencilerin Durumu

Savaş yıllarında Edebiyat Fakültesi, mali problemleri öğretim üyelerinin ve idari personelin fedakârlığı ile aşmaya çalışmıştır⁵⁹⁹. Ancak aşılamayan problem; sınıflardaki öğrencilerin giderek azalmasıdır. Bundan dolayı bir süre fakültede öğretim üyelerinden daha az sayıda öğrenci grubu ile eğitime devam edilmiştir. Öğrenci yokluğundan dolayı yeni açılan kürsüler boş kalmış, aynı şekilde Almanya'dan getirilen müderrislerden -onlara verilen değer ölçüsünde- faydalanılamamıştır. Lise son sınıf öğrencileri ile birlikte yüksek okul öğrencilerinin büyük bir bölümü seferberlik ilanından sonra kısa bir süre içersinde silâh altına alınmıştır⁶⁰⁰. Savaş başladıktan sonra yüksek okullardaki tüm Müslüman öğrenciler cepheye koşmuşlardır. Geriye sadece yabancı ve askerliğe elverişsiz öğrenciler kalmıştır. Darülfünuna giriş şartlarında yapılan hafifletmelere rağmen Darümaullimîn talebesi dışında fakülteye neredeyse hiç öğrenci gelmemiştir⁶⁰¹, örneğin 1914 yılı Bakalorya imtihanlarının katılımın düşük

---

⁵⁹⁷ Maarif Nezareti “*Darülfünun’a verilecek şekli-i umumiyyeye nazaran bir kanun layihası tanziminin lüzumuna*” dair 22 Mart 1332 [4 Nisan 1916] tarihli bir tezkeresi ile bu konunun meclislerde tartışılmasını istemiştir. Darülfünun nizamnamesi çalışmaları uzun süre devam etmiş bu konuda birçok kez fakülte meclislerinden görüş alınmış ve bu iş için komisyonlar kurulmuştur. Özellikle Edebiyat Fakültesinden Ziya Gökalp, İsmail Hakkı, Köprülüzade Fuad, Faik Sabri, M. Ali Ayni, M. Emin gibi öğretim üyelerinin üzerinde çok durdukları bir konu olan Darülfünun muhtariyeti meselesi ve ilgili kanun *Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi* adıyla ancak 1919 Ekim ayında çıkartılabilmmiştir. Edebiyat Fakültesinin Darülfünun kanun çalışmaları ile ilgili raporu için bkz, **BOA, MF. ALY.** 109-77, (1336 M 5), lef 151; M. Ali Ayni de fakültenin gönderdiği 10 Mayıs 1332 [23 Mayıs 1916] tarihli mazbatadan bahsetmiştir. Bkz, Ayni, **a.g.e.**, s. 52-53; İ.Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 224; Fakülte meclisinde Darülfünun kanununun gündeme geldiği toplantılar şunlardır: **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.1, 3 Teşrin-i evvel 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.2, 7 Teşrin-i evvel 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.7, 16 Kanun-ı sani 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.8, 28 Şubat 1334.

⁵⁹⁸ *Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi* (DFON) için bkz, **Düştur**, II. Tertip, C. 11, sf. 401-409.

⁵⁹⁹ A. Siler, **a.g.t.**, s. 139.

⁶⁰⁰ **BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti** [bundan sonra **DH. EUM. MTK.** şeklinde kısaltılacaktır.] Dosya numarası: 77, Gömlek numarası:17, (1332 B 6).

⁶⁰¹ Meclis-i Mebusan’da 1916 yılı bütçe görüşmeleri esnasında “Darülfünun’da kaç öğrenci bulunmaktadır?” sorusuna; Maarif Nazırı’nın verdiği cevaptan tüm öğrenciler dâhil savaşın ilk yıllarında 450 civarında bir öğrenci miktarının olduğu anlaşılmaktadır. Bkz, **MMZC**, Devre: 3, İçtima Senesi: 2, C.

olmasından dolayı sınavın tekrarlanması ve ilk sınavda başarısız olanların da girmesi kabul edilmiştir⁶⁰². Yine 1916 yılından itibaren iki yıl süre ile lise mezunlarının sınavsız olarak fakülteye girişleri kabul edilmesine⁶⁰³ rağmen öğrenci sayıları hiç artmamıştır. M. Emin [Erişirgil] bu dönemde Felsefe Şubesinde sadece iki öğrencinin bulunduğunu belirtmektedir⁶⁰⁴.

Kayıtlı öğrenci sayılarının giderek azalmasını künye defterlerinden takip edebilmekteyiz. Savaş dönemi mezunları arasında yer alması gereken 1911, 1912, 1913, 1914 ve 1915 girişlilerin künye bilgileri; yaşanan sıkıntıyı en iyi şekilde ifade etmektedir. Rumî 1327 [1911], 1328 [1912] ve 1329 [1913] yılları arasında fakülteye kayıt olanların künyesinin tutulduğu *Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defterinde*⁶⁰⁵; öğrencilere 1'den 74'e kadar numara verilmiş ve fakülteye 74 öğrenci kayıt edilmiştir. Bu öğrencilerden sadece 14 tanesi eğitimlerini tamamlayabilmiştir. Üstelik 14 kişinin dört tanesi de Mütareke döneminde mezun olmuştur. Geri kalan atmış kişinin fakülte ile ilişkisi kesilmiştir. Bu öğrencilerin büyük bir kısmının cepheden dönemediği anlaşılmaktadır. Yine 1912, 1913, 1914, 1915 ve daha sonraki yıllarda fakülteye kayıt olmuş öğrencilerin künyelerinin yer aldığı *Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri-II* isimli ikinci defterdeki öğrencilerin durumu daha kötüdür. Çünkü 75-94

1, 28 Kanun-ı sani 1331, s. 540; Maarif Nazırı A. Şükrü Bey, sultanîlerin son sınıfında okuyan tüm öğrencilerin "hizmet-i maksureye" alındığını belirtmektedir. Bkz, **MMZC**, Devre: 3, İçtima Senesi: 3, C. 3, 5 Mart 1333-1917, s. 76-80.

⁶⁰² 11 Teşrin-i evvel 1330 [24 Ekim 1914] tarihli kararname için bkz, **BOA, MF. ALY.** 71-95, (1332 Z 5); **MF. ALY.** 71-99, (1332 Z 5) ayrıca Mülâzemet Rûusu'nun (Bakalorya imtihanları) uygulanması gerektiği hakkında bkz, **BOA, MF. ALY.** 55-103, (1332 S 21).

⁶⁰³ **BOA, İ.DUİT.** 18-73, (1334 C 12); Bakalorya imtihanlarında daha sonraki tarihlerde üç kez daha bu süre uzatılmıştır. Sırasıyla kanun metinleri için bkz, Mülâzemet Rûusu Nizamnamesi (MRN): **BOA, İ.DUİT.** 60-1, (19 C 1331); **MF.ALY.** 55-103, (1332 S 21); Mülâzemet Rûusu İmtihanlarına Mütedair 19 Cemaziyelahir 1331 tarihli nizamnameye müzeyyel mevadd-ı nizamiye: **BOA, İ.DUİT.** 18-73, (1334 C 2); **Düstur**, II. Tertip, C.8, s.897, diğer ek nizamnameler için ayrıca bkz: **Düstur**, II. Tertip, C.10, s. 588 ve **BOA, İ.DUİT.** 18-71, (21 S 1338); **Düstur**, II. Tertip, C.11, 446; A.Siler, **a.g.t.**, s. 97-98.

⁶⁰⁴ M. Emin Erişirgil, "Ziya Gökalp", **Ülkü**, Sayı: 55, İstanbul, Kanun-ı sani 1944, s. 2.

⁶⁰⁵ *Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)* isimli defter; İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivinde yer alan künye defterleri içersinde en erken tarihli bilgileri içermektedir. Edebiyat Şubesi için bu defterden daha eskisi bulunmamaktadır. Örneğin II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet devrinin ilk yıllarına ait verileri içeren defterler yoktur. 1-74 arası kayıtların yer aldığı ve öğrencilere "cedit" [yeni] numaralar yanında atık [eski] numaraların da belirtilmesinin sebebi çalışmamızın II. Bölümünde bahsettiğimiz 1911 yılında Darülfünun'da çıkan yangında bazı evrakların zarar görmüş olmasıdır. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

arasında kayıtlı 20 öğrenciden; sadece bir kişi 1919 yılında mezun olabilmıştır. Diğer 19 öğrencinin devamsızlıktan dolayı kayıtları silinmiştir. Savaş dönemi kayıt olan öğrencilerin de yer aldığı bu defterde 75-166 arası numaraların tahsis edildiği toplam 74 öğrenci künyesi yer almaktadır. 74 kişiden yukarıda bahsettiğimiz bir öğrenci de dâhil olmak üzere ancak 20 kişi Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerinde mezun olmayı başarabilmiştir. Geri kalan öğrencilerin devamsızlıktan dolayı kayıtları silinmiştir⁶⁰⁶.

Bu iki künye defterindeki veriler kısmen eksiktir. Çünkü kayıtlı öğrenci sayılarının daha fazla olduğu istatistik cetvellerinden anlaşılmaktadır. 1913 yılında tüm sınıflarda toplam 266 öğrenci, 1914 yılında ise mezun olanlar çıkartılıp ve yeni gelenler eklendiğinde mevcudun 201 olduğu görülmektedir. Yeni kayıtlar ile birlikte her yıl ortalama iki yüz kadar öğrenci olması gerekirken bu rakam savaşın yeni cephelere yayılması ile bir anda tek haneli rakamlara kadar gerilemiştir⁶⁰⁷.

Savaşın son senesi olan 1918'e gelindiğinde Türk Lisaniyatı, El sine-yi Samiye Lisaniyatı ve Tarih-i Kadim, Avrupa Tarihi, Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca ve İngilizce zümreleri kayıtlı öğrenci olmadığından dolayı açılmamıştır. Sadece Darülmualimîn talebesine yönelik Fransızca ve Almanca dersleri devam ettirilmiştir⁶⁰⁸. Savaş yıllarında fakültenin öğretim elemanı sayısı yabancı müderrisler ve muavinlerle birlikte atmış geçmiştir. Bu sayı Darülfünun tarihi boyunca fakültenin en geniş akademik kadroya ulaştığı yıllardır⁶⁰⁹. Ancak ne yazık ki savaş boyunca fakültenin

---

⁶⁰⁶ *Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri-II* isimli defterde 1911-1919 arası kayıtlar yer almaktadır. 130 numaradan sonra sadece çift numaralar erkek öğrencilere tahsis edilmiş, 131, 133, 135 gibi tek numaralar ise farklı bir defterde kız öğrencilere verilmiştir. Bu yüzden 75-166 arası 91 numara yer alması gerekirken toplam sayı yine 74'dür. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-8/5 (16).

⁶⁰⁷ 1913-1914 yıllarında Edebiyat şubesine kayıtlı öğrencilerin hangi millet ve mezhepten olduklarına dair ayrıntılı bilgi için bkz, Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri**, Ankara 2000, s. 269.

⁶⁰⁸ Maarif Nezareti her yarıyıl sonunda öğrenci yoklama listelerini fakültelerden talep etmektedir. Edebiyat Fakültesi müdüriyeti yukarıda adı geçen zümrelerin hiç öğrencisi olmadığını ve diğer zümreler için de derslerin yeni teşkilat gereğince darülmualimlerde müderrislerin kontrolünde yapıldığını dolayısıyla ayrıca yoklamaya gerek görülmediğini bildirmiştir. 26 Mart 1334-1918 tarihli müdüriyet-i umumiyenin nezarete yazısı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 115-83, (1336 B 20), lef 2-3.

⁶⁰⁹ **BOA, MF. ALY.** 84-54, (1333) lef 1; **MF. ALY.** 134-126 (1337 § 16); **MF. ALY.** 172-11, (1341 S 12), lef 14; **MF. ALY.** 106-35, (1335 L 19). Ayrıca karşılaştırma için bkz, Cengiz Orhonlu, "Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler", **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul 1973, s. 64.

toplam kayıtlı asli öğrenci ve mezun sayıları bu rakama ulaşamamıştır. Tarihte örneğine az rastlanacak şekilde bu dönemde; bir eğitim kurumunda akademik personel sayısı öğrencilerden daha fazla sayıya sahip olmuştur.

Öğrenci yokluğu özellikle Alman müderrisleri konferans vermek, kitap yazmak gibi farklı alanlarda yoğunlaşmalarını sağlamıştır. Sınıflarda bulunan az sayıdaki öğrencileri bir dershanede toplayıp tüm birinci, ikinci ve üçüncü sınıflara ortak dersler yapan Alman müderrisler arta kalan zamanlarda darülmesailerinde vakit geçirmişler. Mecliste uzun süren ilmi-teorik tartışmalara zemin oluşturan Alman müderrisler, toplantılara da eksiksiz tam kadro katılmayı ihmal etmemişlerdir⁶¹⁰. Türk müderrisler ise Edebiyat Fakültesindeki derslerini verdikten sonra bir de İnas Darülfünun'un Edebiyat Şubesindeki derslerine devam etmişlerdir⁶¹¹.

3. Savaş Dönemi Mezunları

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği beş yıl boyunca fakülteden 27 öğrenci mezun olmuştur. Bu mezunlar 1914, 1915 ve 1916 yıllarına aittir. 1917 ve 1918 yıllarında ise fakülteye yeni öğrenci gelmemesinden dolayı bölümler mezun verememiştir. Mezun öğrencilerin 17 tanesi Darülmualimîn-i Âliye kontenjanından olduğu da belirtilmelidir. Savaş yıllarında diğer fakülteler sayıları azalsa da mezun vermeye devam etmiş ancak Edebiyat Fakültesi kendi tarihinde ilk defa olmak üzere iki dönem üst üste mezun verememiştir. Hukuk Fakültesi de 1915 yılında bir dönem mezun verememiştir⁶¹².

1914 yılında 8 öğrenci mezun olmuş, 1915'de ise bu sayı 11'ye çıkmıştır. 1915 yılında mezun olan 11 öğrencinin dokuz tanesi Darülmualimîn kökenli öğrencilerdir.

⁶¹⁰ Dönemin Meclis-i Müderrisîn reisi Halid Ziya, müstehzi bir edayla onların “kemal-i sadakatle” meclise katıldıklarını ifade etmiştir: “Alman müderrisler, başka yapılacak bir işleri olmadığından meclis müzakerelerinde daima kemal-i sadakatle hazır bulunurlardı. Riyaset mevkiinin sağ tarafında bir yarım halka teşkil ederler ve susarlardı.” Bkz, H. Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**, s.725.

⁶¹¹ İnas Darülfünun'un Edebiyat Şubesindeki öğretim üyesi kadroları için bkz, **BOA, MF. ALY.** 69-88, (1332 Za 8); **MF. ALY.** 69-15, (1332 L 25); **MF. ALY.** 105-142, (1335 N 28); **MF. ALY.** 134-126, (1337 Ş 16)

⁶¹² Örneğin Fen Fakültesi 1917 ve 1918 yıllarında 5 ve 9 olmak üzere toplam 14 öğrenci mezun etmiştir. Bkz, **İstatistik Yıllığı: 1939-1940**, Ankara 1941, s. 490.

Aynı şekilde 1916 yılında mezun olan 8 öğrencinin tamamı Darülmuaallimînden gelen öğrencilerdir. Mezunların yıllara göre dağılımı şu şekildedir⁶¹³:

- 1914: 8 kişi
- 1915: 11 kişi
- 1916: 8 kişi
- 1917: mezun yoktur.
- 1918: mezun yoktur.

Birinci Dünya Savaşının devam ettiği beş yıl boyunca tüm imkânsızlıklara rağmen eğitimlerini yarıda bırakmadan diploma almayı başarabilen bu öğrenciler hakkında daha detaylı bilgi vermek gerekmektedir. 1330 r. /1914 yılı mezunları içerisinde yer alan 9 numara ile kayıtlı 1309 r. Diyarbakır doğumlu ve Keldanî mezhebinden olan Selim Cebrail Efendi, Mekteb-i Sultanî'nin Türkçe kısmından 1911'de mezun olmuş ve aynı yıl Edebiyat Şubesine kayıt olmuştur. Bazı derslerden ikmale kaldığı için bir yarıyıl geç mezun olan Cebrail Efendi, 14 Şubat 1330 [27 Şubat 1915] tarihinde diplomasını almıştır⁶¹⁴.

Aksaray'da Katip Muslihiddin Mahallesinde 24 numaralı hanede ikamet eden Yahya Saim Efendi, 1310 r. İstanbul doğumludur. O da S. Cebrail gibi Mekteb-i Sultanî'nin Türkçe kısmından 1911'de mezun olmuş ve aynı yıl Edebiyat Şubesine kayıt olmuştur. Mekteb numarası 29'dur. 30 Haziran 1330 [13 Temmuz 1914] tarihinde "aliyyülâlâ" derece ile mezun olmuştur⁶¹⁵.

---

⁶¹³ İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri; Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330), nr. 1-8/4 (15); Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330), nr. 1-8/5 (16); C. Orhonlu, a.g.m., s. 64.

⁶¹⁴ Selim Cebrail Efendi, fakültede eğitim gördüğü yıllarda Pangaltı'da Değirmenci sokağında 39 nolu hanede ikamet etmektedir. Babası tüccardan Mihail Efendidir. İkmale kaldığı dersler ve imtihan sonuçları için bkz, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330), nr. 1-8/4 (15).

⁶¹⁵ Yahya Saim Efendi'nin pederinin ismi Ziya Beydir, bütün derslerini ikmale kalmadan zamanında geçmiştir. Birinci sınıfta 6 dersten 50 puan; ikinci sınıfta 11 dersten 102 puan ve son sınıfta 10 dersten 85 puan almıştır. Yabancı dil olarak Fransızca'yı seçmiş ve bütün sınıflarda bu dersten 10 tam puan almıştır.

Ayasofya-ı Kebir Medresesinde ikamet etmekte olan Mehmet Cemaleddin Efendi, 1310 r. İstanbul doğumludur. Halep İdadîsinden 1911’de mezun olmuştur. 1911 yılında girdiği Edebiyat Şubesini “aliyyülâlâ” derece ile bitirmiştir. M. Cemaleddin Efendi çok çalışkan bir öğrencidir. Özellikle ikinci ve üçüncü sınıflarda sadece “Edebiyat-ı Arabiye” dersinden “9” puan almış diğer derslerin hepsinden “10” puan alarak en yüksek notu elde etmiştir⁶¹⁶.

1303 r. Adapazarı doğumlu Ali Haydar Efendi, Eyüp Nişanca Mahallesinde ikamet etmektedir. 15 Ağustos 1321 [28 Ağustos 1905] Darüşşafakadan “tasdikname” ile ayrılan Ali Haydar, altı yıl aradan sonra Edebiyat Şubesine kayıt olmuştur. 30 Haziran 1330 [13 Temmuz 1914] tarihinde “âlâ” derece ile mezun olmuştur. İkinci sınıftaki Fenn-i Terbiye dersini ikmalde geçmiştir⁶¹⁷.

1306 r. Bergama doğumlu Mehmet Halit Efendi, Fatih Kızıtaşında ikamet etmektedir. Mekteb-i Sultanî’nin Türkçe kısmından 1910’da mezun olmuş ve iki yıl aradan sonra 1 Mart 1328 [14 Mart 1912]’de ikinci yarıyılıda Edebiyat Şubesine kayıt olmuş ve 31 Kanun-ı evvel 1330 [13 Ocak 1915]’de “aliyyülâlâ” derece ile mezun olmuştur⁶¹⁸.

55 numara ile fakülteye kayıtlı olan Mehmet Bahaeddin Efendi, 1300 r. İstanbul doğumludur. Vefa İdadîsinden 6 Teşrin-i evvel 1318 [19 Ekim 1902] tarihinde mezun

---

Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

⁶¹⁶ 31 numara ile kayıtlı olan M. Cemaleddin Efendi’nin pederinin ismi Mustafa Kamil Efendi’dir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

⁶¹⁷ Ali Haydar Efendi’nin babasının ismi Mehmet Emin’dir. Birinci sınıfta 6 dersten 47 puan; ikinci sınıfta 11 dersten 91.5 puan ve son sınıfta 10 dersten 82.5 puan almıştır. Yabancı dil olarak Fransızca’yı seçmiştir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

⁶¹⁸ Mehmet Halit Efendi’nin pederinin ismi Tüccar Ahmet’tir. Son sınıfta bir rahatsızlık geçiren M. Halit Efendi, tabip raporu alarak birinci devre imtihanlarına girmemiş ve daha sonraki devrede girerek mezun olmuştur. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

olan M. Bahaeddin, 9 yıl aradan sonra 1911’de Edebiyat Şubesine kayıt yaptırmış ve 30 Haziran 1330 [13 Temmuz 1914] tarihinde “aliyyülâlâ” derece ile mezun olmuştur⁶¹⁹.

Vefa İdadîsi 1911 yılı mezunlarından 58 numaralı Ahmet Enver Efendi, 3 Teşrin-i evvel 1327 [16 Ekim 1911] tarihinde fakülteye kayıt olmuştur. 1308 r. İstanbul doğumludur. Son sınıf dersleri arasında yer alan İlm-i İçtima ve Fransızca’dan ikmale kalmak suretiyle geçen A. Enver bir dönem geç mezun olmuştur. Diplomasını 12 Kanun-ı sani 1330 [25 Ocak 1915] tarihinde almıştır⁶²⁰.

1330 r. /1914 mezunları arasında yer alan ancak bazı derslerden ikmale kaldığı için bir yarıyıl geç mezun olan 61 mekteb numaralı Mehmet Ruşen Efendi, 1308 İstanbul doğumludur. 23 Haziran 1327 [6 Temmuz 1911]’de Mekteb-i Sultanî’nin hem Edebiyat hem de Fünûn kısımlarından mezun olduktan sonra 3 Teşrin-i evvel 1327 [16 Ekim 1911] tarihinde fakülteye kayıt olmuştur⁶²¹. M. Ruşen, üniversite yıllarında Üsküdar’da Pazarbaşı Mahallesinde Miroğlu sokağında ikamet etmiştir. 1330/ 1914 yılı birinci ve ikinci devre imtihanlarına girmeyen M. Ruşen Kanun-ı sani devresinde (üçüncü devre) Edebiyat-ı Türkiye, Felsefe, Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye ve İlm-i İçtima derslerinden imtihan vererek 28 Kanun-ı sani 1330 [10 Şubat 1915] tarihinde “aliyyülâlâ” derece ile mezun olmuştur⁶²².

Mehmet Ruşen, birinci sınıfta Tarih-i Umumî dersini ikmalden geçmiş ve 9 puan almış, ikinci sınıfta ise İktisat dersinden ikmale kalmış ve 5 puan almıştır. Üçüncü sınıfta beş dersten ikmale kalmış ve bu dersleri üçüncü devrede ancak tamamlayabilmiştir.

---

⁶¹⁹ M. Bahaeddin Efendi’nin pederi, Kastamonu nüfus müdürü Mehmet Necip Bey’dir, Anadoluhisarında Otakdere Caddesinde 19 numaralı hanede ikamet etmektedir. Bütün derslerini ikmale kalmadan zamanında geçmiştir. Birinci sınıfta 6 dersten 53 puan; ikinci sınıfta 11 dersten 102 puan ve son sınıfta 10 dersten 76.5 puan almıştır. Yabancı dil olarak Fransızca’yı seçmiştir. Bütün derslerin ortalaması 8.57’dir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

⁶²⁰ A. Enver “âlâ” derece ile mezun olmuştur. Pederinin ismi Ahmet Kemal’dir, Unkapanında Hacı Kadın Mahallesinde Orta sokak 16 numaralı hanede ikamet etmektedir. Künye bilgileri için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

⁶²¹ M. Ruşen, 18 Eylül 1327 [1 Ekim 1911] tarihli dilekçesinde Mekteb-i Sultanî Mezunu olduğunu belirtmiş ve Darülfünun-ı Osmanî’nin Edebiyat Şubesine kabul edilmek için gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: 61 Numaralı Talebe Dosyası**.

⁶²² **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri; Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

Sırasıyla Edebiyat-ı Türkiye dersinden 7 puan, Coğrafya ve Etnografya'dan 10 puan, Felsefe'den 10 puan, Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye'den 5 puan ve İlm-i İçtima'dan 9 puan alarak üçüncü sınıfta 10 dersten toplam 87 puan almıştır. M. Ruşen'in Edebiyat derslerinde diğerlerine göre biraz daha zayıf not aldığı görülmektedir⁶²³.

1331 r. /1915 mezunları arasında yer Coğrafya zümresinin faaliyetlerini anlatırken bahsettiğimiz Sadi Efendi⁶²⁴, Darülfünun İhtiyat sınıfından 23 Temmuz 1328 [5 Ağustos 1912] tarihinde mezun olarak Edebiyat Fakültesine kayıt olmuştur. 2 Haziran 1331 [15 Haziran 1915] tarihinde aliyyülâlâ derece ile mezun olmuştur⁶²⁵. Sadi Efendi daha öğrencilik yıllarında hocalarının gözüne girmiş ve kendisine fakültenin yazışmalarını yürütmek üzere kâtiplik yapması teklif edilmiştir. Sadi Efendi derslerde hocaların anlattıkları konuları düzenli olarak not alıp onları forma halinde bastırılmasını sağlamıştır⁶²⁶. Maarif Nezareti onun memuriyetini öğrenci olduğu için onaylamamış ancak günlük bir meci diye yevmiye ile bu işi geçici olarak yapmasına müsaade etmiştir⁶²⁷. Hamit Sadi mezun olduktan sonra fakülte bünyesinde Coğrafya Darülmesaiisi için 800 kuruş maaşla 1 Kanun-ı sani 1332 [14 Ocak 1917] tarihinden itibaren müstahzırlık görevine tayin olmuştur⁶²⁸. Daha sonra sırasıyla mukarrirlik, muavinlik, muallimlik ve müderrislik unvanlarına sahip olmuştur.

---

⁶²³ 61 numaralı öğrenci Mustafa Eşref'in oğlu ve 1918'de yayımlanan "Diyorlar ki" isimli eserin sahibi meşhur edebiyatçı Ruşen Eşref Ünaydın'dır. M. Ruşen'in künye bilgileri ve üç yıl boyunca aldığı notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15); Nuri Sağlam, "Diyorlar ki" Muharriri Çeşmeler Kâşifi İstanbul Seyyahı Ruşen Eşref Ünaydın, İstanbul 2004, s. 3- 68.

⁶²⁴ 7 numrada kayıtlı Sadi Efendi'nin künye defterinde şu bilgiler yer almaktadır: 1308 r. İstanbul doğumlu, Babasının ismi Hakkı Bey'dir, Eğitim öğretim gördüğü yıllarda Divanyolunda Firuzağa Mahallesi Toprak sokakta 3 numaralı hanede ikamet etmektedir. Lise mezunu olmadığı anlaşılan Sadi Efendi, Darülfünun ihtiyat sınıfından 23 Temmuz 1328 [5 Ağustos 1912] tarihinde mezun olmuş ve 1 Eylül 1328 [14 Eylül 1912]'de Edebiyat Fakültesine kabul edilmiştir. Sadi Efendi, yabancı dil olarak Almancayı tercih etmiştir. Darülfünun'da bulunduğu üç yıl süresince gördüğü dersler ve bu derslerden aldığı puanlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330 Senesi)**, nr. 1-8/4, (15).

⁶²⁵ **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunın Defteri.**

⁶²⁶ Hamit Sadi 15 Teşrin-i sani 1331 [28 Kasım 1915] tarihli dilekçesinde fakülte müdüriyeti tarafından resmen ve Meclis-i Müderrisin reisi tarafından da şifahen katiplik teklifi yapıldığını bildirmiştir. Bu dilekçesinde ders notlarını nasıl tuttuğunu da anlatmaktadır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 86-7, (1334 S 1), lef 2.

⁶²⁷ **BOA, MF. ALY.** 80-47, (1333 B 22).

⁶²⁸ **BOA, MF. ALY.** 102-98, (1335 Ca 5), lef 85.

Sadi Efendi'nin 1915 yılında mezun olduktan hemen sonra askere çağrıldığı ve Erkan-ı Harbiye Harita Dairesinde istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Sadi Efendi, askerlik hizmetinde 8 ay kalmış, rahatsızlığı nedeniyle önce üç ay hava değişimi almış ve daha sonra da askerliğe elverişsiz raporu alarak ordudan ayrılmıştır⁶²⁹.

Rus teb'asından olması dolayısıyla seferberlik emrinden muaf olan Emirhan oğlu Ahmed Efendi, Darümuallimînin rüştiye kısmından mezun olduktan sonra 1 Mart 1328 [14 Mart 1912] tarihinde fakülteye kayıt olmuştur. Ahmet Efendi, 1885 Kazan doğumlu ve Rus Müslümanlarındandır. Divanyolunda ikamet etmektedir. Bazı derslerden ikmale kalsa da 22 Haziran 1331 [5 Temmuz 1915] tarihinde "aliyyülâlâ" derece ile mezun olmayı başarmıştır⁶³⁰.

1915 yılında mezun olan 11 kişiden Sadi Efendi ve Ahmet Efendi haricindeki 9 kişi Darümuallimîn kontenjanındandır. Yukarıdaki satırlarda ifade edildiği gibi 1916 yılında mezun olan 8 öğrencinin tamamı da Darümuallimîn kökenlidir. Bu öğrenciler fakültenin asli öğrencisidir ancak yatılı olarak Darümuallimîn yatakhanelerinde kalmaktadır ve bütün ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmaktadır⁶³¹. Darümuallimîn öğrencilerinin mezun olduktan sonra öğretmen olmaları şart olduğundan ülkedeki öğretmen ihtiyacı da göz önünde bulundurularak seferlikte eğitimlerini tamamlamalarına müsaade edilmiştir. 1915 ve 1916 yıllarında mezun olan Darümuallimîn kontenjanlı öğrencilerin toplam sayısı 17 kişidir. Bu öğrenciler arasında Ermeni vatandaşların yoğunlukta olduğu görülmektedir. 1915 mezunları arasında yer alan Ârâm ve Ohannes Efendiler Van'dan gelmişler ve yatılı öğrenci olarak eğitimlerini

⁶²⁹ BOA, MF. ALY. 90-41, (1334 Ca 24); MF. ALY. 90-91, (1334 C 4).

⁶³⁰ 30 numara ile kayıtlı Ahmet Efendi'nin pederinin ismi Emirhan Efendi'dir. Öğrencinin künye bilgileri ve üç yıl boyunca aldığı notlar için bkz, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330), nr. 1-8/4 (15).

⁶³¹ Darümuallimîn, 17 Temmuz 1912 tarihli bir irade-i seniye ile Âli statüye kavuşturulmuştur. [Bkz, Düstur, II. Tertip, C. 4, s. 568]; 1912 yılından itibaren Âli sınıfları tekrar düzenlenen Darümuallimîn'in yüksek kısım öğrencileri Darülfünun Fen ve Edebiyat Fakültelerine aktarılmıştır. [Bkz, BOA, MF. ALY. 25-137, 1330 R 22]; 1913- 1914 eğitim öğretim yılından itibaren başlanan uygulama neticesinde birinci sınıfı Darümuallimîn'de gören öğrenciler; ikinci ve üçüncü sınıf derslerine dahil olmuşlardır. 1329-1330 [1913-1914] ders yılından itibaren başlayan bu yapı Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Darümuallimîn Âli hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz, F.Reşit Unat, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara 1964, s. 34-36; Cemil Öztürk, Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara 1996, s. 20-29.

tamamlamışlardır. Maraş'tan Yerbant ve Haçin'den (Muş) Kivork Efendiler Edebiyat Fakültesinden mezun olan öğrenciler arasında yer almışlardır. Tabiiyat Şubesinden naklen gelen 263 numaralı Hayik Efendi de Ermeni kökenli öğrenciler arasında yer almaktadır. Kendisi Felsefe Bölümünü tercih ederek bu bölümden 1916 yılında mezun olmuştur. 1915 yılında dört ve 1916 yılında bir kişi olmak üzere toplam beş Ermeni öğrenci fakülteden mezun olmayı başarmıştır⁶³².

II. Meşrutiyet devrinde Darülfünun'a artan ilgi neticesinde Balkanlardan da önemli miktarda öğrenci gelmiştir. Bu öğrenciler içerisinde Edebiyat Fakültesi diploması almayı hak kazananlar şu şekildedir: 1915 mezunları arasında Kosova'dan Ali Murtaza⁶³³ ve Cemal Efendi⁶³⁴; Ohri'den Ahmet Necmeddin⁶³⁵, Selanik'ten Osman Nusret⁶³⁶ ve Üsküp'ten Mehmet Samih Efendiler⁶³⁷ başarıyla eğitimlerini tamamlayarak fakülteden mezun olmuşlardır⁶³⁸.

1915-1916 ders yılında yeni teşkilat ile bölümlere ayrılan Edebiyat Fakültesi ilk bölüm mezunlarını 1916 yılında vermiştir. Fakülte idaresi son sınıftaki mevcut öğrencilerin seçtikleri dersleri ve notlarını da dikkate alarak; onlara üç farklı diploma

---

⁶³² Ârâm, Ohannes, Yerbant, Kivork ve Hayik Efendilerin künye bilgileri ve sınavlardan aldıkları notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**

⁶³³ Kumanovalı, Kosava-Üsküp. Künye bilgileri ve sınavlardan aldığı notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**

⁶³⁴ Brana'lı, Kosava-İpek; Cemal Efendi, 1916 yılında 294 mekteb numarası ile Edebiyat Bölümünden mezun olmuştur. Pederinin ismi Abdullah Ağa'dır. Künye bilgileri ve sınavlardan aldığı notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**

⁶³⁵ Ahmet Necmeddin, Makedonya- Ohri'lidir. Pederinin ismi Kamil Beydir, kendisi 1916 yılında 262 mekteb numarası ile Tarih-Coğrafya Bölümünden mezun olmuştur. Künye bilgileri ve sınavlardan aldığı notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**

⁶³⁶ Osman Nusret, Mustafa Efendi'nin oğludur, 1312 r. Selanik doğumludur. 1916 yılında 264 mekteb numarası ile Tarih-Coğrafya Bölümünden mezun olmuştur. Künye bilgileri ve sınavlardan aldığı notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**

⁶³⁷ M. Samih, Ahmet Hamdi Efendi'nin oğludur, 1311 r. Üsküp doğumludur. 1916 mezunları arasında yer alan Samih Efendi'nin mezun olduğu bölüm belirtilmemiştir. Mekteb numarası 53'tür. Künye bilgileri ve sınavlardan aldığı notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**

⁶³⁸ Balkanlardaki yer adlarının okunuşları için "Osmanlı Yer Adları Sözlüğü" isimli esere müracaat edilmiştir. Nuri Akbayar, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, II. Baskı, İstanbul 2003.

vermiştir. Bu sene Edebiyat Bölümünden bir kişi, Felsefe Bölümünden dört kişi ve Tarih-Coğrafya Bölümünden iki kişi mezun olmuştur. Sekiz kişiden arda kalan bir kişinin bölümü belirtilmemiştir. Öğrencilerin tamamı Darümuallimîn kökenli olduğunu daha önce ifade etmiştik.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİNDE EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında her bakımdan zor günler geçiren Edebiyat Fakültesi Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra başlayan süreçte daha zor günler geçirmiştir. 13 Kasım 1918 tarihinde İtilâf Kuvvetlerinin İstanbul'a gelmesi ve ülkenin her köşesinde devam eden işgaller sebebiyle fakültede eğitim ve öğretim zaman zaman durma noktasına gelmiştir. Yaşanan olumsuzluklar fakülte yönetimini farklı arayışlara girmesine sebep olmuştur. Bir anlamda özellikle 1919 yılı Edebiyat Fakültesi için çok verimli geçmiştir. Şartların elverişsiz olması bazı düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Mütarekenin ilk yılında Edebiyat Fakültesinde birçok ilkler yaşanmıştır. Örneğin fakülte kendi lisans ve doktora sınav talimatnamesini hazırlayarak yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Yine ilk defa Edebiyat Fakültesi talebelerine yönelik rehber kitapçıklar yayınlanmıştır. Dönemin başından itibaren kız öğrenci kabulüne başlanmıştır. Uzun zamandır üzerinde çalışılan ve fakülte mensuplarının ısrarla çıkmasını istediği Darülfünun kanunu 11 Ekim 1919 tarihinde "nizamname" şeklinde yayınlanarak fakültelere ilmi ve idari özerklik kazandırılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde fakültenin akademik kadrosunda büyük değişiklikler yaşanmıştır. 22 Mart 1919 tarihli kararname ile birçok öğretim üyesi kadro dışı kalmıştır. Bu arada Lisan Mektebi'nin kapatılması ile öğretim üyelerinin çoğu tekrar eski kadrolarına dönmüştür. Mütarekenin ilerleyen günlerinde gelişmeler devam etmiştir. Örneğin 16 Mart 1920

tarihinde Darülfünun İngiliz askerlerince işgal edilmiştir. Kısaca temas ettiğimiz bu ve benzeri gelişmeler dördüncü bölümde incelenecektir.

A. YABANCI MÜDERRİSLERİN AYRILMASI VE BOŞTA KALAN KÜRSÜLERİN DÜZENLENMESİ

1. Yabancı Müderrislerin Türkiye’den Ayrılması

1918-1919 Eğitim öğretim yılının başında yabancı müderrislerin durumu sıkıntıya girmiştir, onların varlığı İtilâf Kuvvetlerini rahatsız etmiştir. Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilâf yetkilileri Almanya ve diğer müttefiklere ait Türkiye’de bulunan tüm uzmanların sözleşmelerine son verilmesini istemiştir⁶³⁹. Bu anlamda “*ahval-i hazırayı siyasiyeden*” dolayı Darülfünun’da görevli yabancı müderrislerin 6 Teşrin-i sani 1334 [6 Kasım 1918] tarihinde görevlerine son verilmiştir⁶⁴⁰. Kendilerine Maarif Nezareti tarafından birer takdirname verilen yabancı müderrisler Almanya’ya ait “Corcovada” gemisi ile 20 Aralık 1918 tarihinde ülkeyi terk etmişlerdir⁶⁴¹. Yabancı müderrisler dostane bir şekilde Türkiye’den ayrılmışlardır⁶⁴². Onların gitmesi ile birçok kürsü ve ders boş kalmıştır⁶⁴³. Meclis-i Müderrisîn bu dersleri düzenlemek için bir sömestrden fazla bir süre uğraşmıştır.

2. Darülmesailer ve Kürsülerde Yeni Düzenlemeye Gidilmesi

a. Darülmesailerin Birleştirilmesi

Yabancı müderrislerin Türkiye’den ayrılmasından sonra Maarif Nezareti ekonomik sıkıntılarının da etkisiyle ilk planda Darülfünun içinde ve bina dışında çeşitli

⁶³⁹ F. Reşit Unat, **Türkiye’de Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964, s. 56; Tahir Hatipoğlu, **Türkiye Üniversite Tarihi (1845-1997)**, Ankara, 1998, s. 53.

⁶⁴⁰ **BOA, MF. ALY.** 125-36, (1337 Ra 8); Sözleşmelerin iptal edildiğini Darülfünun Müdür-i Umumiliği, Edebiyat Fakültesine 6 Teşrin-i sani 1334 [6 Kasım 1918] tarihinde bildirilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, ZN.4, 6 Teşrin-i sani 1334.

⁶⁴¹ Kemal Turan, **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, İstanbul 2000, s.110.

⁶⁴² M. Gencer, **a.g.e.**, s.140.

⁶⁴³ Ali Arslan, “Osmanlıdan Cumhuriyete Darülfünun Edebiyat Fakültesi”, **Bilim Sosyolojisi, Bilim Tarihi ve Yöntem -Sosyoloji Yıllığı 16-**, İstanbul 2007, s. 767.

konaklarda açılan darülmesaiiler için bir düzenlemeye gitmiştir. Diğer fakültelere ait olanlar da dâhil olmak üzere darülmesaiilerin tamamı Darülfünun binasına taşınarak bölüm adlarına göre bir çatı altında birleştirilmiştir⁶⁴⁴. Örneğin Saffet Paşa Konağında açılan Mortmann'ın Usul-ı Tarih ve Tatbikatı, Giese'nin Ural Altay Lisanları Mukayeseli Sarfı ve Eckhard Unger'in Ulum-ı Muavene-i Tarihiye darülmesaiileri kapatılarak “*Tarih Darülmesaiisi*” adı altında bira araya toplanmıştır. Darülmesaiiler Alman müderrisler gittiği için kapatılmıştır, ancak bu darülmesaiilerin birleştirilmesinin diğer bir sebebi de kiralık binaların ücretlerinin maarif bütçesine yüklediği masraflardır. Mütareke imzalandıktan sonra, savaş zamanı el konulan İtilâf Kuvvetlerinin İstanbul'daki eğitim kurumlarına ait binalar iade edildiği için Maarif Nezareti bina bulmakta zorlanmıştı⁶⁴⁵. Bundan dolayı hem Türk hem de yabancı eğitim kurumları arasında yer değişiklikleri yapılmıştır.

b. Darülmesaiilerden Gelen Kütüphanelerin Düzenlenmesi

Darülmesaiiler içersinde yer alan kütüphanelerin Edebiyat Fakültesine taşınması ve bu binalardan gelen yüklü miktardaki kitapların düzenlenmesi fakülte yönetimini zor durumda bırakmıştır. *Tarih-i Kadim Darülmesaiisi* 'nin demirbaş listesinde tam 304 parça eşya çıkmıştır⁶⁴⁶. Bu eşyaların büyük bir kısmı da kitaptır. Alman müderrislerin özellikle Almanya'dan sipariş ettikleri ders araç gereçleri darülmesai kütüphanelerinde birikmiştir. Birçoğu yabancı dilde basılmış ve nadir eserlerden oluşan kitapların muhafazası ve kataloglarının hazırlanmasında kütüphane memurları yetersiz kalmıştır. Kitapların düzenlenmesi için Alman müderrislere yardımcı olan muavinlerin bir kısmı kütüphanede istihdam edilmiştir. Yakup Habib, Abdulvahap ve M. Ali Rıfat Beyler bu

---

⁶⁴⁴ “*Muhtelif binalarda bulunan darülmesaiilerin Darülfünun binası altında tevhid edilmesine*” dair kararname için bkz, **BOA, MF. ALY.** 127-54, (1337 R 20).

⁶⁴⁵ 16 Aralık 1918 tarihinde Şehzadebaşındaki İbrahim Ağa Konağında açılan Tarih Darülmesaiisi Darülfünun binasına taşınmış onun yerine de Zükür ve İnas Sanayi-i Nefise Mektepleri nakledilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 125- 60, (1337 Ra 14), lef 1-2.

⁶⁴⁶ **BOA, MF. ALY.** 172-15, (1341 S 13).

işle görevlendirilmiştir⁶⁴⁷. Ayrıca Darülfünun Kütüphanesi-i Umumisi kapatılması üzerine⁶⁴⁸ Seyyid Abdulkadir Nuri, Recep Ferid, Ragıp Hulusi, İsmail Efendi gibi isimler fakülte kitaplığında istihdam edilmişlerdir. Farsça muallimi iken kütüphane memuru yapılan Abdulkadir Nuri bu durumdan memnun kalmamış ve verilen görevleri hakkıyla yerine getirmemiştir⁶⁴⁹. Dönemin fakülte müdürü M. Emin [Erişirgil] bir kelime bile Fransızca bilmeyen bazı memurların bu katalogları hazırlamaktan aciz olduklarını bildirmiştir⁶⁵⁰. Dağınık halde bulunan eserlerden ne öğrenci ne de öğretim elemanları faydalanabilmektedir, bu duruma çare arayan fakülte müdürü nezaretten ehliyetli kişilerin bu işle görevlendirilmesini istemiştir⁶⁵¹. Kitapların düzenlenmesi konusunda bölüm hocaları da gerekli ihtimamı göstermişlerdir. Örneğin *Coğrafya Datürlmesaisi*'ne ait eşyalar hamalların sırtında dağınık bir şekilde fakülteye taşınmış bunların yerleştirilmesi için Coğrafya müderrisi Faik Sabri Bey geçe gündüz çalışarak bu kitapları düzenlemiştir. Geceleri fakültede kalan Faik Sabri bu değerli kitapların zayi olmaması için çok gayret sarf etmiştir⁶⁵².

Kütüphane odalarında yer bulunamayan bazı ders aletlerine Darülmualimin ve Darülmualimât idarecileri talip olmuştur. Ancak bu malzemeler onlara verilmemiştir⁶⁵³. Yine Şehzadebaşındaki İbrahim Ağa Konağından taşınan Tarih Darülmesaisinin store

---

⁶⁴⁷ Muavinlerin görevlendirilmesi konusunda 31 Aralık 1918 tarihli fakülte müdüriyetinin yazısına 6 Ocak 1919 tarihinde nezaret olur vermiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 126-58, (1337 R 3).

⁶⁴⁸ 27 Mart 1919 tarihinde kurulan ve beş ay gibi bir süre sonra kapatılan Darülfünun Kütüphanesi için Edebiyat Fakültesinden Necip Asım müdür olarak tayin edilmiştir. Bu genel kütüphanenin kapatılması üzerine kitaplar tekrar fakültelerde bölümlere göre düzenlenmesi istenmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 131-94, (1337 C 27), ayrıca kapatılması ile ilgili kararname için bkz, **MF. ALY.** 138-60, (1337 Z 20); **MF. ALY.** 137-56, (1337 Za 14).

⁶⁴⁹ **BOA, MF. ALY.** 138-60, (1337 Z 20).

⁶⁵⁰ Abdulkadir Nuri Bey beş aydır kütüphaneye uğramadığı, Recep Ferid'in 2000 kuruş maaş aldığı halde hiçbir bir bilgisi olmaması gibi kütüphane memurları hakkında şikâyetler ve fakülte mezunlarından Ragıp Hulusi'nin bu iş için teklif edilmesi hakkında bkz, **BOA, MF. ALY.** 145-2, (1338 C 1); bu şikâyetler üzerine memurların yerleri değiştirilir, bkz, **BOA, MF. ALY.** 154-43, (1339 R 19).

⁶⁵¹ **BOA, MF. ALY.** 138-60, (1337 Z 20).

⁶⁵² M. Emin, "Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında" **Milli Mecmua**, Sayı: 552, nr. 34, 1 Nisan 1341-1921.

⁶⁵³ Tarih-i Kadim Kütüphanesi depolarında bulunan bazı ders araç ve gereçlerini isteyen Darülmualimât müdüriyetine bu malzemelerin Yunan-ı Kadim ve Eski Roma tarihi muallimi Fazıl Nazmi Bey tarafından derslerde kullanılması düşünüldüğünden dolayı verilemeyeceği bildirilmiştir. [Bkz, **BOA, MF. ALY.** 138-79, (1337 Z 25)]; aynı şekilde Almanya'dan gelen malzemelerle donatılan psikoloji laboratuvarındaki malzemelere Darülmualimin idaresi talipli olmuştur. Detayları için bkz, **BOA, MF. ALY.** 142-21, (1338 Ra 2).

perdelerini bina sahibi müzayede usulü ile satın almak istemiş ancak buna müsaade edilmemiştir⁶⁵⁴.

Darülmesaielerde görevli müstahdem, kâtip gibi görevlilerin çoğunun işine son verilmiştir. Aynı şekilde Alman müderrislere lisan yönünden yardımcı olan müderris muavinlerinin de görevlerine son verilmiştir. Edebiyat Fakültesinde tüm darülmesaieler bölüm adlarında göre Felsefe, Edebiyat, Tarih ve Coğrafya Darülmesaieleri altında birleştirilmiş diğerlerin faaliyetlerine son verilmiştir. Bu dört darülmesai direkt fakülteye karşı sorumlu tutularak bölüm öğretim üyelerinin hizmetine sunulmuştur⁶⁵⁵.

c. Mektep ve Terbiye Müzesi

Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey'in Maarif Nezareti bünyesinde aldığı üst düzey idari görevleri esnasında bulunduğu konumun imkânlarından yararlanarak bir Terbiye müzesi ve kütüphanesi oluşturmuştur⁶⁵⁶. İlk kurulduğu günlerde Terbiye Darülmesaiisine bağlı bir kütüphane olarak faaliyet gösteren kurum, Mütarekeden sonra Mektep ve Terbiye Müzesi ismini almıştır. Müzenin müdürü İsmail Hakkı Beydir, müdür yardımcılığı görevini ise muavinlerden M. Ali Rıfat Bey üstlenmiştir⁶⁵⁷. Daha sonra bu göreve Şekip Bey atanmıştır⁶⁵⁸. Müzenin dâhili işlerini yürüten bir de hademesi bulunmaktadır⁶⁵⁹. Müzede bir çini soba ve sekiz adet duvarlarda ışıktandırması olmayan çeşitli tablolar yer almaktadır⁶⁶⁰.

Memlekette terbiyeye dair içtimai malumatı toplamak, telif etmek ve terbiye hakkında yapılacak çalışmalara yardımcı olmak üzere açılan Mektep ve Terbiye

⁶⁵⁴ BOA, MF. ALY. 126-106, (1337 R 12), lef 2.

⁶⁵⁵ Fakülte kütüphanesinin Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bu dağınıklıktan kurtulamadığı anlaşılmaktadır. Nişantaşı Sultanîsinde Fransızca muallimi olan F. Ethem Karatay, 1924 yılında fakülte kütüphanesini düzenlemek üzere görevlendirilmiştir. Bkz, Semavi Eyice, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Tarihesine Dair", **Sosyoloji Dergisi**, III. Dizi, Sayı:4, Yıl: 1993-1995, İstanbul 1997, s. 1-8.

⁶⁵⁶ İ. Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, s. 208.

⁶⁵⁷ BOA, MF. ALY. 126-58, (1337 R 3).

⁶⁵⁸ BOA, MF. ALY. 128-41, (1337 Ca 8).

⁶⁵⁹ Mütareke günlerinde müzenin hademesi Mustafa Ağa'ya elbise yardımı yapılmaktadır. Bkz, BOA, MF. ALY. 135- 113, (1337 N 18).

⁶⁶⁰ BOA, MF. ALY. 150- 58, (1338 Z 17), lef 1.

Müzesi'nin kuruluş amacı ve görevleri şu şekilde açıklanabilir⁶⁶¹: Mekteplerin, bütün talim ve terbiye müesseselerinin binaları, planları ve eğitim öğretim faaliyetleri, öğrencilerin ahlaki, bedeni ve fikri hallerini gösteren eserler, istatistikler, okullardaki ceza ve mükâfat usulleri, devam ve devamsızlık vakaları gibi konularda bilgi ve belge toplamak ve toplanan malzemelerden rehber kitaplar yayınlamak müzenin görevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca memleketteki maarif haritalarını kayıt ve tespit etmek, muhtelif memleketlerin talebelerine ait fotoğrafları derlemek, talebelerin yaptığı el işlerine ait örnekleri sergilemek, talim ve terbiye hakkında yazılmış her türlü eseri müze kütüphanesine kazandırmak da müzenin kuruluş amaçları arasında bulunmaktadır.

Müze müdürü İsmail Hakkı Bey, Türk Eğitim Tarihi ve Maarif Nezareti teşkilatına dair özellikle Emrullah Efendi'den itibaren biriken kanun metinlerini ve Emrullah Efendinin el yazısından oluşan müsveddeleri bu müzeye kazandırmıştır. Çok zengin ve nadir eserlere sahip olan Mektep ve Terbiye Müzesi İsmail Hakkı Bey'in himayesinde 1933 yılına kadar varlığını korumuş ve onun Darülfünun'dan ayrılması ile birlikte kapatılmıştır⁶⁶².

d. Kürsü ve Derslerin Düzenlenmesi

1918-1919 Eğitim öğretim yılının başladıktan sonra Kasım ayının ortalarında görevlerine son verilen Alman müderrislerin kürsüleri bir anda boş kalmıştır. 11 kişilik kadrosuyla önemli bir sayıya ulaşan yabancı öğretim üyelerinin dersleri boş kalmaması için fakülte meclisi Kasım ayında dört kez toplantı yaparak bu dersler hakkında önemli kararlar almıştır.

Yabancı müderrislerin görevlerine son verildiğine dair nezaret tezkeresinin okunduğu 6 Teşrin-i sani 1334 [6 Kasım 1918] tarihli celsede bu derslerin nasıl idare

---

⁶⁶¹ 1921- 1922 ders yılından itibaren talebe rehberlerinde Mektep ve Terbiye Müzesinin kısa tanıtımı yer almıştır. Bkz. **Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, 1337 - 1338 Seneyi Dersiyesi**, İstanbul, Matbaa-i Amire 1337, s. 69-70.

⁶⁶² İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 208.

edilmesi gerektiği hakkında yapılan konuşmalar sonunda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür⁶⁶³.

Öncelikle Tarih-i Felsefe muallimi M. Emin Bey, mevcut durumu fırsat bilmek suretiyle zaten fazla olan ders programındaki bazı gereksiz derslerin çıkartılmasını ileri sürmüştür. Bu fikri Faik Sabri ve İbrahim Necmi Beyler de desteklemiştir. İlk ortaya atıldığında hemen kabul edilmeyen bu görüş ilerleyen zamanlarda ekonomik ve diğer zorlukların etkisi ile ağırlık kazanacaktır. Meclisin genel görüşü ise tüm tekliflerin bir komisyon tarafından değerlendirilmesi ve orada müzakere edilip daha sonra karara bağlanması şeklindedir. Fakülte müdürü M. İzzet Bey meselenin komisyon tarafından çözümünü desteklemiş ancak şimdilik bir geçici bir çözüm bulunmasını ve nezarete bu doğrultuda cevap verilmesini teklif etmiştir. Müdür Bey'in teklifi üzerine; ilk planda müderris muavinlerinin ve diğer kürsü hocalarının vekâleti ile dersler yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Geçici olarak düzenlenen derslerin yeni öğretim üyeleri şu şekilde tespit edilmiştir⁶⁶⁴:

Ancshutz'un vermekte olduğu derslerden İlm-i Ruh-ı Tecrübî ve İlm-i Terbiye-i Tecrübî şimdilik boş kalması, Tarih-i Terbiye dersinin ise Terbiyevî İctimaiyat ismiyle İsmail Hakkı Bey tarafından okutulması, Fizyoloji ve Ruhiyat derslerinin ise eskiden olduğu gibi muallim Cevdet Bey tarafından okutulması yönünde karar alınmıştır.

Dr. Obst'un üzerinde olan derslerden Tabii Coğrafya ve tatbikat derslerinin Faik Sabri Bey tarafından, diğer dersi Beşeri Coğrafya'nın ise mukarrir Macit Bey tarafından okutulması; Ekchard Unger'ın Ulum-ı Muavene-i Tarihiye dersinin muallim Abdülvahab Bey ve Bergstrasser Bey'in El-sine-i Samiye Mukayeseli Sarfi dersinin muallim Avram Galanti Efendi tarafından geçici olarak idaresi ve Richter Bey'in Alman Tarih-i Edebiyatı dersinin Garp Tarih-i Edebiyatı'na dâhil olmasından dolayı kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Giese Bey'in Ural-Altay Lisanları Mukayeseli Sarfi dersinin mukarrir Cevad Bey tarafından yardımcı olunmak şartı ile Necib Asım Bey tarafından ve Mortmann

---

⁶⁶³ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 4, 6 Teşrin-i sani 1334-1918.

⁶⁶⁴ Aynı vesika.

Bey'in Usul-i Tarih dersinin muallim Kazım Şinasi Bey tarafından geçici olarak idaresi kararlaştırılmıştır.

Lehman -Haupt Bey'in Akvam-ı Kadime-i Şarkiye, Yunan ve Roma Tarihi dersi ve Jacoby Bey'in Mabadü't-tabia ve Mezsaros Bey'in Etnografya derslerinin daha sonraki toplantılarda gündeme alınması kararlaştırılmıştır.

Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri 20 Kasım 1918 tarihinde tekrar toplanarak "münhal dersler" hakkında Maarif Nezareti'nden gelen 16 ve 19 Kasım tarihli tezkereleri gündeme almıştır. Nezaret, boş kalan dersler hakkında meclisin bir karar vermesini; bu bağlamda lüzumlu kürsüler-dersler için iki adayın belirlenmesini ve kaldırılması düşünülen dersler var ise onların da belirtilmesini istemiştir⁶⁶⁵. Meclis-i Müderrisîn boş kalan dersler hakkında ön çalışma yapmak üzere Necib Asım, Faik Sabri, Ahmet Refik, Mehmet Emin ve İbrahim Necmi Beylerden oluşan bir komisyon kurulmasını kararlaştırılmıştır. Meclis-i Müderrisîn bu komisyonun hazırladığı rapor üzerine bir hafta sonra tekrar iki gün üst üste toplanmıştır. 27 ve 28 Kasım tarihlerinde gerçekleşen bu toplantılarda komisyonun hazırladığı rapor üzerinde görüşülmüş ve kaldırılacak veya devam edecek dersler hakkında biraz daha somut kararlar alınmıştır⁶⁶⁶.

Komisyonun hazırladığı rapor doğrultusunda meclisin dersler hakkındaki kararları şu şekildedir⁶⁶⁷: Garp Tarih-i Edebiyatı zaten var olduğu için ayrıca İngiliz, Fransız ve Alman Tarih-i Edebiyatlarına gerek görülmemiş ve bu dersler Garp Tarih-i Edebiyatı içinde gösterilmek şartıyla kaldırılmıştır. Bu karar alınırken meclis toplantısında bulunmayan dersin müderrisi Halid Ziya Bey karara itiraz etmiş ve daha sonraki toplantılarda İngiliz, Fransız ve Alman Tarih-i Edebiyatları tekrar programa kısa bir süreliğine eklenmiş ancak 22 Mart 1919 tarihli kadro tenkisinde bu derslerin öğretim üyeleri tasfiye edildiğinden yeniden baştaki duruma dönmüştür. Alman Dili ve Edebiyatı kürsüsünde müderris muavini olan Fazıl Berki Bey'in de görevine son

---

⁶⁶⁵ Maarif Nezaretinden gönderilen 16 ve 19 Kasım 1918 tarihli tezkereler üzerine mecliste cereyan eden konuşmalar ve alınan kararlar için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 5, 20 Teşrin-i sani 1334-1918.

⁶⁶⁶ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 6, 27 Teşrin-i sani 1334-1918.

⁶⁶⁷ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 7, 28 Teşrin-i sani 1334-1918.

verilmiştir. Fransızca muallimi Şerif Bey ise Garp Tarih-i Edebiyatı kürsüsüne geçmiştir.

Ural-Altay ve Elsine-i Samiye Lisanları Mukayeseli Sarfı kürsülerinin kadroları boş bırakılmak suretiyle korunması düşünülmüştür. Bu derslerin bazı kısımlarını okutmak üzere muallim Ahmet Cevat ve muallim Avram Galanti Beylerin Türk Lisanı Tarihi kürsüsüne bağlı olarak İlm-i Elsine dersini yürütmeleri kararlaştırılmıştır.

Fenn-i Terbiye grubuna ait dersler Terbiye Kürsüsü altında birleştirilmiş ve müderrisliğine de İsmail Hakkı getirilmiştir. Tecrübî Ruhیات kürsüsünün kadrosu boş bırakılmış şimdilik bu dersi fizyoloji muallimi Dr. Cevdet Bey'in okutması kararlaştırılmıştır.

Ziya Gökalp'ın teklifi ile Macaristanlı öğretim üyesi Mezsaros'un Etnografya kürsüsü kaldırılmış, bu dersin bazı kısımları Beşeri Coğrafya dersinde işlenmesi kararlaştırılmıştır.

Tarih Bölümü'nde Tarih ve Medeniyet kürsüsü kaldırılmış, Sanayi-i Nefise Tarihi kürsüsü için aday gösterilen Sanayi-i Nefise müzesi müdürü Halil Bey sağlık nedenleri ile bu teklifi geri çevirmiş ve daha sonraki toplantılarda bu kürsü de kaldırılmıştır⁶⁶⁸. Asar-ı Atıka dersi de uzmanı bulunamadığı için kaldırılmıştır.

Usul-i Tarihe ait konular mevcut Tarih müderrisleri ve muallimleri tarafından konferanslarda işlenmek üzere Usul-i Tarih ve Ulum-ı Muavene-i Tarihiye kürsüleri kaldırılmıştır. Ulum-ı Muavene-i Tarihiye kürsüsüne bağlı olan Abdolvahap Bey de naklen Coğrafya Bölümü'ne alınmıştır.

Dönemin başlarında programda yer alan yabancı müderrislere ait derslerin korunması konusunda mecliste beliren eğilim bütçenin elverişsiz olması ve İtilâf Kuvvetlerinin İstanbul'da takındıkları tavırlar yüzünden ikinci dönemden itibaren bu derslerin kaldırılması konusunda kararlar alınmak zorunda kalmıştır. Meclis-i Müderrisîn Reisi Ali Ekrem Bey, o günlerde Maarif Nezareti makamında bulunan Dr. Rıza Tevfik Beyle görüşmesinden bahsederek şartların ne kadar olumsuz olduğunu

---

⁶⁶⁸ Edebiyat Fakültesi meclisinin bu kararı Meclis-i Kebir-i Maarif'in de gündemine gelmiştir. Bkz, **BOA, MF. MKB.** 214-52, (1337 Ca 14).

belirtmiştir. Maarif Nazırı “*ahval-i hazıra hasebiyle bütçeye fazla bâr olmamak üzere lüzumsuz dersler var ise onların ilgası arzusunda bulduklarını*” ifade ederek bu konuda gereğinin yapılmasını ve bazı derslerin kaldırılmasını talep etmiştir⁶⁶⁹. Edebiyat Fakültesi Meclisi, nezaretin bu tavrı ve giderek ağırlaşan Mütareke şartları ve bütçe yetersizliğinden dolayı birçok ders sene sonuna kadar programdan çıkarılmak zorunda kalmıştır. Fakültenin müfredatı mütareke şartlarında yeniden şekillendirilirken müdürlük makamı da yine benzer sebeplerden dolayı bir dönem boş kalmıştır.

---

⁶⁶⁹ Maarif Nazırı Dr. Rıza Tevfik’in kadrolar ile ilgili düşünceleri için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 11, 13 Kanun-ı sani 1335-1919.

B. MECLİSİN FAKÜLTE YÖNETİMİNİ ÜSTLENMESİ

1. Fakülte Müdüriyetinin Boş Kalması

Darülfünun-ı Şahane döneminin tamamında ve II. Meşrutiyet devrinde ise 1913 yılından itibaren fakülte müdürlüğü görevini yürüten Mahmut Zarif Bey bu görevinden 1918 yılı Ekim ayının ilk haftasında ayrıldığı anlaşılmaktadır. 3 Teşrin-i evvel 1334-1918 tarihli meclis toplantısının zabıtlarında müdür olarak Zarif Bey'in ismi belirtilirken bundan dört gün sonra tekrar toplanan meclis toplantısının kayıtlarında Zarif Bey'in ismi yer almadığı gibi yeni müdür hakkında da bir bilgi yoktur⁶⁷⁰. Mahmut Zarif Beyden sonra müdür olarak Mehmet İzzet Bey atanmıştır, muhtemelen İzzet Bey'in tayini Ekim ayının sonlarına doğru gerçekleşmiştir⁶⁷¹. Çünkü Ekim ayının son günü yapılan toplantıda yeni müdür olarak Felsefe Şubesi muallimlerinden Mehmet İzzet'in isminin yer aldığını görmekteyiz. Aynı toplantıda Reis vekili Ali Ekrem Bey'in sabık müdür Zarif Bey'e öğretim üyeleri adına teşekkür edilmesini içeren teklifi kabul edilmiş ve meclis namına Zarif Bey'e bir tezkere yazılması kararlaştırılmıştır⁶⁷². Maarif Nezareti'nin tayin ettiği yeni müdür M. İzzet Bey, bir buçuk ay bile geçmeden kısa bir süre sonra 5 Aralık 1918 tarihinde bir cümlelik dilekçe ile Edebiyat Fakültesi müdürlüğünden istifa etmiştir⁶⁷³. Meclisin 27 ve 28 Kasım 1918 tarihli toplantılarına da katılmamıştır. Sebebi tam olarak bilinmeyen bu istifa olayından sonra nezaret, Mütareke döneminde yaşanan hükümet krizlerinin de etkisi ile bir ay geçmesine rağmen yeni bir

⁶⁷⁰ 3-7-31 Ekim 1918 tarihli meclis toplantıları için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 1, 3 Teşrin-i evvel 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.2, 7 Teşrin-i evvel 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 3, 31 Teşrin-i evvel 1334.

⁶⁷¹ M. İzzet üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Mahmut C. Değirmencioğlu, kaynak belirtmeden M. İzzet'in 21 Ekim 1918 tarihinde müdür olarak atandığını ifade etmektedir. Aynı şekilde istifa tarihini de 30 Aralık 1918 olarak vermektedir. Bu tarih yanlıştır. M. İzzet'in istifa dilekçesi, 5 Aralık 1918 tarihini taşımaktadır. [Bkz, **BOA, MF. ALY.** 125-34, (1337 Ra 8)]; **Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi**, (Haz. Mahmut C. Değirmencioğlu) Ankara 2002, s. 29.

⁶⁷² **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 3, 31 Teşrin-i evvel 1334.

⁶⁷³ M. İzzet Bey'in 5 Aralık 1918 tarihli istifa dilekçesi "*Darülfünun Edebiyat Fakültesi Müdüriyetinden affımı istirham eylerim, olbabta ...*" cümlesinden ibarettir ve istifa gerekçesi belirtilmemiştir. Bu dilekçeyi müdüriyet-i umumiye 8 Aralık 1918 tarihinde nezarete havale etmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 125-34, (1337 Ra 8).

tayin yapamamıştır. Bu geçen süre zarfında Meclis-i Müderrisin sadece akademik konular ile ilgilenmemiş aynı zamanda fakültenin idari işleri hakkında da kararlar almıştır. Bu durum fakültenin tarihinde bir ilki oluşturmaktadır. Meclis-i Müderrisîn, 27-28 Teşrin-i sani ve 1334, 7-29 Kanun-ı evvel 1334- 1918 tarihli celselerde müdür olmaksızın toplantı yapmıştır⁶⁷⁴. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'a geldiği bir dönemde ve Darülfünun kanununun bir türlü çıkmadığı bir ortamda fakülte idaresinin başıboş kalmasına itiraz eden Terbiye müderrisi İsmail Hakkı, meseleyi 29 Kanun-ı evvel 1334-1918 tarihli toplantıda gündeme getirmiştir. Meclis-i Müderrisîn bu konuda uzun tartışmalardan sonra *“idaredeki tezebzüb bilhassa calib-i dikkat ve şayan-ı teessüf görülmüş olmakla acilen bir müdür veya katib-i umumi⁶⁷⁵ tayiniyle bu hale nihayet verilmesi”* görüşünü ileri sürerek, acilen bir müdür atanması adına Maarif Nezareti nezdinde girişimde bulunması için İsmail Hakkı Beyi görevlendirmiştir⁶⁷⁶. Yapılan girişimler sonuç vermiş olmalı ki Maarif Nezareti Edebiyat Fakültesine Tarih-i Felsefe muallimi Mehmet Emin Bey'i müdür olarak atamıştır⁶⁷⁷. M. Emin Bey'in yazışmalardaki ilk imzasını 31 Kanun-ı evvel 1334 [31 Aralık 1918] tarihli bir belgede görmekteyiz⁶⁷⁸. Maarif Nezareti normal zamanlarda fakültede görevli memurların en küçük izin yazılarına bile müdahale ederken yeni müdür atanması konusunda tayin işleminin gecikmesi dönemin şartlarının ne kadar zor olduğunu göstermektedir.

⁶⁷⁴ 27- 28 Kasım ve 7- 29 Aralık 1918 tarihli meclis toplantıları için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 6, 27 Teşrin-i sani 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 7, 28 Teşrin-i sani 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 8, 7 Kanun-ı evvel 1334; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 9, 29 Kanun-ı evvel 1334.

⁶⁷⁵ Burada İsmail Hakkı'nın Katib-i umumi teklifi yapması ilginçtir. Çünkü Darülfünun teşkilatında Katib-i umumiler ilk kez 11 Ekim 1919 tarihli Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinde yer almıştır. İsmail Hakkı'nın bu tarihten önce bu ifadeyi kullanması; onun nizamnamenin içeriğine vakıf olduğunu göstermektedir.

⁶⁷⁶ Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 9, 29 Kanun-ı evvel 1334.

⁶⁷⁷ II. Meşrutiyet döneminde fakülte kadrosuna atanan M. Emin, hayatı boyunca eğitim başta olmak üzere birçok alanda faaliyet göstermiştir. Özellikle de fakülte için çok emeği geçmiştir. Bir araştırmacı kendisini şu şekilde ifade etmektedir: *“Erişirgil'in hayat serüveninin zenginliği, onun vasıflandırılmasında da çeşitliliğe ve çok cepheliliğe neden olmaktadır: Yazar, felsefeci, düşünce adamı, eğitimci, akademisyen, bürokrat, siyaset adamı... Türk tarihi ve düşüncesinin son derece canlı, zengin, çalkantılı ve kritik dönemeçlerinde kesişen yaşam öyküsü”* yazının tamamı için bkz, Bülent Şen, “Mehmet Emin Erişirgil ve Türk Toplumunun Değişimi Üstüne Düşünceleri” **Sosyoloji Dergisi**, III. Dizi, Sayı:12, Yıl:2006, İstanbul 2006, s. 131.

⁶⁷⁸ Tespit edebildiğimiz kadarı ile yeni müdür M. Emin Bey ilk olarak darülmesailerden gelen kitapların düzenlenmesi konusunda nezarete yazmıştır. Bu belgenin tarihi 31 Kanun-ı evvel 1334 (31 Aralık 1918)'dir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 126-58, (1337 R 3)

2. Meclis-i Müderrisîn Encümen-i Riyaseti

Müdürsüz geçen dönem hem eğitim yılının başlarına rastlamış hem de Darülfünundan ayrılan yabancı müderrislerin derslerinin nasıl idare edileceğinin konuşulduğu kritik döneme denk gelmiştir. Bu dönemde meclis idari işleri de üzerine almıştır⁶⁷⁹. Darülfünun teşkilatında fakültelerde müdür yardımcısı makamı bulunmadığı için “vekâlet” müessesesi işletilememiştir. Kuruluşundan itibaren Meclis-i Müderrisîn ve reisi genelde kendi yetki alanı olan akademik işlerle meşgul olmuştur. Ancak Mütareke döneminde yaşanan hükümet krizlerinin de etkisi ile Maarif Nezareti fakülteye bir müdür atayamamıştır⁶⁸⁰. Aynı zamanda Darülfünun kanunu da çıkmadığı için yönetimde belirsizlik hâkim olmuştur. Mütareke devrinin sıkıntılarında fakülteyi kurtarmak için meclis bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bir nevi yürütücü kurul yerine geçecek “Encümen-i Riyaset” oluşturulmuştur⁶⁸¹. Faik Sabri, Köprülüzade Fuad ve M. Emin Beylerden oluşan encümenin hazırladığı tasarılar meclis gündeminde tekrar görüşülerek karara bağlanmıştır. Encümen-i Riyaset en karışık günlerde biraz da otoritenin zayıflamasından faydalanarak önemli çalışmaları yapmıştır. Aşağıdaki satırlarda meclisin bu kritik dönemde aldığı kararlar ve düzenlemeler incelenecektir.

---

⁶⁷⁹ M. Emin Erişirgil bir yazısında meclisin idari işlere el koymasından ve fakültenin faaliyetini düzenlemesi için seçilen heyetten şöyle bahsetmektedir: “*Meclis-i Müderrisîn, üç arkadaşı fakültenin faaliyetini tanzime memur eylemişti. Meclis-i Müderrisîn’in intihap eylediği bu heyet içinde ben de bulunuyordum. Diğer iki aza Köprülüzade Fuad ve Faik Sabri Beyler idi, şayan-ı dikkat cihet o vakte kadar fakültenin idaresi başında nezaret tarafından tayin edilmiş müdürler bulunurken ilk defa Meclis-i Müderrisîn doğrudan doğruya idare cihetini de kendi murakabesi altına almağa tevessül etmiş; müdürlüğün münhal bulunmasından bil-istifade bu heyeti, fakültenin idari işleriyle de tazvif eylemişti. Üç arkadaş hemen içtima ettik. Fakülteyi inhilalden kurtarmak, tedrisatı tanzim etmek için kudretimiz nispetinde çalıştık.*” Bkz, M. Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında”, **Milli Mecmua**, nr. 34, 1 Nisan 1341-1921, s. 552.

⁶⁸⁰ Bu dönemde Darülfünun yönetiminde de bazı zaruri durumlar söz konusudur; Umum müdürlük vazifesini yürüten Salih Zeki Bey sağlık problemleri yaşamaktadır. Nitekim kendisi rahatsızlığı nedeni ile 17 Şubat 1919 tarihinde bu görevden alınarak yerine Edebiyat Fakültesi Felsefe müderrisi A. Naim Bey Darülfünun umum müdürü olarak atanmıştır. İrâde-i seniyyesi için bkz, **BOA, İ. DÜİT**, 54-82, (1337 Ca 16). Salih Zeki Bey hastalığı ilerlemesi üzerine Beyoğlu’ndaki Fransız Hastanesine kaldırılmıştır. Tedavisi ve hükümetçe tarafından karşılanan masraflar için bkz, **BOA, MV**, 221- 187, (1339 L 19); Salih Zeki Bey’e “taab-ı dimağı” [bir tür bunama] teşhisi konmuştur. 1921 yılı içerisinde vefat etmiştir. Bkz, Celâl Saraç, **Salih Zeki Bey, Hayatı ve Eserleri**, (Yay. Haz. Y.I.Ülman), İstanbul 2001, s. 17.

⁶⁸¹ Encümen-i Riyaset’in kurulması 6 Ocak 1919 tarihli toplantıda kararlaştırılmış, 13 Ocak’ta ise bu encümenin daimi olması kabul edilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 11, 13 Kanun-ı sani 1335-1919.

3. İmtihanlar ve Şahadetnameler Hakkında Talimatname

Fakültenin sınavları ve diplomalar ile ilgili uyguladığı şartlar ve mevzuat en son 1913 yılında çıkartılan *İstanbul Darülfünun Talimat*'ının hükümlerine göre yapılmaktaydı. Değişen şartlar karşısında talimatnamenin hükümleri yetersiz kalmıştır. 1913 Darülfünun talimatnamesinde hükümler genel olarak yer almaktadır. Fakülte seviyesinde düzenleme bulunmamaktadır. Örneğin 34. maddede sınavların Haziran, Eylül ve Kanun-ı sani aylarında olmak üzere üç devrede yapılacağı belirtilmiş, ancak mezuniyet sınavları ile ilgili fazla bir hüküm yer almamıştır. Meclis-i Müderrisîn öğrencilerin daha donanımlı bir şekilde fakülteden mezun olmaları için yeni bir talimatname hazırlanmasına karar vermiş ve bu talimatnamenin hazırlanması için Encümen-i Riyaseti görevlendirmiştir.

Encümen-i Riyaset üyelerinden Faik Sabri ve Mehmet Emin bu talimatnamenin hazırlanması için çok uğraşmışlardır. Avrupa ülkelerinin yönetmelikleri gözden geçirmişler, Edebiyat Fakültesinin ihtiyacı olan düzenleme üzerinde uzun süre çalışmışlardır. Talimatname üzerinde çok katkısı bulunan fakülte müdürü M. Emin Bey o günleri şu şekilde anlatmaktadır⁶⁸²:

“Bu teşebbüs fakültenin manevi terakkisi itibariyle en mühim merhaledir. Çünkü *İmtihan Talimatnamesi* gençlerin daha evveleri olduğu gibi yalnız müderrislerin takrirlerinin dinlemekle iktifa etmesine meydan vermiyor, bilhassa ecnebi lisanla yazılmış eserleri tetkik edecek derece lisanı vukufunu mezun olmak için şart ittihaz eğliyordu. Faik Sabri ile birkaç gece bu talimatname üzerinde uğraştık. Diğer memleketlerin usullerini mukayese ettik. Bizim ihtiyacımızı uzun uzadıya düşündük. Şimdi mer’i olan talimatnamenin müsveddesini hazırladık Köprülüzade Fuad da bunu kabul edince Meclis-i Müderrisîn’in tasvibine arz eyledik.”

⁶⁸² M. Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında”, *Milli Mecmua*, nr. 34, 1 Nisan 1341-1921, s. 552.

1919 Ocak ayında hazırlıkları tamamlanan talimatname meclis gündemine gelmiştir⁶⁸³. Burada iki oturumda son düzeltmeler yapıldıktan sonra Maarif Nezaretinin onayına sunulmuştur. Nezaret adı geçen talimatnameyi 16 Şubat 1919 tarihinde “şimdilik kaydı” ile onaylamıştır⁶⁸⁴.

“*Talebenin muntazam bir sa’ye, şahsi mesaiye alışması için*” hazırlanan talimatname fakültenin eğitim öğretim sistemine çok önemli değişiklikler getirmektedir⁶⁸⁵:

Yeni talimatname ile en önemli değişiklik mezun olmak için yabancı dil bilgisini gerektirmektedir. İngilizce, Fransızca ve Almanca lisanlarından birinden tercüme yapacak seviyede dilbilgisi şartı getirilmiştir. Aynı şekilde Arapça ve Farsça lisanlarının birinden belirli bir metnin tercüme yapılması kararlaştırılmıştır. Fakültenin bölümlerinden mezun olmak için altı sömestri tamamlamak gerekmektedir. Her bölüm öğrencisi programda yer alan derslerden dördünü seçmek zorundadır ve bu derslere en az üçte bir oranında devam etmeye mecburdur. Talimatnamenin getirdiği diğer bir yenilik ise öğrencinin mezuniyet sınavlarında sunmak üzere bu günkü anlamda bitirme tezine benzer belirli bir konu hakkında “mütâlâname” hazırlaması istenmiştir. Bitirme tezinin şart koşulması öğrencilerin öğretim üyeleri ve kütüphane ile daha fazla içli dışlı olmasını gerektirmiştir⁶⁸⁶.

Öğrenciler, kendileri için ağır şartlar içeren yeni talimatnameden pek memnun kalmamışlar, özellikle yabancı dilde yazılmış bir eserden tercüme şartına itiraz etmişlerdir. Mevcut öğrencilerin itirazlarını azaltmak için Doğu dillerindeki (Arapça ve

---

⁶⁸³ Talimat, Meclis-i Müderrisinde ilk olarak 13 Ocak 1919 tarihli toplantıda gündeme alınmıştır. (Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 11, 13 Kanun-ı sani 1335-1919.) Daha sonra 20 ve 27 Ocak tarihlerinde müzakerelere devam edilmiştir, 27 Ocak tarihli toplantıda talimatnameye son şekli verilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 20 Kanun-ı sani 1335-1919; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 27 Kanun-ı sani 1335-1919.

⁶⁸⁴ Edebiyat Fakültesi Meclisi tarafında hazırlanan sınav talimatnamesi 4 Şubat 1919 tarihinde Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından nezarete gönderilmiştir. Maarif Nezareti de 16 Şubat 1919 tarihinde uygun bulunduğu dair cevabını Darülfünuna bildirmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 128- 96, (1337 Ca 15), lef 1; Bu talimatname mecliste gündeme gelmesine ve 12 madde halinde nezarete sunulmasına rağmen katip tarafından meclis defterine yazılmamıştır. 27 Ocak ve 3 Şubat tarihli oturumların zabıtları mecliste okunmadan reis ve kâtip tarafından imzalanmak şartı ile kabul edilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 15, 17 Şubat 1335-1919.

⁶⁸⁵ M. Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında”, **Milli Mecmua**, nr. 34, 1 Nisan 1341-1921, s. 552.

⁶⁸⁶ **BOA, MF. ALY.** 128- 96, (1337 Ca 15), lef 1.

Farsça) tercüme şartı ve mütalaa yazma şartının 1921-1922 ders yılına kadar uygulanması ertelenmiştir⁶⁸⁷. Ancak İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerindeki tercüme şartı korunmuştur. Fakülte müdürü M. Emin Bey nezaretin de bu talimatnameyi kabul etmeye yanaşmadığını⁶⁸⁸ ancak kendisinin ısrarlı takibi sonucunda ilgili kararnamenin çıkartılmasını sağladığını belirtmektedir.

Talimatnamenin tatbiki konulmasından yaklaşık altı yıl sonra bu talimatnamenin sonuçlarını değerlendiren M. Emin Bey uygulamanın oldukça başarılı olduğunu savunmaktadır⁶⁸⁹:

“Bu talimatname yalnız şekil değiştirmemiş tedrisatın istikametini ruhunu tebdil eylemişti. Fakülteden mezun olmak isteyen gençler mensup olduğu şubeye ait birinci lisandan imtihan vermek mecburiyetinde olunca bit-tabii lisana çalışmak zaruretinde kalmışlardır. Diğer cihetten mezun olabilmek için mütalaname yazmak gençleri şahsi mesai ile *ilkaya* alıstırmıştır. Hocalarla münasebetlerini artırmıştır. Bu talimatnamenin tevellüd ettiği faydeleri görebilmek için 3-4 seneden beri talebenin yazdığı mütalanameleri sıra ile tetkik eylemek kafidir, bunlar içinde öyleleri vardır ki tab’ edildiği zaman ilmi boşluğu kapayabilir. Demek ki Edebiyat Fakülte tedrisatı öyle bir hale gelmiştir ki mezunları memleketin bir ihtiyacını tatmin edebilecek eser yazabiliyor fakülte için zan ederim ki bu şayanı ehemmiyet terakkidir. Bence bu terakkinin en mühim saiki de imtihan talimatnamesi olmuştur.”

16 Şubat 1919 tarihinden itibaren geçerli olan talimatname 1926 yılına kadar geçerliğini korumuş 1926’da daha kapsamlı bir sınav yönetmeliği hazırlanmıştır. Edebiyat Fakültesinden mezun olan öğrenciler içerisinde doktora yapmak isteyen

---

⁶⁸⁷ **Aynı vesika**, lef 1; İmtihanlar ve Şahadetnameler Hakkında Meclis-i Müderrisin Mukarreratı, (Muvakkat Zeyl); **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi**, “16 Şubat- 16 Haziran 1335”, Evkaf Matbaası 1335, s.14.

⁶⁸⁸ Yeni talimatnameye öğretim üyelerinden de itirazlar gelmiştir. Özellikle mecburi ders uygulaması İsmail Hakkı, Necib Asım, Necmeddin Sadık Beyler tarafından tenkit edilmiştir. Yapılan itirazlar üzerine konunun bir kere daha encümünde müzakere edilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 11, 13 Kanun-ı sani 1335-1919.

⁶⁸⁹ M. Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında”, **Milli Mecmua**, nr. 34, 1 Nisan 1341-1921, s. 552.

öğrenciler için de bir talimatname hazırlanmış ve son değişiklikler yapıldıktan sonra meclisin 7 Eylül 1920 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Yedi maddeden oluşan Doktora talimatnamesinde öne çıkan maddeler şunlardır⁶⁹⁰:

- İcazet imtihanına girecekler mutlaka fakülte mezunu olmak zorundadır.
- Doktora imtihanına lisans mezuniyetinden üç sene sonra girilebilir.
- Doktora imtihanlarına girmek için tez hazırlamak gerekmektedir.
- İlgili branşta bir yabancı dil bilmesi ve bunu ispatlaması gerekmektedir.
- Tezini kendi bilim dalına ait jüri önünde savunması gerekmektedir.

*İcazet Ruusu İmtihan Şeraitine*⁶⁹¹ göre fakültenin Edebiyat Bölümü mezunlarından Ali Nihad isimli öğrenci *İslam Edebiyatında Leylâ Mecnun Mesnevisi* isimli tezini savunarak ilk Edebiyat Doktoru unvanına sahip olmuştur⁶⁹².

4. Talebe Rehberi

İmtihanlar ve diploma talimatnamesini hazırlayan komisyon üyelerinin diğer bir önemli çalışması ise fakültenin bir sömestr boyunca yapacağı faaliyetlerini içeren bir “Talebe Rehberi” hazırlamasıdır. Faik Sabri, Köprülüzade Fuad ve Mehmet Emin Beylerin gayreti ile hazırlanan kitapçık Şehzadebaşındaki Evkaf Matbaasında 400 adet basılmıştır⁶⁹³. Talebe Rehberi mevcut öğrenci sayısının çok üzerinde bir miktarda bastırılarak; fakültenin ilmi faaliyetlerinden geniş kitlelerin haberdar edilmesi

---

⁶⁹⁰ Doktora Talimatnamesinin maddeleri ve üzerinde yapılan müzakereler için bkz, **İDF. EF. MMZD-II. 36**, 7 Eylül 1336-1920.

⁶⁹¹ Edebiyat Medresesi Doktora Talimatnamesi mecliste kabul edildikten sonra ilk kez 1921-1922 yılı talebe rehberinde yer almıştır. Bkz, **Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, 1337-1338 Seneyi Dersiyesi**, İstanbul Matbaa-ı Amire 1337, s. 55-56.

⁶⁹² **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tezleri (1920-1946)**, (Haz. O. Aslanapa), İstanbul 2004, s. 79; Müjgan Cumhuri, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Hayatı ve Eserleri”, **Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Makalelerinden Seçmeler**, Ankara 1990, s. 1-10.

⁶⁹³ Fakülte müdürü M. Emin Bey, 1 Mart 1919 tarihinde talebe rehberlerinin baskı ücreti olan 2000 kuruşun matbaaya ödenmesini talep etmiştir. Nezaret ödeme talebini 26 Nisan 1919’da onaylamıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY. 134-48**, (1337 B 30), lef 1 ve 2.

hedeflenmiştir. 16 Şubat -16 Haziran 1919 tarihleri arasını kapsayan ilk Talebe Rehberi'nin iç kapağında kitapçığın niçin çıkartıldığı anlatılmaktadır⁶⁹⁴:

Edebiyat Fakültesi her şuhûr-ı dersiyeye ibtidasında bir talebe rehberi neşrine karar vermiştir. 1918-1919 seneyi tedrisiyesi ikinci şuhûr-ı dersiyesine ait olan işbu rehberde fakülte müdaviminin bilinmesi lazım gelen malumat mevcut olduğu gibi, herkesin bulunabileceği açık derslerle, dersaneleri ve müderris ve muallimlerinin bu müddet zarfında vereceği konferansların miktar ve tarihi de derc edilmiştir.

Öğrencilerin fakültenin eğitim öğretim faaliyetlerinden azami derecede faydalanması ve aynı zamanda umuma açık dersler ve konferanslar hakkında halka önceden bilgi verilmesi için böyle bir rehber hazırlandığı belirtilmiştir. Her sömestir için ayrı bir rehber çıkartılması düşünülmüştür. İkinci Talebe Rehberi 1919-1920 eğitim öğretim yılının birinci sömestri için hazırlanmıştır. 15 Ekim 1919- 16 Şubat 1920 tarihlerini kapsamaktadır⁶⁹⁵. Bu ders yılının İkinci dönemine ait rehberin yayınlandığına dair bir bilgiye rastlamadık. Edebiyat Fakültesince hazırlanan iki rehberde öncelikle Darülfünunun kuruluşunu anlatan bir “*tarihçe*” yer almaktadır. Bu tarihçe içinde 1916 yılından itibaren gelişen fakültenin teşkilatına vurgu yapılmıştır. Bu kısımdan sonra “*kayıt ve kabul*” bölümü gelmektedir. Fakülteye giriş şartları ile ilgili Maarif Nezaretinin yayınladığı nizamnamelerin maddelerine yer verilmiştir. Aynı şekilde fakülteye kayıt olmak için gerekli evraklar belirtilmiştir. Bu bölümün sonunda ihtiyat zabitleri hakkında Meclis-i Kebir-i Maarif'in 10 Aralık 1918 tarihli kararı ve ücretler için 1913 İstanbul Darülfünun Talimat'ının ilgili maddeleri eklenmiştir. “*tedrisat*” kısmında bölümlerin ders isimleri yer almıştır. “*tarz-ı mesai*” kısmında fakülteye kayıt olan öğrencilerden beklentiler dile getirilmiştir. Bir öğrencinin derslerini nasıl takip etmesi gerektiği,

⁶⁹⁴ Edebiyat Fakültesi tarafından çıkartılan ilk rehber için bkz, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, 1334-1335 Seneyi Tedrisiyesi İkinci Şuhûr-ı Dersiyesi, (16 Şubat- 16 Haziran 1335)**, Evkaf Matbaası 1335, s.1.

⁶⁹⁵ **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, 1335-1336 Seneyi Tedrisiyesi İlk Devreyi Dersiyesi (15 Teşrin-i evvel 1335 - 16 Şubat 1336)**, Matbaa-i Amire, 1335.

sınavlarına nasıl hazırlanması gerektiği ve aynı zamanda hocaları ile münasebetleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu bölümde tatbikat ve darülmesai çalışmalarının önemi aktarılmıştır. Dört bölüm altında toplanan kütüphaneler hakkında bilgi verilmiş ve öğrencinin kütüphaneden nasıl yararlanacağı açıklanmıştır. Bir yarıyıl boyunca yapılacak serbest dersler ve konferansların listesi verilmiştir. Rehberin sonlarına doğru 16 Şubat 1919 tarihinde yürürlüğe giren sınav talimatnamesi ve sınav zamanları eklenmiştir. Öğrenciler için en önemli kısım ise ders içeriklerinin yer aldığı “dersler” bölümüdür. Burada bir dersin kim tarafından verildiği, hangi gün ve saatler arasında ve hangi dershanede verildiği belirtilmiştir. Bir sömestr boyunca okutulacak dersin konuları, takip edilecek eser ve yazarlar detaylı bir şekilde belirtilerek öğrencinin kendini hazırlaması hedeflenmiştir. Yine öğrencilerin müderris ve muallimlerine hangi gün ve saatte müracaat edeceği yazılarak onların hocalarından azami istifade etmeleri düşünülmüştür. Talebe Rehberinin en sonunda haftalık ders programı yer almıştır. Bu program cetvellerinde dersi veren öğretim üyesinin adı, dersin yapılacağı dersane de belirtilmiştir.

Fakülteye yeni kayıt olan bir öğrenci kendi bölüme başta olmak üzere bu rehber sayesinde çok zorluk çekmeden fakültenin programı ve dersleri hakkında detaylı bilgi edinebilmesi amaçlanmıştır. Rehberdeki müfredat doğrultusunda derslerini takip edebilmesi, aynı zamanda diğer fakültelerin öğrencileri ve dışardan gelecek dinleyiciler kendileri için hazırlanan serbest derslerin ve konferansların listesine bu rehber aracılığı ile ulaşabilmesi düşünülmüştür.

Edebiyat Fakültesince hazırlanan Talebe Rehberi Darülfünun Emanetinin de dikkatini çekmiş ve yapılan bu güzel çalışmanın diğer fakülte öğrencilerinin de yararlanması adına tüm fakülteleri kapsayacak bir Darülfünun Talebe Rehberi çıkartılması düşünülmüştür. 1920-1921 eğitim yılından itibaren başlamak üzere her ders yılı için bir talebe rehberi hazırlanmıştır. Darülfünun talebe rehberleri iki sömestri kapsayacak şekilde ders her yılının başında hazırlanmıştır. Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi gereği her “medresenin” müfredatı rehber içinde yer almıştır. Rehberlerin girişine yeni tesis edilen Darülfünun Emaneti, Darülfünun Divanı ve azaları,

medreselerin idaresi hakkında kısa bilgiler verilmiştir⁶⁹⁶. Daha sonra ise her medresenin programı sırayla yer almıştır. Bu uygulama 1933 Üniversite Reformuna kadar devam etmiştir.

---

⁶⁹⁶ Tüm fakülteleri içine alan ilk Darülfünun Talebe Rehberi 1336-1337 (1920-1921) ders yılı için hazırlanmıştır. Bkz, **Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi**, Evkaf Matbaası, İstanbul 1920.

C. 22 MART 1919 VE SONRASINDA AKADEMİK KADROLARDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER

1. En Kapsamlı Kadro Tenkisi (22 Mart 1919)

Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri, mütarekenin onca olumsuz şartları yanında bir de kadro harici kalmak durumunda kalmışlardır. Maarif Nezareti makamını işgal eden nazırların gündeminden Darülfünun ıslahatı hiç eksik olmamıştır. Aslında bu gelenek Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüştür. Özellikle bütçeden dolayı yeni bir ders açılması gibi teklifler karşısında kararsız kalan Meclis-i Müderrisîn, fakülte mensuplarından gelen her türlü değişikliğin önce mali boyutunu düşünmek zorunda kalmıştır. Mütarekeden sonra siyasi alandan dışlanan İttihat ve Terakki yöneticileri gibi onların fikri altyapısını oluşturan, onları destekleyen ilim adamları da “*İttihatçı*” suçlamaları ile Darülfünundan uzaklaştırılmak istenmiştir. Bu günlerde fakülte müdürlüğü görevinde bulunan M. Emin [Erişirgil], Mütareke yıllarında iktidara gelen hükümetlerin “*Darülfünun’u en büyük düşman ilan ettiğinden*” ve her gelen nazırın “*tenkisattan*” söz ettiğini belirtmiştir⁶⁹⁷. Damat Ferit Paşa hükümetlerinin birincisinde⁶⁹⁸ Maarif Nazırlığını görevini üstlenen Ali Kemal Bey, Darülfünun ıslahatı konusunda kurulan komisyona bizzat başkanlık ederek konuyla yakından ilgilenmiştir⁶⁹⁹. Çok kısa süren (71 gün) nazırlık döneminde birçok öğretim üyesinin kadro dışı kalacağı 22 Mart 1335-1919 tarihli kararnameyi imzalamıştır⁷⁰⁰. Aynı zamanda onun döneminde Darülfünunla ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Edebiyat Fakültesini de yakından ilgilendiren ve karma eğitime imkân sağlayan kararlar alınmıştır. Öncelikle İnas Darülfünunu kaldırılmıştır, aynı şekilde kısa bir süre önce kurulan Lisan Mektebi de

⁶⁹⁷ M. Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi”, *Milli Mecmua*, nr. 31, 15 Şubat 1341-1921, s. 495.

⁶⁹⁸ M. Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul 1969, s. 238.

⁶⁹⁹ Edebiyat Fakültesi için kurulan ıslahat heyetinde A.Naim, Ali Ekrem, Rıza Tevfik, A. Refik ve Faik Sabri gibi isimler katılmıştır, 19 Mart 1919 tarihli komisyon toplantısına Ali Kemal başkanlık etmiştir. Bkz. *İleri*, nr. 53-435, 24 Mart 1335-1919; M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, I.Kitap, Ankara 1959, s. 68; Osman Özsoy, *Gazetecinin İnfazı*, İstanbul 1997, s. 104-106.

⁷⁰⁰ *BOA, MF. ALY.* 131-33, (1337 C 20).

kapatılmıştır. Darülfünun'a muhtariyet verecek olan kanunun-nizamnamenin hazırlıkları hızlandırılmış ancak onun döneminde yetişmemiş daha sonra çıkartılmıştır.

Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu hatıralarında İttihatçıların Darülfünun anlayışı ile mevcut yönetimi karşılaştırırken Maarif Nazırı Ali Kemal'in yaptığı kadro tasfiyesinden şöyle bahsetmektedir⁷⁰¹:

“İttihatçılar, çağdaş bir Darülfünun istiyorlardı. Onsuz millet olamayacağına inanmışlardı. Emrullah Efendi ve Gökalp başka, Genel Merkez böyle düşünüyordu. Onların en ünlü Maarif Nazırları olan Şükrü Bey de bu kanaatte idi. İttihatçılar, Darülfünunu yenileştirmek istiyorlardı. Fakat onlarda bu yenileştirme fikri hiçbir zaman kadro düzenlemesi şeklinde belirliyordu. (...) Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürü Selahaddin Bey, Ziya Gökalp'ın lise öğrenimi olmadığı, bu eksikliğin onun bütün fikir hayatında kendini hissettirdiğini tutturmuştu. Gökalp'ın kişiliğine karşı bilinçsiz bir antipati besliyordu. Eğer elinden gelse Gökalp'ın kolundan tutup, Darülfünun'un kapısından dışarı atacaktı. (...) Darülfünun hakkında bu olumsuz mayalanma, ilk eserini Ali Kemal'in zamanında verdi. Ali Kemal, birçok bilim dallarını lağv etti, birçok müderrisleri de çıkardı.”

Maarif Nazırı Ali Kemal'in imzasını taşıyan 22 Mart 1919 tarihli kararname ile Meclis-i Müderrisîn Reisi Ali Ekrem, fakülte müdürü M. Emin ve meclis katibi İbrahim Necmi Beyler başta olmak üzere yirmi civarında⁷⁰² öğretim elemanı kadro haricinde bırakılmıştır. Bu kadro tasfiyesi ile birçok ders ve kürsü de kapanmak zorunda kalmıştır. Kadro dışı bırakılan bazı öğretim üyeleri, diğer arkadaşlarının ricası-girişimi ile tekrar fakülte kadrosuna atanabilmiştir. Bu anlamda ilk planda M. Emin Bey'e hem muallimlik hem de müdürlük görevi iade edilmiştir⁷⁰³. Aynı şekilde Şemseddin Bey de çok

⁷⁰¹ İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 208-209.

⁷⁰² İleri gazetesinin haberinde “22 muallim açıkta kaldığı” yazmaktadır. Kesin rakamı tespit etmek mümkün değildir. Çünkü kararname çıktıktan hemen sonra bazı öğretim üyelerinin tekrar ataması yapılmıştır. Bkz, **İleri**, nr. 53-435, 24 Mart 1335-1919.

⁷⁰³ İ. Hakkı Baltacıoğlu, bu günlerde Maarif Nezareti'nde Tedrisat-ı Tâliye Müdüriyeti Umumiliği görevini sürdürmektedir. Buradaki nüfuzunu kullanarak özellikle M. Emin ve Şemseddin Beyler için aracı

geçmeden geri alınan öğretim üyeleri arasında yer almıştır. Şemseddin Bey, “*Akvam-ı İslamiye Tarihi*” ismini alan İslam Tarihi müderrisliğine 23 Nisan 1919’da atanmıştır⁷⁰⁴.

Bu tenkifat ile Meşrutiyet devrinin en meşhur hocaları Halid Ziya, Ağaoğlu Ahmet, Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp, Ali Ekrem gibi isimler fakülte kadrosu dışında kalmışlar ve bir daha da (Osmanlı Devrinde) geri dönmemişlerdir⁷⁰⁵.

Nezaret evrakı içersinde 22 Mart 1335 tarihli kararname ile birlikte kadro cetveli tespit edilememiştir, ancak meclis toplantılarında ve fakülte- nezaret arası yazışmalarından tespit edebildiğimiz kadarı ile şu isimler kadro harici bırakılmıştır.

Tablo 18: Kadro Dışı Kalan Öğretim Üyeleri

İbrahim Necmi (Dilmen)	Ziya Gökalp	Efdalüddin (Tekiner)
Ağaoğlu Ahmet	Ali Ekrem (Bolayır)	Dr. Cevdet
İlyas Sami	Kazım Şinasi (Dersan)	Ali Muzaffer (Göker)
Halid Ziya (Uşaklıgil)	Abdulkadir Nuri	Nimetullah (Öztürk)
Hamdullah Suphi (Tanrıöver)	Ahmet Emin (Yalman)	Şemseddin (Günaltay)
Necib Asım (Yazıksız)	Ahmet Cevat (Emre)	Abdulvahap
Ömer Ferit (Kam)	Yusuf Şerif (Kılıçel)	M. Emin (Erişirgil)

2. 1919-1920 Eğitim Öğretim Yılı Ders Programı

Ali Kemal döneminde yapılan kadro tenkifatı 1918-1919 eğitim öğretim yılının son aylarına denk gelmiştir. Yeni eğitim öğretim yılının başına kadar geçen süre içinde yine bir takım değişiklikler yapılmıştır. 1919 yılının ikinci yarısından itibaren meydana gelen değişiklikler gerekçeleri ile ayrı bir başlık altında incelenecektir. Edebiyat

---

olduğunu ve onların fakülte kadrosuna iade edilmelerinde rolü olduğunu vurgulamaktadır. Bkz, İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 209-210.

⁷⁰⁴ **BOA, MF. ALY.** 133-89, (1337 B 22).

⁷⁰⁵ Kadro tenkifatı sadece Edebiyat Fakültesine mahsus bir şey değildir. Diğer fakültelere de benzer uygulamalar yapılmıştır. Örneğin Hukuk Fakültesinde kadro dışında kalan öğretim üyeleri için bkz, **İleri**, nr. 67- 449, 8 Nisan 1335-1919.

Fakültesinin 1919-1920 ders yılı birinci dönemine ait (15 Ekim 1919- 16 Şubat 1920) ders programının bölümlere göre dağılımı tablolar halinde verilecektir. Burada derslerin haftalık programı, ders saatleri, öğretim üyelerinin isimleri ve dersane numaraları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Aynı şekilde kız öğrencilerin öğleden sonraki ders saatleri de belirtilmiştir. Sırasıyla Edebiyat, Felsefe, Tarih ve Coğrafya Bölümlerinin programları şu şekildedir⁷⁰⁶:

Tablo 19: Edebiyat Bölümü Ders Programı

Öğretim Üyesi	Dersin adı	Gün	Ders Saati		Dersane	
			Erkek	Kadın	Kat	No:
Yahya Kemal	Garp Tarihi Edebiyatı	Cumartesi	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	21
Köprülüzade Fuad	Türk Tarihi Edebiyatı Tatbikatı	Cumartesi	10.15- 11.15	14.15- 15.15	2	21
Fehmi	Arap Tarihi Edebiyatı	Cumartesi	11.30- 12. 30	15.30- 16.30	2	21
Hüseyin Daniş	İran Tarihi Edebiyatı	Pazar	09.00- 11.15	13.00- 15.15	2	21
Ferid	Şerh-i Mütun-ı Edebiye	Pazar	11.30- 12.30	14.15- 15.15	2	21
Şerif	Fransız Edebiyatı	Pazartesi	09.00- 10.00	13.00-14.00	2	21
Barsamyan	İngiliz edebiyatı	Pazartesi	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	23
Yahya Kemal	Garp Tarihi Edebiyatı	Pazartesi	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	17
Fehmi	Arap Tarihi Edebiyatı	Pazartesi	11.30- 12.30	15.30- 16.30	2	21
Şerif	Fransız Edebiyatı	Salı	09.00- 10.00	13.00-14.00	2	21
Cemil	Alman Edebiyatı	Salı	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	22
Barsamyan	İngiliz edebiyatı	Salı	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	23
Necib Asım	Lisaniyat Tarihi	Salı	10.15- 11.15	14.15- 15.15	2	21
Cenab Şehabeddin	Türk Tarihi Edebiyatı	Salı	11.30- 12.30	15.30- 16.30	2	21
Köprülüzade Fuad	Türk Tarihi Edebiyatı	Çarşamba	09.00- 10.00	13.00-14.00	2	21
Köprülüzade Fuad	Türk Tarihi Edebiyatı	Çarşamba	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	21
Ferid	Şerh-i Mütun-ı Edebiye	Çarşamba	11.30- 12.30	15.30- 16.30	2	21
Cemil	Alman Edebiyatı	Perşembe	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	22
Barsamyan	İngiliz edebiyatı	Perşembe	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	23
Necib Asım	Lisaniyat Tarihi	Perşembe	10.15- 11.15	14.15- 15.15	2	21
Cenab Şehabeddin	Türk Tarihi Edebiyatı	Perşembe	11.30- 12.30	15.30- 16.30	2	21

⁷⁰⁶ Tablo 19, 20 ve 21'deki bölüm ders programları Edebiyat Medresesi tarafından hazırlanan ikinci Talebe Rehberinden derlenmiştir. Bkz, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, 1335-1336 Seneyi Tedrisiyesi İlk Devreyi Dersiyesi (15 Teşrin-i evvel 1335 - 16 Şubat 1336)**, Matbaa-i Amire, 1335, s. 19-45.

Tablo 20: Felsefe Bölümü Ders Programı

Öğretim Üyesi	Dersin adı	Gün	Ders Saati		Dershane	
			Erkek	Kadın	Kat	No:
M. Emin	Tarih-i Felsefe	Cumartesi	09.00- 10.00	13.00-14.00	3	13
M. İzzet	Ahlak	Cumartesi	10.15- 11.15	14.15- 15.15	3	13
Necmeddin Sadık	İçtimaiyat	Cumartesi	11.30- 12.30	15.30- 16.30	3	13
İzmirli İ. Hakkı	İslam Felsefesi Tarihi	Pazar	09.00- 10.00	13.00-14.00	3	13
Ahmet Naim	Mantık	Pazar	10.15- 11.15	14.15- 15.15	3	13
İsmail Hakkı	Terbiye	Pazar	11.30- 12.30	15.30- 16.30	3	13
Şekip	Ruhiyat	Pazartesi	09.00- 10.00	13.00-14.00	3	13
Rıza Tevfik	Mabadü't-tabia	Pazartesi	10.15- 11.15	14.15- 15.15	3	13
Rıza Tevfik	Mabadü't-tabia	Pazartesi	11.30- 12.30	15.30- 16.30	3	13
Ahmet Naim	Mantık	Salı	09.00- 10.00	13.00-14.00	3	13
Necmeddin Sadık	İçtimaiyat	Salı	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	17
M. Emin	Tarih-i Felsefe	Salı	11.30- 12.30	15.30- 16.30	3	13
İzmirli İ. Hakkı	İslam Felsefesi Tarihi	Çarşamba	09.00- 10.00	13.00-14.00	3	13
M. İzzet	Ahlak	Çarşamba	10.15- 11.15	14.15- 15.15	3	13
İsmail Hakkı	Terbiye	Çarşamba	11.30- 12.30	15.30- 16.30	3	13
Şekip	Ruhiyat	Perşembe	09.00- 10.00	13.00-14.00	3	13
Rıza Tevfik	Mabadü't-tabia	Perşembe	10.15- 11.15	14.15- 15.15	3	13
Rıza Tevfik	Mabadü't-tabia	Perşembe	11.30- 12.30	15.30- 16.30	3	13

Tablo 21: Tarih Bölümü Ders Programı

Öğretim Üyesi	Dersin adı	Gün	Ders Saati		Dershane	
			Erkek	Kadın	Kat	No:
Avram Galanti	Akvam-ı Kadimeyi Şarkıye Tarihi	Cumartesi	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	7
Yusuf Behçet	Kurun-ı Vusta'da Şark Akvamı Tarihi	Cumartesi	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	17
Fazıl Nazmi	Yunan ve Roma Tarihi (Tarih-i Kadim)	Cumartesi	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	17
Ali Reşat	Tarih-i Siyasi	Pazar	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	17
M. Şemseddin	Akvam-ı İslamiye Tarihi	Pazar	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	17
Yusuf Behçet	Kurun-ı Vusta'da Şark Akvamı Tarihi Tatbikatı	Pazar	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	17
Ali Kemal	Son Asırlarda Avrupa ve Devlet-i Osmaniye T.	Pazartesi	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	17
Ahmet Refik	Osmanlı Tarihi	Pazartesi	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	17
Avram Galanti	Akvam-ı Kadimeyi Şarkıye Tarihi	Salı	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	17
M. Şemseddin	Akvam-ı İslamiye Tarihi	Salı	10.15- 11.15	14.15- 15.15	3	7
Fazıl Nazmi	Yunan ve Roma Tarihi (Tarih-i Kadim)	Salı	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	17
Ali Kemal	Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Tarihi	Çarşamba	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	17

Ahmet Refik	Osmanlı Tarihi	Çarşamba	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	17
Ali Reşat	Tarih-i Siyasi	Perşembe	09.00- 10.00	13.00-14.00	1	17
Ahmet Refik	Osmanlı Tarihi Tatbikatı	Perşembe	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	17
Yusuf Behçet	Kurun-ı Vusta'da Şark Akvamı Tarihi	Perşembe	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	17

Tablo 22: Coğrafya Bölümü Ders Programı

Öğretim Üyesi	Dersin adı	Gün	Ders Saati		Dershane	
			Erkek	Kadın	Kat	No:
Ali Macid	İktisadi Coğrafya	Cumartesi	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	9
Faik Sabri	Tabii Coğrafya	Pazartesi	10.15- 11.15	14.15- 15.15	1	19
Faik Sabri	Coğrafya Tatbikatı	Pazartesi	11.30- 12.30	15.30- 16.30	2	19
Ali Macid	Beşeri Coğrafya	Salı		14.15- 15.15	3	19
Ali Macid	Beşeri ve İktisadi Coğrafya Tatbikatı	Salı	11.30- 12.30		3	19
Ali Macid	İktisadi Coğrafya	Çarşamba	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	19
Faik Sabri	Kıtaat Coğrafyası	Perşembe	11.30- 12.30	15.30- 16.30	1	19

Coğrafya Bölümünden Ali Muzaffer'in de kadro dışı kalması ile bölüm dersleri iki öğretim üyesi tarafından yürütülmek zorunda kalmıştır. Yeni kadroya giren muallim Sadi Bey ise eğitimini ilerletmesi için Almanya'ya gönderilmiştir. Faik Sabri'nin de istifa etmesi sebebiyle Coğrafya Bölümünün tekrar Tarih bölümü ile birleştirilmesi gündeme gelmiş ancak bu teklif kabul edilmemiştir⁷⁰⁷. Avrupa'dan Tabii Coğrafya uzmanı getirilmesi yönündeki görüşmeler ve girişimlerden de bir sonuç alınamamıştır⁷⁰⁸.

3. Kadrosuz Kalan Öğretim Üyelerinin Geri Alınmasına Yönelik Çalışmalar

“Siyasi sebeplerle” fakülteden ayrılan öğretim üyelerinin geri dönmesi hususunda mecliste görüşmeler yapılmıştır. Meclisin yaptığı girişimler sonucunda bazı öğretim üyeleri Ali Kemal'in nezaret döneminden sonra fakülteye dönebilmişlerdir. Ancak tüm öğretim üyelerinin geri dönmesi mali sıkıntılar yüzünden mümkün

⁷⁰⁷ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 35, 3 Ağustos 1336-1920.

⁷⁰⁸ Fransa'dan getirilmesi düşünülen yabancı uzman konusunda Fransız yetkililerin yardımcı olmadığı anlaşılmaktadır. Paris temsilcisi Naci Bey tarafından iletilen mektup için bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N.56, 7 Mart 1338-1922.

olmamıştır. Açıkta kalan öğretim üyelerinin bir kısmı mevcut maaşları ile liselere atanmışlardır⁷⁰⁹. 22 Mart 1919 tarihli kararname ile Edebiyat Fakültesi Birinci Dünya Savaşı Yıllarında en üst sayıya ulaşan öğretim üyelerinin çoğunu kaybetmiştir. Darülfünun muhtariyetinin en çok tartışıldığı bir ortamda böyle bir tasfiyenin gerçekleşmesi fakülte mensuplarını derinden üzmüştür. Ancak kişisel girişimlerden fazlası yapılamamıştır. Meclis-i Müderrisîn 31 Mart 1335-1919 tarihli toplantısında Terbiye müderrisi İ. Hakkı Bey'in teklifi⁷¹⁰ doğrultusunda fakülleden ilişkileri kesilen müderris ve muallimlerin unvanlarının korunması yolunda karar bir alarak bunu nezarete bildirmiştir⁷¹¹. Böylelikle kadro harici kalan arkadaşlarının akademik unvanlarını kullanabilmelerine imkân sağlamak istemişlerdir.

Yukarıdaki satırlarda bahsettiğimiz üzere bu kadro tenkisi ile Meclis-i Müderrisîn Reisi Ali Ekrem Bey de kadro harici kaldığı için 30 Mart 1919 tarihli meclis toplantısında reis ve katip seçimi yapılmıştır. Bu celsede reis bulunmadığı için Darülfünun Müdür-i Umumisi Ahmet Naim riyasete vekâlet etmiş ve yapılan oylamada müderris Rıza Tevfik Bey Edebiyat Fakültesi Meclisi Reisliğine ve meclis kâtipliğine de muallim M. İzzet Bey seçilmiştir⁷¹². Rıza Tevfik'in reis seçilmesinde kendisinin hükümetler nezdindeki nüfuzu ve Maarif Nazırları ile olan irtibatı etkili olmuştur. Çünkü bu dönemde çözümü zor olan birçok mesele hakkında Meclis Reisi R. Tevfik Bey'in “*nezaret nezdinde teşebbüsatta bulunması*”, “*Maarif Nazırı ile konuşulması*” şeklinde kararlar alınmıştır. Örneğin Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın 8 Mayıs 1919 tarihli Darülfünunu ziyaret esnasında⁷¹³ müderrisler adına konferans salonundaki konuşmayı da Rıza Tevfik yapmıştır⁷¹⁴.

⁷⁰⁹ İleri, nr. 53-435, 24 Mart 1335-1919.

⁷¹⁰ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 17, 31 Mart 1335-1919.

⁷¹¹ Darülfünun Umum Müdürü A. Naim Bey'in imzası ile 2 Nisan 1919 tarihinde bildirilen evrakın üzerine “*bu baktaki nizamname istenecektir*” notunu düşen nezaret yetkilileri bu konuda gerekli mevzuatı inceledikten sonra karar vermeyi doğru bulmuştur. Bkz, BOA, MF. ALY. 132-66, (1337 B 7).

⁷¹² İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 16, 30 Mart 1335-1919.

⁷¹³ Sadrazam Damat Ferit Paşa, Maarif Nazırı Ali Kemal ile birlikte Darülfünunu ziyaret etmiştir. Darülfünun Konferans Salonu'nda karşılanan sadrazam'a öğretim üyeleri tarafından Darülfünun adına altın kalem hediye edilmiştir. Bkz, Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara 1993, s.229; O. Özsoy, a.g.e., s.105; Hilmi Yücebaş, *Filozof Rıza Tevfik'in Hayatı, Hatıraları ve Şiirleri*, V. Baskı, İstanbul 1978, s. 30.

⁷¹⁴ İ. Hakkı Baltacıoğlu, a.g.e., s.211.

22 Mart 1335 kararname ile birlikte fakülteye kadrosuna yeni bir müderris dahil olmuştur. Daha önce hiç fakülte kadrosunda yer almayan Küçük Hamdi Efendi “*Felsefeyi İslamiye Tarihi*” müderrisliğine atanmıştır⁷¹⁵. Ancak bu görevde fazla kalmayan Hamdi Efendi’nin yerine 23 Nisan 1919 tarihinde eski hocalardan İzmirli İsmail Hakkı Bey atanmıştır⁷¹⁶. Bu arada 15 Nisan 1919 tarihli bir kararname ile Ali Kemal Bey de fakültenin “*tedris heyetine*” dâhil olarak “*Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Münasebati Tarihi*” müderrisliğini üstlenmiştir⁷¹⁷. 27 Mart 1919 tarihli ayrı bir kararname ile Türk Lisanı Tarihi müderrisi Necip Asım Bey yeni kurulan Darülfünun Kütüphaneleri Umum Müdürlüğüne atanmıştır, fakültedeki kadrosu 3000 kuruş maaşla buraya nakledilmiştir⁷¹⁸. Ancak Mart ayında faaliyete geçen bu genel kütüphane projesi fazla uzun sürmemiş ve Ağustos ayında kaldırılarak; kütüphanelerin fakülte müdürlerinin yetkisi altında bölümlere göre düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. N. Asım Bey de 11 Ağustos 1919 tarihli kararname ile fakültedeki dersinin başına geri dönmüştür⁷¹⁹. Yukarıdaki bahsettiğimiz kararnameden bağımsız olarak Felsefe Bölümü Terbiye kürsüsünde müderris muavini olarak istihdam edilmek üzere Tedrisat-ı Tâliye Dairesi ikinci şube müdürü Şekip Bey’in kadrosu fakülteye nakledilmiştir⁷²⁰. Yine Tarih Bölümü Tarih-i Kadim kürsüsü için uzman bulunamadığı için⁷²¹ Atina Darülfünunu mezunlarından ve Yunanca ile Latince lisanlarını iyi derecede bilen hukuk diplomasına sahip ve daha önce Lehmann-Haupt’un muavinliğini yapan Fazıl Nazmi Bey aday gösterilmiştir. Nazmi Bey’in Yunan ve Eski Roma Tarihi muallimliğine tayini Eylül ayında yapılmıştır⁷²².

⁷¹⁵ BOA, MF. ALY. 131-65, (1337 C 23).

⁷¹⁶ BOA, MF. ALY. 133-90, (1337 B 22).

⁷¹⁷ BOA, MF. ALY. 133-56, (1337 B 14).

⁷¹⁸ BOA, MF. ALY. 131-94, (1337 C 27).

⁷¹⁹ BOA, MF. ALY. 137-56, (1337 Za 14).

⁷²⁰ BOA, MF. ALY. 127-40, (1327 R 19); İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 8, 7 Kanun-ı evvel 1334-1918; İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 10, 6 Kanun-ı sani 1335-1919.

⁷²¹ Daha önce bu kürsü için Müze-i Hümayun Müdürü Halil Bey aday gösterilmiş ancak kendisi sağlık nedenlerini gerekçe göstererek bu müderrislik teklifini geri çevirmiştir. Bu konudaki nezaretin 22 Ocak 1919 tarihli tezkeresi için bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 13, 27 Kanun-ı sani 1335- 1919.

⁷²² BOA, MF. ALY. 138-79, (1337 Z 5), lef 3; MF. ALY. 154-42, (1339 R 19).

Maarif Nazırı Ali Kemal'in tasarruf için 1 Nisan 1919 tarihinde kapattığı Müdüriyet-i Umumiye'ye bağlı olarak faaliyet gösteren Lisan Mektebi'nin İngilizce, Fransızca ve Almanca derslerinin muallimleri de tekrar Edebiyat Fakültesi kadrosuna geçmişlerdir⁷²³. Bu anlamda Cenab Şehabettin, Şerif, Mahmud Cevad, Barsamyan, Cemil Bey gibi öğretim üyelerinin kadroları tekrar fakülteye aktarılmıştır. Bu geçişler sırasında yaşanan gecikmelerden dolayı bazı hocalar mağdur olmuşlardır⁷²⁴. Maarif Nezareti kadro sayılarının azalmasının verdiği imkânla mütareke şartlarını hafifletmek için öğretim üyelerinin maaşlarına biner kuruş zam yapmıştır⁷²⁵.

Ali Kemal'in ikinci Damat Ferit Paşa hükümetinde Dâhiliye Nazırı olması üzerine onun yerine gelen Fen Fakültesi müderrislerinden Gelenbevizade Said Bey'in Maarif Nazırlığı döneminde bütçenin elverdiği ölçüde bir kısım hocaların geri alınması hususunda meclisin teklifleri gündeme gelmiştir. Bu anlamda Şerh-i Mütûn dersi müderrisliğine Ferid Bey⁷²⁶ tayin edilmiştir⁷²⁷.

Ural- Altay Lisanları muallimi Ahmet Cevat Bey, 20 Temmuz 1919 tarihinde bir dilekçe ile nezaret başvurarak yirmi yıllık memuriyet hayatı olduğu ve en son 22 Mart tarihli kararname ile açıkta kaldığını belirterek emeklilik maaşı bağlanmasını istemiştir. Bu talebi üzerine dosyası incelenen A. Cevat Bey'in sicil dosyasında eski görevleri esnasında cinayet suçlaması ve Darümuallimîn müdürüne karşı gelmek gibi ifadeler bulunduğu için konu Meclis-i Maarife havale olmuştur⁷²⁸.

---

⁷²³ Müdürlüğünü Mahmud Cevad Bey'in yaptığı Lisan Mektebinin kapatılmadan önceki 29 Mart 1919 tarihli kadrosunda 13 muallim görev yapmaktadır. Bu öğretim üyelerinin isimleri ve aldıkları maaşlar için bkz, **BOA, MF. ALY.** 134-126, (1337 Ş 16).

⁷²⁴ Fransızca muallimi Şerif Bey Lisan, Mektebi kadrosunda bulunurken bu mektebin kaldırılması ile kadrosu fakülteye aktarılmıştır. Ancak bu aktarım 10 gün gecikme ile yapılmıştır. Şerif Bey, yaşanan mağduriyetinin giderilmesi adına diğer öğretim üyelerine yapıldığı gibi maaşına 1000 kuruş zam yapılmasını istemiştir. Şerif Bey'in dilekçesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 137-5, (1337 Za 2).

⁷²⁵ **BOA, MF. ALY.** 137-5, (1337 Za 2).

⁷²⁶ Ferid Bey hakkında yapılmış ilmi bir çalışma için bkz, M. Nazmi Özalp, **Ömer Ferid Kam**, İstanbul 2000.

⁷²⁷ Bu ders için seçilen adaylar arasında Süleyman Nazif de yer almıştır ancak kendisi bu teklif kabul etmeyince yerine Veled Çelebi aday gösterilmiştir fakat nezaret eski müderrislerden Ferid Bey'i tercih etmiş ve kararnameinin 25 Ağustos 1919 tarihinde imzalamıştır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 21, 16 Ağustos 1335-1919; **BOA, MF. ALY.** 137-67, (1337 Za 14).

⁷²⁸ Ahmet Cevat Bey'in sicil dosyası ve hakkındaki suçlamalar için bkz, **BOA, MF. ALY.** 137-104, (1337 Za 21).

Uzun süredir fakülte'deki derslerine devam etmeyen Bağdatlı Fehmi Bey meclis ve divan kararı ile istifa etmiş sayılarak⁷²⁹ yerine Tetkikat-ı İlmiye Encümeni azasından ve eski hocalardan Şevket Bey Arap Tarihi Edebiyatı dersine müderris olarak 17 Kasım 1920 tarihinde tayin edilmiştir⁷³⁰.

Edebiyat Fakültesinin en zor günlerinde 1336 (1920) senesi Meclis-i Müderrisîn Reisliği görevini sürdüren İngiliz Tarih-i Edebiyatı müderrisi Mahmud Cevad Bey 22 Nisan 1921 tarihinde vefat etmiştir. Mütareke Döneminin fakülte mensupları için ne kadar ağır geçtiğini gösteren bir vak'a olarak onun vefatından öğretim üyelerinin haberi olmamış ve cenazesine de katılamamışlardır. Bu duruma son derece üzülen Meclis-i Müderrisîn üyeleri toplantıya beş dakika ara vermiştir. Meclis reisinin teklifi ile M. Cevad'ın ailesine taziye telgrafi çekilmesi kararlaştırılmıştır⁷³¹.

1922 senesi ikinci yarıyılıda meydana gelen öğrenci olayları⁷³² sebebiyle fakülte'den beş öğretim üyesi daha Darülfünun Divanı ve Maarif Nezareti kararıyla uzaklaştırılmıştır. Müderrislerden Rıza Tevfik, Ali Kemal, Cenap Şehabeddin ve Hüseyin Daniş; muallimlerden ise Dikran Barsamyan öğrencilerin şikâyetçi olması sonucunda fakülte kadrosundan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Cenap Şehabeddin'e ait olan Türk Edebiyat-ı Tarihi dersine Yahya Kemal, Hüseyin Daniş'in İran Edebiyat-ı Tarihi dersine ise Veled Çelebi Beyler atanmıştır⁷³³. Barsamyan'ın İngiliz Edebiyat-ı Tarihine kimse atanmamıştır. Akademik kadrodan uzaklaştırılan müderris Rıza Tevfik'in Mabadü't-tabia dersine Mantık müderrisi Ahmet Naim Bey naklen tayin edilmiştir⁷³⁴.

---

⁷²⁹ Müderris Fehmi Bey'in "derslerine uzun süre devam etmediği ve imkânı olduğu halde iznini uzatmadığı" gerekçesi yeni nizamnameye göre (Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi, 13. madde) istifa etmiş sayılacağı karara bağlanarak durum emanete bildirilmiştir. [Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.31, 6 Nisan 1336-1920]; 22 Eylül 1920 tarihli toplantıda ise nezaret tarafından istifa etmiş olduğu onaylanan Fehmi Bey'in yerine Şevket ve İsmail Saib Beyler aday olarak nezarete bildirilmişlerdir. [Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.37, 22 Eylül 1336-1920]; Adaylardan Şevket Bey'i tercih eden nezaret 17 Kasım 1920 tarihli kararname ile onun tayinini gerçekleştirmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 153-26, (1339 Ra 9).

⁷³⁰ **BOA, İ. DUİT**, 54-93, (1339 Ra 06).

⁷³¹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. Belirtilmemiş, 26 Nisan 1337-1921.

⁷³² "Darülfünun Grevi" olarak bilinen öğrenci olayları V. Bölümün sonunda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

⁷³³ **BOA, MF. ALY.** 171-54, (1341 M 28), lef 3.

⁷³⁴ **BOA, MF. ALY.** 171-3, (1341 M 10), lef 24.

Ali Kemal'in Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Münasebati Tarihi dersi için de Ali Muzaffer Bey atanmıştır. Eski muallimlerden Nimet ve Ali Muzaffer Beyler Meclis-i Müderrisînin 19 Eylül 1922 tarihli toplantısında adı geçen derslere aday gösterilerek tekrar fakülte kadrosuna geçmeleri sağlanmıştır⁷³⁵. Fakülte meclisinin teklifini 9 Ekim 1922 tarihinde onaylayan nezaret iki öğretim üyesinin daha tekrar fakülteye dönmesine izin vermiştir⁷³⁶. Bu atama ile tarihe not düşülecek ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Ali Kemal Bey'in üç yıl önce görevden aldığı Ali Muzaffer Bey onun yerine dersini vermek üzere kadroya alınmıştır.

4. Akademik Programın Son Halini Alması

Her fırsatta eski arkadaşlarını kadroya dahil etmek isteyen öğretim üyelerinin önünde en büyük engel fakülteye tahsis edilen bütçe olmuştur. Yine meclis toplantılarının birisinde Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey'in teklif ile ansızın görevlerine son verilen veya kürsüleri kaldırılan müderris ve muallimlerin kırılan “*izzet-i nefislerini*” onarmak için Darülfünun Divanı nezdinde girişimde bulunulması görüşülmüş ve Meclis-i Müderrisîn Reisi Mahmud Cevad Bey'in bu konuda “*şifahi*” olarak divana müracaat etmesi karara bağlanmıştır⁷³⁷. Ancak mecliste bunlar konuşulurken mali bunalımın en üst düzeye çıktığı ve memurların maaşlarının ödenemediği bir zamanda Maarif Nezareti de fakültelelere “*asgari kadro*” uygulamasına geçilmesinin lüzumlu olduğunu bildirmiştir. Bu kadroya göre Edebiyat Fakültesinin bölümlere göre ayrılan dersleri şunlardır⁷³⁸.

⁷³⁵ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 61, 19 Eylül 1338-1922.

⁷³⁶ BOA, MF. ALY. 172-40, (1340 S 20), lef 2.

⁷³⁷ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 29, 3 Şubat 1336-1920.

⁷³⁸ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.31, 6 Nisan 1336-1920.

Tablo 23: Asgari Kadroya Göre Bölüm Dersleri

Edebiyat Bölümü	Felsefe Bölümü:
Türk Edebiyat-ı Tarihi	Mabadü't-tabia
Arap Edebiyat-ı Tarihi	Tarih-i Felsefe
İran Edebiyat-ı Tarihi	Mantık
Garp Edebiyat-ı Tarihi	İçtimaiyat
Türk Lisaniyât-ı Tarihi	İslam Felsefesi
Şerh-i Mütun-ı Edebiye	Ahlak
İngiliz Edebiyatı	Ruhiyat
Fransız Edebiyatı	Terbiye
Alman Edebiyatı	Tecrübî Ruhîyat
Tarih Bölümü	Coğrafya Bölümü
Akvam-ı Kadimeyi Şarkiye	Tabii Coğrafya
Roma ve Yunan Tarihi	Beşeri Coğrafya
Kurun-ı Vusta Tarihi	Osmanlı Coğrafyası
İslam ve Akvam-ı İslamiye	İktisadi Coğrafya
Kurun-ı Cedide	Kıtaat Coğrafyası
Asr-ı Hazır Tarihi	İslam Memalik-i Coğrafyası
Osmanlı Tarihi	

Maarif Nezaretinin asgari kadro talebi meclis toplantılarında müzakere edildikten sonra küçük değişikliklerle 21 Ocak 1920 tarihinde nezaret tarafından da onaylanmıştır⁷³⁹.

Ders Adı

Müderrisler

Son Asırlarda Avrupa Tarih-i Siyasisi
Mantık
Terbiye
Türk Edebiyatı
Mabad'üt-tabia Bediyyatı
Memaliki Osmaniye ve İslamiye Coğrafyası
Türk Edebiyatı Tarihi

Vazife (Maaş: kuruş)

Ali Reşat (5000)
Ahmet Naim (5000)
İsmail Hakkı (5000)
Cenab Şehabeddin (4000)
Dr. Rıza Tefvik (4000)
Faik Sabri (4000)
Köprülüzade Fuat (3500)

⁷³⁹ BOA, MF. ALY. 154-42, (1339 R 19).

Arap Edebiyatı Tarihi	Fehmi (3500)
İran Edebiyatı Tarihi	Hüseyin Daniş (3500)
Garp Edebiyatı Tarihi	Yahya Kemal (3500)
Türk Lisanı Tarihi	Necip Asım (3500)
Osmanlı Tarihi	Ahmet Refik (3500)
Felsefeyi İslamiye Tarihi	İzmirli İ.Hakkı (3500)
17.-18.-19. yy.da Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Münasebatı Tarihi	A. Kemal (3500)
Akvam-ı İslamiye Tarihi	Şemseddin (3500)
Şerh-i Mütûn-ı Edebiye	Ferid (3500)

Muallimler

İngilizce	Mahmut (4500)
Almanca Edebiyatı	Cemil (3000)
Ahlak Dersi	Mehmet İzzet (3000)
İçtimaiyat	Necmeddin Sadık (3000)
Kurun-ı Vusta ve Şark Akvamı Tarihi	Behçet (3000)
Beşeri ve İktisadi Coğrafya	Ali Macid (3000)
Tarih-i Felsefe	Mehmet Emin (3000)
Ruhiyat	Şekip (3000)
İngiliz Edebiyatı	Barsamyan (2000)
Fransız Edebiyatı	Şerif (2000)
Yunan ve Eski Roma Tarihleri	Fazıl Nazmi (2500)
Tecrübî Ruhیات	Ali Haydar (2500)
Akvam-ı Kadimeyi Şarkiye Tarihi	Avram Galanti (2500)
Felsefe müderris muavini	Yakup Habib (2500)

11 Ekim 1919 da yayınlanan Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi'nin yedinci maddesinde açıklanan Edebiyat Medresesi ders programı ile yukarıda vermiş olduğumuz program uyuşmaktadır. Zaten son değişiklikler Meclis-i Müderrisîn kararı ile bu

nizamname doğrultusunda yapılmıştır. Fakültenin akademik kadrosu ve ders programı genel hatları ile Cumhuriyetin ilanına kadar varlığını korumuştur. 1922 yılında ayrılan beş öğretim üyesi yerine iki kişi alınmıştır. Bu arada Yahya Kemal ve Necmeddin Sadık gibi öğretim üyeleri Milli Mücadele'ye destek için Ankara'ya geçmişlerse de izinli statüde kadrolarını korumuşlardır. Son olarak 18 Temmuz 1922 tarihli *Mezuniyet-i Mecburi Kararnamesi* ile Almanca muallimi Cemil Bey'e, İngilizce muallimi Barsamyian Efendiye ve üç fakülte memuruna iki yıl süre ile ücretsiz izin verilmiştir. Böylelikle iki muallim daha kadro harici kalmıştır⁷⁴⁰. Altı öğretim üyesinin daha fakülteden ayrılması sonucunda "tedris heyetinde" yirmi iki öğretim üyesi kalmıştır⁷⁴¹.

Devlet Salnamelerinden yararlanılarak hazırlanan bir eserde fakültenin kadrolarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Salnameler sene başlarında hazırlandığı için eğitim öğretim yılı içerisinde meydana gelen değişiklikler sayılara yansımamıştır. Bu ayrıntıları göz önünde bulundurarak Birinci Dünya Savaşının sonlarından Cumhuriyetin başlarına kadar Edebiyat Fakültesinin akademik kadroları tablo 24'de toplu olarak gösterilmiştir⁷⁴².

Tablo 24: Mütareke Döneminde Akademik Kadro Sayıları

	1918-1919	1919-1920	1920-1921	1921-1922	1922-1923
Müdrerris ve Muallim	32	17	16	16	12
Müdrerris muavini	28	13	12	13	15
Toplam	60	30	28	29	27

⁷⁴⁰ Mecburi izin kararnamesinde İngilizce muallimi Barsamyian da yer almaktadır. Barsamyian o tarihlerde "Darülfünun Grevi" sebebiyle soruşturma geçirmektedir. Öğrencilerin baskısı sonucu muhtemelen soruşturmanın sonucu beklenmeden Edebiyat Medresesinden uzaklaştırılmıştır. Ayrıca bu kararname ile medrese kâtibi Muzaffer Bey, kütüphane memuru Nureddin Bey ve kız öğrencilerin evraklarını düzenleyen kâtibe Zehra Hanım'a ücretsiz iki yıl izin verilmiştir. Görevlerine son verilen personelin Cumhuriyet'in ilanından sonra bir daha geri dönmeleri gündeme gelmemiştir. *Mezuniyet-i Mecburi Kararnamesi* ve bu kararname ile Darülfünun'dan ayrılan diğer dokuz kişinin isimleri için bkz, **BOA, MF. ALY.** 169-45, (1340 Z 5).

⁷⁴¹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.60, 28 Ağustos 1338-1922.

⁷⁴² Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri**, Ankara 2000, s. 284-287.

Mütareke döneminde kadro hareketlenmeleri dışında olumlu ve öğretim üyelerinin kıymetini teslim edecek bazı girişimlerin de bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu anlamda 1921 yılı itibariyle eğitim öğretim hayatında kırkınıcı yılını dolduran Türk Lisaniyatı Tarihi ve Türk Tarihi müderrisi Necip Asım Bey'e Maarif Nezaretinin teklifi ile birinci rütbeden bir Maarif Nişanı verilmiştir. İradesi 21 Haziran 1921 tarihinde çıkmıştır⁷⁴³. Osmanlı Tarihi müderrisi Ahmet Refik Bey'e de yaptığı çalışmalardan dolayı yurtdışından bir ödül gelmiştir. İsveç Kralı tarafından Şovalye rütbesinin birinci derecesinden "Vaza Nişanı" verilmiştir. İsveç nişanının A. Refik Bey tarafından kabul edilebileceğine dair "ruhsat"ın iradesi 17 Ocak 1921 tarihinde çıkartılmıştır⁷⁴⁴.

---

⁷⁴³ 14 Şevval 1339 [21 Haziran 1921] tarihli irade-i seniyye için bkz, **BOA, İ.DUİT.** 62-61, (1339 L 4).

⁷⁴⁴ Hariciye Nezaretinin teklif yazısı ve irade-i seniyye için bkz, **BOA, İ.DUİT.** 72-112, (1339 Ca 7).

D. KIZ ÖĞRENCİLERİN FAKÜLTEYE KABUL EDİLMELERİ

Kız öğrencilerin yükseköğretimle tanışmaları 1914-1915 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir. Hanımlar için önce Darülfünun Konferans Salonunda “Serbest Dersler” açılmıştır⁷⁴⁵. Bu konferanslar 7 Şubat 1914 tarihinde başlamış ve bir yarıyıl devam etmiştir⁷⁴⁶. Darülfünun ve Darülmualimîn hocaları tarafından verilen derslere ilgi büyük olunca Maarif Nezareti kız öğrencilere de yükseköğretim imkânını sağlayacak bir takım düzenlemeler yapmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 12 Eylül 1914 tarihinde kızların kendilerine mahsus üniversitesi olan “İnas Darülfünunu” açılmıştır⁷⁴⁷. Zeynep Hanım Konağında eğitime başlayan kız öğrenciler derslerini öğleden sonra takip etmişlerdir. İlk yıl 22 öğrenci kayıt olmuştur⁷⁴⁸. Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat Şubelerinden oluşan İnas Darülfünunu 1915-1916 eğitim öğretim yılında Çağaoğlundaki eski Lisan ve Hukuk Mektebine taşınmış ve başına da müstakil bir müdür atanmıştır⁷⁴⁹. Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar faaliyetine Çağaoğlundaki binada devam eden İnas Darülfünunu, savaş yıllarında işgal edilen yabancı okul binalarının iade edilmesinden dolayı⁷⁵⁰ tekrar Zeynep Hanım Konağına taşınmak zorunda kalmıştır⁷⁵¹. Bu taşınma 16 Aralık 1918 tarihinde gerçekleşmiştir⁷⁵². Kızlar ilk açıldığı yıllarda olduğu gibi Zeynep Konağında öğleden sonraları derslerine devam etmişlerdir. Ancak bu durum bir yarıyıldan fazla sürmemiştir. 1918-1919 eğitim öğretim yılının ikinci dönemimin

⁷⁴⁵ Bu fikrin ileri sürülmesinde ve uygulama aşamasında İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve Süleyman Paşazade Sami Beylerin rolü olduğu anlaşılmaktadır. Bkz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, (Yay. Haz. Ali Y. Baltacıoğlu), İstanbul, 1998, s. 222-223.

⁷⁴⁶ “*Hanımlara Mahsus Derslerin*” davetiye programı ve dersleri veren öğretim üyelerinin listesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 71-78, (1332 Z 2), lef 1 ve 2.

⁷⁴⁷ **BOA, MF. ALY.** 69-15, (1332 L 25); **MF. ALY.** 72-7, (1332 Z 14).

⁷⁴⁸ **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: İnas Darülfünunu Kayıt Defteri**, nr. 1.7/1-9.

⁷⁴⁹ **BOA, MF. ALY.** 161-89/A, (1340 S 5), lef 6.

⁷⁵⁰ Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti, yabancılar tarafından kullanılmakta olan başta okullar olmak üzere bazı binalarına el koymuştur yine o dönemde düşman devlet tebası konumundaki vatandaşların kamu kurumlarındaki işlerine son verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **BOA, MV.** 196-155 (10 Mart 1915), **MV.** 196-130; **MV.** 199-86; **MV.** 203-36.

⁷⁵¹ İnas Darülfünunun Çağaoğlundaki yeri Darülmualimîne tahsis edilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 125-51, (1337 Ra 12).

⁷⁵² **BOA, MF. ALY.** 128- 108, (1337 Ca 18); **MF. ALY.** 161-89/A, (1340 S 5), lef 6.

sonlarına doğru İnas Darülfünunu tamamen kapatılmış öğrencileri Fen ve Edebiyat Fakültelerine aktarılmıştır⁷⁵³. Mütareke döneminin başlarında iki farklı teşkilat halinde devam eden İnas ve Zükur Darülfünunları birleştirilmiştir. Bu birleşme 1 Nisan 1919 tarihinden itibaren geçerli olmuştur. 1 Nisan'dan itibaren müdür Ali Nazıma ve İnas Darülfünunu öğretim üyelerinin maaşları kesilmiştir⁷⁵⁴. Maarif Nazırı Ali Kemal Bey, Lisan Mektebinde ve 22 Mart Tarihli kadro tenkizatlarında olduğu gibi bütçeyi gerekçe göstererek İnas Darülfünunu teşkilatını kaldırmıştır. Sadece kız öğrencilerin evraklarını hazırlamak üzere idari personelin bir kısmı sekiz ay daha görevlerine devam etmiştir. 27 Kasım 1919 tarihinden itibaren adı geçen idari personelin maaşları da Darülfünun bütçesine aktarılmıştır⁷⁵⁵. 1918-1919 eğitim öğretim yılının sonlarına doğru birleşme gerçekleştiği için İnas Darülfünunu son sınıf öğrencilerine şöyle bir hak tanınmıştır⁷⁵⁶: isteyen öğrenciler kendi mevzuatına göre İnas Darülfünunundan mezun olabilir, yada erkek öğrencilerin girdiği sınavları vermek şartı ile Fen ve Edebiyat Fakültelerinin bölümlerinden mezun olabilirler.

1918-1919 eğitim öğretim yılında İnas Darülfünunundan Edebiyat Fakültesine 30 kız öğrencinin nakil olduğu anlaşılmaktadır⁷⁵⁷. Bu öğrencilerden bir tanesi hariç kalanların tamamı İnas Darülfünunu diploması almayı tercih etmişlerdir. Şukufe Nihal Hanım⁷⁵⁸ ise Edebiyat Fakültesinin yeni sınav talimatnamesinin hükümlerine uygun olarak (erkeklerin tabi oldukları şartlara uyararak ve lisan imtihanını da vererek) Coğrafya Bölümünden mezun olmuştur⁷⁵⁹. Böylelikle ilk Darülfünun diplomasına sahip kız öğrenci unvanını elde etmiştir.

---

⁷⁵³ **BOA, MF. ALY.** 134-27, (1337 B 29).

⁷⁵⁴ **Aynı vesika.**

⁷⁵⁵ **BOA, MF. ALY.** 142-31, (1338 Ra 4), lef 1-2-3.

⁷⁵⁶ Edebiyat Fakültesi müdürü M. Emin Bey 19 Nisan 1919 tarihinde kız öğrencilerin tabii olacağı şartları Maarif Nezaretine sormuş ve bu konuda mecliste alınan kararları iletmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 133-70, (1337 B 18). Edebiyat Fakültesinin kabul ettiği şartlar nezaret tarafından da uygun görülmüştür. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 134-5, (1337 B 23). Meclis-i Müderrisin görüşmeleri için ayrıca bkz, **İDF. EF. MMZD-II.** Z.N. 17, 31 Mart 1335-1919.

⁷⁵⁷ **BOA, MF. ALY.** 148- 52, (1338 N 28), lef 2.

⁷⁵⁸ Şukufe Nihal hakkında detaylı bilgi için bkz, Hülya Argunşah, **Bir Cumhuriyet Kadını: Şukufe Nihal**, Ankara 2003.

⁷⁵⁹ **BOA, MF. ALY.** 137-135, (1337 Za 24).

Edebiyat Fakültesi, 1919-1920 ders yılından itibaren mevcut ders programının aynısını öğleden sonraları kız öğrencilere uygulamak suretiyle öğrenci kabul etmiştir. Öğretim üyeleri Mütareke dönemi boyunca kız öğrencilere ayrı zamanlarda ders anlatmışlardır. Kızların ders programı öğleden sonraları üç ders saati şeklinde ayarlanmıştır. İlk ders 13.00- 14.00 arasında, ikinci ders 14.15- 15.15 arasında, son ders ise 15.30- 16.30 saatleri arasında yapılmıştır⁷⁶⁰.

Mütareke yıllarında basında, fakülte meclisinde ve kurumlar arasında karma eğitim tartışmaları yaşanmış ve bazı hocalar öğleden sonraki derslerini sabahki program ile birleştirerek fiili anlamda kız ve erkek öğrencilere birlikte ders vermiştir. Bu konuda ilk adımı Tarih Bölümü muallimlerinden Yusuf Behçet Bey atmıştır⁷⁶¹. Coğrafya Müderrisi Faik Sabri Bey'in kapıda nöbetçi dikerek karma eğitim yaptığına dair ifadeler bulunmaktadır⁷⁶². Yine Felsefe Bölümünden İsmail Hakkı Bey kız ve erkek öğrencilerin birlikte ders görmesini desteklediği anlaşılmaktadır⁷⁶³. Garp Tarihi Edebiyatı müderrisi Yahya Kemal'in de kız ve erkek öğrencilere birlikte ders verdiğini o günlerde derslerini takip edenler anlatmaktadır⁷⁶⁴. Kız öğrencilerin de erkeklerle birlikte ders görmek istediklerine dair bazı girişimleri bulunmaktadır. Mart (1919) ayında Darülfünun'un ıslahı için oluşturulan komisyona kız öğrenciler bir dilekçe vererek; Darülfünun hakkında alınan kararlarda kendilerinin de dikkate alınmasını ve erkekler ile birlikte ders görmek için gerekli düzenlemenin yapılması adına "ümit ve temennilerini" iletmişlerdir⁷⁶⁵. Daha sonra Şukufe Nihal başkanlığında bir grup kız öğrenci Maarif

---

⁷⁶⁰ Kız öğrencilerin öğleden sonraki ders saatleri için bkz, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, 1335-1336 Seneyi Tedrisiyesi İlk Devreyi Dersiyesi (15 Teşrin-i evvel 1335 - 16 Şubat 1336)**, Matbaa-ı Amire, 1335, s. 19-23.

⁷⁶¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, (Yay. Haz. Ali Y. Baltacıoğlu), İstanbul 1998, s. 210.

⁷⁶² Zehra Celasun, **Tarih Boyunca Türk Kadını**, İstanbul 1946, s. 141.

⁷⁶³ İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s.210

⁷⁶⁴ H. Avni Şanda, "Türk Kızları İlk Defa Yahya Kemal'in Dersinde Erkeklerle Yan Yana Oturdu", **Yahya Kemal İçin Yazılanlar II**, (Haz. Kazım Yetiş), İstanbul 2000, s. 235-239; O yıllarda Yahya Kemal'in kız ve erkek öğrenciler ile birlikte çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır. Resimde 8 kız ve 9 erkek öğrenci yer almaktadır. Bkz, Ek: 27.

⁷⁶⁵ "İnas Darülfünun'un Arızası", **İkdam**, nr. 7942, 21 Mart 1335-1919.

Nazırı Ali Kemal Bey’i ziyaret ederek bu isteklerini izah etmişlerdir⁷⁶⁶. *Büyük Mecmua* dergisi ise bu konuda anket bir düzenlemiştir⁷⁶⁷. 1919 yılı Nisan ayında gerçekleşen birleşme sonrasında karma eğitimi Maarif Nazırı Ali Kemal desteklerken⁷⁶⁸ dönemin Darülfünun umum müdürü Ahmet Naim Bey ise şiddetle karşı çıkmıştır. Ahmet Naim Bey bu konuda yalnız kalarak⁷⁶⁹ müdür-i umumilikten istifa etmek zorunda kalmıştır⁷⁷⁰. Dikkat edilirse dönemin icra makamlarında yer alan kişilerin büyük bir kısmı aynı zamanda Edebiyat Fakültesinde öğretim üyesidir. Dolayısıyla fakülte, yaşanan tartışmaların merkezinde yer almıştır. Edebiyat Fakültesinde farklı müfredat eğitimi bazı hocalar tarafından ihlal edilse de 1919-1920, 1920-1921, 1921-1922 eğitim öğretim dönemlerinde resmi müfredat programlarında kız ve erkek öğrencilerin dersleri ayrı saatlerde gösterilmiştir. Bu ayrımın kaldırılması 1922-1923 yılında gerçekleşmiştir.

Kızların ayrı eğitimi konusunda uygulamanın zayıfladığı ve ihlallerin arttığı 1921 yılında fakülte meclisinde çıkan bir tartışma (8 Mart 1921 tarihli toplantı) meselenin anlaşılması açısından önemlidir⁷⁷¹. Karma eğitime başından itibaren karşı çıkan A. Naim Bey basında karma eğitim yapıldığına dair haberler okuduğunu ve bunun

⁷⁶⁶ Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, İstanbul 1996, s. 103-105; Ali Arslan-Özlem Akpınar, “İnas Darülfünunu (1914-1921)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. VI, Sayı: 2, İstanbul 2005, s.232.

⁷⁶⁷ Tezer Taşkiran, **Cumhuriyet’in 50. Yılında Kadın Hakları**, Ankara 1973, s. 19.

⁷⁶⁸ İ. Hakkı Baltacıoğlu, Ali Kemal’in kendisine şöyle dediğini belirtmektedir: “*Ali Kemal Maarif Nazırı oldukça Darülfünunda karma öğretim girişimi gerilemeyecektir.*” Bkz, Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s.210.

⁷⁶⁹ Dönemin fakülte müdürü M. Emin Erişirgil hatıralarında Darülfünun umum müdürü A. Naim Bey’in karma eğitimi engellemek için polis çağırdığından bahsetmektedir. O günlerde yaşananlar için Bkz, Emin Erişirgil, **İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif**, (Yay. Haz. A. Kazancıgil- C. Alpar), II. Baskı, İstanbul 1986, s. 219-222.

⁷⁷⁰ Dönemin Darülfünun kâtiplerinden İ.Hakkı Sunata, Naim Bey’in istifa tarihini 17 Mayıs 1919 olarak vermektedir. İstifa sebebini de Maarif Nazırı Ali Kemal’in umum müdürlük makamını kaldırmasını göstermektedir.[Bkz, İsmail Hakkı Sunata, **İstanbul’da İşgal Yılları**, III. Baskı, İstanbul 2009, s. 31-32] Ancak bu tarih yanlıştır. Bu tarihte Ali Kemal Maarif Nazırı değildir. Ali Kemal, 14 Mayıs’ta nezaretten ayrılmıştır. A. Naim Bey’in Nisan ayının başlarında istifa ettiği anlaşılmaktadır. [Bkz, “Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi”, **İkdam**, nr. 7962, 10 Nisan 1335-1919; İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 211] Darülfünun, müdür-i umumi devreden çıkartılarak direk Tedrisat-ı Aliye Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından idare edilmiştir. Nezaret yetkililerinin böyle alışılmamış bir uygulamaya gitmelerinin arkasında o günlerde hazırlanmakta olan Darülfünun kanununun içerdiği hükümler yer almaktadır. Burada yapılan tartışmalardan anlaşıldığına göre merkezden atanan umum müdürler yerine tüm öğretim üyelerinin seçimi ile belirlenen bir yöneticinin atanması usulü getirilmiştir. Nizamnamenin yayın tarihine (11 Ekim 1919) kadar Darülfünuna yeni bir umum müdür atanmamış, altı ay boyunca fakülteler Maarif Nezareti tarafından doğrudan idare edilmiştir.

⁷⁷¹ A. Naim Bey’in verdiği “takrir” ve meclisteki diğer öğretim üyelerinin konuşmaları için bkz, **İDF. EF. MMZD-II. Z.N.** (Belirtilmemiş), 8 Mart 1337-1921.

doğru olup olmadığını, doğru ise bu konuda bir meclis kararı olup olmadığını sormuştur. Naim Bey'in sorusuna meclis reisi İsmail Hakkı Bey açıklama getirmiştir. Mecliste karma eğitim hakkında bir karar alınmadığı, ancak fakülte içersinde karma eğitimi uygulayan öğretim üyelerinin de mevcut olduğu belirtmiştir. Örneğin Necmeddin Sadık, “*muhtelit*” eğitim yaptığını mecliste açıkça söylemiştir. İsmail Hakkı Bey, meselenin tamamen müderrislerin kontrolünde ve idarenin bilgisi dâhilinde gerçekleştiğini söylemiştir. Fen Fakültesi derslerinin tamamını bu şekilde icra ettiğini ifade etmiştir. Hukuk Fakültesi temsilcilerinin konuyu Darülfünun Divanında gündeme getirdiklerinde Emin Paşanın “*bunun her medreseye ait bir hususiyet olduğuna*” dair açıklama yaptığını belirtmiştir⁷⁷².

Edebiyat ve Fen Fakültelerine kız öğrencilerin kabul edilmesi ve karma eğitim yapıldığına dair söylentiler-uygulamalar Sadaret'in, Meşihat ve Darü'l Hikmeti'l İslamiye'nin de gündemini meşgul etmiştir⁷⁷³. Karma eğitim konusunda; dini makamların Darülfünundaki uygulamanın ahlaka aykırı ve mahzurlu olduğu şeklinde görüş bildirmesi üzerine⁷⁷⁴ Maarif Nezareti 28 Ağustos 1919 tarihinde Sadaret'e bir yazı göndererek durumu açıklamıştır. Nezaret açıklamasında; kesinlikle kız ve erkek talebelere “müşterek” eğitim yapılmadığını belirtmiş ve “*Darülfünun'un tedrisat ve idaresinde edep ve terbiyeyi İslamiye'ye riayet*” edildiğini vurgulanmıştır⁷⁷⁵. Resmi makamlar bu şekilde görüş bildirirken konu basında tartışılmaya devam edilmiş, uygulamada ise Ali Kemal Bey'in “*Bir gün gelir dersler kendi kendine birleşir, ikizlik de ortadan kalkar.*”⁷⁷⁶ ifadesi yerini bulmuştur. Gerçekten de Fen Fakültesi⁷⁷⁷ başta

---

⁷⁷² Gösterilen yer.

⁷⁷³ Bahar Baskın, “II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 38, Mart 2008, s. 103-106.

⁷⁷⁴ Karma eğitim konusu önce Darü'l Hikmeti'l İslamiye tarafından 14 Nisan 1919 tarihli uzunca bir gerekçe ile Meşihata yazılmıştır. Bu yazı üzerine Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi meseleyi 16 Nisan'da Sadaret'e aktarmıştır. Bunun üzerine Maarif Nezareti 28 Ağustos 1919 tarihli yazısında “müşterek eğitimin” yapılmadığını açıklamıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 161-89/A, (1340 S 5); Darü'l Hikmeti'l İslamiye'nin yazısı: (lef 1-4), Şeyhülislam'ın yazısı: (lef 5), Maarif Nezaretinin yazısı: (lef 6).

⁷⁷⁵ Aynı vesika, lef 6.

⁷⁷⁶ İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 210.

⁷⁷⁷ Fen Fakültesinden Fizyoloji müderrisi Kemal Cenap Bey, ikili öğretimin laboratuar derslerinde uygulamanın zorluklarını belirtmiş ve onun dilekçesi üzerine Fen Fakültesi Meclisi kız ve erkek

olmak üzere diğer fakültelerin de katılımı ile zaman içerisinde karma eğitim yaygınlaşmıştır. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra da eğitim tamamen birleştirilmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1922- 1923 ders yılı programlarında kızlar için ayrı bir müfredat yapılmamıştır. Bu dönemde Edebiyat Fakültesinde ders gören kız öğrenciler işgaller karşısında tepkilerini ortaya koymak konusunda erkek arkadaşlarından geri kalmamışlar ve Milli Mücadeleyi bütün güçleri ile desteklemişlerdir⁷⁷⁸. Burada son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, kız öğrenciler sosyal olaylarda ve basında kendilerinden bahsettirdikleri kadar derslerinde başarılı olamamışlardır. Mütarekenin ağır şartlarının da etkisi ile 1919-1923 arasında Edebiyat Fakültesinden sadece üç kız öğrenci mezun olmuştur. Üç öğrenci de Coğrafya Bölümünden mezun olmuştur⁷⁷⁹. Aslında dinleyici öğrenciler haricinde fakültede kayıtlı kız öğrenci sayısı her yıl ortalama otuz civarındadır⁷⁸⁰. Öğrencilerin birçoğu çeşitli nedenlerle eğitimlerini yarıda bırakmış veya bir kısmı da diğer fakültele geçiş yapmışlardır⁷⁸¹.

öğrencilerin birlikte ders görmeleri gerektiği konusunda karar alarak 10 Eylül 1919 tarihinde nezarete bildirmiştir. Ancak bu karar uygun görülmemiştir. Bkz. **BOA, MF. ALY.** 161-89/A, (1340 S 5), lef 8-9.

⁷⁷⁸ Kız öğrencilerin protesto ve destek faaliyetleri Beşinci Bölümde daha ayrıntılı anlatılmıştır.

⁷⁷⁹ Şukufe Nihal Hanım (1919), Fakihe Hanım (1922), Behire Hanım (1923) yıllarında mezun olmuştur. Devrin şartlarının ağırlığını görmek için 1922 yılında sadece iki öğrencinin mezun olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri.**

⁷⁸⁰ Örneğin 1919-1920 ders yılında fakültede toplam 31 kız öğrenci; 1920-1921 ders yılında ise 36 kız öğrenci kayıtlı bulunmaktadır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 154-42, (1339 R 19); **MF. ALY.** 158-70, (1339 Za 8), lef 12.

⁷⁸¹ Eğitimlerini yarıda bırakıp ayrılanların “terkin-ı kayıt” sebepleri için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Mülga İnas Darülfünunundan Nakil Kayıt Defteri**, nr. 1-8 /12.

E. YENİ NİZAMNAME VE MEDRESE DÖNEMİ

1. Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi

Darülfünun'a muhtariyet verecek bir kanunun hazırlanmasına yönelik çalışmalar Birinci Dünya Savaşı yıllarından beri etmekteydi, ancak savaş ortamının getirdiği zorluklar böyle bir nizamnamenin çıkmasını engellemiştir. 1919 yılına kadar Darülfünun ve fakülteler 1913 tarihli *İstanbul Darülfünun Talimat*'ı ve kararnamelele ile idare edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin iyice zayıfladığı bir dönemde Darülfünun ilmi ve idari özeğe kavuşmuştur. Yeni nizamnamenin hazırlanmasında ve kanunlaşmasında Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinin katkısı büyüktür⁷⁸². Özellikle Meclis-i Maarifteki müzakerelerde fakülte temsilcilerinin ve fakülte mensubu olup da farklı görevlerinden dolayı o meclisin üyesi bulunan öğretim üyeleri, bu kanunun çıkması için çok çaba sarf etmiştir. Ali Kemal'in Maarif Nezareti döneminde hızlanan çalışmalar ondan sonra gelen nazır Said Bey'in zamanında tamamlanarak Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi yayınlanmıştır. Yeni nizamname önce Meclis-i Maarifte kabul edilmiş daha sonra Meclis-i Vükela'da onaylanmış ve son olarak iradesi alınarak 11 Ekim 1919 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir⁷⁸³.

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi Darülfünun ve fakültelerin idaresinde büyük değişiklikler getirmiştir. 56 maddeden oluşan nizamnamenin en önemli özelliği Darülfünun'a ilmi özerklik vermesidir. Bu nizamnameyi tamamlayıcı bir düzenleme olarak 12 Ağustos 1922 tarihinde *Darülfünun'un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kararname* yayınlanmıştır. Bu kararname ile de Darülfünun'a idari özerklik

---

⁷⁸² “Ziya Gökalp ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu, ilmin ancak, ilim adamlarında hür bir ortamın sağlanması ile ortaya çıkacağını ve Darülfünun'a yapılacak müdahalelerin ilmî çalışmaları engelleyeceğini savunuyorlardı” Edebiyat Fakültesi Öğretim üyelerinin fikirleri için bkz, Ali Arslan, “Türkiye’de Tarih Bölümü’nün Kuruluşu”, *Cumhuriyet’in 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri, [16-17 Aralık 2003, Bildiriler]*, İstanbul 2004, s. 10

⁷⁸³ Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi (Bundan sonra DFON şeklinde kısaltılacaktır.) için bkz, *Düstur*, II. Tertip, C. 11, s. 401-409.

verilmiştir⁷⁸⁴. Böylelikle Tanzimat döneminde düşünülen, ancak uygulanamayan serbest üniversite düşüncesi, II. Meşrutiyet’le beraber kademe kademe gelişerek, 1922’de elde edilmiş ve özerk yapı kurulmuştur⁷⁸⁵.

Bu kısımda Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinin fakülteleri ilgilendiren maddelerini inceleyerek Edebiyat Fakültesine getirdiği yenilikleri ve düzenlemeleri belirteceğiz. Öncelikle yeni nizamnamede bütün fakültelele “medrese” denilmiştir. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren kullanılan “fakülte” tabiri kaldırılmıştır. Bu nizamname gereği tüm resmi yazışmalarda “Edebiyat Medresesi” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Nezaret kâtiplerinin alışkanlıkla yazdıkları fakülte ibaresinin üstü çizilerek medrese eklenmiştir⁷⁸⁶.

Yine yeni nizamname ile ilk kez akademik personel alımının şartları belirlenmiştir. Bu anlamda kimlerin müderris ve muallim olacağı tespit edilmiştir. Nizamnamede muavin, mukarrir ve mustahzır gibi unvanlara yer verilmemiştir. Ayrıca fakülte meclislerinin daha önce bir talimatname ile belirlenen yetki ve görevleri ilk kez bir nizamname ile ortaya konmuş ve kısmen de genişletilmiştir. Nizamname kayıt kabul ve imtihan şartlarına özet olarak yer vermiş bu konuda her fakültenin kendi talimatnamesini hazırlamasını veya mevcutlara göre yapılması istemiştir (DFON, m. 51).

2. Müdüriyet-i Umumiye ve Fakülte Müdürlüğünün Kaldırılması

a. Darülfünun Müdüriyet-i Umumiliğinin Kaldırılması

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi gereğince, II. Meşrutiyet’ten sonra kurulan Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi makamını kaldırarak iki yıllığına tüm öğretim

---

⁷⁸⁴ Bu kararname yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra Saltanatın kaldırılması sebebiyle çok fazla uygulanma imkânı bulmamıştır. *Darülfünun’un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kararname* için bkz, **Düstur**, II. Tertip, C. 2, s. 697.

⁷⁸⁵ Ali Arslan, **Kısr Döngü ...**, s. 72.

⁷⁸⁶ Örneğin Tedrisat-ı Âliye Dairesi kâtipleri tarafından düzenlenen 19 Kasım 1919 tarihli bir kararnamede “fakülte” tabirinin üstü çizilerek “medrese” yazılmıştır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 142-54, (1338 Ra 9).

üyelerinin seçimi ile belirlenen bir Emin'in idaresinde Darülfünun Eminliği kurulmuştur. Darülfünunun reisi Maarif Nazırıdır, nazır emin vasıtası ile Darülfünunu idare etmesi kararlaştırılmıştır (DFON, m. 19). Yeni düzenleme ile eskiden nezaret tarafından tayinle gelen müdür-i umumilerin yerine öğretim üyelerinin seçimi ile belirlenen iki adaydan birisi nezaret tarafından tercih edilip ve Padişah tarafından tayin edilmesi usulü kabul edilmiştir. Böylelikle yönetimde öğretim üyelerinin etkisi artırılmıştır⁷⁸⁷.

Bu anlamda Kasım ayının ilk haftasında Darülfünun Konferans Salonunda toplanan müderris ve muallimler Darülfünun Eminini seçmek için oy kullanmışlardır. Yapılan seçimlerin sonucunda en fazla oyu (65) Tıp Fakültesinden Dr. Besim Ömer Paşa almıştır. İkinci olarak o günlerde Maarif Nezareti müsteşarlığı görevini yürüten Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Ali Reşat Bey (37) seçilmiştir⁷⁸⁸. En fazla oy alan iki aday Maarif Nezaretine bildirilmiş ve nezaretin tercihi ile Besim Ömer Paşa Darülfünun eminliği görevine 11 Safer 1338 [5 Kasım 1919] tarihinde tayin edilmiştir⁷⁸⁹.

b. Fakülte Müdürlüğünün Kaldırılması ve Katib-i Umumiliğinin Kurulması

Darülfünun idaresinde bu değişiklikler yapılırken aynı şekilde eskiden nezaretçe doğrudan tayin edilen fakülte müdürleri tarafından idare edilen müdüriyet makamı da kaldırılarak onun yerine yine öğretim üyelerinin seçimi sonucu belirlenen katib-i umumiler görev başına gelmişlerdir. Tercihen muallimler arasından seçilen katib-i umumiler fakültenin idari ve öğrenci işlerinden sorumlu tutulmuşlardır (DFON, m. 34-35). Katib-i umuminin kontrolü altında medresenin bir "heyet-i kalemiyesi" bulunması gerekmektedir (DFON, m. 36). Fakültenin işleri bu memurlar yardımı ile yürütülmesi planlanmıştır.

⁷⁸⁷ A. Arslan, *Kısır Döngü ...*, s.66.

⁷⁸⁸ M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresinden T.B.M.M.'nin Açılmasına (4 Eylül 1919- 23 Nisan 1920)* II. Kitap, Ankara 1965, s. 172; İ. Hakkı Baltacıoğlu, *a.g.e.*, s. 237.

⁷⁸⁹ *BOA, İ.DUİT.* 115-26, (1338 S 11).

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinin geçici 52. maddesine göre mevcut fakülte müdürleri katib-i umumi vazifesi ile görevlerine devam etmesi kararlaştırılmış ve katib-i umumilerde görev süre sınırlamasına gidilmemiştir. Geçerli sebeplerle bu görevden ayrılanların yerine Meclis-i Müderrisîn tarafından yenileri seçilmiştir. Bu anlamda nizamnamenin yayınlandığı Ekim ayında fakülte müdürü bulunan Tarih-i Felsefe muallimi M. Emin Bey katib-i umumi sıfatıyla görevine devam etmiştir. Son Osmanlı Meclisine Niğde mebusu seçilmesi üzerine bu görevinden istifa eden⁷⁹⁰ M. Emin Bey'in yerine meclis tarafından katib-i umumi olarak Yusuf Behçet Bey seçilmiştir. Nezaretin 1 Şubat 1920 tarihli onayı üzerine Kurun-ı Vusta ve Şark Akvamı Tarihi muallimi Behçet görevine başlamıştır⁷⁹¹.

Yeni nizamnamede yer almayan bir husus ta meclis kâtibidir. Meclis kâtibi Meclis-i Müderrisîn toplantılarının yapıldığı tarihten bu yana zabıtları tutmak ve onları deftere geçirmekle görevli kişidir ve katip seçimleri reisler ile birlikte yapılmıştır. Meclis kâtibi, reis ile birlikte her sene Kanun-ı sani başında tekrar seçilmişlerdir. Yeni nizamnamede kâtiplere dair bir açıklamaya yer verilmemiştir. Son meclis kâtibi M. İzzet meclisin 4 Kasım 1919 tarihli görüşmesinde bu duruma dikkat çekerek vazifesinin sona erdiğini belirtmiştir⁷⁹². Bu durumda kadroda ismi yer almayan meclis katipliği kaldırılmış ve bu görevin kâtip-i umumiler tarafından yürütülmesi uygun görülmüştür⁷⁹³.

c. 11 Ekim 1919 Tarihine Kadar Görev Yapan Meclis Kâtipleri

Meclis zabıtlarının toplantı esnasında önce müsveddelere yazılması ve bir sonraki toplantıda okunup kabul edildikten sonra son düzeltmelerin eklenmesi sureti ile

⁷⁹⁰ M. Emin Bey'in istifa dilekçesi ve bu dilekçe üzerine meclisin, fakülteye yaptığı hizmetlerden dolayı kendisine olan şükran ifadeleri için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.28, 28 Kanun-ı sani 1336; **BOA, MF. ALY.** 144-23, (1338 Ca 10).

⁷⁹¹ 1 Şubat 1336-1920 tarihli kararname için bkz, **BOA, MF. ALY.** 144-26, (1338 Ca 11).

⁷⁹² M. İzzet Bey'in konuşmaları için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.25, 4 Teşrin-i sani 1335-1919.

⁷⁹³ Bir önceki toplantıdaki (4 Kasım 1919) M. İzzet Bey'in ifadelerini hatırlatan katib-i umumi M. Emin Bey meclisin bu konuda bir karar vermesi gerektiğini belirtmiştir. Bu teklif oylama yapılarak meclis katipliği görevini de katib-i umuminin üstlenmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Meclis kitabesinin katib-i umumiler tarafından ifa edilmesi hakkında yapılan oylama ve konuşmalar için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.26, 25 Teşrin-i sani 1335-1919.

bu kayıtların deftere geçirilmesinden meclis kâtipleri sorumlu tutulmuştur. Kayıtları mevcut olan ilk meclis toplantılarında riyasete Abdurrahman Şeref Efendi seçilmiş kitabete de Hamdullah Suphi Bey seçilmişlerdir⁷⁹⁴. Daha sonraki 1913 yılından itibaren iki dönem (iki yıl) meclis reisliğine seçilen Ağaoğlu Ahmet Bey ile birlikte seçilen kâtibin ismi belirtilmemiş ancak meclis kâtibinin varlığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu dönemde muavinlerin zabıtların yazılmasında görevlendirilmeleri ve kâtibin de bunları kontrol etmesi meclis gündemine getirilmiş ve bu yönde karar alınmıştır⁷⁹⁵. 1916 yılında reis seçilen M. Ali Aynî ile birlikte Ahmet Emin kâtip olarak görev yapmıştır⁷⁹⁶. M. Ali Aynî'den sonra iki dönem⁷⁹⁷ reislik yapan Halid Ziya ve ondan sonra seçilen Ali Ekrem Beylerin döneminde meclis kâtipliği görevini İbrahim Necmi üstlenmiştir. 22 Mart 1919 tarihinde reis Ali Ekrem ve kâtip İbrahim Necmi kadro harici kalınca yerlerine Rıza Tevfik ve kâtip olarak da Mehmet İzzet Beyler seçilmiştir⁷⁹⁸. Meclisin son kâtibi M. İzzet'tir onun görevi de 11 Ekim 1919 tarihli nizamname ile son bulmuştur.

3. Darülfünun Divanı

Darülfünun kanunu hazırlık aşamasında en çok tartışılan konuların birisi de tüm fakültelerin temsil edileceği bir Darülfünun genel meclisinin kurulması idi. Hatta bu meclis 1913 tarihli *İstanbul Darülfünun Talimatı*'nda geçmektedir. (İDFT, m. 36) ancak o tarihten itibaren böyle bir meclis kurulamamıştır. Yeni nizamname ile her medrese reisinin tabii üye olduğu ve yine her medreseden seçilen ikişer üyeden oluşan ve Darülfünun Emni'nin başkanlığında toplanan bir Darülfünun Divanı oluşturulmuştur⁷⁹⁹

⁷⁹⁴ 8 Kanun-ı evvel 1327 [21 Aralık 1911] tarihinde yapılan seçim için bkz, A. İ. Gencer- A. Arslan, **a.g.e.**, s. 55.

⁷⁹⁵ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 4, 15 Kanun-ı evvel 1329.

⁷⁹⁶ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. (Belirtilmemiş), 16 Kanun-ı sani 1331; **BOA, MF. ALY.** 88-41, (1334 Ra 25); Nezaretin 18 Kanun-ı sani 1331 [31 Ocak 1016] tarihli kararname için bkz, **MF. ALY.** 88-51, (1334 Ra 27).

⁷⁹⁷ Seçimler için bkz. Birinci yıl: **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 2, 16 Kanun-ı sani 1332; İkinci yıl: **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 3 Kanun-ı sani 1334; 1919 yılı için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 10, 6 Kanun-ı sani 1335.

⁷⁹⁸ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 16, 30 Mart 1335-1919.

⁷⁹⁹ Ali Arslan, **Kısır Döngü ...**, s. 67.

(DFON, m. 23). Yeni nizamnamenin getirdiği en önemli değişikliklerden birisi de budur. Çünkü divanın yetkileri göz önüne alındığında medreseler ile Maarif Nezareti arasında yeni bir kurul tesis edilmiştir. Meclisin aldığı kararlar divandan geçmek zorundadır. Darülfünun Divanı'nın ilmi, kazai ve idari görevleri bulunmaktadır (DFON, m. 24- 27). İsterse Maarif Nazırı divana başkanlık edebilir. İlahiyat Fakültesi kurulmadan önce dört fakültesi bulunan Darülfünun'un divanda emin ile birlikte 13 üyesi bulunmaktadır.

Edebiyat Medresesi Meclisi nizamname yayınlandıktan sonra 25 Ekim 1919 tarihinde yaptığı toplantısında medreseyi temsil edecek divan üyelerini seçmiştir. İki yıl süre ile seçilen ilk Edebiyat Medresesi temsilcileri Faik Sabri ve Köprülüzade Fuad Beylerdir⁸⁰⁰.

4. Meclis-i Müderrisîn ve Medrese Reisi

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi medrese meclisinin işleyişi ve reisin seçimi hakkında çok bir değişiklik yapmamıştır. Ancak fakülte müdürlüğünün kaldırılarak genel sekreter hüviyetine büründürülmesi ile medresenin tek temsilcisi Meclis-i Müderrisin reisi olmuştur. Reisler artık sadece akademik konularda değil medresenin tüm idarisinden ve faaliyetinden sorumlu tutulmuştur. Seçimle gelen medrese reislerinin yönetimdeki ağırlığı artmış ve medresenin asıl temsilcisi konumuna yükselmişlerdir. Yeni nizamname ile medrese reisine; medreseye gelecek heyetleri karşılama, protokolde medreseyi temsil etme, kurumlar arası irtibatı sağlama, medresede icra edilecek merasime başkanlık etme gibi görevler yüklenmiştir⁸⁰¹. Ayrıca medresenin vereceği diplomaları imzalama, meclis kararlarının ilgili makamlara ulaştırılması ve medreseye bağlı darülmesaiilerin teftişi reisin yetkisi altındadır. Reisler yine bir yıl süre ile seçilmeye devam edilmiştir. Sadece seçilen üyeler hakkında Darülfünun Divanının görüşü alınması ve seçimlerde iki aday çıkartılması usulü kabul edilmiştir (DFON, m.

⁸⁰⁰ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 24, 25 Teşrin-i evvel 1335-1919.

⁸⁰¹ Medreselerin yönetimi "vesait-i idare" başlığı altında 29.- 43. maddeler arasında 15 maddede açıklanmıştır. Burada meclis reisinin ve katib-i umuminin görevleri ve nasıl seçilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bkz, Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi, **Düstur**, II. Tertip, C. 11, s. 401-409.

30). Reislere müderrislik maaşından başka aylık 3000 kuruş tahsisat ayrılmıştır. Reis sadece bir medresenin reisi olabilir (DFON, m. 32), aynı zamanda hem medrese reisi hem de Darülfünun emini olunmaz (DFON, m. 21), Reis ve Emin seçilmek için müderris olmak şarttır (DFON, m. 14).

5. Yeni Nizamname Sonrası Seçilen Reislere

Yeni nizamname göre bir ay içinde tüm medrese reislerinin seçilmesi gerekmektedir (DFON, m. 52). Edebiyat Medresesi önce Darülfünun Emininin seçilmesini bekleyip daha sonra meclis reisini seçmeyi kararlaştırmıştır⁸⁰². Divan üyelerini⁸⁰³ 25 Ekim 1919 tarihli toplantısında seçen Edebiyat Medresesi öğretim üyeleri 4 Kasım 1919 tarihli toplantıda İ. Hakkı ve Cenap Şehabeddin Beyler reis adayları olarak divan kanalı ile nezarete bildirilmişlerdir⁸⁰⁴. Ancak Maarif Nezareti, ilk kez seçim usulüne uygun davranılmadığı gerekçesi ile bu adayları kabul etmemiş ve seçimin yenilenmesini talep etmiştir⁸⁰⁵. Ancak meclis üyeleri, başta riyasete vekâlet eden Ahmet Naim Bey olmak üzere yapılan seçimde her hangi bir usulsüzlüğün olmadığı beyan etmişlerdir. Yine de şüphelerin giderilmesi için seçimin yenilenmesine karar verilmiştir⁸⁰⁶. Yapılan oylamada İ. Hakkı ve Mahmud Cevad Beylerin en çok oy aldığı ve medrese reisliği için aday oldukları nezarete bildirilmiştir. Nezaret de ikinci sırada bulunan İngiliz Edebiyatı müderrisi Mahmud Cevad'ı reis olarak atamıştır⁸⁰⁷. Bu seçimde nezaretçe öne sürülen usul tartışması bahane olduğu anlaşılmaktadır. Asıl

---

⁸⁰² Önce Darülfünun Emininin seçilmesi daha sonra fakülte reisinin seçilmesi fikri müdür M. Emin tarafından ileri sürülmüş ve bu teklif kabul edilerek sadece Darülfünun Divanında fakülteyi temsil edeceklerin seçimi yapılmıştır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 24, 25 Teşrin-i evvel 1335-1919.

⁸⁰³ Faik Sabri ve Köprülüzade Fuad, Edebiyat Medresesinin ilk divan azalarıdır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 24, 25 Teşrin-i evvel 1335-1919.

⁸⁰⁴ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 25, 4 Teşrin-i sani 1335-1919.

⁸⁰⁵ Seçim işleminin en son madde olarak gündeme alınması, zamanın az olması ve karar sayısına ulaşmak için birçok kez oylamanın tekrarlanması gibi sebeplerle ve bir de şikâyet üzerine seçimin yenilenmesi hakkında 15 Kasım 1919 tarihli yazısı için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 26, 25 Teşrin-i sani 1335-1919.

⁸⁰⁶ Aynı yer.

⁸⁰⁷ İngiliz Edebiyatı müderrisi Mahmud Cevad Bey'in teşekkür konuşması için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 27, 23 Kanun-ı evvel 1335-1919.

meselenin Maarif Nezareti veya Divan tarafından İ. Hakkı Bey'in istenilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü iki kez üst üste ilk sırada olmasına rağmen tercih edilmemiştir. Bu arada ilk seçim hakkında şikâyet olduğu da belirtilmiştir.

Terbiye müderrisi İsmail Hakkı her ne kadar iki kez birinci sıradan aday gösterildiği halde reis yapılmadı ise de 1921 yılı için yapılan seçimlerde⁸⁰⁸ yine en çok oyu alarak medrese reisliğine aday gösterilmiş ve adaylığı nezaret tarafından da onaylanarak 4 Ocak 1921 tarihinde görevine başlamıştır⁸⁰⁹. Kendisi Milli Mücadele dönemi boyunca Darülfünun Emmini seçildiği güne kadar medrese reisliği vazifesinde bulunmuştur. Bu süre içerisinde İsmail Hakkı Bey'in istifasından dolayı bazı kesintilerin yaşandığını da belirtmek gerekir.

İsmail Hakkı Bey Edebiyat Medresesi Meclisi tarafından 1922 yılı için de aday gösterilmiş ve reis olarak görevine başlamıştır⁸¹⁰. Ancak Darülfünun Grevi olarak tarihe geçen öğrenci olayları esnasında 25 Mayıs 1922 tarihinde istifa etmiş⁸¹¹ ve onun istifasından sonra reis seçimi için gerekli olan çoğunluk sağlanamadığı için medrese riyaseti bir müddet vekâletle idare edilmiştir⁸¹². 19 Temmuz 1922 tarihli meclis toplantısında İsmail Hakkı ve Ali Reşat Beylerin adaylıkları kesinleşmiş ve Darülfünun Divanının görüşü de eklenerek nezarete bildirilmiş. Bu seçimde⁸¹³ İsmail Hakkı Bey 14 oy ve Ali Reşat Bey 13 oy almasına rağmen divanın yaşanan olaylar sebebi ile A. Reşat Beyin bu görevi “daha ziyade muvaffakiyetle icra edebileceği” mütalaası ve tavsiyesi ile A. Reşat Bey tercih edilerek 24 Temmuz 1922 tarihinde medrese reisliğine tayin edildiği

---

⁸⁰⁸ 30 Kasım 1920 tarihinde başlayan reis seçimleri, 7 ve 9 Aralık 1920 tarihlerinde de devam etmiştir. Son gün günkü oylamada İsmail Hakkı ve Ali Reşat Beylerin adaylıkları kesinleşmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.42, 9 Kanun-ı evvel 1336-19120.

⁸⁰⁹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 43, 4 Kanun-ı sani 1337-1921.

⁸¹⁰ 20 Aralık 1921 tarihinde yapılan toplantıda 16 oy ile İsmail Hakkı ve 15 oy ile A. Reşat Beyler seçilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 54, 20 Kanun-ı evvel 1337-1921.

⁸¹¹ İsmail Hakkı Bey anıllarında o günleri anlatırken öğrencilere bazı öğretim üyelerinin içerden destek verdiğini belirterek “*bu şartlar altında fakülte reisliğinde istifa ettim*” demektedir. Burada İ. Hakkı istifası hakkında tarih vermemektedir. Bu bilgiyi İ. Hakkı Bey'in oğlu eklemiştir. Ali Baltacıoğlu babasının sicil dosyasından hareketle kesin tarihi belirtmektedir. Bkz, İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 243 ve 377, 378 (414 numaralı açıklama)

⁸¹² 28 Ağustos ve 19 Eylül 1922 tarihli toplantılarda defalarca oylama yapılmasına rağmen gerekli salt çoğunluk sağlanamadığı için aday çıkartılamamıştır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 60, 28 Ağustos 1338 ve **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 61, 19 Eylül 1338-1922.

⁸¹³ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 58, 19 Temmuz 1338-1922.

görülmektedir⁸¹⁴. Ancak Ali Reşat bir ay gibi kısa bir süre sonunda medrese reisliğinde istifa etmiştir⁸¹⁵. Eylül ayına kadar vekâletle idare edilen medrese reisliği için 30 Eylül 1922 tarihinde yapılan son seçim ile İsmail Hakkı ve Necip Asım Beylerin adaylıkları divan kanalı ile nezarete bildirilmiştir⁸¹⁶. Nezaret tarafından kabul gören İsmail Hakkı Bey üçüncü kez reislik görevine başlamıştır. Bu vazifesini Darülfünun Emmini oluncaya kadar (21 Kasım 1923) sürdürmüştür⁸¹⁷. Kendisinden sonra aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk reisi olarak Köprülüzade Fuad seçilmiştir.

İsmail Hakkı Bey düşünceleri, projeleri ve nezaretteki üst düzey idarecilik görevleri ile Türk Maarifine önemli hizmetleri olmuş bir öğretim üyesidir. Kendisinin Edebiyat Medresesi Meclis reisliği Darülfünun Divanı tarafından engellenmesine rağmen medresedeki mesai arkadaşları, onu her defasında birinci sıradan aday göstermişlerdir. Muhtemelen Ali Reşat Beyin istifa sebebi de İ. Hakkı Bey'e yapılan haksızlığın büyümesini önlemek düşüncesinden hareketle alınmış bir karardır. Çünkü iki müderris yıllardır aynı fakültede görev yaptıkları gibi nezarete bünyesinde de uzun süre birlikte çalışmışlardır. Darülfünun'un diğer şubelerine mensup öğretim üyeleri de İ. Hakkı Bey'i tercih ederek kendisini Darülfünun emini olarak seçmişlerdir⁸¹⁸.

6. Divan ve Medrese Meclisinin Yetki Paylaşımı ve İşleyişi

Yukarıdaki satırlarda reisin ve dolayısıyla medrese meclisinin yetkisinin arttığından bahsetmiştik. Ancak bu yetki artırımına paralel olarak fakülte meclislerinin yanında Darülfünun teşkilatı içerisinde Darülfünun Divanının kurulması yetki paylaşımını da beraberinde getirmiştir. Nizamname öncesinde genel olarak fakülte meclisinin aldığı kararlar nezaret tarafından da uygun görülürdü. Yeni nizamname ile

⁸¹⁴ BOA, MF. ALY. 162-62, (1340 Z 1).

⁸¹⁵ BOA, MF. ALY. 171-69, (1341 S 5).

⁸¹⁶ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 62, 30 Eylül 1338-1922.

⁸¹⁷ İsmail Hakkı Bey'in emniyetini tasdik eden üçlü kararname için bkz, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Üçlü Kararnameler**, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 1.4.13, 22 Kasım 1923.

⁸¹⁸ Maarif Vekâleti tarafından emniyeti onaylanan İ. Hakkı Bey, Edebiyat Medresesindeki arkadaşlarına zor zamanlarda kendisine destek verdikleri ve Darülfünun Emniyeti'ne seçtikleri için teşekkür etmiştir. Bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N. (Belirtilmemiş), 4 Kanun-ı evvel 1339-1923.

meclisin aldığı tüm kararlar bir kere de divanın tasdikine tabi tutulmuştur. Divan da medrese meclisinin aldığı tüm kararları onaylamamıştır. Örneğin Arap Edebiyatı Tarihi için aday gösterilen İsmail Saib ve Şevket Beylerin adaylığı divan tarafından kabul edilmemiştir⁸¹⁹. Meclis kararında ısrar ederek aynı adayları tekrar divana göndermiştir. Bu olay üzerine müderrislerden Ali Kemal “*Divanın her işe karışması halinde meclisin vazifesinin kalmayacağı*”nı vurgulanmıştır⁸²⁰. Yine aynı şekilde Darülfünun grevi olayında divan ile Edebiyat Medresesi arası açılmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Darülfünun Divanı nezaretin işini kolaylaştırmıştır. Eskiden bir konu hakkında her fakülte farklı ve birbirine zıt görüşler sunmaktaydı. Yeni nizamname gereği meclislerden sonra meselenin bir de divanda müzakere edilmesi ve tüm medreseleri kapsayacak kararlar alınması nezaretin hızlı karar almasına imkân sağlamıştır.

7. Öğretim Üyeleri İle İlgili Yeni Şartlar

Yeni nizamname özellikle müderris ve muallim olmak için hangi şartları taşımak gerektiğini ilk kez bu kadar açık olarak kayıt altına almıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi Darülfünun öğretim elemanı bulmakta hep sıkıntı çekmiş ve bu soruna çözüm olması için de genel olarak dönemin meşhur şair, yazar ve devlet adamları istihdam edilmişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde bu alandaki en önemli girişim “Avrupa’ya öğrenci göndermek” olmuştur. Avrupa’daki tahsillerini tamamlayıp ülkeye geri dönen öğrenciler müderris muavini olarak fakülte kadrosuna dahil edilmişlerdir. Ancak yine de

---

⁸¹⁹ Edebiyat Medresesi Meclisi, Arap Tarihi Edebiyatı müderrisi Fehmi Bey’in yerine 22 Eylül 1920 tarihli toplantısında İsmail Saib ve eski müderrislerden Şevket Beyi aday olarak seçmiştir. [Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 37, 22 Eylül 1336]; ancak adayların yetersiz olduğu gerekçesi ile divan bu teklifi kabul etmemiş ve 16 Ekim 1920 tarihinde meclise geri göndermiştir. Edebiyat Medresesi öğretim üyeleri divanın bu kararı üzerine uzun süre tartışmışlar ve adaylarının arkasında olduklarını belirterek tekrar aynı kişileri seçmişlerdir. Örneğin A. Naim Bey, Şevket Bey’in yaptığı bir tefsir çalışmasının herkes yapamayacağını ve onun sahasında uzman olduğu vurgulanmıştır. [Detaylar için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.39, 16 Teşrin-i evvel 1336-1920]; Meclisin ısrarlı duruşu sonuç vermiş ve adaylardan Şevket Bey’i tercih eden nezaret 17 Kasım 1920 tarihli kararname ile onun tayinini gerçekleştirmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 153-26, (1339 Ra 9).

⁸²⁰ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.39, 16 Teşrin-i evvel 1336-1920

bu dönemde akademik personelin kimler olabileceğine dair bir kanuni düzenleme yapılmamıştır. II. Meşrutiyet'ten itibaren özellikle Meclis-i Müderris'inin faaliyete geçmesi ile meclisin öğretim üyesi seçmesi prensibi kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Maarif Nezareti meclisin gönderdiği iki adaydan birisini seçerek öğretim üyesi olarak tayin etmiştir. Yeni nizamname ise müderris ve muallim olmanın şartlarını açıkça ortaya koymuştur.

Muallimler için nizamnamede “*Darülfünun'un güzide ve lisana aşına mezunları arasından imtihanla seçilen ve bu görevi kendilerine meslek edinen kişilerdir*” denilmiştir. Muallimlik imtihanın şartları ve imtihanı kimin yapması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca muallimlerin ilmi araştırmalar yapmak veya eğitimini artırmak için Avrupa'ya tercihen gönderilmesi kabul edilmiştir (DFON, m. 15-16).

Edebiyat Medresesinde müderris olmak için şu şartları taşımak gerekmektedir (DFON, m. 11):

- Otuz yaşını tamamlamış olmak
- İlmi bir müesseseden ve bütün kısımlarını geçerek mezun olmak
- Uzmanı olduğu alan ile ilgili bir yabancı dile sahip olmak
- Uzmanı olduğu alan ile ilgili telif bir esere sahip olmak
- Mekâtib-i Âliye'de veya Darülfünunda beş yıl görev yapmış olmak
- Yurt dışındaki Darülfünunlarda görev yapmış ise ve bu durumu resmi belge ile kanıtlayanlardan beş yıl görev şartı aranmaz.

Medrese programında bir ders veya kürsü boş kaldığı zaman neler yapılması gerektiği ve bir öğretim üyesinin ayrılması durumunda hangi yolun izlenmesi gerektiğinin şartları da açıklanmıştır (DFON, m. 12-13 ve 17).

F. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ MEZUNLARI

Savaş yıllarında fakülteye kayıt olan öğrencilerin büyük bir bölümünün silâh altına alındığını ve cephelere sevk edildiğini önceki bölümde belirtmiştik. Üniversite’de kaydı olan öğrenciler orduda ihtiyat zabiti [yedek subay] olarak istihdam edilmişlerdir. Mondros Mütarekesinden sonra terhis edilmeye başlayan asker kökenli öğrencilerin, devamsızlıktan dolayı fakülte ile ilişkileri kesilme noktasına gelmiştir. Özellikle 1912, 1913, 1914 ve 1915 girişlilerin büyük bir bölümü derslerine devam edememiş ve dolayısıyla zamanında mezun olamamıştır. Fakültelerin öğrenci ihtiyacına care arayan Maarif Nezareti, hem ihtiyat zabitlerinin durumunu çözmek hem de yeni kayıtları artırmak için öğrenciler lehine bir düzenleme yapmıştır⁸²¹. Meclis-i Kebir-i Maarif, düşman karşısında vatani savunmak için henüz okul çağında iken tereddütsüz cepheye koşan öğrenciler içersinde hayatta kalıp da terhis olanları sevindirecek bir karar almıştır. Mütareke imzalanmasından kısa bir süre sonra alınan kararın 12. maddesi aynen şöyledir⁸²²:

“Darülfünun’un şubat-ı muhtelifesinde tahsilde iken taht-ı silaha alınan efendilerin evvelce bıraktıkları ikmal imtihanlarını o zamandaki şerait-i

---

⁸²¹ Aslında öğrenci kıtlığını aşmak için istisnai uygulamalar daha savaş devam ederken başlamıştır. 1916 yılında Darülfünun’a giriş şartlarını düzenleyen *Mülâzemet Rûusu Nizamnamesi*’nde değişiklik yapılmıştır. Bu kanuna göre; 15 Mayıs 1916 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere iki yıl süre ile sultanî mezunları sınavsız fakültelere kabul edilmeleri kararlaştırılmıştır. [Bkz, Mülâzemet Rûusu İmtihanlarına Mütedair 19 C 1331 Tarihli Nizamnameye Müzeyyel Mevadd-ı Nizamiye: **BOA, İ.DUİT.** 18-73, (1334 C 2); **Düstur**, II. Tertip, C.8, s.897] Bu süre ek nizamneler ile Mütareke döneminde de uzatılmaya devam edilmiştir. Mülâzemet Rûusu Nizamnamesi hakkında yapılan düzenlemeler tezimizin ikinci bölümünde daha geniş anlatılmıştır.

⁸²² **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, “16 Şubat- 16 Haziran 1335”**, Evkaf Matbaası 1335, s. 7-8; İhtiyat zabitleri hakkına alınan bu karar metnine künye kayıt defterlerinde de sıkça atıf yapılmaktadır. Adı geçen karara ait vesikanın Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Evrakı içersinde yer alan Meclis-i Kebir-i Maarif dosyaları için yaptığımız taramalar neticesinde rastlamadık, bu fonda 216 adet dosya bulunmaktadır. Kararın alındığı tarih 214 numaralı dosyaya [1336 L 12 – 1337 Z 19; 140 gömlek ve 206 vesika] denk gelmektedir. 28 numaralı gömlek üzerinde 6 Muharrem 1337 tarihi kayıtlıdır ve içersinde 12 Ekim 1918 tarihli bir vesika bulunmaktadır. 29. gömlek ise 3 Rebiulevvel 1337 tarihini taşımakta ve içersine 4-11-18-25 Ocak 1919 ve 1-8-15-22 Şubat 1919 tarihli toplantılara ait kararlar yer almaktadır. Dolayısıyla Kasım- Aralık 1918 tarihini taşıyan Meclis-i Maarif kararı bu dosyalar içersinde bulunamamıştır.

muayyene dairesinde müddet-i devamı nazar-ı dikkate almaksızın geçirebilmeleri ve ahiren ilave olunan derslerden imtihan edilmemeleri yeni teşkilat ve ta'dilata tabi'i tutulmamaları ve bu gibilerden bir sene zarfında iki senenin imtihanını vermek arzusunda bulunanların is'âfi mesulleri”

Meclis-i Kebir-i Maarif'in 10 Aralık 1918 tarihinde aldığı bu karar ile ihtiyat zabitlerinin askerlik görevleri süresince giremedikleri derslerin sınavlarına hepsine birden bir yıl içerisinde girme hakkı tanınmış ve bu öğrencilere yeni teşkilat ve düzenlemeler ile eklenen ders ve imtihanlardan muaf olmaları sağlanmıştır. Aynı tarihli Meclis-i Kebir-i Maarif toplantısında; Sultanîlerin 11. ve 12. sınıflarında, İdadî ve idadîlere denk resmi özel okul mezunları içerisinde askerliğini ihtiyat zabiti olarak yapan öğrencilerin Darülfünun'a sınavsız kabul olarak edilmeleri kararlaştırılmıştır. Meclis-i Kebir-i Maarif'in bu kararından sonra cepheden dönen öğrenciler fakülteye gelerek kayıtlarını yenilemişlerdir. Dönem sonlarında yapılan imtihan-ı umumilere ve mezuniyet sınavlarına katılmışlardır. 1919-1923 tarihleri arasında Edebiyat Fakültesi mezunları içerisinde ihtiyat zabiti olarak orduda görev almış ve terhis edildikten sonra tekrar fakülteye başvurarak mezun olan yedi öğrenci bulunmaktadır. İsimleri ve fakülte kayıt bilgileri tablo 25'te gösterilmiştir⁸²³.

Tablo 25: Edebiyat Fakültesinden Mezun İhtiyat Zabitleri

No:	İsim	Giriş Tarihi	Mezuniyet Tarihi	Bölüm
2	Hasan Agâh	30 Teşrin-i Sani 1329 [13 Aralık 1913]	Eylül 1335 [Eylül 1919]	Edebiyat
21	Mehmet Servet	30 Teşrin-i Sani 1329 [13 Aralık 1913]	15 Teşrin-i sani 1335 [15 Kasım 1919]	Felsefe
33	Süleyman Cafer	30 Teşrin-i Sani 1329	8 Mart 1339	Edebiyat

⁸²³ Burada ismi geçen yedi öğrencinin durumları ile ilgili bilgiler; mektep numarasına göre düzenlenmiş künye defterlerindeki “mülâhazat” kısımlarından derlenmiştir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15); **Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-8/5 (16).

		[13 Aralık 1913]	[8 Mart 1923]	
39	Ragıp Hulusi	30 Teşrin-i Sani 1329 [13 Aralık 1913]	19 Mart 1336 [19 Mart 1920]	Felsefe
94	Abdülhak Hatemi	24 Teşrin-i evvel 1331 [6 Kasım 1915]	27 Mayıs 1335 [27 Mayıs 1919]	Felsefe
96	Mükrimin	3 Eylül 1332 [15 Eylül 1916]	25 Teşrin-i Sani 1335 [25 Kasım 1919]	Tarih
104	Ali Nihad	20 Ağustos 1333 [20 Ağustos 1917]	9 Mart 1336 [9 Mart 1920]	Edebiyat

Meclis-i Kebir-i Maarif kararında yer alan giriş şartları ile ilgili düzenleme üzerine askerliğini ihtiyat zabiti olarak yapmış lise ve dengi okul mezunu dört öğrencinin kayıtları sınavsız olarak yapılmıştır. Öğrenciler 1918 Aralık ayında fakülteye kabul edilmişlerdir, bu öğrencilerin isimleri şunlardır: Mehmet Kadri, Rıfat Necdet, Mustafa Nihat ve Zekeriya Kadri. Dağıstanlı Zekeriya Kadri 1922 yılında, diğer üç öğrenci ise 1923 yılında mezun olmuştur⁸²⁴.

Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri yapılan düzenlemelerle aşılmaya çalışılırken Mütareke döneminde şartlar daha da ağırlaşmıştır. Savaş yıllarında ekonomik ve teknik imkânsızlıklar fakülteyi zor durumda bırakırken Mütareke döneminde bu kısıtlamalara yenileri eklenmiştir. Özellikle İtilâf Kuvvetlerinin İstanbul'daki tutum ve davranışları fakültenin eğitim öğretim faaliyetlerini zaman zaman durma seviyesine getirmiştir. Darülfünun'un işgali, öğretim üyelerinin tutuklanması, hayat şartlarının zorlaşması, her türlü ulaşım ve haberleşmenin kısıtlanması akademik hayatı felce uğratmıştır. Bu anlamda fakülte mezun sayıları da düşmüştür. İşgal döneminin etkisi 1921 ve 1922 mezunlarına yansımıştır. İki yılda toplam beş öğrenci mezun olmayı başarabilmiştir.

1919 yılından itibaren Cumhuriyet'in ilanına kadar (1923 yılı dâhil) beş eğitim öğretim yılı sonunda 38 kişi dört farklı bölüm diploması almayı hak kazanmıştır. Bu

⁸²⁴ İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330), nr. 1-8/5 (16).

mezunları içerisinde ilk kez Edebiyat Fakültesi diploması alan kız öğrenciler de yer almaktadır. Şukufe Nihal, Fakihe ve Behire Hanımlar Coğrafya Bölümünden mezun olmuşlardır. Fakültenin yıllara ve bölümlere göre mezunları tablo 26’de gösterilmiştir⁸²⁵:

Tablo 26: 1919–1923 Arası Mezunları

No	Adı	Şubesi	Mezuniyet Yılı
94	Hatemi	Felsefe	1919
1	Mehmet Ali Enver	Edebiyat	1919
21	Servet	Felsefe	1919
95	Hayrettin	Felsefe	1919
100	Ahmet Ensari	Felsefe	1919
99	Ahmet Said	Tarih	1919
102	Ahmet Hamdi	Coğrafya	1919
65	Mustafa Hüsnü	Coğrafya	1919
28	Ali Ekber	Coğrafya	1919
2	Agâh Sırrı	Edebiyat	1919
9	Veli Nahid	Felsefe	1919
96	Mukrimin	Tarih	1919
39	Ragıp Hulusi	Felsefe	1920 Kış Sömestri
97	Ahmet Tevfik	Tarih	1920 Kış Sömestri
104	Ali Nihad	Edebiyat	1920 Kış Sömestri
286	Ahmet Hikmet	Felsefe	1920 Kış Sömestri
260	Refet Saadettin	Felsefe	1920 Kış Sömestri
53	Hamdi	Felsefe	1920 Kış Sömestri
106	Münip	Felsefe	1920 Kış Sömestri
137	Şukufe Nihal	Coğrafya	1920 Kış Sömestri
40	Hasan Âli	Felsefe	1921
111	Ahmet Geredi	Felsefe	1921
123	Nimet Nuri	Tarih	1921
123	Zekeriya Kadri	Felsefe	1922
137	Fakihe Hanım	Coğrafya	1922
136	Ahmet Memduh	Tarih	1923 Kış Sömestri
202	İhsan	Coğrafya	1923 Kış Sömestri

⁸²⁵ İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330), nr. 1-8/4 (15); Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330), nr. 1-8/5 (16); Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri – III (1335-1339), nr. 1-8/6 (17); Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunın Defteri.

148	Osman	Felsefe	1923 Kış Sömestri
33	Cafer	Edebiyat	1923 Kış Sömestri
114	Mehmet Zeki Kadri	Edebiyat	1923 Kış Sömestri
116	Rıfat Necdet	Edebiyat	1923 Kış Sömestri
118	Mustafa Nihat	Edebiyat	1923 Kış Sömestri
150	Ahmet Hamdi	Edebiyat	1923 Kış Sömestri
139	Behire Hanım	Coğrafya	1923 Kış Sömestri
260	Reşat	Felsefe	1923 Yaz Sömestri
146	Hüseyin Esad	Felsefe	1923 Yaz Sömestri
132	Mehmet Recai	Tarih	1923 Yaz Sömestri
162	Şükrü	Tarih	1923 Yaz Sömestri

Edebiyat Fakültesi 1915 yılında uygulanan yeni teşkilat ile ilk kez üç bölüme ayrılmıştı. Edebiyat, Felsefe ve Tarih-Coğrafya Şubelerinden oluşan fakültenin ders programları da buna göre düzenlenmiştir. Mütareke yıllarından itibaren ise Tarih ve Coğrafya ayrılarak her ikisi farklı diploma vermeye başlamışlardır⁸²⁶. Böylelikle öğrenciler dört farklı bölümden mezun olma hakkını elde etmişlerdir.

1919-1923 yılları arasında tabloda yer alan 38 öğrencinin 16'sı Felsefe'den 8'i Edebiyat'tan ve yedişer tanesi de Tarih ve Coğrafya Bölümlerinden mezun olmuşlardır. Felsefe mezunları diğer bölümlerin iki katı fazla sayıdadır. Bu öğrenciler içersinde ilerleyen yıllarda kendi alanlarında çok meşhur olacak isimler yer almaktadır. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde Edebiyat Fakültesinin Akademik kadrosunda yer alan bu öğrenciler fakültenin gelişiminde önemli roller üstlenmişlerdir. Kendi sahalarında ortaya

⁸²⁶ Tarih ve Coğrafya Bölümlerinin ayrılmaları ile ilgili gündem Meclis-i Müderrisîn'de konuşulmamıştır. 1921 yılında tekrar birleşmeleri yönünde teklif var ise de ayrılmaları konusunda bir kayıt bulunmamaktadır. [Hamit Sadi, Coğrafya muallimliği imtihanını kazandıktan sonra yapılan görüşmeler neticesinde Avrupa'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. 20 Eylül 1921 tarihli toplantıda Necmeddin Sadık, Coğrafya Bölümünün sadece bir öğretim üyesine (Ali Macid) sahip olduğunu ve dolayısıyla geçici bir süre için Tarih Bölümü ile tekrar birleştirilmesini teklif edilmiştir. Bu teklif kabul edilmemiştir. Bkz. İDF. EF. MMZD-II, Z.N.50, 20 Eylül 1335-1919.] Aynı şekilde Tedrisat-ı Âliye evrakı içersinde de böyle bir yazışmaya rastlanmamıştır. 1917-1918 ders yılında uygulanan yeni müfredat içersinde de Tarih- Coğrafya birlikte gösterilmiştir. 1918-1919 ders yılı ikinci sömestre için hazırlanan Talebe Rehberinde (16 Şubat- 16 Haziran 1919); Tarih ve Coğrafya Bölümleri ayrı gösterilmiştir. Ayrılmanın tarihi 22 Mart 1919 düzenlemesinden önce olduğu kesindir. Bkz. **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, "16 Şubat- 16 Haziran 1335"**, Evkaf Matbaası 1335, s. 34.

koydukları başvuru niteliğindeki eserler ile Türk Kültür ve Medeniyetinin bilinmeyen yönlerinin açığa kavuşturmuşlardır.

Meşhur öğrencilerin bir kısmı şu şekildedir: Coğrafya Bölümünün ilk mezunları arasında yer alan 102 numaralı Ahmet Hamdi Efendi, 1893 İstanbul doğumludur. Gelenbevi Sultanîsinden mezun olan Ahmet Hamdi, önce Fen Fakültesi Riyaziye Şubesine kayıt olmuş daha sonra birinci sınıfın sonunda 31 Ağustos 1332 [13 Eylül 1916] tarihinde Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesinin izni ile Edebiyat Fakültesi Tarih- Coğrafya Şubesine geçmiştir⁸²⁷. Burada da birinci sınıfa kayıt edilmiştir. Savaş yıllarında doktor olan eniştesinin yardımıyla aldığı “çürük raporuyla” askere gitmemiştir⁸²⁸. Ahmet Hamdi, üniversite öğrenciliği yıllarında hem öğretmenlik yapmış hem de basın yayın faaliyetleri içersinde yer almıştır⁸²⁹.

1919 yılında girdiği mezuniyet imtihanlarından “aliyyülâlâ” derece ile mezun olmuştur. Osmanlı Coğrafyası, Beşeri Coğrafya, Tabii Coğrafya ve Mevzii Coğrafya derslerinin hepsinden 10 puan almıştır⁸³⁰. Tahriri [yazılı] ve şifahi [sözlü] imtihanlarda gösterdiği başarı dolayısıyla müderrislerinin takdirini kazanan Ahmet Hamdi Efendi hakkında, fakülte müdürü M. Emin Bey, 14 Ağustos 1919 tarihinde “*mensup olduğu şubeyi ilmiyede mütehassıs olarak yetiştirilmek için lazım gelen meziyeti gösterdiği*” için muallim olarak istihdamı konusunda hocalarının tavsiyesini Maarif Nezaretine bildirmiştir⁸³¹.

Ahmet Hamdi Efendi’nin, mezun olduktan sonra Edebiyat Fakültesi kadrosuna geçirilmesi konusunda bir takım girişimler bulunmaktadır. Özellikle Faik Sabri Bey,

---

⁸²⁷ 102 numaralı Ahmet Hamdi Efendi’nin künye defterinde Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesinin emri ile Fen Fakültesi’nden nakil edildiği ve 31 Ağustos 1332 [13 Eylül 1916] tarihinde kayıt edildiği yazmaktadır. A. Hamdi’nin gördüğü dersler ve aldığı notlar için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-8/5 (16).

⁸²⁸ **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi – Gazi Bana Çok Kızmış ...-**, C. 1, (Y. Haz. M. Koraltürk), İstanbul 2007, s.74.

⁸²⁹ Reşad Ekrem Koçu, “Başar, Ahmed Hamdi” **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1960, s. 2168-2170, (maddenin yazarı belirtilmemiştir.)

⁸³⁰ **BOA, MF. ALY.** 174- 117, (t.y.).

⁸³¹ Edebiyat Fakültesi Müdüriyeti tarafından nezarete gönderilen 14 Ağustos 1919 tarihli yazı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 174- 117, (t.y.); fakültenin bu yazısı üzerine bir “müzekkere” hazırlayan Tedrisat-ı Âliye Dairesi bu bilgiyi diğer birimler ile paylaşmıştır. 21 Ağustos 1919 tarihli kararname için bkz, **MF. ALY.** 137-135, (1337 Za 24); **MF. ALY.** 137-125, (1337 Za 24)

onun Coğrafya Darülmehalinde memur olarak istihdam edilmesi için konuyu Meclis-i Müderrisîn gündemine taşımıştır⁸³². A. Hamdi, hatıralarında kendisini Türk hocalardan daha ziyade Alman müderris Dr. Obst'un sahip çıktığını ifade etmektedir. Hatta Dr. Obst Türkiye'den ayrılmadan önce onunla birlikte Maarif Nazırına yanına gittiklerini ve Dr. Obst'un kendisinin muallim olarak Darülfünun'a alınmasını istediğini belirtmektedir⁸³³.

11 Ekim 1919 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi'nin hükümlerine göre; Ahmet Hamdi'nin nezaretin emri ile muallim alınması söz konusu değildir. Adı geçen nizamnamenin 15. maddesine göre muallimlik imtihanı açılması gerekmektedir⁸³⁴. A. Hamdi'nin ilk muallimlik imtihanına girişi Ağustos 1921 tarihine rastlamaktadır. Mehmet Fuat, Ahmet Refik, Yusuf Behçet Ali Macit ve Ali Kemal Beylerden oluşan imtihan jürisinin 1 Eylül 1337-1921 tarihli tutanağına göre A. Hamdi Efendi, şifahi [sözlü] imtihanda başarılı olamamıştır⁸³⁵. Dolayısıyla yazılı imtihana alınmamıştır. Diğer aday Hamit Sadi Efendi hem sözlüyü hem de yazılıyı geçtiği için muallimlik imtihanını kazanmış ve muallimliği Meclis-i Müderrisinde onaylanmıştır⁸³⁶. Ahmet Hamdi Efendi'nin muallim olmak için ikinci

---

⁸³² Coğrafya müderrisi Faik Sabri Bey, Ahmet Hamdi'nin Coğrafya Darülmehalinde istihdam edilmesi için 16 Ağustos 1919 ve 4 Kasım 1919 tarihlerinde iki kez dilekçe vermiştir. Bu konu gündeme geldiğinde meclis üyelerinden olumsuz bir görüş çıkmamış sadece meselenin mali boyutu ile idarenin ilgilenmesi istenmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.21, 16 Ağustos 1335-1919; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 25, 4 Teşrin-i sani 1335-1919.

⁸³³ Ahmet Hamdi Başar, kendisinin de kabul ettiği üzere bazı anılarını yanlış hatırlamakta ve bazı kavramları karıştırmaktadır. Öncelikle "*Coğrafya Fakültesi'nin 1 numaralı mezunu olarak bitirmiş bulunuyordum*" ifadesinde geçen 'Coğrafya Fakültesi' yanlıştır. O dönemde "Coğrafya Darülmehalini" kast etmiş olsa bile yanlıştır. Darülmehaliler diploma vermemiştir ve idari olarak ta fakülteye bağlıdır. Doğrusu Coğrafya Zümresi [Bölümü] olmalıdır. İkinci olarak "*Harp bitip memleketine dönerken, beni yanına aldı; Maarif Nazırı Şükrü Bey'e götürdü*" ifadesinde anlatılan zaman diliminde yani Alman Müderrislerin memleketlerine döndüğü tarih olan Aralık 1918'de Maarif Nazırı Şükrü Bey değil, Dr. Rıza Tevfik'tir. Şükrü Bey, yaklaşık bir yıl önce istifa etmiştir. Bkz, **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: ...**, C. 1, s. 80; Anıların ilk hali "Barış Dünyası Mecmuasında" tefrika olarak yayımlandığı zaman buradaki ifadelere itiraz gelince "*o zamanlar kimin nazır olduğunu unuttuğum*" diyerek yanlış olduğunu kabul etmiştir; **aynı eser**, s. 97.

⁸³⁴ Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi için bkz, **Düstur**, II. Tertip, C. 11, s. 401-409.

⁸³⁵ Sınav jürisinin 1 Eylül 1337-1921 tarihli raporu için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.50, 20 Eylül 1335-1919. Bu sınavda başarısız olan A. Hamdi, nezaret tarafından Çamlıca İnas Sultanîsi'ne Coğrafya muallimi olarak tayin edilmiştir. Bkz, **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: ...**, C. 1, s. 99.

⁸³⁶ Hamit Sadi, Osmanlı ve Mevzii Coğrafya muallimliği sınavını kazandıktan sonra durumu mecliste görüşülmüş ve muallimliği kabul edilmiştir. Bu görüşmeler sırasında Ali Macid Bey'in teklifi ile Sadi Efendi'nin, eğitimini ilerletmesi için Avrupa'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Fakülte meclisinin aldığı

başvurusu; 1 Ocak 1923 tarihine rastlamaktadır. Bu tarihte yapılan Coğrafya muallimlik imtihanında da başarısız olmuştur⁸³⁷. Sınavı İbrahim Hakkı [Akyol] isimli diğer aday kazanmıştır. Ahmet Hamdi kendisine haksızlık yapıldığı iddiasıyla 2 Ocak 1923 tarihinde “*Darülfünun Coğrafya Muallimliği İmtihani*” isimli bir broşür hazırlamış ve Evkaf-ı İslamiye Matbaasında bastırarak imtihan jürisinde yer alan muallim Macit ve Behçet Beylere “ithaf” etmiştir⁸³⁸. Ahmet Hamdi Efendi, mezuniyet imtihanları da dâhil olmak üzere; burada sözü edilen iki sınavın sonucuna itiraz etmiştir⁸³⁹. Daha sonra anılarında kendisi bu tutumunu “donkişotluk” olarak tanımlamaktadır⁸⁴⁰. Mütareke döneminde liselerde muallimlik yapan ve bugünlerde sınıf arkadaşı Şukufe Nihal ile evlenen Ahmet Hamdi [Başar], Cumhuriyet döneminde bürokratik görevlere atanmıştır. Birçok dernek ve kuruluşun içerisinde yer alan A. Hamdi, siyasi faaliyetleri yanında daha çok iktisatçı kimliği ile tanınmıştır. İktisadî konular başta olmak üzere çeşitli alanlarda eserleri bulunmaktadır⁸⁴¹.

1919 mezunları arasında yer alan 2 numaralı Agâh Sırrı Efendi⁸⁴², daha sonraki dönemde fakülte kadrosunda yer alarak edebiyat tarihi konusunda önemli çalışmalar

---

kararlar önce Darülfünun Divanı tarafından onaylandıktan sonra nezarete gönderilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.50, 20 Eylül 1335-1919.

⁸³⁷ Ahmet Hamdi, Darülfünun’a “profesör” [doğrusu: muallim] olarak kabul edilmemesinde Macit ve Behçet Beylerin etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bkz, **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: ...**, C. 1, s. 98-99.

⁸³⁸ [Ahmet Hamdi], **Darülfünun Coğrafya Muallimliği İmtihani**, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1339.

⁸³⁹ A. Hamdi’nin 1919 yılı mezuniyet imtihanları hakkındaki “istid’ası” Meclis-i Müderrisîninin 24 Temmuz 1919 tarihli toplantısında okunmuş ve sınav talimatına aykırı bir uygulama olmadığı için adı geçen dilekçe dikkate alınmamıştır. [Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.20, 24 Temmuz 1335-1919.] 1921 Coğrafya muallimliği imtihanına yaptığı itiraz/talep, 20 Eylül 1921 tarihinde meclis gündemine gelmiş ancak üzerinde “mütalaa” yapılmadan geçilmiştir. [Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.50, 20 Eylül 1335-1919] Üçüncü itirazını yukarıdaki satırlarda ismini verdiğimiz broşür ile yapmıştır.

⁸⁴⁰ **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: ...**, C. 1, s. 80.

⁸⁴¹ Ticaret-i Umumiye Mecmuası, Türkiye İktisat Mecmuası, Türk Ticaret Salnamesi, Kooperatif Mecmuası ve Barış Dünyası gibi süreli eserleri yayınlamıştır. Ahmet Hamdi Başar’ın hatıralarını yayına hazırlayan Murat Koraltürk, adı geçen eserin başına kapsamlı bir biyografi eklemiştir. Bkz, Murat Koraltürk, “Ahmet Hamdi Başar Kimdir”, **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi – Gazi Bana Çok Kızmış ...**, C. 1, (Y. Haz. M. Koraltürk), İstanbul 2007, s. 1-64; Reşad Ekrem Koçu, “Başar, Ahmed Hamdi” **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1960, s. 2168-2170.

⁸⁴² **BOA, MF. ALY.** 137-129, (1337 Za 24).

yapmıştır. Agâh Sırrı (Levend) alanında söz sahibi bir bilim adamıdır⁸⁴³. “*Türk Edebiyatı Tarihi*” isimli eserin müellifidir⁸⁴⁴. 1933 üniversite reformundan sonra fakülte kadrosuna giren diğer bir bilim adamı ise 1920 kış dönemi mezunlarından 104 numaralı Ali Nihad (Tarlan) Efendidir⁸⁴⁵. Kendisi mezun olduktan sonra 28 Temmuz 1336-1920 tarihinde doktora yapmak istediğini belirten bir dilekçe ile Edebiyat Medresesi Riyasetine başvurmuştur. İki yılı içersinde doktora talimatnamesine⁸⁴⁶ uygun olarak hazırladığı *İslam*⁸⁴⁷ *Edebiyatında Leylâ Mecnun Mesnevisi* konulu tezini 11 Kanun-ı evvel 1338 [11 Aralık 1922] tarihinde jüri önünde alenen savunmuş ve tezi Edebiyat Bölümü öğretim üyelerinden oluşan jüri tarafından “şayan-ı kabul” görülerek kendisine “Edebiyat Doktoru” ünvanı verilmiştir. Cumhuriyet döneminde Edebiyat Fakültesi kadrolarına dahil olan Ali Nihat Tarlan, Klasik Dönem Divan Edebiyatı üzerine ders vermiş ve bu konularda uzmanlaşmıştır⁸⁴⁸.

---

⁸⁴³ Agâh Efendi'nin künye defterinde şu bilgiler yer almaktadır: Pederinin ismi: Eski Edirne Adliyesi müdürü Mehmet Süreyya'dır. 1309 r. doğumlu olan Agâh Efendi, Konya İdadisinden tasdikname almış ve 30 Teşrin-i sani 1329 [13 Aralık 1913] tarihinde Edebiyat Fakültesine kayıt olmuştur. Askere gitmeden önce eğitimine devam ettiği günlerde Kabataş'ta Çelebi Mahallesi 7 numaralı hanede ikamet etmiştir. Terhis olduktan sonra 2 Ocak 1919 tarihinde kaydını yenileyen Agâh Efendi, Eylül ayında mezuniyet sınavlarına girmiştir. Daha geniş bilgi için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

⁸⁴⁴ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 1, Ankara 1973. Agâh Sırrı Levend, bu eserin girişinde Türk Edebiyatı Tarihi alanında yaptığı çalışmalarda ve bu alana ilgi duymasında fakülteki hocalarının tesirinden bahsetmiştir.

⁸⁴⁵ 104 numaralı Ali Nihad Efendi, 1314 r. İstanbul doğumludur. Fatih Sarıgözel'de Hasan Halife Camii civarında 7 numaralı hanede ikamet etmiştir. Pederinin ismi Mehmet Nazif'dir. 1917 tarihinde Vefa İdadisinden mezun olan Ali Nihad, aynı yıl Edebiyat Fakültesine kayıt olmuştur. Askerliğini ihtiyat zabiti olarak yapmış ve terhis olduktan sonra Şubat döneminde mezuniyet sınavlarına girerek, Mart 1920 tarihinde “aliyyülâlâ” derece ile mezun olmuştur. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-8/5 (16).

⁸⁴⁶ Edebiyat Medresesi müderris ve muallimleri tarafından hazırlanan doktora talimatnamesinin maddeleri için bkz, **Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, 1337-1338 Seneyi Dersiyesi**, İstanbul Matbaayı Amire 1337, s. 55-56.

⁸⁴⁷ Künye defterinde; Ali Nihad Efendi'nin tezinin isminin baş kısmı “Türk Edebiyatında ...” şeklindedir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-8/5 (16). Oktay Aslanapa'nın hazırladığı çalışmada ise tezin kapağında “İslam Edebiyatında ...” şeklindedir. Karşılaştırma için bkz, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tezleri (1920-1946)**, (Haz. O. Aslanapa), İstanbul 2004, s. 79.

⁸⁴⁸ Bir araştırmacı Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ı şu şekilde tanımlamıştır; “*Elli yılı aşkın bir zaman kesiminde çeşitli öğretim kademelerinde Türk eğitimine hizmet etmiş bir eğitimci, Türk Edebiyatı alanında yüzlerce öğretmen yetiştirmiş bir hocaların hocası, Türk edebiyatına özellikle divan edebiyatımıza gönül vermiş bir edebiyat tarihçisi, ender yetişen bir metinler şerhi profesörü, geniş ve engin bir kültür sahibi şair ve edip, zengin bir iç dünyası olan düşündür, kısacası çok yönlü bir insandır.*” Yazının devamı için

150 numaralı Ahmet Hamdi (Tanpınar) Efendi⁸⁴⁹, 1923 senesi kış döneminde mezun olmuştur. Kendisi; Yahya Kemal, Edebiyat Fakültesinde müderris olduğu için Edebiyat Bölümünü tercih etmiştir. Yahya Kemal'in güzide öğrencileri arasında yer almıştır⁸⁵⁰. Ahmet Hamdi, yazdığı eserleri ile Cumhuriyet Döneminin en meşhur ve önemli edebiyatçıları arasında yer alacaktır. 1939 yılında kurulan Son Çağ Türk Edebiyatı kürsüsünde ölümüne kadar yeni Türk Edebiyatı dersleri vermiştir⁸⁵¹. Bu dönemin tarih mezunları arasında yer alan en önemli isim şüphesiz. 1919 mezunu ve 96 numaralı Mükrimin Efendi'dir⁸⁵². Mükrimin Halil [Yinanç]⁸⁵³ Cumhuriyet döneminde yetişmiş en meşhur tarihçilerdendir. Selçuklu ve Osmanlı Tarihi üzerine yazdığı eserler ile bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır⁸⁵⁴. Tarih Bölümü Ortaçağ kürsüsünde uzun yıllar ders vermiş ve birçok tarihçi yetiştirmiştir.

---

bkz, Müjgan Cumhur, "Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Hayatı ve Eserleri", **Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler**, Ankara 1990, s. 1-10.

⁸⁴⁹ Darülmuallimin öğrencisi olan Ahmet Hamdi'nin pederinin ismi Hüseyin Efendi'dir. 2 Teşrin-i evvel 1335-1919 tarihinde Edebiyat Bölümüne kayıt olan Hamdi Edendi, Darülmualliminde yatılı olarak kalmaktadır. Fakülteyi 8 Mart 1339-1923 tarihinde bitirmiştir. Bkz, Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-8/5 (16); **Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darülmuallimin Talebesi Künye Defteri**.

⁸⁵⁰ A. Hamdi Tanpınar, hocası Y. Kemal ile ilk karşılaşmasını ve aynı zamanda üniversitedeki ilk Türk Edebiyatı Tarihi dersini hatıralarında anlatmaktadır. Bkz, A. Hamdi Tanpınar, **Yahya Kemal**, IV. Baskı, İstanbul 2001, s.17-18; Tanpınar'ın Edebiyat Fakültesinde verdiği derslere ait bir hatıra için yine kendisinin meşhur öğrencilerinden Prof. Dr. Orhan Okay'ın izlenimleri için bkz, Orhan Okay, **Silik Fotoğraflar**, İstanbul 2001, s. 80-85.

⁸⁵¹ Ömer Faruk Akün, "Ahmet Hamdi Tanpınar", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XII, İstanbul 1963, s. 1-32.

⁸⁵² Halil Efendinin oğlu olan Mükrimin Efendi, 1316 r. Haleb- Elbistan doğumludur. Fatih'de Hanzade Medresesinde kalan Mükrimin Halil Efendi, Gelenbevi Sultanîsinden 9 Temmuz 1332 [22 Temmuz 1916] tarihinde mezun olmuş ve 3 Eylül 1332 [16 Eylül 1916]'da Edebiyat Fakültesi Tarih- Coğrafya Şubesine kayıt olmuştur. Askerliğini ihtiyat zabiti olarak yapmış ve terhis olduktan sonra fakültede kayıt yenileyerek mezuniyet sınavlarına girmiştir. 10 Kanun-ı evvel 1335 [10 Aralık 1919] tarihinde "aliyyülâlâ" derece ile mezun olmuştur. Diplomasını da teslim alırken "Elbistanlı Mükrimin" diye imzalamıştır. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri – II (1329-1330)**, nr. 1-8/5 (16).

⁸⁵³ "Aliyyülâlâ" derecede mezun olan Mükrimin Halil Efendinin "şahadetname" işlemleri, not çizelgesi ve diplomasını 13 Eylül 1920 tarihinde teslim aldığına dair imzası için bkz, **BOA, MF. ALY.** 150- 95, (1338 Z 29); **MF. ALY.** 150- 98, (1338 Z 29).

⁸⁵⁴ Mükrimin Halil Yinanç'ın eserlerinden bazıları şunlardır: **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri -1, Anadolu'nun Fethi**, (İstanbul 1944); **Düsturnamei Enveri**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı-15, (İstanbul 1928); **Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Bizde Tarihçilik**, (İstanbul 1940); **12. yy. Tarihçileri ve Müverrih Azi-mî**, (Ankara 1937); İbn-i Bibi, **Selçukname**, (Çev. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul 2007.

Felsefe Bölümü 1920 kış dönemi mezunları arasında yer alan 39 numaralı Mehmet Ragıp Hulusi Efendi⁸⁵⁵, önce Hukuk Fakültesine kayıt olmuş daha sonra ikinci sınıftan Edebiyat Fakültesine nakil olmuş ancak 1913 talimatnamesi gereği birinci sınıftan başlamıştır⁸⁵⁶. 30 Teşrin-i sani 1329 [13 Aralık 1913] tarihinde başladığı eğitimini savaş dolayısıyla yarıda kesmek zorunda kalmıştır. İhtiyat zabiti olarak orduda görev alan Ragıp Hulusi Efendi, terhis olduktan sonra kaydını yenilemiş ve mezuniyet sınavlarına girmiştir. 16 Mart 1336-1920 tarihinde mezun olmuştur. Mezuniyetten sonra hocalarının tavsiyesi ile kütüphane memuru olarak fakülte kadrosuna alınmıştır⁸⁵⁷. Ragıp Hulusi, Cumhuriyet döneminde kurulan “Dil Heyeti” çalışmalarında yer almış ve aynı zamanda Edebiyat Bölümünde ders vermiştir.

1921 senesi Felsefe Bölümü “aliyyülâlâ” derece mezunlarından 40 numaralı Hasan Âli Efendi⁸⁵⁸, 9 Nisan 1335-1919 tarihinde Felsefe Bölümüne kayıt olmuştur. Derslerinde gösterdiği başarıdan ötürü hocalarının dikkatini çekmiştir. Felsefe müderrislerinden Rıza Tefvik ve muallim Şekip Bey tarafından Avrupa’ya tahsile gönderilmesi teklif edilmiş⁸⁵⁹, ancak Mütareke döneminin çalkantılı günlerinde bu mümkün olmamıştır. Darümuallimîn kontenjanından⁸⁶⁰ fakültede eğitimini tamamlayan Hasan Âli Efendi⁸⁶¹, Lisan imtihanında hiçbir öğrencinin muvaffak olamadığı üstün başarıyı gösterdiği için kendisinin “münasip bir göreve tayin edilmesi” teklif edilmiştir.

---

⁸⁵⁵ 1309 r. Selanik doğumlu olan Ragıp Hulusi, Hüseyin Efendi’nin oğludur. 13 Temmuz 1326 [26 Temmuz 1910] tarihinde Selanik İdadîsini mezun olmuştur. Üniversite yıllarında Süleymaniye’de Aişe Kadın Hamamı sokağında ikamet etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1330)**, nr. 1-8/4 (15).

⁸⁵⁶ Maarif-i Umumiye Nezareti, **İstanbul Darülfünunu Talimat**, İstanbul 1329, (Madde: 27).

⁸⁵⁷ Ragıp Hulusi’nin eğitim bilgileri için bkz, **BOA, MF. ALY.** 153-7, (1339 Ra 3), 1920 yılında hafız-ı kütüp memurluğuna atanması hakkında bkz, **BOA, MF. ALY.** 153-47, (1339 Ra 15).

⁸⁵⁸ Hasan Âli, Ali Rıza Efendi’nin oğludur. 1313 r. İstanbul doğumludur. Aldığı dersler ve künye bilgileri için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darümuallimîn Talebesi Künye Defteri.**

⁸⁵⁹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.49, 2 Ağustos 1337-1921.

⁸⁶⁰ Hasan Âli, 9 Nisan 1335-1919 tarihinde Darümuallimîn-i Âliyeye kayıt olmuş ve yatılı olarak kalmaktadır, derslerini Edebiyat Fakültesinde görmektedir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi: 40 Numaralı Dosya.**

⁸⁶¹ Mezuniyet imtihanında Hasan Âli’ye, Ruhîyat muallimi M. Şekip Bey tarafından “Spinoza’nın Vahdet-i Vücûdiyesi” sorulmuş ve yazdığı cevap ile “şayarı kabul” görmüştür. 6 Haziran 1337-1921 tarihli sınav evrakı için bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi: 40 Numaralı Dosya.**

Tedrisat-ı Âliye Dairesi, Darülfünun Emanetinin bu teklif yazısına şimdilik boş kadro olmadığı gerekçesi ile dosyasının Tedrisat-ı Taliye Dairesine havale edildiğini bildirmiştir⁸⁶². Öğretmenlik ataması yapılamayan Hasan Âli Efendi'nin 4 Ekim 1921 tarihinde Edebiyat Medresesi İnzibat memurluğuna atandığını görmekteyiz⁸⁶³. 11 ay kadar bu görevde kaldıktan sonra İzmir Lisesine Edebiyat öğretmeni olarak tayin edilmiştir⁸⁶⁴. Cumhuriyet Tarihinin en meşhur Milli Eğitim Bakanı unvanına sahip Hasan Âli (Yücel), yukarıda başarılarından bahsettiğimiz 40 numaralı öğrenciden başkası değildir⁸⁶⁵.

Kız öğrenciler içinde en meşhur mezun Şukufe Nihal Hanımdır. Kendisi İnas Darülfünunu kapanınca Coğrafya Bölümünü tercih edip, erkek öğrencilerin tabi oldukları şartlara göre imtihanları geçerek bu bölümden mezun olmayı başarmıştır⁸⁶⁶. Şukufe Hanım erkek öğrencilerin tabii olduğu tüm şartları yerine getirmiştir. Yeni teşkilat gereği Coğrafya bölümünden dört mecburi ders almış ve bu derslerin imtihanlarından “aliyyülâlâ” derece ile mezun olmuştur⁸⁶⁷. Şukufe Nihal'in gösterdiği bu başarı üzerine dönemin Edebiyat Fakültesi müdürü M. Emin [Erişirgil], Maarif Nezareti'ne bir yazı göndererek onun Coğrafya muallimi olarak tayin edilmesini tavsiye etmiştir. Fakülte müdürünün 14 Temmuz 1919 tarihli yazısında⁸⁶⁸:

“İlk defa Darülfünun şeraitine tevfikân imtihan vermekle muvaffak olan Şukufe Nihal Hanımın müracaatları haline kendilerinin kemal-i emniyetle coğrafya muallimliğine tefrik olabileceği”

⁸⁶² BOA, MF. ALY. 159-30, (1339).

⁸⁶³ BOA, MF. ALY. 161- 81, (1340 S 7), lef 7.

⁸⁶⁴ Hasan Âli Yücel'in üniversite yılları hakkındaki faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz, Arslan Kaynaradağ, “1918-1923 Arasında İstanbul'un Kültür Ortamı ve Felsefeci Yücel'in Üniversite Yılları”, **Tarih ve Toplum**, Sayı:166, C. 28, Ekim 1997, İstanbul 1997, s. 35-41.

⁸⁶⁵ Hasan Âli Yücel hakkında yapılmış güncel bir değerlendirme için bkz, Yücel Bulut, “Hasan Âli Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 12, 2008, s. 665-684.

⁸⁶⁶ İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: **İnas Darülfünü Kayıt Defteri (11 Teşrin-i evvel 1330)**, nr. 1-7/1-9; Hülya Argunşah, **Bir Cumhuriyet Kadını: Şukufe Nihal**, Ankara 2003, s. 19-30.

⁸⁶⁷ Ş. Nihal'in Coğrafya son sınıfta aldığı derslerin isimler ve bu derslerden aldığı notlar şöyledir: Osmanlı Coğrafya: 9 puan; Mevzii Coğrafya: 10 puan; İktisadi Coğrafya: 10 puan, Tabii Coğrafya: 8 puan. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 174- 117, (t.y.).

⁸⁶⁸ 14 Ağustos 1335-1919 tarihli tezkire için bkz, **BOA, MF. ALY.** 137- 129, (1337 Za 24).

ifade edilmiştir. Fakülte idaresinin Şukufe Hanım hakkındaki “referans” yazısından sonra öğretmenliğe tayin edildiği anlaşılmaktadır⁸⁶⁹. Ş. Nihal, Mütareke günlerinde aktif hayatta yer almış özellikle İstanbul mitinglerinde ateşli konuşmalar yaparak kız arkadaşlarını örgütlemiştir. Şukufe Nihal, ikinci evliliğini Coğrafya Bölümünden 1919’da birlikte mezun oldukları sınıf arkadaşı Ahmet Hamdi Efendi ile yapmıştır. Karı koca birlikte dönemin siyasi ve içtimai faaliyetleri içersinde yer almışlardır⁸⁷⁰.

---

⁸⁶⁹ H. Argunşah, **a.g.e.**,s. 26.

⁸⁷⁰ **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi – Gazi Bana Çok Kızmış ...-**, C. 1, s. 103; H. Argunşah, **a.g.e.**,s.31-34.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ

A. ÜLKENİN İŞGALİ KARŞISINDA EDEBİYAT FAKÜLTESİ

1. İtilâf Kuvvetleri ve İşgaller Karşısında Öğretim Üyelerinin Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra başlayan işgaller ve gelişen olaylar karşısında memleketin ileri gelenleri devletin ve milletin içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için çareler aramaya başlamışlardı. 13 Kasım 1918'de Başkent İstanbul'un İtilâf Kuvvetlerince fiilen işgal edilmesi⁸⁷¹ yöneticileri ve aydınları ciddi şekilde endişelendirmiştir. Memleket meseleleri ile yakından ilgilenen Darülfünun mensupları da gelişen olaylar karşısında sessiz kalmamışlardır. Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinin öncülüğünde bazı girişimlerde bulunmuşlardır⁸⁷². Toplum bilgilendirmeyi kendileri için bir görev bilen öğretim üyeleri önce öğrencilerini bu konuda örgütlemişlerdir. Birçok hoca derslerde öğrencilere milli şuur ve tarih bilinci aşlamıştır. Hocalarını örnek alan öğrencilerin faaliyetleri ayrı başlık altında incelenecektir.

---

⁸⁷¹ İtilâf Kuvvetlerinin İstanbul'da kurdukları yönetim mekanizması ve uyguladıkları kararlar hakkında bkz, Abdurrahman Bozkurt, **İtilâf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

⁸⁷² Ali Arslan, **Kısır Döngü ...**, s. 72.

İtilâf Donanmasının şehre girişinden bir hafta sonra 20 Kasım 1918 tarihinde toplanan Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîni üyeleri ülkenin sürüklenmekte olduğu durum karşısında bazı kararlar almıştır: Mecliste bulunan hocalardan Müderris İ. Hakkı ve muallim Ahmet Emin Beylerin teklifi ile “*efkar-ı umumiye*yi tenvir ve buradaki *İtilâf heyetleriyle temas etmek ve icabında hükümetle anlaşarak milli ve tarihi mevcudiyet ve hukukumuzu müdafaa için icab eden mesai-i fikriye ve kalemiye*yi idare eylemek üzere bir *Heyet-i Faale*” kurulması kabul edilmiştir⁸⁷³. Geniş yetkilere sahip olması planlanan temsilci grubunun İtilâf Kuvvetleri ile temasa geçip, milletin milli, tarihi mevcudiyetini ve hukukunu korumak için yapılması gerekenlerin tespit etmesi ve gelişmeler hakkında halkı aydınlatması düşünülmüştür. Bu heyet için Faik Sabri, Ahmet Refik, M. Emin, Avram Galanti ve Ahmet Cevat Beyler üye olarak seçilmişlerdir. Daha sonra bu heyete Hukuk ve Tıp Fakültesinden üyelerin katılımı ile çalışmaların genişletilmesi karara bağlanmıştır⁸⁷⁴.

a. Darülfünun Muhtırası

Ülke çapında işgaller genişlerken Paris Barış Konferansı’nda ülkenin kaderini ilgilendiren kararlar alınmaktaydı. Görüşülen konular arasında İstanbul ve Boğazların Türklerin elinden alınarak uluslar arası statüye kavuşturulması planları gazetelere yansımıştı⁸⁷⁵. Bu olaylar üzerine çeşitli isimler altında toplanan öğretim üyeleri Hukuk Fakültesi’nin teklifi üzerine her fakülteden iki temsilcinin katılımı ile oluşacak komisyon tarafından hazırlanacak bir beyannamenin yayınlanması düşünülmüştür. Halkın içine düştüğü ümitsizlikten kurtarılması için böyle bir teşebbüsün mutlaka yapılmasını savunan müderrisler karşısında meclis reisi Ali Ekrem Bey, İtilâf Kuvvetleri ile irtibata geçmeyi ve Avrupa merkezlerine “murahaslar” göndermeyi teklif etmiştir. Böyle bir girişimin ancak hükümetin izni ile olabileceği ve şimdiye kadar yapılanlardan

⁸⁷³ Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisînde geçen konuşmaların tamamı için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 5, 20 Teşrin-i sani 1334-1918.

⁸⁷⁴ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.13, 27 Kanun-ı sani 1335-1919.

⁸⁷⁵ “İstanbul?” isimli bir başyazı için bkz, **Hadisat**, nr. 83, 18 Mart 13325-1919.

bir sonuç alınmadığı ifadesiyle Rıza Tevfik, İ. Hakkı, Ahmet Emin, Ali Muzaffer ve M. Emin Beyler bu fikre karşı çıkmışlardır. Diğer fakülte temsilcileri ile müşterek karar vermek üzere meclis reisi Ali Ekrem, Rıza Tevfik ve Ahmet Emin Beyler temsilci seçilmişlerdir⁸⁷⁶.

Tüm müderrislerin görüşü alınarak hazırlanan beyanname 19 Mart 1919 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Beynamede ertesi gün gazetelerde de yayınlanır. *Hadisât* gazetesi beyannameyi okurlarına “*Darülfünun Muhtırası*” başlığı ile aktarmıştır⁸⁷⁷. Kısa bir değerlendirmeden sonra beyannamenin büyük bölümünü yayınlamıştır. İstanbul’un Türk milleti için ne ifade ettiğini çok iyi tahlil eden muhtıranın bir bölümü aynen şöyledir:

“Lâ-yuadd medreseleri, camileri, milli ve tarihi abideleri ve nüfus-ı mevcudesinin ekseriyet-i kahiresiyle bir Türk ve İslam payitahtı ve Türk ve İslam âleminin dimağ-ı mütefekkeri olan İstanbul şehrinin beynelmilel bir şekle ifrağı, Türkiye’nin idam ve ifnasına ve nihayet şark-ı karîbde ebediyen sükûn bulmayacak teşebbüsâtın zuhuruna badî olur. Mazideki binlerce misal-i şehamedden sarf-ı nazar, müdafaası uğrunda dört yüz bin Türk’ün fedayî hayat etmiş olması İstanbulsuz müstakil bir Türkiye’nin bekâ pizîr olamayacağına en bariz bir delildir. İstanbul’u kaybeden Türkiye’nin hayatından nasibi, evvela sukût, sonra ihtizar ve nihayet izhilaldir.”

Bu beyanname ile İstanbul Darülfünunu öğretim üyeleri, Avrupa ve Amerika’nın adaletli bir şekilde hareket ederek Türklüğün kalbinde onulmaz yaralar açmaktan çekinileceği ve büyük haksızlıklara meydan verilmeyeceği ümidiyle yetkililere seslenmek istemiştir. Ayrıca Wilson prensiplerinin vaat ettiği adalete güvenildiği, Türk milletini payitahtından mahrum bırakmak ona karşı yapılacak en büyük haksızlık olduğu

⁸⁷⁶ İDF. EF. MMZD-II, Z.14, 3 Şubat 1335-1919

⁸⁷⁷ *Hadisat*, nr. 85, 20 Mart 13325-1919.

vurgulanmış, Çanakkale Savaşlarında dört yüz bin Türk'ün hayatını feda etmesi İstanbulsuz müstakil bir Türkiye'nin yaşayamayacağıının delili olduğu belirtilmiştir⁸⁷⁸.

b. İzmir'in İşgali'ne Öğretim Üyelerine Tepkisi

Mart ayında yayınlanan bu beyannameden sonra en önemli olay şüphesiz İzmir'in işgalidir. İşgal haberinin İstanbul'da yayılmasından sonra Darülfünunda öğrenciler ve öğretim üyeleri bir takım toplantılar yapmışlardır. 17 Mayıs tarihinde Darülfünun Konferans Salonunda bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Edebiyat Fakültesinden Dr. Rıza Tevfik, Ahmet Naim, İsmail Hakkı Beyler katılmıştır. Fakülte adına Rıza Tevfik bir konuşma yapmıştır. Darülfünundaki toplantılardan sonra öğrenciler İstanbul halkını örgütleyerek mayıs ayının sonuna kadar Fatih (19 Mayıs), Üsküdar (20 Mayıs), Kadıköy (22 Mayıs), Sultanahmet (23 ve 30 Mayıs) gibi merkezi yerlerde binlerce insanın katıldığı büyük mitingler düzenlemiştir. Bu mitinglere konuşmacı olarak fakülte hocaları da katılarak öğrencilerini yalnız bırakmamışlardır. Hocaların konuşmaları genelde Türk milletine yapılan haksızlıkların durdurulması ve halkın bilinçlendirilmesine yöneliktir.⁸⁷⁹

c. Saltanat Şurasına Katılan Öğretim Üyeleri

Ülkenin içinde bulunduğu duruma acil çözüm bulmak amacıyla Sultan Vahdettin'in daveti ile 26 Mayıs 1919 tarihinde geniş katılımlı bir Saltanat Şurası toplanması kararlaştırılmıştır. Darülfünun ve fakültelerinin de temsilci göndermesi istenen bu toplantıya Edebiyat Fakültesi adına Terbiye müderrisi İsmail Hakkı, Tarih-i Edebiyat Müderrisi Köprülüzade Fuad ve İslam Tarihi müderrisi Şemseddin ve fakülte

---

⁸⁷⁸ M. Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, I.Kitap, Ankara 1959, s. 66-67.

⁸⁷⁹ Kemal Arıburnu, **Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Ankara 1975, s. 5-72.

müdürü Mehmet Emin Beyler katılmıştır⁸⁸⁰. Yıldız Sarayında gerçekleşen bu toplantıya Darülfünundan on beş temsilci katılmıştır⁸⁸¹.

d. Öğretim Üyelerinin Tutuklanması

Öğretim üyelerinin işgaller karşısında onurlu bir şekilde milletin hak ve hukukunu savunması ve yapılanları protesto etmesi İtilâf Kuvvetlerini kızdırmıştır. İstanbul'da devam eden tutuklamalara ilim adamları ve gazeteciler de eklenmiştir. İttihatçıların “*fikir babası*” olarak bilinen İçtimaiyat müderrisi Ziya Gökalp de tutuklananlar arasında yer almıştır. Ziya Gökalp arkadaşlarının “kaçma ve gizlenme” tavsiyelerini⁸⁸² dikkate almayarak fakülteadaki Sosyoloji derslerine devam etmesi yine onu sevenleri tedirgin etmiştir ve onu sevenleri haklı çıkartan gelişmeler yaşanmıştır. Ziya Gökalp, 30 Ocak 1919 tarihinde sivil polisler tarafından tutuklanarak Sirkeci Polis Merkezine götürülmüştür. Tutuklandığı gün yanında İslam Tarihi müderrisi Şemseddin Bey bulunmaktaydı. Şemseddin Bey ve Gökalp, İçtimaiyat Darülmesaiindeki odada bir mesele üzerinde müzakere ederlerken, görevli kişiler gelerek Ziya Gökalp'ı götürmüşlerdir⁸⁸³. Gökalp sükûnetini muhafaza edip telaşlanmamış, giderken sadece “*derse giremeyeceğim, idareye malumat verin*” demiştir⁸⁸⁴. Gökalp önce Sirkeci'deki

---

⁸⁸⁰ Saltanat Şurası'na katılanlardan İsmail Hakkı toplantı gününü şöyle tasvir eder: “*Ben o zamana kadar ne Saray'a girmiş ne de Padişah yüzü görmüş insandım. Sıramız gelip de teşrifatçılar tarafından çağrılınca, salona çıktık, yerlerimize oturduk.*” Toplantıdaki konuşmalardan da bahseden İ. Hakkı yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmadığı fikrini savunur, geniş bilgi için bkz, İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 237-239.

⁸⁸¹ Saltanat Şurası'na Darülfünundan katılan 15 kişinin isimleri için bkz. Edebiyat Fakültesi: **BOA, MF. ALY.** 135-16, (1337 Ş 21); Fen Fakültesi: **MF. ALY.** 135-16/A, (1337 Ş 21); Tıp Fakültesi: **MF. ALY.** 135-17, (1337 Ş 21).

⁸⁸² Gökalp'ı uyarılar arasında üniversiteden arkadaşları yanı sıra Talat Paşa ve Ömer Seyfettin gibi isimler de bulunmaktaydı. Bkz, E. Behnan Şapolyo, **Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, II. Baskı, İstanbul 1974, s. 179-181; **Ölümünün 25. Yıldönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp, Hayatı ve Eserleri**, (Haz. A. Nüzhet Göksel), İstanbul 1949, s. 30-33.

⁸⁸³ Hikmet Tanyu, **Ziya Gökalp'ın Kronolojisi**, Ankara 1981, s. 122-123.

⁸⁸⁴ M. Emin Erişirgil, **Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp**, II. Baskı, (Haz. A. Kazancıgil- C. Alpar), İstanbul 1984, s. 184.

Polis müdürlüğüne götürülmüş burada bir ay kadar kaldıktan sonra yargılama sürecinde Bekirağa Bölüğünde tutulmuştur⁸⁸⁵.

Ziya Gökalp tutuklandıktan kısa bir süre sonra fakülleden bir grup öğretim üyesi tarafından hal ve hatırı sorulmak üzere ziyaret edilmiştir. Müdür M. Emin, Köprülüzade Fuad ve muallim Şerif Beyler yaptıkları ziyaret ve Gökalp'ın durumu hakkında meclise bilgi vermişlerdir. 3 Şubat 1919 tarihinde toplanan Edebiyat Fakültesi Meclisi Ziya Bey'in durumunu konuşmuştur. Resmi makamlar tarafından hiçbir bilgi verilmeden Darülfünundan bir öğretim üyesinin alınıp götürülmesi uygun bulunmamış ve bu konuda Maarif Nezareti'nin girişimde bulunması kararlaştırılmıştır⁸⁸⁶.

Gökalp, "Ermeni katliamına" sebep olmak ile suçlanmıştır⁸⁸⁷. Bekirağa Bölüğünde bir süre kaldıktan sonra diğer tutuklular ile birlikte İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştür. Sürgünden geldikten sonra ise bir daha Darülfünuna dönmemiştir. Gökalp ile birlikte aynı gün eski devlet adamları, gazeteciler ile birlikte toplam 67 kişi daha tutuklanmıştır⁸⁸⁸. Bunlar arasında Edebiyat Fakültesinden Ağaoğlu Ahmet Bey de yer almıştır. Tutuklananlar arasında diğer fakültelerin müderrisleri de bulunmaktaydı; örneğin Tıp Fakültesinden Esat Paşa İngilizler tarafından tutuklanmıştır. Hint kökenli Urdu lisanı muallimi Abdülcebbar Hayri Efendi yine İngiliz askerleri tarafından kaçırılmıştır⁸⁸⁹. İlerleyen günlerde benzer sebepler ile ve Ahmet Emin de tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür⁸⁹⁰. Tutuklamalarla ülkenin ileri gelen ilim adamları susturulmak istenmiştir.

2. Darülfünun'un İşgali

Son Osmanlı Meclisinde Misak-ı Milli'nin kabul edilmesini hazmedemeyen İtilâf Kuvvetleri İstanbul'u işgal etmişlerdir. Şehrin işgalinden Darülfünun da zarar

⁸⁸⁵ E. Behnan Şapolyo, **a.g.e.** s. 182-184.

⁸⁸⁶ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 14, 3 Şubat 1335-1919

⁸⁸⁷ Hikmet Tanyu, **a.g.e.**, s. 122-123.

⁸⁸⁸ **Aynı eser**, s. 122-123.

⁸⁸⁹ M. Ali Ayni, **a.g.e.**, s. 57.

⁸⁹⁰ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I., II.** Baskı, İstanbul 1997. s. 474-519.

görmüştür. M. Ali Aynî'nin ifadesi ile “*Darülfünuna İngiliz ve Mecusi askerleri sevk edilerek tedrisat ihlal edilmiştir.*”⁸⁹¹ Darülfünun'da önce konferans salonu işgal edilmiş ve İngiliz işgali ilerleyen günlerde Zeynep Hanım Konağındaki dersane ve odalarının bulunduğu kısımlara yayılmıştır.

İlk olarak konferans salonun işgal edilmesinin sebebi “*İstanbul'un işgalinden*” dolayı yapılacak protesto ve toplantıların önüne geçmektir. Çünkü daha önce yaşanan işgallerde Darülfünun Konferans Salonunda toplumun bütün temsilcileri bir araya gelerek ülkenin kaderi ile ilgili görüşmeler yapmış ve önemli kararlar almıştır. Bu toplantılar baştan beri İtilâf Kuvvetlerini rahatsız etmektedir. Biraz da bu sebepten bazı öğretim üyelerinin tutuklandığını daha önce belirtmiştik. Yeni toplantıların önünü almak isteyen İngilizler işgale konferans salonundan başlamışlardır.

İtilâf Kuvvetleri İstanbul'a yerleştikleri günden itibaren kendilerince ihtiyaç duydukları resmi ve özel binaları işgal etmişlerdir. Bu arada okulları ve özel mülkleri de işgal etmeyi ihmal etmemişlerdir. Darülfünun binasının şehir merkezinde yer alması ve üniversite çevresinin işgallere karşı tepki göstermesi İngilizlerin Darülfünun için de işgal planları yaptığı düşüncesini güçlendirmektedir. 24 Şubat 1920 tarihinde iki İngiliz subayı Darülfünun'a gelerek bina içersinde keşif yapmaları yönetimi ve öğrencileri heyacanlandırmıştır. Darülfünun Emini Besim Ömer Paşa konağın kapılarını kapattırarak önlem almak istemiştir⁸⁹². Ancak korkulan gerçekleşmiş ve Zeynep Hanım Konağının yarısı İngiliz askerleri tarafından işgal edilmiştir. İngilizler işgale önce Konferans Salonundan başlamışlardır.

Darülfünun Konferans Salonunun işgal edileceği Konaklar Müfettiş-i Umumiliği tarafından iki gün önce Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir⁸⁹³. Nezaret, İngilizler tarafından “vaz-ı yed” sureti ile saat 12'de yapılacak olan işgal bilgisini 15 Mart 1919 tarihinde Darülfünun Emanetine iletmiştir⁸⁹⁴.

---

⁸⁹¹ M. Ali Aynî, **a.g.e.**, s. 57.

⁸⁹² İsmail Hakkı Sunata, **İstanbul'da İşgal Yılları**, s. 74-75.

⁸⁹³ **BOA, MF. ALY.** 149-89, (1338 Za 17), lef 1.

⁸⁹⁴ **Aynı vesika**, lef 2.

İngiliz subayları, şehrin işgalinden bir gün sonra (17 Mart) akşam saatlerinde Darülfünun'a gelerek incelemelerde bulunmuşlar ve yarın tekrar gelececeklerini ifade etmişlerdir. İşgal kuvvetlerinin temsilcileri, 18 Mart günü Darülfünun Emanetinden binadaki mefruşat dışında bütün malzemelerin taşınmasını istemişlerdir. Taşınma işlemi için 6 gün süre tanınmıştır. Darülfünunun işgalinin önlenmesi için bir toplantı yapılmış ve Edebiyat Medresesi müderrislerinden Ali Kemal ve Rıza Tevfik Beylerin bir heyet halinde İtilâf Kuvvetlerinin temsilcileri ile görüşmeleri kararlaştırılmıştır⁸⁹⁵. 21 Mart tarihinde binaya tekrar gelen İngilizler kendileri için uygun gördükleri odaları seçmişlerdir. 24 Mart Çarşamba günü de işgal başlamış ve binaya Hintli askerler yerleştirilmiştir. Ali Kemal ve Rıza Tevfik Beylerin hükümet nezdindeki nüfuzları etkili olmuş olmalı ki İngilizler konağın yarısını işgal etmekle yetinmişler ve binanın geri kalan kısmına müdahale etmemişlerdir.

Hintli askerleri Zeynep Hanım Konağının Veznecilere bakan kısımlarına yerleştirilmiştir. Binanın üçüncü katındaki Hukuk Medresesinin tüm odaları, orta kattaki Coğrafya Bölümü ve dersaneleri, Emanet odası, en alt katta ise Tarih dersaneleri ve Kimya laboratuvarı işgal edilen bölümde kalmıştır⁸⁹⁶. Buradaki öğretim üyesi odaları, idari bürolar, kütüphaneler, darülmesailer, Meclis-i Müderrisîn odaları, Terbiye Müzesi ve idari persanelin kullandığı bürolar tamamen işgal edilmiştir⁸⁹⁷. İngiliz askerlerinin bulunduğu kısma kimse yaklaştırılmamıştır. İki kısmı ayıran bir bölme yapılmıştır⁸⁹⁸. Konağın üst katında bulunan su depolarına su çıkartan tulumbanın elektrik aksamı bozulduğu günlerde gelen tamirciye müsaade eden İngiliz askerleri Temmuz ayında buna dahi izin vermemişlerdir. Darülfünun Emaneti, susuzluk ve yangın ihtimaline karşı nezaret'ten yardım istemiştir⁸⁹⁹.

---

⁸⁹⁵ İsmail Hakkı Sunata, **a.g.e.**, s. 80-81.

⁸⁹⁶ Darülfünun Emîni Dr. Besim Ömer Paşa, emînlük görevini müderris İsmail Hakkı Bey'e devrederken yaptığı veda konuşmasında; Mütareke günlerinden bahsederken Darülfünun'un "*yarısından fazlası işgal edilmişti*" diyerek işgalin boyutlarını ifade etmiştir. Bkz, İ. Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, s. 263.

⁸⁹⁷ İşgal edilen mahallerin listesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 150-58, (1338 Z 17); İ. Hakkı Sunata, **a.g.e.**, s. 83.

⁸⁹⁸ İ. Hakkı Sunata, **a.g.e.**, s. 101.

⁸⁹⁹ **BOA, MF. ALY.** 149-89, (1338 Za 17), lef 3 ve 4.

Zeynep Hanım Konağında “*tedrisata münhasır kalan dıyk [dar] kısmında layıkıyla ifa-yı vazife edilemediği gibi mevcut eşya ve levazım-ı tedrisiyenin hüsnü muhafazası*” mümkün olmadığını ifade eden Darülfünun Emmini Dr. Besim Ömer Paşa yaklaşan yeni eğitim öğretim yılından önce mutlaka binada tamir, tadilat yapılması ve binanın acilen tahliye edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Maarif Nezareti bu yazıyı Hariciye Nezaretine göndererek binanın yabancı askerlerden arındırılmasını istemiştir⁹⁰⁰. Hariciye Nezaretinden tatmin edici bir cevap almayan ve İngiliz işgali karşısında çaresiz kalan nezaret yetkilileri, Darülfünun Emanetine şu tavsiyede bulunmuştur: “*İngilizce lisanına aşına olan müderris ve muallimler ve İngiliz Lisanı müderrisi (Edebiyat Medresesi Reisi M. Cevad Bey kastediliyor) tarafından subaylar nezdinde girişimde bulunsunlar.*”⁹⁰¹ Darülfünun Emanetinin yazısında açıkça anlaşıldığı gibi İngilizler çok az sayıda odayı kullanmak için açık tutmuşlar diğer odalarda eğitim öğretim yapılmasına müsaade etmemişlerdir.

İngiliz askerlerinin kötü muamelesinden ve yağmalama olayından çekinen Edebiyat Medresesi yetkilileri de kütüphanede bulunan el yazma nüshalar ve nadir eserleri muhafaza etmek için Maliye Nezareti’nden kilitli demir dolap istemiştir. Ancak bu talebe fazla dolap olmadığı gerekçesi ile olumlu bir cevap verilmemiştir⁹⁰².

Hükümet Darülfünun’un işgali karşısında konakta bulunan odalardaki mevcut eşyanın tespit edilmesi ve demiş baş eşya listelerinin bir deftere kayıt edilerek binadaki sorumlu subaylara imzalatırılmasını istemiştir⁹⁰³. İngiliz askerlerine defterleri imzalatmak için İngilizcesi iyi olduğundan dolayı Coğrafya müderrisi Faik Sabri Bey görevlendirilmiştir⁹⁰⁴. Faik Sabri Bey ne zaman İngiliz nöbetçi subayının yanına gitse değişik bahanelerle imza alamadan geri dönmüştür. Subayın memleketine gideceğini haber alan F. Sabri birkaç gün sonra tekrar gittiğinde ilgili subay “*daha sonra gel imzalayacağım*” demiş, ancak daha sonra uğradığında ise o subayın memleketine

⁹⁰⁰ Aynı vesika, lef 5.

⁹⁰¹ Tedrisat-ı Âliye Dairesinin 2 Ağustos 1920 tarihli yazısı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 149-89, (1338 Za 17), lef 6.

⁹⁰² **BOA, MF. ALY.** 149-100, (1338 Za 22), lef 1-4.

⁹⁰³ Maliye Nezareti’nin Maarif Nezareti’ne gönderdiği 3 Haziran 1920 tarihli tezkere için bkz, **BOA, MF. ALY.** 150-58, (1338 Z 17), lef 2.

⁹⁰⁴ **BOA, MF. ALY.** 150-58, (1338 Z 17), lef 5.

gittiğine şahit olmuştur⁹⁰⁵. İngiliz askerleri demirbaş listelerini imzalamaktan çekinmişlerdir. Hükümetin barış anlaşmalarında tazminat talep etmek için başvurduğu bu yöntem işgal güçlerinin umursamaz tavırları ile işlerlik kazanmamıştır.

24 Mart 1920 tarihinde Zeynep Hanım Konağına yerleştirilen Hintli Müslüman askerler zaman içerisinde aynı dine mensup oldukları Darülfünun personeli ile tanışıp ilişkilerini artırmışlardır. İlk zamanlarda çekingen olarak başlayan bu gizli ilişkiler zaman geçtikçe ilerlemiştir. Hintli Müslümanlar namaz kılmak için bodrum katındaki bir odayı mescit yapmışlardır. Hicri 1338 senesi Ramazan Bayramı 18 Haziran 1920 Cuma gününe denk gelmektedir. Hintli askerlerden bir kısmı Bayram namazı için Beyazıt Camiine gitmek istemişlerdir. O günlerde Darülfünun Emanetinde kâtip olarak görevli bulunan İsmail Hakkı Efendi odacılarından birisine bunları camiye götürmesini söylemiştir. Hintli Müslüman askerler Beyazıt Camiinde halkla bayramlaşması İngilizleri rahatsız etmiş ve konaktaki bütün Hintli Müslüman askerler geri çekilerek yerlerine Mecusi askerler yerleştirilmiştir. Aradaki bölmede tamir edilerek iki taraf arasındaki geçişler engellenmiştir⁹⁰⁶.

Darülfünun binasının tahliyesi Ağustos ayında gerçekleşmiştir. İngilizler askerlerini 25 Ağustos'da geri çekerek binayı teslim etmişlerdir. Emanet kâtibi İsmail Hakkı “*Ben de binayı gezdim. Göze çarpacak bir zarar ve hasar yapmamışlar*” demek sureti ile fazla bir zaiyat olmadığını ileri sürmüştür⁹⁰⁷. Ancak demirbaş listesinden⁹⁰⁸ anlaşıldığına göre Zeynep Hanım Konağında yer alan üç medreseye (Fen, Edebiyat ve Hukuk) ait birçok derslane, kütüphane, darülmesai, idare odaları yaklaşık beş ay boyunca işgal edildiği için maddi zarardan çok eğitim öğretim faaliyetleri aksamıştır. İtilâf askerleri şehirde hayatı yaşanmaz kıldığı gibi ülkenin tek üniversitesi olan Darülfünunda ders yapılmasına engel olmak istemişlerdir⁹⁰⁹. Öğretim üyeleri her türlü

---

⁹⁰⁵ Aynı vesika, lef 6.

⁹⁰⁶ İsmail Hakkı Sunata, **a.g.e.**, s. 101- 102.

⁹⁰⁷ İsmail Hakkı Sunata, **a.g.e.**, s. 110.

⁹⁰⁸ Zeynep Hanım Konağındaki medreselerin paylaştığı odaların yerleşim planını görmek ve tüm demirbaş listesi için bkz, **BOA, MF. ALY.** 150-58, (1338 Z 17), lef 1.

⁹⁰⁹ İşgal sadece Zeynep Hanım Konağında yaşanmamış, benzer sıkıntılar Anadolu yakasında yer alan Tıp Fakültesinde de yaşanmıştır. O dönemde askeri öğrenciler derslerini, sivil öğrenciler ile birlikte Haydarpaşa'da görmekteydiler, İngilizler askeri öğrencilerin üniforma giymesini yasaklamıştır. Yatılı

riski göze alarak derslerine zor şartlar altında devam ettirmişlerdir. Edebiyat Medresesinde işgalin yaşandığı Mart ayı içersinde öğretim üyelerinin derslerine gelememesi sonucunda 85 dersin yapılamadığı belirtilmiştir⁹¹⁰. Derslerin boş geçmesinin sebebi devamsızlık ancak bunun sebebi de İstanbul'daki yaşam koşullarının çok zor olmasıdır. Özellikle şehirde ulaşım, iâşe ve güvenlik konuları büyük problem oluşturmaktaydı⁹¹¹. Örneğin Mütareke döneminin başlarında Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri *Vesait-i nakliyenin* (ulaşım araçlarının) kısıtlı olmasından dolayı meclis toplantılarının saat dörtte bitirmeyi kararlaştırmışlardır⁹¹².

Darülfünun işgali ile hem dersler aksamış hem de işgaller karşısında Darülfünunda yapılacak toplantıların önüne geçilmiştir. Aynı zamanda nezaretin kesin emri ile artık öğretim üyelerinin iç ve dış politika ile ilgili beyanat vermeleri yasaklanmıştır. Nezaretin emrini Meclis-i Müderrisîn reisi Mahmud Cevad, 20 Temmuz 1920 tarihli toplantıda meclis üyelerine tebliğ etmiştir⁹¹³. Böylelikle öğretim üyelerinin üzerindeki baskı İtilâf Kuvvetlerinin etkisi ile günden güne artmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra artık siyasi meseleler meclis gündeminde hiç yer almamıştır.

İşgal kuvvetleri Mütareke boyunca ulaşım, haberleşme, sağlık, güvenlik ve iâşe gibi konularda şehirdeki uygulamaları ile hayatı felç ederek eğitimin sağlıklı yürümesini engellemişlerdi. Bununla da yetinmeyen İtilâf Kuvvetleri İstanbul'da yaptıkları hukuk dışı faaliyetlerine üniversitenin işgalini de eklemeyi ihmal etmemişlerdir. Darülfünunu işgal etmek görevi İngilizlere verilmiştir. Önce öğretim üyeleri tutuklanmış daha sonra Darülfünun binasını işgal edilmiştir. Böylelikle yükseköğretimin aksamasına sebep oldukları gibi hür düşüncenin gelişmesine ve bilginin üretilmesine engel olmuşlardır.

öğrenciler derslerine pijama ile gelmek zorunda kalmıştır. İşgal Kuvvetleri psikolojik harp uygulamayı da ihmal etmemişlerdir. Bkz, Kemal Özbay, **Türk Askeri Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneler**, C. II, İstanbul, 1976. s. 130; Ayrıca Mütareke döneminde yaşananlar hakkında kısa bir değerlendirme yazısı için bkz, Aykut Kazancıgil, "Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisi Kuruluncaya Kadar Geçen Sürede İstanbul Üniversitesi", **Tıp Tarihi Araştırmaları**, Sayı: 8, İstanbul 1999, s. 55-61.

⁹¹⁰ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 31, 6 Nisan 1336-1920.

⁹¹¹ Mütareke yıllarında İstanbul'da yaşananların bir gazeteci gözüyle değerlendirilmesi için bkz, Ahmet C. Saraçoğlu, **Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul**, (Haz. İ. Dervişoğlu), İstanbul 2009.

⁹¹² İDF. EF. MMZD-II, Z. N. 12, 20 Kanun-ı sani 1335-1919.

⁹¹³ İDF. EF. MMZD-II, Z.N. 34, 20 Temmuz 1336-1920.

B. İŞGALLER KARŞISINDA ÖĞRENCİLER

İtilâf Kuvvetlerini kızdıran diğer bir faaliyet de hocalarını örnek alan öğrencilerin yaptığı protesto ve mitinglerdir. Edebiyat Fakültesi Öğrencileri yapılan işgalleri önce derslere girmeyerek ve mitingler düzenlemek suretiyle protesto etmiştir. İzmir işgali ile başlayan ve gün geçtikçe Batı Anadolu ve Marmara havasında genişleyen işgal ve artan mezalim sonrasında öğrenciler İzmir muhacirlerine yardım için bir araya gelerek kurdukları dernek vasıtası ile yardım toplamışlardır. Yukarıdaki satırlarda anlattığımız 16 Mart 1920 işgali esnasında şehit edilen askerlerin cenazesini kaldırmayı planlayan öğrencileri hocaları böyle bir tehlikeli işe girişmemeleri için uyarmıştır⁹¹⁴. Yine aynı öğrenciler yapılan katliamlar karşısında sessiz kalmayıp dünya üniversitelerinde okuyan “*kardeşlerinin*” vicdanlarına seslenmişlerdir. Yunan ve Rum mezalimini belgeleri ile dünya kamuoyuna duyurmuşlardır.

Edebiyat Fakültesi birçok toplumsal olayda ön safta yer alırken diğer fakültedeki arkadaşları da onları yalnız bırakmamışlardır. Dolayısıyla bu kısımdaki faaliyetler anlatılırken öğrenciler genelde birlikte hareket ettiği için zaman zaman fakülte ayrımına gidilmemiş fakültelerin öğrencileri birlikte değerlendirilmiştir. Bu anlamda Edebiyat Fakültesinin faaliyetleri ön plana çıkartılması da ihmal edilmemiştir. Öğrencilerin toplumsal olaylar karşısındaki tavırlarını daha iyi görmek için tarihsel sürece kısaca değinmek yararlı olacaktır.

1. Öğrenci Örgütlenmesinin Tarihçesi

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Darülfünun öğrencileri “Hürriyet” ortamından yararlanarak toplumsal olaylar içerisinde sıkça yer almaya başlamışlardır. Özellikle meşrutiyetin ilanını takip eden günlerde basının da etkisiyle İstanbul’da yapılan “*nümayiş*”lerde öğrenciler ön saflarda yer almıştır. Bu dönemde üniversite

---

⁹¹⁴ Yahya Kemal, **Eğil Dağlar**, XI. Baskı, İstanbul 2008, s. 320-325

öğrencilerinin örgütlenmesinde kanunen bir sakınca bulunmamaktadır⁹¹⁵, hatta yetkililer tarafından teşvik edilmişlerdir. 1910 yılında “*Darülfünun Talebe Cemiyeti*” kurulmuş daha sonraki tarihlerde her fakülte kendi derneğini kurmuştur. 1911 yılında ise bütün fakülte derneklerini çatısı altına alacak olan bir “*Darülfünun-ı Osmanî Talebe Cemiyet-i Müttehidesi*” teşkil edilmiştir⁹¹⁶.

Teşkilatlı bir şekilde örgütlenen öğrenciler dış siyaseti de etkileyecek ilk büyük protesto ve mitinglerini Balkan Savaşları öncesinde gerçekleştirmişlerdir. “*Harp mitingleri*”⁹¹⁷ diye adlandırılan ve basında genişçe yer alan bu gösterilerde öğrenciler; hükümetin üzerinde baskı kurarak savaş kararının alınmasında etkili olmuşlardır. Balkan savaşlarının ikinci aşamasında zor günler geçiren Edirne halkının yardımına koşanlar arasında yine Darülfünun öğrencileri bulunmaktadır. Muhacir ve muhtaç halk için başkent İstanbul’da “iane” kampanyası düzenleyen ve topladıkları yardımları özel bir program dahilinde merasimle⁹¹⁸ Edirne’ye ulaştıran Darülfünun öğrencilerinin bu davranışları büyük takdir toplamıştır.

Darülfünun öğrencileri Birinci Dünya Savaşı yıllarında eğitimlerini yarıda bırakıp seferberlik emrine uyarak cepheye koşmuşlar ve vatan savunması için canla başla savaşmışlardır. Birçoğu geri dönme imkânı bulamayan bu gençler yüzünden Edebiyat Fakültesi iki yıl mezun verememiştir⁹¹⁹.

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonraki günlerde gelişen olaylar karşısında Darülfünun öğrencilerinin tavır ve davranışları Milli Mücadele tarihi içersinde özel bir yere sahiptir. Öğrencileri haklı bir heyecana sevk eden olayların gelişim sürecini özellikle de İzmir işgali ve sonrası yaşananları kısaca özetlemek gerekmektedir.

---

⁹¹⁵ A. Arslan, “Türkiye’de Üniversitenin Kuruluşu ve Yönetimindeki Değişiklikler (1869- 1946)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, C. 23-24, Ankara 1998, s. 413-415.

⁹¹⁶ A.Arslan, **a.g.m.**, s. 414.

⁹¹⁷ II. Meşrutiyet devri öğrenci olayları ve talebe cemiyetleri için bkz, Yücel Aktar, **II. Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, İstanbul 1992, s. 80-114.

⁹¹⁸ Darülfünun öğrencilerinin 7 Ağustos 1913 tarihinde İstanbul’da başlayan Edirne seyahati ve bu yolculuğun programı için bkz, Emre Dölen, “Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, Sayı:1, İstanbul 2004, s. 65-73.

⁹¹⁹ Savaşın şiddetle devam ettiği 1917 ve 1918 yıllarında fakülte hiç mezun verememiştir. Bkz, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivi: Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri**.

2. İzmir'in İşgali Karşısında Öğrencilerin Tepkisi

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlûp sayılan Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda bırakılmıştır. İtilâf Devletleri, Mütareke'nin 7. ve 12. maddelerine dayanarak Kasım 1918 başlarından itibaren yurdun çeşitli bölgelerini işgal etmeye başlamışlardır⁹²⁰. Bu işgal hareketlerine karşı Türk milleti, kendisine reva görülen mezalim ve haksızlıklara karşı bir tepki olarak memleketin en ücra köşelerine kadar her tarafta protesto mahiyetinde toplantılar düzenlemiştir⁹²¹. Bu miting ve toplantıların sonunda çeşitli makamlara protesto telgrafları gönderilmiştir. Gün geçtikçe işgallere yenisi eklenmiş ve ordusu da terhis edilmek sureti ile Türk halkı savunmasız bırakılmak istenmiştir. Darülfünun gençliğini derinden yaralayan işgallerden birisi de şüphesiz İzmir'in haksız yere, Mondros Mütarekesine ve Wilson Prensiplerine aykırı bir şekilde Yunanlılar tarafında işgal edilmesi olayıdır, bu işgal adeta bardağı taşıran son damla olmuştur. İzmir'in işgali son ana kadar şehir halkından ve Osmanlı hükümetinden olası bir Türk direnişini önlemek için gizlenmiş ve son gün İtilâf Kuvvetlerince işgal edileceği haber verilmiştir⁹²². İzmir vatanseverleri tarafından kurulan Redd-i İlhak Cemiyeti ve İzmir telgraf memurlarının 14-15 Mayıs gecesi ve gündüzü hiç durmadan

---

⁹²⁰ Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'nin örgütlenmesi için bkz, Süleyman Beyoğlu, "Millî Mücadele'nin Örgütlenmesi ve Kuvâ-yı Milliye", **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi**, (Ed. C. Öztürk), Ankara 2005, s. 103-129; S. Beyoğlu, "Kuvâ-yı Milliye Hakkında Bazı Yeni Bilgiler" **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 5, İstanbul 1996, s. 39-59.

⁹²¹ Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler" **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, s. 726.

⁹²² Yunan işgalinin İzmir'de ve İstanbul'da ilk yansımaları şu şekilde olmuştur: İşgalden bir gün önce İzmir Valisine ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya bir nota ile durum bildirilmiştir. İşgal kararını İtalyan konsolosluğundan öğrenen Maliye müfettişi Menemenlizade Muvaffak Bey, haberi şehrin ileri gelenleri ile paylaşmıştır. İzmir halkı harekât başlamadan önce Yunan işgalini protesto etmek için miting hazırlıklarına başlamıştır. Öncelikle miting için "*Ey Bedbaht Türk*" diye başlayan bir bildiri hazırlanmış ve bu bildiriler İzmir'in gençleri tarafından şehrin her yanına dağıtılarak "*vatanını seven Yahudi maşatlığına gelsin*" nidaları ile halk mitingine davet edilmiştir. Nihayet binlerce kişinin katılımıyla 14-15 Mayıs gecesi maşatlık mitingi başlamıştır. İzmir Limanında demirlemiş bekleyen İtilâf Donanmasının önünde işgal protesto edilmiştir. Miting sabaha kadar devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz, Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul 1981, s. 183-184; **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, (Haz.) Z.Güner-O.Kabataş, Ankara 1990, s. 77-78.

çalışarak gönderdikleri telgraflar sayesinde Yunan işgali⁹²³ tüm memlekete duyurulmuştur⁹²⁴.

Mustafa Kemal Paşa da Samsun'a çıktığı gün İzmir'in işgalini öğrenmiş ve Sadaret'e gönderdiği bir telgrafta “*ne millet ne de ordu, mevcudiyete karşı yapılan bu haksız tecavüzü hazm ve kabul etmeyecektir*”⁹²⁵ diyerek tepkisini dile getirmiştir.

İzmir'de yapılan işgal ve mezalim başkentte de infial derecesinde tepkiye sebep olmuş, büyük halk kitleleri meydanları doldurmuştur. İzmir'in Türklerden alınamayacağı İtilâf Devletlerinin gözü önünde tüm dünyaya ilan edilmiş ve vatani savunmak için her yola başvurulacağı gerekirse tekrar silahlı mücadele yapılacağı yüksek sesle ifade edilmiştir.

Redd-i İlhak Heyeti ve telgraf memurlarının gayreti ile işgal kararı sabaha kadar ve gün içersinde telgraflar çekilerek tüm Anadolu şehirlerine ve İstanbul'a duyurulmuş, işgalin mitingler ve telgraflar vasıtasıyla protesto edilmesi istenmiştir. Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından hazırlanan ve tüm merkezlere gönderilen ve *Hadisat* gazetesinde ancak 19 Mayıs 1919 tarihinde yayınlanabilen beyanname şu şekildedir⁹²⁶:

“Bilumum Vilayet, Sancak, Kaza, Nahiye, Belediye Riyasetlerine, İzmir ve havalisi Yunana ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilen ayakta ve heyecanda, İzmir son ve tarihi günlerini yaşıyor. Son imdadımız sizin göndereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingler ve telgraflarla her yere başvurunuz. Ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat ediniz.”

---

⁹²³ Yunan işgali ve mezalimi için bkz, Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli: 1919- 1921)**, II. Baskı, Ankara 2006; Zafer Çakmak, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919- 1922)**, İstanbul 2007.

⁹²⁴ Bu telgraflar karşısında ayağa kalkan Anadolu halkının tepkisini gösteren protesto telgrafları için bkz, Haluk Selvi, **İşgal ve Protesto**, İstanbul 2007.

⁹²⁵ R. Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C: I, III. Baskı, Ankara 1995, s. 60.

⁹²⁶ **Hadisat**, nr.139, 19 Mayıs 1335-1919, s.1.

İzmir halkının bu haklı talebi tüm yurttaki etkisini göstererek mitingler düzenlenmiş ve işgal İtilâf Kuvvetleri ve hükümet nezdinde protesto edilerek alınan kararlar telgraflarla Padişah, Sadaret ve Yüksek komiserlikler başta olmak üzere tüm yetkililere bildirilmiştir⁹²⁷.

İşgal haberini öğrenen İstanbul halkı, ilk anda üzüntü ve şaşkınlıkla ne yapacağını bilememiştir, yetkililerden bir açıklama⁹²⁸ bekleyen insanlar tatmin edici cevap alamayınca önce küçük gruplar halinde toplanmaya başlamışlar ve memleketin kurtuluşu için çare aramaya başlamışlardır. Esnaf ve tüccar dükkânlarını kapatırken Üniversite ve Yüksekokul öğrencileri de derslerine girmemişlerdir. 17 Mayıs Cumartesi günü Darülfünun koridorları tarihi bir güne tanıklık etmiştir. Bütün kız ve erkek öğrenciler diğer okullardan gelenler ile beraber bu üzücü işgal haberi üzerine tezahüratta bulunmuşlardır. *İkdam* gazetesi öğrencilerin heyecanlı toplantılarını “*genç talebenin hissiyat-ı vatanperveranesi*” başlığı ile aktarmıştır⁹²⁹. Burada yapılan toplantıda Edebiyat Fakültesi müderrislerinden Dr. Rıza Tevfik, Ahmet Naim, İsmail Hakkı Beylerden ve Darülfünun Talebe Cemiyetinden seçilen birer üyeden oluşacak bir cemiyet teşkili ve bu cemiyetin kaleme alacağı protesto metninin İtilâf Devletlerine gönderilmesine karar verilmiştir⁹³⁰.

---

⁹²⁷ Memleketin dört bir köşesinden Sadarete çekilen protesto telgrafları için Bkz. H. Selvi, **a.g.e.**, s. 35-394.

⁹²⁸ 15 Mayıs'ta gazetelerde işgale dair bir haber yer almamış, ertesi gün (16 Mayıs) ise sadece hükümetin yayınladığı Tebliğ-i Resmi yer almıştır. İzmir'in işgali ancak 17 Mayıs tarihli nüshalarda genişçe yer alabilmiştir. İşgalden bir gün sonra Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından İtilâf Devletlerinin temsilcileri tarafından Damat Ferit Paşa'ya verilen nota hakkında tebliğ yayınlanmıştır: “*Dün sabah saat 11: 00 raddelerinde Nişantaşı'nda Sadrazam Ferit Paşa Hazretlerine konaklarında Amiral Webb tarafından verilen notada Paris Konferansı kararına atfen İzmir Kal'â'sının Kuva-yı İtilâfiye tarafından işgal edileceği bildirildiği gibi İngiliz Kuvayı Bahriyesi kumandanı Amiral Calthorpe cenabları tarafından da Aydın vilayetine dün sabah tebliğ olunan nota da Paris Konferansı'nın mukarreratına ve Mütarekename'nin 7. maddesine istinaden İzmir istihkâmlarının işgal edileceği ve ondan sonra verilen ikinci bir nota da dahi yine Mütarekename ahkâmına müsteniden İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline Düvel-i Mutelifçe karar verilmiş olduğu bildirilmiştir. Hükümet bu babda milletin hukuku ve devletin muhafazası için ahd-ı tertib eden görevleri ifaya teşebbüs eylemiş ve muhafaza-ı vakar ve sükunet edilmesi lüzumunun münâsib lisanla ahaliye tavsiyesi zımında Dahiliye Nezareti Celilesi tarafından Vilayat-ı Osmaniyeye tebligat-ı lazime ifâ kılınmıştır*” Bkz. **İkdam**, nr. 7998; **İleri**, nr. 106-488, 16 Mayıs 1335-1919; **Hadisat**, nr. 137, 17 Mayıs 1335-1919.

⁹²⁹ **İkdam**, nr. 8000, 18 Mayıs 1335-1919.

⁹³⁰ **İkdam**, nr. 8000, aynı tarih; M. Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, I.Kitap, Ankara 1959, s. 89.

Dönemin tanıklarından ve bizzat toplantıları düzenleyen heyetler içersinde yer alan Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden Şukufe Nihal Hanım, Darülfünun toplantılarında yaşananları hatırlarında şöyle anlatmaktadır⁹³¹:

“Darülfünun’daki toplantılar, çok gürültülü ve heyecanlı oluyordu. Hepsi aynı dertle yanan gençlik haykırıyor, bağırıyor, isyan ediyor; salonlar, dersaneler bu karmakarışık isyan seslerinin aksiyle acı acı inliyordu: En kıymetli arkadaşları bu yurt uğruna ateşe verdik; gidenlerin dörtte üçü geri dönmedi; dönenler de işte, meydanda! Bir avuç sakat, aç, umutsuz insan!.. bu kadar fedakarlıktan sonra memleketi bu halde mi görecektik?.(...)”

O sıralarda Yunanlılar tarafından İzmir işgal olunmuştu. İstanbul’a her gün facialarla dolu haberler geliyor; bunların arasında yüzümüzü kızartacak başımızı eğdirecek kalbimizi parçalayacak kadar acı ve hakaretli olanlar var. İzmir en küçük halkına kadar süngü ve kılıç altında...

Darülfünun’da heyecan son dereceyi buldu; talebe ile temas eden halk kütleleri de bazı gazeteler de bu heyecanı körüklüyordu. Mektep idaresi, hocalar, talebenin bu toplantısına müsamaha gösteriyorlar, hatta talebe istemezse ders de yapmıyorlardı. Lakin bir gün mektebe gittiğim zaman ortada kimseyi bulamadım; salonlarda tuhaf bir sükûnet vardı; sınıflarda ders yapılıyordu. Dersten sonra bir arkadaş benim mektebin alt katında loş, küçük bir odaya götürdü; ne oldu? Birden bire bu durgunluğun manasını anlayamadım nihayet öğrendim: İngilizler Darülfünun idaresine bir ultiatom vermişler; bu toplantılar devam ederse mektebi kapatacaklarmış... Bunun üzerine mektep idaresi taşkınlılık yapmamak üzere talebenin ancak alt katta gizlice toplanmalarına müsaade etmiş...

Akşama doğru küçük oda, daha kalabalıklaştı; ihtiyat zabiti elbiseleri giymiş birçok genç yine coşup taşmaya başladı. Her biri kendi ihtisasına göre bir vazife alacak, memleketteki bu şerefsiz vaziyetten kurtulmak için lazım gelen şeyi yapacaktı, kimisi Taşkışla’daki mitralyözleri elde ederek idare edecek, kimisi bombalarla lazım gelen yerleri havaya verecekti...

---

⁹³¹ **Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız**, (Haz. İ. Enginün- Z.Kerman- S.İleri), İstanbul 1998, s.39- 40.

Gençler: ‘Ya ölüm ya şeref... Bu yurttta yaşarsak biz yaşarız; yaşamazsak onu düşmana bir kül yığını halinde bırakırız!’ diye gürlüyorlardı. Bu heyecana kız talebe de karışıyordu; bu tehlikeli işlerde rol almak isteyenler de eksik değildi; ben de üstüme bir iş aldım; Ayasofya’ya bombayı ben koyacağım, bu iş benim! dedim.

Yavaş yavaş bu programsız toplantılar, heyecanlar sükûn buldu; bir intizam, bir teşkilat altında çalışılmaya karar verildi. Fatih’te bir miting yapmak için hükümete müracaat olundu. Çoğu hukuk talebesi olmak üzere aralarında genç kızlar da bulunan bir heyet miting için polise beyanname verdiler.

Müsaadeyi almak o kadar kolay olmadı; talebeden bu iş için mesul bir heyet istediler; en küçük bir asayişsizlik, taşkınlık olursa idam cezası vardı... Miting bir günde acele ile hazırlandı; buna rağmen duyan halk, İstanbul’un en uzak köşelerinden koşup geldi; Fatih meydanı binlerce insanla doldu.”

Daha önce de bahsettiğimiz gibi öğrenciler harp zamanında üzerine düşen fedakârlığı fazlası ile yapmıştı. Bizzat cephelerde düşman ile mücadele eden gaziler olarak memleketin içine düştüğü durumdan en çok onlar müteessir olmakta idiler. Cephede muhatap olmadıkları bir devlet tarafından memleketin kalbi olan İzmir’in Yunanlılar tarafından haksız yere işgal edilmesini kabullenemiyorlardı. Mütareke ve Wilson ilkelerine aykırı olarak gerçekleşen işgal ve katliamlar karşısında üniversite gençliği daha fazla bir şeyler yapmak istiyordu. Öncelikle hocalarının gözetiminde ve onların da katılımı ile 18 Mayıs Pazar günü çoğu genç talebelerin oluşturduğu yaklaşık dört bin kişi Darülfünun Konferans Salonunda toplandı⁹³². Burada hocalarını sükûnetle dinleyen öğrenciler, kendi görüşlerini ifade etmesi için Servet isimli öğrenciyi seçmişlerdir. Kürsüye gelen Servet Bey arkadaşlarının duygularına tercüman olacak ateşli bir konuşma yaptıktan sonra taleplerini ve yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır⁹³³:

⁹³² **İkdam**, nr. 8001,19 Mayıs 1335-1919.

⁹³³ Kemal Arıburnu, **Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Ankara 1975, s. 9.

- İşgalleri protesto etmek
- Vazifesinin kutsiyetini bilen etkin bir heyet teşkil etmek
- Müderris ve muallimlerini örnek olarak görmek
- Millettin vicdanı için hakiki seferberlik ilan ederek hudutta, içeri girmişse orada mücadele etmek
- Okulları kapatmak

Öğrenciler bu taleplerini hocalarının nezdinde dile getirerek daha sonra yapacakları faaliyetlerin esaslarını belirlemişlerdir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere burada bahsedilen hususların hemen hemen bütünü hakkında çalışma yapılmış ve eyleme geçilmiştir. Mitinglerin hazırlık aşamasında öğrencilerin gayretleri göz ardı edilemez, yine çekilen protesto telgraflarında öğrencilerin de imzaları bulunmaktadır. Ayrıca burada bahsedilen “*amil bir talebe heyeti*” İzmir muhacirlerine yardım konusunda teşkil edilmiş ve etkin bir şekilde faaliyet yürütmüştür.

Pazar günü Darülfünunda yapılan toplantı ertesi günü gazetelerin çoğunda yer alır; “*İstanbul Gençliğinin Dünkü Tezahüratı*⁹³⁴, *Darülfünunda Heyecanlı İçtima*⁹³⁵, *Gençlik Vazifesini Hissediyor*⁹³⁶” gibi başlıklarla verilen haberlerde toplantıda konuşan hocaların sözlerine yer veriliyor, öğrencilerin milli tezahüratları anlatılıyordu. Bu arada toplantıda yerlerini alan İnas Darülfünunu⁹³⁷ öğrencileri de söz isteyerek kendilerinin de erkeklerle birlikte olduklarını ve “*kendilerine isnat edilen aczden külliye münzir*” bulduklarını ifade etmişler ve verilecek görevlere talip olduklarını vurgulamışlardır. Zaten kız öğrencilerin gerek içersinde yer aldıkları kadın dernekleri sayesinde gerek basın yolu ile toplumsal hayatın içinde aktif olarak yer aldığını görmekteyiz⁹³⁸.

⁹³⁴ **İkdam**, nr. 8001, 19 Mayıs 1335-1919.

⁹³⁵ **Vakit**, nr. 560, 19 Mayıs 1335-1919.

⁹³⁶ **İleri**, nr. 109-491, 19 Mayıs 1335-1919.

⁹³⁷ İnas Darülfünunu hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Mustafa Selçuk, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Yüksek Öğretimi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme” **Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu**, Sempozyum Bildirileri, (Haz. F. Türe- B. T. Keşoğlu), İstanbul 2009, s. 77-86.

⁹³⁸ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul 1996, s. 43-78.

Darülfünunda gerçekleştirilen toplantıya tüm fakültelerle birlikte Darümuallimîn-i Âliye, Mühendis Mektebi, Halkalı Ziraat Mektebi, Baytar Mektebi, Kondüktör Mektebi, Sanayi-i Nefise, Ticaret Mektebi, Posta ve Telgraf Mektebi ve Mekteb-i Mülkiye öğrencileri konferans salonunda yerlerini almışlar ve fikirlerini beyan etmişlerdir⁹³⁹. Yüksekokul öğrencileri bu tarihten sonraki toplantılarda da Darülfünun öğrencileri ile birlikte hareket etmişler ve temsilcilerini göndermişlerdir.

18 Mayıs toplantısında alınan -işgalleri miting düzenlemek suretiyle- protesto kararı hemen uygulamaya konmuş ve bir gün içersinde bütün şehre haber verilerek Fatih mitinginin duyurusu yapılmıştır. Öğrencilerin sokak sokak dolaşarak ve basın ile işbirliği yaparak elli bine yakın insanı Fatih Belediye Dairesi önündeki parka toplamayı başarmıştır. Daha sonra Darülfünun öğrencileri belediye binası önünde dalgalanan bayrağın üzerine siyah bir şal örtmüşlerdir⁹⁴⁰. *Hadisat* gazetesi muhabiri meydana yaklaşan İnas Darülfünun öğrencilerinin durumunu şöyle tasvir etmektedir⁹⁴¹:

“Her biri vazifeyi milliyelerini erkekler kadar, belki daha ziyade takdir ederek büyük bir tehalük içinde mahalli içtima gidiyorlardı. Sevgili darülfünunlu hemşirelerimiz, çarşaflarının sol tarafına beyaz bir rozet ilişirmişlerdi. Bu rozetlerde şu kısa fakat pek manidar cümle okunuyordu: ‘İzmir Kalbimizdir’, bilhassa şunu kadınlarımıza kemal-i memnuniyetle haber verelim ki mitinge iştirak edenlerin hemen nısfını; kadınlarımız: O muhterem, güzide, sevgili validelerimiz hemşirelerimiz teşkil ediyordu.”

Kız öğrenciler göğüslerine “İzmir kalbimizdir” yazılı rozetleri takarak meydanı doldurmuş ve konuşmaları gözyaşları içersinde dinlemişlerdir. İngiliz uçaklarının havada tehdit turları attığı bir ortamda gerçekleşen miting, Halide Edip Hanım’ın nutku ile başlanmıştır, duygulu konuşmalar yapıldıktan sonra miting heyetince hazırlanan

⁹³⁹ M. T. Gökbilgin, **a.g.e**, C.I, s. 88-89.

⁹⁴⁰ T. Mümtaz Göztepe, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969, s.157.

⁹⁴¹ **Hadisat**, nr. 140, 20 Mayıs 1335-1919, s.1.

“ârizâ” Padişah’a takdim edilmiş; ayrıca Amerikan başkanına gönderilmek üzere bir protesto metni hazırlanmıştır⁹⁴².

Fatih mitinginden bir gün sonra Darülfünun gençliği imzasını taşıyan bir bildiri ile halk Üsküdar Doğancılar parkına davet edilir. Öğrencilerin hazırladığı metinde şunlar yazılıdır⁹⁴³:

“Memleketimizden her gün bir parça düşman ayakları altında çiğnenirken biz Türk ve Müslümanlar bu aziz topraklarımızı kurtarmak çareleri düşünüyoruz. Bunun için bütün İslâm namını taşıyan kardeşler ve hemşirelerimizin bu gün saat üçte Üsküdar Parkı’na gelmelerini bekleriz. İmza: Darülfünun Gençleri ”

Üsküdar parkında toplanan kalabalık halk kitleleri karşısında kürsüye son konuşmacı olarak Darülfünun adına Hamdi isimli öğrenci çıkmıştır. Hamdi Bey konuşmasına şöyle başlamıştır⁹⁴⁴:

“Denizden uzanan kara bir el sizin ecdadınızdan miras kalan Anadolu’ya dokununca bütün dünya ayağa kalktı. Bu heyecan ve asabiyet karşısında sizin kalplerinize ümit ve azim vermek istiyorum, bakınız bu heyecanı böyle duyan bir millet hiç ölür mü? Ben bir köylü çocuğuyum, bugün zan ediyor musunuz ki yalnız İstanbul ayaktadır, hayır her taraf aynı haldedir; Anadolu ayaktadır...”

İkdam gazetesi Hamdi Bey’in nutkunun halk üzerinde “*derin bir teessür vücuda getirmişti*” diyerek konuşmanın İstanbul halkı üzerinde bıraktığı etkiyi vurgulamıştır. 21 Mayıs’ta Muallimler Cemiyeti üç bin kişilik üyeleriyle Darülfünun Konferans Salonunda toplanarak işgali protesto etmişlerdir. 22 Mayıs Perşembe günü ise Haydarpaşa’da eğitimlerini sürdüren Tıp Fakültesi öğrencilerinin öncülüğünde

⁹⁴² Mitingde yapılan konuşmalar ve hazırlanan protesto metinleri için bkz. Arıburnu, **a.g.e.**, s. 13-22.

⁹⁴³ M. Şahingöz, **a.g.m.**, s. 742. (10 numaralı dipnot)

⁹⁴⁴ **Hadisat**, nr. 141; **İkdam**, nr. 8003, 21 Mayıs 1335-1919, s.1; Gazetelerde yer alan konuşmalarda bazı farklılıklar vardır, ancak bu farklar genel kanaati bozacak seviyede değildir.

tertiplenen Kadıköy mitingi yağmurlu havada gerçekleştirilmiştir. *Hadisat* gazetesi bu mitinge on beş bin kişinin katıldığını belirtmektedir⁹⁴⁵.

23 Mayıs Cuma günü Sultanahmet Meydanı'nda yapılan miting, şimdiye kadar yapılanların en kalabalık olanıdır. Bu mitinge yaklaşık iki yüz bin kişi katılmıştır. Sultanahmet Meydanı'ndaki parkın her tarafı siyah bayraklarla donatılmış, parkın duvarlarına pankartlar asılmış, bazı pankartları da Darülfünun öğrencileri ellerinde tutmuşlardır. Bu pankartlarda şu ifadeler yer almaktaydı: “Müslümanlar ölmez, öldürülemez”, “Bayrağımıza Ecdadımızın Namusuna Hıyanet Etmeyeceğiz” “Yaşamak isteriz”, “Hak isteriz”, “İki yüz bin Müslüman Türk, iki yüz yirmi Rum'a feda edilemez”, “İzmir Türk'tür, Türk kalacaktır”. Bu sözcükler ertesi gün gazetelerde alt başlıklar halinde yer almıştır. Miting günü meydanın Sultanahmet Camii Şerifi tarafındaki duvarın kenarına hatip kürsüsü yerleştirilmiş, kürsünün önüne de siyah bir çerçevenin içerisinde Wilson Prensiplerinin 12. maddesi yazılmıştı⁹⁴⁶. İstanbul halkının bu kadar kalabalık bir toplulukla ve kararlılıkla işgali protesto etmesi İtilâf Kuvvetlerinin temsilcilerini tedirgin etmiştir. Darülfünun toplantıları ve mitingler yasaklanmıştır. Bir sonraki cumaya denk gelen 30 Mayıs tarihli ikinci Sultanahmet mitingi namaz çıkışı dua adı altında gerçekleştirilmişti. Mitingde konuşan hatipler arasında öğrencilerin Edebiyat Fakültesinden hocaları olan İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Beyler de yer almıştır. Onların ateşli konuşmalarından sonra Şukufe Nihal de “*Ey sevgili İstanbul, güzel vatanım; alil talihsiz toprağım; seni kayıp etmek korkusunun ruhuma yaptığı derin zehirnâk acıyı bilmem bununla kaçınıcı defadır duyuyorum!*” sözleri ile başlayan hisli bir konuşma yapmıştır⁹⁴⁷.

İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nin ‘miting düzenleyin’, ‘işgali protesto edin’ çağrısına hemen cevap veren İstanbul halkı, İzmir’i zor gününde yalnız bırakmamıştır. Kendi aralarında teşkilatlanmış öğrenciler İstanbul’u karış karış gezerek insanları meydanlara çağırmışlardır. Mitingler aynı zamanda millî ruhun ve heyecanın

⁹⁴⁵ *Hadisat*, nr. 143, 23 Mayıs 1335-1919, s.1.

⁹⁴⁶ *İkdam*, nr.8006, *Sabah*, nr. 10605, *Hadisat*, nr. 144, 24 Mayıs 1335-1919; M.Şahingöz, *a.g.m.*, s.728; K. Arıburnu, *a.g.e.*, s. 28-33.

⁹⁴⁷ *İkdam*, nr. 8013, 31 Mayıs 1335-1919, Ş.Nihal hakkında daha ayrıntılı bilgi ve buradaki konuşmasının tam metni için bkz. Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını: Şukufe Nihal*, Ankara 2003, s. 52-54.

oluşturulmasında da önemli rol oynamıştır. Bu ruh ve heyecanın Kuvâ-yı Milliye'nin ortaya çıkmasında ve kuvvetlenmesinde büyük tesiri olmuştur. Ayrıca, mitinglerin yapılmasında önemli gayelerden birisi de halkı gelişen hâdiselere karşı uyandırmak ve teşkilâtlandırmaktır⁹⁴⁸. Darülfünun öğrencilerinin girişimleri ile İstanbul'da İzmir'in işgalini müteakip Mayıs ayı sonuna kadar beş büyük miting yapılmıştır. Bu mitinglerdeki konuşmalar ve düzenleme heyetlerince kaleme alınan protesto metinleri İtilâf Devletlerine, Amerikan Birleşik Devletleri başkanına, Osmanlı hükümetine ve basına olmak üzere tüm ilgililere ulaştırılmıştır. Miting ve protestolarda dile getirilen hususlar şunlardır: 'Ülkenin bütünlüğü ve istiklâlinin korunması, milletin birlik ve beraberliğinin temini, yüzyıllarca Türk idaresi altında yaşayan yerlerin yine Türk kalması, manda ve himayenin kabul edilemeyeceği, kabul edilebilir barış şartları ve Wilson Prensiplerinin uygulanması'.

Görüldüğü üzere burada dile getirilen hususların birçoğu Milli Mücadele'nin özünü oluşturmuştur. Öğrenciler, memleketin istiklali için her şeyi göze alarak haklı davalarını imkânları ölçüsünde Türk ve dünya kamuoyuna duyurma gayreti içinde olmuşlardır.

3. İzmir Muhacirlerine Yardım Çalışmaları

Öğrencilerin organize ettiği Miting ve protestolar ve çekilen telgraflar Yunan askerini ve yerli Rum çetelerini etkilememiştir. İşgal ve "sistemik imha siyaseti" gün geçtikçe ağır sonuçlar doğurmaya devam etmiştir. Katliamlarda ölenlerin yanında hayatta kalmayı başarıp, güçlkle kaçabilen ve bir köşeye sığınan -sayıları yüz kırk bini bulan- muhacirler bulunmaktadır. Bu insanlar toprağını, malını, ailesini kaybetmiş bir halde; aç, sefil ve her şeylerini yitirmiş olarak dağlara sığınmışlardır. Ancak yaklaşan kış şartlarında yaşamlarını sürdürmeleri mümkün değildir. İzmir muhacirlerinin durumu ile ilgili basında önemli haberler çıkmıştır. Sultan Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa'dan muhacirlerin durumu hakkında bir rapor hazırlanmasını emretmiş, ayrıca

---

⁹⁴⁸ M. Şahingöz, a.g.m., s.735.

İzmirli 200 yetim çocuğun Beykoz Kasrı'na yerleştirilmesini istemiştir⁹⁴⁹. Dâhiliye Nezaretine bağlı Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından düzenlenen rapor, 24 Kasım 1919 tarihinde gazetelerde yayınlanmıştır⁹⁵⁰.

Raporda belirtildiği gibi, muhacirlerin bulunduğu bölge kuzey ve güney diye iki kısma ayrılmış; kuzey bölgesinde 17.220 kişi, güney kısmında ise 33.644 kişi muhacir konumunda bulunmaktadır. Muhacirîn Müdüriyeti önce Aydın havalisine teftiş ve tahkik heyetleri göndermiş; bölgeden alınan bilgiler doğrultusunda muhacirler için battaniye, yorgan, kilim, fanila, gömlek gibi giyecek ve barınma malzemesi ulaştırılmış ayrıca merkezi yerlere 200 yataklı seyyar hastaneler kurularak gerekli tıbbi malzeme ve sağlık personeli gönderilmiştir. Evlerinden olan halk geçici olarak kışla, cami, mektep gibi kamu binalarına yerleştirilmiş bir kısmı da kiralık evlere ve çadırlara yerleştirilmiştir. Yaralı muhacirler başta olmak üzere halk sağlık kontrolünden geçirilip salgına karşı aşılanmıştır. Yine günlük olarak iâşe ve erzak dağıtımı yapılmıştır⁹⁵¹. Ancak sayı çok fazla olduğu için tüm imkânlar seferber edildiği halde hükümetin gücü yetmemiştir. Bir de raporda muhacirlerin sayısı elli bin civarında gösterilmiş oysa basında bu sayının yüz kırk bine ulaştığı belirtilmektedir. Bu sayı bölge dışına göç edenleri kapsamamaktadır, aynı zamanda dağlara sığınmış insanlara devletin yardım eli henüz ulaşmamıştır.

Ege bölgesinde dağınık halde bulunan insanlardan başka bir de İstanbul'a kadar gelen ve sayıları seksen bini bulan muhacirler bulunmaktadır. Yunan zulmünden kaçanların oluşturduğu bu kitle İstanbul'da askeri ve sivil binalara, fabrikalara, camilere, tekkelere, medreselere, çadırlara ve vakıflara ait binalara yerleştirilmişlerdir. Bunlara Muhâcirin Müdüriyeti koordinatörlüğünde çeşitli Türk ve yabancı hayır kuruluşları tarafından ayni ve nakdi yardımlar yapılmıştır⁹⁵². Yardım kuruluşları içerisinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti oldukça aktif olarak çalışmıştır. Bu cemiyetin faaliyetlerine Darülfünun öğrencileri kendi imkânları ölçüsünde destek vermişlerdir.

⁹⁴⁹ M. T. Gökbilgin, **a.g.e**, C. II, s. 173.

⁹⁵⁰ **Vakit**, nr.737, 24 Teşrin-i sani 1335-1919, s.2.

⁹⁵¹ Bölgede yapılan çalışmaların ve yardımların tümü için bkz. *Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Raporu: Vakit*, nr.737, 24 Kasım 1919, s.2.

⁹⁵² Mehmet Temel, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara 1998, s. 82.

Günden güne artan muhacir sayısı karşısında yetersiz kalan yetkililer İstanbul halkından yardım istemişlerdir. Gazeteler de böyle bir yardımı teşvik etmekte ve yayınları ile destek olmaktadır. Bu arada 18 Kasım 1919 tarihinde İzmir- Aydın bölgesinde meydana gelen deprem felaketi, halkın durumunu daha da kötüleştirmişti, özellikle Soma kazasında şiddetli bir şekilde hissedilen depremde birçok can ve mal kaybı yaşanmıştır⁹⁵³. Yapılan haberler ile yaklaşan kış şartlarının İzmir muhacirleri için hayatı daha da yaşanmaz hale getireceği vurgulanmış ve hayatta kalma mücadelesi veren bu zavallı insanlara İstanbul halkının mutlaka yardım etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bölgeden gelen haberler ve raporlar muhacirlerin durumunun gün geçtikte ağırlaştığını göstermektedir. Yaşanan felaket karşısında harekete geçen Fen, Edebiyat ve Hukuk Fakültesi öğrencileri 23 Kasım 1919 tarihinde Darülfünun Konferans Salonu'nda bir araya gelmişlerdir⁹⁵⁴. O gün Darülfünun'da dersler idare tarafından tatil edilmiş, Darülfünun hocaları da öğrencileri desteklemiştir. İzmir muhacirleri için yapılan toplantıda önce Edebiyat Fakültesi öğrencisi Hikmet Bey, muhacirlerin durumunu anlatan bir konuşma yapmıştır, ardından Hilal-i Ahmer, İzmir Müdafaayı Hukuk Cemiyetlerinin ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesinin hazırlamış olduğu raporları ve Anadolu'dan gelen telgrafları okumuştur⁹⁵⁵. Hikmet Bey, Darülfünun talebesinin önemli bir “vazifeyi vataniye” karşısında bulunduğunu belirtmiş ve zavallı muhacirleri kurtarmak için acilen yardım yapılması konusunda bir teşkilat oluşturulmasını teklif etmiştir. Bu teklif bütün öğrenciler tarafından “müttefikane” kabul edilerek “*Darülfünun İzmir Muhacirleri İlane Derci Heyet-i Müteşebbisesi*” adı altında bir yardım heyeti kurulmuştur. Heyet için fakülte müdürleri ve öğrencilerden oluşan dokuz kişilik bir yürütme kurulu oluşturulmuştur. Yardım heyetinin başkanlığına Darülfünun Emni Besim Ömer Paşa getirilmiştir. Görüşmeler sonunda heyetin genişletilmesi için ertesi gün (24 Kasım) öğleden sonra tekrar toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. Saat iki'de

⁹⁵³ M. T. Gökbilgin, a.g.e, C. II, s. 174.

⁹⁵⁴ Vakit gazetesi 24 Kasım tarihli nüshasında bu toplantıyı “*Darülfünun Talebesinin Hayırlı Bir İçtima'i*” başlığı ile haber vermiş ve toplantıda alınan kararları ayrıntılı bir şekilde yazmıştır. Bkz. **Vakit**, nr. 737, 24 Teşrin-i sani 1335-1919, s. 2; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II**, Ankara 1994, s.244,245,247,250.

⁹⁵⁵ “*Darülfünun Talebesinin Hayırlı Bir İçtima'i*” başlıklı yazı için bkz, **Vakit**, nr. 737, aynı tarih, s.2.

Hukuk Darülmesaiinde başlayan toplantıya Fen, Edebiyat, Hukuk, Tıp Fakültelerinden, Mülkiye, Baytar, Mühendis, Eczacı ve Dişçi mekteplerinden üçer temsilci katılmıştır. Bu toplantıda önemli kararlar alınmıştır⁹⁵⁶: Öncelikle İstanbul otuz bölgeye ayrılmış her bölge için 5 erkek ve bir kadın üyeden oluşan gruplar görevlendirilmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile birlikte hareket eden öğrenciler, cemiyetin yardım sandıklarını bu bölgelerdeki merkezi noktalara yerleştirmişlerdir. Ayrıca İzmir muhacirlerinin feci ve acıklı durumunu gösteren fotoğraflar ve yazılardan oluşan kartelalar yine gençler tarafından işyerlerine ve resmi dairelere dağıtılmıştır⁹⁵⁷. Bir yandan da bütün faaliyetler basın yolu ile halka duyurulmuştur. Darülfünun ve yüksekokul öğrencileri 26 Kasım Çarşamba günü tekrar bir araya gelmişler ve öğrencilerin seçtiği temsilciler grubu “*makbuzat*”, “*matbuat*”, “*müsamere*” ve “*müessesat*” isimleriyle dört alt komisyon teşkil etmişlerdir, böylece yardım çalışmaları daha organize ve kapsamlı bir şekilde yürütülmesi düşünülmüştür. Darülfünun Konferans Salonunda yapılan bu toplantıda 28 Kasım günü Cuma namazını müteakip yardım kampanyasının başlatılması kararlaştırılmıştır. Çalışmalarına başlayacak olan alt komisyonlar şehirde görev paylaşımı yaparak, yardımı olabildiğince geniş kitlelere yaymak ve bütün halktan destek almayı planlamışlardı. Matbuat, resmi daireler, okullar ve işyerleri gezilerek yardım hakkında bilgilendirilmişler ve bu bilgilendirme ziyaretleri ile kurumların ve esnafın yardıma katkısı en üst seviyeye çıkarılmak istenmiştir. Öğrenciler bu toplantıda İstanbul halkının dikkatlerine sunduğu bir de beyanname yayınlamışlardır⁹⁵⁸. Beyannamede Yunan askerlerinin ve yerli Rumların yaptığı mezalim sonucu ortaya çıkan durum, muhacirlerin çektiği sıkıntılar ve yaklaşan kış mevsiminin dağlarda yaşayan insanlar için yapacağı yıkım dile getirildikten sonra “*altına girecek çatısı, yiyecek bir lokma ekmeği olan herkes bu bedbaht masumlara insanlık namına varının yarısını verme*”si istenmiştir.

⁹⁵⁶ “*Darülfünun Teşebbüsü: Hilal-i Ahmer İle Tevhid-i Mesai ediyorlar*” başlıklı haberde yapılan toplantının detayları yer almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. **Vakit**, nr. 738, 25 Teşrin-i Sani 1335-1919, s.2.

⁹⁵⁷ İşyerleri ve resmi daireler ziyaret edilirken öğrencilere Zühtü ve Mehmet Emin gibi hocalar da yardımcı olmuştur. Bkz. T. Gökbilgin, **a.g.e**, C. II, s. 173.

⁹⁵⁸ **Vakit**, nr. 740, **İkdam**, 27 Kasım 1919, s.1.

Beyanname ile başkent halkı, Darülfünun ve Mekâtib-i Âliye talebesi tarafından Cuma günü (28 Kasım) Hilal-i Ahmer Cemiyeti namına başlayacak yardıma katılmaya davet edilmiştir. Yardım kampanyasının Cuma günü başlatılması ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile işbirliği yapılması İstanbul halkının çoğunluğuna ulaşılacak istendiğini göstermektedir. Basın da yardımı teşvik etmiş halkın yaptığı bazı yardımları açıktan ilan etmiştir. Böylelikle İzmir muhacirleri için hem nakdi hem de elbise ve iâşe gibi aynı yardım toplanarak muhtaçlara ulaştırılması hedeflenmiştir. Besim Ömer Paşa'nın Darülfünun Emmini olması yanında, aynı zamanda Hilal-i Ahmer Cemiyetinde aktif görevlerde yer alması öğrencilerin işlerini kolaylaştırmaktadır. Yetkililer öğrencilere her türlü kolaylığı göstermiş ve onlara öncülük etmişlerdir. Böylece Milli Mücadele'nin en sıkıntılı günlerinde üniversite gençliği topladığı yardımlarla İzmir halkının yanında olduğunu bilfiil göstermiştir.

4. Edebiyat Medresesi Talebe Derneği'nin Yayınladığı Beyanname

Öğrencilerin İzmir'in işgali karşısında ortaya koyduğu tavır halkın uyanmasına sebep olmuştur. Daha sonra genişleyen işgal ve katliam sonucu "*muhacir*" konumuna düşen İzmir halkının yardımına bir sivil toplum hareketi olarak yine öğrenciler koşmuştur. Kurdukları yardım heyetleri aracılığı ile evlerinden topraklarından ayrılmak zorunda bırakılan binlerce masum halkın yanında olduklarını göstermişlerdir. Ancak bütün tepkilere rağmen Batı Anadolu'da işgal, katliam ve yağma artarak devam etmiştir⁹⁵⁹. Edebiyat Medresesi talebeleri bir kez daha Avrupa üniversitelerinde okuyan arkadaşlarının dikkatini çekmek için harekete geçmişlerdir; "*Megali İdea*" uğruna Yunan ordusu ve yerli Rumlar bölgenin demografik yapısını kökten değiştirmek istemektedirler. Ege ve Marmara bölgesinde sistemli bir şekilde uygulanan katliamın araştırılması için Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine İtilâf Devletleri tarafından uluslar

⁹⁵⁹ 1921 yaz aylarında Gemlik, Yalova, Bursa gibi Marmara sahillerinden yirmi bin kişilik mülteci durumundaki halk İstanbul'a sığınmak zorunda kalmıştır. Bunlardan 4500 kişi Davutpaşa Kışlasına, 2000 kişi Selimiye Kışlasına, 1100 kişi İplikhane'ye, 900 kişi Gülhane'ye 1000 kişi Bahriye Hastanesine ve kalanlar da çeşitli yerlerdeki barakalara yerleştirilmişlerdir. Bkz, **İleri**, nr. 1265, 6 Ağustos 1337-1921; M. Temel, **a.g.e.**, s. 87.

arası bir komisyonun bölgeye gönderilmesi sağlanmıştır. Bu görevlendirme doğrultusunda çalışmalar yapan *Beynelmilel Tahkik Heyeti*⁹⁶⁰ raporunu tamlayarak 7 Ekim 1919 tarihinde Paris Barış Konferansına sunmuştur. Uluslararası tarafsız bir heyetin raporu ile de belgelenen katliam Avrupa kamuoyundan saklanmış ve unutturulmak istenmiştir. Ancak Rum çetelerinden ve Yunan askerlerinden kaçabilenler bu katliamın canlı şahitleri olarak yaşananların gün yüzüne çıkmasını sağlamışlardır. Dağlara sığınanlar dışında az bir kısmı da zor şartlar altına İstanbul'a ulaşmayı başarabilmiştir. Yaşanan faciyanın görgü şahidi olan bu muhacirlerin anlattıkları ve yerel idareciler kanalıyla merkeze ulaştırılan dilekçelerde ve fotoğrafları çekilen katliam görüntüleri vahşetin boyutları hakkında bir fikir vermektedir. Osmanlı Devleti -barış zamanında tazminat talep edebilmek düşüncesiyle- derlediği bu vesikaların bir kısmını yayınlamıştır. İzmir Valiliği tarafından belirli aralıklarla merkeze raporlar ve istatistikî veriler gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından 1337 (1921) senesinde *Türkiye'de Yunan Fecayı*⁹⁶¹ ismiyle yayınlanan iki ciltlik eserde; yapılan katliamlar belge ve fotoğrafları ile ortaya konmuştur. Edebiyat Medresesi öğrencileri buradaki belgelerden ve gazete haberlerinden yola çıkarak Yalova, Gemlik ve Orhangazi gibi yerleşim merkezlerine bağlı köylerde meydana gelen baskınlardan derledikleri listeyi ve protesto metnini Fransızca olarak Avrupa Darülfünunlarında okuyan arkadaşlarına 6 Haziran 1921 tarihinde göndermişlerdir. "*Talebe Efendiler*" diye başlayan protesto metninin yazılış sebebi şöyle anlatılmaktadır⁹⁶²:

Öğrenciler, bir milletin tarih boyunca yaşayabileceği felaketlerin en büyüğüne maruz kaldığı için böyle bir metin hazırladıklarını belirtmişlerdir. Mütarekeden dolayı silahlarını teslim eden Türk ordusu ve halkı savunmasız bulunmaktadır. Bunu fırsat bilen Yunan ordusu ve yerli Rumlar bölgede eşi benzeri görülmemiş bir katliam yapmaktadırlar ve bu üç yıldan beri yapılan ve hâlâ devam eden sistemli bir soykırım hareketi karşısında Avrupalı medeni milletlerin darülfünunlarına seslenmek istediklerini

---

⁹⁶⁰ M.Turan, **a.g.e.** s.319-329; Selçuk Ural, "Yunan Mezaliminin Uluslar Arası Alanda Tescili" **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, s. 792-799.

⁹⁶¹ **Türkiye'de Yunan Fecayı**, I. ve II. Kitaplar (Neş: Dahiliye Nezareti Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi), Matbaa-ı Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul 1337.

⁹⁶² **Aynı eser**, C.II, s. 143.

belirtmişlerdir. Onların (Avrupalı gençlerin) saf vicdanlarına seslenen öğrenciler Batı Anadolu’da gerçekleştirilen katliamın örneklerini bir liste halinde ve fotoğrafları ile birlikte derleyip göndermiştir. Bu suretle daha önce Avrupa kamuoyundan gizlenmek istenen tahkik heyeti raporunda anlatılan olayların benzerleri, Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği imzası ile tekrar Avrupa kamuoyunun dikkatine sunulmuştur⁹⁶³. Avrupalı gençlere “*Katliam devam etmektedir, Yunan askerlerini durdurun*” mesajı verilerek istenmiştir.

Batı cephesinde Yunan ordusuna karşı varlık göstermeye başlayan düzenli ordunun kazandığı II. İnönü Zaferi’nden sonraki günlere rastlayan bu protesto metninin hazırlanma safhası Haziran ayının ilk haftasına rastlar. Öğrencilerin Fransızca olarak yazdıkları metnin tamamını incelediğimizde mütarekeden itibaren Ege ve Marmara sahillerinde üç yıldır devam eden facianın bütün boyutları ile ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Türk milletine yapılan haksızlıkları kabullenmeyip cesaretle haykıran gençliğin bu davranışları her türlü övgünün üstündedir⁹⁶⁴. Uzun süren savaşlarda vatanları için cepheden cepheye koşturan gençlerin, Milli Mücadele döneminde bütün imkânsızlıklara rağmen yaptıkları fedakârlıklar modern dünyanın gençliği için anlamlı bir davranış biçimi olmalıdır. Bu protesto metni tarihi vesika olmasının yanı sıra Türkçenin kullanımı itibariyle de taşıdığı edebi zenginlik ve değer; metni ayrıca önemli kılmaktadır. Metnin tamamına vâkıf olmak için günümüz harfleri ile buraya aktarmak gerekmektedir⁹⁶⁵.

Talebe Efendiler,

Bir milletin düşer olabileceği felaketlerin en büyüğü içinde, bugün püyan olan bir kısım beşeriyet namına sizin insanlığınıza ve merhametinize müracaat

⁹⁶³ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü III**, Ankara 1995, s. 558.

⁹⁶⁴ Gençlerin protestosu, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de çıkmıştır; “*İstanbul Darülfünununun Protestosu*” başlığı ile verilen haberde öğrencilerin bu faaliyetinden övgüyle bahsedilmektedir. Bkz. **Hâkimiyet-i Milliye**, nr. 227, 5 Temmuz 1337-1921, s.1.

⁹⁶⁵ Protesto’nun baş tarafında metnin ne zaman kaleme alındığına ve nereye gönderildiğine dair bilgi bulunmaktadır: “Yunanlıların Türkiye’de işgal eylediği yerlerdeki mezâlim ve cinayâtı hakkında (İstanbul Darülfünunu Talebe Derneği) tarafından Fransızca olarak bütün memalik-i mütemeddine Darülfünunlarına gönderilen 6 Haziran sene (1)337 tarihli beyannamenin suret-i mütercemesidir”

ıztırarında kaldık. Türk milletinin Harb-i Umumiye itnam eden mütarekeden sonraki siyasi vaziyetinden bahs etmeyeceğiz. Size bildirmek istediğimiz; üç sene süren mütareke esnasında Anadolu’da bir kısım insanların kadınlarıyla, çocukları ile duçar olduğu sistematik imha siyasetidir. İştiniz ki iki sene evvel İzmir’e Yunan ordusu çıktı ve Adalar denizinden Marmara sahillerine kadar Türk topraklarını istila etti. Büyük devletlerle akd edilen mütarekede silahlarını tamamen teslim eden Türk milletine karşı tarihin şimdiye kadar kayd etmediği derecede denice bir harp açtı.

Türk milletinin içinde çırpındığı felaket ve ıstırapları fırsat telakki ederek istifadeye kalkışan Yunanlılar her türlü propaganda ile esasen Türkler hakkında pek az malumatı olan cihan efkârı umumiyesini iğfale teşebbüs ettiler. Pek mahirane propaganda ile bu iğfalkarlar bir derece muvaffak olduktan sonra Anadolu’da vahşiyane bir İslam katliamına giriştiler.

Biz, Türk Darülfünunluları ve münevver gençliği Anadolu’da Yunan süngüleri ile parça parça edilen, boğazlanan; köylerde, camilerde diri diri ihrak edilen babalarımız; kardaş ve dindaşlarımız namına vicdanınıza ve hissiyatı insanıyetkeranenize müracaat ediyoruz. Halen Anadolu’da cereyan etmekte olan ve vesaik ve fotoğrafları ile size ancak pek cüz’i bir kısmını arz edebildiğimiz mezalim ve cinayât, din ve milliyet nazarı dikkate alınmadan her insanın tüyelerini ürpertecek mahiyettedir.

Bu fecayii İngiliz Generali “Franks” ile Fransız namına Miralay “Vigh” ve İtalyan Mösyo “Ruletto”dan mürekkep ve mahallinde tetkikatta bulunan Tedkiki Fecâyî Heyeti’nce de teyid olunmuş ve ita eyledikleri raporda Yunan 10. fırka kumandanı General Leonordopulos’un mesuliyeti ileri sürülmüştür. Her türlü ızdırıp ve mahrumiyet içinde sırf ilim ve irfan aşkı ile çalışmakta olan Türk Darülfünunlu kardeşleriniz bu müthiş kıt’alleri sizin pek saf ve ulvî olan vicdanlarınıza arz etmeyi bir vazife telakki eyler. 6 Haziran (1)337, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği⁹⁶⁶.

---

⁹⁶⁶ Bu protesto metni ekleri ile birlikte Hariciye Nezareti evrakı arasında Fransızca olarak yer almaktadır. Bkz. **BOA, Hariciye Nezareti (HR.) Siyasi Kısım Katalogu (SYS.)** Dosya numarası: 2383, Gömlek numarası: 5, (24.04.1921), lef 8-9; Ayrıca Osmanlıcası da Türkiye’de Yunan Fecayî isimli eserin ikinci cildinde bulunmaktadır. Bkz. **Türkiye’de Yunan Fecayî**, II. Kitap, (Neş: Dahiliye Nezareti Muhacirîn

Öğrencilerin samimi duygularını ifade eden satırlar, yaşanan dramı gözler önüne sermektedir. Yaşananlar karşısında din, milliyet ayrımı olmaksızın herkesin vicdanını sızlatan olayların cereyan ettiği belirtilmektedir.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonraki günlerde halkın psikolojisi bir araştırmacı tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir⁹⁶⁷; “*Seferberliğe son verileceği, genel bir af çıkarılacağı, herkesin işiyle meşgul olacağı, devletin istiklali ve saltanatın hukuku ile milletin izzet-i nefsinin tamamıyla kurtarıldığı*” ümidiyle yaşayan bir halk. Ancak mütarekeden hemen sonra başlayan işgaller Türk halkını derinden üzmüştür. Bu işgaller içersinde İzmir’e Yunan askerinin çıkması bardağı taşıran son damla olmuştur, tüm Anadolu ve İstanbul ayağa kalkmış ve işgali şiddetle protesto etmiş, vatanın savunulması için her şeyin yapılacağı vurgulanmıştır. Yapılan mitinglerde İstanbul’da halkın organizasyonu genelde üniversite gençliği vasıtası ile gerçekleşmiştir. Öğrenciler en samimi duygularla halka öncülük etmiş ve Türk milletine yapılan haksızlıklar İtilâf Kuvvetlerinin gözü önünde tüm dünyaya ilan edilmiştir. Gençliğin verdiği heyecan ve enerji ile devletin çaresiz kaldığı İzmir muhacirlerine yardım konusunda, yine öğrenciler başkent halkını heyecana getirip insanların yardım elini uzatmasını sağlamışlardır. Genişleyen işgal ve yaşanan katliamın bir an önce durdurulması için Darülfünun Edebiyat Medresesi öğrencileri Avrupa’daki arkadaşlarının vicdanlarına seslenmişlerdir.

Müdüriyet-i Umumiyesi), Matbaa-ı Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul 1337, s. 143-144; Fransızca belgelerin tercümesinde değerli katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. İsmail Mangaltepe’ye teşekkür ederim.
⁹⁶⁷ Salih Tunç, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları (15-26 Mayıs 1919)”, **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, s. 765.

C. HİSSİYAT-I MİLLİYİYİ RENCİDE EDENLERE KARŞI EDEBİYAT MEDRESESİ TALEBESİ

1919 yılı fakülte öğrencileri için çok hareketli geçmiştir. 1920 ve 1921 yılları ise Darülfünunun işgal altında olmasından dolayı öğrencilerin sesi fazla çıkmamıştır. İtilâf Kuvvetlerinin Darülfünundaki her türlü siyasi toplantılara yasak getirmesi öğrencilerin elini kolunu bağlamıştır. Milli Mücadele etrafında dönen tartışmalar, öğrencilerin tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu defaki öğrenci hareketi çok farklı gelişmelere sebep olmuştur. Darülfünun tarihinde ilk kez öğrencilerin protestosu ile uzun sayılabilecek bir süre kapalı kalmıştır. Yine onların başlattığı bir eylem sonucunda beş öğretim üyesi Edebiyat Medresesi kadrosundan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Edebiyat Medresesi öğretim üyeleri farklı siyasi fikirlere sahip kişilerden oluşmaktadır. Bu bilinen bir gerçektir, öğretim üyelerinin bir kısmı gazetelerde günlük siyasi makaleler de yazmaktadırlar⁹⁶⁸. Öğretim üyeleri siyasi fikirlerini Darülfünun içerisinde dillendirmedikçe kimse onlara karışmamıştır. Bu arada Anadolu'daki gelişmeler gün be gün takip edilmekte ve açıktan verilecek bir destekten çekinilse de Anadolu hep düşünülmüştür. Ancak yukarıda bahsettiğimiz farklı siyasi fikirlere sahip müderrislerin bir kısmı Anadolu'yu ve Türk Milletini eleştirmenin sınırlarını aşip eleştirinin boyutlarını hakaret ve küfre kadar götürmesi öğrencilerin tepkisine neden olmuştur. Bu tepkisel hareket başta Edebiyat Medresesi talebelerinin sadece beş öğretim üyesinin derslerini boykot ile başlamış daha sonra fakültenin tüm derslerine yayılmıştır. İlerleyen günlerde ise tüm fakülteler ve yüksekokul öğrencilerinin desteklediği bir "Darülfünun Grevi" halini almıştır⁹⁶⁹.

⁹⁶⁸ Öğretim üyelerinin siyasi partilerle içli dışlı olması Meşrutiyet'in ilk yıllarında da problem olmuştur. Sadaret, siyasi parti temsilcileri ve gazete yazarlarından "mektepe dâhilinde ve esnayı tedrisatta firka ihtirasat ve propagandasında bulunmayacağına dair senet alınması" şartı ile bu müderris ve muallimlerin istihdamlarını uygun görmüştür. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 32-34, (1330 Za 4).

⁹⁶⁹ "Darülfünun Grevi" ismi bu olayların içinde bulunmuş, o günleri liseli bir öğrenci olarak bizzat yaşamış Kâzım İsmail Gürkan tarafından yazılmış aynı isimli eserden alınmıştır. [Bkz, Kâzım İsmail Gürkan, **Darülfünun Grevi**, İstanbul 1971.]1971 yılında yayınlanan eser, bu alanda yapılan ilk kapsamlı çalışmadır. Yazar yaşadığı ve gördüğü olayları anlatmıştır. Bu eserde birçok belge künyesiz ve tarihsiz olarak kullanılmıştır. Adı geçen eser daha sonraki çalışmalara kaynak olmuş ve 1922 yılında meydana

1. Öğrencilerin İtham Ettiği Öğretim Üyeleri ve Eleştiriler

Öğrencilerin protestosuna maruz kalan beş öğretim üyesinden üçü Edebiyat, biri Felsefe ve sonuncusu da Tarih Bölümü mensubu hocalardan oluşmaktaydı. Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi Cenap Şehabeddin, İran Edebiyatı Tarihi Hüseyin Daniş, İngilizce muallimi Barsamyan Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Münasebeti Tarihi müderrisi Ali Kemal ve Felsefe müderrisi Rıza Tefvik öğrencilerin istemediği ve derslerini protesto ettiği hocalardır.

Öğrencilerin protestosunun sebepleri adı geçen öğretim üyelerinin basında çıkan yazıları ve derslerdeki konuşmalarıdır. Ali Kemal'in "Hakk-ı İstiklâl ve Türkler" başlıklı yazısında⁹⁷⁰ Türk Milletinin kendisini idare aciz olduğunu savunmuş ve iktisadi, ilmi, siyasi ve medeniyet bakımından muktedir olamayan bir kavmin başıboş bırakılmaması gerektiğini belirterek Avrupa'nın müdahalesini kabul etmiştir. Müderris Ali Kemal Beyin bu ve benzeri yazıları öğrencilerin tepkisini çekmiştir⁹⁷¹. Cenap Şehabeddin'in Fransızca bir dergiye verdiği mülakatta "Türkler ilim ve medeniyet sahasında hiçbir şey yapmamışlar, hiçbir eser vücuda getirmemişler; ne bir felsefe, ne bir sanat yaratmamışlardır" demiştir⁹⁷². Bu sözleri ile Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi öğrencileri kızdırmıştır. İngilizce muallimi Dikran Barsamyan Efendi sadece öğrenciler değil Türk kamuoyu tarafından da sevilmemektedir. Kendisi "Torlakyan Davası"⁹⁷³ olarak basında yer alan Azerbaycanlı bir bakanın 18 Temmuz 1921 tarihinde İstanbul'da öldürülmesi olayında⁹⁷⁴ cinayeti işleyen Ermeni Taşnak örgütü mensubu Torlakyan'ın avukatlığını üstlenmiştir. Bu mesele aslında 20 Eylül 1921 tarihli Meclis-i Müderrisinde de gündeme

---

gelen olaylar bu isimle anılır olmuştur. Öğrenci protestoları ve daha sonra meydana gelen gelişmeler Osmanlı belgelerinde "*hissiyat-ı milliyeyi rencide edenler*" şeklinde geçmektedir.

⁹⁷⁰ **Sabah**, nr. 10504, 12 Şubat 1335-1919.

⁹⁷¹ Kâzım İsmail Gürkan, **a.g.e.**, s.15.

⁹⁷² Salih Tunç, "İstanbul Basımına Göre Milli Mücadele'ye Bir Destek: Darülfünun Öğrenci Olayları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 2, İstanbul 2002, s. 325-326.

⁹⁷³ "Torlakyan Davası" ve bu dava esnasında Barsamyan tarafından yapılan savunmalar için bkz, Murat Çulcu, **Ermeni Entrikalarının Perde Arkası: Torlakyan Davası**, İstanbul 1990.

⁹⁷⁴ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'dan Mudanya'ya Kadar**, Ankara 1989, C. 1, s. 156.

gelmiş, zabta geçirilmemek şartı ile müzakere edilmiştir⁹⁷⁵. *Tevhid-i Efkâr* gazetesi “*Milleti Darülfünun Kürsüsünden Tahkir Edenler*” başlığı ile verdiği haberin altında Barsamyan’ın büyükçe bir resmini yayınlayarak bu davayı hatırlatmıştır⁹⁷⁶. İran Edebiyatı Tarihi müderrisi Hüseyin Daniş hakkında en az bilgi bulunmakla birlikte onun da İran Edebiyatı etkisi ile Türk Edebiyatını küçümsediği ve Osman Gazi’ye “*tatar yavrusu*” dediği iddia edilmiştir⁹⁷⁷. Öğrencilerin sabrını taşıran son olay ise Felsefe müderrisi Dr. Rıza Tevfik Bey’in Darülfünun Konferans Salonunda 29 Mart 1922 tarihinde Fuzulî hakkında verdiği konferans olmuştur⁹⁷⁸. Konferans Fuzulî’nin Türk olup olmadığı tartışmaları ile başlamış ve olaylı bir şekilde devam etmiştir. Ünlü filozof burada Türkler hakkında ağır ifadeler kullanmıştır. “*Türk’ün asırlar boyu bileğinde salladığı kılıcından başka övünülecek nesi var*” sözleri salonda bulunan öğrenciler ve diğer davetliler tarafından şiddetle protesto edilmiştir. Rıza Tevfik öğrencilerin tepkisi yüzünden konferansı yarıda kesmek zorunda kalmıştır⁹⁷⁹. Bu konferans esnasında hocaları Rıza Tevfik’i “milliyetsiz” olarak niteleyen Edebiyat Medresesi öğrencileri ertesi gün olağanüstü bir toplantı yapmışlardır⁹⁸⁰.

⁹⁷⁵ Muallim Şekip Bey tarafından Barsamyan hakkında bir “takrir” verilmiş ancak bu dilekçenin meclis gündemine gelmesi zapta geçirilmemek şartı ile kabul edilmiştir. Müderris ve muallimler Barsamyan’ı dinledikten sonra meselenin araştırılmasına karar vermişlerdir. Torlakyan davasının görüldüğü günlerde meydana gelen bu görüşme için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 50, 20 Eylül 1337-1921.

⁹⁷⁶ *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde, Barsamyan’ın resminin altına şu ifadeler yazılmıştır: “*Darülfünun’un istenmeyen muallimi Barsamyan Efendi; malum olduğu üzere Barsamyan Efendi Behbudhan Civanşir’i şehid eden katil (Torlakyan)ın İngiliz Divan-ı Harbinde müdafiliğini deruhte etmiş, sonra bu işten vazgeçmişti ...*” bkz, **Tevhid-i Efkâr**, nr. 3321, 3 Nisan 1338-1922.

⁹⁷⁷ Öğrencilerin iddiasına göre 1921-1922 ders yılı kış semestrinde müderris dersini anlatırken bu ifadeleri kullanmıştır. Bkz, Kâzım İ. Gürkan, **a.g.e.**, s. 30.

⁹⁷⁸ Rıza Tevfik’in Fuzulî hakkında verdiği konferans ve burada çıkan olaylar tüm resmi belgelere ve gazetelere yansımıştır. Darülfünun Divanınının 18 Mayıs 1922 tarihli toplantısında alınan kararlar arasında olayların çıkma sebepleri anlatılırken “*Rıza Tevfik Beyefendi tarafından Darülfünunda verilmiş bir konferansta bir kısım sami’lerin itirazı ile başladı*” denilerek adı geçen konferansa atıf yapılmıştır. Bkz. **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 58, 19 Temmuz 1338-1922; *Peyam-ı Sabah* gazetesi 31 Mart ve 1 Nisan 1922 tarihli nüshalarında konferans metnini yayınlamıştır. Bkz, **Peyam-ı Sabah**, nr. 1194-11624, 31 Mart 1338-1922 ve nr. 1195-11625, 1 Nisan 1338-1922.

⁹⁷⁹ T. Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s.157.

⁹⁸⁰ Kâzım İ. Gürkan, **a.g.e.**, s.15-16.

2. Derslerin Protesto Edilmesi ve Öğretim Üyeleri Hakkında Suçlamalar

Mütarekenin başından itibaren yazıları ile Milli Mücadeleye karşı çıkan ve Türk Milletini tahkir eden öğretim üyelerini dinlemek istemeyen öğrenciler adı geçen beş öğretim üyesi hakkında karar almak için 30 Mart 1922 tarihinde Coğrafya Darülmehalinde toplanmışlardır. Ali Macid Bey darülmehalini tahsis ederek öğrencilere yardımcı olmuştur. Halit Oğuz isimli bir öğrenciyi başkan seçen öğrenciler öğretim üyelerinin şimdiye kadar yazdıkları yazıları ve sözleri sıralayarak bu kişileri istemediklerini ve onların fakülte kadrosundan azledilmeleri yönünde “ittifak-ı ârâ” ile karar almışlardır⁹⁸¹. Oybirliği ile aldıkları kararlardan oluşan “şikâyetname”, kendi aralarından seçtikleri bir heyet ile adı geçen öğretim üyelerine, basına ve Edebiyat Medresesi Reisi İsmail Hakkı Bey’e bizzat iletmışlerdir. Kararlarında ısrarcı olduklarını ispatlamak için de şikâyetnameyi tramvay direklerine ve ağaçlara da asmayı ihmal etmemişlerdir. Bildiriyi verirken öğretim üyelerini istifaya davet etmişlerdir⁹⁸².

31 Mart ve 1 Nisan 1922 tarihli gazetelerde yer alan şikâyetnamenin tam metni şu şekildedir⁹⁸³:

1. Türk Darülfünunu, Türk Milletinin ahlâk ve ilim müessesesi Edebiyat Medresesi talebesi kendi samimi varlığı arasında manevi heyecanlarının zevkinden mahrum, istiklal, kudsiyet ve milliyet hislerine yabancı ve muhacim şahısları görmekte müteallimdir.
2. Darülfünun gençliği memleketin vicdanî ammesince esasen mahkûm edilmiş bulunan, fakat her nasılsa ahlâk ve irfan ocağına sokulmuş olan bu efendilere karşı nefret ve istikrahını beyan eder.
3. Kongrece müntehip bir heyetin Cenap Şehabeddin, Barsamyan, Ali Kemal, Rıza Tevfik ve Hüseyin Daniş Beylere bu kararları tebliğ ile kendilerini istifaya

⁹⁸¹ Aynı eser, s. 17-18.

⁹⁸² **Vakit**, nr. 1547, 1 Nisan 1338-1922.

⁹⁸³ **Tevhid-i Efkar**, nr. 3318, 1338-1922; **Vakit**, nr. 1547, 1 Nisan 1338-1922.

davet ettiğini ve talebenin ilim ve irfan namına değil, alelâde bir vatandaş sıfatı ile dahi kendileri ile münasebette bulunmayacaklarını ilan eder. Müderris ve muallimlere karşı hürmet hisleri ile mütehassıs olan talebe kendisini en haklı ve bir takım kararlar almaya sevk eden mühim bir vaziyet karşısında kalmıştır. Almış olduğumuz kesin ve değişmez kararları Meclis-i Âlinize arz ederken bu serbest sözlerin mukaddes ve haklı galeyanimızın bir yansıması olarak telakki ve kabulünü istirham ederiz.

Öğrencilerin şikâyetleri ve istifa talepleri gazetelere yansımınca Hüseyin Daniş ve Rıza Tefvik Beyler hemen istifa etmişlerdir⁹⁸⁴. Filozof Rıza Tefvik Bey “koşunuzu terk ediyorum efendiler” demek sureti ile öğrencilere seslenip istifasını gazetede yazısında alenen açıklamıştır⁹⁸⁵. Ali Kemal Bey ise Mart- Nisan aylarında “aile hususatını tesviye etmek” gerekçesi ile izin alarak Darülfünundan uzak durmuştur⁹⁸⁶.

Öğrencilerin aldığı kararlar Edebiyat Medresesi Reisi İsmail Hakkı Bey’e ulaştırıldığında bu teklifler ciddi bulunmamış, konunun meclis gündemine gelmeden önce öğretim üyeleri hakkında ileri sürülen suçlamaların sağlam delillere dayanması istenmiştir⁹⁸⁷. Öğrenciler “*izahname*”yi hazırlamak için bir miktar süre istemişlerdir. Öğrenciler öğretim üyeleri hakkında malzeme toplarken, haklarında şikâyet yapılan müderrisler ise basında kendilerini savunan yazılar kaleme almışlardır⁹⁸⁸. İstanbul Basınının büyük bir kısmı öğrencilerin yanında yer alarak onların seslerini daha geniş kitlelere duyurmuşlardır. “*Darülfünun Talebesinin Şayanı Takdir Bir Kararı*⁹⁸⁹”, “*Milleti Darülfünun Kürsüsünden Tahkir Edenler*⁹⁹⁰”, “*Darülfünun Hadisesi*

⁹⁸⁴ BOA, MF. ALY. 171-20, (1341 M 15); “Rıza Tefvik ve Hüseyin Daniş Beyler İstifa Ettiler”, **Peyam-ı Sabah**, nr. 1199-11629, 5 Nisan 1338-1922.

⁹⁸⁵ **Peyam-ı Sabah**, nr. 1195-11625, 1 Nisan 1338-1922.

⁹⁸⁶ BOA, MF. ALY. 167-75, (1340 Ş 27).

⁹⁸⁷ Edebiyat Medresesi Reisi İsmail Hakkı Bey, Vakıf gazetesine verdiği mülakatta; öğrenciler iddialarının müspet esaslara dayandırılması gerektiğini belirterek iade edildiğini söylemiştir. Bkz, **Vakıf**, nr. 1548, 2 Nisan 1338-1922.

⁹⁸⁸ Rıza Tefvik, “Darülfünun Talebe Derneği Namına Protesto Tertib Edenlere” **Peyam-ı Sabah**, nr. 1204-11634, 10 Nisan 1338-1922.

⁹⁸⁹ **Tevhid-i Efkâr**, nr. 3318, 31 Mart 1338-1922.

⁹⁹⁰ **Tevhid-i Efkâr**, nr. 3321, 3 Nisan 1338-1922.

*Münasebetiyle: Siyaset Değil Millet Davası*⁹⁹¹”, “*Edebiyat Medresesi Talebesi Hiçbir Derse Girmeyecek*⁹⁹²”, “*Darülfünun Talebesinin İthamnamesi*⁹⁹³”, “*Dün Rıza Teyfik Derse Gelmemiştir*⁹⁹⁴”, “*Darülfünun Talebesinin Kuvvetli İthamları*⁹⁹⁵”, “*Hayâsızlar ve Gençliğin Temiz Kalbi*⁹⁹⁶”, “*İstanbul Darülfünundaki Vicdan İsyanı*⁹⁹⁷” gibi başlıklar kullanarak yaptıkları haber ve yorumlarla öğrencilere açıktan destek olmuşlardır. *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* gibi bazı gazeteler ise istenmeyen öğretim üyelerinin yanında yer almışlardır⁹⁹⁸.

Edebiyat Medresesi Reisi İsmail Hakkı Bey de 2 Nisan 1922 tarihinde *Vakit* gazetesine ve ertesi gün de *İkdam* gazetesine mülakat vermiştir⁹⁹⁹. Meclis-i Müderrisîn Reisi buradaki sözlerinde öğrencilerin sunacakları delillerin dikkate alınacağı ve meselenin mecliste müzakere edileceğini bildirmiştir. Ayrıca İsmail Hakkı Bey “Darülfünun’a siyasi fikir ve gelişmelerin hâkim olamayacağını” sözlerine eklemiştir. *İkdam*’daki mülakatında ise “Darülfünun hayatının lise hayatından farklı olduğunu vurgulayarak öğrenci protestolarının olgunlukla karşılanması gerektiğinin bildirmiştir¹⁰⁰⁰.

Edebiyat Medresesi öğrencileri “*Talebe Derneği*” çatısı altında örgütlenerek ithamnameden önce “*öğrenciler bir yerlerden yönlendiriliyor*” eleştirilerine açıklama getirmek zorunda kalmışlardır. Gazetelerde yer alan derneğin açıklamasında şu hususlara temas edilmiştir¹⁰⁰¹:

⁹⁹¹ **Tevhid-i Efkâr**, nr. 3322, 4 Nisan 1338-1922.

⁹⁹² **İkdam**, nr. 8995, 6 Nisan 1338-1922, s. 4.

⁹⁹³ **Vakit**, nr. 1551, 5 Nisan 1338-1922.

⁹⁹⁴ **Vakit**, nr. 1548, 2 Nisan 1338-1922.

⁹⁹⁵ **Hâkimiyet-i Milleye**, nr. 476, 7 Nisan 1338-1922.

⁹⁹⁶ **Hâkimiyet-i Milleye**, nr. 477, 9 Nisan 1338-1922, s. 2.

⁹⁹⁷ **Hâkimiyet-i Milleye**, nr. 481, 13 Nisan 1338-1922, s. 2.

⁹⁹⁸ Öğrenci olaylarının gazetelere yansımaları ve haklarında şikayet olan müderrislerin kendilerini savunması ve İstanbul basınının bu olaya yaklaşımı konusunda dönemin gazeteleri incelenerek yapılan bir çalışma için bkz. Salih Tunç, “İstanbul Basınına Göre Milli Mücadele’ye Bir Destek: Darülfünun Öğrenci Olayları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 2, İstanbul 2002, s. 323-355.

⁹⁹⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu hatıralarında “*O günlerde bir gazeteci geldi ve olayı sordu*” diyerek bu mülakata işaret etmiştir. Bkz, İ.Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 242.

¹⁰⁰⁰ İsmail Hakkı Bey’in mülakatları için bkz, **Vakit**, nr. 1548, 2 Nisan 1338-1922; **İkdam**, nr. 8992, 3 Nisan 1338-1922.

¹⁰⁰¹ **Vakit**, nr. 1548, 2 Nisan 1338-1922.

“Kararların tamamı Edebiyat Medresesi öğrencilerinin kararıdır ve bunlar oybirliği ile alınmıştır. Bu kararlarda öğrencilerden başka hiçbir kuvvetin etkisi yoktur. Aksini nefretle ret ederiz. Bu protesto, adı geçen kişilerin defalarca rencide ettikleri milli hissiyatın bir yansımasıdır.”

Basında çıkan ifadeler yüzünden öğrenciler kendilerini savunma ihtiyacı hissetmişler ve bu konuda yukarıdaki açıklamayı yapmışlardır. Kararların oy birliği ile alındığı iddia edilse de basında yine fakülte mensubu öğrenciler tarafından yayınlanan muhalif bildirimler de yer almaktadır.

3. Meclis- i Müderrisînin İlk Toplantısı ve Aldığı Kararlar

Öğrenciler müderrisler ve muallim Barsamyan hakkında hazırladıkları şikâyetname ile ilgili “*izahname*”yi 4 Nisan 1922 tarihinde Edebiyat Medresesi Riyasetine sunmuşlardır. Aynı gün gizli oturum olarak toplanan Meclis-i Müderrisîn, öğretim üyeleri hakkında öğrenciler tarafından ileri sürülen iddiaları konuşmuşlardır¹⁰⁰². Yapılan müzakere görüşmeler neticesinde Rıza Tevfik ve Hüseyin Daniş Beylerin istifalarını kabul etmiş¹⁰⁰³, muallim Barsamyan hakkında ise dava dosyasının ilgili mahkemeden istenmesine karar verilmiştir. Ali Kemal ve Cenap Şehabeddin hakkında ise öğrencilerin ileri sürdüğü iddialar kabul edilmemiş ve adı geçen öğretim üyelerinin istifa etmelerini gerektirecek bir durumun olmadığına ve siyasi fikirlerin tedrisata engel

---

¹⁰⁰² Müderrisler hakkında şikâyetler Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîn gündemine geldiğinde ilk toplantı 4 Nisan 1922 tarihinde yapılmıştır. 7 Mart ile 5 Haziran 1922 tarihleri arasında yapılan meclis toplantılarının kayıtları deftere yazılmamıştır. Nisan- Mayıs aylarında öğrenci olayları ile ilgili toplantılar yapıldığı kesindir, ancak bunlar gizli oturum şeklinde yapılmıştır. Örneğin “*bir günde iki celse yapıldığından*” ve “*24 Mayıs 1922 tarihli meclisin son kararından*” bahsedilmektedir. Gazete haberlerinde de Meclis kararlarından söz edilmektedir. İstenmeyen müderrisler ile ilgili normal oturumlar ilk kez 5 ve 6 Haziran 1922 tarihlerinde yapılmıştır. Bu görüşmelerde ele alınan “takirde” 4 Nisan ve 24 Mayıs 1922 tarihlerindeki kararlara atıflar yapılmaktadır. Meclis-i Müderrisîn bu mesele ve onun ortaya çıkarttığı sorunlar ile ilgili olarak 19 Temmuz, 22 Temmuz, 28 Ağustos ve 19 Eylül 1922 tarihlerinde toplantı yapmıştır.

¹⁰⁰³ “*Edebiyat Medresesi Talebesi Hiçbir Derse Girmeyecek*” başlığı ile verilen haberde Edebiyat Medresesi Meclisinin 4 Nisan’da aldığı kararlar talebeyi memnun etmediği belirtilerek talebenin tüm derslere girmeyeceği yazılmıştır. Bkz, **İkdam**, nr. 8995, 6 Nisan 1338-1922; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.57, 6 Haziran 1338-1922.

olamayacağına karar verilmiştir¹⁰⁰⁴. Meclisin aldığı kararlardan memnun olmayan öğrenciler diğer üç öğretim üyesi de istifa edinceye kadar protestolarını devam ettireceklerini ilan etmişlerdir.

4. Protestoların Genişlemesi ve Darülfünun'un Tatil Edilmesi

4 Nisan 1922 tarihli Meclis-i Müderrisîn kararı üzerine 5 Nisan'da tekrar toplanan Edebiyat Medresesi öğrencileri yeni kararlar almışlardır¹⁰⁰⁵. Öncelikle protestolarını genişleterek medresenin tüm derslerine girmemeye başlamışlardır. İlerleyen günlerde Edebiyat Medresesi öğrencilerinin başlattığı “dersleri boykot” çağrısına başta Darülfünun'un diğer medreseleri olmak üzere tüm Mekatib-i Aliye talebesi katılmıştır. Bundan sonraki süreçte üst üste toplantılar yapan öğrenciler yeni bildirimler hazırlamışlardır¹⁰⁰⁶. Olayların büyümesi üzerine protesto Edebiyat Medresesi meselesi olmaktan çıkıp bir Darülfünun hadisesi şekline bürünmüştür. Olaya Meclis-i Müderrisînden sonra Darülfünun Emaneti, Darülfünun Divanı, Maarif Nezareti ve basın müdahil olmuştur.

5 ile 11 Nisan tarihleri arasında tüm medreseler ile birlikte Ticaret, Ziraat, Baytar, Orman, Mekteb-i Mülkiye gibi yükseköğretim öğrencileri Darülfünun Grevine katılma kararı almışlardır¹⁰⁰⁷. Öğrenciler daha organizeli çalışmak için *Darülfünun ve Mekatib-i Âliye Cemiyeti*'ni kurmuşlar ve aldıkları kararları bu cemiyet adına kamuoyu ile paylaşmışlardır¹⁰⁰⁸. Darülfünun'un bütün şubelerinde derslerin boş geçmesi ve ders saatleri esnasında ve Darülfünun binası içinde nizamnameye aykırı olarak toplantılar yapılmasını uygun bulmayan nezaret yetkilileri Darülfünun Divanından derslerin geçici bir süre tatil edilmesini istemiştir. Darülfünun Emaneti “derslere girilsin soruşturma

¹⁰⁰⁴ **İkdam**, nr. 8995, 6 Nisan 1338-1922; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.57, 6 Haziran 1338-1922.

¹⁰⁰⁵ **Vakit**, nr. 1551, 5 Nisan 1338-1922; **Vakit**, nr. 1552, 6 Nisan 1338-1922.

¹⁰⁰⁶ Her medresenin ayrı ayrı hazırladıkları bildirimlerin tam metinleri için bkz, Kâzım İsmail Gürkan, **a.g.e.**, s. 42-52.

¹⁰⁰⁷ “*Kendileri ile ilgili olmayan bir meseleden dolayı derslerini aksatan*” öğrencilerin devamlarının sağlanması hususunda Maarif Nezareti tarafından okul idareleri uyarılmıştır. **BOA, MF. ALY.** 171-3, (1341 M 10).

¹⁰⁰⁸ Darülfünun ve Mekâtib-i Âliye Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri için bkz, Kâzım İsmail Gürkan, **a.g.e.**, s. 49-52.

devam etmektedir” demesine rağmen öğrencilerin protestosunu sürdürmesi karşısında ve Maarif Nezareti’nin direktifleri doğrultusunda Darülfünun Divanı 11 Nisan 1922 tarihli toplantısında¹⁰⁰⁹ Darülfünun şubelerinde derslerin geçici bir süre için tatil edilmesine karar vermiştir. Maarif Nezareti 12 Nisan 1922 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere bu kararı onaylamış ve gazetelere ilan vermiştir¹⁰¹⁰.

5. Divan ile Meclis-i Müderrisîn Arasında Anlaşmazlık

Olayların tüm medreselere sıçraması, derslerin boş geçmesi ve öğrencilerin disiplin kurallarına aykırı bir şekilde toplantılar düzenlemesi üzerine Darülfünun Divanı öğrencilerin protestosunu sadece inzibat açısından değil akademik anlamda incelemeye başlamıştır. Öğrenciler protestosunun şiddetini artırırken divanın böyle bir yetki aşımına gitmesi Edebiyat Medresesi öğretim üyeleri tarafından iyi karşılanmamıştır¹⁰¹¹. Müderrisler hakkında karar verme yetkisi mecliste iken Divanın konuyu bir medrese meselesi gibi kabul etmeyip bir Darülfünun meselesi olarak görerek öğrenci şikâyetlerini kabul etmesi ve olayla ilgili bir “heyet-i tahkikiye” ataması; meselenin çözümünü içinden çıkılmaz hale sokmuştur. Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesinin 13. maddesinde bir öğretim üyesinin ayrılması, istifasının kabulü, devamsızlığı veya azledilmesini gerektirecek durumlar hakkında nasıl davranılması gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Bir müderrisin Darülfünundan ayrılması için öncelikle Meclis-i Müderrisîn kararı gerekmektedir¹⁰¹². Yine bu nizamname ile ilk kez medreseler ilmi muhtariyet elde etmişlerdir. Ancak bu olayların yaşandığı günlerde açık bir şekilde Meclis-i Müderrisîn

¹⁰⁰⁹ BOA, MF. ALY. 171-3, (1341 M 10), lef 1.

¹⁰¹⁰ Darülfünun’un geçici olarak tatil edilmesi hakkında Tedrisat-ı Âliye Dairesinin 11 Nisan 1922 tarihli ve İkdâm, Sabah, İleri, Tasvir-i Efkar, Vakıt, Takvim-i Vekâyi ve Jurnal gazetelerinde yayımlanmak üzere gönderdiği ilan metni için bkz, BOA, MF. ALY. 171-3, (1341 M 10).

¹⁰¹¹ İDF. EF. MMZD-II, Z.N.57, 6 Haziran 1338-1922.

¹⁰¹² Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi için bkz, Düstur, II. Tertip, C. 11, s. 401-409.

kararlarına rağmen Darülfünun Divanı olayı farklı yorumlamıştır. Nitekim meclisin 6 Haziran 1922 tarihli oturumunda bu yetki aşımını şöyle dile getirilmiştir¹⁰¹³:

“Muhtariyet imtiyazını pek yeni elde etmiş olan Darülfünunumuzun hayatı müstakbeliyesi için pek mihenk olan bu buhranlı zamanda Emanet Divanı ile na-mütenahi imtidât eylemek istidadına haiz olan bir nazari münakaşayı hukukiye kapısı açmaktan içtinap eder. (...) Medresemiz meclisi Darülfünun muhtariyet nizamnamesinin kendisine tahmil eylediği vazifeleri müdrik ve onları ifaya hazırdır. Elverir ki bu muhtariyet lafzî murad olmayıp bil-fiil mevcut olsun ve meclisimizin verdiği karar-ı ikrah ile verilmiş bir karar şeklinde tefsiri müsait bulunmasıdır. Halbuki meselenin bidâyeti tahaddüsünden beri iki ay mürûr ettiği gibi ve bu müddet zarfında divanca ittihaz olunan veya daî ve ihsas olunup ittihaz olunamayan menâkis kararların ve mütebeyyin hareketinin neticeyi tab’iyesi olarak Darülfünun inzibatı bir çok vahim hadiselerle rehnedar edildiği Darülfünun tedrisatının tamamen metruk ve müderrislerden bir kısmının en çirkin bir şekilde düçar-ı hakaret olduğu sırada meclisimizin idareyi selahiyeti dâhilindeki mesail hakkında bile itayı mukarrerat edemez. Yoksa divan nizamname mucibince kendisine mevdu’dan inzibatı iade etmek ve talebeye tedrisata devamı başlamış bulunmak şartıyla Edebiyat Medresesi Meclisinin kendisine irae edilecek delail-i cedîde üzerine yeniden tetkikatta bulunabileceği aşıkardır.

Edebiyat Medresesi öğretim üyeleri arkadaşlarının öğrenciler karşısında maruz kaldığı durumdan son derece rahatsız olmuştur. Öğrenciler sadece istemedikleri beş öğretim üyesine değil Maarif Nazırı başta olmak üzere, Darülfünun Emîni Besim Ömer Paşa’ya, Edebiyat Medresesi Reisi İsmail Hakkı Bey’e ve medresenin divandaki temsilcileri olan Köprülüzade Fuat ve Ali Reşat Beylere gördükleri her yerde hakaret

---

¹⁰¹³ 6 Haziran 1922 tarihli toplantıda beş öğretim üyesi tarafından kaleme alınan ve mecliste gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra divana ve nezarete sevk edilen “takrir” ve bu metin üzerine yapılan tartışmalar için bkz, İDF. EF. MMZD-II, Z.N.57, 6 Haziran 1338-1922.

edip çürük yumurta atmaktan çekinmemişlerdir¹⁰¹⁴. Öğretim üyelerine yapılan bu saygısızlıklar öğrencilerin samimiyetinin sorgulanmasına sebep olmuştur. İlerleyen günlerde olaylar kontrolden çıkmıştır. Muhtariyetin yeni kazanıldığı bir süreçte Darülfünunun bir şubesinde meydana gelen bir olay basın¹⁰¹⁵ ve siyasi partilerin de etkisi ile farklı mecralara taşınmıştır. Darülfünun Divanı hem soruşturmaya el koymuş hem de hocalar hakkında verilmesi gereken kararı her defasında Edebiyat Medresesine havale etmiştir. Meclisin aldığı kararları ise onaylamayıp olayların büyümesine sebep olmuştur¹⁰¹⁶, aynı şekilde öğrenci şikâyetlerinin muhatabı meclis olması gerekirken divan öğrenci temsilcileri ile de görüşmüştür. Edebiyat Medresesi Reisi İsmail Hakkı Bey “*meselenin halli için bize itimat edilmemiştir*” diyerek divan ile meclis arasındaki güvensizliği ortaya koymuştur¹⁰¹⁷. Divanda Edebiyat Medresesini temsil eden üyeler de medreseye rağmen alınan kararlara katılmamışlardır. Teamüllere aykırı olarak alınan kararlar karşısında ve medresenin hukukunu koruyamadıkları noktada son çare olarak istifa etmek zorunda kalmışlardır¹⁰¹⁸. Bu günlerde divanda yaşanan olaylardan dolayı medrese reisi İsmail Hakkı Bey de istifa etmiştir. Bundan dolayı Meclis-i Müderrisîn toplantıları 26 Ekim 1922 tarihine kadar vekil reislerle idare edilmek zorunda kalmıştır¹⁰¹⁹.

---

¹⁰¹⁴ Kâzım İ. Gürkan, **a.g.e.**, s. 75-76.

¹⁰¹⁵ 1922 Mart ve Nisan aylarında yaptıkları haber ve yorum yazıları ile İleri ve Akşam gazeteleri bu konuda başı çekmiştir.

¹⁰¹⁶ Öğrenciler de Darülfünun Divanının kendilerini oyaladıklarını düşünmektedir. “Talebe” imzası ile dağıtılan bir bildiriye divan ve üyeleri hakkında ağır ifadeler kullanılmıştır. Bildirinin metni için bkz, E.Dölen- N. Yıldırım, **Darülfünun’dan Günümüze Üniversite Yayıncılığı ve Yaşamı**, İstanbul 2003, s. 56-57.

¹⁰¹⁷ Medrese Reisi İ. Hakkı Bey, sözlerinin başında “*Divanın vaz-ı yed ettiği bir hakikattir, Divan inkâr edebilir fakat mesele divandadır*” dedikten sonra “*meselenin halli için bize itimat edilmemiştir.*” diyerek güven problemini ortaya koymuştur. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.57, 6 Haziran 1338-1922.

¹⁰¹⁸ 1922 yılında Edebiyat Medresesinin seçilmiş divan üyeleri Ali Reşat ve Mehmet Fuad Beylerdir, olaylar gelişmeye başladığı andan itibaren Darülfünun Divanının meseleye yaklaşımı ve Edebiyat Medresesinin kararları dikkate alınmadığı için her iki müderris divan üyeliğinden istifa etmişlerdir. 5 Haziran 1922 meclis toplantısında öğretim üyeleri A. Reşat ve M. Fuad Beyleri tekrar divan üyeliğine seçerek onlar tarafından temsil edilmeyi kabul etmişlerdir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.56, 5 Haziran 1338-1922.

¹⁰¹⁹ Haziran, Temmuz Ağustos ve Eylül aylarında yapılan toplantıların reisliğine genellikle Ahmet Naim ve Necip Asım Beyler vekâlet etmişlerdir. Bu aradaki toplantılarda yeniden aday gösterilen İsmail Hakkı Bey, reisliğinin onaylanmasından sonraki ilk toplantıda (26 Ekim 1922) tekrar seçildiği için arkadaşlarına teşekkür etmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.63, 26 Teşrin-i evvel 1338-1922; İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 243.

6. Darülfünun'un Tekrar Açılmasının Kararlaştırılması

Protestoların Darülfünunun tüm şubelerine ve yüksek okullara yayılması üzerine divan kararı ile 12 Nisandan itibaren dersler tatil edilmişti. Ancak Mayıs ayının sonlarına gelinmesine rağmen öğrenciler protestolarını bitirmemiştir. Bu durum bazı medreselerde bir dönem bazılarında ise iki dönem kaybına sebep olacaktır. Son sınıfların mezuniyet imtihanları gecikmekte ve diploma almaları tehlikeye girmektedir. Özellikle de yüksekokul öğrencileri sadece Darülfünun talebelerine yardım etmekle kalmıyor kendi okullarındaki derslerine de girmiyorlardı. Bu arada derslerini tıp fakültesinde görmekte olan askeri öğrencilerin eğitimlerinin aksaması Harbiye Nezaretini harekete geçirmiştir. Harbiye Nezareti, 16 Mayıs 1922 tarihinde Maarif Nezaretine bir yazı göndererek acilen askeri öğrencilerin eğitimlerinin başlatılmasını istemiştir. Harbiye Nezaretinin “*serian*” [acil] kodlu yazısı şu şekildedir¹⁰²⁰:

“Darülfünunun şuebat-ı sairesi meyanında Tıp Fakültesinin de mesdûd bulunması hasebiyle bir ayı müteceviz bir zamandan beri askeri talebe derslerine devam edememektedir. Mümaileyhin vaziyetleri talebeyi sairenin vaziyetlerine mukayese olunmayıp askeri bütçeden iâşe ve ibate edilmekte olduklarından ve hususi devreyi tedrisiye hitama ermek üzere bulduklarından tahsillerinin noksan kalması ve bu uğurdaki mesarîfîn heba olmaması için talebeyi askeriyyenin tedrislerine devam etmeleri hususunda icap edenlere emir buyrulmasını rica ederim.”

Harbiye Nezareti, tabip subay olacak askeri öğrencilerin iâşe ve ikametleri askeri bütçeden karşılandığı için bir aydan fazla bir süredir ders yapılmamasından dolayı öğrencilerin zamanında mezun olmama tehlikesi bulunduğunu belirtmektedir. Yazının devamında mütarekenin en zor günlerinde yapılan masrafların boşa gitmemesi için acilen Tıp Fakültesindeki öğrencilerin derslerine devam etmesi hususunda yetkililerin

---

¹⁰²⁰ BOA, MF. ALY. 171-3, (1341 M 10), lef 12.

uyarılması istenmiştir¹⁰²¹. Aynı gün (16 Mayıs 1922) toplanan Darülfünun Divanı tüm medreselerin ayın yirmisi Cumartesi günü tekrar açılması konusunda karar almış¹⁰²² ve Darülfünunun açılacağı gün muhtemel olayların çıkmasında çekinen Darülfünun Emaneti, “*devam edenlere karşı mümanaat etmek isteyecek talebenin nâ-becâ hareketine karşı mahal verilmemek*” için hükümetten kolluk kuvvetleri istemiştir¹⁰²³. Böylelikle derslerine devam etmek isteyen talebelerin sınıflarına sağ salim girmeleri planlanmıştır.

18 Mayıs'ta tekrar toplanan Darülfünun Divanı istifa eden iki öğretim üyesi dışında kalan üç kişinin izinli sayılmasını kabul etmiş ve tüm öğrencilerin derslerine devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁰²⁴. Ancak öğrenciler bütün öğretim üyeleri azledilmeden derslere girmeyeceklerini bir defa daha belirtmişlerdir. Bu karar meselenin çözümü için yeterli olmamıştır. Darülfünunun açılacağı Cumartesi günü ise önemli gelişmeler yaşanmıştır.

7. Olayların Kontrolden Çıkması ve Bazı Öğrencilerin Yaralanması

Maarif Nezareti'nin Darülfünun açılacağını ilan etmesi üzerine öğrenciler tekrar bir araya gelerek derslere girmeme kararında ısrarlı olduklarını bildirmişler ve bazı hocalar ile de görüşüp onlardan ders yapmama sözü almışlardır. Darülfünun Grevi isimli eserin yazarı olan İsmail Kazım Gürkan o günleri bizzat yaşamış ve protestolara liseli öğrenci olarak katılmıştır. Kendisi hatıralarında “*durum bizim için çok ciddi idi, Darülfünunun açılmasını isteyen bir grup da her zaman vardı*” diyerek ne olursa olsun Darülfünunun açılmaması gerektiğini yoksa şimdiye kadar yaptığımız eylemler boşa gidecek ve “*davayı baştan kaybetmiş olacaktık*” demek suretiyle arkadaşlarının endişelerini anlatmaktadır¹⁰²⁵. Öğrenciler Sultanahmet'teki toplantıda Cumartesi günü

¹⁰²¹ Aynı vesika, lef 12.

¹⁰²² Darülfünun Divanının aldığı karar Maarif Nezareti tarafından uygun görülerek 18 Mayıs 1922 tarihinde Darülfünunun tekrar açılacağı ilan edilmiştir. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 171-3, (1341 M 10), lef 2.

¹⁰²³ **BOA, MF. ALY.** 171-3, (1341 M 10), lef 20.

¹⁰²⁴ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 58, 19 Temmuz 1338-1922.

¹⁰²⁵ Kâzım İ. Gürkan, **a.g.e.**, s. 70-74.

fakültelerin önünde olmak ve derslerin başlamaması için “*hadise çıkarmak üzere*” anlaşmışlardır¹⁰²⁶. Protestocu gençler derslerin başlamaması için ellerinden gelen her şeyi yapmışlar, olaylarla hiçbir ilgisi olmayan masum öğrencilere dayak atmaktan çekinmemişlerdir. Protestocular Darülfünun önünde set oluşturarak kardeşlerinin derse girmelerine izin vermemişlerdir. Bu arada Darülfünun binası önünde beklemekte olan gazetecilerin de derse girmek isteyen öğrencileri engellediği ve çıkan kavgalarda polis ve inzibat kuvvetlerinin tamamen lakayt kaldığını bildiren raporlar da bulunmaktadır¹⁰²⁷. Buradan da anlaşıldığı gibi bazı idarecilerin de olayların yatışmasını ve çözülmesini istemedikleri görülmektedir.

İlk protestolar başladığında gençler milli hislerle hareket etmiş ve bütün kesimlerin de desteğini almışlardır. Ancak günler geçtikçe eylemin şekli ve rengi değişmiştir. Ali Kemal bile yıllarca ders verdiği terbiyeli öğrencilerin nasıl bu hale geldiğine şaşırılmaktadır¹⁰²⁸. Öğrenciler Maarif Nazırı başta olmak üzere protesto ettikleri öğretim üyeleri dışındaki diğer hocalarına da hakaret etmekten geri kalmamışlar, tüm insanların gözü önünde onlara yumurta fırlatıp yuhalamışlardır¹⁰²⁹. Ders gördükleri sınıfların camlarını kırarak kamu malına zarar vermişlerdir¹⁰³⁰. Böylece günlerce sadece Darülfünun değil diğer yüksek okullarda da eğitimin aksamasına sebep olmuşlardır. Maarif Nezareti “*kendilerine taallük etmeyen bir meseleden dolayı derslerini ihmal eden*” Ticaret Mektebi talebesine gerekli uyarıların yapılması ve kuralları ihmal eden öğrencilerin cezalandırılmasını istemiştir. Yazının devamında; öğrenciler için zor zamanda yapılan fedakârlıkların boşa gitmemesi için geçici bile olsa derslerin ihmal

---

¹⁰²⁶ Aynı eser, s. 71.

¹⁰²⁷ 20 Mayıs günü çıkan olaylarda yaralanan 410 numaralı Cemil, 423 numaralı Mustafa Reşit, 581 numaralı Şemseddin, 624 numaralı Galip isimli öğrenciler kendilerine zarar veren arkadaşlarından şikayetçi olmuşlardır. Bkz, **BOA, MF. ALY.** 71-3, (1341 M 10), lef 9 ve 17.

¹⁰²⁸ ‘*En saf hislerle hürmet gösterdikleri hocalarına karşı “talebe-i irfan” böyle bir harekete kendiliğinden girişmezdi. Bu “talebe-i irfan” içinde yer alan mesela bir Memduh, bir Recai, bir Asaf, bir Hilmi, bir Şükrü vb. efendiler tam nezihtiler*’ diyen Ali Kemal bu öğrencilerin hocalarına karşı yaptıkları karşısında üzülüğünü belirtmektedir. Ali Kemal’in yazısı için bkz. Salih Tunç, **a.g.m.**, s. 337.

¹⁰²⁹ Kâzım İ. Gürkan, **a.g.e.**, s. 75-77.

¹⁰³⁰ İsmail Hakkı Bey de atılan taşlara şahit olmuştur: “*O zaman Maarif Nazırı bulunan Sait Bey’in Fen Fakültesindeki odasında oturuyorduk; konferans salonunun bahçesinden atılan büyük bir taşla camlar kırılıyordu.*” Bkz, İ. Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 242.

edilmemesini ve devam konusunda gerekli tedbirlerin alınması yolunda okul müdürü uyarılmıştır¹⁰³¹.

Öğrencilerin istemediği öğretim üyeleri Edebiyat Medresesinde olmasına rağmen tıp öğrencileri protesto olaylarında başı çekmekteydi. Hukuk Medresesinde bazı derslere girenler olmuş, Eczacı ve Dişçi Mekteplerinde ise kavga çıkmış Tıbbiyelilerden yardım istenmiştir. Cumartesi günü Kadırga'da yaşananları Kâzım İsmail Gürkan şu şekilde anlatmaktadır¹⁰³²:

“Kafilelerle Haydarpaşa'dan vapurlara atlayarak Kadırgaya yetiştik. Gördüğümüz manzara şu idi: Öğrenciler cinci meydanının iki tarafında elbiselerini, eşyalarını koyarak karşılıklı iki barikat yapmışlardı. Grevcilerle greve karşı olanlar birbirlerine taş sopa ... ile hücum ediyorlar, arada bir ortadaki boşluğa çıkıp yumruklaşıyorlardı. Ortalıkta müthiş bir dayak yeyip öldü diye bırakılanlar var. Dişçi mektebinin poliklinik binası önünde muallim Dr. Server Kamil Bey de bir köşeye bir masa yerleştirmiş, gelen yaralıları pansuman yapıyor. Tedavi ediyordu. Kavgaya derhal müdahale edildi. Önde giden asker sivil tıbbiyelilerden güçlüler grevciler tarafına iltihak edince denge birden değişti. Birkaç kişi ağır dayak yedi. Gerek dayak yiyenler, gerekse ayaktan kaçanlar çokluk, azınlık ve İtilâfçı çocukları idi. Hepsi kaçtı, galebe sağlandı.”

Yaralanan öğrencilerin bir kısmı şikâyetçi olmuştur. Yaşananlar üzerine Maarif Nezareti tahkikat yapılmasını ve suçluların cezalandırılmasını istemiştir¹⁰³³. Her fırsatta “*bizi kimse yönlendirmiyor, protestomuzun amacı milli bir galeyandır*” diyen öğrencilerin bazı siyasi grupların etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır. O günleri değerlendiren bir araştırmacı Darülfünun olaylarında partilerin rolünü şu şekilde açıklamıştır¹⁰³⁴:

¹⁰³¹ Bkz, **BOA, MF. ALY.** 71-3, (1341 M 10).

¹⁰³² Kâzım İ. Gürkan, **a.g.e.**, s.73.

¹⁰³³ **BOA, MF. ALY.** 71-3, (1341 M 10), lef 9 ve 17.

¹⁰³⁴ T. Mümtaz Göztepe, **a.g.e.**, s. 409-410.

“Doğrudan doğruya Darülfünuna ait bu hadiseyi fırkacılar o derece istismara kalkmışlardı ki, neredeyse mücadele saflarının içindeki bütün talebeler silinecek ve yerlerini mektepte, medrese ile hiçbir alakası olmayan elleri sopalı, belleri kamalı bir takım politikacılar alacaklardı. Darülfünun gençliği hesaplı, kitaplı, ölçülü, biçili ve alabildiğine metotlu hareket ediyordu. Kıyamcı talebe teşkilatı davasını sarih delillerle ortaya atmış ve derslerine devam etmek istemedikleri müderrisler hakkındaki mucip sebepleri de birer birer göstermişti. Darülfünunun içinde bu kaynaşma devam ederken, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının bütün mensupları Beyazıt kahvelerine dağılarak atılmaları istenilen müderrislerin müdafaasını üzerlerine almışlardı. Grevci talebe zümresi, hummalı bir faaliyetle tarafsız görünen ve bu müderrislerin derslerine girmekte mahsur görmeyen talebe kütleleri üzerinde devamlı bir tesir ihdasına çalışıyor ve hareket büyük bir süratle bütün gençliği kucağına alıyordu.”

Ali Kemal’i koruyan bazı fedailerden Kâzım İ. Gürkan da bahsetmektedir¹⁰³⁵. Bu arada T.B.M.M. Hükümetine bağlı Maarif Vekâleti de konuyla yakından ilgilenmiş ve 17 Nisan 1922 tarihinde Darülfünun Talebe Cemiyeti, Darülfünun Emaneti ve Matbuat Cemiyeti’ne bir telgraf çekerek gelişmeler hakkında görüşlerini iletmiştir. Telgraf metninde talebelerin gösterdikleri “ulvi heyecan” karşısında Edebiyat Medresesi meclisinin alacağı karara saygı duyulacağı ifade edilmiş ancak “milli ruh ve amale hürmetkâr ve mütevatıf bir karar” alınması gerektiği beklentisi de belirtilmiştir¹⁰³⁶.

T.B.M.M.’deki eski Darülfünun mezunlarından oluşan bir grup milletvekili¹⁰³⁷ de, “*İstanbul Darülfünunu talebesi arkadaşlarına*” tebrik telgrafı göndermiştir. *İleri* gazetesinde yayınlanan telgrafın metninin sonunda şöyle denmiştir¹⁰³⁸:

“Vatanın en kıymetli evlatları tedris için tahsis edilen rahleleri su-i istimal etmiş olanlara karşı gösterdiğinin şehamet ve metaneti iftiharlarla öğrendik. Vatan ve

¹⁰³⁵ Kâzım İ. Gürkan, **a.g.e.**, s.54.

¹⁰³⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, nr. 485, 18 Nisan 1338-1922; A. Siler, **a.g.t.**, s. 189-190.

¹⁰³⁷ Telgrafda imzası olan milletvekilleri şunlardır: Dr. Fikret, Mahmut Esat, Dr. Tevfik Rüştü ve Usta Numan Beyler. Bkz, T. Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 76-77.

¹⁰³⁸ **İleri**, nr. 1529, 19 Nisan 1338-1922.

millet sizden memnun ve sizinle mübahi olursa yeri vardır. Hürmetlerinizin kabulünü rica ederiz.”

Öğrenciler 20 Mayıs 1922 günü yaptıkları direnişle derslerin başlamasına engel olmuşlardır. Darülfünunun açılmasını engellemişlerdir. Mart ayının son gününde başlayan grev Nisan, Mayıs ayları geçmiş ve Haziran ayının ortasına gelmesine rağmen halen devam etmekteydi. Öğrencilerin grevi diğer okulları da kapsayacak şekilde genişlemesine rağmen Darülfünun Divanı ile Edebiyat Medresesi Meclisi arasındaki anlaşmazlık giderilememişti. Öğrencilerin daha fazla derslerden ayrı kalmasını istemeyen¹⁰³⁹, Maarif Nezareti olaya direk müdahale etme ihtiyacı duymuştur. Öncelikle Darülfünun Divanının “re’sen” karar almasını “münasip” görerek istenmeyen hocalar hakkında karar alma yetkisini Darülfünun Divanına bırakmıştır¹⁰⁴⁰. Maarif Nezareti problemin kesin çözümü için ek nizamname layihası hazırlayarak Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi’nin 12. maddesinde değişiklik yapılmasını sağlamıştır¹⁰⁴¹. Bu gelişmeler üzerine Edebiyat Medresesi Meclisi devre bırakılmış ve Darülfünun Divanı 26 Haziran 1922 tarihli toplantısında öğrencilerin istediği şekilde beş öğretim üyesinin Darülfünundan ilişkilerini kesmiştir¹⁰⁴². Divandaki Edebiyat Medresesi temsilcileri bu kararlara katılmamışlar ve kararlar oy çokluğu ile alınmıştır. Aynı toplantıda öğretim üyelerine karşı bütün fakültelerde uygunsuz davranan öğrencilerin ferdi olarak cezalandırılması kabul edilmiştir¹⁰⁴³. Darülfünun Divanında diğer medrese temsilcilerinin adı geçen müderrisler hakkında ihraç kararı almasında bu müderrislerden ikisinin (Rıza Tefvik ve Ali Kemal) daha önceki tarihlerde Maarif Nazırlığı yapmaları

¹⁰³⁹ Maarif Nezareti 3 Haziran 1922 tarihli tezkeresinde “*lüzumunda fazla imtîdât eylemiş olan meselenin artık halli muktezi olmasına nazaran*” bu konuda gerekli kararın bir önce alınmasını taraflara bildirmiştir. Nezaret meselenin uzamasından rahatsız olmuştur. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. (Belirtilmemiş), 5 Haziran 1922.

¹⁰⁴⁰ Tedrisat-ı Âliye Dairesi’nin 20 Haziran 1922 tarihli yazısı için bkz, **BOA, MF. ALY.** 171-3, (1341 M 10), lef 23.

¹⁰⁴¹ Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi’nin müderrislerin seçimi düzenleyen 12 maddedeki- Darülfünun Divanı’nın yetkili kılınması- değişikliği içeren nizamname layihası ve Maarif Nezaretinin gerekçe yazısı için bkz, **BOA, MV.** 256-94, (1340 Z 27); **MV.** 256-110, (1340 Z 26).

¹⁰⁴² **BOA, MF. ALY.** 171-3, (1341 M 10), lef 29-30-31-35-36; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 58, 19 Temmuz 1338-1922.

¹⁰⁴³ Aynı vesika, lef 26.

ve nezaret dönemlerinde Darülfünun ile ilgili önemli kararlar almaları etkili olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki satırlarda Darülfünunun 20 Mayıs 1922 tarihinde açılma girişiminde 16 Mayıs tarihli Harbiye Nezaretinin yazısının etkisi olduğunu belirtmiştik. Aynı şekilde Darülfünun meselesinin çözümünde yine Harbiye Nezareti'nin tezkiresinin etkisi bulunduğu söylenebilir. Harbiye Nezareti Maarif Nezaretine gönderdiği yazısında ülkenin içinde bulunduğu mali krize atıf yapmakta ve ordunun “*şiddetle ihtiyaç duyduğu etibbâyı askeriye*” derslerine mutlaka devam ettirilmesinin temini ve müfredatta yer alan öğretim üyelerinin derslerinin başında bulunmalarının sağlanmasını istemiştir. Eğer Darülfünun açılmayacaksa mezuniyetleri yaklaşan askeri öğrenciler hakkında ne gibi bir muamele yapılması düşünüldüğü sorulmaktadır¹⁰⁴⁴. Aslında Darülfünundan mezun olan tabip subaylarının çoğu Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılmaktadır. Bu o dönemde herkesçe bilinen bir gerçektir. Öğrenciler hem Milli Mücadele'yi desteklediklerini söylemişler ancak farkında olmadan da Kurtuluş Savaşını yürüten ordunun en önemli ihtiyacı olan sağlık personelinin eğitimlerinin aksamasına sebep olmuşlardır.

8. Azledilen Öğretim Üyelerinin Yerine Yenilerinin Tayin Edilmesi

Haklarında şikâyet olan öğretim üyelerinin tamamı Osmanlı bürokrasisinde üst düzey görevlerde buldukları için ve aynı zamanda ilk kez böyle bir görevden alma hadisesi gerçekleştiği için Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi'nin 12. maddesine uygun olarak konu Bab-ı Âli'ye arz edilip irade-i seniyyeleri alınmıştır. Maarif Nezareti'nin teklifi ile konu Meclis-i Vükela'da görüşülüp yeni atamalar ile birlikte karara bağlanmıştır¹⁰⁴⁵. Müderris Ali Kemal ve Cenap Şehabeddin hakkında alınan divan kararı doğrultusunda azilleri; Hüseyin Daniş ve Rıza Tefvik Beylerin ise istifaları kabul edilmiştir¹⁰⁴⁶. İngilizce muallimi Barsamyân hakkında Edebiyat Medresesinin

¹⁰⁴⁴ Aynı vesika, lef 22.

¹⁰⁴⁵ BOA, MV. 224-86, (1341 M 10).

¹⁰⁴⁶ Aynı vesika, lef 35 ve lef 36.

incelemesi devam ettiği için yeni bir karar alınmamıştır. Ancak bu incelemenin sonucu beklenmeden Barsamyan Efendi, 18 Temmuz 1922 tarihli *Mezuniyet-i Mecburi Kararnamesi* ile Edebiyat Medresesinden uzaklaştırılmıştır¹⁰⁴⁷.

Edebiyat Medresesi, kadrosundan ayrılan öğretim üyelerinin yerine yenilerini belirlemek için 19 Temmuz 1922 tarihli meclis toplantısında bazı kararlar almıştır¹⁰⁴⁸. İlk planda vekil müderrisler atanmış daha sonraki günlerde yeni adaylar çıkartılmıştır. Öncelikle Ali Kemal'in Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Münasebatı Tarihi kürsüsü kaldırılmış ancak bu karar divan tarafından "tasvip" edilemediği için Ali Reşat Bey tarafından idare edilmesi kabul edilmiştir¹⁰⁴⁹. Ancak Ali Reşat Beyin memuriyeti dolayısıyla iki dersten fazla ders üstlenmesi kanunen mümkün olmadığı için¹⁰⁵⁰ onun yerine eski muallimlerden Ali Muzaffer Bey, 19 Eylül 1922 tarihinde aday gösterilerek adı geçen dersin muallimliğine tayin edilmiştir¹⁰⁵¹. Cenap Şehabeddin'e ait olan Türk Edebiyat-ı Tarihi dersine Yahya Kemal naklen, Hüseyin Daniş'in İran Edebiyat-ı Tarihi dersine ise Veled Çelebi aday gösterme usulü ile atanmıştır¹⁰⁵².

Rıza Tevfik Bey'in vermekte olduğu Mabadü't-tabia ve İstatistik dersleri şu şekilde düzenlenmiştir. Mabadü't-tabia dersine Ahmet Naim Bey ve İstatistik dersine de İsmail Hakkı Bey naklen tayin edilmişlerdir. Ahmet Naim Beyden boşalan Mantık dersine Almanca muallimi Cemil Bey atanmıştır¹⁰⁵³. Ancak Cemil Bey kadro dışı kalınca Mantık dersi için eski muallimlerden Nimet Bey atanmıştır¹⁰⁵⁴.

Öğrenci olaylarında dört müderristen ikisi istifa etmiş, diğer ikisi ise azledilmiştir. İngilizce muallimi hakkındaki inceleme sonucu beklenmeden mecburi izin kararnamesi ile kadro dışı bırakılmıştır. Bu arada aynı kararname gereğince Almanca muallimi Cemil Bey de kadro dışı kalmıştır. Böylelikle Edebiyat Medresesi kadrosu

---

¹⁰⁴⁷ *Mezuniyet-i Mecburi Kararnamesi* için bkz, **BOA, MF. ALY.** 169-45, (1340 Z 5).

¹⁰⁴⁸ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 58, 19 Temmuz 1338-1922.

¹⁰⁴⁹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. Belirtilmemiş, 22 Temmuz 1338-1922.

¹⁰⁵⁰ **BOA, MF. ALY.** 171-20, (1341 M 15).

¹⁰⁵¹ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 61, 19 Eylül 1338; **BOA, MF. ALY.** 172-40, (1340 S 20), lef 2.

¹⁰⁵² **BOA, MF. ALY.** 171-54, (1341 M 28), lef 3.

¹⁰⁵³ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 58, 19 Temmuz 1338-1922.

¹⁰⁵⁴ **BOA, MF. ALY.** 172-40, (1340 S 20), lef 2; **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 61, 19 Eylül 1338-1922.

1922 yaz döneminde 22 kişiye kadar düşmüştür¹⁰⁵⁵. Yeniden kadroya alınan Ali Muzaffer ve Nimet Beylerin katılımı ile öğretim üyesi sayısı yeni ders yılı (1922-1923) başında 24 kişi olmuştur. Mütareke döneminde çeşitli sebeplerden dolayı öğretim üyelerinin yarısından fazlası ayrılmak zorunda kalmıştır.

9. Eğitimin Tekrar Başlaması

Öğrenci olayları 1922 yılı ikinci dönemin sonunda başlayıp yaz tatili dönemine denk gelmesi derslerin tümünden aksamasını önlemiştir. Şöyle ki dersleri boykot kararı Mart ayının son günleri başlamıştır, önce beş müderrisin derslerine girmeyen öğrenciler daha sonra medresenin bütün derslerini boykot etmişlerdir. 12 Nisanda Darülfünununun tatil edilmesi eğitimin tamamen durmasına sebep olmuştur. Nisan, Mayıs ayları karışıklık içinde geçmiştir. İstenmeyen öğretim üyelerinin 26 Haziran 1922 tarihli divan kararları azledilmesi sonucunda mesele çözüme kavuşmuştur. Yeni kadroların belirlenmesi süreci Eylül ayına kadar devam etmiştir. Mayıs ayında yapılması gereken mezuniyet imtihanlarının¹⁰⁵⁶ 9 Eylül 1922 tarihinden itibaren yapılmasına karar verilmiştir. Ders telafisine gerek görülmeden yeni eğitim öğretim yılının da Ekimin ilk haftasında başlaması kararlaştırılmıştır¹⁰⁵⁷.

---

¹⁰⁵⁵ Öğretim üyesi sayısı 22 kişiye kadar düşünce mecliste “ekseriyet” ile karar alma yeter sayısı 12 oy olarak tespit edilmiştir. **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 60, 28 Ağustos 1338-1922.

¹⁰⁵⁶ Edebiyat Fakültesi İmtihanları ve Şehadetnameleri hakkında Meclis-i Müderrisîn kararları için bkz, **BOA, MF. ALY.** 128-96, (1337 Ca 15), lef 1.

¹⁰⁵⁷ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 60, 28 Ağustos 1338-1922.

D. MİLLİ MÜCADELE VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYELERİ

1. Pierre Loti'ye Fahri Edebiyat Müderrisi Unvanının Verilmesi

Hocalarını örnek alan öğrencilerin Milli Mücadeleye olan destekleri yukarıdaki satırlarda anlatmıştık. Öğrencilerin memleket meseleleri karşısında bu kadar hassas olmalarında şüphesiz hocalarının rolü büyüktür. Edebiyat Fakültesi müderris ve muallimlerinin büyük bir çoğunluğu da Anadolu'da devam etmekte olan Kurtuluş Savaşı'nı desteklemişlerdir¹⁰⁵⁸. Mütareke'nin ilk yıllarında İstanbul'daki işgal Kuvvetlerine karşı tepkilerini dile getiren fakülte mensupları Anadolu'da meydana gelen gelişmeleri de yakından takip etmişlerdir. Bu anlamda dünya kamuoyunda Türklük davasını savunan önemli kişi ve kurumlara da teşekkür edilmiştir. Türk Milletinin haklarını savunan yazıları¹⁰⁵⁹ ile “Türk dostu” unvanına sahip olan Fransız yazar Pierre Loti'ye “*Fahri Edebiyat Müderrisi*” unvanının verilmesi ve resminin Meclis-i Müderrisîn salonuna asılması hakkında verilen teklif ittifak ile kabul edilmiş ve kendisine meclis namına bir telgraf yazılması kararlaştırılmıştır¹⁰⁶⁰. Meclisin aldığı bu karar *Büyük Mecmua* dergisi tarafından memnuniyetle karşılanmış ve “*mu'sib (isabetli) bir karar*” başlığı ile okuyucularına duyurulmuştur¹⁰⁶¹. O günlerde içersinde Edebiyat Fakültesi müderrislerinin de yer aldığı bir grup aydın Pierre Loti Cemiyeti adıyla bir dernek kurmuşlar ve Fransız yazar için çeşitli etkinlikler düzenlemişlerdir¹⁰⁶². Pierre Loti Cemiyetinin kurucuları arasında yer alan Darülfünun Emimi Besim Ömer Paşanın da desteği ile 21 Ocak 1920 tarihinde Zeynep Hanım Konağında cemiyet bir toplantı

¹⁰⁵⁸ Kurtuluş Savaşı hakkında bkz, Osman Özsoy, **Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası**, İstanbul 1999.

¹⁰⁵⁹ Pierre Loti'nin Türkler üzerine yazıları için bkz, Pierre Loti, **Türkler Üzerine Makaleler**, (Çev. B. Önuçak- Yay. Haz. S. Özel), İstanbul 1995.

¹⁰⁶⁰ 31 Mart 1919 tarihli meclis toplantısında bu teklifi Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey yapmıştır. Gerekeç olarak da Fransız yazarın “*Bütün Türk Milleti'nin hürmet ve muhabbetini*” kazandığını ifade etmiştir. Bu teklif oybirliği ile kabul edilmiştir. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 17, 31 Mart 1335-1919.

¹⁰⁶¹ “Mu'sib Bir Karar”, **Büyük Mecmua**, nr. 6, 24 Nisan 1335-1919.

¹⁰⁶² Alim Kahraman, **Yahya Kemal Beyatlı**, İstanbul 2008, s. 182-184.

yaparak düzenlenecek etkinlikleri konuşmuştur. Edebiyat Medresesi müderrislerinden Yahya Kemal Bey, yazarın hayatından ve eserlerinden bahseden bir konuşma yapmıştır. Aynı toplantıda Perşembe günü (23 Ocak 1920) Darülfünun Konferans salonunda Fransız yazar adına bir konferans verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁶³.

2. T.B.M.M.'ne Teşekkür Teklifi

Yahya Kemal¹⁰⁶⁴ ve Necmeddin Sadık gibi öğretim üyeleri Anadolu'daki hareketi başından itibaren basında çıkan yazıları ile destek vermişlerdir¹⁰⁶⁵. İsmail Hakkı ve M. Emin gibi bazı öğretim üyeleri de bizzat Anadolu'ya geçerek Maarif Vekâleti'nin verdiği görevleri yerine getirmişlerdir¹⁰⁶⁶. Anadolu'da kazanılan her başarı fakülte mensuplarını sevindirmiştir. T.B.M.M.'nin Fransa Devleti ile imzaladığı Ankara

¹⁰⁶³ Abdülhak Hamit'in başkanlık ettiği toplantıya veliaht Abdülmecit Efendi, Süleyman Nazif ve İstanbul'un meşhur şair ve yazarları katılmıştır. Pierre Loti Cemiyeti Fransız yazara fahri hemşerilik ünvanı verilmesini kararlaştırmıştır. Darülfünun Emanetinde gerçekleşen toplantının görgü şahitlerinden kâtip İsmail Hakkı Efendi'nin izlenimleri için bkz. İsmail Hakkı Sunata, **İstanbul'da İşgal Yılları**, s. 68-69.

¹⁰⁶⁴ Yahya Kemal'in Milli Mücadele ile ilgili yazıları İleri, Sabah, Tevhid-i Efkâr gibi gazetelerde ve dergilerde yayımlanmıştır. Yazarın sayısı yüze yaklaşan makaleleri daha sonra kronolojik sıra ile "Eğil Dağlar" ismiyle kitaplaştırılmıştır. Tamamı İstiklal Harbi'ni konu alan yazılar için bkz, Yahya Kemal, **Eğil Dağlar**, XI. Baskı, İstanbul 2008.

¹⁰⁶⁵ Müderrislerden Yahya Kemal sadece yazıları ile değil aynı zamanda fakültedeki derslerinde İstiklal Harbini desteklemiştir. Derslerini anlatırken geçmiş ile yaşadığı zamanı birleştirmiştir. Fakülte öğrenci kitliği yaşanırken O'nun derslerinde oturacak yer bulunamamıştır. Ünlü şairin derslerini sadece kendi öğrencileri değil hem diğer fakülte öğrencileri hem de dışardan insanlar takip etmiştir. Y. Kemal, süre yetmediği için derslerin devamını çoğunlukla müderris odasında veya Darülfünun civarındaki kıraathanelerde devam etmiştir. Hüseyin Avni Şanda isimli öğrencisi şairin derslerindeki "tarih şuuru" şu şekilde ifade etmektedir: "... zira Yahya Kemal, Bâki'den bahsederken Viyana Seferini anlatıyor, Rumelihisarı'nda yaptığı bir gezintiyi söylerken İstanbul'un nasıl zapolunduğunu izah ediyordu" [bkz, H. Avni Şanda, "Türk Kızları İlk Defa Yahya Kemal'in Dersinde Erkeklerle Yan Yana Oturdu", **Yahya Kemal İçin Yazılanlar II**, (Haz. Kazım Yetiş), İstanbul 2000, s. 236], Aynı şekilde Y.Kemal'in o günlerde öğrencisi olan Ahmet Hamdi Tanpınar da onu anlattığı eserinde hocası ile "ilk karşılaşma"sını - ilk dersini- ve Milli Mücadele, hürriyet ve istiklal aşkını belirtmiştir. [bkz, A. Hamdi Tanpınar, **Yahya Kemal**, IV. Baskı, İstanbul 2001, s.17-20.] Y.Kemal'in Milli Mücadele yıllarındaki faaliyetleri için şu çalışmaya bakılabilir, Alim Kahraman, **Yahya Kemal ve Milli Mücadele Basını**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s. 4-35; Mehmet Önder, "Atatürk ve Yahya Kemal Dostluğu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 4, Sayı: 12, Ankara 1988, s. 638.

¹⁰⁶⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu hatıralarında Maarif Vekili Hamdullah Suphi Beyin kendisi ve M. Emin Beyi Anadolu'ya halkı aydınlatmak için konferans vermek üzere çağırıldığını bahsetmektedir. Bkz, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **a.g.e.**, s. 244-258; Ankara'da Darülmüallimîn binasında verilen Âli konferanslar için bkz, **Hakimiyet-i Milliye**, nr. 215, 1 Temmuz 1337-1921.

Antlaşması sonrasında Türk Lisanı Tarihi müderrisi Necip Asım Bey'in teklifi ile Ankara'ya “*Kilikya gibi bir memleketi kazandırdığı için teşekkür edilmesi*” teklif edilmiş ve bu konuda Darülfünun Divanının bir teşebbüste bulunması için müracaat edilmesi karara bağlanmıştır¹⁰⁶⁷.

3. Mustafa Kemal Paşa'ya Fahri Müderrislik Unvanı'nın Verilmesi

Edebiyat Medresesinin bütün mensupları -öğrencisi, muallimleri, müderrisleri ve idarecileri ile- Milli Mücadele devam ederken işgal altındaki şehirde ve ders verdikleri dershanelerin bile İngiliz askerleri tarafından gözetim altında tutulduğu bir ortamda Türk İstiklal davasının savunulması konusunda üzerlerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmişlerdi. Edebiyat Fakültesi mensuplarının öncülüğünde başlayan protesto faaliyetleri diğer fakültelerin katılımı ve desteği ile büyüyerek hedefine ulaşmıştır. İtilâf Kuvvetleri üzerinde etkili olan bu faaliyetler aynı zamanda Kurtuluş Savaşını yürüten kadrolar için çok anlam ifade eden faaliyetler olarak tarihe geçmiştir. Kurtuluş Savaşının kazanıldığı günlerde Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîni Milli Mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa'ya “Fahri Müderrislik Payesi” vererek bütün faaliyetlerini taçlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin son günlerini yaşadığı bir zaman diliminde ve İtilâf Kuvvetlerinin halen İstanbul'da bulunduğu bir ortamda alınan bu meclis kararı¹⁰⁶⁸, Edebiyat Medresesi mensuplarının Mütareke dönemi boyunca yürüttükleri destek faaliyetlerinin en sonucusu ve aynı zamanda en anlamlısı olmuştur¹⁰⁶⁹.

---

¹⁰⁶⁷ 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşmasına göre iki ay içinde Fransızların Güney bölgelerinde işgal ettikleri yerleri boşaltmaları gerekmektedir. 1921 yılının son günlerinde bu süre dolmuş ve Fransızlar Adana, Mersin, Antep gibi güney sınırlarımızı oluşturan bölgeleri boşaltmıştır. İşte Adana bölgesini içine alan Kilikya'nın kazanılması üzerine Meclis-i Müderrisînde ilk kez Ankara'ya telgraf çekilmesi gündeme gelmiştir. Böylelikle Anadolu ile sıcak temas sağlanmıştır. Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 54, 20 Kanun-1 evvel 1337-1921.

¹⁰⁶⁸ Ali Arslan, “Mustafa Kemal Atatürk'e İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 5, Yıl: 3, İstanbul 2004, s.13.

¹⁰⁶⁹ Kurtuluş Savaşı döneminde Fakültenin faaliyetleri hakkında bir değerlendirme için bkz, Abdurrahman Siler, “Darülfünun'un Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XI, Sayı:31, Mart 1995.

Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanmasından hemen sonra Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîni 19 Eylül 1922 tarihli toplantısında müderris Yahya Kemal Bey'in teklifi¹⁰⁷⁰ ile Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Edebiyat Medresesi Fahrî müderrisliğine seçilmesini kararlaştırmıştır. Bu karar oybirliği ile alınmış ve medrese reis vekili Necip Asım tarafından telgrafla Mustafa Kemal'e bildirilmiştir. Telgraf metni meclis kayıtlarında yer almaktadır¹⁰⁷¹:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Orduları Başkumandanı Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

“İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîni 19 Eylülde akd ettiği celsede zat-ı münci-i kumandanîlerini fahrî müderrisliğe müttefikan intihab eylemekte kesb-i fahreyley.”

İstanbul Darülfünun'u Edebiyat Medresesi Riyaseti, Necip Asım

Öğretim üyelerinin aldığı bu önemli karar ile Mustafa Kemal Paşayı kurtarıcı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa Edebiyat Medresesinin bu kararından memnun kalarak cevabi bir telgrafla teşekkürlerinin bildirmiştir¹⁰⁷². M. Kemal'in gönderdiği telgraf yeni ders yılının başlamasından sonraki 13 Kasım 1922 tarihli meclisin ikinci toplantısında okunmuştur. “Türk harsının mihrakı” ifadesi söze başlayan Mustafa Kemal Paşa, fahrî müderrisliğe kabul edilmesinden duyduğu memnuniyeti ve teşekkürü dile getirmiştir. Kendisinin askeri ve siyasi alanda kazandığı istiklal mücadelesinin ilmi kısmını da Edebiyat Fakültesinin tamamlayacağını bildirerek, modern Türkiye'nin kuruluşunda fakültenin yükleneceği misyonu da ifade etmiştir. M.

¹⁰⁷⁰ Edebiyat Medresesi Meclisinin bu anlamlı kararı ertesi gün (20 Eylül 1922) gazetelerde verilmiştir. Basında yer alan haberlerde teklifin öğrenciler tarafından yapıldığı ve bu şekilde gündeme geldiği belirtilmektedir. [Bkz. **İleri**, 20 Eylül 1922; **İkdam**, 20 Eylül 1922]; ancak meclis kayıtlarında teklifin Yahya Kemal tarafından yapıldığı ve öğrencilerin ismi anılmadığı görülmektedir. [Bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 61, 19 Eylül 1338-1922] Ali Arslan, öğrencilerin talebini Yahya Kemal dile getirmiş olabileceğini belirtmektedir. Bkz. A. Arslan, **a.g.m.**, s. 15, (10 numaralı dipnot).

¹⁰⁷¹ Bu kararın alındığı günkü toplantıda yer alan öğretim üyeleri ve telgraf metninin orijinali için bkz, **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 61, 19 Eylül 1338-1922.

¹⁰⁷² Sadi Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, İstanbul 1972, s. 93-94.

Kemal Paşa son olarak gelecekte önemli görevler ifa edecek olan fakültenin ilmi heyeti arasında bulunmaktan dolayı duyduğu iftiharî sözlerine eklemiştir. 26 Ekim 1922 tarihinde Bursa'dan çekildiği anlaşılan telgrafın orijinali şu şekildedir¹⁰⁷³:

Darülfünun Edebiyat Fakültesi Riyaset-i Âlisine,

“Türk harsının mihrakı olan fakülteniz fahrî müderrisliğine intihabımdan dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki milli istiklâlimizi ilim sahanızda fakülteniz ikmal edecektir. Bu şerefli tekâmülün husulünü deruhte eden heyetiniz arasında bulunmak bence bâis-i iftihadır.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal.

Başkumandanın cevabı aynı günkü tarihte toplanan Meclis-i Müderrisinde okunduktan sonra bir fahrî müderrislik diploması hazırlanması ve kendisine takdim edilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁷⁴. Altı ay gibi bir sürede devrin en meşhur hattatlarına hazırlatılan diploma iki sayfadan oluşmaktadır. Sağ taraftaki birinci sayfada “İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Fahrî Müderrislik Şahadetnamesi” yazılmıştır. Sol taraftaki sayfada ise fahrî müderrislik unvanının Mustafa Kemal Paşa'ya niçin verildiğinin gerekçesi yer almaktadır. Türk ebru ve hat sanatının en güzel örnekleri ile süslenen bu tarihi belgenin metni şu şekildedir¹⁰⁷⁵:

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîni on dokuz Eylül üç yüz otuz sekiz tarihinde akdettiği içtimada Milli Mücadelenin Büyük Kahramanı ve Yeni Türk devletinin müessisi olan Başkumandan ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Türk Milletinin ve Türk harsının istiklâlini müeyyed ve İslam kavimlerinin halâsına müteveccih olan tarihî mesaisini takdir

¹⁰⁷³ Telgrafın Bursa'dan 26 Ekim 1922 tarihinde çekildiğine dair bilgi Renin (Tanin) gazetesinin aynı günkü nüshasında yer almaktadır. Bkz. **Renin (Tanin)**, 27 Teşrin-i evvel 1338-1922, (A. Arslan, **a.g.m.**, s. 17'den naklen alınmıştır.)

¹⁰⁷⁴ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N. 63, 26 Teşrin-i evvel 1338-1922.

¹⁰⁷⁵ İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Fahrî Müderrislik Şahadetnamesi'ni kaleme alan hattatlar ve diplomada yer alan süslemelerin özellikleri için bkz, Fuat Ezgü, “Atatürk'ün Fahri Müderrislik Diploması”, **Tarih Hazinesi**, Sayı: 5, yıl: 1, İstanbul 1951, s. 220-229.

ve tebciil ettiğinin bir delili olmak üzere Edebiyat Medresesi Fahrî Müderrisliği unvanının tevcihine mütefikan karar verilmiştir. Şaban 1341- Nisan 1339-1923.

Fahrî Müderrislik Şahadetnamesi¹⁰⁷⁶ hazırlandıktan sonra diplomanın kimler tarafından verileceği 7 Haziran 1923 tarihli meclis toplantısında görüşülmüştür. Necib Asım, İzmirli İsmail Hakkı ve Şemseddin Beylerden oluşan bir heyetin Ankara’da bizzat diplomayı takdim etmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁷⁷. Heyette yer alan İzmirli İsmail Hakkı ve Şemseddin Beyler, o tarihte zaten görevleri gereği Ankara bulunmaktadır¹⁰⁷⁸. İstanbul’dan sadece Necib Asım Bey’in Ankara’ya gitmesi gerekmektedir. Necib Asım Bey’in 22 Haziran Cuma günü Haydarpaşa tren istasyonundan yola çıkacağı, Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı tarafından bir gün önce [21 Haziran 1923] bildirilmiştir¹⁰⁷⁹. 23 Haziran Cumartesi günü Ankara’ya ulaşan Necib Asım, öğleden sonra diğer iki müderris ile buluştuktan sonra, saat dört buçukta tren istasyonundaki Riyaset Dairesinde Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. Burada icra edilen küçük bir törende müderrislik diploması Mustafa Kemal Paşa’ya takdim edilmiştir¹⁰⁸⁰. Takdim yapılırken Necib Asım, Edebiyat Medresesi adına bir konuşma yapmıştır¹⁰⁸¹. Konuşmasında M. Kemal Paşa’ya Türk Milletinin kurtuluşu için verdiği mücadeleden dolayı teşekkür etmiş ve rütbelerin en yücesi olan “müderrislik” payesinin kendisine Kurtuluş Savaşı’nda yaptığı fedakârlıklardan dolayı verildiğini ifade etmiştir. M. Kemal

---

¹⁰⁷⁶ Diplomanın resimleri bu kısımda kullandığımız kaynaklarda yer aldığı gibi “Atatürk ve İstanbul Üniversitesi” isimli broşür kitapta da yayımlanmıştır. Bkz, **Atatürk ve İstanbul Üniversitesi** (540. Yılında İstanbul Üniversitesi), İstanbul 1993.

¹⁰⁷⁷ **İDF. EF. MMZD-II**, Z.N.72, 7 Haziran 1339-1923.

¹⁰⁷⁸ Takdim heyetinde yer alan Şemseddin ve İzmirli İsmail Hakkı Beylerin görevleri ve heyetin Ankarada buluşmaları hakkında detaylı bilgi için bkz, Hasan Akbayrak, “İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi’nin Mustafa Kemal’e Fahri Profesörlük Ünvanı Vermesi”, **Bilgi ve Bellek [Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi]**, Sayı: 2, Yıl: 1, Yaz 2004, İstanbul 2004, s. 122-127.

¹⁰⁷⁹ Hariciye Vekâleti İstanbul murahhaslığı tarafından 21 Haziran 1922 tarihinde T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal Paşa’ya çekilen telgraf metni için bkz, **BOA, HR. İM. (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı)**, Dosya numarası:76, Gömlek numarası: 78, (21.06.1923).

¹⁰⁸⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi diploma merasimini “*Gazi Paşa Hazretleri Edebiyat Müderrisi*” başlığı ile vererek N.Asım Bey’in konuşmasını, Şahadetname metnini ve Mustafa Kemal Paşa’nın bir resmini yayınlamıştır. “*Dün Necib Asım Bey Şahadetnamesini takdim eyledi*” alt başlığı ile devam eden haberin tamamı için bkz, **Hâkimiyet-i Milliye**, nr. 847, 24 Haziran 1339-1923, s.1.

¹⁰⁸¹ **İkdam**, nr. 9436, 24 Haziran 1339-1923; **Hâkimiyet-i Milliye**, nr. 847, 24 Haziran 1339-1923, s.1.

Paşa da, Ankara'ya kadar gelen heyete iltifat ederek memnuniyetini göstermiştir¹⁰⁸². Takdim heyetinde yer alan Necib Asım Bey, Ankara'da Mustafa Kemal tarafından kabul edilmelerini ve merasim esnasında yaşadığı heyecanı ve gördükleri ilgiyi; İstanbul'a döndükten sonra "*Ankara'da Gördüklerim*" başlığı altında İkdâm gazetesinin 27 Haziran 1923 tarihli nüshasında anlatmıştır¹⁰⁸³:

"(...) Daha buradan gitmezden evvel Başkumandan hazretlerinin huzurunda pek müteheyyic olacağımı hesaplamış idim. Bunun için şekli kabul olunan yanıma almış idim. İşte ihtiyatda isabet ettiğim sabit olur olmaz, eldeki nutuk suretini hemen muhterem refikim Şemseddin Bey'e verdim. Şemseddin Bey bunu okudu. Paşa hazretleri belîğ, veciz bir ifade ile heyetimizi taltif buyurdular, Darülfünun'un ihtiyar müderris ve genç müdâvimleri hakkında pek samimi ve ulvi, deruni hislerini ta kalbimizin a'mâkine infaz ettiler."

Darülfünun Edebiyat Medresesi Fahrî Müderrislik Şahadetnamesi'ni kabul eden M. Kemal Paşa Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîn Riyasetine bir telgrafla teşekkürlerini sunmuştur¹⁰⁸⁴. 28 Haziran 1923 tarihini taşıyan telgraf ertesi gün gazetelerde de yer almıştır, metni şu şekildedir¹⁰⁸⁵:

Türkiye Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîni Riyaset-i muhteremesine,

"İstiklal-i milletin istihsali emrindeki mücahede-i mukaddese-i milliye'nin tahakkuk eyleyen muvaffakiyat-ı meşkuresini pek tabîî bir memnuniyet ve ibtihac ile karşılayan heyeti muhteremelerinin acizlerine müderrislik payesini tevcih eylemiş olduklarını tebliğ buyuran telgraflarına telgrafla arz-ı şükran eylemiş idim. Ahiren, tevcih-i vakinin pek sanatkârane bir surette tanzim

¹⁰⁸² Şemseddin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", **Belleten**, C. III, Sayı: 11-12, Ankara 1939, s. 273-274.

¹⁰⁸³ Necib Asım, "Ankara'da Gördüklerim", **İkdâm**, nr. 9439, 27 Haziran 1339-1923.

¹⁰⁸⁴ Mehmet Deligönül, **Atatürk'ten Seçki**, Ankara 1982, s. 49.

¹⁰⁸⁵ **İkdâm**, nr. 9441, 29 Haziran 1339-1923.

olunmuş olan şahadetnamesini dahi bu maksatla gönderilen heyet-i mahsusa elinden memnuniyet-i mahsusa ile aldım. İstiklâl-i milli, irfanı milli ile tev'em olduğu cihetle işgal buyurmakta olduğunuz tedaris kürsülerinden memleketin siz hadimîn-i marifeti dahi hiç şüphesiz aynı azim ve cidalin kahramanlarısınız. Binaenaleyh hidematı mezbureniz daiman mütezayid ve feyizli muvaffakiyetlerle tevali ve teali eylemesini temenni eder ve bana tevcih buyurduğunuz fahri müderrisliği sahihan medarı mübahat bir mertebeyi aliye olarak telakki eylediğimi tekrar teşekkürlerimle beraber arz eylerim efendim.”

Gazi Mustafa Kemal.

Meclis kayıtlarında yer almayan bu telgraf ile Mustafa Kemal Paşa bir kez daha Edebiyat Medresesine teşekkür ederek milli bağımsızlık ile milli kültürün birbirinden ayrılmayan ikiz olduğunu vurgulamıştır¹⁰⁸⁶. Edebiyat Medresesi öğretim üyeleri aldıkları kararla adeta yükseköğretim kurumlarının nabzını tutmuş ve yeni Türk devletinin kurucusuna gerekli saygı ve ilgiyi göstermişlerdir¹⁰⁸⁷. Atatürk'ün inkılâpları gerçekleştirirken sosyal bilimlerin zengin birikiminden faydalandığını bilmekteyiz¹⁰⁸⁸. Edebiyat Fakültesi Atatürk'e fahri müderrislik unvanı vermekle hem kendi geleceğine hem de ülkenin kültür ve bilimsel yarınlara yatırım yapmıştır. Gerçekten de Atatürk hayatta olduğu süre içerisinde üniversite ve özellikle de dil-tarih-kültür konuları ile içli dışlı olmuştur. Edebiyat Medresesi öğretim üyelerinden Şemseddin [Günaltay] Bey, Atatürk'ün kültürel ve tarih konularına olan ilgisini ve fahri müderrislik diplomasının verilmiş anını hatıralarında anlatmaktadır¹⁰⁸⁹.

---

¹⁰⁸⁶ Ali Arslan, “Mustafa Kemal Atatürk'e İstanbul Darülfünun'u Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi”, s. 21.

¹⁰⁸⁷ Edebiyat Fakültesinin bu tavrı diğer fakültelere örnek olmuştur. Fen Fakültesi Batı 7 Kasım 1922 tarihinde Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa'ya “Harp Alimi” sıfatı ile fahri müderrislik unvanı vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz, Ali Arslan, “İsmet İnönü'ye Fen Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı:1, İstanbul 2002, s.1- 19.

¹⁰⁸⁸ Atatürk'ün bilime ve üniversiteye verdiği önem hakkında şu esere bakılabilir, Metin Özata, **Atatürk Bilim ve Üniversite**, Ankara 2007.

¹⁰⁸⁹ Şemseddin Günaltay, **a.g.m.**, s. 273-274.

SONUÇ

Tanzimat devrinden itibaren başlayan eğitim alanındaki reformlar ve Avrupâî tarzda bir üniversitenin kurulması çalışmaları 19. yüzyılın son çeyreğinde hız kazanmıştır. Darülfünun kurulması için gerçekleştirilen üç teşebbüsün başarısız olmasının en büyük sebeplerinden birisi yeterli sayıda ortaöğretim görmüş öğrencilerin bulunmamasıdır. Mehmet Ö. Alkan, Tanzimat devrini rüştiyelerin, II. Abdülhamid devrini idadîlerin ve İkinci Meşrutiyet devrini ise sultanîlerin dönemi olarak vasıflandırmaktadır. Gerçekten de tüm araştırmacıların ittifakı ile II. Abdülhamid döneminde okullaşma oranı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Darülfünun 1900 yılında dördüncü kez açıldığında artık yeterli sayıda ortaöğretim görmüş öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerin Avrupa'ya gitmesinin önlenmek istenmesi de ayrıca düşünülmelidir. Darülfünun 20. yüzyılın başında tekrar açılmasından itibaren günümüze kadar şekil değiştirerek varlığını korumuştur. II. Abdülhamid devrinde fakülteler şube ismiyle anılmış ve bölüm ayrımı olmaksızın tek tip diploma vermiştir. Şubelerin kontenjanları da 25-30 arası bir sayı ile sınırlandırılmıştır. Darülfünun II. Meşrutiyet döneminde büyük değişiklikler geçirmiştir. Darülfünun hakkında önemli düzenlemeler yapılmıştır. İşte Darülfünun içersinde önce şube olarak eğitim hayatına başlayan Edebiyat Şubesi, 1913 yılından itibaren fakülte ismiyle anılmaya başlanmıştır. Edebiyat Fakültesi, 1915 yılında bölüm programına geçmiş ve ilk bölüm mezunlarını 1916 yılında vermiştir.

Edebiyat Fakültesinin ilk mezunları yedi kişidir. Bu sayı II. Meşrutiyetin ilk yıllarına kadar ortalama yirmişer kişi olarak devam etmiştir. Meşrutiyet yıllarında artan öğrenci ilgisi karşısında mezun sayıları 1911 ve 1912 yıllarında en yüksek seviye olarak 59 sayısına ulaşmıştır. Balkan savaşlarının etkisi ile sayılar tekrar otuzlu rakamlara

gerilemiştir. 1917 ve 1918 yılında ise ilk kez fakülte iki dönem üst üste hiç mezun verememiştir. Aynı şekilde Mütareke döneminde sayılar oldukça düşmüştür. 1921 yılında üç kişi mezun olurken 1922 yılında ise sadece iki öğrenci mezun olabilmıştır. Mezun sayıları az da olsa fakülte eğitim öğretime devam etmiştir. Edebiyat Fakültesi mezunları içersinden dünyaca ünlü edebiyatçılar, tarihçiler ve felsefeciler yetişmiştir. Mezun olup hayata atılan öğrencilerin birçoğu eğitim ile meşgul olup Cumhuriyet döneminin kadrolarının yetişmesinde aktif rol oynamışlardır. Bu çalışmada konumuzun kapsadığı yıllar içersinde fakültenin mezun ettiği tüm öğrencilerin bilgilerine eksiksiz ulaşılmış ve bu veriler düzenlenerek bölümler içersinde ilgili başlıklar altında aktarılmıştır. Bu mezunlar içersinde Türk kültür hayatına hizmeti geçenler hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Edebiyat Fakültesinin akademik kadrosunda yer alan öğretim üyelerinin tamamına yakını alanında son derece uzman ve meşhur kimselerdir. İlim adamlarının ihdas ettikleri usuller ve yeni çalışma konuları hala sosyal bilimler alanında, üniversite kürsülerinde ders olarak okutulmaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren Edebiyat Fakültesi kadrosunda yer alan öğretim üyelerinin tamamı bireysel olarak bir lisansüstü çalışmasına konu olmuştur. Ziya Gökalp, M. Akif, Yahya Kemal, Fuad Köprülü, M. Ali Ayni, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Naim, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi şahsiyetler hakkında birden fazla çalışma yapılmış, farklı disiplinler tarafından incelenmişlerdir. Onların ortaya koydukları eserler günümüzde halen yayınlanmakta, okunmakta ve takip edilmektedir. Kendi sahalarında dünya çapında üne sahip ilim adamlarının, şair ve yazarların ileri sürdükleri fikirler hala tartışılmakta ve benimsenmektedir. Bu kadar zengin bir birikimi bünyesinde barındıran fakülte hiç şüphesiz Türk kültür hayatına önemli katkıları olmuştur.

Sosyal bilimler alanında birçok ilmi mesele, ilk kez adı geçen öğretim üyeleri tarafından gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. Bu anlamda Edebiyat Fakültesi sosyal, beşeri ve güzel sanatlar alanında gelişen birçok bilim dalının temelini oluşturmuştur. Fakülte mensubu öğretim üyelerinin büyük bir kısmı basında köşe sahibi kimselerdir. Dönemin süreli yayınlarında uzmanlık alanları kapsamında günlük makaleler kaleme

olarak içtimai, iktisadi ve siyasi konularda fikirlerini beyan etmişlerdir. Böylelikle toplumun meseleleri ile de yakından ilgilenmişlerdir.

Edebiyat Fakültesi 1900 yılından itibaren kesintisiz eğitim öğretim faaliyetleri ile Modern Türkiye'nin kurulmasında bilimsel sahada lokomotif görevini üstlenmiştir. Zaten bu görev kendisine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu tarafından tevdi edilmiştir. Aynı zamanda fakülte mensupları hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde üst düzey görevlerde bulunarak Türk toplumunun gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Örneğin fakülte mensuplarından Şemseddin Günaltay bir dönem Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı görevini üstlenmiştir. Hamdullah Suphi yeni Türk devletinin ilk Maarif vekilleri arasında yer almaktadır. Fuad Köprülü Demokrat Parti döneminde Dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuştur. Osmanlı meclislerine ve T.B.M.M.'ne giren onlarca öğretim üyesi ve mezun bulunmaktadır. Aynı şekilde Cumhuriyet döneminin en uzun süreli Milli Eğitim bakanlarından Hasan Âli Yücel de Edebiyat Fakültesi mezunudur.

Osmanlı döneminde ilmi ve idari özeğe kavuşan Edebiyat Fakültesi dört temel bölümü ve bilimsel yayınları ile Cumhuriyet dönemine kurumsal yapısını tamamlamış olarak intikal etmiştir. Türkiye'de yükseköğretimin yerleşmesi için sarf edilen gayretler ayrıca belirtilmelidir. Darülfünun'a özerklik veren kanunun çıkması için büyük gayret sarf etmişler ve ilgili mercilerde konunun takipçisi olmuşlardır. Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde doktora talimatnamesini hazırlayan fakülte mensupları bilimin gelişmesi için her türlü özveriyi göstermişler ve akademik çalışmaların öncüsü olmuşlardır. Devlet bürokrasisinin en çok muhtaç olduğu okumuş insan, uzman personel istihdamı konusunda fakülte kendi payına düşen oranlarda bunu gerçekleştirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında şiddetli bir şekilde eksikliği hissedilen muallim kadroları fakülte mezunlarınca karşılanmıştır. Edebiyat Fakültesinin yetiştirdiği nesiller genç Cumhuriyetin harcı olmuştur. Fakülte bünyesinde öğretim üyeleri tarafından "umuma açık" serbest dersler ve konferanslar verilmek suretiyle üniversite kapılarının halka da açılması ve böylece halkın aydınlatılması hedeflenmiştir.

Edebiyat Fakültesi öğrencileri, mezunları ve öğretim üyeleri ile toplumun bütün katmanlarında yer alarak Türk kültürünün hizmetinde olmuşlardır. Fakültede uygulanan

müfredat ile gerçek anlamda üniversite ortamı oluşturulmuştur. Fakülte meclisinin aldığı kararların ve tartıştığı konuların Türkiye’de bilimsel düşüncenin yerleşmesi ve özerk üniversite kavramının gelişmesinde büyük katkısı bulunmaktadır. Fakülte meclisinde müzakerelerde konuşulan konular ve kullanılan kavramlar incelendiğinde ileri seviyede Batı medeniyetinin özümsemiği ve Avrupa bilim literatürünün benimsendiği görülecektir.

Edebiyat Fakültesi eğitim alanında uygulamaya koyduğu projeler ile adından söz ettirmiştir. Örneğin ilk kez doktora talimatnamesi yayınlamak lisansüstü eğitim için gerekli yasal mevzuatı oluşturmuştur. 1919 yılından itibaren Fen Fakültesi ile birlikte kız öğrencileri kabul ederek Türkiye’nin modernleşmesine katkıda bulunmuştur. Aynı şekilde Coğrafya bölümünden bir kız öğrenci mezun ederek eğitim tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir. Edebiyat Fakültesinin öğrencileri de kendi hesaplarına bazı ilkleri gerçekleştirmişlerdir. Mütareke günlerinde fakülte derslerinin boykot edilmesi ile başlayan protestolar Darülfünun’un tüm şubelerinin kapanmasına ve istenmeyen öğretim üyelerinin üniversiteden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Yine fakülte ve Darülfünun hayatının öğrencilere ve halka daha iyi tanıtılması için hazırlanan talebe rehberlerinin fikir mimarı Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleridir. Öğretim üyeleri Edebiyat Fakültesi Mecmuasını yayınlamak akademik kurallar çerçevesinde nasıl yayın yapılması gerektiğini ortaya koymuştur.

Fakülte mensupları Mütareke yıllarında işgal güçlerine karşı gerekli tepkiyi göstermişlerdir. Aynı zamanda Anadolu’da cereyan eden İstiklal Savaşına da destek olmaktan geri durmamışlardır. Atatürk, Türk harsının (kültürünün) mihrakı olarak gördüğü Edebiyat Fakültesine, aynı zamanda kültür sahasındaki istiklal kazanılması görevini yüklemiştir. Fakülte tüm yayınları, bilimsel faaliyetleri ve mensupları ile bu görevi imkânları ölçüsünde yerine getirmeye çalışmıştır. Ülkesinin kurtuluşu ve kalkınması için üzerine düşen görevi yerine getirme çabası içinde olmuştur. Edebiyat Fakültesi; Türkiye’de sosyal bilimlerin gelişmesi, Türk kültürünün araştırılması ve korunması adına önemli ve öncü çalışmalar yapmıştır.

KAYNAKÇA*

A. ARŞİV VESİKALARI

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

İradeler Tasnifi

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

Dosya Usulü İradeler (İ.DUİT)

İrade Hususi (İ.HUS.)

İrade Maarif (İ.MF.)

İrade Taltifat (İ.TAL.)

Maarif Nezareti Tasnifi

Maarif Nezareti Mektubî Kalemî Belgeleri (MF. MKT.)

---

* Arşiv belgelerinin numaraları ve süreli yayınların tarih ve sayıları metin içerisinde dipnotlarda gösterilmiştir.

İstanbul Maarif Müdüriyeti (MF. İMF)

Tedrisat-ı Aliye Dairesi (MF. ALY)

Meclis-i Kebir-i Maarif (MF. MKB)

İstatistik Kalemi (MF. İST)

Hariciye Nezareti Tasnifi

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM)

Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Yıldız Tasnifi

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES)

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)

Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK. MF)

2. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

Üçlü Kararnameler Tasnifi

3. İ.Ü. EDEBİYAT FAKÜLTESİ ARŞİVİ

Meclis-i Muallimîn Mukarrerat Defteri (MMZD-I)

Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri, -İkinci Defter- (MMZD-II)

Darülfünun Edebiyat Şubesi Mezunîn Defteri.

Mülga İnas Darülfünunundan Nakil Kayıt Defteri, nr. 1-8/12

Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1329-1329), nr. 1-8/4 (15).

Darülfünun Ulum-ı Edebiye Şubesi Künye Defteri-II (1329-1329), nr. 1-8/5 (16).

Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1335-1339), nr. 1-8/6 (17).

Darülfünun Edebiyat Şubesi Künye Defteri (1339-1340), nr. 1-8/7 (18).

Darülfünun Edebiyat Şubesinde Ders Alan Darülmaullimîn Talebesi Künye Defteri

Lisan Fakültesi Muvakkat Kayıt Defteri (1331-1332)

4. KANUN, NİZAMNAME VE TALİMATLAR

Darülfünun Fahri Muallimliği Unvanının İhdasına Dair Nizamname: 1914. [Düstur II, 6. cilt, s. 145]

Darülfünun Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname (DFŞİN): 1912. [Düstur II, 4. cilt, s.460-463]

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi (DFON): 1919. [Düstur II, 11. cilt, s. 401-409]

Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi (DFŞN): 1900. [Düstur I, 7. cilt, s. 659-664]

Darümuallimîn ve Darümuallimat Nizamnamesi (DDN): 1915. [Düstur II, 7. cilt, s. 649-659]

İstanbul Darülfünun Talimat (İDFT): 1913, İstanbul 1329.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (MUN): 1869. [Düstur I, 2. cilt, s. 184-219]

B. SÜRELİ YAYINLAR, SALNAME, DÜSTUR VE TALEBE REHBERLERİ

1. SÜRELİ YAYINLAR

a. Gazeteler

Alemdar

Hadisât

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Peyam-ı Sabah

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-i Hakikat

Tevhid-i Efkâr

Vakit

b. Dergiler

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belleten

Bilgi ve Bellek [Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi]

Büyük Mecmua

Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası

İçtimaiyat Mecmuası

İstanbul Araştırmaları

Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Kadınlar Dünyası

Milli Mecmua

Milli Tetebbular Mecmuası

Müteferrika [Kitabiyat Dergisi]

Osmanlı Bilimi Araştırmaları

Sebilürreşat

Tarih Dergisi

Tarih ve Toplum

Tedrisat Mecmuası

Toplumsal Tarih

Türk Kadını

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Türk Yurdu

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

Ülkü

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları

Yeni Mecmua

Yeni Türkiye Dergisi

2. DÜSTUR, SALNAME VE MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDELERİ

Düstur, I. Tertip, Ciltler: (1, 2, 7)

Düstur, II. Tertip, Ciltler: (1, 2, 4, 6, 7, 8, 10, 11)

Maarif Düsturu, İstanbul 1927.

Maarif Salnameleri (Salname-i Nezaret-i Maarif- i Umumiye)

S.M. 1317 h. [1899], Def'a 2, Matbaa-i Amire, İstanbul 1317.

S.M. 1318 h. [1900], Def'a 3, Matbaa-i Amire, İstanbul 1318.

S.M. 1319 h. [1901], Def'a 4, Matbaa-i Amire, İstanbul 1319.

S.M. 1321 h. [1903], Def'a 6, Asır Matbaası, İstanbul 1321.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima Senesi: 1, C. 2, Ankara 1991.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima Senesi: 1, C. 1, Ankara 1991.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima Senesi: 2, C. 1, Ankara 1991.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima Senesi: 3, C. 3, Ankara 1991.

3. TALEBE REHBERLERİ

Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, 1334-1335 Seneyi Tedrisiyesi İkinci Şuhûr-ı Dersiyesi, (16 Şubat- 16 Haziran 1335), Evkaf Matbaası, İstanbul 1335.

Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, 1335-1336 Seneyi Tedrisiyesi İlk Devreyi Dersiyesi (15 Teşrin-i evvel 1335 - 16 Şubat 1336), Matbaayı Amire, İstanbul 1335.

Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, [1336-1337], Evkaf Matbaası, İstanbul 1920.

Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, [1337-1338], Matbaa-i Amire, İstanbul 1337.

Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, [1338-1339], Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1338.

Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, [1339-1340], Matbaa-i Amire, İstanbul 1339.

Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, [1340-1341], Yeni Matbaa, İstanbul 1340.

Darülfünun-ı Osmanî Talebe Rehberi, [1341-1342], Yeni Matbaa, İstanbul 1341.

C. KAYNAK ESER VE İNLELEMELER

- Akbayar, Nuri, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, II. Baskı, İstanbul 2003.
- Akbayrak, Hasan, “İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi’nin Mustafa Kemal’e Fahri Profesörlük Ünvanı Vermesi”, **Bilgi ve Bellek [Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi]**, Sayı: 2, Yıl: 1, Yaz 2004, İstanbul 2004.
- Aksüt, Ali Kemalî, **Profesör Mehmet Ali Aynî- Hayatı ve Eserleri**, İstanbul 1944.
- Aktaş, Hayati, **Türk-Alman Askeri İlişkileri (1913-1918)**, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1994.
- Aktar, Yücel, **II. Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, İstanbul 1992.
- Akün, Ömer Faruk, “Ahmet Hamdi Tanpınar”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XII, İstanbul 1963.
- Akyıldız, Ali, “Maârif-i Umûmiyye Nezâreti” **DİA**, C. 27, Ankara 2003.
- Akyüz, Kenan, **Encümen-i Dâniş**, Ankara 1975.
- Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 1985.

- Albayrak, Nurettin, “Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası”, **DİA**, C. 8, İstanbul 2003
- Alkan, Mehmet Ö., “Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 12, 2008.
- , “Osmanlı’da Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası- Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, (Ed. Mehmet Ö. Alkan), İstanbul 2001.
- , **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri**, Ankara 2000.
- Argunşah, Hülya, **Bir Cumhuriyet Kadını: Şukufe Nihal**, Ankara 2003.
- Arıburnu, Kemal, **Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Ankara 1975.
- Arslan, A- Akpınar, Ö., “İnas Darülfünunu (1914-1921)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 6/2, İstanbul 2005.
- Arslan, Ali, “Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisi’nin Kurulması ve İlk Meclis Zabıtları (1911-1912)” **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 5, Sayı: 13, İstanbul 2007.

- ,
“İsmet İnönü’ye İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Tarafından Fahrî Müderrislik Unvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 1, İstanbul 2002.
- ,
“Mustafa Kemal Atatürk’e İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahrî Müderrislik Unvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 4, Yıl: 3, İstanbul 2004.
- ,
“Osmanlı Dârülfünûnu”, **Osmanlı**, C. 5, Ankara 1999.
- ,
“Osmanlıdan Cumhuriyete Darülfünun Edebiyat Fakültesi”, **Bilim Sosyolojisi, Bilim Tarihi ve Yöntem**, Sosyoloji Yıllığı 16, İstanbul 2007.
- ,
“Türkiye’de Tarih Bölümü’nün Kuruluşu”, **Cumhuriyet’in 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri (16-17 Aralık 2003) Bildirileri**, İstanbul 2004.
- ,
“Türkiye’de Üniversitenin Kuruluşu ve Yönetimindeki Değişiklikler (1869-1946)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, C.23-24, Ankara 1998.
- ,
Darülfünun’dan Üniversite’ye, İstanbul 1995.

-----,

Kısır Döngü/Türkiye'de Üniversite ve Siyaset,
İstanbul 2004.

Asılsoy, Abdülkerim,

“Bir Siyasî Portre Denemesi: Fuat Köprülü” ”,
Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 2,
Sayı: 1, 2004.

Aslantaş, Selim,

II. Meşrutiyet Dönemi Türkçü Tarih
Anlayışının Bir Sözcüsü Olarak Millî
Tetebbûlar Mecmuâsı, Hacettepe Üniversitesi,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

Atay, F. Rifki,

Ateş ve Güneş, (Osmanlıca'dan Çev. M.
Sarıkaya), İstanbul 2009.

-----,

Zeytindağı, İstanbul 2009.

Ayvazoğlu, Beşir,

Yahya Kemal “Eve Dönen Adam” Ansiklopedik
Biyografi, İstanbul 2008.

Baltacıoğlu, İ.Hakkı,

Hayatım, (Yay. Haz. Ali Y. Baltacıoğlu), İstanbul
1998.

Banarlı, Nihad Sami,

Yahya Kemal'in Hatıraları, II. Baskı 1997.

Baskın, Bahar,

“II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitime Yönelik Bir
Girişim: İnas Darülfünunu”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler**
Fakültesi Dergisi, Sayı: 38, İstanbul, Mart 2008.

- Başar, Fahamettin, “Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası’ndaki Makaleler ve Yazarları”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 38, İstanbul 2003.
- Beyoğlu, Süleyman, “Kuvâ-yı Milliye Hakkında Bazı Yeni Bilgiler” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 5, İstanbul 1996.
- , “Millî Mücadele’nin Örgütlenmesi ve Kuvâ-yı Milliye”, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi**, (Ed. C. Öztürk), Ankara 2005.
- Borak, Sadi, **Atatürk ve Edebiyat**, İstanbul 1972.
- Bozkurt, Abdurrahman, **İtilâf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik, **Tevfik Fikret**, (Haz. A. Uçman), İstanbul 2005.
- Bulut, Yücel, “Hasan Âli Yücel: icraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 12, 2008
- Can, Zeki, **Ziya Gökalp ve Batılılaşma**, Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1998.
- Celasun, Zehra, **Tarih Boyunca Türk Kadını**, İstanbul 1946.

- Cumhur, Mijgan, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Hayatı ve Eserleri”, **Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Makalelerinden Seçmeler**, Ankara 1990.
- Çakır, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul 1996.
- Çakmak, Zafer, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919- 1922)**, İstanbul 2007.
- Çankaya, Ali, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.1, Ankara 1954.
- Çetinkaya, B. Ali, **İzmirli İsmail Hakkı: Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul 2000.
- Çolak, Veysel, **Türk Siyasal Yaşamında Falih Rıfık Atay (1894-1971)**, Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2008.
- Çulcu, Murat, **Ermeni Entrikalarının Perde Arkası: Torlakyan Davası**, İstanbul 1990.
- Dağlar, Oya, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Türk Milli Eğitime Katkıları”, **Bilgi ve Bellek [Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi]**, Sayı: 1, Yıl: 1, Yaz 2004, İstanbul 2004.
- Değirmencioğlu, Mahmut C. (Haz.) **Mehmet İzzet (1891-1930) ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi**, Ankara 2002, s. 29.

- Deligönül, Mehmet, **Atatürk'ten Seçki**, Ankara 1982.
- Demirel, Fatmagül, **Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler ve Son Ziyafetler**, İstanbul 2007.
- Demiryürek, Mehmet, **Devlet Adamı ve Tarihçi Abdurrahman Şeref Efendi (1853- 1925)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1999.
- , **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi 1853-1925**, Ankara 2003.
- Deniz, Filiz, **Yusuf Akçura, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri**, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.
- Doğan, Nuri, **Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)**, İstanbul 1994.
- Dölen, Emre, "Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, Sayı:1, İstanbul 2004.
- , "I.Dünya Savaşı Sırasında Darülfünunda Görevlendirilen Alman Öğretim Elemanları" **Eczacılık Tarihi Araştırmaları**, (Ed. Afife Mat), İstanbul 2003.

- ,
- “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. X, Sayı: 1, İstanbul 2008, s. 16-17
- Dölen, E., - Yıldırım, N., **Darülfünun’dan Günümüze Üniversite Yayıncılığı ve Yaşamı**, İstanbul 2003.
- Duru, Kazım N., **İttihad ve Terakki Hatıralarım**, İstanbul 1957.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, **Mehmed Âkif Ersoy**, İstanbul 2004.
- Er, Hamit, **Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülhilafe Medreseleri**, İstanbul 2003.
- Eraslan, Cezmi, **II. Abdülhamit ve İslam Birliği**, İstanbul 1992.
- Erdoğan, Teyfur, **Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilâtı (İdari Teşkilât Açısından)**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- Ergin, Osman, **İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi**, C.1-5, İstanbul 1977.
- Ergün, Mustafa, **İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara 1996.
- Erişirgil, M. Emin, “Ziya Gökalp”, **Ülkü**, Sayı: 55, İstanbul 1944.

- ,
Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp, II. Baskı, (Haz. A. Kazancıgil- C. Alpar), İstanbul 1984.
- ,
İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif, (Haz. A.Kazancıgil- C.Alpar), Ankara 1986.
- .,
Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri, Ankara 1958.
- Eyice, Semavi,
“İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Tarihçesine Dair”, **Sosyoloji Dergisi**, III. Dizi, Sayı:4, Yıl: 1993-1995, İstanbul 1997.
- Ezgü, Fuat,
“Atatürk’ün Fahri Müderrislik Diploması”, **Tarih Hazinesi**, Sayı: 5, yıl: 1, İstanbul 1951.
- Feldman, Wilhelm,
İstanbul’da Savaş Günleri, İstanbul 2004.
- Filizok, Rıza,
Ziya Gökalp, Ankara 2005.
- Fortna, Benjamin C.,
İmperial Classroom, Islam, the State and Education in the Late Otoman Empire, Oxford Üniversty Pres, 2002.
- ,
Mekteb-i Hümayûn: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim, (Çev. P. Sıral), İstanbul 2005.
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa,
Takvîmü’s- Sinîn, (Haz. Y. Dağlı- H. Pehlivanlı), Ankara 1993.

- Gencer, A. İhsan- Arslan, Ali, **İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul 2004.
- Gencer, Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhı”, 1908-1918 Dönemi Türk- Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul 2003.
- Georgeon, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)**, (Çev. Alev Er), IV. Baskı, İstanbul 2005.
- Giorgetti, Filiz M., “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: Bir Ömür Pedagoji””, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 12, 2008.
- Gökbilgin, M. T., **Milli Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresinden TBMM’ nin açılmasına (4 Eylül 1919- 23 Nisan 1920) II**. Kitap, Ankara 1965
- , **Milli Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, I. Kitap, Ankara 1959.
- Göztepe, T. Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1969.
- Gürkan, Kâzım İ., **Darülfünun Grevi**, İstanbul 1971.
- Hansu, Hüseyin, **Babanzâde Ahmet Naim**, İzmir 2007.

- Hatipoğlu, Tahir, **Türkiye Üniversite Tarihi (1845-1997)**, Ankara, 1998.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş (II)- Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultanî", **Belleten**, C. LVII, Sayı: 218, Ankara 1993.
- , "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş- İlk iki Teşebbüs", **Belleten**, C. LIV, Sayı: 210, Ankara 1990.
- , "Dârülfünun" **DİA**, C. 8, İstanbul 1993.
- , "Osmanlı Darülfünun'da Araştırma Geleneğinin Oluşması", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tezleri (1920-1946)**, (Haz. O. Aslanapa), İstanbul 2004.
- İnal, M. Kemal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, İstanbul 1969.
- İsmayıl Hakkı, **Maarifte Bir Siyaset**, İstanbul 1335-1919.
- İzbulak, Veled Çelebi, **Tekke'den Meclis'e Sıra Dışı Bir Çelebi'nin Anıları**, (Yay. Haz. Y. Şafak- Y. Öz), İstanbul 2009.
- Jaeschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'dan Mudanya'ya Kadar**, C. 1, Ankara 1989.
- Kahraman, Âlim, **Yahya Kemal Beyatlı**, İstanbul 2008.

-----,

Yahya Kemal ve Milli Mücadele Basını, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

Kara, İsmail,

Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi, II. Baskı, İstanbul 2005.

Karaçam, H. Zahit,

Mehmet Ali Ayni'nin Eğitim Felsefesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1998.

Karakuş, Rahmi,

Felsefe Tasavvurumuz, İstanbul 2003.

Kaya, Tülay,

“İçtimaiyat'tan Sosyoloji'ye: İÜEF Sosyoloji Bölümü'nün Tarihine ve Sosyoloji Dergisine Dair” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 11, 2008.

Kazancıgil A. - Vergili, A.

“Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933)”, **Kutadgubilig**, Sayı: 6, Ekim 2004.

-----,

“Milli Tettebbular Mecmuası (1331-1915): Bir Devlet Mecmuası”, **Müteferrika [Kitabiyat Dergisi]**, Sayı: 27, Yıl: Yaz-2005/1, İstanbul 2005.

Kazancıgil, Aykut,

“Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisi Kuruluncaya Kadar Geçen Sürede İstanbul

- Üniversitesi”, **Tıp Tarihi Araştırmaları**, Sayı: 8, İstanbul 1999.
- Kaynaradağ, Arslan, “1918-1923 Arasında İstanbul’un Kültür Ortamı ve Felsefeci Yücel’in Üniversite Yılları”, **Tarih ve Toplum**, Sayı:166, C. 28, Ekim 1997, İstanbul 1997.
- Koçer, Hasan Ali, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)**, Ankara 1987.
- Koçu, Reşad Ekrem, “Başar, Ahmed Hamdi” **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1960.
- Kodaman, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara 1991.
- Koraltürk, Murat (Haz.), **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi -Gazi Bana Çok Kızmış ...-**, C. 1, İstanbul 2007.
- Kurnaz, Şefika, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, İstanbul 1996.
- Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız**, (Haz.) İ. Enginün- Z.Kerman- S.İleri, İstanbul 1998,
- Loti, Pierre, **Türkler Üzerine Makaleler**, (Çev. B. Önuçak-Yay. Haz. S. Özel), İstanbul 1995.

- Mahmud Cevad, **Maârif-i Umûmiyye Nezâreti: Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı: XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi**, (Haz. Tacettin Kayaoğlu), Ankara 2001.
- Mehmed Cemâleddin, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Âyîne-i Zurefâ)**, (Haz. M. Arslan), İstanbul 2003.
- Mehmet Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, İstanbul 1927.
- , **Hatıralar**, (Haz. İ. Dervişoğlu), İstanbul 2009.
- Mehmet Emin, “Edebiyat Fakültesi Tarihi Hakkında” **Milli Mecmua**, Sayı: 552, nr. 34, 1 Nisan 1341-1921.
- , “Edebiyat Fakültesi Tarihi” **Milli Mecmua**, Sayı: 495, nr. 31, 15 Şubat 1341-1921.
- Milli Mücadele Dönemi**
- Beyannameleri ve Basını**, (Haz. Z. Güner- O.Kabataş), Ankara 1990.
- Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul 1331.
- Okay, Orhan, **Silik Fotoğraflar**, İstanbul 2001.
- Olgun, Kenan, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünûn (1908-1912)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 1, Sayı: 2, İstanbul 2002.
- Orhonlu, Cengiz, “Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler”,

- Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul 1973.
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, V. Baskı, İstanbul 2003.
- Ölümünün 25. Yıldönümü**
- Münasebetiyle Ziya Gökalp,**
- Hayatı ve Eserleri,** (Haz. A. Nüzhet Göksel), İstanbul 1949.
- Önder, Mehmet, “Atatürk ve Yahya Kemal Dostluğu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 4, Sayı: 12, Ankara 1988.
- Önsoy, Rıfat, **Türk Alman İktisadi Münasebetleri**, İstanbul 1998.
- Örikağasızâde Hasan Sırrı, **Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi**, (Yay. A.Adem Yörük) İstanbul 2007.
- Özbay, Kemal, **Türk Askeri Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneler**, C. II, İstanbul, 1976.
- Özcan, Ufuk, **Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği: Yüzyılın Dönümünde Batıcı Bir Aydın**, İstanbul 2002.
- Özkan, Harun, **Mehmet Ali Ayni Hayatı- Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri**, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995.
- Özsoy, Osman, **Gazetecinin İnfazı**, İstanbul 1997.

- ,
Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası, İstanbul 1999.
- Öztürk, Cemil,
Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, Ankara 2005.
- ,
Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, II. Baskı, İstanbul 2005.
- ,
Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara 1996.
- Rıza Tevfik,
Darülfünun Felsefe Ders Notları, (Haz. A. Utku-E. Erbay), Konya 2009.
- Sağlam, Nuri,
"Diyorlar ki" Muharriri Çeşmeler Kâşifi İstanbul Seyyahı: Ruşen Eşref Ünaydın, İstanbul 2004.
- Said Paşa,
Hatırat, C. 1, Dersaadet, 1328.
- Sancaktar, Fatih M.,
"Yusuf Akçura ve Din", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XX1, Sayı: 61, Ankara Mart 2005.
- Saraç, Celâl,
Salih Zeki Bey, Hayatı ve Eserleri, (Yay. Haz. Y.I.Ülman), İstanbul 2001.

- Saraçoğlu, Ahmet C., **Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul**, (Haz. İ. Dervişoğlu), İstanbul 2009.
- Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, Ankara 1993.
- Sayar, Ahmed Güner, “Ergin, Osman Nuri (1883-1961)”, **DİA**, C. 11, İstanbul 1995.
- Saydam, Abdullah, “Birinci Dünya Savaşı’nda İstanbul Halkının Geçim Sıkıntısı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 19, İstanbul 1998.
- Selçuk, Mustafa, “Çanakkale Savaşları Sırasında Osmanlı Hükümet’ini ve Padişahı İstanbul’dan Taşıma Planları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl: Mart 2008, C.XXIV, Sayı: 70, Ankara 2009.
- , “Marmara Havzası’nda Yaşayan Gayri Müslim Halkın Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusuna Yaptığı Yardımlar”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2008, Sayı: 13, İstanbul 2008.
- , “Osmanlı Son Döneminde Kızların Yüksek Öğretimi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme” **Kadın Belleğini Oluşturmada**

- Kaynak Sorunu**, Sempozyum Bildirileri, (Haz. F. Türe- B. T. Keşoğlu), İstanbul 2009.
- Selvi, Haluk, **İşgal ve Protesto**, İstanbul 2007.
- Siler, Abdurrahman, “Darülfünun’un Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XI, Sayı:31, Ankara, Mart 1995.
- , **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünûn (1863-1933)**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.
- Somel, Selçuk Akşin, **Modernization of Public Education in Otoman Empire: 1839- 1908, Islamization, Autocracy and Discipline**, Brill 2001.
- , **Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, (Çev. O. Yener), İstanbul 2010.
- Sonyel, R. Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C: I, III. Baskı, Ankara 1995.
- Sunata, İsmail Hakkı, **İstanbul’da İşgal Yılları**, III. Baskı, İstanbul 2009.
- Şahingöz, Mehmet, “Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler” **Türkler**, C. 15, Ankara 2002

- Şanda, H. Avni, “Türk Kızları İlk Defa Yahya Kemal’in Dersinde Erkeklerle Yan Yana Oturdu”, **Yahya Kemal İçin Yazılanlar II**, (Haz. Kazım Yetiş), İstanbul 2000.
- Şapolyo, E. Behnan, **Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, II. Baskı, İstanbul 1974.
- Şen, Bülent, “Mehmet Emin Erişirgil ve Türk Toplumunun Değişimi Üstüne Düşünceleri” **Sosyoloji Dergisi**, III. Dizi, Sayı:12, Yıl:2006, İstanbul 2006.
- Taçalan, Nurdoğan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul 1981.
- Tanpınar, A. Hamdi, **Yahya Kemal**, IV. Baskı, İstanbul 2001.
- Tanyu, Hikmet, **Ziya Gökalp’ın Kronolojisi**, Ankara 1981.
- Taşkıran, Tezer, **Cumhuriyet’in 50. Yılında Kadın Hakları**, Ankara 1973.
- Tekeli, İlhan – İlkin, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara 1999.
- Tekiner, M. Efdalettin, “Abdurrahman Şeref Efendi (Biyografisi, Resmi ve Özel Hayatı)”, (Haz. V. Günay), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIV, Sayı:1, Temmuz 2009.

- Temel, Mehmet, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara 1998.
- Tevetoğlu, Fethi, **Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hayatı ve Eserleri**, Ankara 1986.
- Trumpener, Ulrich, **Germany and Ottoman Empire (1914-1918)**, Princeton 1968.
- Tunç, Salih, "İstanbul Basınına Göre Milli Mücadele'ye Bir Destek: Darülfünun Öğrenci Olayları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 2, İstanbul 2002,
- , "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları (15-26 Mayıs 1919)", **Türkler**, C. 15, Ankara 2002.
- Turan, Kemal, **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, İstanbul 2000.
- , "Osmanlı Maarifinde Birkaç Yıl: Dört Alman Hoca'nın Hatıraları", **İstanbul Araştırmaları**, Sayı: 7, Yıl: Güz-1998, İstanbul 1998.
- , "Bir Alman Eğitimciye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu", **İstanbul Araştırmaları**, Sayı: 4, Yıl: Kış-1998, İstanbul 1998.

- Turan, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli: 1919- 1921)**, II. Baskı, Ankara 2006.
- Türkan, Yasemin, **Türk Modernleşmesinde Yeni Adam Dergisi (1934- 1938)**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
- Uçman, Abdullah, **Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul 2004.
- , "İstilahât-ı İlmiyye Encümeni", **Tarih ve Toplum**, C. 40, Sayı: 239, Kasım 2003.
- Unat, F. Reşit, **Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964.
- Ural, Selçuk, "Yunan Mezaliminin Uluslar Arası Alanda Tescili" **Türkler**, C. 15, Ankara 2002
- Uşaklıgil, H. Ziya, **Kırk Yıl**, (Yay. Haz. N.Ö. Akın), İstanbul 2008.
- , **Saray ve Ötesi**, (Haz. N. Özmel Akın), İstanbul 2003.
- Ülken, H. Ziya, **Dünyada ve Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları**, İstanbul 2008.
- , **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, VIII. Baskı, İstanbul 2005.
- , **Ziya Gökalp**, İstanbul 2007.
- Ünal, Uğur, **Meclis-i Kebîr-i Maâf (1869-1922)**, Ankara 2008.

- Ünver, Süheyl, “Osman Ergin, Çalışma Hayatı ve Eserleri”, **Belleten**, C. XXVI, Sayı: 101, Ankara 1961.
- Üstel, Füsün, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, II. Baskı, İstanbul, 2004.
- Üstün, Emine, **Ahmet Refik Altınay’ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Eğitimindeki Yeri**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2004.
- Widmann, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, (Çev. A. Kazancıgil- S. Bozkurt), İstanbul 2000.
- Yahya Kemal, **Eğil Dağlar**, XI. Baskı, İstanbul 2008.
- Yalman, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I**, II. Baskı, İstanbul 1997.
- Yalvaç, Mehmet, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982)”, **Kubbealtı Akademisi Mecmuası**, Sayı: 1, İstanbul, Ocak 1985.
- Yetiş, Kazım, “Abdurrahman Süreyya Mirdûhizâde (1841-1904)”, **DİA**, C. 1, İstanbul 1988.
- , **Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı**, İstanbul 2007.

Yıldırım, Ergün,

Batılılaşma Sürecinde Bir Şahsiyet: Ahmet Emin Yalman (Hayatı, İlişkileri, Fikirleri), İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

Yörük, Ali Adem,

“Osman Nuri Ergin: Tarihimizin Kırcanbar Müellifi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 12, 2008.

-----,

Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

Yücebaş, Hilmi,

Filozof Rıza Tevfik’in Hayatı, Hatıraları ve Şiirleri, V. Baskı, İstanbul 1978

Zengin, Zeki S.,

II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi, İstanbul 2009.

-----,

Medreseden Darülfünuna Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi, Adana 2009.

EKLER

Ek:1

Fakülte İdarecileri (1900–1923)*

a) Müdür-i sani, Müdür ve Katib-i Umumiler

İdarecinin İsmi	Görevi	Görev Süresi	Açıklama ve Ek Görevi
Mahmut Zarif	Müdür-i Sani	1900- 02.09.1908	Nezaret Kâtibi- MKM Azası
Hayret Efendi	Müdür-i Sani	02.09.1908- 22.06.1909	U.A.D. şubesi müdürü
İzmirli İ. Hakkı	Müdür-i Sani/Müdür	22.06.1909- 23.06.1913	U.A.D, El sine ve İhtiyat Şubeleri Müdürü
Mahmut Zarif	Müdür	23.06.1913- 03.10.1918	U. Şeriye şubesi ve Lisan Fak. Müdürü
Mehmet İzzet	Müdür	Ekim 1918- 05.12.1918	Kendisi istifa etmiştir.
Mehmet Emin	Müdür/Katib-i Umumi	31.12.1918- 28.01.1920	Niğde mebusu seçilmiştir.
Yusuf Behçet	Katib-i Umumi	28.01.1920- 12.05.1924	GS Sultanisine müdür tayin edilmiştir.

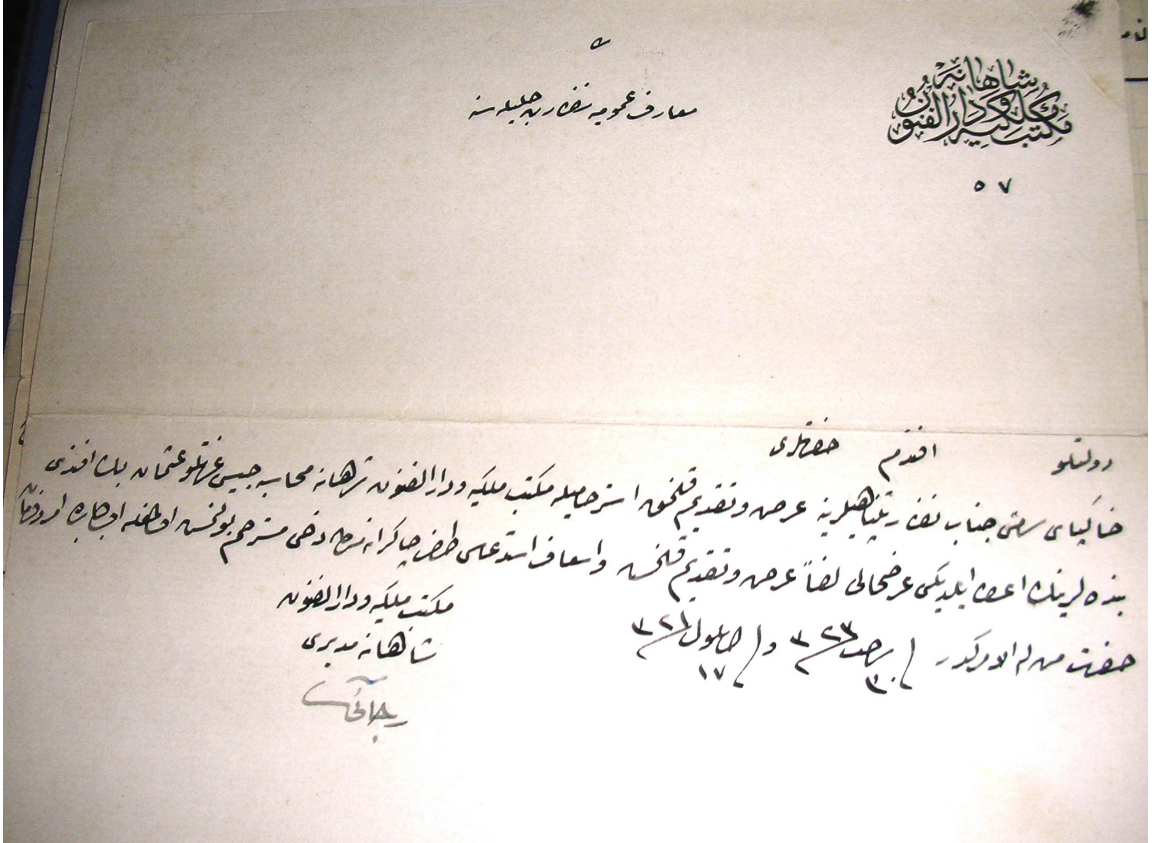
b) Meclis ve Fakülte Reisleri

Reisler	Seçildiği tarih	Süre	Açıklama
Abdurrahman Şeref Efendi	1911,1912,1913	2.5 yıl	A. Şeref bürokratik görevleri gereği meclis toplantılarının çoğuna katılmamıştır.
Ağaoğlu Ahmet	4 Aralık 1913	13 ay	
Ağaoğlu Ahmet	23 Ocak 1915	1 yıl	İkinci kez seçilmiştir.
M. Ali Ayni	29 Ocak 1916	8 ay	Almanya'ya gittiği için, Ağustos 1916 Tarihinden itibaren yerine Ağaoğlu Ahmet vekâlet etmiştir.
Halid Ziya	29 Ocak 1917	1 yıl	
Halid Ziya	16 Ocak 1918	4 ay	İkinci kez seçilmiştir. Avrupa'ya gittiği için, 22 Nisan 1918 tarihinden itibaren yerine Ali Ekrem vekâlet etmiştir.
Ali Ekrem	6 Ocak 1919	3 ay	22 Mart 1919 tarihli kararname ile kadro dışı kalmıştır.
Dr. Rıza Tevfik	30 Mart 1919	7 ay	
	4 Kasım 1919		C. Şehabeddin ve İ. Hakkı aday seçilmelerine rağmen Maarif Nezareti'nin isteği doğrultusunda seçim iptal edilmiştir.
Mahmud Cevad*	23 Aralık 1919	1 yıl	
İsmail Hakkı	4 Ocak 1921	1 yıl	
İsmail Hakkı	20 Aralık 1921	3 ay	Tekrar seçilmiştir. Darülfünun grevi olayında (Nisan ayında) istifa etmiştir. Fakülte 3–4 ay vekâletle idare edilmiştir.
Ali Reşat	19 Temmuz 1922	1 ay	A. Reşat, 26 Ağustos 1922 tarihinde istifa etmiştir.
İsmail Hakkı	30 Eylül 1922	1 yıl	
İsmail Hakkı	3 Eylül 1923	4 ay	İ.Hakkı Bey Darülfünun Emmini seçilmiştir.
Mehmet Fuad	4 Aralık 1923	1 yıl	29 Ocak 1924'te göreve başlamıştır.

* Fakülte yöneticilerinin seçilme ve atama tarihleri ile ilgili referanslar metin içerisinde dipnotlarda gösterilmiştir.

• Mahmud Cevad Bey ve ondan sonra seçilenler 11 Ekim 1919 tarihli Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi gereği fakülte reisi unvanı ile hem meclise hem de fakülteye riyaset etmiştir.

Ek:2
Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun-ı Şahane'nin
Birlikte İdare Edildiği Gösteren Bir Belge, Her İki Kurumun Müdürü
Recai Bey'in İmzasını Taşımaktadır.

Kaynak: BOA, MF. ALY. 13-30.

Ek:3
Darülfünun-ı Şahane Edebiyat Şubesinin
Ta'dil olunan Ders Programı

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
دارالفنون شاهانه ادبیات شعبه سی
تجدیل اولان دیر دیرغرامی

سایه	سایه	اسمهی دروس
۴	۴	نظمه و اعترافه
۱	۱	ادبیات عثمانیه
۴	۴	ادبیات عربیه و فارسیه
۴	۴	ادبیات فرانسویه
۴	۴	تاریخ عثمانیه و دولت
۱	۱	علم آثار عتیقه
۱	۰	اصول ترمیم و ترمیمی
۴	۴	مباحث ادبیات فارس، عثمانیه، عثمانیه، استواریان

Kaynak: BOA, İ.MF. 8- 1320 Ca 3.

Ek: 4
İlk ve Son Mezunlar

a) Edebiyat Şubesinin İlk Mezunları

Numarası	Adı
16	Eyüp Sabri Efendi
18	Abdullah Mahfuz Efendi
19	Ahmed Nazmi Efendi
22	Osman Nuri Efendi
12	Ahmed Süreyya Efendi
25	Lütfi İhsan Efendi
20	Mehmed Hakkı Efendi

b) Edebiyat Fakültesi 1923 Senesi Mezunları

Numarası	Adı	Bölümü
136	Ahmed Memduh	Tarih
202	İhsan Efendi	Coğrafya
148	Osman Efendi	Felsefe
33	Cafer Efendi	Edebiyat
114	Mehmed Zeki Kadri	Edebiyat
116	Rifat Necdet	Edebiyat
118	Mustafa Nihat	Edebiyat
150	Ahmed Hamdi	Edebiyat
139	Behire Hanım	Coğrafya
260	Reşat Efendi	Felsefe
146	Hüseyin Esad	Felsefe
132	Mehmed Recai	Tarih
162	Şükrü Efendi	Tarih

Ek: 6
Hamdullah Suphi'nin Müzeleri Ziyaret Etmek İçin Avrupa'ya
Gitmek İstedğine Dair 10 Temmuz 1911
Tarihli İzin Dilekçesi.

دار الفنون اربيات شمسى مديريت عليه سنة

اقدم حضرتى

دار الفنون اربيات شمسى پنج جنفده ندریس انجده اولدویم حکمت بدایع دار الفنون اولان جنایج
نفسه دن رسم، معاری، هیئتات، فسطوح، حقه، تنفات عیانیه ده بولدی بایک اوزره آتیه اولدو ایش روم، یازیک
پولیه کوزره موزو لرین زیادت انجده لوزم اولدویم جانده سئیدی یه قدر برابرده استحصا انجیکم معلومات نبدتاکیم
یا کت کتابرون استخراج ایلدیه برابیه کلنده واقع اولدویم تنفات نسیله بالضروره نقصان بولمسه اولدویمدن
دارالمعالمیه وسایطه کتبه املک معلومات نفعده اولدویم ایش ایلیطیه معلمان سئلو نبدده لرینک ده ایکن آه
قدر دوام ایلدیه جلت اولان سیاحت تنفیج ایچون نقصان هر جراهت اعصا که فخر صحنه نفعه رشتمویم ندرنده توسط
عایدینک بیدریج بیورلشن نیان واستر هام ایدرم اولدویم اربابیه اردو زمان حضرت ره لیه الارکده - ۸۰ - هر زمان

دار الفنون حکمت بدایع دارالمعالمیه لسان عثمانی

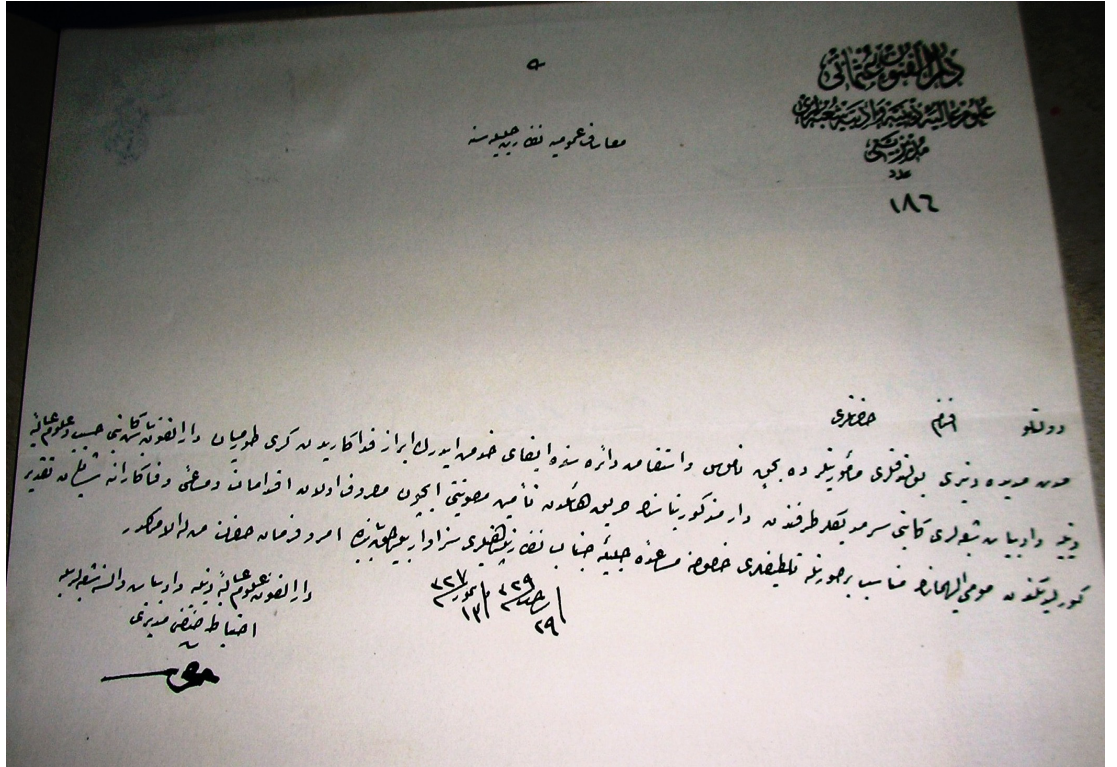
سلس

حمد الله صبحی

Kaynak: BOA, MF. ALY 21-78.

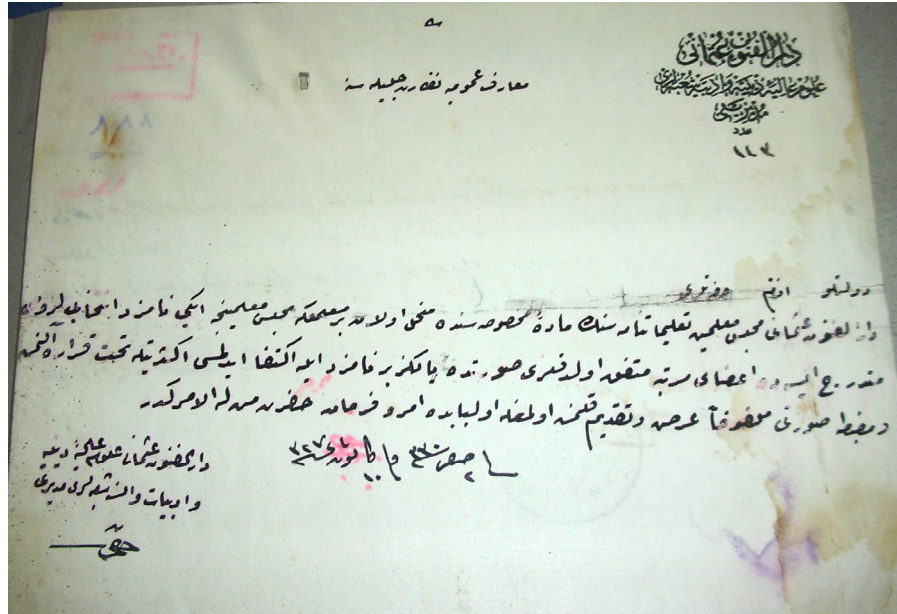
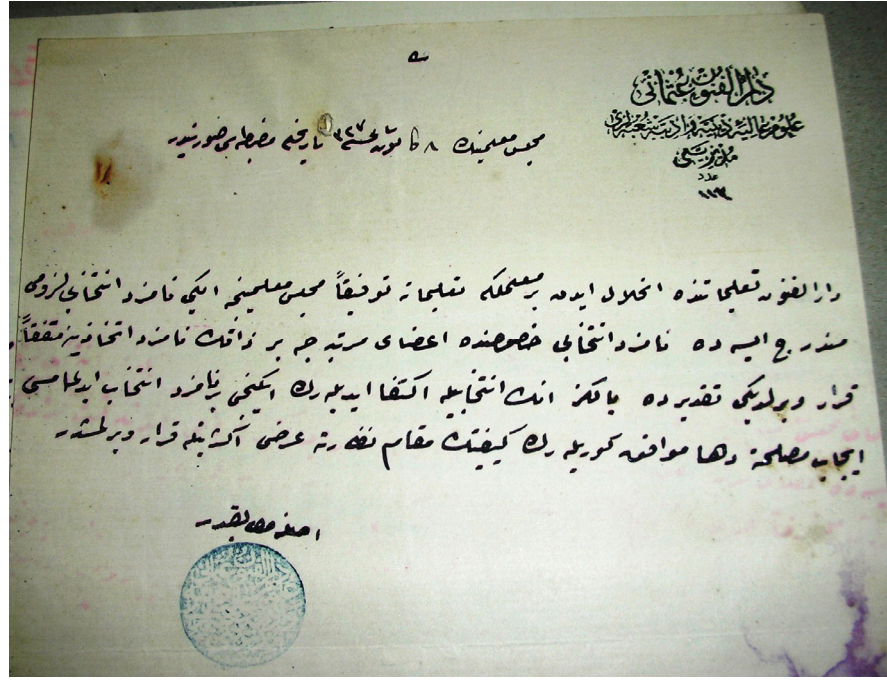
Ek: 8
Edebiyat Şubesi İle Birlikte Yönetilen Diğer Birimler: Ulum-ı Aliye-i Diniye,
Elsine Şubeleri ve İhtiyat Sınıfı Müdürü İsmail Hakkı.

Kaynak: BOA, MF. ALY 21-79.

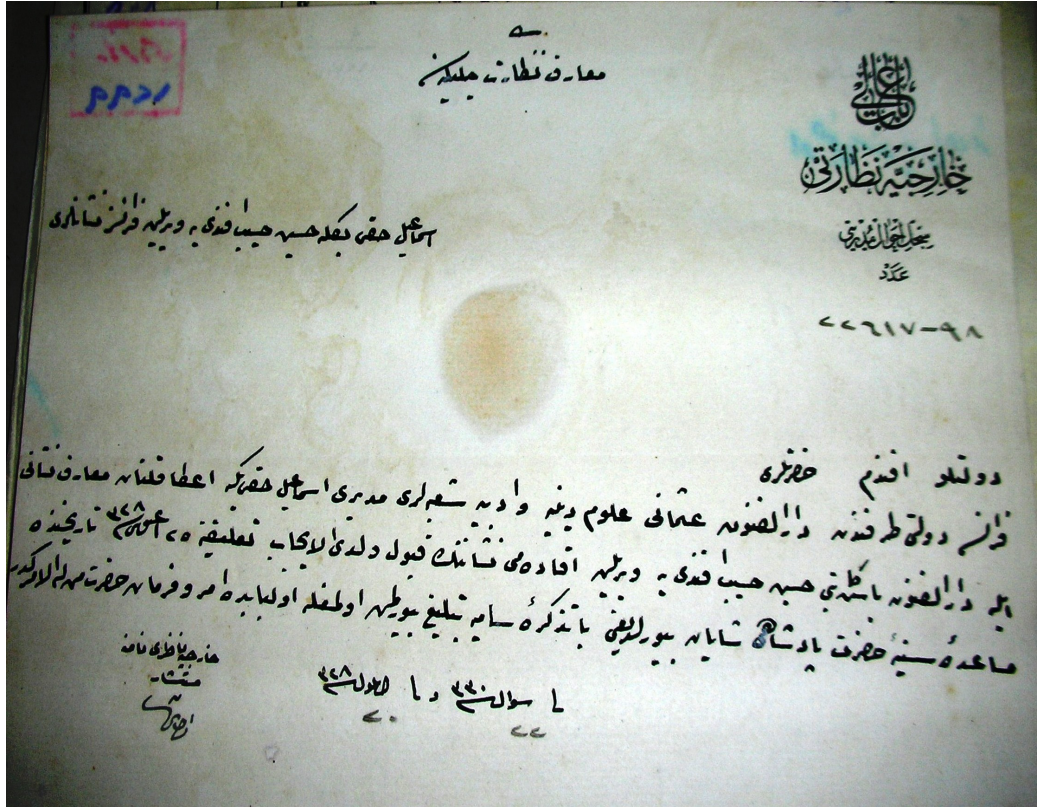

Ek: 9
Meclis-i Muallimîn Kararlarının Bir Sureti Şube Müdürü Tarafından
Maarif Nezaretine Bildirilmektedir.

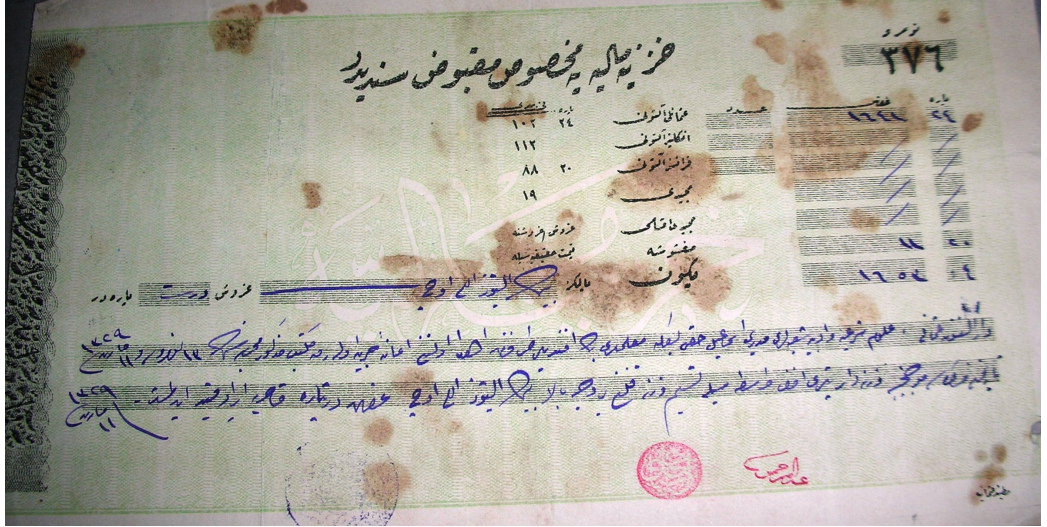
Kaynak: BOA, MF. ALY. 24-22.

Ek: 10
Ulum-ı Aliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri Müdürü İsmail Hakkı Bey'e
Fransa Devleti Tarafından Maarif Nişanı Verilmiştir.

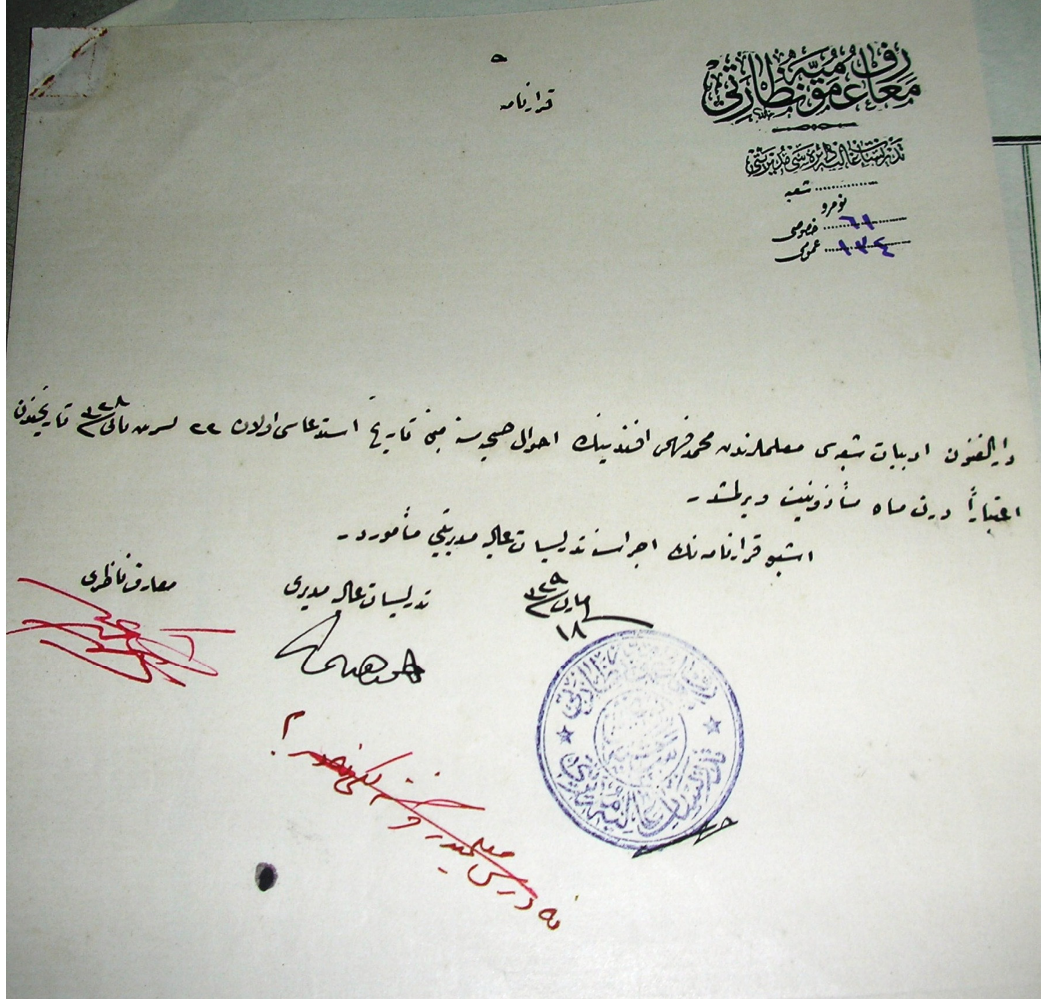
Kaynak: BOA, MF. ALY. 31-127.

Ek: 11
Balkan Savaşları Sırasında Ulum-ı Aliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri
Muallimleri Tarafından Toplanan 1653,4 Kuruş
Tutarındaki Yardımın Makbuzu

Kaynak: BOA, MF. ALY. 35-99

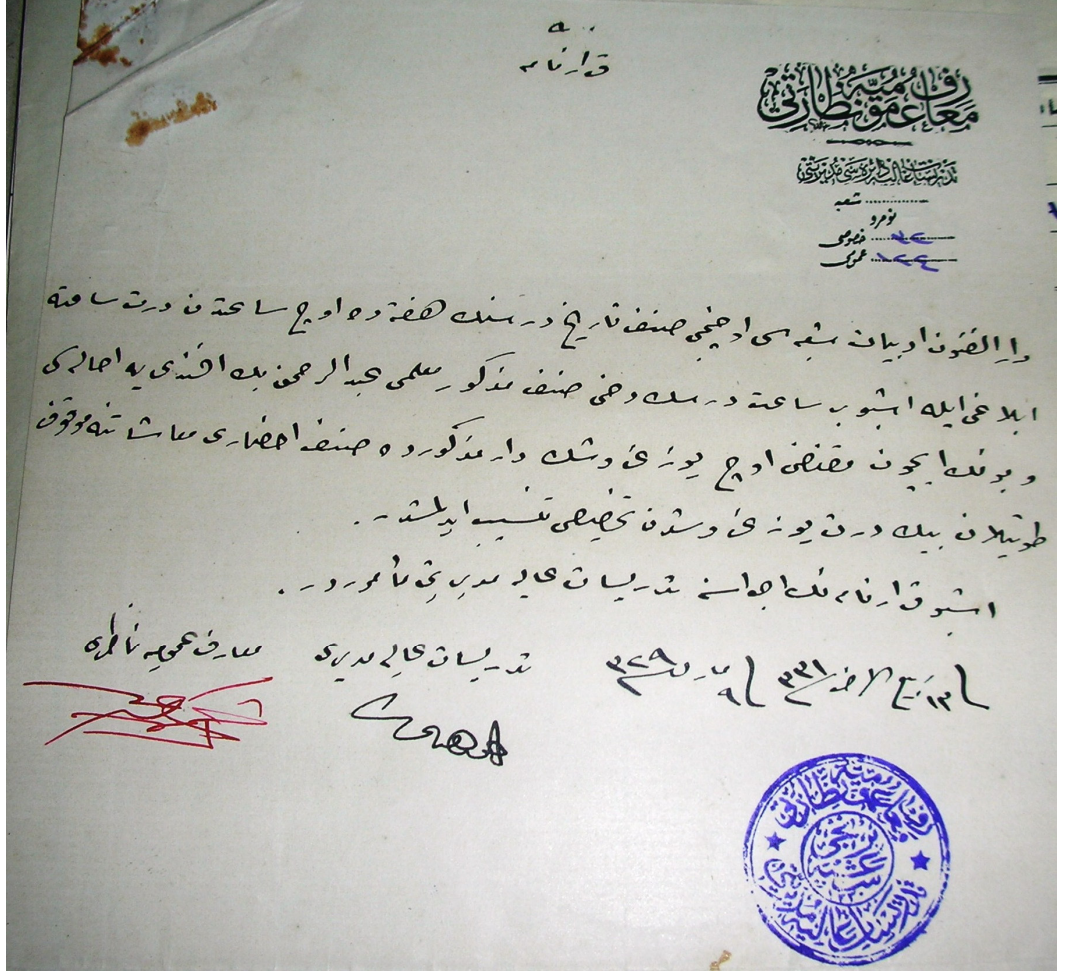
Ek: 12
Arap Tarihi Muallimi Fehmi Efendi'nin Rahatsızlığından Dolayı
4 Ay İzinli Sayıldığına Dair Maarif Nezareti
Kararnamesi (İkili Kararname)

Kaynak: BOA, MF. ALY. 38-82.

Ek: 13

III. Sınıfta Okutulan Tarih Dersinin Haftalık Ders Saati
Üç Saatten Dört Saate Çıkartıldığını Gösteren Kararname

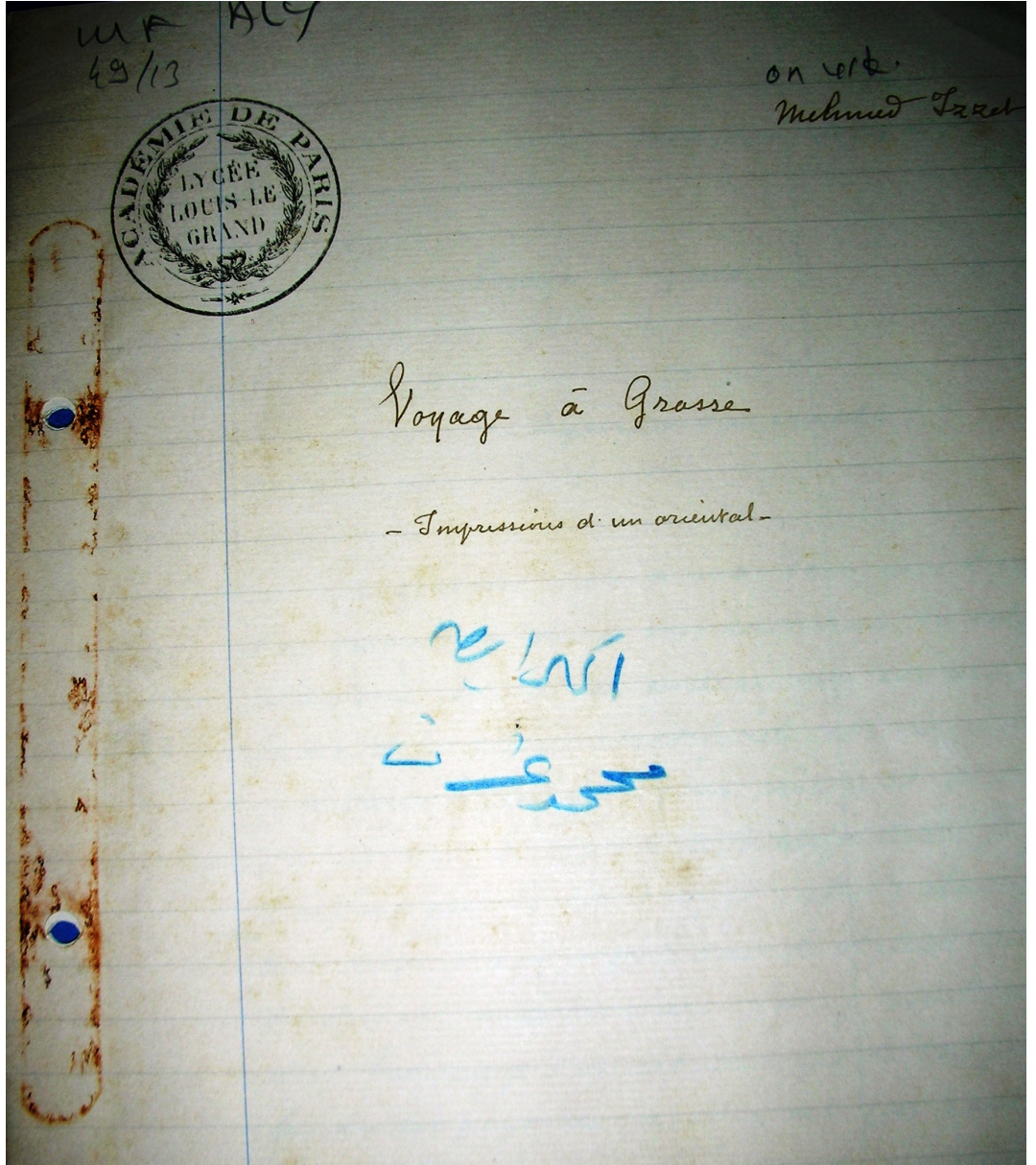
Kaynak: BOA, MF. ALY. 39-50.

Ek: 14
Ulum-ı Aliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri Kâtibi
Sermet Bey'in Bir Dilekçesi

Kaynak: BOA, MF. ALY. 42-67.

Ek: 15
M. İzzet'in Sorbonne Darülfünunu Edebiyat Fakültesinde
Hazırladığı Tez'in Kapağı

Kaynak: BOA, MF. ALY. 49-13.

Ek: 16
Üç Senedir İmtihanlara Girmeyen ve Kayıt Yenileme Ücretini Yatırmayan Öğrencilerin Listesi (1914)

درالمعهد ارباب تاسیس تحصیل نمودن و با این معتمدین تشریح نمودند و در این مورد در محامده کرمه و در کرمه تاسیس نمودن این معتمدین معتمدین

ردیف	اسم	تاریخ تولد	تاریخ تحصیل	تاریخ امتحان	محل تولد	محل تحصیل
۱۴۰	علی افندی	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۱	محمد یار	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۲	محمد طه	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۳	محمد علی	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۴	محمد حسن	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۵	محمد اسماعیل	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۶	محمد علی	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۷	محمد حسن	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۸	محمد اسماعیل	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۴۹	محمد علی	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۰	محمد حسن	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۱	محمد اسماعیل	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۲	محمد علی	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۳	محمد حسن	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۴	محمد اسماعیل	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۵	محمد علی	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۶	محمد حسن	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۷	محمد اسماعیل	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۸	محمد علی	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۵۹	محمد حسن	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه
۱۶۰	محمد اسماعیل	۱۳۰۰	۱۳۰۰	۱۳۰۰	کرمه	کرمه

۱۵۹
۱۵۸

اصد معتمدین معتمدین

Kaynak: BOA, MF. ALY. 50-27.

Ek: 17
Edebiyat Şubesi (1914-1915) Sene-i Dersiyesi
Devre-i Saniye İmtihan Cetveli

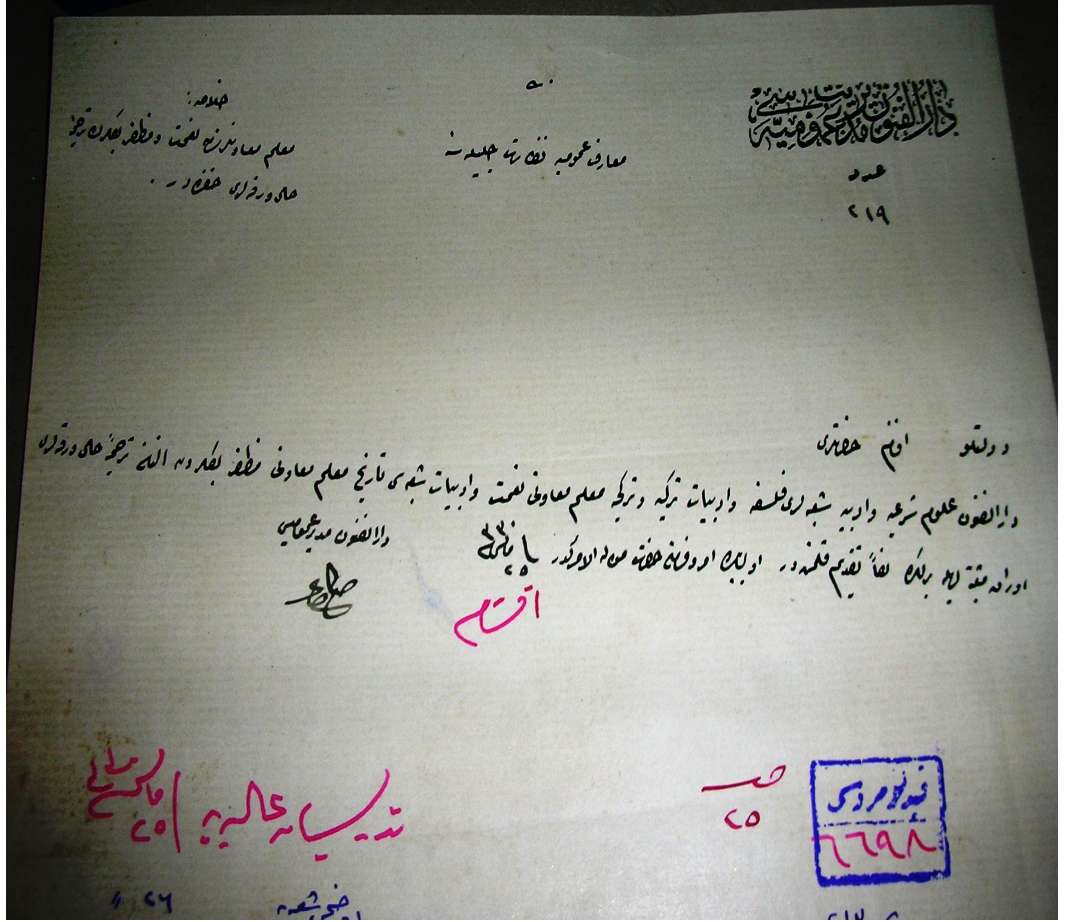

 دار الفنون عثمانی ادبیات شعبہ سنہ ۱۳۳۰ - ۱۳۳۱ سہ ماہی درسیہ درویشیہ امتحان جدول

ردیف	درجہ	موضوع	موضوع	موضوع	موضوع
۱	پہلی	تاریخ فلسفہ	فلسفہ	فلسفہ	تاریخ فلسفہ
۵	جمعہ	تاریخ ادبیات	انقصاد	انقصاد	تاریخ ادبیات
۷	بازار		فہرست	فہرست	
۱۰	جمعہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ
۱۴	جمعہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ
۱۶	بازار	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ
۱۷	جمعہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ
۱۹	جمعہ	علم لسانہ	محاسن	محاسن	علم لسانہ
۲۱	بازار	السنہ	السنہ	السنہ	السنہ
۲۴	جمعہ	تاریخ ادبیات	جغرافیہ	جغرافیہ	تاریخ ادبیات
۲۶	جمعہ	علم لسانہ	علم لسانہ	علم لسانہ	علم لسانہ
۲۸	بازار		تاریخ و حاضریہ	تاریخ و حاضریہ	
۳۰	جمعہ		علم لسانہ	علم لسانہ	

Kaynak: BOA, MF. ALY. 14-80.

Ek: 18
Avrupa'da Eğitimlerini Tamamlayıp Döndükten Sonra Muallim
Muavinliğine Atanan A. Muzaffer ve Nimet Beylerin
Tercüme-i Hal Varakalarının Gönderildiğine Dair Yazı

Kaynak: BOA, MF. ALY. 64-36.

Ek: 20

II. Sınıflarda Haftada Bir Saat Okutulması Kararlaştırılan Türk ve Moğol Tarihi Dersinin Ücreti Hakkındaki Kararname

Handwritten document with a table and text in Ottoman Turkish. The table has columns for 'Mühür', 'Tarih', 'Maddeler', and 'Miktar'. The text below the table discusses the decision to teach Turkish and Mongolian history for one hour per week in the second and third classes, and the determination of the fee for this instruction.

Mühür	Tarih	Maddeler	Miktar

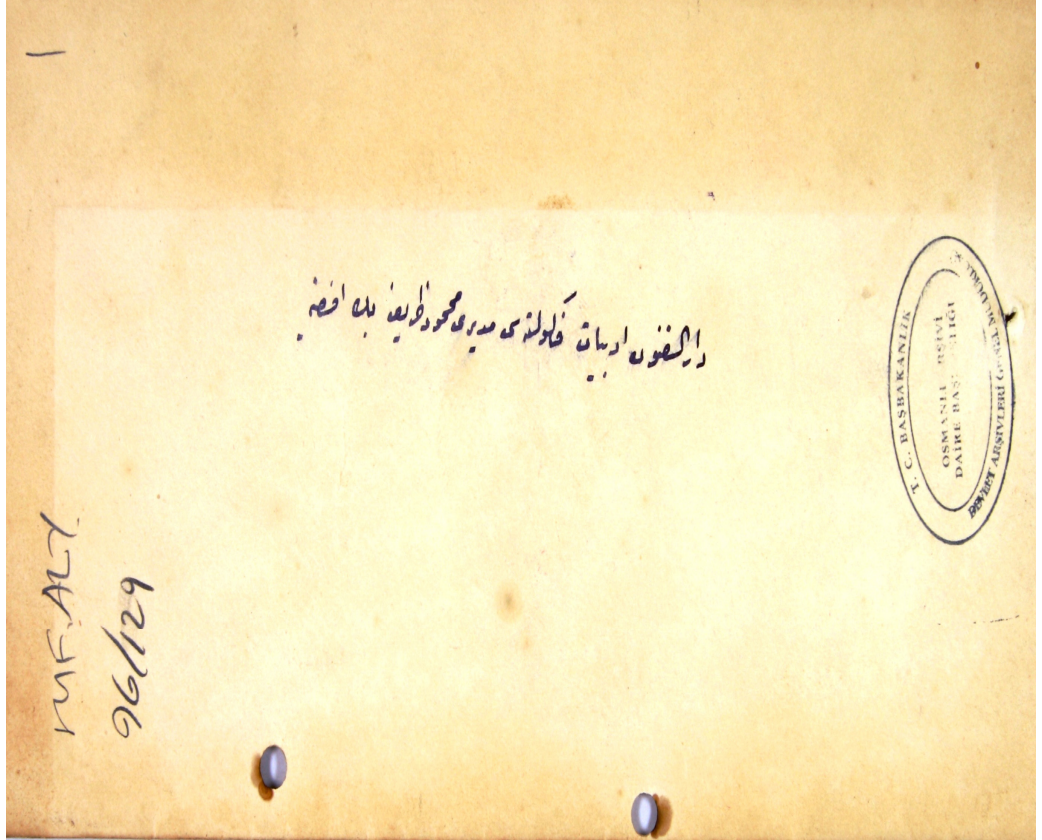
قارنامه

دارالفنون ادریان شہنشاہ ایلچی صفا لفظ در بر ساعت اول در وقت تدریس اس وقت تاریخ ۱۳۰۰ مقرر
قارنامه ایجاب اولاد نون و صف اول تدریسی در وقت صفا اولاد اولاد تدریس علم سید برقی سنہ
صفا در سنہ موقوف طرینہ الی تدریس اولاد اعلاسی تقدیر اتیتمہ

اسد قارنامہ الی ادریان تدریس علم سید برقی مقرر

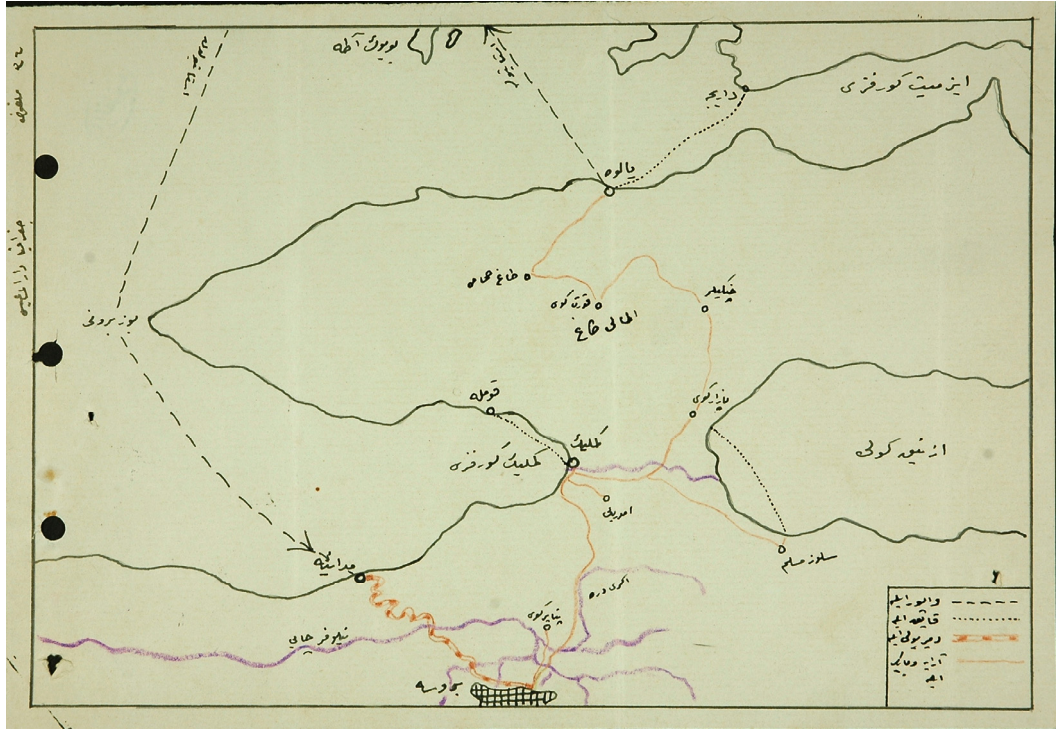
Kaynak: BOA, MF. ALY. 71-46

Ek: 21
Darülfünun Edebiyat Fakültesi Müdürü
Mahmut Zarif Bey'e Bir Zarf

Kaynak: BOA, MF. ALY. 96-129

Ek: 22
Coğrafya Müderrislerinin Marmara Yarımadasında Yaptığı İlmi
Seyahatler Esnasında İzledikleri Güzergâhı Gösteren Kroki.

Kaynak: BOA, MF. ALY. 115-116

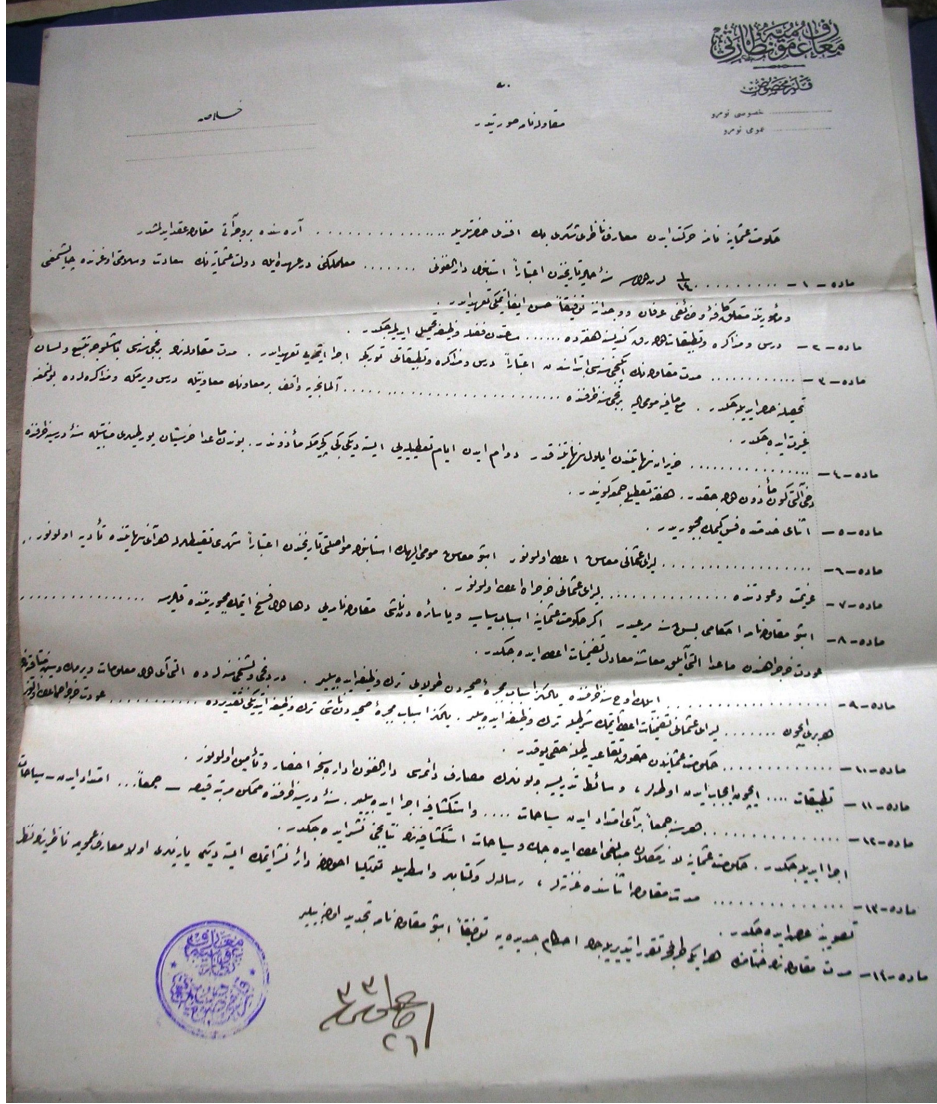
Ek 23
Alman Edebiyatı ve Lisani Müderrisi
Dr. Werner Richter'in Kartviziti

Kaynak: BOA, MF. ALY. 115-4.

Ek: 24

Yabancı Öğretim Üyeleri İle İmzalanan Mukavele Sureti

Kaynak: BOA, İ.MMS. 1333 Za 4 (17)

Ek: 25
Darülfünun Konferans Salonu

دارالفنون قونفرانس سالونی

Ek: 26
Zeynep Hanım Konağı

Ek: 27
Yahya Kemal ve Öğrencileri

Kaynak: Beşir Ayvazoğlu, **Yahya Kemal'in İstanbul'u**, İstanbul 2008.

Ek: 28
Edebiyat Medresesi Coğrafya Kütüphanesi

ادبیات مدرسه سی - جغرافیا کتبخانه سی

Kaynak: Talebe Rehberi (1922-1923)

Ek: 29
Darülfünun Umum Heyet-i Tedrisiyesi
(6 Kasım 1921)

دارالفنونك عموم هيئت تدريسيسي - ٦ تشرين ثانی ١٣٤٧ تاریخنده دارالفنون امینی انتخابی

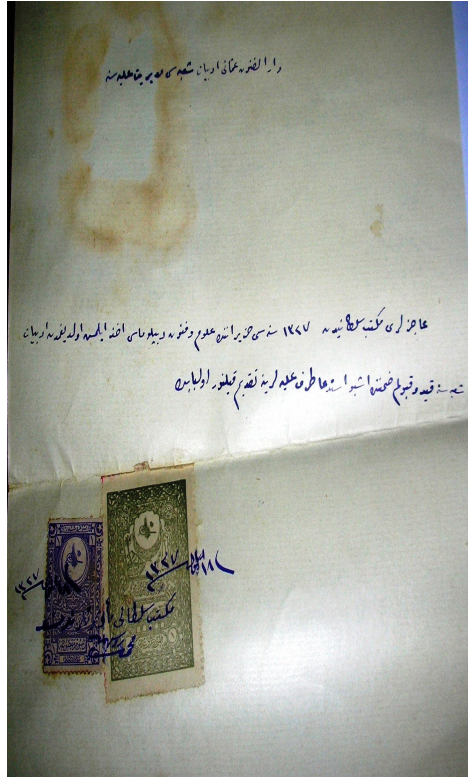
Kaynak: Talebe Rehberi (1922-1923)

Ek: 30
Hissiyat-ı Miliyeyi Rencide Eden Müderrisler Hakkına
Meclis-i Vükela'nın Kararı (5 Eylül 1922)

تاریخ اولادینی دوائر	تاریخ تاریخی	مجلس وکلا	ضبطه تاریخی	مردم فرموس
معارف	۱۳۰۵	مذاکره آنه مخصوص ضبطنامه	۱۰	۲۴۸
خلاصه مالی				
<p>حیات ملیہ ریجیہ اندکری ارعا اولنامه دارالعلومہ مدرسہ و معلمینہ اور دنیا دولتہ شمانہ سابقہ تاریخی مدرسہ علی کمال و قورک تاریخ ارباق مدرسہ ضابطہ سلب الیہ بکون خنلریہ برلیہ علی شاد ویکی کال بکون و مستغنی رضا توفیہ دھیہ دانہ بکون درہ انجمنی ایدہ مابعد الطبیعیہ در نہ نعیم و ایرانہ تاریخ ارباق در سنہ ولد چلی بی واقفینہ و غرب تاریخ ارباق معلکہ ده شریفہ بیک تعیلی ضوصدیہ دارالعلومہ دیوانہ شمانہ اکثریتہ آرا الیہ قرار ویرلکینہ دانہ معارف فقہ رفت ۱۳۰۵ تاریخ ۹۱۲ نورولی تزکوسی و محفوظی اوقوندی .</p>				
قراری				
<p>مبارک ایدہ علی شاد بیک عمر سده بکره توفیہ اولنامه در سنہ اولیہ معارف ایشمانی نوزاد حال بکره مأمورینہ بولنامه مدرسہ ایدہ نقد درس و عمره ایدہ خیر جائز بولند یقینہ مبارک ایدہ عمره سده کی مدرسہ بکره بندنہ استغفا ایل شرطید بر وجه استغاف ایضای مقصدانہ دفعہ مبارک ایدہ تعلیم تزک قندی .</p>				
<p>مدرسہ دارالعلومہ مدرسہ دارالعلومہ مدرسہ دارالعلومہ مدرسہ دارالعلومہ مدرسہ دارالعلومہ</p>				

Kaynak: BOA, MV. 224-86

Ek: 31
“Diyorlar ki” Muharriri M. Ruşen Eşref [Unaydın]’ın
Gençlik Fotoğrafi ve Fakülteye Başvuru Dilekçesi

Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi

Ek: 32
61 Numaralı Mehmet Ruşen'in, 27 Ocak 1915 Tarihinde Yapılan
III. Sınıf İlm-i İçtima Dersinin İmtihanından 9 Numero (Puan) Aldığını Gösteren
Sınav Evrakı (Müderris: Ziya Gökalp)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
استاذ الفنون اربابيه شعبتي ادبيتي عملي احصائي
علمي ضياء بك افندي او صبحي دفعت اعطاف
معلم بك افندي
دارالفنون اربابيه شعبتي علميه اصليه سنه ١٣١٤ هـ الموافق لعدد ٦١ من فصوله من قبل محمد رشاد افندي عملي احصائي
درسه درامی ضروری در فی المکان ایضا اول شعبه اداره به ابراز و تسلیم ایندی که قصد بقضاء درده اندک کفله ضروری در مسدود
١٣١٤ هـ - ١٤٠٤ تاریخه محلی امتحانکه اجرا سیله کسب لیاضت ایندی که در وجه ، نومردنک و بیاضت
رجا اولنور بك افندي
١٣١٤ هـ - ١٤٠٤
شعبتي
استاذی طرز هوالا ای بیون ٦١ / ٩١ نومردده من قبل محمد رشاد افندي عملي احصائي در سنه ١٣١٤ هـ - ١٤٠٤
تاریخه امتحانکه ای بیون که طقد نومردده کسب امتحان ایضا اول شعبه اول یعنی قصد بیون دیاید ای بیون
ادبیات شعبتي حواله جمع علمي ضياء
١٣١٤ هـ - ١٤٠٤
استخار - برو تبتی ابراز ایضا اول شعبه امتحان اول نماز . هر چه سنه ده امتحانکه بیون افندی که برو تا انقی صدم قدر لرضه نومردده در جمعی
بظرف در روز امتحانکه بتقسیم اولنور . نوظیر افضا و قایغ ثابت مرکبده قریب ای بیون .

Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi

Ek: 33
Darülfünun'dan Mezun İlk Kız Öğrenci: Şukufe Nihal
(1919 Yılı Coğrafya Bölümü Mezunu)

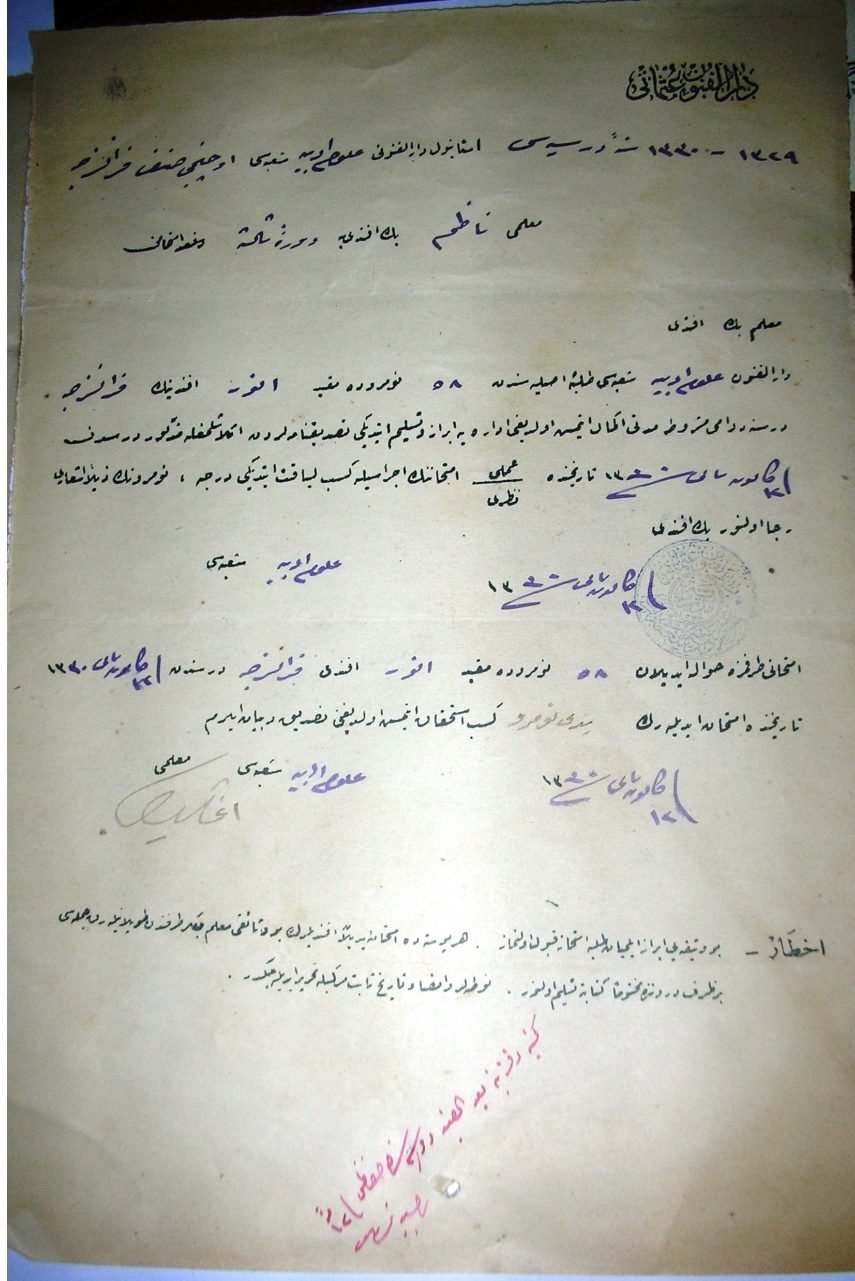
Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi
Talebe Dosyaları Arşivi

Ek: 34
Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın Üniversite Yıllarında
Çekilmiş Bir Fotoğrafi

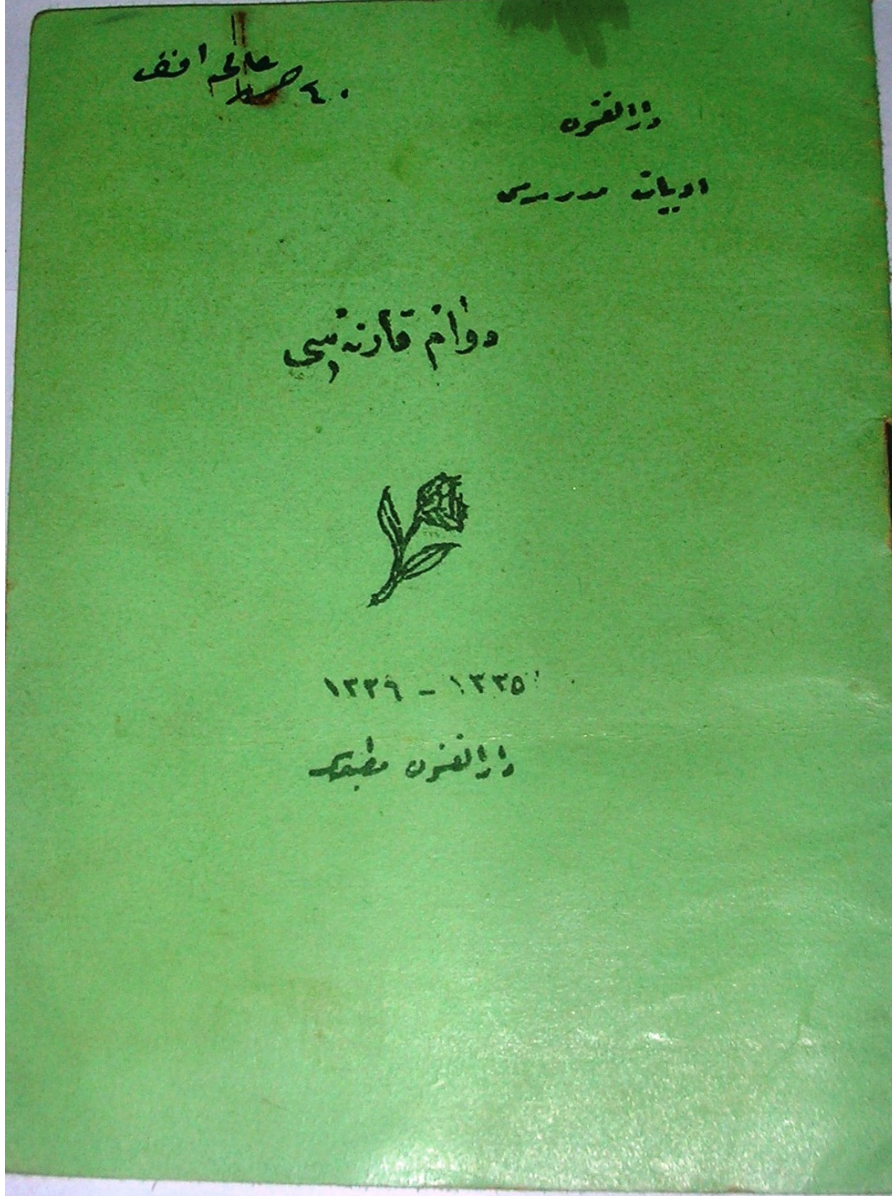
Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi
Talebe Dosyaları Arşivi

Ek: 35
58 Numaralı Ahmet Enver'in
27 Ocak 1915 Tarihinde Yapılan III. Sınıf Fransızca
İmtihanından 7 Numero (Puan) Aldığını Gösteren Sınav Evrakı

Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi

Ek: 36
Hasan Ali [Yücel] Efendi'nin 1919-1920 Eğitim Öğretim
Yılına Ait Devam Karnesi

Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi

Ek: 37
Ahmet Caferoğlu'nun Aşı Şahadetnamesi

دولت علیہ عثمانیہ

آشی تصدیقنامہ

ادارہ امور طبیبانہ و صحتیہ عمومیہ

فاحلیہ نظارت

آشی نظامہ سی اعطائے توفیق حرکت ایرنلره و بریلن تصدیقنامہ در

تصدیقنامہ تک ماملات اجتابہ و وسیعہ و الماصل نفوس تذکرہ سنک اراشی لازم کن خصوصاً اہرازی مجبورید

اسی احمد اصف پند و ما تالہ اسی آغا محمد اصف تاریخ تولدی ۱۳۱۳ و سن ۲۹

هل اقامتی بلدیہ ایرنلره حرم سقانی سقانی و تہ و تہ نومبر ۱۳

شہر، قضا و قصبہ، محلہ و یا دائرہ ایرنلره دائرہ دافن

بلادہ ہویت واقانتکامی بیلدی بریلن احمد اصف اسی نظامنامہ سی احکامنہ توفیق حرکت ایرنلره مشعراشیو تصدیقنامہ اعطالقدی

عملیہ بیلدی بریلن اہرا ایدہ ۱۳۱۳ نومبر ۱۳

۱۳۱۳ الحول ۱۳۱۳

بلدیہ ایرنلره

شہر و قصبہ و محلہ و یا تالہ اسی آغا محمد اصف تاریخ تولدی ۱۳۱۳ و سن ۲۹

صوکرہ آشیلائر بلدیہ طبیی ایلہ پولیس حاضر اولدی حالہ معاینہ ایرنلره و آنتیج بو صورتہ اشیو تصدیقنامہ و بریلہ چکدر.

مطبوعہ - آتقان خاروان

Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi

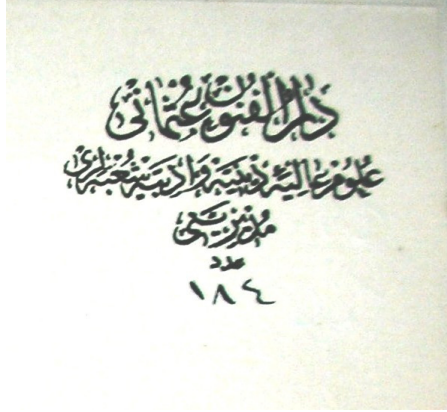
Ek: 38
Diplomasını Üniversite Döneminde alan
1923 mezunlarından Türkan Örs

Kaynak: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Darülfünun Dönemi Talebe Dosyaları Arşivi

Ek: 39
Dönemlere Göre Kullanılan Antetler

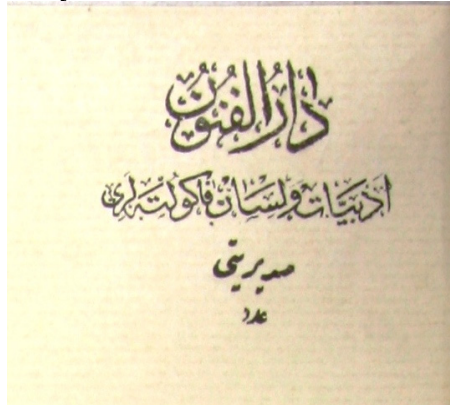
DFO Ulum-ı Aliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri Müdüriyeti

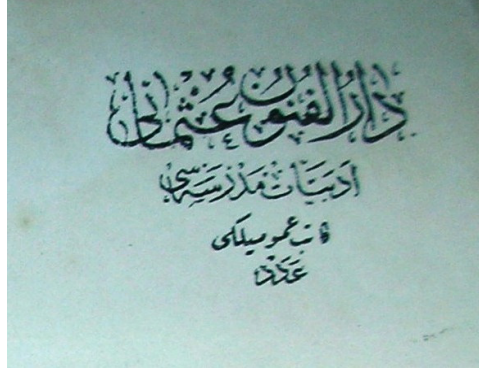
İDF Edebiyat Fakültesi Müdüriyeti

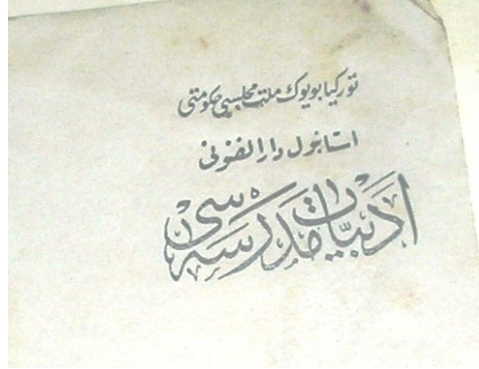
DF Edebiyat ve Lisan Fakülteleri Müdüriyeti

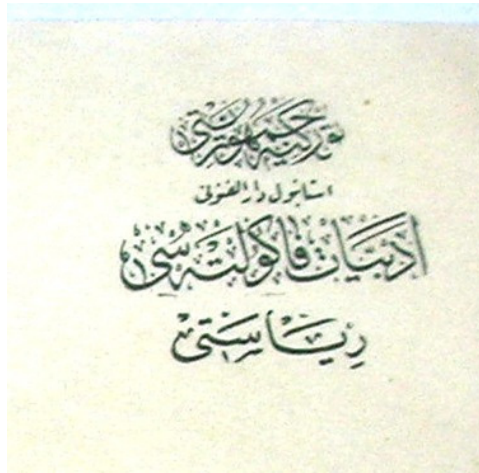
DFO Edebiyat Medresesi Katib-i Umumiligi

T.B.M.M. Hükümeti İDF Edebiyat Medresesi

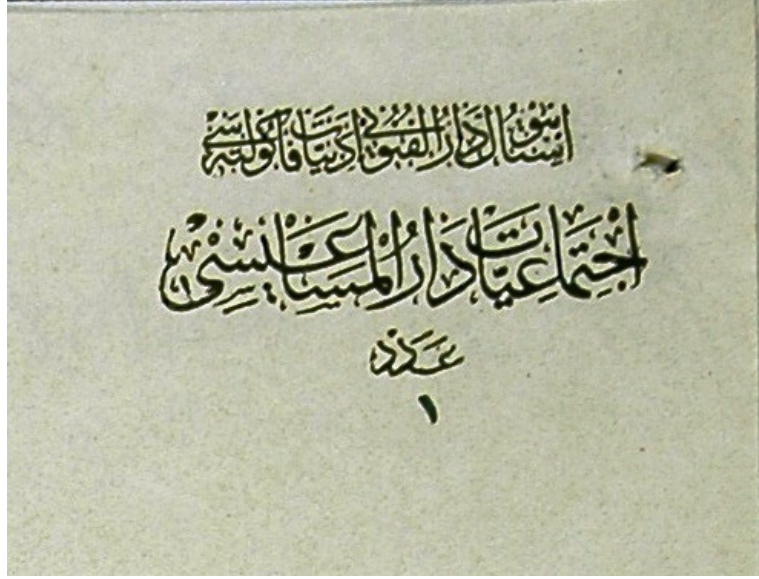
T.C. İDF Edebiyat Fakültesi Riyaseti

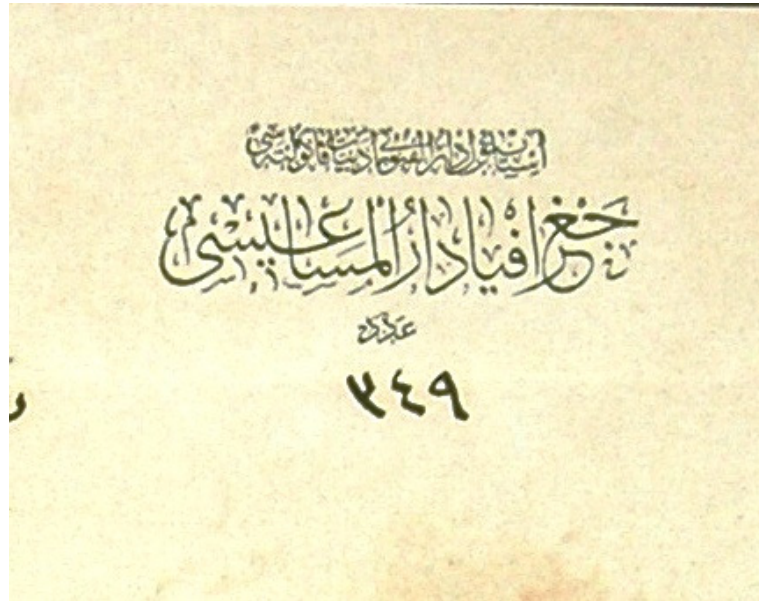

Ek: 40
Fakülteye Bağlı Birimler

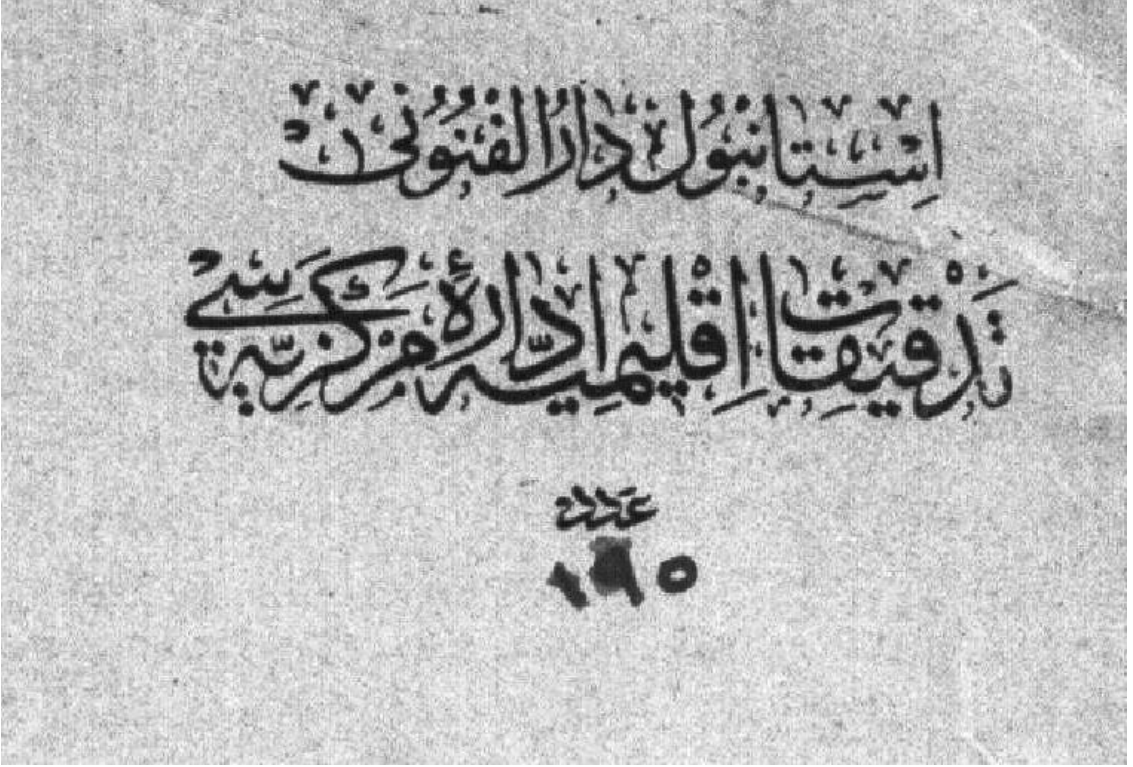
İDF Edebiyat Fakültesi İçtimaiyat Darülmesai

İDF Edebiyat Fakültesi Coğrafya Darülmesai

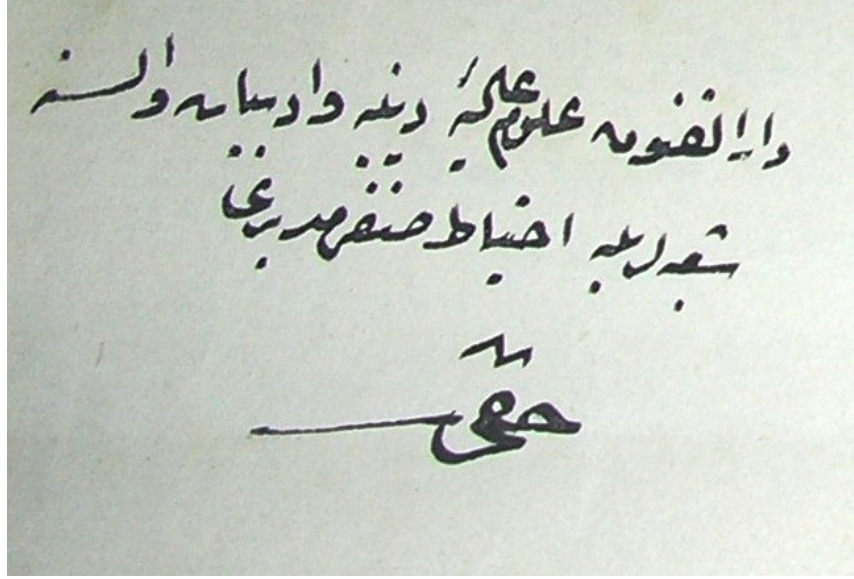

Ek: 41
İDF Tetkikat-ı İklimiye İdare-i Merkeziyesi

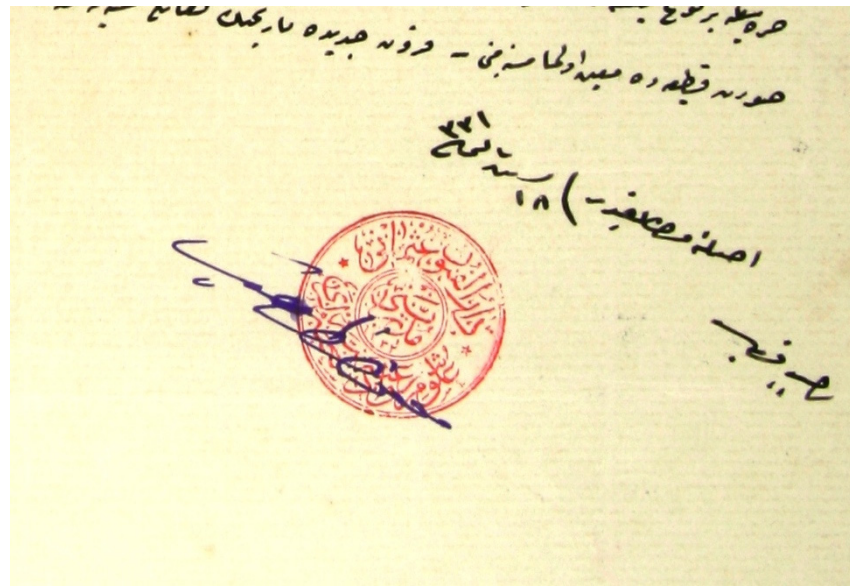
Ek: 42
İdarecilerin Kullandığı İmzalar

DFO Ulum-ı Aliye-i Diniye ve Edebiye ve Elsine Şubeleri
Müdürü İzmirli İ. Hakki'nın İmzası

والفوقه علمه ربه وادبائه والسه
بقره اضلا صفره
حی

Edebiyat Fakültesi Müdürü M. Zarif'in İmzası

صوره قلمه ده ميده وکما سبني - وونه جديده نارکين صاحب
اصلا و صفره (رسته و صفره)
مدير

Edebiyat Fakültesi Müdürü M. Emin'in İmzası

ادبیات فاکولتسی مدیری
محمد امین

Edebiyat Medresesi Katib-i Umumisi Yusuf Behçet'in İmzası

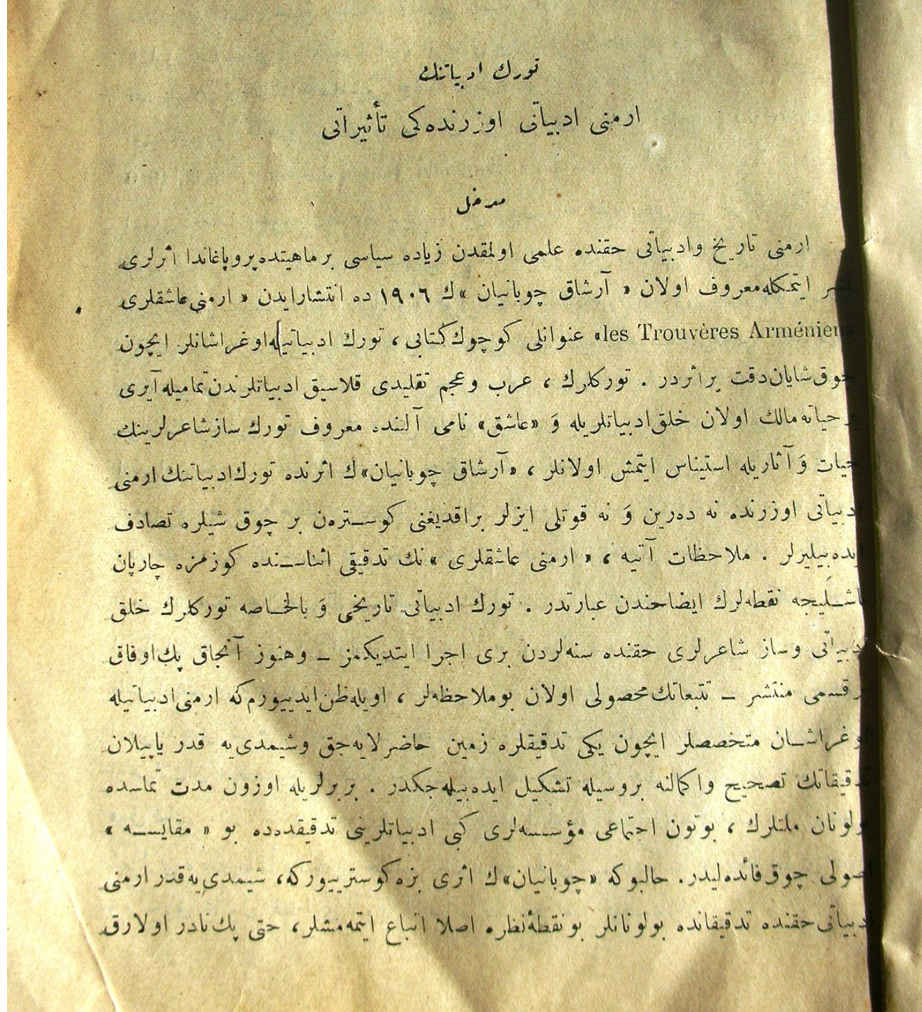
ادبیات مدرسه کاتبی
یوسف بهجت

Ek: 43
Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İkinci Serinin İlk Sayısı
(Mart 1338-1922)

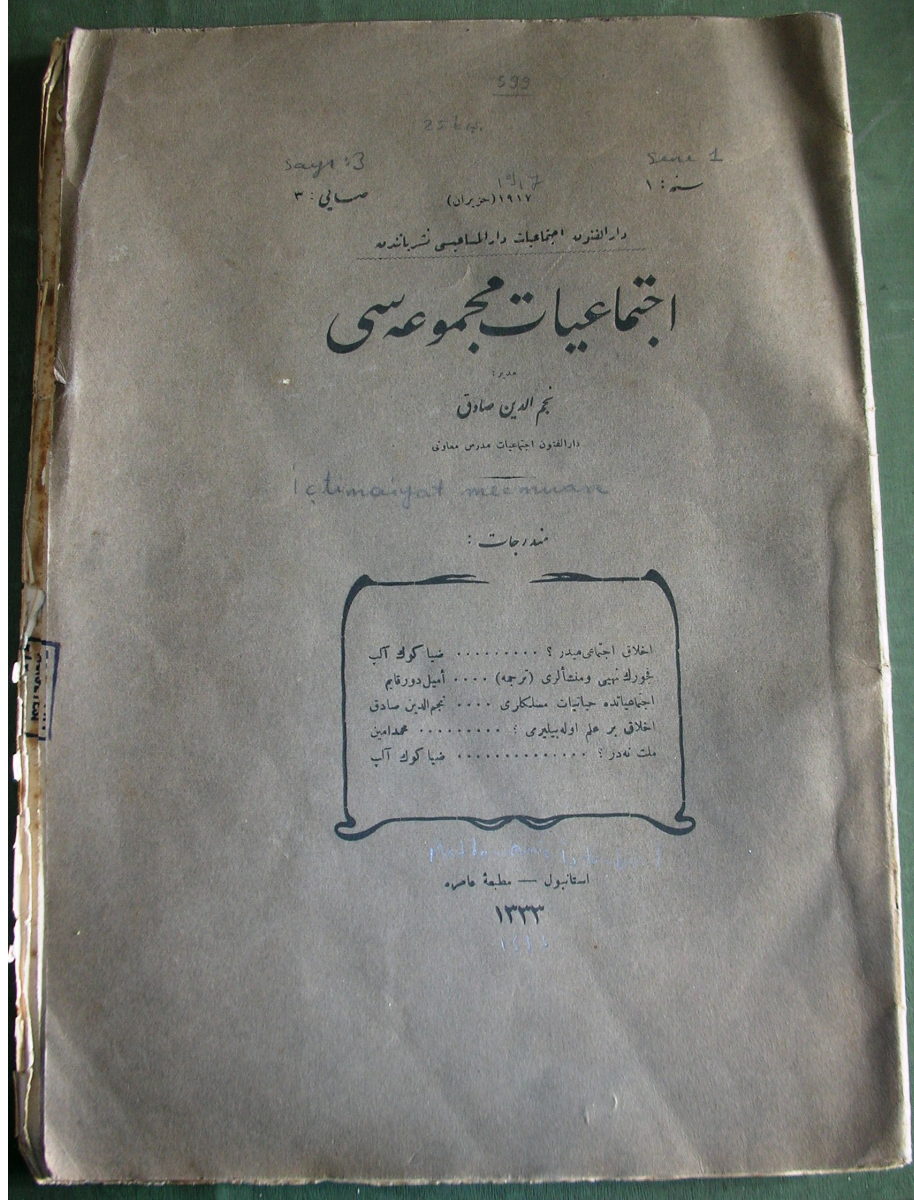
Kaynak: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kitaplığı SA9

Ek: 44
Köprülüzade Fuad'ın
Fakülte Mecmuasında Bir Makalesi
“Türk Edebiyatı'nın Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Tesirâtı”

Kaynak: DF. Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sayı: 1, Sene: 2, Mart 1338, s. 1-30.

Ek: 45
İçtimaiyat Mecmuası'nın Üçüncü Sayısı

Kaynak: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kitaplığı SC7

Ek: 46
Öğrencilerin Doldurması Gereken Evraklar

NUMUNE 1
İDF (Edebiyat) Şubesine Kayıt Olunacak
Talebeye Mahsus varaka

İsmi
Pederinin İsmi
Pederinin San'atı
Aile ismi
Pederinin mahalli ikameti
Mezun olduğu mektep
Mekteb-i mezkure tarihi duhûlü
Şubeye hîn-ı kaydında ikamet ettiği mahal

Nüfuz tezkeresinin sureti:

İmza:

Tarih:

(İşbu varaka talebenin hattı destiyle imla ve imza edilecektir.)

NUMUNE 2

İDF (Edebiyat)---şubesi

---- muallimi ---- beyefendiye

Defa imtihan.

Muallim Beyefendi

DF (**Edebiyat**)--- şubesi talebeyi asliyesinden --- numarada mukayyed -----
efendinin ----- dersine devamı meşrut müddeti ikmal etmiş olduğu idareye ibraz ve
teslim ettiği tasdiknamelerden anlaşılmağla mezkur dersten ----- 13xx tarihinde
amali/nazari imtihanın icrası ile kesbi liyakat ettiği derece, numaranın zeylen işarı
rica olunur bey efendi. (**Edebiyat**) Şubesi ---

Tarih: 13xx

İmtihani tarafımıza havale edilen ---- numarada mukayyed ----- efendi -----
dersinden 13-- ---- tarihinde imtihan edilerek ----- kesbi istihkak etmiş olduğunu
tasdik ve beyan ederim. 13xx ----

(**Edebiyat**) şubesi ---- muallimi

İhtar: Bu vesikayı ibraz eylemeyen talebe imtihana kabul olunmaz. Her postada imtihan edilen
efendilerin bu vesaike muallim beyler tarafından toplanarak cümlesi bir zarf derununda mahtumen
Kitabete teslim olunur. Notlar ve imza ve tarih sabit mürekkeble tahrir edilecektir.

NUMUNE 3

Şuhur-ı dersiye

İDF (Edebiyat)--- şubesi devam tasdiknamesi

---- numaralı ----- efendinin nezdindeki cetvelde muharrer olduğu üzere ----
dersinin ameli/nazari kısımlarına devam ettiğini tasdik ederim.

Tarih: Muallim:

Not: Talebe imtihana girebilmek için işbu varakayı her şuhuru dersiye nihayetinde idareye teslim
etmeye mecburdur.

Kaynak: 1913 İstanbul Darülfünun Talimat'ının Eklerinden Alınmıştır.

Ek: 47

İstanbul Darülfünun’u Edebiyat Medresesi Mezunları Cemiyeti

Esas Nizamnamesi

İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1338–1922

İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Medresesi Mezunları Cemiyeti

Esas Nizamnamesi

Madde 1. İstanbul’da 21 Nisan 338 tarihinde “İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Medresesi Mezunları Cemiyeti” teşekkül etmiştir.

Madde 2. Cemiyetin maksadı: Memlekette harsî ve medenî hayatın inkişâf ve tekâmülüne ve medrese mezunlarının meslekî menfaat ve terakkîlerine her vechile hizmet etmektir.

Madde 3. Cemiyetin iki nevi a’zâsı vardır:

1-Tabî’î a’zâ

2-Fahrî a’zâ

Madde 4. Dârülfünun Edebiyat Medresesi mezunlarından Cemiyete dâhil olmak isteyenler “tabî’î a’zâ” olurlar.

Madde 5. Dârülfünun Edebiyat Medresesiyle diğer medreseler müderris ve muallimlerinden ve memlekete harsî veya medenî hizmeti sebak etmiş olan sâir âlî zevâtтан – Cemiyetin teklifiyle- a’zâlığı kabul ed[il]enler “fahî a’zâ” olurlar. Sâbık Edebiyat Şubesi mezunları ile Dârülfünun’un diğer medreseleri mezunları da aynı sûretle fahî a’zâ olabilirler.

Madde 6. Tabî’î a’zâ bir defaya mahsûs olmak üzere elli guruş duhûliyye ile her ay yirmi guruş aylık verir. Fahrî a’zâdan yalnız duhûliyye alınır.

Madde 7. Cemiyet iki hey’etten mürekkebdir:

1- Umûmî hey’et

2- İdâre hey’eti.

Madde 8. Umûmî hey’et Cemiyetin tabî’î a’zâsını teşkil eden mezunların ictimâidir. Her altı ayda bir – Kânûn-i sâni ve Temmuz bidâyetlerinde- olmak üzere senede iki defa alelâde in’ikâd eder ve senenin Kânûn-i sâni bidâyetinde icrâ edilen ilk

in'ikâdda – müddeti bir sene olmak üzere- idâre hey'etini intihâb ve sâbık idâre hey'etinin muâmelât ve hesâbâtını tedkîk ve tasdîk eder.

Madde 9. Umûmî hey'et idâre hey'etinin gördüğü lüzûm veya a'zânın nısfından bir fazlasının tahrîrî olan mürâcaatı üzerine fevkalâde olarak in'ikâd eder ve bu ictimâlarda yalnız rûznâme mevâddından bahsolunur.

Madde 10. İdare hey'eti umûmî hey'etin intihâb ettiği üç kişiden ibârettir. Vazifede kendilerine yardım için arkadaş alabilirler.

Madde 11. İdâre hey'eti umûr-i idâreyi temîn için riyâset, kâtiplik, muhâsiplik gibi vezâifi kendi aralarında taksîm ederler.

Madde 12. İdâre hey'eti Cemiyetin icrâî ve faal uzvu olup icrâ ve muâmelâtından dolayı umûmî hey'ete karşı mes'ûldür.

Madde 13. İdâre hey'eti a'zâsından birinin isti'fâsı vukû'unda – isti'fâ idâre hey'etinin diğer a'zâları tarafından kabul edildikten sonra – akdedilecek fevkalâde ictimâda umûmî hey'et yerine diğer birini intihâb eder. İdâre hey'etinin bütün a'zâsı birden isti'fâ ederse, sebep-i isti'fâ umûmî hey'etçe müzâkere edilir ve kabul edilirse, yeniden idâre hey'eti intihâbı yapılır ve müsta'fî idâre hey'etinin muâmelât ve hesâbâtı tedkîk ve tasdîk olunur.

Madde 14. Cemiyetin menâbi-i vâridâtı şunlardır:

- 1.A'zâsının vereceği duhûliyyeler ile aylıklar;
- 2.Hamiyyetli zevât tarafından vukû' bulan teberruât ile îânât;
- 3.Tertîb edilecek müsâmereler hâsılâtı;
- 4.Neşriyyât hâsılâtı;
- 5.Sâir müteferrik vâridât.

Madde 15. Her türlü sarfiyyât ve muâmelât idâre hey'eti kararıyla yapılır. İdâre hey'eti kararı olmaksızın yapılan sarfiyyât ve muâmelât kabul edilmez.

Madde 16. İşbu nizâmnnâme umûmî hey'etin sülûsât-ı ekseriyyeti tarafından verilen karar ile ta'dîl edilebilir.

Kaynak: A.İ. Gencer- A. Arslan, **a.g.e.**, s. 156-160.

Ek: 48

**İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivinden
Yararlanmak İçin İzin Dilekçesi**

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı

20.03.2008

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığına,

Tez danışmanı olduğum ve Bölümümüz Araştırma Görevlilerinden Mustafa Selçuk, Doktora tez konusu olarak "İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nin Türk Kültür Hayatındaki Yeri (1900-1933)" isimli çalışmayı belirlemiştir. Bu konuda Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Maarif Nezareti'nin Yüksek Öğrenim ile ilgili dosya usulü olan tasnifinde yer alan 62540 adet belgeler üzerinde bir yılı aşkın süredir tarama ve tespit etme çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmalardaki veriler belirli düzeye ulaşmakla beraber mevcut bilgilerin karşılaştırılması ve Fakültemizin kapsamlı bir tarihin ortaya konulabilmesi için Edebiyat Fakültesi Arşivinde yer alan 1900-1933 yılları arası evrakının da mutlaka görülüp değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin Türkiye'de ilk kez Fakülte Yönetim Kurulu anlamında gelen "Meclisi Müderrisin-Meclisi Muallimin" toplantıları, diğer fakültelerden de önce Edebiyat Fakültesinde gerçekleşmiştir. Bu toplantıların tutanakları ve diğer belgelerin değerlendirilmesi, fakültemizin tarihi ile ilgili yeni bilgi ve belgelerin ortaya çıkartılması açısından önemli bir adım olacaktır. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda; Arş.Gör. Mustafa Selçuk'un fakülte arşivinden faydalandırılması hususunda ve ihtiyaç görülen malzemenin fotokopisi ve dijital fotoğrafının alınması konusunda gerekli müsaadenin verilmesini saygılarımla arz ederim.

Uygundur.

21.03.2008

Prof.Dr. Fahmeddin BASAR
Tarih Bölümü Başkanı

Prof. Dr. Ali ASRLAN
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Anabilim Öğretim Üyesi

Prof. Dr. K. K. TUNA

21 MART 2008

A

ÖZ GEÇMİŞ

2002 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Yine İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2002 yılında başladığı Lisansüstü eğitimini 2010 yılında tamamlamıştır. Halen İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak görevine devam etmektedir. İngilizce bilmektedir. İlgili alanını ve çalışmalarını Eğitim Tarihi, Kadınların Yükseköğretimi, Türk Demokrasi Tarihi, Türk Modernleşmesi üzerine yoğunlaştıran Mustafa Selçuk, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi tarafından yayınlanan ve yılda iki kez hakemli olarak çıkan Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları ve Tarih Dergilerinin yayına hazırlık, tashih çalışmalarını sürdürmektedir. Yazarın yayınlanmış bir kitabı ve 7 makalesi bulunmaktadır.